Srila Prabhupada's
ISKCON
BANGALORE

Bharatiya Vidya
Bhavan
BENGALURU

Message of Mahapuranas

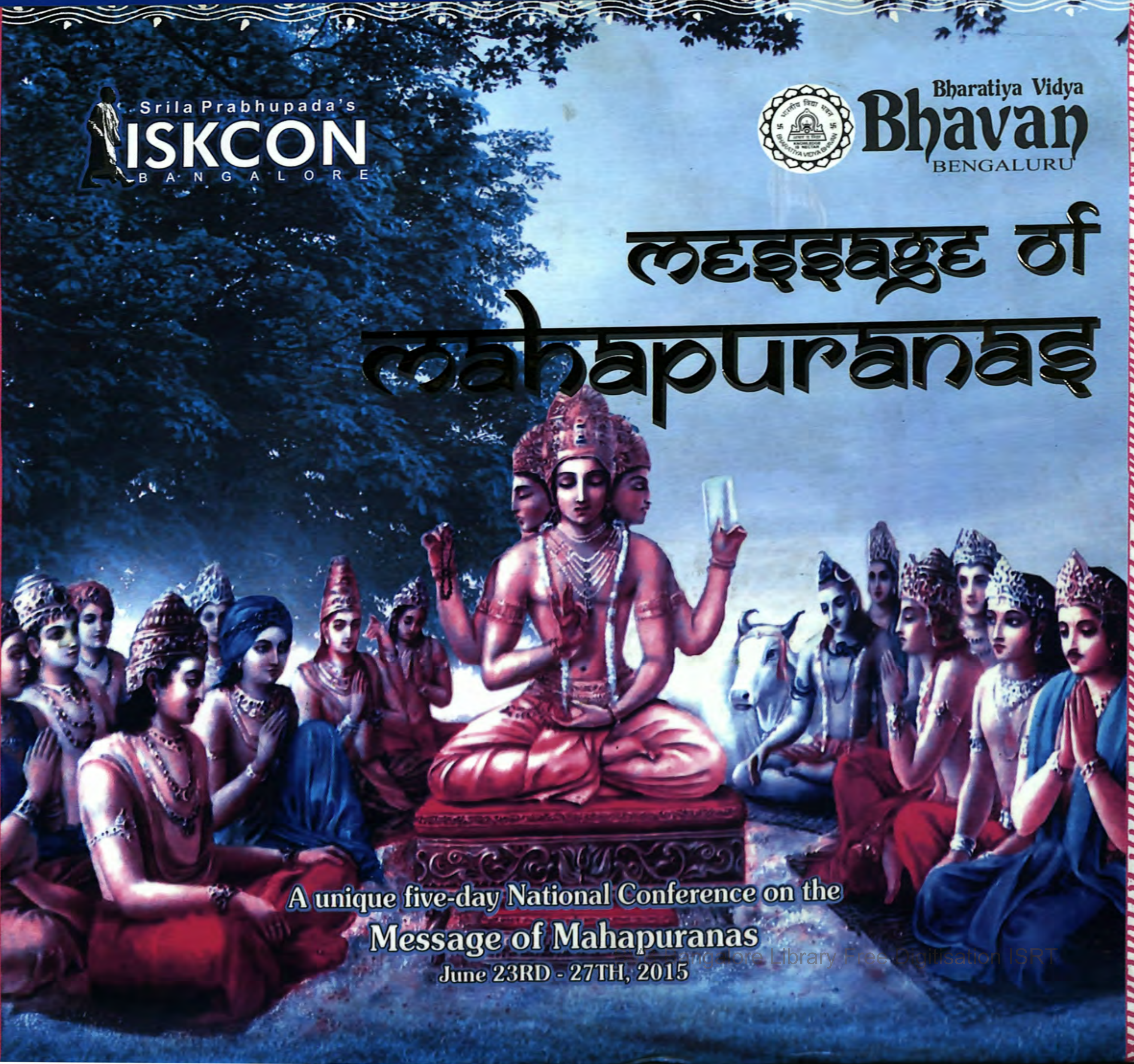

A unique five-day National Conference on the

Message of Mahapuranas

June 23RD - 27TH, 2015

Message of Mahapuranas

A unique five-day National Conference
on the Message of Mahapuranas
June 23rd - 27th, 2015

Editor ***Dr. S Ranganath***

Bharatiya Vidya Bhavan
Bengaluru

Message of Mahapuranas—*Documentation of the Proceedings of the National Conference on Message of Mahapuranas —organized by Bharatiya Vidya Bhavan in collaboration with* ISKCON, *Bangalore.*
Edited by Dr. S. Ranganath and Published by **Bharatiya Vidya Bhavan**, # 43, Race Course Road, Bengaluru – 560 001
Tel. : 2226 7303, 2226 5746. Fax : 2228 7373
Website : www.bhavankarnataka.com
facebook : www.facebook/bhavanbengaluru
e-mail : bhavanblrhns50@gmail.com / hbcollege18@yahoo.co.in

pp : vi + 432

First Edition : **2016**

Copies : 500 Copies

Price : ₹ 2,500/-

Designed & Printed by:
THE BANGALORE PRESS
88, Mysore Road, Bangalore - 560 018.
e-mail : bangalorepress@gmail.com

FOREWORD

I am highly grateful and immensely happy to present the foreword to the present volume entitled **"Message of the Mahapuranas"** on behalf of Bharathiya Vidya Bhavan as a follow-up of the volume entitled **"Upanishad Sandesha"**. A five-day national seminar was held from 23rd to 27th June 2015 jointly organized by Bharathiya Vidya Bhavan, Bengaluru and ISKCON at the multi-vision auditorium of ISKCON.

The term **Purana** has been etymologically derived differently by different scholars in different contexts from times immemorial. Puranas are the vital link between the ancient Indian culture and civilization, knowledge and life, scholarship and wisdom, the elite and the citizenry, the urban and rural life, history and legend, science and poetry – in fact, they bind the life together throughout the generations. They contain Rig Vedic legends elaborated, epic heroes glorified, historical dynasties typified, myths and anecdotes delineated, geography of the various times enlisted and the available knowledge disseminated.

The common man however has hardly any conception as to what Puranas contain. In fact, Purana has become a common byword in regional languages for tedious long speech or the statements. And yet it is through them that the tradition among the social groups survive. Texts may be forgotten, but practices continue.

While doing the Sankalpa every day, we state "I am doing this act to get the fruit as enunciated in *"Sruti, Smriti and Purana"*. A popular statement states that "One who knows the four Vedas, with their auxiliaries and the Upanishads should not be regarded as proficient unless he thoroughly knows the Purana. Mahabharata Adi Parva narrates that the moonlight in the form of Vedas were emitted everywhere with the full moon in the form of Puranas. Skanda Purana states that the Puranas are the soul of the Vedas. According to Yaska, Purana though being old retained the spirit of newness by emphasizing the essential oneness of all men irrespective of their caste and creed, a sentiment that is modern in every way. Puranas are mentioned as the foremost in the list of fourteen branches of traditional learning. Atharva Veda mentions Puranas as the oldest body of literature. Chandogya Upanishad mentions Puranas and Ithihasas as authentic as the Vedas. Vatsyayana Bhasya which belongs to the school of

Nyaya, considers Ithihasa and Purana as the fifth Veda. Srimad Bhagavatam again endorses this view. Narada Purana proclaims that the Vedas are ensconced in the Puranas.

The present volume contains fortyfive articles in four languages, namely Sanskrit, Kannada, English and Hindi and is a comprehensive compendium with contemporary relevance. The volume is a harmonious blend of tradition and modernity, intellect and wisdom, science and society, orient and occident and is like a bridge between the wisdom of the sages on one hand and the intellectuals of the present century on the other.

It is hoped that the present volume would find favor with scholars and laymen alike.

I would like to appreciate the earnest efforts of Bharathiya Vidya Bhavan staff and the management for bringing out this volume as a follow-up of "Upanishad Sandesha" which will be of immense importance and relevance for posterity.

Sruti, Smriti, Purananam Aalayam Karunalayam
Namami Bhagavat Pada Sankaram Loka Sankaram

Vedashree Vedabhushana, Vacaspati
Dr. S. Ranganath
Vidwan, M.A, Ph.D, D. Litt. Visharada
Director,
R.V. Institute of Sanskrit Studies
Jayanagar, Bangalore - 560 011.

CONTENTS

- **Address by Madhu Pandit Dasa on inaugural day**
  —Padma shri awardee Madhu Pandit Das 1-4
- **Address by Bharatarshabha Dasa on inaugural day**
  —Bharatarshabha Dasa 5-8
- **Migration of aryans according to Puranas**
  —Dr. S. Ranganath 9-17
- **Periyapurana - a General Perspective**
  —Dr. G.T. Narasimhachar 18-25
- **Astrology and Puranas**
  —Dr. S. Krishna Kumar 26-39
- **Vratas as prescribed in Skanda mahaapuraana**
  —Dr. H.S. Nagabhushana Bhatta 40-45
- **Science in Puranas**
  —Dr. V. Vydehi 46-56
- **Popular Stories in Puranas**
  —Dr. D. Sheela Kumari 57-64
- **Surya Worship in Puranas**
  —Dr. K.B. Sudarshan 65-76
- **Shastric Elements in Puranas**
  —Vidwadvibhushana Madhusudhana Shastri Hampiholi 77-89
- **Personality and Puranas**
  —Dr. Shilpa Datar 90-105
- **Jainism in Puranas**
  —Dr. G.B. Harish 106-113
- **Vishnu Purana**
  —Shri. S. Sundar Rajan 114-119
- **Shaakta Darshan in Markandeya & Brahmandapuranam & their Reflection in Adi Shankara's Soundarya Lahari & Muthuswami Dikshitar's Devi – Kritis**
  —Shankar Lal Mehta 120-141
- **Cultural History of Kashmir as Reflected through the Nilamatapurana**
  —Padma shri awardee Prof. Ved Kumari Ghai 142-149
- **Philosophy of Sri Vallabhacarya**
  —Dr. B.R. Shantha Kumari 150-157
- **Structure and Texture of Purana**
  —Prof. K.G. Krishnamurthy 158-164
- **Poetry in Puranas**
  —Prof. V.R. Tripura 165-175
- **पुराणेषु व्याकरणप्रयोगवैशिष्ट्यम्**
  —Vid. Gangadhara Bhode 180–184
- **गरुड पुराणे राजनीतिः**
  —Dr. Sujatha M.N. 185-193
- **पुराणों का हिन्दी साहित्य पर प्रभाव**
  –Dr. Pranav Sharma Shashtry 194–197
- **संस्कृतेतरभारतीयभाषासु श्रीमद्भागवतीयस्तुतीनां प्रभाव :**
  —Sri Murali Manohar Patak 198–205
- **वष्णुधर्मोत्तरपुराणे समाजः**
  —Dr. Chakravarthi Ranganath 206-213
- **पुराणेषु आगमाः**
  —Prof. K.E. Devanathan 214-217

CONTENTS

- ಶ್ರೀ ವಾಯು ಮಹಾಪುರಾಣಂ
  —ವಿದ್ವಾನ್ ನಾರಾಯಣ ಅನಂತ್ ಭಟ್ 222–228
- ಗಜೇಂದ್ರ ಮೋಕ್ಷ ಅದ್ವೈತ ತತ್ವದ ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿ
  —ಪ್ರೊ ॥ ಡಿ.ಕೆ. ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಂ....................................229-241
- ಪದ್ಮಪುರಾಣ ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ
  —ವಿದ್ವಾನ್ ಶ್ರೀಧರ ಹೆಗಡೆ 242-249
- ಶೈವ ಪುರಾಣಗಳು
  —ವಿದ್ವಾನ್ ಗಣಪತಿ ಹೆಗಡೆ....................................250–258
- ವೈಷ್ಣವ ಪುರಾಣಗಳು
  —ವಿದ್ವಾನ್. ಸೂರ್ಯನಾರಾಯಣ....................................259–268
- ಪುರಾಣಗಳು ಮತ್ತು ದಿವ್ಯ ಪ್ರಬಂಧಗಳು
  —ವಿದುಷಿ ಗೋದಾ ಗೋಪಾಲ್ 269-278
- ಹರಿವಂಶ
  —ಪ್ರೊ ॥ ಎಂ.ಎನ್. ಚಂದ್ರಶೇಖರ 279-283
- ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಸರ ಪ್ರಜ್ಞೆ
  —ಡಾ. ಆರ್. ಗಣೇಶ್....................................284–291
- ಆಧುನಿಕ ದಿನಗಳಿಗೆ ಪದ್ಮಪುರಾಣದ ಪ್ರಸಂಗೋಚಿತತೆ
  —ವಿದ್ವಾನ್ ಜಿ. ಎಸ್. ನಟೇಶ್....................................292–299
- ವಾಯುಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮ
  —ವಿದ್ವಾನ್ ಗುಂಡ್ಮಿ ಗಣಪಯ್ಯ ಹೊಳ್ಳ....................................300–305
- ಭಾಗವತ ಮಹಾಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ರುಕ್ಮಿಣೀ ಸ್ವಯಂವರದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ
  -ವಿದುಷಿ ಶಾಂತಾ ಗೋಪಾಲ್ ಮತ್ತು
  ವಿದುಷಿ ಗಂಗಮ್ಮ ಕೇಶವಮೂರ್ತಿ 306–312
- ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಪುರಾಣಾಂತರ್ಗತ ಲಲಿತಾ
  —ವಿದುಷಿ ಲಲಿತಾ ನಾರಾಯಣಸ್ವಾಮಿ 313–322
- "ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ತೀರ್ಥಗಳ ಕಲ್ಪನೆ ಮತ್ತು ಮಹತ್ವ"
  —ವಿದ್ವಾನ್ ಎಸ್. ರಾಮಪ್ರಸಾದ್ 323–333
- ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಅದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತ
  —ವಿದ್ವಾನ್ ಅನಂತ ಶರ್ಮಾ ಭುವನಗಿರಿ....................................334-342
- ಮತ್ಸ್ಯ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ಅಂಶಗಳು
  —ಡಾ. ವಿ.ಆರ್. ಕುಮುದವಲ್ಲಿ....................................343–356
- ಶ್ರೀ ಗಣೇಶ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ "ಸ್ವಾನಂದ ಭವನ"
  —ವಿದ್ವಾನ್ ಬಂದಗದ್ದೆ ನಾಗರಾಜ....................................357-362
- ಗರುಡ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿರುವ ನೈತಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳು
  —ಡಾ। ಜಿ.ಎನ್. ಭಟ್ಟ....................................363–370
- ವರಾಹ ಪುರಾಣ ಕಾವ್ಯ ವಾಚನ
  —ವಿದ್ವಾನ್ ಎಂ.ಎ. ಜಯರಾಮ್ ರಾವ್ 371–373
- ಅಗ್ನಿಪುರಾಣದಲ್ಲಿ 'ಓಂ'ಕಾರ
  —ಡಾ. ಎಂ. ಶಿವಶಂಕರ....................................374–381
- ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಗೀತೆಗಳು
  —ವಿದ್ವಾನ್ ಎಂ. ಶಂಕರಭಟ್ಟ 382-385
- ಮಹಾಪುರಾಣ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಪುರಾಣ ಸಾಹಿತ್ಯ
  —ಪ್ರೊ॥ ಜಿ. ಅಶ್ವತ್ಥನಾರಾಯಣ....................................386-411

address by madhu pandit dasa on inaugural day

—*Padma Shri awardee* **Madhu Pandit Dasa**
President, ISKCON, Bangalore,
Chairman, The Akshaya Patra Foundation

His Holiness Sri Sri Sri Jayendra Puri Mahaswamiji, respected Chief Guest Prof. Dr. Satya Vrat Shastri, Dr. R. Ganesh, Sri KG Raghavan and all devotees assembled here, this is the third consecutive year that ISKCON has given its supporting hands to Bharatiya Vidya Bhavan - the force behind organizing these national seminars. The first seminar was on the Vedas and last year it was on the Upanishads.

Feedback shows that these seminars were well received and its impact on those who participated as well as those who later read the proceedings has been tremendous, not only within the country but even outside the country.

This year we have chosen **'The Message of Mahapuranas'.**

His Holiness Sri Sri Sri Jayendra Puri Mahaswamiji, respected Chief Guest Prof. Dr. Satya Vrat Shastri, Dr. R. Ganesh, Sri KG Raghavan and all devotees assembled here, this is the third consecutive year that ISKCON has given its supporting hands to Bharatiya Vidya Bhavan - the force behind organizing these national seminars. The first seminar was on the *Vedas* and last year it was on the *Upanishads*. Feedback shows that these seminars were well received and its impact on those who participated as well as those who later read the proceedings has been tremendous, not only within the country but even outside the country. This year we have chosen 'The message of *Mahapuranas*'.

The sankirtana movement of ISKCON was started by Sri Chaitanya Mahaprabhu. The Founder - *Acarya* of ISKCON Srila Prabhupada comes in *parampara* from Sri Chaitanya Mahaprabhu. Sri Chaitanya Mahaprabhu's movement was entirely based on *Bhagavat-gita* and *Bhagavata-purana*. Incidentally *Bhagavat-purana* was the last composed work of Vyasadeva and is supposed to contain his mature spiritual realization. *SrimadBhagavatam* is considered to be the natural commentary on *Vedanta Sutra.*

During this seminar, so many papers are being presented on these *puranas*. This seminar is not like other mundane seminars. The very activity of this seminar is a *yajna* or sacrifice of concerted effort both on the part of the organizers and lead participants by applying their heart and intellect to glorify the *Mahapuranas*. The Supreme Lord is worshipped by these kind of seminars. This kind of spiritual activity radiates spiritual vibrations of purity and unity to the entire city. Thus the benefit of glorifying God is never limited to the direct participants but it delivers different kinds of fruits of peace, harmony and happiness to the entire society.

Our *puranas,* if they have to attract the intelligent youth of this country, have to be presented in a rational and scientific way. Before the advent of modern science about two hundred years back, every child in this country by virtue of the *gurukula* system of education, which was the only system of education, automatically developed faith in our revealed scriptures. They were made to understand that there were two ways of gaining knowledge, the *aroha* and *avaroha* - the ascending process of gaining knowledge and the descending process of knowledge. The ascending process is gaining knowledge of the world outside through the knowledge acquiring senses and processing it with our intelligence. This is the way of modern objective science. And the *avaroha* process of gaining knowledge is to receive readymade knowledge and to apply our intellect to understand it. Faith in the source-books of *avaroha* like *Vedas, Upanishads* and *Puranas* is a starting point for *avaroha.*

This faith is no different from the faith that is required today in the chemistry text book which says two molecules of hydrogen and one atom of oxygen produces water under certain conditions of pressure and temperature. Yet, when it comes to source-books of Vedas, it is considered mythology. This mischief and disservice was done to this country by the foreigners who invaded this country and changed our system of education. There is ample documentary evidence of this today showing how the British policy-makers made a concerted effort to move Indians away from their culture and tradition which was based more on the growth of spirit, than the development of the body, and bodily enjoyment and comforts.

We are so conditioned by our training in English education, even today some Indian intellectuals who have faith in the *Puranas*, by virtue of conditioning use the phrase 'Indian Mythology' while referring to *Vedas* and *Puranas*. I won't be surprised if somebody in this conference also uses this phrase. Mythology is opposite of Truth. Mythology refers to Myth means 'not truth'.

Puranas contain historical truths. No doubt our puranas which are predominantly real history, do contain some allegories, some metaphor, some stories to demonstrate the truth too. But in all instances when these allegories, metaphor and stories appear in the puranas which are all composed in poetic form, there is ample evidence of context in the same literature to differentiate it as such, from true history narrated in the rest of the book.

Ignoring such context, the western sanskrit scholars have given stress to such allegories and metaphor which were tools of communication used by the author, and have painted true history narrated therein, with the same brush of mythology.

My own life is a witness to this trap of mythology. Somehow the only understanding that modern education gave me was that all these puranas were myth or imaginary compositions of sages. When I was studying in IIT, I was in the quest of the Absolute Truth. In the IIT library there were two rows of long shelves of about 30 feet length on philosophy. Every evening I used to go and read western philosophy. In the same shelves the books of Bhaktivedanta Swami were also there. The set of *SrimadBhagavatam* was on the shelf. The books were so colourful that I pulled out one of them and saw the cover page where the picture of Lord Vishnu on the Garuda was beautifully painted. Immediately I told myself that these are all stories and has nothing to do with *param satya* or absolute truth. Whenever I used to walk through the aisle looking both sides which book to read, I always ignored these books.

After reading many of the western philosophies, I could not be satisfied. The final blow was when I read that Bertrand Russel saying on his death-bed that if he had another life he would not touch philosophy because after all his search, he did not know what he was seeing was real or false. I became hopeless and next day when I was moving in the same aisle of books, somehow I decided to read some light stories. That day I pulled out one of the volumes of *Bhagavatam* and that changed my life. They were not just stories, they were discussing the Absolute Truth.

Of course the times are changing with more and more archaeological, astronomical and scientific research on the *Vedas, Upanishads* and *Puranas.* Archaeological underwater excavations and research carried out at Dwaraka has today established that the city of Dwarka ruled by Krishna was a reality and not myth. And Mahabharata itself says that the city of Dwaraka was engulfed and immersed in the sea. Excavations in Kurukshetra area have produced several hard evidences to establish several sites of Mahabaharata war. Discovery of pottery from the excavations and scientific tests have been dated to Mahabharata period.

Astronomical reverse calculations of the positions of the planets and stars described in Mahabharata have matched with period of Mahabharata war independently established by other means. So how can it be merely mythological poetic compositions? The fact is that these are poetic presentations of real history.

People who belittle Ramayan as mythology and Ram as a fictitious character will be shocked to read a recent report of two botanists set out for a three year study to track the route travelled by Lord Ram, Sita and Lakshmana from Ayodhya when they were in exile for 14 years. They established that Ramayan incorporates facts, figure, flora and fauna environment of the period. They could identify all those species along the route. They commenced from Ayodhya and reached Chitrakoot's tropical forest and found the same flora and fauna existed in the same places as written in the epic. Valmiki has not erred while specifying the plant species, flowers and wild animals and bird species. Like this they have covered modern states of MP, AP and Odisha and have found that the descriptions of flora and fauna in the Ramayana is still there in these places. They even went to Sri Lanka and found extensive presence of Ashoka trees of the AshokaVana.

Brilliant people who are there in this country should get into the message of the *mahapuranas;* then they will be real contributor to the welfare of the whole world. Indians will guide the whole world not by simply sitting in our own small rooms and glorifying puranas; we have to spread out, and that is the purpose of this seminar. BharathiyaVidyaBhavan has been taking extreme care to record all these things, print them, convert to DVD and send it all over the world to help Indians as well as others who really want to know the essence of Indian thought.

Our humble contribution is to provide infrastructure to Bharatiya Vidya Bhavan and I congratulate Mr. Suresh Raghavan for his wonderful work year after year. We pray at the lotus feet of lord Krishna that this conference happens every time at his lotus feet year after year.

Thank you very much, Hare Krishna.

❑

address by Bharatarshabha dasa on inaugural day

—**Bharatarshabha Dasa**

In this particular talk of mine, I would like to briefly put before you the aspect of how the Srimad Bhagavata Purana is called the amala purana by Chaitanya Mahaprabhu, and it is like the culmination of all the Vedic literatures.

In this talk, I will prove that through four points. Of course to cover the entire Srimad Bhagavatam it will take many lifetimes. It is a wonderful literature and it's like the pinnacle of all the Vedic literatures.

Respected Prof. Ranganathji, Prof. D.B. Harish, other dignitaries on the dais, and the audience, in this particular talk of mine, I would like to briefly put before you the aspect of how the *SrimadBhagavata Purana* is called the *amala purana* by Chaitanya Mahaprabhu, and it is like the culmination of all the Vedic literatures. So, in this talk I will prove that through four points. Of course to cover the entire *Srimad Bhagavatam* it will take many lifetimes. It is a wonderful literature and it's like the pinnacle of all the Vedic literatures.

So the first evidence to prove that it is like the essence of all the Vedic literature is from the history of how the *Bhagavata* came to be compiled. As you know Vedavyasa actually compiled the whole Vedic literatures.The Vedic literature is *apaurusheya* - it is coming from the Supreme Lord - it's His breath actually. So Veda is much before creation itself but it was compiled around 5000 years back by Vedavyasa knowing very well that the next generation of people cannot remember the whole Vedic literature verbatim. Knowing this situation, he compiled the Vedas, divided into four, then he wrote the *puranas, itihasas,* the *Mahabharata,* and then finally the Vedanta *sutra* itself was written. The *Vedanta sutra* is like a summary. The Vedic literature is too elaborate,so he wanted it in a very simple format. So he gave the *Vedanta sutra,* but it is a very cryptic language and there was a possibility of misinterpretation. So he himself wrote a commentary. In fact among Chaitanya Mahaprabhu's followers nobody wrote a commentary on the *Vedanta sutra* until BaladevaVidyabhushana, considering that Vedavyasa himself has written a commentary in the form of the *SrimadBhagavatam.* Vedavyasa was pure in heart, in Badarikashrama performing austerities for the welfare of the people, when he wrote the Vedic literatures. After compiling all that still he felt some dissatisfaction. So Narada muni said the dissatisfaction is because Vedavyasa did not directly explain the Supreme Absolute Truth and that this he should do. So this being the historical background of the Bhagavata, it is direct evidence that it is like the essence of the whole Vedic literature.

The Bhagavata itself starts with *Janmadiyasyayatoanvayad...* This is also the first verse of the Vedanta sutra.

Next aspect I will go into is the authority of the *Srimad Bhagavata* itself. So there were some scholars who disputed this Bhagavata as written by some Vopadeva. Those are spurious arguments because in the other *puranas* we find a reference to *SrimadBhagavatam.* One of the reference is of course *Garuda purana.* This reference is also in the *Matsya purana* which is one of the oldest *puranas.* There, it speaks about the *Bhagavata purana* which starts with *Gayatri mantra* and which narrates the story of Vrtrasura. If you go to the 6th canto of the *Srimad Bhagavata*, there is the wonderful story of how Vrtrasura,who even though a devotee of the Lord takes birth as a demon and fights with Indra. So in the end when he is about to be killed by Indra's thunderbolt there is a wonderful exposition. Indra is of the tendency to enjoy material nature. So because of which he is perturbed even though empowered to kill because this thunderbolt was created using the bones of Dadichi. So at the time still he is feeling so Vrtrasura says, "Come on you kill me, because I am already thinking of the Lord. I am constantly thinking of Him. So my death is like I am going towards the Lord." There are 4 verses which he expounds. First he says just like the calf goes to the mother looking for the milk in the *goshala*, in that same way let me have attraction towards the Lord and His pastimes. Then next he says no, that may not be the perfect thing, better is just like wife who is looking forward to her husband who has gone away when is he coming back? In that same mood let me have a feeling of affection towards my Lord Krishna. In that mood let me go to Him. Your thunderbolt is going to destroy this ignorance of material body and let me go to Him.

So this verse is referred to in the *Matsya purana* itself and expounded that the *Bhagavata Purana* if it is gifted on a full moon day it will take everyone back to the highest perfection.

In the *Padma Purana* in the conversation between Goutama and Ambarisa there are very clear references to the *Bhagavata purana* composed in 18000 verses and that anybody who desires to get liberation should read this *Srimad Bhagavata.*

One more aspect I would like to highlight. Caitanya Mahaprabhu called it the *amala purana*. The entire ocean of Vedic literature is meant to take a person away from this material concept that I am the body, and come to the realization of Supreme. There is *karma yoga, jnana yoga* etc., but in one sense there is some level of indirect nature, so that's why Bhagavata in the 2nd verse itself says *dharmaùprojjhitakaitavo 'traparamonirmatsaräëäàsatäà.*

Dharma projjhita means just throws out all the fictitious religious principles and it is meant for *paramo nirmatsaranam* those people are free from all kind of envy. Then in the last portion of the verse it says çuçrüñubhis tat-kñaëät: means once you hear it, immediately you realize the Absolute Truth.

So that is why Chaitanya Mahaprabhu called it the *amalapurana.* There is no contamination of anything else, direct description of the Supreme Absolute Truth. If you see the progression of the knowledge given in the *Bhagavata*, its first canto is more of exposition of how the Lord pervades the creation, that's why it's called 'Creation'. In the end, tenth canto we find Krishna being described as the Supreme Absolute Truth. So it's in one sense directly referring that you should surrender to the Supreme Lord Krishna. So that's why Chaitanya Mahaprabhu called *amalapurana*. So in that sense also it is the essence of the Vedic literature, and the third verse of the *Bhagavatam* itself says *nigama-kalpa-tarorgalitaàphalaà* : Vedas are like the *kalpataru*, whatever you want you get from them. From a mango tree the leaf you don't enjoy, you enjoy the fruit. So the Vedic Literature like the *kalpataru* gives everything that you want - material spiritual everything, and the fruit of that tree is this, Bhagavata. Not just *phalam, galitamphalam.* It says further *çuka-mukhädamåta-drava-saàyutam.* Just like parrot touches the mango, the mango becomes sweeter.

Further this same verse explain *spibatabhägavataàrasamälayaà.* Rasa means juice or a taste or a mellow. We cannot translate this into English actually because English is not as wonderful as Sanskrit. Rasa is basically what we enjoy by sense perception, relationship. So the real rasa which we enjoy is in relationship with the Supreme Absolute Truth. That rasa this can give you. This Bhagavata is calling upon all the people please, please come all those people who are saintly, please enjoy this rasa. What Bhagavata is giving I don't think any other Vedic literature in that sense can claim to give.

Rasa itself is classified broadly into 5 : *santa, dasya, sakya, vatsalya, and madhurya* rasas. So in that sense this Bhagavata is in one sense the pinnacle of all the Vedic literature. Srila Prabhupada - ISKCON's founder commented on all the chapters of the Bhagavata verse by verse with translation. Chaitanya Mahaprabhu used to discuss in ecstasy so many pastimes of the Bhagavata and so this Bhagavata is a wonderful literature which we all should practice.In the Bhagavata itself it is said *nityambhagavatasevaya.* Every day you should recite and worship.

So I would like to conclude with these four-five evidences and as I said before we cannot understand the entire Bhagavata without a deep study. I would implore all the scholars and Bharatiya Vidya Bhavan to in future do a detailed seminar on the Bhagavata itself. Thank you, Hare Krishna.

❑

Enraptured Audience witnessing the programme

migration of āryans according to purānās

—Dr. S. Ranganath
Director, R.V. Institute of Sanskrit Studies,
Bangalore.

Before discussing the migration of Aryans according to Puranas, it becomes imperative that the terms Ārya and Purāna should be understood in the socio-cultural milieu so that the text Purāna could be understood in the context of migration as a pretext to the present paper. There are five migrations discussed in this paper.

श्रुतिस्मृति पुराणानां
आलयं करूणालयम् ।
नमामि भगवत्पाद शङ्करं
लोक शम् करम् ॥

Before discussing the migration of Aryans according to Puranas, it becomes imperative that the terms Ārya and Purāna should be understood in the socio-cultural milieu so that the text Purāna could be understood in the context of migration as a pretext to the present paper.

ĀRYA

The word Ārya is etymologically derived from the root ऋ गतौ, with ण्यत्प्रत्यय according to the Sutra 3.1.124 of Panini. Though the general meaning of the term Arya connotes 'respectworthy', one has to understand the term in various other connotations like a teacher, a tutor, a preceptor , a pedagogue, a mentor, a master, one born in a noble family, respectworthy, revered, adored, one who is the epitome of culture, one who has tranquil mind, one who possesses a good character and a noble man, a Brahmin and so on. The last connotation is justified by Vishwanatha in his Sahitya Darpana:-

कर्तव्यमाचरन् कार्यं
अकर्तव्यमनाचरन् ।
तिष्टति प्रकृताचारे
स वा आर्य इति स्मृत: ॥

Māgha in his Shishupalavadha states that an Ārya deserves our service again and again for our own well being:-

ग्रहीतुमार्यान् परिचर्यया मुहु:
महानुभावा हि नितान्तमर्थिन ॥
–शिशुपलिवध. 1.17

Vasistha Smriti defines the term Ārya as follows:-

कर्तव्यमाचरन् कामम्
अकर्तव्यमनाचरन् ।
तिष्ठति प्रकृताचारे
स तु आर्य इति स्मृत: ॥

One who follows the prescribed norms and who shuns the proscribed ones and one who is totally engrossed in the rightful acts is an Ārya.

The word Ārya is used as a noble man by Bhoja:-

तस्मात् समस्त क्षत्रवर्ग पाटन वरिष्ठ
धारा परश्वध भरण भीषण वेष
भार्गव भङ्गाद् अपरिच्छिन्नतर शौर्य
शालिनि सौजन्यभाजने जनानुरागनिलये
निर्मत्सरे वत्सले वत्सेऽस्मिन्
विश्वाम्भराभारं चिरकालं धार्यमाणं
आर्यै रनुमतस्सान्नवतार्य विश्रान्तिसुखं
अनुभवितुं अभिलषामीति ।

Hence I desire to enjoy the happiness of rest having transformed with the permission of you noblemen the long borne burden of the earth to my dear son, who possesses a valour which has not been accurately determined because of his defeating even Parashurama whose personality was fierce by reason of his holding an axe the sharp edge of which was most distinguished in destroying the pride of the entire warrior class, who is the receptacle of every good behaviour, who is free from malice and who is very affectionate.

According to the dramatic convention in Sanskrit dramas, Nati and Sutradhara should address the minister as Ārya. Even a queen should address the king as Ārya. The greatest censure which a queen can give a king is by addressing him as Anārya as Shakuntala addressed Dushyanta when she was repudiated in the open assembly by the latter as narrated by our national poet Kalidasa.

PURĀNA

The term Purāna has been etymologically derived differently by different scholars in different contexts from bygone times. Purānās are the vital link between ancient Indian culture and civilization, between knowledge and life, scholarship and wisdom, the elite, and the citizenry, the urban and rural life, history and legend, science and poetry - infact they bind the life together throughout the generations. They contain Rigvedic legends elaborated, epic heros glorified, historical dynasties typified, myths and anecdotes delineated, geography of the various times enlisted and the available knowledge disseminated.

The common man however has hardly any conception what Purānās contain. Infact Purānās has become a common byword in regional languages for tedious long speech or the statements. And yet it is through them that the tradition among the social groups survive. Texts may be forgotten, practices continue. S.B. Velankar rightly states that Purānās along with the repository of tradition also contains new thoughts in the form of a seed to be grown later.

पुराणं पुराणं नवं
चेत् न गीतम् ।
नवं सर्वमश्त्त्यत्र
बीजस्वरूपे ॥

ANTIQUITY OF THE TERM PURĀNA

While doing the sankalpa everyday we state
श्रुतिस्मृतिपुराणोक्त फलप्राप्यर्थ

I am doing this act to get the fruit as enunciated in Sruti, Smriti and Purāna.

A twice born one who knows the four Vedas, with their auxiliaries and the Upanishads should not be regarded as proficient unless he thoroughly knows the Purāna states a popular statement:-

यों विद्याच्चतुरो वेदान्
साङ्गोपनिषदो द्विजः ।
न चेत्पुराणं संविद्याद्
नैव स स्याद् विचक्षणः ॥

Matsya Purāna states that Brahman advocated Purānās as the foremost Sāstra:-

पुराणं सर्वशास्त्राणां प्रथमं ब्रह्मणा स्मृतम् ।
–मत्स्यपुराण 53.3

Bhavishya Purāna states that

इतिहास पुराणानि मया सृष्टानि सुव्रत ।

I have created Itihasa and Purāna.

Mahabharata Ādi Parva narrates that the moonlight in the form of Vedas were emitted everywhere with the full moon in the form of Purānās.

पुराणपूर्णचन्द्रेण श्रुतिज्योत्स्ना: प्रकाशिता: ।
–मद्यभारत आदिपर्व 1.86

Skanda Purāna states that Purānās are the soul of Vedas.

आत्मा पुराणं वेदानाम् ।

The Purānās, an encyclopedia of Indian culture bridging the gap between Vedic and modern age mentions five migrations of Āryans.

The Vedic principle of Aryans was चरैवेति चरैवेति

Move and move - do not stay in one place. Taittiriya Samhita and Kātaka Samhita explain यायावर.Their principle was not to stay In one place. The Mahabharata speaks about the group of

यायावर's – ऋषि's

Who were always moving. The Mahabharata also speaks about यायावर

Brahmins. Their tradition was alive. The writer of Kavya Mīmāmsa, Rajashekhara remembers himself as a यायावर

Āryans worshipped the Goddess of Speech, Saraswathi with the hymn of Rigveda:-

शं सरस्वती सहधीभिरस्तु (R.V. 7.35.11),

Let Saraswathi bring about auspiciousness to our intellect as well as physique. A Saraswathi hymn composed by Yagnavalkya which is a part of Devi Bhagavata Purāna states that Saraswathi is the Goddess of intellect, knowledge, genius and imagination.

ब्रह्मस्वरूपा परमा
ज्योतिरूपा सरस्वती
सर्वविद्याधि देवी या
तस्यै वाण्यै नमो नम: ॥
यया बिना जगत्सर्वं
शश्वज्जीवन्मृतं भवेत् ।
ज्ञानाधि देवी या तस्मै
सरस्वत्यै नमो नम: ।
यया बिना जगत्सर्वं
मूकमुन्मत्तवत्सदा ।
या देवी वागधिष्ठात्री
तस्मै वाण्यै नमो नम:॥

I offer my salutations to that Vāni, who is of the form of the Brahman, who is lustrous and resplendent, who is the repository of various branches of knowledge.

I offer my salutations to the Saraswathi without whom the whole universe would be practically dead though existing.

I prostrate to that Vani without whom the whole world would be dumb founded and mad. She is the bestower of speech to the humanity.

Brahma Vaivartha Purāna 2.4 states that Saraswathi the Goddess of knowledge can confer supreme knowledge, memory, fame, poetic talent, art of teaching, imparting wisdom, imagination and so on.

ज्ञानं देहि स्मृतिं देहि
विद्यां विद्याधिदेवते ।
प्रतिष्ठा कवितां देहि
शक्तिं शिष्यप्रबोधिकाम् ॥
स्मृति शक्तिः ज्ञान शक्तिः
बुद्दिशक्ति स्वरूपिणी ।
प्रतिभा कल्पनाशक्तिः
या च तस्मै नमो नमः।

According to Devi Bhagavata Purāna water is seen in all sources. Hari is full of waters. Narayana means he who has his home in water, and water which is known to flow, is the symbolic representation of knowledge which is substantiated with the following statement of Lord Tennyson:-

"Knowledge should be like a river and never stagnant like a pond".

On account of the name Saraswan (full of water) namely ocean, the river comes to be known as Saraswathi.

सरोवाप्यं च स्रोतस्सु
सर्वत्रैव हि दृश्यते ।
हरिः सरस्वान् तस्येयं
तेन नाम्ना सरस्वती ।
–(देवीभागवतपुराण 9.8.3)

In the Puranās the river Saraswathi has been called the Goddess of speech:-

सरस्वती पुण्यक्षेत्रमाजगाम च भारती
भारती भारतं गत्वा ब्राह्मी च ब्राह्मणप्रिया ।
वागधिष्ठातृदेवी सा तेन वाणी प्रकीर्तिता ॥
देवीभागवतपुराण 9.8.2

One of the forms of Saraswathi is Neela Saraswathi. Linga Purana states:-

इलावर्तत् परं नीलं रस्यकंनाम विश्रुतम् ।
–लिङ्गपुराण पूर्वार्ध 49.9

The name of China in Puranās is known as Neelaranyaka. Skanda Purāna states that after Tibet, we have the country Neelaranyaka.

सुनीलश्वेतयोर्मध्यो खण्ड्माहुश्च रस्यकम् ।
–स्कान्दपुराण 1-37-54

Kurma Purāna further endorses this view that in between Suneela and Shwetha stays Ramyakam. Suparshwa mountain is to the north of Tibet.

इलाबृतं महाभाग चत्वारस्तस्य पर्वताः ।
–कूर्मपुराण पूर्वार्ध 45.9

Saraswathi stayed on Neela mountain which is besides Suparshwa mountain and is known as Neela Saraswathi.

सुपार्श्वयोत्तरे भागे सरस्वत्याः पुरोत्तमम् ।

In the Himalayas near Badarikashrama is situated Sumeru mountain in Garhwal. It is also called as Pancha Parvata from its five peaks. Rudra Himalaya, Vishnupuri, Brahmapuri, Udgarista and Swargarohini. Four of the five Pandavas died at the last mountain. In Badarikashrama there is Brahma Kapali Teertha where the last shraddha had been given after Gaya shraddha in Bihar province.

It is very clear that the Sumeru mountain was the place where there was the first creation of Aryans. It was the abode of Brahma, Vishnu arid Shiva and all the deities. It was the location of Swargaloka. Swayambhu and Vaivasvata Manu lived there. Ramayana, Mahabharata and Puranas use the word "Trivistapa" for heaven. The Matsya Purana states that Sumeru mountain is bounded on the north by Uttara Kuru, on the south by Bharatha Varsha, on the west by Ketumala mountain and on the east by Bhadrashwa Varsha. The Padma Purana mentions that the Ganga issues from the Sumeru mountain and falls into the ocean flowing through Bharaha Varsha in the south.

A few Āryans migrated from Sumeru mountain to Mount Meru which is situated in Shakasthana (Seistan). The Mahabharatha remarks this as it is situated in Shaka Dweepa. According to Megasthenese, Meru is the Hindukush mountain. Shaka Dweepa territory includes Turkstan in central. Asia, the country of Shakas. Scythia and Sodginia are corrupt forms of Shaka Dweepa. According to the Greek geographers, the Shakas lived to the east of Sodgenia, part of ancient Persian empire, in central Asia between Oxus and Jaxaters rivers, the chief city of Samarkhand.

Now the country between Bokhara and Samarkhand is called Pamir. According to Strabo, the country lying to the east of Caspian sea was called Scythia.

One branch of Aryans migrated from Sumeru to Meru, Shaka Dweepa, now the eastern part of Iran. Daksha Prajapati had many sons who were sent to measure the earth by Narada. This was the second migration from Sumeru.

The third migration happened during the time of Vaivasvata Manu to whom Kalidasa makes a mention in Raghu Vamsha:-

वैवस्वतो मनुर्नाम माननीयो मनीषिणाम् ।
आसीन्महीक्षितामाःप्रणवः छन्दसामिव ।
–(रघुवंश 1.11)

Once there lived a king Manu, the son of Vivasvan, esteemed by the wise and first of those who ruled over the earth like the mystic letter Aum, the first word in the Vedas. Vaivasvata Manu's youngest son, Nabhanedista ruled Shaka Dweepa. 'His name is found in Rigveda Samhita, Aitareya Brahmana, Taittireya Samhita and Sankhayana Brahmana. The adjective of Nabhanedista as Nabhanedistiya is also available in Panchavimsha Brahmana and Sankhayana Brahmana. This Nabhanedista was remembered in Avesta of Zoraster and Azerbaijan as Navanajadeesta.

Swayambhu Manu's son Priyavratha sent his son Medhatiti to rule Shaka Dweepa. His other son Bhavya ruled Shakasthana. This was the fourth migration.

There were four castes in Shaka Dweepa as in India. The Magas were Brahmins or priests. Europeans say that priestly castes of ancient Persia were the Magi, repeatedly possessing magic powers. After Zoraster's death, the Magi priests headed Zorastrianism, the greatest of whom was Shena.

Mitra is the name .of the Sun in Vedic and also classical Sanskrit literature. The Sun is worshipped by Aryans in the daily Sandhyopasana three times a day. After the thread ceremony it is the compulsory duty of every Brahmin that they make Suryopasana three times daily:-

Rigveda mentions the importance of Surya in **7.63.1, 7.63.2, 7.63.4, 1.50.4, 10.37.4, 10.37.7.** and **10.37.10.**

7.63.1

उद्वे᳚ति सु॒भगो᳚ वि॒श्वचेक्षाः
साधा᳚रण॒ः सूर्यौ॒ मानु॑षाणाम् ।
चक्षु॑र्मि॒त्रस्य व॑रूणस्य दे॒व
चक्षु॒र्मैव यः स॒मवि॑व्यम्तमांसि ।

The auspicious Surya rises the eye of all the common parent of men. The divine eye of Mitra and Varuna, who breaks through the glooms as through investing skin.

7.63.2

उद्वे॑ति पुसवी॒ता जना᳚नां
म॒हान्के॒तु॑र॒र्णवः सूर्यश्य ।
स॒मा॒नं च॒क्रं प॑र्या॒वि॑वृ॒त्सन्
यदे॒तशो व॑हति धू॒र्षयु॒क्तः ।

The animator of men rises; the great rain shedding banner of Surya rolling on the universal wheel, which the wide steads yoked to his car drag along.

7.63.4

यत्रा॑ चक्षुरमृता᳚ गा॒तुम॑स्मै
श्ये॒नो न दीयन्नन्वे᳚ति पाय॑ः ।
प्रति वां सूर उदिते विधेम
नमो᳚भिर्भित्रावरुणो॒त हव्यैः ॥

He travels the path which the immortals have prepared for his course darting along like a hawk: We worship you Mitra and Varuna, when the Sun has risen, with praises and oblations.

1.50.4.

त॒रणि᳚र्विश्वद॑र्शतो
ज्योति॒ष्कृद॑सि सूर्य ।
विश्व॒मा भा᳚सि रोच॒नम् ।

O Surya, you overtake all in speed. You are visible to all. You are the source of light. You shine throughout the whole fermament.

10.37.4

ये॑न सूर्य॒ ज्योति॑षा॒ बाध॑से तमो॒
जग॑च्च्॒वविदू॑व मुदि॒यर्षि॑ भानु॑ना ।

तेनास्मदिश्वा मनिरामनाहुति
मपामिबामप दुष्वष्न्यं सुव ।

With the light, Surya, with which you dispense the darkness and with that radiance with which you quicken every moving thing, remove from us all famine, neglect of oblations, sickness and evil dreams.

10.37.7

विश्वाहात्वा सुमनसः सुचक्षसः
प्रजावन्तो अनमीवा अनागसः ।
उध्यन्तं त्वा मित्रमहो दिवेदिवे
ज्योग्जीवाः प्रतिपश्येम सूर्य ।

May we, constantly happy in mind, sound of sight, blessed with posterity, exempt from sickness, devoid of sin daily: May we, enjoying long life, behold you, Surya, who are the cherisher of your friends, rising day by day.

10.37.10

शं नो भव चक्षसा शंनो अह्ना
शं भानुना शंहिमाशं धृणेन ।
यथा शमध्वं चमसादुरोणे
तत्सूर्यद्रविणं देहि चित्रम् ॥

Be propitious to us with light: Be propitious to us with sunshine: Be propitious to us with warmth: Be propitious to us with frost: and grant us Surya, various wealth, whereby we may prosper on the road and in the house.

Medhatiti, the son of Priyavrata became the king of Shaka Dweepa. He took the sun worship from India to Shak Dweepa. But this Mitra word was pronounced as Mithara in Persia. This worship spread throughout the whole of Asia and Egypt. The Vedas were read in the whole area with various changes. Vedic Sanskrit influenced West Asian and European languages.

The fifth migration of Aryans from India is well known as Gypsy migration. The Romas migrated from Rama province according to Kurma Purana, 45.42 and Vishnu Purana, 2.3.7 where the boundaries of Rajasthan, Sindh and Punjab joined. Afghanistan was also part of India. The gypsys passed through Afghanistan and entered Iran. In the period of Yaska and Patanjali, Afghanistan was known as Kambhoja. Its language was Sanskrit. Yaska and Patanjali both state that the root 'Vish' was used there with the meaning of movement.

The Aryans entered, into Asia minor through Afghanistan from India. As explained already, there were, Kshatriyas in the Magas and they ruled a large part of Turkey. In Boghazkeoy on one Hittite inscription place (1400 B.C.) Rigvedic deities Indra, Varuna, Mitra and Nasatya can be found. Only India preserved the Vedas and India is the origin of migratory people.

Conclusion

From the above survey, it is evident that the Āryans migrated from India and Āryan invasion is a myth. Thus, Puranas educate the masses by infusing with noble ideas of life as tactfully solving the social, religious and economic problems which were created by the repeated invasions of the foreign races. Puranas are records of ancient geography and political history which are of inestimable value from the point of view of Indian history and hence deserve far more careful study than has hitherto been devoted to them.

S. Ranganath

❑

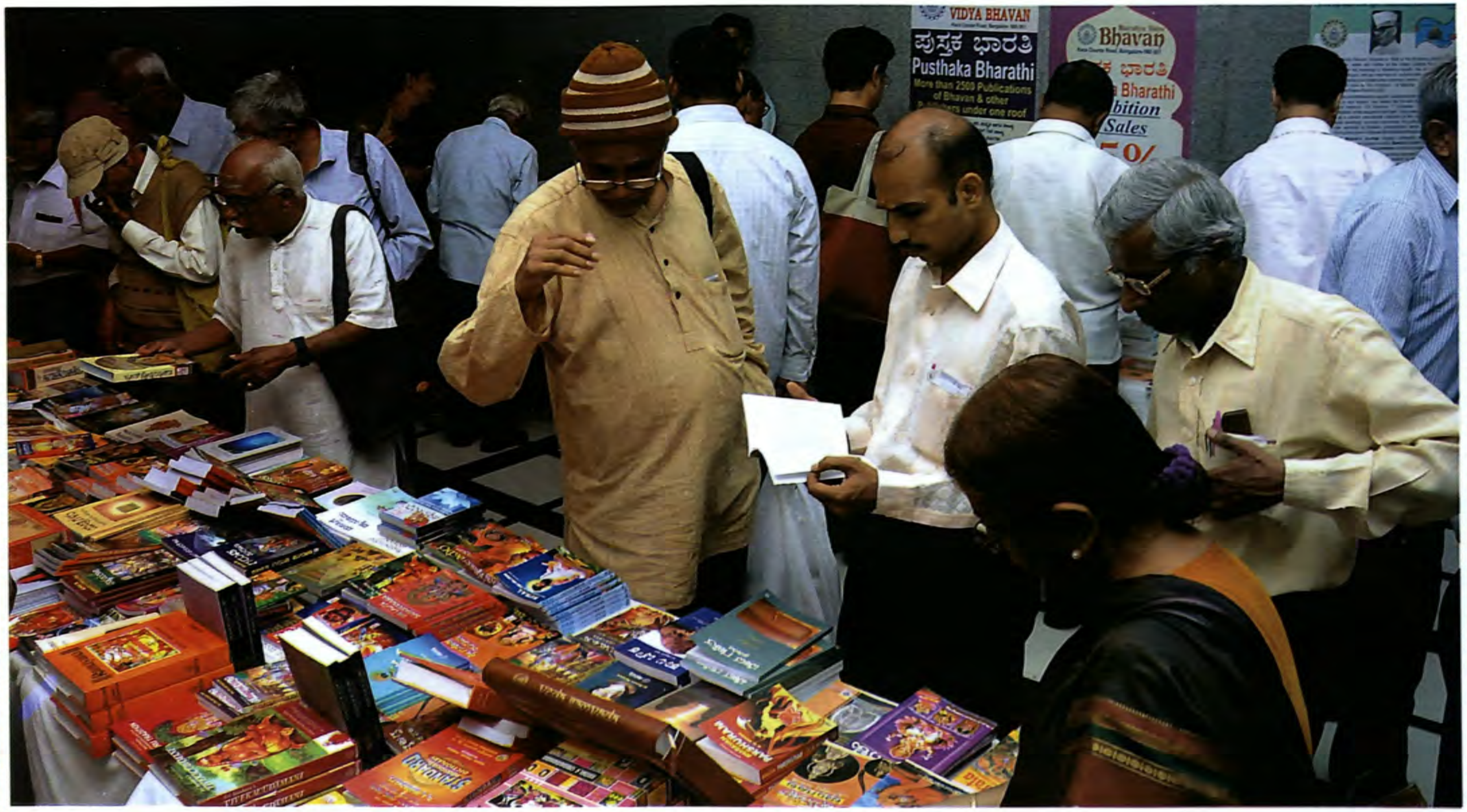

Diligent readers going through the book exhibition

Periyapurana - a general perspective

—**Dr. G.T. Narasimhachar**

The 'Periyapuraanam' (hereafter abbreviated as PP throughout this article), sometimes called as 'Tiruttondarpuraanam' is a tamil poetic account depicting the legendary lives, services and sayings of the 63 nayanmars, the canonical poets of Tamil Shaivism. This paper is intended to present a few aspects of the book with a general perspective. The saints described here are historical personalities who lived between 5th and 10th centuries. They attained salvation by their staunch devotion to Shiva, or to the servitors of Shiva.

The 'Periyapuraanam' (hereafter abbreviated as PP throughout this article), sometimes called as 'Tiruttondarpuraanam' is a tamil poetic account depicting the legendary lives, services and sayings of the 63 nayanmars, the canonical poets of Tamil Shaivism. This paper is intended to present a few aspects of the book with a general perspective. The saints described here are historical personalities who lived between 5th and 10th centuries. They attained salvation by their staunch devotion to Shiva, or to the servitors of Shiva. They belonged to different castes and occupations. There were kings, queens, merchants, potters, farmers, toddy tappers and so on. Their common attribute was their unstinted devotion to Lord Shiva.

The PP was compiled in the 12th century by Shekkizhar, during the rule of Kulottunga Chola II, also called as Anapaya Chola (1133-1150). The poet was born at Kunrattur in Tondaimanadalam. Actually Sekkizhar is the name of a family in Vellala community in which he was born. His first name was Arulmozhi devar. Due to his high learning and wisdom he came to be called by his family name as Sekkizhar. His extraordinary brilliance made him the chief minister of Anapaya Chola. A later saint Umapati Shivachariyar has written a book reflecting the life of Sekkizhar. Among all the hagiographic puraanas in Tamil, Sekkizhar's book stands first.

The title PP : In the title PP 'Periya' means great. The book is 'great' since it contains the stories of great saints. As the term 'puraanam' is a part of the title of the book it is appropriate to say something about this term. Puraanas, along with smritis and itihasas, are generally considered as belonging to 'mitrasammita' category of ancient literature as against Vedas which come under 'prabhusammita' and kavyas under 'kaantaasammita'. The vedic instruction is like a king's order or law. So they are called as 'prabhusammita' . This strictness becomes less in puraanas i.e. historical narration and legends. Ancient Puraanas are not like a scepter-wielding king. They are like familiar friends. They advice us, by giving the instances of how people acted in the past, and what were the results, whether good or bad. They present the topics logically, and teach duties and prohibitions. This manner appeals to the minds of the people. Hence, people will take to the path of virtue because of reason. Hence they are grouped under 'mitrasammita'. PP is a 'mitrasammita' as it is a puraana, as well as a 'kaantaasammita' as it inherits the qualities of poetry.

The term 'puraana' generally means 'old legend'. The Vayupuraana says: यस्मात् पुरा हि अनति इदं पुराणं तेन तत् स्मृतम्। निरूक्तम् अस्य यो वेद सर्वपापैः प्रमुच्यते॥ (व.पु. १-१-१८३ or 203). Brahmandapuraana also observes यस्मात् पुरा ह्यभूत् चैतत् पुराणं तेन तत् स्मृतम् (ब्र.पु १-१-१७३). Both of these statements almost mean puraanas as 'old legends'. This meaning appears to fit well with the word 'puraana' in the title PP. Thus PP means 'a great account of great saiva saints'.

The word 'puraanam' is not found either in the Tamil Nighantu or in ancient Tamil texts. The very first reference to puraanam has been made in the 'Thiruvachakam' of Manikkavachakar in 10th century. In this book, only the invocatory section consisting of 95 lines has been named as 'Sivapuraanam'. PP is the first Tamil puraanam in whole. In later period some other books called as puraana were written. Among them 'Thiruvilaiyadal puraanam' of Paranjyoti munivar also known as Sokkanatha swamy, 'Kanda puraanam' of Kacchiyappa Shivachariyar, 'Thirumurai kandapuraanam' of Umapati Shivachariyar are notable.

Source and inspiration: Any great book cannot be produced by an ordinary man, and in ordinary context. Similarly there is an interesting story behind the production of PP also. The author Sekkizhar was the Chief Minister in the court of the chola king Kulottunga Chola II. The king was a staunch devotee of Lord Siva, particularly of Lord Nataraja of Chidambaram. In those days Jainism in Tamilnadu was not very strong. But still the Jain literature in Tamil were capable of changing the religious attitude of persons. This is what happened in the life of the Chola king also. As a matter of fact, the five chief epic poems in Tamil, grouped as 'aimperum kavyam', are all written by either a Buddhist or a Jain poet. The book 'Jeevaka Chintamani' of the Jain poet Thiruttakkatevar is one such poem which played a role in the life of the king Kulottunga Chola. The king was enchanted by the story of the hero Jeevaka depicted in the poem. In the story the hero Jeevaka marries many damsels and regains kingship over his father's last kingdom. In the end he realizes the temporary nature of possessions, renounces kingship and finally attains nirvana by prolonged austerity. This story impressed the Chola king so much that he became inclined towards Jainism. The poet-minister Sekkizhar wanted to bring back the king on the path of Saivism. He advised the king to abandon the pursuit of erotic literature and turn instead to the life of the Saiva saints. This advice was taken positively by the king. He suggested Sekkizhar to describe the lives of the Saiva saints in an epic poem. The poet also thought that the mind changed by a literary mean can be reverted only by another better epic poem. This thought made the poet to write a book on Shaiva saints, containing absolute devotion on Shiva only and nothing else.

In this context we have to mention one more source of inspiration for the poet Sekkizhar. That is the Jain book Mahapuraana written by Acharya Jinasena in Samskrit and completed by his pupil Gunabhadra. Sekkizhar wanted to write a puraanam in Tamil on the lines of above mentioned Mahapuraanam. The Samskrit book presents the stories of 63 'Great Men in Jainism' called as 'trishashti-shalakaa-purusha'. Incidentally, Saivism also had in its treasure of heritage 63 great saints, their life story and songs for its support. This struck the mind of the poet. What more. He decided to write a book on the life of 63 Nayanmars. Not only that, Sekkizhar used this opportunity to establish superiority of Shaivism over Jainism at some places in his book.

The literary material necessary to write such a book was already available to Sekkizhar in the form of 'thirumurai'. 'Thirumurai' means holy divisions of canonical books. Such books are twelve in number, which include the PP also. Sundaramurthy nayanar, in the 9th century, had initiated the valuable service of preserving the Saiva songs of the great saints Appar and Sambandhar in Tamil.

He had preserved those songs in his book called 'tiruttondar thohai' and included his own songs also in the said book. But the book was in oblivion until the Raja Raja Chola discovered the collection in the temple of Chidambaram. At the king's advise the scholar Nambi Andar nambi, during the 11th century, re-edited the collection of Sundarar and compiled the first seven volumes which contained the songs of the trio Appar, Sambandhar and Sundarar. Eighth one is the composition of Manikkavachakar. Ninth one is a collection of songs of about eight saints. The 'Thirumandiram' of the famous siddhar Tirumular forms the tenth book. Eleventh book contains the songs and life of the rest of the saints. Then the PP also became a part of the sacred canon as the twelfth 'tirumurai'. These twelve 'tirumurais', along with Vedas and Saiva agamas form the basis of Saiva Siddhantha in Tamil Nadu. The poet has taken into consideration even the inscriptions of his time and also sthala puraanas that were in vogue. He should have travelled to the birth places of the nayanmars and to the holy places visited by them and should have got first hand experience of the scenic beauty of the places and should have collected information about the saints from the elderly people. He has made use of these datas in his book. He pays special tribute to Sundarar or 'nambi arurar' for his academic service in preserving the 'thevaram' songs in the book 'thiruttondar thohai'.

Glory of PP: God's grace was also showered on the poet as Lord Shiva Himself provided the first foot of the poem. The book commences with the first foot of the first verse 'ulahelaam unarnd odarkariyavan' which is said to be the devine voice reproduced by the poet. Sekkizhar's poetic power earned him the title "Uttama Chola Pulavar". Later he was glorified to such an extent that he was also reckoned as a nayanmar, raising the list of nayanmars to 64 from the earlier 63. At some temples his idol was also installed, beside those of 63 popular saints. Further, a temple exclusively for Sekkizhar and his patron king Anapaya Chola was built at Kunrattur, the birth place of the former. Though there were earlier hagiographies of the Shaiva saints, PP occupied a special place in Tamil literature of Chola period because of its highest order of the literary style. It is considered as one of the masterpieces of the Tamil literature.

The poet Sekkizhar, however names his book as 'thiruttondar puranam'. "ಇಂಗಿದನ್ ನಾಮಂ ಕೂರಿನ್...................... ಶಿಂದೈಯುಳ್ ಶಾರ್ನ್ದ್ ನಿನ್ರ ಪೊಂಗಿಯ ಇರುಳೈ ಏನೈಪ್ಪುರ ಇರುಳ್ ಪೋಕ್ಕುಹಿನ್ರ ಶೆಂಗದಿರವನ್ ಪೋಲ್ ನೀಕ್ಕುಂ ತಿರುತ್ತೊಂಡರ್ ಪುರಾಣಂ ಎನ್ಬಾಂ" (ingidan nAmM kUrin .... shindaiyuL shArnd ninra pongiya iruLai Enai pura iruL pOkkuhinra, shengadiravan pOl nIkkuM tiruttoNDar purA NaM enbAm (v.10-invocatory section called 'paayiram'). It was named PP by the later writer Umapati Shivachariyar who wrote a book called 'Sekkizhar nayanar puranam' glorifying Sekkizhar in 13th century. In the later period the name PP itself became popular than the name given by the poet. PP book is divided into two broad sections called 'kaanda'. Each 'kaanda' is divided into cantos called 'carukkam'. Totally there are 13 cantos from two sections. Total number of verses is 4286.

Sundarar: Though there are 63 saints dealt with in the book, the poet seems to give more importance to Aalaala Sundarar, also known as Nambi Arurar. This particular saint is described as the greatest devotee of Lord Shiva in Kailasa.The first canto 'tirumalai ccarukkam' 'describes him as having descended from kailasa to uplift the world and to free it from sins "ವೇದಿಯರ್ ಕುಲತ್ತುಳ್ ತೋನ್ರಿ.................ತೀತಹನ್ರ ಉಲಹಂ ಉಯ್ಯತಿರು ಅವತಾರಂ ಶೆಯ್ದಾರ್" (vediyar kulattul tonri ....titahanr ulaham uyya tiru avataaram seydaar 1.5.3). He lived for a very short period of eighteen years. The last canto 'vellanai ccarukkam' describes his ascention to Kailasa after doing his service to the mankind. Besides, his association with other two nayanmars namely Iyarkon Kalikamar (canto VI) and kazhalattarivar nayanar (Canto VII), are brought out in the middle of the work. Thus, he is present in the beginning, in the middle and in the end. Surprisingly, he has a lesser number of songs sung by him compared to Appar and Sambandhar. The birth place of Sundarar is described in detail than any other saint. About one fifth of the verses is devoted to sketch the life of Sundarar in detail. He lived on the earth for only eighteen years, but a marvelous life indeed. Sekkizhar gratefully acknowledges, both in the beginning and in the end, for having the book of Sundarar entitled 'tiruttondar tohai', as a source for his book. All these points justify that Nambi Arurar or Sundaramurthy nayanar has been offered a special reverence by the poet.

Devotion: Pure Love or devotion ('anbu') to the God and also devotion and tolerance towards the servants of the Lord is the chief qualification needed for seeker of salvation. It must be total love. Such love allows anyone to the realm of mukti irrespective of birth in any caste. The saints dealt with in PP did their occupations not only as a means of livelihood but also as a means of service to the God and also to the servants of the God. For example, the potter Thiruneelakantha kuyavanar, besides making pots and pans he made alms-bowls also to devotees. Some saints visualized Shiva by rendering services in the temple premises, other than worship of the lingam in the temple.

Vedic culture: The poet Sekkizhar upholds importance of Vedas and vedic culture, through the life sketch of the saints. Hundreds of such references are available throughout the text. In Thirujnanasambandhar's chronicle, the God bestowed upon Siva-pada-hrudayar, a son who would destroy alien religions and re-establish vedic religion. Veda is extolled in many terms in the book. To mention a few, 'marai' (text with hidden meaning), 'maamarai' (great Vedas), 'menmai nanmarai' noble Vedas, 'andanar arumarai' (sacred Vedas of the Brahmins), 'tumarai' (pure Vedas), 'mundai marai' (ancient Vedas), 'meymozhi' (truthful text) and so on. Elsewhere Vedas are described as 'ezhudaada marai', meaning 'sacred texts not committed to writing', and 'ellai illaada marai' (endless Vedas). Shiva is called 'Vedakaaranar', one who created Vedas and also 'vediyan' 'maraiyavan' and 'vedanaavan'. Sambandhar was born for the full growth of the Vedic tradition with all its branches ('veda neri tazhaitt onga'). In the description of villages the poet draws heavily from the vedic tradition. Even nature is described as filled with vedic sounds and sacrifices. The poet comes with full faith while giving such statements.

Asceticism : The asceticism described in the PP does not take external signs into consideration. It does not need renunciation of the family, or homes and occupations.

Ascetics depicted here renounced their evil feelings like anger, passion, pride, desire, attachment to pleasures and the like. They were far away from the evil conducts like theft, hurting others and so on. They practiced non-violence, truthfulness and austerity. They were ascetics in thought, speech and action. Sekkizhar gives the caricature of these ascetics as follows:

> "perumaiyAl thammai oppAr, pENalAl emmai pettrAr orumaiyAl ulahai ve1vAr, UnamEl onrum illAr arumaiyAm nilaiyil ninrAr, anbinAl inbam ArvAr irumaiyum kaDandu ninru, ivarai nl aDaivAy enru" 342 (I- thaDuttALkoNDapurANam).
>
> (ಪೆರುಮ್ಮೈಯಿಲ್ ತಮ್ಮೈ ಒಪ್ಪಾರ್, ಪೇಣಲಾಲ್ ಎಮ್ಮೈ ಪೆಟ್ರಾರ್,
> ಒರುಮ್ಮೈಯಾಲ್ ಉಲಹೈ ವೆಲ್ವಾರ್, ಊನಮೇಲ್ ಒನ್ರುಂ ಇಲ್ಲಾರ್
> ಅರುಮ್ಮೈಯಾಂ ನಿಲೈಯಿಲ್ ನಿನ್ರಾರ್, ಅನ್ಬಿಲಾಲ್ ಇನ್ಬಂ ಆರ್ವಾರ್
> ಇರುಮ್ಮೈಯುಂ ಕಡಂದು ನಿನ್ರು ಇವರೈ ನೀ ಅಡೈವಾಯ್ ಎನ್ರು)

" These servants of God are great comparable only to themselves; by sheer service they win over us; they are capable of winning the world with their uniqueness; they are harmless; they attain impossible status in life; they seek happiness through for others; they have got rid of the influence of spiritual ignorance. May you follow them and get their grace."

Universal dharma : Sanatana dharma is not restricted to any caste or province; or to any language or creed. It is universal. Any one can follow this dharma. Sekkizhar gives an open invitation in the end to all the people of the world to join the association of devotees. Those who belong to other provinces ruled by kings of Chola, Chera and Pandya, outside Tamil speaking regions, can also become servants of the God by seeking shelter at the feet of Lord Shiva. The poet includes such people under the category 'appaalum aDi shArndAr'.

Poetic appreciation : The poet has proved his poetic ability by showing excellences of description and delineation of rasas. He has made best of opportunities he got to show his poetic talent. May it be description of a place or mountain or green field or river. The poet presents new idea. River Kaveri is described at several places with great native spirit and love. For example, the sub-section 'tirunaattu cchirappu' of the first canto 'tirumalai ccharukkam', describes the river as follows.

> ಮಾಲಿನ್ ಉಂದಿಚ್ಚುಳಿ ಮಲರ್‌ತನ್ ಮೇಲ್ ವರುಂ ಶಾಲ್ಭಿನಾಲ್
> ಪಲ್ಲುಯಿರ್ ತರುಂ ತನ್ ಮಾಣ್‌ಬಿನಾಲ್
> ಕೋಲ ನರ್ಕುಂಡಿಕ್ಕೈ ತಾಂಗ್ ಕೊಳ್ಗೈಯಾಲ್
> ಪೋಲುಂ ನಾನ್ಮುಗನ್ನೈಯುಂ ಪೊನ್ನಿ ಮಾನದಿ (1–3–4)

(MaLin undiccuLi malartan mEl varuM shAlbinAal, palluyir taruM tan mANbinAl kOla narkuNDikai tANg koLgaiyAl, pOluM nAnmugnaiyum ponni mAnadi)

Here the Kaveri is described as equal to Brahma. The river emerges from the flowery origin as even Brahma originates from the flower emerging from the navel of Lord Vishnu. Both the river and Brahma create and sustain many living beings. Thus the river is like Brahma.

In the same sub-section the river is equated with the river Ganga. The description goes thus: Kaveri originates from the mountain in Talakaveri. The moon shines beautifully on the top of the mountain. So the top of mountain appears like the head of Shiva himself adorned with the digit of the moon. How can the Moon be without Ganga?

So river Kaveri is like the river Ganga on the lofty head of Lord Shiva.

ತಿಂಗಳ್ ಶೂಡಿಯ ಮುಡಿ ಚ್ಚಿಗರತ್ತ್ ಉಚ್ಚಿಯಿಲ್
ಪೊಂಗ್ ವೇಣ್ ತಲೈ ನುರೈ ಪೊರುದ್ ಪೋದಲಾಲ್
ಎಂಗಳ್ ನಾಯಗನ್ ಮುಡಿಮಿಶೈ ನಿನ್ರೇ ಇಳಿ
ಗಂಗೈಯಾಮ್ ಪೊನ್ನಿಯಾಮ್ ಕನ್ನಿ ನೀತ್ತಮೇ (1–3–5)

(tingaL shUDiya muDi cchigarattu ucchiyil, pongu veN talai nurai porudu pOdalAl
engaL nAyagan muDimishai ninrE iLi, gangaiyAm ponniyAm kanni nIttamE_

Look at the fertility of the Kaveri basin. The crop grown here is extraordinary. On seeing a tall grown crop, you may take it to be sugarcane. No. It is not sugarcane, but it is paddy crop. At some other place you may mistake sugarcane to be arecanut tree.

"ಕರುಂಬಲ್ಲ ನೆಲ್ಲೆನ್ನ ಕಮುಗಲ್ಲ ಕರುಂಬೆನ್ನ" (1–3–15)
(karumballa nellenna, kamugalla karumbenna)

This is the magic played by the river Kaveri and its soil. The hard work of the farmers with their family, their simple life, their joy at the time of harvest are all described graphically by the poet.

PP and Kannada literature : A literary work of a genius generally casts influence on the later literature. In this process, the contents of the original book transgresses all barriers of languages, castes, and provinces. The literary merit of the book becomes more important. The glory of PP is such that it has also influenced poets of other languages. Particularly, the popular Kannada poet Harihara is inspired very much from PP. The Kannada scholars DL Narasimhachar and MR Srinivasamurthy are of the opinion that Harihara had a good knowledge of the PP of Sekkizhar. Harihara has written poems on almost all the nayanmars described by Sekkizhar. A comparison of the two texts show striking similarity of thoughts and expressions at many places. I would like to show only a couple of instances here:

In the narration of the story of Tirunilakanthar the PP presents a situation as follows:

"iLamaiyin mikkuLArhaL iruvaruM ariyaninra
aLavil shIr ANai pOtri, ANDuhaL palavuM shella
vaLamali iLamai nINgi vaDivuru mUpp vaNdu
taLarvoDu shAynd, anbu taMbirAn tirattu
shAyALa" 2-2-9
(tillaivAL andanar charukkam)
(tirunIlakaNThanAyanAr purANam)

(ಇಳಮೈಯಿನ್ ಮಿಕ್ಕುಳಾರ್ಹಳ್ ಇರುವರುಂ ಅರಿಯನಿನ್ರ
ಅಳವಿಲ್ ಶೀರ್ ಆಣೈಪೋಟ್ರಿ ಆಂಡುಹಳ್ ಪಲವುಂ ಶೆಲ್ಲ
ವಳಮಲಿ ಇಳಮೈ ನೀಂಗಿ ವಡಿವುರು ಮೂಪ್ಪು ವಂದು
ತಳರ್ವೊಡು ಶಾಯ್‌ನ್ದ್ ಅನ್ಬು ತಂಬಿರಾನ್ ತಿರತ್ತು ಶಾಯಾಳ)

Thirunilakanthar and his chaste wife, both had sworn on some occasion that they would not touch each other. As years rolled their youth faded. They became old. The bodies became weak. But their love for Shiva was not weak.

The same situation is described by Harihara in the following words:

"nambi palakelavu vatsara varjisuttamire
ANe pakvakke bandante bandudu muppu
Shivabhakti sOpanadante teregaLu massage
shivanalladAru illeMbante tale naDuge"

(ನಂಬಿ ಪಲಕೆಲವು ವತ್ಸರ ವರ್ಜಿಸುತ್ತಮಿರೆ, ಆಣೆ ಪಕ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದಂತೆ ಬಂದುದು ಮುಪ್ಪು
ಶಿವಭಕ್ತಿ ಸೋಪಾನದಂತೆ ತೆರೆಗಳು ಮಸಗೆ, ಶಿವನಲ್ಲದಾರು ಇಲ್ಲೆಂಬಂತೆ ತಲೆ ನಡುಗೆ)

'ANDuhaL palavuM shella' in PP is expressed in Kannada as 'palakelavu vatsara varjisuttamire', 'aLavil ANai pOtri' in Tamil has become 'ANai pakvakke bandante' in Kannada; 'mUppu vandu' is reflected 'baNdudu muppu'. Another description in PP-

"neDuM shaDai karandiDa neritta paMbaiyuM
viDuMkadir muruval veNNilavuM mEMpaDa :
iDuMbali pAttiraM Endu kaiyarAy
naDandu vETkOvartaM manaiyil naNNinAr" 2-2-12

(ನೆಡುಂ ಶಡೈ ಕರಂದಿಡ ನೆರಿತ್ತ ಪಂಬೈಯುಂ, ವಿಡುಂ ಕದಿರ್ ಮುರುವಲ್ ವೆಣ್ಣಿಲಾವುಂ ಮೇಂಪಡ
ಇಡುಂಬಲಿ ಪಾತ್ತಿರಂ ಏಂದು ಕೈಯರಾಯ್, ನಡಂದ್ ವೇಟ್ಕೋವರ್ತಂ ಮನೈಯಿಲ್ ನಣ್ಣಿನಾರ್)

Lord Shiva comes to the house of Tirunilakanthar for alms, in the guise of a saint.

See the words of Harihara to describe the same situation:

pUsida viBhUti kayyoLu pAtre, esevajeDe,
BhAsurada pulidovalu vAkuLaM chelva naDe
eseva bhikShukana vEShavanoppe kaikoNdu
hesara ponnaMbalada puradatta naDegoNDu"

(ಪೂಸಿದ ವಿಭೂತಿ ಕಯ್ಯೊಳು ಪಾತ್ರೆ, ಎಸೆವ ಜಡೆ, ಭಾಸುರದ ಪುಲಿದೊವಲು ವಾಕುಳಂ ಚೆಲ್ವ ನಡೆ
ಎಸೆವ ಭಿಕ್ಷುಕನ ವೇಷವನೊಪ್ಪೆ ಕೈಕೊಂಡು, ಹೆಸರ ಪೊನ್ನಂಬಲದ ಪುರದತ್ತ ನಡೆಗೊಂಡು)

In the Kannada verse the poet uses 'eseva jaDe' for 'neDum shaDai', 'bhAsurada' for 'viDuM kadir', 'eseva bhikShukana vEShavanoppe' 'iDuMbali pAttiraM Endu kaiyarAy', 'naDegoNDu' for 'naDandu'.

Applying 'sthAlIpulAka nyAya', I think, these examples are suffice to show that Harihara has gone through the PP and borrowed ideas from it at several places. Sekkilar and Harihara are jointly responsible for the Tamil chronicles of 63 nayanmars travel through the neighbouring province.

In conclusion we can say, the PP, being a canonical literature, inherits elements of a beautiful poetry also. So readers of different tastes are sure to enjoy the charm of the poetry and get benefitted spiritually also by cherishing the sentiment of devotion knowingly or unknowingly.

The important messages given by PP are:

1. The religion established in Vedas is universal in nature.
2. The God is not partial to any caste or creed or any social grade.
3. In the world of devotion, all are equal.
4. Mukti is open to all. Only the things required to obtain mukti are steady bhakti in the Supreme Almighty and love for the creatures. Of course, pure mind, good character and conduct are means to develop such love.

❑

astrology and puranas

—**Dr. S. Krishna Kumar**

The main idea of this paper is to present my views on the connection between Astrology and our Puranas or mythology and further how Puranas are used for prediction, remedies, performing various festivals and rituals etc. in a nutshell.

OM

The main idea of this paper is to present my view on the connection between Astrology and our Puranas or mythology and further how Puranas are used for prediction, remedies, performing various festivals and rituals etc. in a nutshell.

Firstly Astrology is an oriental subject as Vedas, the timing of which is said to be Anaadi. Being as old as Vedas naturally the Astrological dictums were practiced and followed in every Yuga i.e. in Krita, Treta, Dwapara and Kali.

The great credit goes to Vyasa Maharshi who has been considered as Vishnu himself (Vyasaya Vishnu roopaya) for having bequeathed the immortal fund of knowledge in this earth through Vedas and Puranas.

If we dwell upon Ramayana, Sri Rama was said to have been born in Chaitra month, Navami Tithi and in Punarvasu star in Kataka Rashi and Kataka Lagna. Five planets Sun, Mars, Saturn, Jupiter and Venus were posited in exaltation.

Here I would like to mention that though five planets are exalted Sri Rama had to suffer exile in forest, tough life, kidnap of wife Sitadevi and all difficulties. It is said that if there are more exalted planets in a horoscope, the person will be extremely happy. Here, in the case of Sri Rama, no doubt he was born as an exalted personality as Avatar of Maha Vishnu, but yet as a man, he suffered though being the son of an emperor i.e. Chakravarthi, Dasharatha Maharaja.

There is a saying "Ati Vrishti Anavrishti" which means too much rain will also bring famine. In English also there is a saying "too much is too bad". This is what happened in Sri. Rama's horoscope and the same or similar troubles the people undergo if the horoscope is like Sri Rama is the fact which I want to place before.

In Tamil Astrology there is a statement which says "Ucchan Uchhatte partha Picche edukkiran" which means if exalted planets aspect each other, the person will beg. In case of Sri Rama though he was born as son of an emperor, these planetary indications made him to go to forest and suffer due to exalted Jupiter aspecting exalted Mars. Thus it is confirmed that even the Avatara Purusha himself suffered this fate and imagine what will be the fate of ordinary men like us in this world having such type of planetary configuration.

We normally apply these oriental principles even today in our Astrological predictions and are finding the above facts true in persons having the above mentioned planetary combinations.

Again in Ramayana, Sita Devi was abducted by Ravanasura and the bird Jatayu fights Ravana to protect Sitadevi. Sri Ramachandra came to the spot where Jatayu had fallen injured and was in death stage due to the injuries suffered in its fight with the demon Ravana. It says to Sri Rama that Ravana had kidnapped Sita in Muhurtha called "Vinda" Muhurtha which indicated according to Astrology that whichever the item lost in that muhurtha will be got back and hence Sita Devi will be got back and that Rama should not worry.

In Bhagavatha Purana, the Rakshasa king Bali Chakravarthi was pushed to Paatala by Maha Vishnu. Lord Vishnu asks Bali Chakravarthi to give three steps of land as gift or Daana. It is customary to give any gift by pouring water on the hands of the receiver of the gift. Therefore, Bali took the water jug to pour water on the hands of Vaamana who was the incarnation of Maha Vishnu. Shukra was the priest of Asuras or demons and he was present at the time of giving gift to Maha Vishnu and he told Bali not to give the gift and he had known the fate of Bali by his divine sight. Bali did not listen to Shukracharya. To prevent the destruction of Bali, Shukracharya took the form of an insect and blocked the hole of the jug so that water does not flow at all so that the gift cannot be given. Lord Vishnu realized that Shukracharya was blocking the hole and he pierced the insect with some stick. One eye of the insect was pierced and from then on Shukracharya had to see only from one eye.

In Astrology we consider Venus as Shukracharya. There is a subject called Horary Astrology or Prashna Shastra which deals with answering any question through this method. Even today if anyone asks a question pertaining to the way how the person behaves when Shukra or Venus is posited in the query of the Ascendant or Lagna, we say that the person behaves one sided because Shukra cannot look on both the sides because he has only one eye and hence the behavior of the person or the judgement of the person will be one sided only.

It is said by Varahamira that an Astrologer should have certain qualifications. According to him the Astrologer shall have the characters of "Aneka hora shastrgnana pancha siddhantha kovidaha, uhapoha patuhu siddamantro janathi jatahkam and further Adweshi, Nithyasanthoshi, ganithagamaparagaha, vagmi and Kushala buddhlman",

Which means that an Astrologer shall know various branches of Astrology thoroughly, know Astronomy, should have fertile imagination and should practice siddha mantra which says that he shall have belief in the creator or God. Further, he should not hate others, be happy with whatever he gets, be perfect in mathematical calculation, have talent in communicating matters, and shall have acute intellect and intelligence.

In fact this test of character for Astrologers has rather percolated from the time of Dwapara Yuga itself. In Dwapara Yuga, in Mahabharata, it is said that Duryodhana the king of Kouravas wanted to consult an Astrologer to fix an auspicious moment to wage the war on Pandavas. It is said that Sahadeva was the best Astrologer of that time and Duryodhana sent his emissary to Sahadeva to get fixed the timing of declaration of war knowing fully well that Sahadeva is his enemy. It was known to Duryodhana that an Astrologer will never tell a lie even to the enemies and with this confidence on the character of Astrologer, he had sent his emissary for consultation to fix an auspicious time to wage the war.

Sahadeva fixed the time on Amavasya (The last day of the black fortnight). Dharmaraya the eldest of the Pandavas came to know about this. He expressed to lord Krishna that Sahadeva has fixed the auspicious time for Duryodhana to wage the war and told him that they will definitely lose the war. At this point lord Krishna told Dharmaraya to go to river and offer Tarpana to the departed soul after covering the sky with his Sudarshana Chakra thereby misleading the Kouravas that Amavasya had already begun by looking at the skies. The spies of Duryodhana went and told him that Pandavas were offering Tarpana which is only done in Amavasya. Duryodhana believed that Amavasya had begun and declared the war. Lord Krishna later took back his Sudarshana Chakra and the war was declared on the dark half of Chathurdashi instead of on Amavasya. Chathurdashi being a bad day for achieving any type of success made Duryodhana lose the war.

Even today we avoid Chathurdashi Tithi for performing auspicious functions, taking oath, commencing any new works for prosperity etc. on the basis of this mythological aspect.

ASTROLOGICAL FACTORS IN PURANAS

Puranas have given wonderful insight into the various Astronomical factors apart from guiding the mankind to do righteous deeds.

It is said in Vishnu Purana that a day has 15 Muhurthas. The first three Muhurthas from Sunrise is said to be Prathahkala or morning. The next three Muhurthas is called Sangana. The next three Muhurthas from this is called Madyahna or afternoon. The next three Muhurthas after this is called Aparahna (Post afternoon). The next three Muhurthas from this is called Sayahna. Thus these fifteen Muhurthas form a day. Thirty Muhurthas make one full day consisting of Aho (day) and Rathri (Night) having 24 hours. When day and night have equal duration it is called Vishuvath. The duration of day in Uttarayana (Northern Solstice) and Dakshinayan (Southern Solstice) will be more and less respectively. Fifteen days make one Paksha. Two Pakshas make one month. Two solar months make one Ruthu. Three Ruthus is one Ayana or Solstice. Two Ayanas (Two Solstices) make one year. Astronomical factors such as when Sun is on Krithika lst Pada i.e. at the end of Aries, Sun will surely be in Vishakha 4th Pada in the beginning of Vrischika or When Sun is in Vishakha 3rd Pada in the end of Thula or, Libra sign, then Moon will be in Krithika in the ending part of Mesha or Aries sign. Both these periods are called Vishuvath Punya Kala or sacred periods. This is the Astronomical factor.

But this Purana says that this period is very sacred and one should give daana or gifts and do Tarpana to manes in this day. In fact such parameters given by Puranas are guiding factors for Astrologers to propose remedies for many problems caused due to certain planetary combinations causing curses to the person due to various factors like Pitru Shapa, Pretha Shaapa etc.

Vishnu Purana also gives information as to how the rains occur when Sun is posited in odd and even stars commencing from Ashwini. It says that when Sun is posited in even stars like Rohini the rain water is that of the one sucked by Sun from earth and when Sun is transiting the odd sign the rain water is the one which is pushed by many sources in the skies. Both the waters are good and sacred.

In fact this concept is thoroughly studied by Astrologers in Mundane Astrology by various Chakras namely Saptha naadi chakra and others.

Vishnu Purana has also dealt with the rules and regulations to perform various obsequies and ceremonies performed and also has specifically mentioned the importance of stars happening to fall in Amavasya and the benefits one gets by performing the obsequies on certain stellar days. All these facts are very much helpful for the Astrologers in prescribing remedial measures for various problems of life, a person faces, such as not begetting children, not getting prosperity at all even by doing hard work etc. It is up to the wisdom of the Astrologer to use these factors for ameliorating the difficulties of persons in their life and that apart this Purana acts as a guide to perform the mandatory duties in a systematic manner as far as possible with the available resources.

Another important Purana which throws light on Astrological factor is Bhavishya Purana. This Purana explains about the various rituals, consumption of type of food, fasting etc. to be done in various Thithis. It is very strange to know that these rituals or worships of Devathas is being done in the prescribed Tithi from thousands of years without any change and has stood-the test of time without alteration but of course with a little differences with Dharma Shastra Pravarthkas and Panchanga Karthas or authors of Almanacs. But the originality of the conducting of functions on particular Tithi is however unaltered.

For example it is said in this Bhavishya Purana that one will get the punya of performing ten Ashwamedha yagas and is said to enjoy heavens for one Manvantara by following the strictures of consumption of food in various Thithis for a fortnight as mentioned here-in. More and more enjoyments are proclaimed by following the food habits for many months.

Do not drink milk on Padya. Do not consume salt in Dwithiya. Consume gingili rice as food on Tritheeya. In Chouthi, Panchami, Shashti and Saptami consume milk, fruits, vegetables and Bilva leaves respectively as food. In Ashtami, Navami, consume flour, unbaked food respectively. On Dashami and Ekadashi consume only ghee as food. Consume sweet made of only milk. On Thrayodashi take cow's urine. On Chaturdashi dhal rice and on Purnima consume only dharba soaked water and in Amavasya consume rice prepared for Havan.

Bhavishya Purana mentions that the commencement of this food ritual shall be done from Aswayuja Navami, Magha Sapthami, Vaishakha Tritiya and on Karthika Purnima and by doing so the person will be blessed with long life and will attain Surya Loka.

Bhavishya Purana mentions about the Puja to be done for various Devatas in various Thithis as under.

Perform Pooja for Brahma, Ashwini Kumaras, Gouri, Ganesha, Naga, Skanda, Surya, Sadashiva sitting on Nandi, Durga, Yama, Vishwe Devatha, Vishnu, Kaama, Sadashiva, Chandra and Pitrugana on Padya, Dwithiya, Tritiya, Chathurthi, Panchami, Shashti, Sapthami, Ashtami, Navami, Dashami, Ekadashi, Dwadashi, Thrayodashi, Chaturdashi, Purnima and Amavasya respectively.

Bhavishya Purana has also mentioned about the Devatas for various Nakshatras and the results obtained by doing the pujas for these devatas on the respective Nakshatras.

These Nakshatra devathas and Tithyadi Devatas are same in Astrology also. Here in this Bhavishya Purana, the details as to how the puja has to be done and the results obtained by performing the pujas are elaborately dealt with. This will help to propitiate the planets and the stars if they are found weak in the horoscope thereby troubles occurring due to weakness of planets and stars can be overcome or reduced. The Astrologer has to know these aspects to advocate the propitiations mentioned in this Purana.

Bhavishya Purana also mentions exhaustively about the pujas done for various Gods and Goddesses like Brahma, Vishnu, Shiva, Gowri, Ganapati, Durga, Soma, Agni, Surya and many more in a traditional manner called as Vrathas done in different Tithis and explains the methodology to perform those pujas. The names of the Vrathas done, with results are mentioned as under:-

Thilaka Vratha, Ashoka Vratha, Karaveera Vratha is performed on Prathama of the New Year Chaitra Shukla Prathama by male or female by taking bath and should do Pitru and Deva Tarpana. Perform the Puja of idol made from wheat flour of **"Samvatsara Murthy of the year"** by chanting the stipulated Mantras and finally give gifts to priests. By adorning the forehead with Thilak of the propitiated sandal paste obtained in the Puja, it is said that the person will become free from devilish forces and his or her enemies will get afraid to do harm and run away and the person is said to live long and attain Brahma Loka.

Yama Dwithiya is done on Karthika masa Shukla Paksha Dwithiya. In Shravana Masa Krishna Paksha **Dwithiya Ashoonya Shayana Vratha** is done to overcome widowhood and if men perform this Vratha for four months they will not lose their wife or get separated and will get wealth. This Vratha can be advocated if the seventh house of the person is afflicted in a horoscope causing worry for the marital life of the person as mentioned above.

Madhooka Tritiya puja is conducted on Phalguna masa Shukla Paksha Tritheeya by worshiping idol of Parvathi. By doing this, the girl will get a good husband.

Meghapali Tritiya Vratha is perfpomed on **Ashwayuja Masa Krishna Paksha Tritheeya** gives Punya Prapthi.

Rambha Tritheeya is done in **Bhadrapada Shukla Tritiya** for acquiring beauty and prosperity for ladies.

Goshpada Tritiya Vratha is done on Bhadrapada Tritiya and Chouthi by worshiping cows and later take only rice, fruits and vegetables on Panchami and give gifts. By doing so one gets prosperity in all directions.

Harakali Vratha is performed on **Bhadrapada Shukla Tritiya** by doing puja for Harakali idol. Ladies and men get all prosperity and attain Shiva loka and ladies get the love of husband.

Lalitha Tritiya Vratha is to be done on Magha Shukla Tritheeya to get all-round prosperity.

Aviyoga Tritiya Vratha is done on Margashira Masa Shukla Paksha Tritiya by making the idol of Shiva and Parvathi in rice flour and worshiping the same and by doing so there will not be loss of money, children or wife or prosperity etc.

Soubhagya Shayana Vratha : is done on Chaitra Shukla Trithiya and should continue in every Tritheeya for full year by worshipping Shiva and Parvathi and by doing so one will get all prosperity.

Anantha Tritheeya : is done for overcoming all sins on Vaishaka, Bhadrapada or Margashira Shukla Tritiya by worshiping Lalitha Devi.

Ardranankari Tritiya Vratha : is done in any month in Shukla Paksha Tritiya falling on Purvashada, Uttarashada, Rohini or Mrigashira stars by worshipping Parvathi and Parameshwara and by doing so, one will not have tragedies in life and gets the loka of Rudrani.

Chaitra, Bhadrapada Magha Shukla Tritiya Vratha : is done by worshipping Parvathi to get prosperity and good children.

Aanantharya Tritiya Vratha : is done in Margashira Krishna Paksha Tritiya by worshiping Kathyayani for full year in all Shukla Tritiya Tithis as per procedure and by doing this Vratha the lady will get a good husband and will never have separation and live with children and grandchildren throughout life and will get the same husband for different births.

Akshaya Tritiya : Vratha is done on Vaishakha Shukla Paksha by giving gifts or daana and by doing this, the person will enjoy immense wealth and prosperity in all directions. Akshaya Tritiya falling on Wednesday in Rohini star is powerful.

Any Puja, gifts of any kind and cash or material given on this day to anyone will give infinite punya and result in the person enjoying infinitely for JanmaJanmantharas (many births), wealth and glory. Unfortunately, nowadays Akshaya Tritiya is rather performed by purchasing some gold or articles with the belief that the person will buy gold throughout his or her life without brake. But actually the noble thought of Akshaya Tritiya by doing Puja, noble deeds and giving gifts of gold, cows, land, food articles, or daana to the priests, poor and down trodden said to give infinite (Akshaya) results for many births to come as said above is not made understood by the present generation at all.

Shanthi Vratha is conducted on **Karthika Masa Shukla Paksha Panchami.** By doing this the family man will get peace. The person shall not consume sour items for one year and do puja for Vishnu by chanting stipulated Mantras and performing Abhishek in milk daily for one year. After one year, the person shall worship an idol of Narayana and gift it to a priest and feed Brahmins with food. By doing so the person will be free from any type of fear throughout life.

Sarasvati Vratha is conducted **on Chaitra Shukla Panchami falling on Sunday.** The Goddess Gayatri should be worshiped by keeping books by adorning the Gayatri idol with white dress and white flower and with white rice as Akshata and chanting of stipulated Mantras is done. Pray for Goddess Saraswathi for protection by imagining her as Ashta devatas like Lakshmi, Medha, Vara, Srishti, Gowri, Prabha and Mathi. After puja silently take the food. Give gifts of rice with gingili, ghee with container, milk and gold and while gifting chant as "Gayatri Priyatam" and observe silence in the evening. This ordeal is to be done for a year followed by gifting rice, white clothes, cow with calf, sandal paste etc. to Brahmins and give gift of clothes to the priests. By doing so the person becomes a scholar, wealthy and a legendary poet.

Shri Panchami Vratha : is conducted on Margashira Shukla Panchami to get wealth and happiness by worshiping the idol of Lakshmi made out of any of the materials such as gold, silver, copper, brass, wood or a photo in any form with flowers and with the stipulated procedure and Mantras for twelve months on Panchami day in different names such as Shri, Lakshmi, Kamala, Sampath, Rama, Narayani, Padma, Dhruti, Sthithi, Pushti, Buddhi and Siddhi and chant at the end of the Puja **ShriPriyatam** and perform the ritual as per the stipulated procedures and Mantras. By doing so Lord Krishna told Dharmaraya that twenty one clans of the person will be blessed with children, beauty and wealth and ladies will be loved by their husbands immensely.

Vishoka Shashti Vratha : is conducted on **Magha Shukla Panchami** by worshiping a Lotus flower made out of gold with the stipulated procedure and this results in the person getting immense happiness and never suffers tragedies in life and gets all the desires fulfilled.

Kamala Shashti Vratha : is conducted on **Margashira Shukla Panchami** by worshiping idol of lotus in gold with stipulated procedures and Mantras. The person is said to get Swarga or heaven by doing this puja. This puja should be performed for all the twelve months in a year by worshiping the devatas namely Bhanu, Arka, Ravi, Brahma, Surya, Shukra, Hari, Shiva, Shreeman.Vibhvasa, Twashtru and Varuna and say Priyatam at the end of the puja.

Mandara Shashti Vratha is conducted in **Magha Shukla Panchami** with stipulated procedures by worshiping an idol of Sun holding lotus. By doing this Vratha the person is said to be in heavens for one Kalpa and gets relieved of all the sins.

Lalitha Shashti Vratha is conducted on **Bhadrapada Shukla Shashti** by ladies for begetting children by worshipping an idol made out of sand with the stipulated procedures.

Kumara Shashti Vratha is conducted on **Margashira Shukla Shashti** by worshiping an idol of Kumara swami made out of gold, silver or mud with the stipulated procedures. By doing this the person will be blessed with wealth and peace in life.

Vijaya Sapthami Vratha is conducted on **Shukla Paksha Sapthami falling on Sunday** by worshiping Surya with stipulated procedures and Mantras and by doing so the person will get rebirth in earth, lives wealthily with knowledge, good health and enjoy all facilities in life.

Ubhaya Sapthami Vratha is conducted on **Magha Shukla Sapthami** by worshiping Varunadeva with stipulated procedures and Mantras. By doing this, the person will have good wealth, becomes a good speaker, and gets relieved of all sins and lives in Surya loka.

Kamala Sapthami Vratha is done on **Vasantha Shukla Sapthami** by worshiping golden lotus and considering it as Sun with stipulated procedures and Mantras. By doing this, the person will have good wealth all the time and will live in Surya loka for many Kalpas and finally gets emancipation.

Sapthami Skapana Vratha is conducted on **Shukla Paksha Saptami** of any month but not falling on the star of the person with stipulated procedures and Mantras. By doing this, the person will overcome short temper, tragedies in life, poverty and death of children after birth.

Achala Saptami Vratha is conducted on **Magha Shukla Saptami** by ladies by worshiping Suryanarayana on Shashti day followed by certain rituals in Saptami with stipulated procedures and mantras to get prosperity, beauty and beget children.

Budhashtami Vratha is conducted on **Shukla Paksha Ashtami** coinciding with Wednesday by worshiping an idol of Budha made in gold weighing equal to one grain of green gram and perform the puja as stipulated. By doing so, the person will remember the seven janmas or births and will beget children and grandchildren, gain wealth and prosperity and ultimately leave his body in a sacred place by chanting the Narayana mantra. The person who listens to procedure also will be absolved of Brahma hatya doshas.

Krishna Janmashtami Vratha is conducted **when Sun is in Leo and Moon in Taurus in Bhadrapada Krishna Ashtami** in Rohini star by worshiping the idols of Devaki and Krishna made out of gold, silver, copper, brass, mud or a photo and next to it write a picture as if a female child is sleeping with Yashoda and a picture of Yamuna river with Kalinga snake in it and an idol of Balarama be kept and perform the Puja for the idols as stipulated. By doing so the person will be absolved of all sins. Where this Devaki Puja is done there will not be accidental death, abortions for ladies, widowhood and poverty or quarrels.

Durvashtami Vratha is performed on **Bhadrapada Shukla Ashtami** by worshiping Durva which is nothing but Darbha grass with the stipulated procedure. The person will get prosperity, wealth and children and enjoys life in this world and ultimately lives with the husband till pralaya or deluge.

Masika Krishnashtami Vratha is conducted **on Krishna Paksha Ashtami** of every month for twelve months by worshiping Shiva Linga with the stipulated procedure. The person doing this Vratha with devotion will be praised by Gods and goes to Shiva Loka and enjoys wealth and happiness for eight Kalpas.

Anaghashtami Vratha is conducted in **Margashira Krishna Paksha Ashtami** by making an idol of man and woman in Darbha and fix it on land. The man is represented by name Anagha who is Dattatreya and the woman by name Nadi represents the other idol. Feed Brahmins and others after Puja.

Soma Ashtami Vratha is conducted on **Shukla Paksha Ashtami** falling on Monday by worshiping Eshwara with Uma with stipulated procedure. By doing so, the person attains Shiva Loka.

Vriksha Navami Vratha is conducted on **Bhadrapada Shukla Navami** by worshiping Bilva tree with the stipulated procedure. By doing so the person gets all types of wealth.

Dhwaja Navami Vratha is conducted on **Pushya Shukla Navami** by worshipping Simha Vahini Bhagavathi with the stipulated procedure. By doing so, the person enjoys throughout life and gets Veera loka.

Ulka Navami Vratha is conducted on **Ashwini masa Shukla Paksha Navami** by worshiping Pitru Devatas with the stipulated procedure. By doing this Puja, the person will get over enemies, devils and the person achieves a charismatic body.

Aasha Dashami Vratha is conducted on **Shukla Paksha Dashami** of any month by worshiping the idols of Dasha Dikpalakas made from wheat flour with the stipulated procedure. By doing so all the desires of the person will be fulfilled.

Rohini Chandra Vratha is conducted on **Shraavana Krishna Ekadashi** by worshiping Moon with Rohini with the stipulated procedure by ladies. On the next day, on Dwadashi, the idols of Vishnu with Lakshmi, Shiva with Gauri, Brahma with Savitri and Suryanarayana with Ragni be worshiped. By doing so, the person will get everything in this world and goes to Vishnu Loka.

Taraka Dwadashi Vratha is conducted on **Margashira Shukla Dwadashi** by worshiping Surya Mandala with the stipulated procedure. By doing so, sins committed in many births gets washed out.

Aranya Dwadashi Vratha is conducted on **Margashira Shukla Dwadashi** by worshiping Janardhana with stipulated procedure. By doing so the person will reside in the places of Vishnu and gets emancipation or Moksha.

Deva Shayani Vratha is conducted on **Dwadashi** after the person having been awake in the whole night of Ekadashi with the stipulated procedure by worshiping God Vishnu. By doing the Vratha, the person will spend the life happily and finally gets Vishnu Loka.

Bhishma Panchaka Vratha is conducted commencing from **Kartika Shukla Ekadashi** for five days by worshiping Vishnu with stipulated procedure. By doing this, the person will be absolved of all sins such as Gohatya (killing of cows), Brahmahatya and finally gets Moksha or emancipation.

Malia Dwadashi and Bheema Dwadashi is conducted from **Margashira Shukla Dwadashi upto Kartika Shukla Dwadashi** by worshiping Vishnu. By doing these, the person will get health, wealth etc. for seven generations.

Neerajana Dwadashi Vratha is conducted on **Karthika Shukla Dwadashi** by worshiping Vishnu with the stipulated procedure. By doing this Vratha, the person will be free from disease.

Shravana Dwadashi Vratha is conducted on **Bhadrapada Shukla Dwadashi** day falling on Shravana star by worshiping Janardhana with the stipulated procedure. By doing so, the person will get all the desires fulfilled.

Vijaya Shravana Dwadashi Vratha is conducted on **Bhadrapada Ekadashi Shravana Nakshatra** by worshiping Vishnu as per the stipulated procedure. By doing this, the person will stay in Vishnu Loka for one Manvantara and then comes back to earth and becomes emperor and will live long associated with children and good health.

Govinda Dwadashi is conducted **from Pushya Krishna Dwadashi.** Again the puja is commenced from Aashada Krishna Dwadashi up to Margashira Krishna Dwadashi by worshiping Vishnu as per the stipulated procedure. By doing this Vratha, the person enjoys happy life.

Akhand Dwadashi, Manoratha Dwadashi and Thila Dwadashi is conducted on Margashira Shukla Dwadashi by worshiping Vishnu with the stipulated procedure. By doing so the person will get all the desires fulfilled and hence is called Manoratha Dwadashi. It is said Indra got his lordship over three worlds by doing this Vratha.

Thila Dwadashi is conducted on **Magha Krishna Paksha** falling on Moola or Purvashada star by worshiping Krishna with the stipulated procedure. By doing this Vratha, the person will never be born as blind or deaf or will have serious diseases.

Sukrutha Dwadashi Vratha is conducted from **Phalguna Shukla Ekadashi** doing fasting and later the next day on Dwadashi day, worship Madhusudhana with stipulated procedure. By doing this, the person gets freed from sins.

Dharani Vratha is commenced from **Margashira Krishna Paksha Dashami** and then fasting is done on Ekadashi. Later on Dwadashi worship Matsya Murthy with the stipulated procedure. By doing this, the person will get over sins including Brahma hatya dosha and ultimately get Brahma Loka. The Puja should be continued in the similar manner in **Pushya Shukla Dwadashi.** This procedure is to be done for all the twelve Dwadashis of the year which will make the person get over all the sins and gets emancipation.

Vishoka Dwadashi Vratha is commenced **from Aashwayuja** Dashami and fasting is done on the next day, the Ekadashi and thirdly on Dwadashi day puja for Lakshmi is done as per the stipulated procedure. By doing so the person will get wealth and prosperity.

Vibhoothi Dwadashi Vratha is commenced from **Karthika, Vaishakha, Margashira, Phalguna or Aashada Masa Krishna Paksha Dashami.** The next day in Ekadashi fasting is done. On Dwadashi, worship Vishnu with Lotus as per the stipulated procedures. This puja should be done monthly in Krishna Paksha Dwadashi for the whole year. By doing this, the person will get immense wealth followed and finally emancipation.

Madana Dwadashi Vratha is done on **Chaitra Shukla Dwadashi** as per the stipulated procedure. By doing this, the person will beget good children and the ladies will overcome miscarriage and problems in pregnancy.

Ananga Thrayodashi Vratha is commenced on **Margashira Shukla Thrayodashi** and from then on the ritual is continuously done for one year every month according to stipulated procedure. By doing this ritual, the person will get prosperity in life and gets enhanced the beauty and ultimately gets Shiva Loka.

Pali Vratha and Rambha Vratha is conducted on Bhadrapada Shukla Chaturdashi by ladies by worshiping Varunadeva according to the procedure enunciated. By doing this ritual, the person will get longevity, fame and prosperity.

In Rambha Vratha, plantain tree is worshiped and further the puja is done as per stipulated procedure on Bhadrapada Shukla Chaturdashi. This Vratha is said to have been performed by many ladies of the Purana such as Gowri, Indrani, Lakshmi, Ragni, Arundhati, Daru, Swaha, Sita, Vedvathi and Bhanumathi in their places.

Agneya Shiva Chaturdashi Vratha is done on **Chaturdashi** by worshiping Sadashiva accordirig to procedure every month in a year. It is also said that on Chaturdashi, obsequies are done for departed soul who have died by suicide and in war for getting sadgathi or right place after death.

Anantha Chaturdashi Vratha is conducted on **Shukla Chathurdashi** by worshiping Vishnu sleeping on Aadishesha according to stipulated procedure. By doing this, the person will get wealth, children, grandchildren and ultimately salvation.

Shravanika Vratha is commenced **on** Margashira Shukla Chaturdashi and performed every month on Chathurdashi throughout the year by worshiping **Shravani devathas** according to the procedure stipulated. By doing this Vratha the person gets over the sins, enjoys happiness and dies effortlessly and gets good position after death.

Naktha Vratha and Shiva Chathurdashi Vratha is done **on Shukla Chathurdashi of any month** according to procedure by worshipping Shiva for one year. By doing so, the sins of the parents will be got over and the person gets one thousand Ashvamedha Yaga phala and enjoys long life, wealth, health, knowledge and prosperity and finally goes to Vishnuloka and Shivaloka.

Sarva Phala tyaaga Chathurdashi Vratha is commenced on Margashira Shukla Chathurdashi or Ashtami and done for one year according to procedure by worshiping the Idol of Dharmaraja. By doing so, the person becomes respectable, will attain Rudraloka and will not suffer obstacles in getting the desires in life and attains heaven.

Pournamasee Vratha and Shraddha Tarpana is done on **Purnima** by worshiping Moon with Nakshatra mandala according to stipulated procedure. By doing so every month, the person will get all the desires fulfilled.

Amavasya is the most applauded Tithi for Pitrus or manes and by doing obsequies regularly every month in an year as per the stipulated procedure, the person will get children, wealth and prosperity in life.

Vaishakha, Karthika Magha Purnima Vratha is done on Purnima of the months mentioned according to the procedure stipulated. By doing this, the person will get all comforts in life and attains Indra loka.

Savitri Vratha is done-on Bhadrapada Purnima according to procedure by worshiping the idol of Savitri and Satyavan and do pujas according to stipulated procedure by ladies. By doing so, the lady will get children, wealth and all prosperity in life and will attain Brahma Loka with the husband.

Yugadi Parva Puja is done on Vaishakha Shukla Tritiya by worshiping Lakshmi Narayana according to stipulated procedure and by doing so, the person will overcome the sins done by body, speech and mind and all curses will be got over and gets ultimately punya lokas.

The idea of projecting these Vrathas here is to use this information for propitiation techniques in Astrology after determining the cause of the troubles from the planetary combinations in the horoscopes which is only possible by an efficient Astrologer.

In Agni Purana, the God of Fire mentions that salient events of life should be carried out during favourable positions of the planets as prescribed in the Astrological dictums.

Importance of Muhurtha *i.e.* timing of conducting the various events is mentioned in the Purana where-in it is stated by Agni that shaving of a child's hair, Karnavedha (ear boring), wearing new clothes, wearing gems and ornaments, purchasing of new goods, meeting an employer or a master, Griha Pravesham (entering a new house), excavating for constructing a tank, travelling, performing religious ceremonies should be done on favorable days and months.

Agni Purana says that Annaprashana (the first-consumption day of regular food like rice) by the child should be fed on any of the stellar day of Ashwini, Revati, Pushya, Hasta, Rohini, or Shravana on Thursday or Friday.

He says that any debt should be cleared off on Wednesdays and Fridays.

It is stated that a marriage ceremony should be done in the stars of Rohini, Uttaratraya, the Mula, Hasta and the Revati, for successful and long married life with happiness which is followed even today in fixation of the auspicious marriage day. Further, he has stated that the marriage shall never take place in the months of Pousha and Chaitra or on the days of the lunar month known as Rikta nor on the days when God Hari would be enjoying his yearly sleep. And on Tuesdays, Saturdays or on the night of the new moon which is in vogue even today.

He says that medicine should be first administered to an individual on Mondays or when the moon enters the asterism of Swati Nakshatra.

Agni Purana has also mentioned that the periods of solar and lunar eclipses should be given due importance.

He also states that unfavourable events in life happen during bad planetary configurations only which can be overcome by performing a Homa with the Gayatri Mantra and by giving gift of a cow with the five sorts cereals and butter to a Brahmin.

From time immemorial, reading of certain portions of Ramayana, Mahabharatha and Puranas is said to give relief in many matters getting solved like childlessness, delayed marriage, getting devotion, salvation etc.

It is said by reading in Bhagavatha, the portion of the details of Rukmini's letter to Krishna to kidnap her and marry causes quick marriage for ladies.

Reading the portion of Putrakameshti Yaga portion of Ramayana will beget children.

It is said that by reading the whole of Ramayana will enhance the clan or Vamsha. By reading Bhagavatha, the person gets Bhakthi (devotion) and Virakthi. By reading the whole of Vishnu Purana, the person will understand the philosophy of life and by reading Mahabharath, the person will get salvation.

Brahmanda Purana speaks on the creation of Brahmanda, Manvantaras, our sages and sanctity of sacred waters of India and throwing light on the effect of taking bath in these sacred waters etc., the various pujas done for various Gods etc.

Many more mythological texts like Manasollasa and Shiva Tatwa Ratnakara are monumental works of exposition of many Puranas combined and also contain voluminous information in Astrology, Vastu, Shareerika Shastra etc. originating in the years of 1145 AD and 1668-1715 AD respectively in Karnataka State.

In short and to conclude, our Puranas numbering eighteen such as Brahma Purana, Padma Purana, Vishnu Purana, Vayu Purana, Bhagavatha Purana, Naradeeya Purana, Markandeva Purana, Agni Purana, Bhavishya Purana, Brahma Vaivartha Purana, Linga Maha Purana, Varaha Purana, Skanda Purana, Vamana Purana, Koorma Purana, Matsya Purana, Garuda Purana and Brahmanda Purana and the Sub Puranas also numbering 18 such as Saambopa-purana, Kaalikopa-purana, Kalki Upapurana, Purushottamopapurana, Brihaddharmopa Purana, Vishnu Dharmopapurana, Vishnu Dharmottara Purana, Narsimhopapurana, Kriya Yogasara Upa Purana, Aadyupapurana, Naradeeyopapurana, Brahmottaropapurana, Souropapurana, Devi Bhagavata Purana, Bhavishyottara Purana, Shivopa Purana, and Shivadharmopa Purana is a boon for us.

These thirty six Puranas and upa Puranas have given information on all subjects in lakhs of shlokas and have dealt voluminously many subjects. They are the biggest encyclopedia of the mankind and we are harnessing from it atom of information from the mountain of knowledge.

❑

vratas as prescribed in skanda mahaapuraana

—**Dr. H.S. Nagabhushana Bhatta**

We find that many of the popular festivals being observed in India like Yugaadi, Gaurii-Ganesa vrata, Sivaraatri, Ekaadashi, Maasa vratas like Chaaturmaasya and others ascribed to the mahapuranas.

Some minor unique vratas as well as two representative vratas of shiva viz. shivaratri and of Vishnu, eg. chaturmasya vrata are analysed here to understand the concept of a vrata in skanda maha purana.

Puranas [the mahapuraanas,upapuranas and the samhitas] have assumed contemporary credentials as the linguistic recorde(r)s of the knowledge-base of India, owing its origin to the vedic tradition [इतिहास–पुराणाभ्याम् वेदं समुपबृहम्येत] Esteemed universal thinkers of repute like Sankara [788-820], Ramanuja [1017-1137], Madhva [1238-1317] have based their theories of vedantic-consciousness as expanded by puranas like Vishnu, Skaanda, Vaayu, Bhaagavata, Devibhaagavata and such others. Although the Indian puranic literature and tradition have the said derived authority and are both ancient and independent branches of inquiry into the unraveled mysteries of the expanding universe as well as the life on earth, much of the puranic literature is being dubbed as falsehood promoting fundamentalism. But this is not true if we are able to disseminate the ancient knowledge and wisdom embedded in them.

Puraanic KNOWLEDGE-BASE

Let us for a moment divert our attention to the knowledge base as evidenced in the very names of the designated [maha] puranas which open us to the huge 'symbolic- n- world of the creative process, as understood and presented in the puranas.

1. Extant puranic texts [the u-r-purana is lost to us] like Brahma, BRAHMANDA and Brahmvavaivarta relating to the evolution of the conscious and unconscious world from the supreme consciousness bound by maayaa, in the form of brahma/vishnu/siva/devii. And such other objects deified by tradition. [cf paadukeshwara, puutikeshwara as in skaanda puraana].
2. Kurma, Matsya, Vamana relating to the plausible origin of the different species on earth including humans.
3. Vaayu, Agni, Linga, Padma referring to the unipolar evolution of elemental earth.
4. Skaanda, Garuda, Bhagavata, Maarkaandeya referring to exogenic origin of human evolution.
5. Siva, Vishnu, Brahma, Naarada, Devi bhaagavata based on the trimurti and maaya concepts.
6. Bhavishya purana referring to the elliptic evolution [sounding similar to futurology a contemporary branch of science].

vratas in mahapuranas

The 18 mahapuranas and allied texts are deemed to be the primary source of many Indian festivals that are observed today. But most of them were treated as vratas in the puranic times. Among the Mahapuranas the sk.ma.pu is the biggest [81000 slokas] and we see almost all festivals and vratas being ascribed to it. Popular Vratas like Satyanarayana vrata, Siddhivinayaka Vrata are not found in the standard editions of skandapurana. Even many anukrarmanikas [e.g. anu.kr. of naaradiiyapu] of sk ma pu do not mention the above vratas. sk.mah. pu. in its 7 khandas mainly deals with the different Pilgrim centres of pan-India. While describing the glory of deities in such divine zones like venkatachala, avanti. kaashi, prabhaasa and such others. Many vratas associated with such divinites in such tirthas are also described. But among the available vratas in this purana, some minor unique vratas as well as two representative vratas of shiva *viz.* shivaratri and of Vishnu, eg. chaturmasya vrata are analysed here to understand the concept of a vrata in skanda maha purana.

Origin of the concept of vrata

The origin of the concept of a vrata can be traced back to vedic times.

Rgveda 1/22/19 states

विष्णोः कर्माणि पश्यत

यत्तो व्रतानि पस्पशे /ऋ. वे । १/२२/१९; सा । वे १६७१; तै. साँ । १/३/६/२; अथर्व । ७/७६

Saayanacharya in his Rgveda bhaashya interprets that, human beings who are the friends of Indra, understand soulfully the vratas from the truthful and justful ways of lord Vishnu and as well as from the wrongful deed of demons like bali and others.

स्पृशा–बाधना स्पर्शनयोः ।–पस्पशे–आत्मानि प्रति– बद्धवान । यतः यस्मात् स्पृशति कर्तुम् शक्नोति / अत्रलडार्थे लिट् / व्रतानि सत्यवचनस्य, न्याय करणस्य विष्णोः कर्माणि––आत्मनि प्रतिबद्धवान् /

The said rgvedic hymn is translated by some in English thus.

"behold the deeds of vishnu wherein he displayed his laws---- trns-rg krishnan.

look ye on vishnus works
whereby the friend of Indra close allied
hath let his holy ways be seen. [tm griffith. P 400].

We find that many of the popular festivals being observed in India like Yugaadi, Gaurii-Ganesa vrata, Sivaraatri, Ekaadashi, Maasa vratas like Chaaturmaasya and others ascribed to the mahapuranas.

List of vratas in sk pu:

In the 7 khandas of sk pu, the following vratas can be enlisted in viashnava khanda:

1. Panca-Bhishma-vrata;
2. Maaghamahatmyam.
3. Kaartiika vratm;
4. Vaisaakha maahaatmya in brahmakhanda1.
5. 1. Chaaturmasya-mahatmya in brahma 2;
6. Sivaraatrii vratam;
7. Somavaaravratam
8. Umaa-mahesvara vratam; and
9. Angaaraka-chaturthi in aavantya khanda.

10. Gaurivratam in prabhaasa khanda. Many of the popular vratas like Satyanaarayana vrata, Gauri-Ganesh vrata ascribed to Sk pu are not to be found in the authentic editions of the sk pu.many anukramanikas of sk pu. do not enlist many of the vratas said to be in sk pu. A few minor vratas like Bheeshmapancaka vrata, Angaaraka Chaturthi, Sivaraatri vrata attributed to the famous nishada hunter and chaturmasya vrata related to vishnu are briefly narrated here. The key vrata features as related to selected shiva-vishnuvrata representative of puranic significance are evaluated. Here it is to be noted that sk. pu. gives women and even widows the freedom of performing some vratas like kaartika vrata and others.

Minor unique vratas in sk.pu:

1. Karthika-vrata.

Karthika vrata is dear to Vishnu and it brings akshaya punya to the performers. It is performed from Aasvija dasami / Paurnami to karthika dashami/poornami. Bathing, giving lamps, gita recitation, sleeping on ground, celibecy, falling tulasi clusters, praising vishnu, speaking of truth and listening to puranas are enjoined during this vrata. Sk. purana recounts that kaartika vrata was performed by Yudhishtira seeking Dharma, by Dhruva seeking Artha, by Sri Krishna for Kaama and by sage Naarda to attain Moksha. Annadaana and Gurusevaa are emphasised in kartika vrata.

वैष्णव खंड १/२----मासानां कार्तिकः श्रेष्ठो /
यत्किंचित् क्रियते पुण्यं विष्णुमुद्दिश्य कार्तिके /
तस्य क्ष यं नपश्यामि मयोक्तं तव नारद /

अन्नदानम् विशेषतः, विष्णु सेवातत्परः गुरुसेवाम् प्रकुर्वीत / मांस वर्जनम् गीता पठन शालिग्रामशिला दानं आश्वीज दशमी-कार्तीक दशमी अथव पौर्णमी तः -पौर्णमी पर्यन्तम् / स्नान, दीपदान, भूमिशय्या, ब्रह्म चर्य, तूलसीवनपातन, विष्णु-संकीर्तन, सत्यं, पुराण वचनं, युधिष्ठर-----,, धर्मार्थ, ध्रुव अर्थाथ,, श्रीकृष्ण-कामार्थ,, नारद-मोक्षार्थ,

2. Bheeshma-pancaka-vrata

Bheeshma panchaka vrata was performed by revered Bheeshma from kaartika ekaadasi to poornima. Others can also perform this vrata in karthika masa as prescribed using barley, tila and vriihi., alms should be given to vishnu and especially arghya should be given to Bheeshma saying-अर्ध्यम् ददामि भीष्माय आजन्मब्रह्मचारिणे; on the days of observance they should resort to gomaya praashana on ekaadashi, gomuutra on dvaadashi, curds on chaturdashi; and on purnimaa, brahmins should be fed. This vrata can be undertaken even by women and widows.

##भीष्म पंचक व्रत-वैष्णव १/३२

कार्तीक एकदशित-पूर्णिमा पर्यन्तम् / भीष्मस्य्-पंचकम कृत्वा कार्तिकस्य फलम् लभेत / यव व्रीही=तिलः पितृवत्तर्पयेत् / अर्घ्यम् ददामि भीष्माय आजन्मब्रह्मचारिणे / एकादशी-गोमयप्राश, द्वादशी-गोमूत्र, चतुर्दशी-दधि, पूर्णिमा-भोजन-ब्राह्मण भोजन

@@ स्त्री-विधवादिभिः कर्तुम शक्यम्-

3. Jyeshta panchaka vrata

This is performed in jyeshta month. It can be performed on all the 12 months. 12 murtis of Vishnu to establish in 12 kalashas, 12 different types of flowers and fruits may be offered.

//ज्येष्ठा पंचक व्रत--, वै । खम २/४४/12
ज्येष्ठ व्रत--द्वादश मूर्ति द्वादश कलश,, १२ पल नैवेद्य

4. Damana truna bhanjaka vrata

Damana grass spreading vrata can be performed on chaitra shukla trayodashi. In this vrata damana truna should spread on a padma mandala during midnight. Hence jaagarana should be observed.

5. Angaaraka chaturthi

This vrata propitiating mars/kuja is performed when chaturthi falls on a Tuesday. Performance of this vrata, as prescribed, brings svarga from 14th Indra. By placing in kalasas, red sandal, red flowers, tila, vriihi, ladduka, payasa, fruits and roots offerings should be made to lord kuja, equating him with lord kaarthikeya.

अंगारक चतुर्थी----आवंत्य-खंड-५/३७/ एवं सम्पूजितो भौम: चतुर्थ्यं मुनिसत्तम / मृत: स्वर्गमवाप्नोति यावदिंद्रा चतुर्दश / रक्त चंदन-रक्त पुष्प १कलशे तिल-व्रीहि-लड्डुक-पायस-पल-मूलक-कुजाय कार्तिकेय रुपाय

Major vratas in sk. pu.

@ Sivaraatri vrata

This vrata is generally now performed on magha-krishna chaturdashi 1/1/33 but this can be performed on any chaturdasi as such. This vrata contains nishaadavrutta. Any act performed with bhakti turns into a vrata proper. sk pu recounts the story of chitrangada's son Vichitrvirya as an itihasa for this vrata.

शिवरात्री तिथी: ख्याता श्रेष्ठा सर्वपापप्रणाशिनी /
त था ष्ट मी प्रियं शभ्मो: / गणेशस्य चतुर्थिका / पंचमी नागराजस्य
कुमारस्य च
षष्टिका /भानोश्च सप्तमी ज़ेया /
नवमी चण्डिक प्रिया ब्रह्मणे दशमी ज़ेया रुद्रस्यैकादशी तथा / विष्णुप्रिया द्वादशी अन्तकस्य त्रयोदशी / चतुर्दशी तथा शम्भो: प्रियं नास्ति संशय: /१/१/३३/७९-82. It is interesting to note that sk mah pu lists a vrata for / on each tithi of both krishna and shukla paksha.

Chaturmaasya vrata.

While observing this vrata sk.pu. emphasizes on the true spirit of a vrata

sk pu sums up the true spirit of vratas to be followed in its chapter called vrata-mahima [nagara 2/2 237] while dealing with chaturmasya-vrata. This vrata has to be performed when lord Vishnu is asleep.

तस्मात् सर्वप्रयत्नेन सम्प्रसुप्ते जनार्दने /व्रतस्थौ मानवैर्भाव्यं तस्य देवस्य तुष्टये / व्रतं विष्णु व्रतम् विद्धि विष्णुभक्ति समन्वितम् /

a vrata/festival/jayanthi has to be performed at all times. but. in a vrata

// truth, good words, dedication to good deeds at all times,vedic-recitation, non-stealth, non-violence, forgiveness, self-control, non-greediness, non-infatuation, non-selfishness, non-attachment, performance of vedic rituals as well as acquiring knowledge should always prevail.

> **आर्जवम् मधुरा वाणी सच्चरित्रे सदा रतिः /**
> **वेदपाठः तथा अस्तेयं अहिंसा ह्रीः क्षमा दमः /**
> **निर्लोभता अक्रोधता अनतिर्मोहो अममता अरतिः /**
> **श्रुतिक्रिया तपोज्नानं------**
> **–नागर 237 चातुर्मास्य व्रत म हिमा/**

तस्मात् स र्वप्रयत्नेनसम्प्रसुप्ते जनार्दने /व्रतस्थौ मानवैर्भाव्यं तस्य देवस्य तुष्टये /व्र तं विष्णु व्रतम् विद्धि विष्णुभक्ति समन्वितम् while dealing with chaturmasya vrata it is said, due karmas, while vishnu asleep, should be performed. But importance is to be given to brahmacharya while performing shivratri, chaturmasya or any other vrata.

ब्रह्मचार्य व्रतम् व्रतनाम् उत्तमम् व्रतम् /१/२/२३७/११/१२१/

thus, sk mah pu endorses brahmacharya and such other pious acts as the bedrock of any vrata/parva/utsava/ jayanthi to be performed by human beings emulating the acts of Vishnu and Shiva.

Bibliography

1. Hindu festivals and sacred days, Swami Harshanandaji, 1994.
2. Vivekananda Kendra Patrika, vol. 6, no 1, 1977.
3. PV Kane history of dharmashastra, vol. 5 pt 1.;
4. Chaturvarga Chintaamani, By : Hemadri [700 vratas]
5. Purana Vimarsha; Acharya Baladeva Upadhyaya; Chowkhamba Sanskrit Series; 1987.
6. Skanda Mahapurana; Jayava Chamaraja Granthamala; Mysore; 3 Vols., 1957.
7. Puranic Encyclopedia; Vettam Mani; 1957.
8. wikipedia.org.
9. Rgbhashya; by Sayana, Madhvacharya
10. A concise encyclopedia of Hinduism; 3 vols., Ramakrishna Math, Calcutta.

❑

Science in Purānās

—Dr. V. Vydehi

A careful study of Purānās reveal that they contain elements of Science. Particularly life science, Chemistry, Indian medicine, Veterinary Science, Astrology, Yogic science etc. It may be argued that the Purānās are mere borrowers. However, the credit of Purānās lies in systematically presenting the scientific facts. Things described in Purānās appear to be the result of scientific observation. 'AGNIPURĀNA' occupies an important place among 'MAHĀPURĀNĀS', exceptionally for its scientific tracts. Hence this study emphasises more on Agnipurāna.

A careful study of Purānās reveal that they contain elements of Science. Particularly life science, Chemistry, Indian medicine, Veterinary Science, Astrology, Yogic science etc. It may be argued that the Purānās are mere borrowers. However, the credit of Purānās lies in systematically presenting the scientific facts. Things described in Purānās appear to be the result of scientific observation. 'AGNIPURĀNA' occupies an important place among 'MAHĀPURĀNĀS', exceptionally for its scientific tracts. Hence this study emphasises more on Agnipurāna.

BIOLOGY

Let us take a brief account of what Puranas speak about life sciences.

From the point of view of source of origin, creatures are divided into four classes (वायु Vayu 3/22):

1. जरायुज : Born out of uterus – Human, animals etc.
2. अण्डज : Born out of eggs – birds, serpents etc.
3. स्वेदजः : Grown from heat & moisture – Ants, insects, louses, worms etc.
4. उद्भिज्ज : Born from plants – firefly, tadpole etc.

In Matsya Purāna (237/1-2) again creatures are divided into (आरण्य, – living in forest), ग्राम्य, (rural), जलोद्भव, (aquatic), स्थलज, (grown on land).

In accordance with the prominent physical features, some animals have been indicated. Eg: In वायु, (69/290), the word दंष्ट्रा, (tooth, tusk), is used to indicate the tiger, lion, elephant etc., having fierce teeth.

BOTANY

Plants play very important role in Indian culture. May be because of their various benefits to human life. The ancient people did not allow arbitrary cutting of trees. Penalty for such an offence has been prescribed in Purānās.

वृक्षायुर्वेदमाख्यास्ये प्लक्षश्चोत्तरतः शुभः ।
प्राग्वटो याम्यतस्त्वाम्र आप्येऽश्वत्थःक्रमेण तु ॥ १ ॥
दक्षिणां दिशमुत्पन्नाः समीपे कण्टकद्रुमाः ।
उद्यानं गृहवासे स्यात्तिलान्वाऽप्यथ पुष्पितान् ॥ २ ॥

Dhanvanthari speaks about hygienic effects of different trees and shrubs planted around the dwelling of a man. "The trees known as प्लक्षऽ, should be planted to the east of a dwelling house, the वदऽ on the east, the Mangoes on the south and the अश्वत्थऽ on the west. Thorny shrubs should be so planted as to edge the southern boundary of the ground of a house. The flower garden should be laid out adjoining a dwelling house" (अग्निपुराण–Ch. 282)

Agnipurana Ch. 282 also deals with irrigation in connection with the plants. It is stated that water has to be made to flow through canals from rivers or tanks. Watering is necessary for the trees and plants in the morning & evening in summer and on alternate days in winter.

उत्तमा विंशतिर्हस्ता मद्यमाः षोड़शान्तराः ॥
स्थानातस्थानान्तर कार्यं वृक्षाणां द्वादशावरम् ।
विफलाः स्युर्धना वृक्षः शस्त्रेणाऽऽदौ हि शोधनम् ॥

Trees planted in rows, twenty cubits apart are the best planted, 16 cubits medium and 12 worst. Trees should not be planted too close to each other, they become devoid of fruits. If they do not bear fruits at first a portion of it should be cut off. Then the trunk should be smeared with Vidanga, ghee and mudara. This is followed by sprinkling of water, tree becomes laden with abundant fruits and blosoms. A similar result is obtained by maturing the soil with powdered barley, sesamum and the offal matter of a goat mixed together and soaked in washings of beef, for seven consecutive nights.

Different kinds of classification of plant kingdom are found in the Purānās. The following kinds of व्रीहि are mentioned in Agnipurāna.

गोधूम, तिल, माष, मुद्ग, यव, नीवार, श्यामाक (अग्नि: 95-57-59)

- The Vishnupurana (II 7.32.37) mentions the main parts of a plant as मूल, स्कन्ध, (branch), काण्ड, (portion from one knot to another), नाल (stalk).
- In Vayupurana (69/338-41) (8/157) following classifications occur: वृक्ष, गल्म, लता, वल्लि, विरूध्, तृण–जाति,. In earlier time the plants were divided into लता, वल्लि, विरूध्, From लता, originated वनस्पति and वृक्ष, वल्लि gave rise to गुल्म. Purānās also mention various uses of plants such as medical treatments not only for human beings but also for animals.

Trees have been looked upon with gratitude and reverence ever since the vedic times. The वायुपुराण (34, 3-5) mentions seven forests as holy, and removing the sin.

काम्यक, अदितिवन, व्यासवन, फलकिवन, सूर्यवन, मधुवन पुण्यसितवन.

One who commits the fault of injuring trees, even shrubs and creepers can not go unpunished.

VETERINARY SCIENCE

गवायुर्वेदः]]

"गावः पवित्रा, माङ्गल्या, गोषु लोकाः प्रतिष्ठिताः" (अग्नि–ch. 292.1)

Due to its great importance, cows have been held in high esteem and regarded as holy and blissful. Universe owes its existence to this divine species. Naturally they should be well protected.

"गोमूत्रं गोमयं, क्षीरं दधि, सर्पिः कुशोदकम् ।
षडङ्गं परमं पाने दुःस्वप्नादिनिवारणम् ॥", (अग्नि–Ch. 292-3)

"A man having a bad dream in the night, should take a composition, consisting of the dung and the urine of a cow, as well as of curd, cream etc., prepared out of the thickened milk of a cow, mixed with the substance known as Rocona. The urine of a cow is endured with the efficacy of neutralizing all sorts of poison.

गावः सुरभयो नित्यं गावो गुग्गुलु गन्धिकाः । (Ch. 292. 14)

The body of a cow always emits the perfume of the scented gum– resin. All the animals depend on cow for their sustenance. The cow is the sole purifying principle in relation to all other animals. Thus the cow is ultimately connected with the rites of homa.

ब्राह्मणश्चैव गावश्च कुलमेकं द्विधा कृतम् ।
एकत्र मन्त्रस्तिष्ठन्ति हविरेकत्र तिष्ठति ॥"(Ch. 282. 20)

The cows and Brahmanas form the two bifurcated branches of the same family. The mantras reside in the Brāhmanas, the libations abide in the cows.

Agnipurāna chapter 292 also speaks about the Diseases of the cows and Remedies.

"गवां महात्म्यमुक्तं हि चिकित्सां च तथा श्रृणु।"

DISEASE	**REMEDY**
1. श्रृङ्गरोग (Disease of horn)	Oil with rock salt and honey boiled in the paste of श्रृङ्गवेर, बला and meat.
2. कर्णशूला (Pain in ear) मज्जिष्ठा,	Oil, boiled with हिड्गु, and rock salt or with रस.
3. दन्तशूला (Tooth-ache)	Application over the rots of teeth, of ointment prepared with बिल्वमूला, अपमार्ग, धातकी, पाटल, and कुटज.
4. मुखरोग (Oral disease)	Ghee cooked with the substances stated to cure tooth-ache
5. जिह्वारोग (disease of tongue)	Rock-salt
6. गलग्रह (GOITRE)	श्रृङ्गवेर, two kinds of हरिद्रा, त्रिफला
7. हृच्छूला (Pain in heart)	Draught of त्रिफला mixed with Ghee.
8. वातरोग (Rheumatism)	-do-
9. बास्तिशूला, (Pain in abdomen)	-do-
10. अतिसार (Dysentary)	Two kinds of हरिद्रा, पाठा

Morsels composed of severed sticks of अश्वगन्ध and sesamum, should be given to a cow for the purpose of increasing her milk.

गजचिकित्सा

Agnipurāna Chapter 287 describes the points of excel in an elephant and the diseases they are subject to.

"वर्षं सत्वं बलं रूपं कान्तिः संहननं जवः ।
सप्तस्थितो गजश्चेदृक् सडग्रामेऽरीञ्ज्येत्सदा ॥ 4 ॥

The colour, the strength, the general build, the specie, the roundness of figures, the combative propensity, the power of endurance, are the seven points of excel that are to be observed in an elephant and a man who is possessed of such a noble animal is sure to conquer his enemy in the battle.

The best food for elephants consists of the specie of rice called व्रीहि, शाली, and षष्ठि.

Disease	Remedy
1. पाण्डु (Jaundice)	Draught of cow's urine with Ghee and two रजनीS.
2. अनाहार, (Starvation)	To drink ghee mixed with oil.
3. मूर्छा (Fainting)	Vāruni mixed with पञ्चलवण, and eat morsels of food prepared with विडङ्ग, त्रिफला, त्रिकटु and rocksalt. Then to drink honey with water.
4. शिरश्शूला (Head ache)	Smearing with oil and use of snuff are commendable.
5. पादरोग (Disease of foot)	To eat Snehaputaka (स्नेहपुटक) a cup of leaf filled with oil. To cleanse the affected part with कल्क and कषाय.
6. अरूचि, (Aversion for food)	Eating of rice mixed with Mudgaand Vyosa.
7. गुल्म (Chronic enlargement of Spleen)	Oil prepared with the following: त्रिवृत्, न्योष, अग्नि, दन्ति, अर्क, श्याम, गजपिप्पलि, and milk.
8. शूला (Pain)	In the morning consumption of pellets made with the following: विडङ्ग, इन्द्रयव, हिङ्गु, सरल, रजनी
9. वेपत् (Shivering)	Consumption of rasa (extract of meat of शिखिन्, तित्तिरि, and Lava mixed with पिप्पलि, and Marica.
10. अतिसार (Dysentery)	To eat pellets made with the following: बालविल्व, लोद्र, धातकी, and sugar.
11. करग्रह, (Disease of trunk)	Snuff of ghee mixed with salt.
12. उत्कर्णक – (Disease of the ear)	Consumption of the following boiled to them मागधी, नागराज, अजाजी, Mixed with wheat and barley.

DISEASES OF HORSES AND THEIR TREATMENT

For the general health of horse it should be given salt to eat on every seventh day. After meals it should drink wine. In autumn, it should be given जीवनीय, honey, मृद्वीक, sugar, pippali mixed together. At the advent of cold season, it should drink a mixture of विडङ्ग, पिप्पली, धान्य, लोध्र, rock salt, चित्रक. In spring, draught of लोध्र, प्रियङ्गु, मुस्टा, पिप्पली, विश्वभेषज Mixed with honey destroys phlegm. (Agni – Ch. 299).

Disease	Remedy
1. अतिसारः (Dysentery)	Drinking the decoction of the following: नागर, मुस्ता, अनन्ता, बिल्वमालिका
2. श्रमः (Fatigue)	Drinking ghee and boiled water mixed with priyangu,

	sārivā and sugar.
3. कासः (Cough)	Eating pellets made with दाडिमा, त्रिफला, त्रिकटु, molasses.
4. ज्वरः (Fever)	Administration of milk.
5. व्रण (Sore, wound)	Eating pellets made with तिल, यष्टि, रजनी, निम्ब leaves mixed with honey and ghee.
6. नेत्ररोग (Optical disease)	Discharge of blood caused by a leech fixed at the corners of the eyes.
7. कण्डु, (Itching)	Rubbing with cowdung, sarjika Rajani, Tila, Sarṣapa crushed with cows urine.
8. Limping with severe pain	Spraying with andataila.
9. रक्तमेह (Passing of blood in urine)	Drinking of the cooled decoction of the following boiled in goat's milk and mixed with sugar, followed by fast. मञ्जिष्ट, मधुक, द्राक्षा, बृहती red sandal, root and seeds of cucumber, श्रृङ्गातक Kaseruka.

CHEMISTRY

Purānās incorporated lot of traditional chemistry. In preparing metallic drugs, chemical processes were necessary for the calcinations (मारण) and oxidisation (जारण) of metals. Some chemical methods were necessary for preparing medicinal wine called ariṣṭa. Drugs for increasing longevity care called 'रसायन' which is also the name of science of Chemistry.

In Agnipurāna (156/1), we get an idea of some chemical knowledge regarding the methods of purifying or cleansing of different articles. Articles made of earth, gold and copper, are stated to be purified by heating. Copper made things become dirt free by the application of acid. Things, made of bell metal and iron, become clean by alkali. In case of articles made of horn, bone and ivory whiten mustard paste application was found useful. In Matsya purana (217/58) and Garuda (174/77), different kinds of wine are mentioned. सुरि, सौर्वकरञ्ज, आसव, अशिषृ (used as medicine). Though the process of preparing these drinks are not given, yet the knowledge of distillation or fermentation of wine is obvious. Various kinds of salts are mentioned. 'पञ्चकलवण' indicates five kinds of salt; सौवर्चल, सैन्धव, विडङ्ग, औद्भिद, सामुद्र (मत्स्य 217/60). Some chemical processes must have been necessary for producing different kinds of salt.

The word "गन्धयुक्ति" indicates, the preparation of perfumes. The following 8 modes of preparation are stated. (Agni – 224/19-4).

1. शौच - Refining
2. आचमन - Washing
3. विरेचन - Removal of unnecessary things
4. भवना - Infusion
5. पाक - Heating or boiling
6. बोधन - Burning of incence
7. धूपन - Fumigation
8. वासन - Rendering fragrant

AGRICULTURE

During the period of purānās, agricultural process was in developed stage. Different types of land, Agricultural implements, seeds and crops - are some details found in purānās. The term 'कृषि' included everything connected with Agriculture. A village included cultivated and un-cultivated land. The lands which were not under cultivation are called अकृष्ठ पच्च पृथिवि, (pasture), गोष्ठ (Cattle pens). Area brought under plough was called as कृष्ठ. The field was ploughed by plough and bullocks. Plough is named as हल. The ploughed field was called as हलोत्त्वत.

Agricultural Products: Cereals, pulses, varieties of rice (नीवार and प्रशान्तिक are wild and uncultured rice). This is consumed by poor people. Yava (barley) and Godhuma (wheat). **Pulses :** चणक (Chana), मुङ्ग (Mung in Hindi) / सर्शप (Mustard), तिल (seasame)-Oil seed. Purānās show aquitance with vegetables such as अलाम्बु (bottle ground), पिण्डमूलकम् (radish) गृञ्जन (gājar) – carrot, पलाण्डु(oninon).

Vishnupurāna attaches importance to cloud and rainfall, as rainfall, was one of the important sources of irrigation in Ancient India. It says that the creation is nourished by rain. It also speaks about conception of rain - as follows - "During the eighth month of the year, the sun attracts the waters, which are the essence of all fluids, and then pours them upon earth as rain : from rain grows corn. And by corn the whole world subsists.

Rivers are another natural source of irrigation. Wells and tanks were also used for irrigation. Puranas lay importance on animal husbandry.

Human Anatomy (Agni Purana – Ch. 370)

Agnipurana discusses on development of human body, physiology and Anatomy. It gives an account of process of conception, month-wise development of embryo egg and the factors responsible for the month-wise development of various organs of human body which are important for medical science. It finally ends in saying that this human body is nothing but a mass of impurities, excreta etc.

Month-wise development of foetus according to Agnipurana.

Month	Development	Agnipurana
I	Small mass	Agnipurāna is based on Sānkhya philosophy. Human body is said to be the result of 24 basic elements. Human body is divided into 6 branches two legs, 2 hands, trunk and the portion above the neck.
II	Is solidified	
III	Appearance of limbs	
IV	Formation of bones	
V	Formation of skin and flesh	
VI	Appearance of hair follicles	
VII	Feeling of pain	
VIII & IX	Moves hither and thither by force of wind.	

Agnipurana accepts that human body is constituted by पञ्चभूतs. The ten vital parts according to 'Agnipurana' are neck, heart, navel, wind pipe, tongue, semen, blood, anus or pelvis, kidneys and ankle. श्रोत्रं त्वकचक्षुषी जिह्वा घ्राणं धीः खं च भूतग शब्द स्पर्श रूपरसगन्धाः खादिषु तद्गुणाः ॥ 1 ॥

The sensibilities of sound, touch, sight, taste and smell, are the attributes of such sense organs, as the ears, the skin, the eyes, the tongue and the nose.

श्लेष्मणश्चाऽऽमपित्ताभ्यां पक्वाशयस्तु पञ्चमः ।
वायुमूत्राशयः सप्त स्त्रीणां गर्भाशयोऽष्टमः ॥ 7 ॥

There are seven sacs of receptacles in the body, such as the receptacle of blood, the receptacle of phlegm, the receptacle of undigested food, receptacle of digestion, the receptacle of wind, and the receptacle of urine, while a woman has got an additional sac or pouch in the shape of the womb.

[रक्तधरा, श्लेश्मधरा, मेदोधरा, मांसधरा, पुरीषधरा, चित्तधरा, शुक्रधरा)]
They are identified as inter-muscular septa.

From the mother foetus inherits soft parts of the body as skin, flesh, heart, navel, marrow of the bone, fat, intestines etc. From the father blood vessels, nerves, semen etc. From self senses of love, anger, fear, pleasure and righteousness.

नाडीचक्रम् : The System of Veins, Nerves & Arteries

नाडीचक्रं प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञानाज्ज्ञायते हरिः ।
नाभेरधस्ताद्यत्कन्दमङ्कुरास्तत्र निर्गताः ॥ 1 ॥

द्वासप्ततिसहस्राणि नाभिमध्ये व्यवस्थिताः ।
तिर्यगूर्ध्वेमधश्चैव व्याप्तं ताभिः समन्ततः ॥ 2 ॥
चक्रवत्सं स्थिता ह्येताः प्रधाना दश नाडयः

AGNI
CH. 214

Hundreds of thread-like fibres branch out from the bulb like ganglion situated below the umbilical region of a man. Seventytwo thousand of such nerves are lodged in the umbilical region, from there branching out all over the body. There are TEN principle nerves. These ten nerves carry the mysterious vital energy known as the प्राण.

प्राणोऽपानः समानश्च उदानो व्यान एव च ॥ 5 ॥,
नागः कूर्मोऽथ कृकरो देवदत्तो धनञ्जयः ।
प्राणस्तु प्रथमो वायुः दशानामपि स प्रभुः ॥ 6 ॥
प्राणः प्रणायते प्राणं विसर्गात्पूरणं प्रति ।

The ten vital winds (nervous energy) are the प्राणा, अपाना, समान, उदान, व्यान, नाग, कूर्म, कृकर, देवदत्त and धनञ्जय. The vital wind 'प्राणा' is the LORD of the other nine. It is located in the heart of the creatures, inflates their lungs and thus gives rise to the process of respiration so essential to vitality. Since it escapes from the body (प्रयाणं कुरुते) after a short span of stipulated time, it is called the प्राण. The 'अपान' wind forces down the food and drink into the stomach of an animal and thus helps in excretion. The wind 'समान' is so called from the fact that it establishes equilibrium among the different principles of blood, bile and phlegm. The wind known as 'उदान' controls the movements of lips, facial muscles, then colouring of the conjunctiva and the up-heaving of the heart. The action of 'व्यान' is in aching of the limbs and the choking of the Larynx, 'नाग' wind gives rise to eructations (उद्गार). 'कूर्म' is to control the opening-shutting movements of the eyes कृकर helps the process of Masticulation; देवदत्त helps in yawning and धनञ्ज्य fattens (भक्षण) the system and arrests the shrinking of the body even after death.

सिद्धौषधानि : SYSTEM OF MEDICINE

शरीर मनसागन्तु सहजा व्याधयो मता:।
शरीराज्वज कुष्ठाद्या: क्रोधाद्या मानसा मता: ॥ 1 ॥
आगन्तवो विधातानोत्था: सहजा: क्षुज्वरादय:। (Agni Ch. 280)

Diseases are grouped under the following heads:

1. Organic	2. Mental	3. Extraneous	4. Functional
Eg: Fever and leprosy	Eg: Anger, Envy	Eg: Hurt etc.	Eg: Inflamation, fever

वातपित्तकफा दोषा धातवश्च तथा श्रृणु ॥ 6॥

Puranas recognize the principle of त्रिदोष *i.e.* disease being caused by the vitiation of or derangement of any of the three humours of the body namely वात (wind), पित्त (bile), कफ (phlegm).

देशमार्तिं बलं शक्तिं कालं प्रकृतिमेव च ।
ज्ञात्वा चिकित्सितं कुर्यात् भेषजस्य तथा बलम् ॥ १० ॥

Before treating a patient, the physician should consider the following factors.

Local characteristics of the patients habitat, reason for the attack, strength of the patient, his temperament and stamina, nature of the disease, suitability of the proposed remedy.

"रात्रो तु मधुसर्पिभ्यां दीर्घमायुर्जिजीविषु।" (AGNI – 49)

A man seeking a long life, should take a mixture of honey and clarified butter every night.

	DISEASE	REMEDY
1.	Simple fever	Portion composed of decoctions of मुस्त, पर्पटक, उशीर, चन्दन, उदीचि, नगर
2.	Deranged humour	Prescribe purgatives (विरेच्य)
3.	Intestinal amours	Hot and boiled rice mixed with the decoctions of लोध्रवल्कल
4.	Abdominal dropsy	वाट्य with thickened milk or वास्तुक found in clarified butter.
5.	Dreadful scourge of human body	A paste composed of विड्ङ्ग मरिच, मुस्त, कुष्ठ, लोध्र, सुवर्चिका, मन: शिला & वचा
6.	Hic-cough or difficult breathing	A decoction of the drugs – दशमूला, बला रासना, Boiled with कुलत्थ
7.	Heart disease	Purgatives (विरेच्य)
8.	Ulcer	Milk containing honey and washings of shellac.
9.	Renal structure (मुत्रकृच्छ्र)	Thickened milk mixed with clarified butter and juice of sugarcane.
10.	Simple cold	Fried paddy, powdered barley, honey meat roasted on a stick, brinjal, gourd shikhi and wine.
11.	Disease of Nostril cavities	Clarified butter prepared with the juice of durva grass.
12.	Tooth-ache Bleeding & swelling of gums	Mouth washing with sesamine oil every morning will set the teeth.
13.	Eye diseases	Girimrit and sandal paste should be applied over the external eye.
14.	Boil or an abscess	Poultices of fried barley as well as आम्ला, should be applied over the boil.

बास्ति विरैको वमनं तैलं सर्पिस्तथा मधु ।
वातपित्तबलाशानां क्रमेण परमौषधम् ॥ 63 ॥ (Ch. 279)

Enema, Syringe, emeties and purgatives should be respectively used in complaints of preponderance of wind, bile and phlegm.

A physician who understands well the properties of herbal extracts, as well as their potency and the altered virtues which they acquire through chemical reaction should be employed by the king. In preparing decoctions (कषायाऽ), the drugs should be boiled in water, sixteen times their actual weight and should be kept boiling until a quarter part of the water is evaporated.

YOGA

Agnipurana Chapter 372 deals with 'अष्ठाङ्ग्योग.' संसार तापमुक्त्यर्थं वक्ष्याम्यटाङ्गयोगकम् ।–१, चित्तवृत्तिनिरोधश्च जीवब्रह्मात्मनोः परः ।

eight auxiliary factors of Yoga. It consists in concentrating the mind on a definite object by abstracting or withdrawing it from all other objects and bringing about a communion between the human self (जीवात्मा) and the Supreme (परमात्मा). The eight factors are: (1) यम (2) नियम (3) आसन (8) प्राणायाम, प्रत्यहार, धारणा, ध्यान, समाधि । (१) यमाः पञ्च स्मृता नियमाः भुक्तिमुक्तिदाः ।

The five factors of discipline (यम) are: 1) अहिंसा 2) सत्यं
3) अस्तोयं 4) ब्रह्मचर्यं 5)अपरिग्रहः

Bodily health is the primary virtue which makes all other acts of piety possible in this life. Purification is brought by two ways. The one external and physical, such as cleansing of the body with clay, water etc., the other one is mental or internal – मनाश्चेन्द्रियाणां च एकाग्रयं तप उच्यते।." The concentration of the mind and the senses on a definite object is तपस्.

"वाङ्मयः प्रणवः सर्वं तस्मात्प्रणवमभ्यसेत् ।"

'OM' (ॐ) is considered to be the sacred syllable, which is composed of 'अ', 'उ', 'म'

The "आसन" should be spread over a firm and even ground and should not be made too low or elevated and would be made of such materials as cloth or skin, toppled with a layer of कुश grass.

उन्नम्य शनकैर्वक्त्रं मुखं शिशुभ्य चाग्रतः ।
प्राणः स्वदेहजो वायुस्तस्याऽऽयामो निरोधनम्" ॥ ६ ॥

"Gently lifting his face, one should protrude and open his lips a little and gently take in his breath. 'प्राणायाम' signifies the suppression of the breath wind in three factors; 'रेचनम्', 'पूरणम्' and 'स्थम्बनम्'. The man who practices 'प्राणायाम' can move further in his 'साधना'. इन्द्रियाणि प्रसक्तानि प्रविश्य विषयो दधौ। आहत्य यो निर्गुणाति प्रत्याहारः स उच्यते ॥ "प्रत्याहार" consists in withdrawing the senses from their respective objects of enjoyment.

ध्यै चिन्तायां स्मृतो धातुर्विष्णुर्चिन्ता मुहुर्भुहुः ।
अनाक्षिप्तेन मनसा ध्यानमित्यभिधीयते ॥

Constantly thinking upon the divine-self is 'ध्यान', or 'ध्यान' is communion of self with the Supreme. 'धारणा'' is collectedness or resting of mind in the thing contemplated.

यदात्ममात्रं निर्भासं स्तिमितोदधिवत्स्थितम् ।
चैतन्यरूपवद् ध्यानं तत्समाधिरिहोच्यते ॥ Ch. 376. 1 ॥

'समाधि' - denotes a state of mind in which the consciousness remains calm and self-contained in itself, like a pacified lake or sea and ceases to be operative in the physical and intellectual plains.

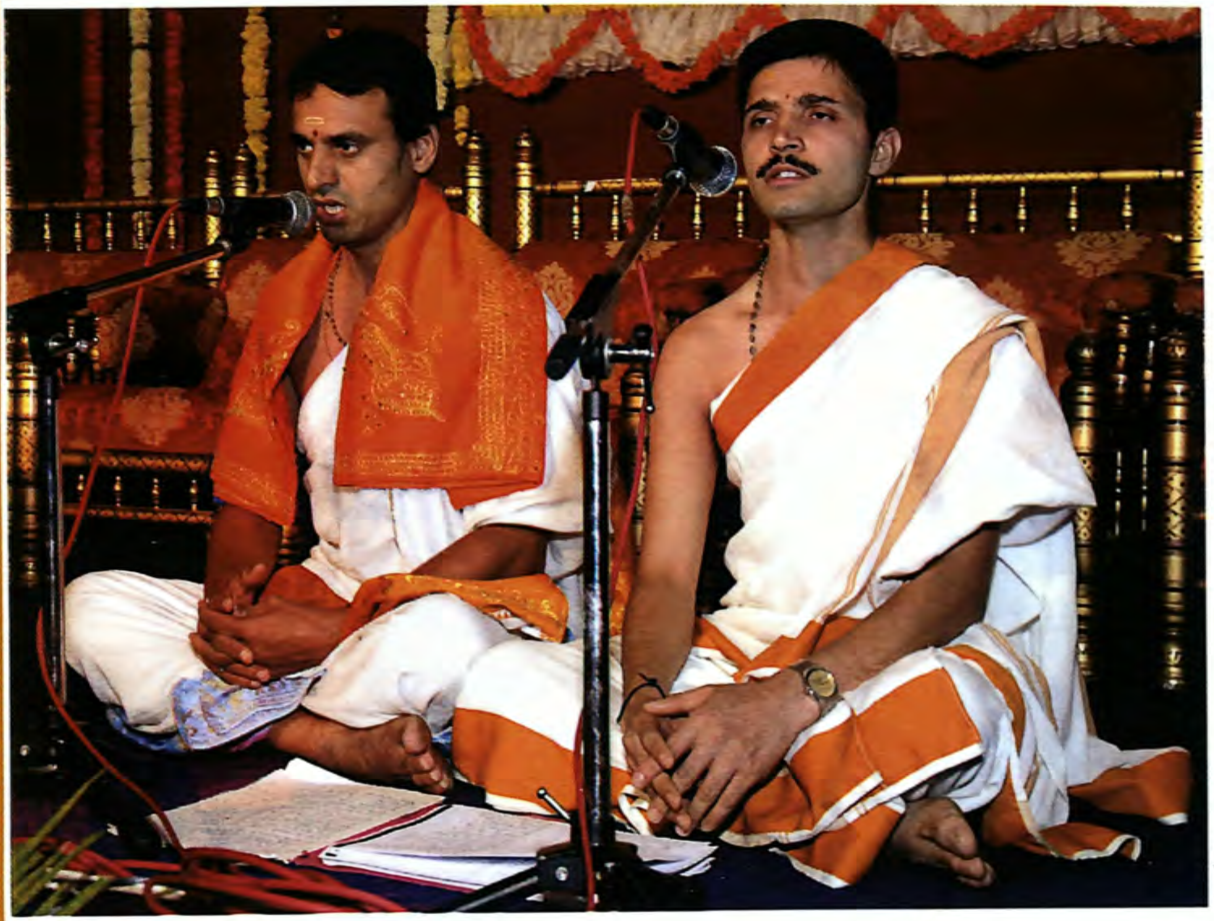

Vedic scholars reciting from portions of Mahapuranas

REFERENCES

1. AGNIPURANAM Vol. I & II. English translation by M.N. Dutt. Edited by Joshi K.L. Shastri
2. STUDIES IN THE MAHAPURANAS S.C. Banerji
3. THE VAYUPURANA - Part I G.V. Tagore
4. THE VISHNUPURANA (Social, Economic & Religious Aspects) Thakar Harendra Dayal
5. THE PURANAS AND NATIONAL INTEGRATION Dr. Pushpendra Kumar
6. THE PHILOSOPHY OF THE ETHICAL RELIGION OF THE VISHNUPURANA Sahya Swarup Saraswat
7. INDIAN SOCIETY RELIGION AND MYTHOLOGY A.J. Rawal
8. SOME ASPECTS OF VAYUPURANA V.R. Ramachandra Dikshitar

❑

popular stories in puranas

—Dr. D. Sheela Kumari

Puranas include the Stories with the moral of destroying Evil and vindicating Virtue. The message is 'one reaps as one sows'. The stories of various Puranas have the capacity to change the daily life of the reader or listener towards the bhakti, jnana, kriya margas motivating towards Mokshapatha. These aspects are highlighted in the following pages

Sanskrit literature was initiated to place the people in the right path and avoiding them to do evil things. Vedas stand first in this aspect which were composed by sages as the ORDER. Then came Shastras which also order the people to move on right path. Though the intention was right and praiseworthy, the common people could not understand and act according to these strict rules. So later on Puranas were written about practising the same dharma through various kinds of interesting stories. These ancient Hindu texts were eulogizing various deities, primarily the divine trimurthy Gods. Each gave prominence to a particular deity or vratas.

Puranas include the Stories with the moral of destroying Evil and vindicating Virtue. The message is 'one reaps as one sows'. Vyasa, the author of the Mahabharata, is traditionally considered as the compiler of the Puranas. He scripted Main Puranas and several Upa-Puranas. The date of the written texts cannot indicate the date of origin of the Puranas, because they existed in oral form before being written and they have been modified in various modes upto the 16th century.

An early occurrence of the term 'purana' is found in the Chandogya Upanishad (7. 1.2), translated by Patrick Olivelle as "the corpus of histories and ancient tales" (The Early Upanisads, 1998, p. 259). The Brhadaranyaka Upanishad refers to purana as the *itihāsapurāṇam pañcamaṃ vedānām*. Padma Purana classifies the puranas into three types as sattvik, rajasic and tamasic, each constitutes of six puranas. The Puranas are so well described that any man can take inspiration from them and gradually gain the good position.

Now it is the first priority of our generation to transfer this knowledge to the next generation through multimedias like this conference. Bharatiya Vidya Bhavan is perpetually doing this sacred work from years together. It is highly appreciated by one and all.

Mahapuranas

Of the 'Puranas', the main are the Mahāpurāṇas. These are eighteen in number;

	Purana	**verses**
1	Agni	15,400
2	Bhagavata	18,000
3	Brahma	10,000
4	Brahmanda	12,000
5	Brahmavaivarta	17,000
6	Garuda	19,000
7	Harivamsa	16,000
8	Kurma	17,000
9	Linga	11,000
10	Markandeya	09,000
11	Matsya	14,000
12	Narada	25,000
13	Padma	55,000
14	Shiva	24,000
15	Skanda	81,100

16	Vamana	10,000
17	Varaha	24,000
18	Vayu	24,000
19	Vishnu	23,000

Some Stories of Puranas : Here are only a few popular stories which boosts moral ideas of younger generation. Sometimes one can notice the exaggeration just to give more significance of the incident and create more interest to the readers and listeners.

1. Dhruva : In Vishnupurana 1-6 and Bhagavatapurana, story of Dhruva has been described. King Uttanapada had two wives, Suniti and Suruchi and the respective sons were Dhruva and Uttama. The King was under the control of the younger wife. Once Dhruva desired to sit on his father's lap in durbar as his brother did. But the younger queen prevented and insulted Dhruva and the king remained silent. Dhruva was badly hurt and walked off to his mother who said that onlyVishnu could help him. The disgusted boy entered forest where he met Sapta Rishis and conveyed his anguish. They advised that he could sit on the Seat of the Supreme, if he could worship Vishnu and please Him. They gave him the Upadesha and the Mantra.

Dhruva performed Dhyana of Vishnu with concentration for years together. As a single legged Dhruva leaned to the left, the earth too got tilted vice versa. Rivers, oceans and mountains got disturbed. Indra used all kinds of gimmicks to advise, tempt, frighten and subdue Dhruva but to no avail. FinallyVishnu appeared before Dhruva and asked him to terminate his Tapasya. Dhruva requested Vishnu to reveal himself which no Maharshi ever realised.Vishnu granted Dhruva the vision of his Brihad Swarupa and bestowed to him the unique. Dhruvasthaana'-the Permanent Place on the Sky even above the Lokas of Chandra, Surya etc. Vishnu assured that while Devas would have the longevity of only Four Yugas and a few only of Manvantaras, Dhruva was granted existence for a full Kalpa. He called Dhruva's mother also to occupy the position of a star near Dhruva Loka as she was the very first to inspire Dhruva towards Vishnu.

In Vishnu Purana, when Vishnu gave darshan to Dhruva, he asked to grant any boon he aspired. Dhruva who was a child requested the God to have the knowledge of Vishnustuti.

Here the strong walk of a child to the ultimate eternal truth inspires the young to work hard for the better result. We can notice that a seemed to be small incident can change the life of a person towards great achievements. The role of the mother and Sapta Rishis show that one can inspire the youth on good paths.

2. Harischandra, the son of Trishanku of Tretayuga had a unique position for truthfulness. He ruled his Kingdom with honesty. But he had no offspring and prayed Varuna who blessed the King with a son on the condition of offering the child to him in course of time. As and whenVaruna reminded the King appearing as a Brahmana, he kept on postponing. Meanwhile, SageVishwamitra developed extreme jealousy and hatred to Harischandra's Guru Maharshi Vasishtha; Harischandra's son Rohitasva learnt about the Varuna's condition that his father would have to sacrifice him to the Deva sooner or later and fled away to forest. Varuna cursed Harischandra to suffer dropsy since the latter could not fulfil his promise. Rohitasva desired to return to take over the Kingship. But Indra appeared as an old Sage and advised the boy not to return, lest Varuna would not leave him for a sacrifice and suggested that he should better proceed on Tirthayatras to negate the sacrifice to Varuna.

Vasishtha arranged that another person would be sacrificed instead of Rohitasva and prayed Varuna to agree to this so that Harischandra would be freed from the disease of dropsy. Keeping in view of his long standing enemity with Vasishtha, Vishwamitra decided to torment Harischandra. He approached the King that he dreampt of Harischandra's promise to donate the entire Kingdom to him. The gullible King was tricked to believe of the Sage's dream and went to Kashi along with his wife and son who had returned back after Tirthayatras since he was no longer required for human sacrifice.

Vishwamitra tormented Harischandra thereafter to defray an astronomical amount by way of Dakshina to be paid to him that he performed for the King in the past; his wife Chandramati and son Lohitasva were sold in an auction to a house-holder subsequently. He was employed as a bonded labour at a burial ground. His son was dead in a snake bite while the wife brought the dead body to the same burial ground where Harischandra was a bonded worker. She had to sell her 'Mangalasutra', and even had to tear off half of her sari to meet the expenses of the burial. Such were the extreme tests of fate that Harischandra put to all due to his determination to follow his conscience had demanded. He finally succeeded as Lord Vishnu, Indra and Devas appeared when Chandramati was forced to take away the rest of her saree to pay for the last rites of the dead son. As he and his wife stood firm in the tests bravely, they atained Vaikuntha. Rohitasva was brought back to life and was made the King.

In *Markandeya Puranam1*, During the administration of Harishchandra, the kingdom was noteworthy because,

Na durbhiksham na cha vyaadhirnaakaalamaranam nrunaam.

Naadharmaruchayaha pauraastasmin shaasati paarthive 7-2.

There are some changes which resembles the current version of this story. Here there is no story as narrated above about the birth of the prince. As per the order of Vishwamitra, the king went with his wife, by name Shiby and son.

The moral behind the story is really appreciable. One who follows the truth and virtues, though suffers a lot for time being and dedicates everything, will win in his testing paths and became role model to others from ancient time and still alive in the minds of the people.

3. Nahusha, in Vishnu Purana, was in the lineage of Pururava had the distinction of peforming ninety nine Ashwamedha Yagnas and was nearly qualified to become Indra who should have executed hundredYagnas. Meanwhile there was a temporary vacancy of Indratva since Indra fled away since he killedVritrasura with the help of the Vajrayudha.

Vritrasura who was a Brahmana by birth and Brahmahatya Sin chased Indra. Brahma thus appointed Nahusha as a temporary Indra. Nahusha, a King of Great Virtue, suddenly changed as arrogant and powermongering as he became Indra and claimed all the privileges of Indra like Vajrayudha. Iravata and even Indra's wife Sachi Devi. He insisted that Sachi Devi should be his keep. But she rejected this proposal. As advised by Brihaspati, she asked Nahusha to come to her residence but he should do so just as Indra was in the habit of arriving at her residence by a Palanquin carried by Maharshis.

Nahusha was excited to reach her Palace quickly and having got into the palanquin commanded Agastya Muni to take him to Palace quickly; he said. Sarpa, Sarpa' meaning 'Quick, Quick' and in the process gave a kick to the Muni to go fast. Asgastya purposively misunderstood the word and converted the arrogant Nahusha as a Python and dropped the latter to the depths of Bhuloka into thick forests. As a repentant Nahusha begged of clemency, the Maharshi granted a reprieve that the 'Shaapavimochana' would be possible only when Pandavas reached the forest for twelve long years before on their Agnyaatavasa'.

As the time passed in forest Draupadi desired to get a Saugandhika Flower. Then Bheema got into a pond for the flower. The python caught him and agreed to release him only if he gave correct replies to his queries.Yudhishtira came, answered and released Bhima and Nahusha alike.

Though earlier Nahusha was virtuous, the supreme position changes his restrained mind to yield to Arishadvargas. All his good deeds won't get appreciation with his desire about Sachidevi. The punishment imposed to him teaches that one should be aware of doing bad things which may tax heavily.

4. Yayati, the son of Nahusha and his wife Viraja, was a famed Emperor who defeated all the Kings of the World and married Devayani, the daughter of Asura Guru Shukracharya, besides Sharmishtha the daughter of Vishvaparva, a Rakshasa king. Indra was pleased to gift Yayati a Divine Chariot with seven powerful horses with which he traversed the world and divided his Empire into seven divisions to distribute it among five of his sons. Maharshi gave a boon that if any of his sons could agree to exchange their youth to his old age then he could secure a fresh lease of youth. Sharmishtha's son Puru readily agreed.Yayati took over Puru's youth and enabled himself travel around to unravel earthly pleasures for long. But finally returned discovering that the enjoyment is endless like Agni in a Homa kunda assuming larger and larger proportions as long as ghee is serving. By realizing the truth, he returned his youth to Puru and took to Vanaprastha.

Yayati is an example of an everlasting sensuality. He even does not hesitate to take the youth from his own son. As his father Nahusha, though once upon a time, famous for self-restraint and valourous, tried to do sins and defeated, so the son also does. Perhaps the influence of genes may also be one of the reasons.

5. Hiranyakashipu : In Padmamahapuranam, Uttarakhanda 7 khanda 265 chapter, a strong Asura named Hiranyakashipu, reached Meru Giri and did ruthless Tapasya for thousand 'Deva' years and pleased

Shiva with the Mantra 'Om NamahShivaaya'. He got the very exhaustive boon of victory over 'Mrityu' from Devatas, Asuras, Human Beings, Gandharvas, Nagas, Rakshasas, Animals, Birds, Reptiles, Siddhas, Yakshas, Vidyadharas and Kinnaras, Diseases and 'Astra-Shastras'. Armed by this boon, he became the Lord of the Universe commanding Devas and 'Pancha Bhutas'. He had declared that he should be worshipped in Temples and Yagnas be performed in his name.

His wife was Kalyani, daughter of King Uttaanapaada. In course of time, he was blessed with a son named Prahlada and the boy was sent to Gurukula where the glories of Danavas were taught. But Prahlada was a staunch Vaishnava with supreme dedication to Vishnu. When he returned from Gurukula to his father, he stunned the latter when he affirmed that Vishnu was the unique driving force of Universal Existence, the Eternal, All- Pervading, Omni Potent and Omni-scient. Hiranyakashipu was in great rage that his opponent Vishnu who killed his brother Hiranyaksha was being praised in his presence and was about to kill the boy's Guru; Prahlada confirmed that his Guru tried his best to divert him from Vishnu to his own father as the Supreme but failed and thus the Guru was spared.

Then Hiranyakashipu tried to convince Prahlada as,

Kim Vatsa Bhramasyevam mithyavaakyairdvijanmanaha
Ko Vishnuhu kim tu adrupamkutraasau samsthito Harihi
Ahameveshvaro loke trailokyaadhipatirmataha
Maamevaarchaya govindam tyaja shatrum duraasadam
Athavaa Shankaram devam rudram lokagurum prabhum
Archayasva suraadhyaksham sarvaishvaryapradam
Shivam 27-29

Hiranyakashipu utilized the Sama, Bheda, Daana and even 'Danda'. But Prahlada continued to extol the virtues of Vishnu. The paternal care and affection of Hiranyakashipu were totally replaced by hatred and retaliation for his son. Finally Hiranyakashipu got on to his wits' end; he said that if Vishnu was 'Sarvavyapi', he asked Prahlada to show that Narayana anywhere, say in a Pillar and broke it with his mace. As though there were earth quakes and storms, there emerged the most fearful Man-Lion, 'Narasimha, roaring in a manner that the whole World trembled. He lifted the Danava on his thighs and tore him into pieces with sharp nails and hefty hands.

Svotsange sthapayitva cha dadarshaasau mukham harehe
Vishnunindaakrutam papam tathaavaishnavadveshajam
Nrusimhasparshanaadena nirbhasmitamabhuuttadaa
Atha Daityeshvarasyaasau mahadgaatram nrukesari
Nakhairvidaarayaamaasa teekshnaihi vajranibhaihi
Ghanaihi
Sa nirmalatmaa Daityendraha pashyyan
saakshaanmukham Harehe 119-122

Devatas were overjoyed at the death of the Danava but were terrified to vision the unusual form of Nrisirmha and prayed to him to cool down; Prahlada who too was in shock was declared the King to revive Dharma again.

But in Padmamahapuranam, shrushtikhanda 4-42, though Hiranyakashipu gets the same boon, there is no description of conflict between the father and son. Vishnu himself comes to the court of Hiranyakashipu in the form of Narasimha and kills him. Then the Devas praised Narasimha as

Param shareeram paramam cha brahma
Param cha yogam paramaam cha vaaneem
Param rahasyam Paramaam gatim cha
Tvaamaahuragryam paramam puranam 193

Though Prahlada was born as an asura, he controlled asuratva and by following virtues, got the blessings from Vishnu,

Agryena tapasaa kashcitsuratvam labhate vi
Vasudevam samaaraadhya prahladahssurapujitaha
Padmamahapuranam srushtikhanda-5 47-82

6. Devi Sita: After the death of Ravana, she was directed to prove her 'Pativratya' by entering into an 'Agnikunda' since she stayed away for long time in Lanka before a huge gathering of spectators; even Devas witnessed the scene along with Rakshasas, Gandharvas, Yakshas, human beings etc. Agni Deva himself brought back and declared Devi Sita as an ever Pure and a peerless epitome of Pativratya.

Ideal Ramarajya was described in Padmamahapuranam, Paataalakhanda1 as below,

Rajyam praaptamasaapatnam samruddhabalavaahanam
Rshishibhirhrushtapushtayscha
ramyahaatakabhushanaihi
Sampushtamishtaapurtanam dharmaanaam
nityakarmabhihi
Sadaa sampannasasyam cha suchaarakshetrasamkulam 5
28-29

As a petty minded Washerman in the Rama Rajya scandalised Sadhvi Sita once that after all she stayed in Ravana's Lanka for long enough and was not above suspicion concerning her character, Maryada Purusha Shri Rama abandoned her so as to set an example to his Praja,

Tatra neechajanaacchrutva sitaayaa apamanataam
Svavanitaam rajakoktyaa taam tatyaja raghuudvahaha
5-46
Padmamahapuranam, Paataalakhanda 5

Significance of observing Shiva Ratri : Austerities by way of day/night fasts and devotion on Maha Shiva Ratri falling on Krishna Paksha or the Dark fortnight of Phalguna Month is considered as extremely fruitful. In the early morning of Shivaratri Day, a devotee should take a vow to observe the day/night fast and perform Archana-Abhisheka, Japa with 'shodashopacharas' every three hours followed by 'Jagarana' till next morning. Then the devotee should perform Punah-Puja and Bhojanam to Brahmnas along with dakshina.

It is stated that observance of Shiva Ratri Fast-Puja-Jagaran even by unknowingly, let alone proper and systematic worship, would lead to enormous fruits.

In this connection, Suta Muni described in Shiva Purana an episode to Sages at Naimisharanya as follows: There was a poor hunter named Gurudruha who got extremely hungry along with his family members on a full day and that night happened to be Shivaratri. He entered a forest on the eve of Shivaratri and waited for any animal as a prey to satisfy the hunger of the family; he waited near a pond over a 'Bilwa Vriksha' under which there was a Shiva Linga as a coincidence.

Having waited for three hours (first Prahara) in the night, he was lucky to sight a female deer along its kids approaching the pond to quench their thirst. He pulled out his bow and arrow ready to target the mother deer and by a twist of fate the branch of the bel tree on which he sat moved, some leaves of the branch showered on the Shivalinga and some water in a vessel carried by him spilt down on the Linga, thus performing the first Prahara Puja. The deer which was very sensitive even to small sounds of leaves and water falling from the tree noticed that the hunter was ready to kill it. It made a sincere request to the hunter that if he allowed it to leave the deer kids to their father and it definitely will return back to be a prey. The hunter agreed reluctantly and let the animals leave.

The second Prahara was closing but there was no trace of the animal. But the sister of the earlier deer approached the pond along with it's kids and the earlier happenings repeated viz. the hunter pulled out his bow and arrow, the bel tree leaves as also the waterdrops from the hunter's vessel fell on the Shivalinga and the sister of the earlier deer made the same request and the hunter let the animal leave as in the case of the earlier deer thus accomplishing the next Prahara Puja of the Shiva Linga.

As the third Prahara was closing, the husband of the original deer came in search of it's wife and the kids and the happenings of the previous Prahara repeated again. During the Fourth Prahara, all the animals arrived *viz.* the original deer, it's sister and the respective husbands. Surprisingly seeing this, the hunter was transformed as the animals displayed their truthfulness and high sincerity, spared all the animals and performed sincere worship to the Shivalinga with Bilwa leaves and water from the pond. Luckily for him he sighted a few fruits from a banana tree nearby with which he performed 'Naivedya' and served the Prashada to his wife and children. He repented for his evil deeds as even animals displayed virtue and sincerity. Shiva revealed himself and blessed him.

Na mantram no yantram tadaapi cha na jaaey stutimaho/
Na cha-aahvaanam dhyaanam tadaapi chana jaaney stutikathaa/

Na jaaney Mudsraasthe tadaapi cha na jaaney vilaapanam/

ParamjaaneyMathaathwaadanusharanam klesha haranam/

The god will accept our prayers, good works whether we are doing intentionally or accidentally. One can remember the story of Bedara Kannappa here. **Satyameva Jayate** is the key word here.

Thus the stories of various Puranas have the capacity to change the daily life of the reader or listener towards the bhakti, jnana, kriya margas motivating towards Mokshapatha. Along with these the nation will be prospered one as the younger generation will follow the Models of all yugas. ❑

Surya worship in Puranas

—**Dr. K.B. Sudarshan**

All living beings derive life energy from the planet sun. Life is made possible on the earth, due to the position of the sun. Sun caused the light, the daily cycle of day and night and seasons. Therefore, the worship of the sun as God was evidenced in some form or the other, over the whole globe and this formed as an essential part of all the early religions of the world. How Puranas highlight Sun is enlisted in this paper.

a) Introduction

All living beings derive life energy from the planet sun. Life is made possible on the earth, due to the position of the sun. Sun caused the light, the daily cycle of day and night and seasons. Therefore, the worship of the sun as God was evidenced in some form or the other, over the whole globe and this formed as an essential part of all the early religions of the world.

In the Neolethic religion, undoubtedly the early man, impressed by the great focus on nature, Wind, Rain, Thunder, Lightning etc. Consequently, he drew the picture of animals in cavewalls, ceilings etc. To this category, belong representing of the sun by a disc, or radiating face and the moon by crescent; similarly, birds represent air and fishes stand for water. Wheel a symbolic representation of the solar movement, possessing a circular form and suggesting the idea of motion, is one of the symbolic representation of the sun.

When man started a settled life, during the neolethic period, there arose prominent culture and civilizations such as Egypt, Mesopotomia, Indus and Chinese etc. The fortunes of Egypt, depended principally on the river Nile and the sun.

The ancient pre-eminence of God Horus, was known by the name sun God 'Ra' Osiris i.e. The sun in the Hieroglyphical writings is in the form of a sceptre, with an eye on it. The sun disk with falcon wings, was one of the most common symbol of Egyptian Civilisation.

The Babylonian civilisation, called the sun as Marduk. The sun god ashur in Assyrian civilisation Shamash is the sungod of Babylonia. In Zorastrian, Mitra was one of the old persian god representing the Sun.

In the Historical tradition of Japan, Enperor Jimmu is described as the descendant of sun goddess. According to Shinto religion, sun has a female form.

For early Romans, Jupitor, the sky God, was regarded as the greatest of all the gods, as he was a patron deity and protector of Rome. Incas of peru, celebrated the festival called "Rayni", was held in honour of the sun.

In Harappan civilisation, the solar phenomena possibly the swastika, a circle with radiating lines and the eyes were the symbols employed. We also find the Falcon, the sun bird evolved from the sun's disc. The origin of Swastika one of the explanation is that, it represents the movement of the sun. The lion is also treated as a symbol of Surya.

b) Surya worship in Puranas

Pauranic literature speaks of the sun, mainly as Surya and with many other names. He is identified with Agni and later with Siva, Brahma, Vishnu and other deities. In puranas, a clear concept of Surya, as one of the powerful Gods, with a family and retinue of his own emerged, certain details of his form are evolved and Surya as a distinct icon also emerged. Temples were raised to worship him. Even to-day, he is worshipped as the healer of diseases and success in one's ventures. Gayatri Mantra is recited even to-day, which stimulates one's mental faculty.

Suyra is not an ordinary phenomena. Spiritually, Surya is described as god, from the worldly point of view, he is metamorphic and philosophically, he is the symbolic representation of great thought.

Markandeya purana, Brahma purana, Brahmanada purana, Matsya purana and other important puranas depict in detail an exclusive information regarding Surya.

In Markandeya purana, Surya is given the epithet like the abode of knowledge and dispeller of darkness. By uttering the word "Om", his subtle form or aspect will emerge. The light of Surya, Nourishment and Magic lusture can be grouped as *Shantika, Paustika* and *Abhicharika.* This purana also states, that *Surya* is called a dead "Egg" or *Mrutha Anda* and this became Marthanda.

In Brahma purana, Surya was spoken highly and described as the cause of all the three worlds, producer of food and sources of all Life.

The same purana also narrates a legend, according to which, once Siva asked the gods, to come and stay on the bank of the river Gouthami, to escape from the evil power called Krtya, when the Gods did not respond, Siva asked Surya, to come and stay, under a parijatha tree. He thus became one with Siva and combined manifestation was called Chakreswara[2].

In Bhavisya purana, *kshubha* is also called *Nikshubha* i.e. the root Su meaning to bring forth. *Nikshubha* is described as Earth. The shadow of her body on the earth is *Nikshubha.*

c) Though Surya is given a family status in puranas, it has separate methodology and acceptance, This process takes Surya deep into our thought of worldly body.

In Markandeya purana, a legend is stated that, Sanjna, the daughter of Viswakarman married Surya. She begot sons called *Vaiwasvatha* (Manu) yama and the daughter yami, But Sanjna was unable to bear the burning lusture of Surya. She created a lady, resembling herself called Chaya and leaving her husband to Chaya's care, she returned to her father's place. With the result Chaya begot Savarnya Manu and Sanaischara from Surya. But Chaya's step motherly attitude towards elderly children, angered Yama and Complained about it to Surya. Surya grew suspicious of Chaya's behaviour and questioned her of it. She did not reply. He punished for her act. (Instance depicting the same may be found at Badami caves). But he thought of consulting his father-in-law, who told the true story and mellowed down his lusture, sent him to Sanjna, who had taken the form of mare and wandering freely. Surya took the form of male horse and joined with Sanjna. Twin Aswinswere, then born to them called *Aswini Devathas.*

The Anwins are referred in *Amsuma Bhedhagama*[3] as attendents of Surya. They must be represented as horse faced and seated upon a throne. The names of the Gods are given as *Nasatya* and *Dasra.*

Bhavisya purana and Vishnu Dharmottara purana[4] while describing the chariot of Surya, the goddess Mahaswetha shall be placed in front of Surya. Nikshubha and Rajani on the right and left side, Vishnu North, pingala on the right and Dandin on the left and Aswins should be made to stand at the two extremes, Ushas is the principal wife of Surya is an important goddess in R.V., but she is hardly mentioned in the puranas .

According to noted Indologist, Dr. R.C. Dhare[5], Rajani can be identical with Rani means consort or Queen. He also feels that Nikshubha and Rajni are the attendants of Surya or Mitra of Maitraism from Persia and the name is Nasraf and Rasna.

If we just analyse the family of Surya, definitely, it refers to the metamorphic form of this universe. The intention is very clear, lord of celestial Surya, is also an unparallel figure in this universe. By elucidating the names of Pingala, Danda, Aswins, Nilkshubha etc., we can come to some objective conclusions, Flaura and Fauna. Human vegitation, Pancha Bhutas Medicine, natural resources etc., we feel the symbolic representations of the above said examples and a sort of parallel between animate and inanimate beings.

Elsewhere Surya is described as a dispeller of darkness and mere orb seen in the sky. But if we make an analytic sense of mind with regard to Adityas, the following functions are very much clear.

The twelve Adityas refer to the twelve months of the year[6].

i) *Mitra* preserves the world by bestowing rain, protection of truth and faithfulness Aruna being his charioter.

ii) *Aryama* to avert evil spirits of Misfortune.

iii) Savitr impells Surya and Surya is said to impart energy. Both of them are praised for the good progeny, cattle, wealth and long life.

iv) *Bhaga* word occurs in the sense of bounty, wealth and fortune.

v) *Viwasvan*- Illuminating day and night.

vi) *Pushan*- Connected with the goat, a pastoral deity.

vii) Vishnu pervades the whole universe.

viii)Indra associate in wars.

ix) Amsha sense of share and portion.

d) Let us know, how Surya was worshipped during puranic times

Brahrna Vaiwasvatha p[7]. prescribes the worship of Surya and described him as the eye of the three world, harbour of Mercy and as a symbol of action itself. It is believed, that the river Gauthami pours into the sea and Surya is said to arrive daily at Mid-day, to meet Brahma, Vishnu and Siva.

Sadasiva Ambadas Dange[8] referred the names of Sun-god mentioned as worshipped in various places.

Matsya purana p., Vishnu purana and *Garuda p.* propound the worship of Surya daily and also ordained the offerings of Arghaya to him one should contemplate on Surya with a dot mark of red pigment, on the sandal paste base and one should also see the orb of the sun, through the crevices of fingers, by joining two hands. A sculpture of a devotee, trying to see the orb of Surya in this way, is seen in a pallava relief sculpture in Mahabalipuram[9].

One can draw the figures of Surya with red Sandal and worship him with red karavira flowers. His worship in form of golden lotus or a lotus drawn with saffron on a raised platform is also suggested.

In Samba purana, offering twelve prostrations to Surya, after uttering twelve names of Surya is enjoined. Each prostrations has twelve different postures. The names are Mitra, Ravi, Surya, Bhanu, Khaga, Pushan, Marica, Hiranyagarbha, Aditya, Savitr, Arka and Bhaskara.

A vast Saura literature came to be developed, unfortunately, most of the works have been lost and Samba purana is the only Saura work. There is a reference to Bhaskara Puranam in Skandha purana. It speaks of Surya cult having been spread over a wide area and mentions various places associated with Surya worship[10]. All the Gods reside in the orb of Surya.

In Skandha purana, an idol of Surya made of red Sandal wood is a popular one. To get cured of leprosy, the patient is advised to have such an image and worship it on Sunday. He is asked to circumambulate the image 108 times, special importance is attached to the month of Magha and a person should sleep in the Surya temple on the seventh day of the month.

The same purana, narrates, that the God Viswakarman prepared two idols, from the wood of Parijatha tree and presented it to Brahma for worship. He offered to Daksha and from him to Indra. Finally, Arjuna got them from Indra and brought the two idols to Avanthi. On seeing the image, Krishna was pleased and ordered Arjuna, to establish one of the idols, in the eastern region of the country and himself took the other one to the North. Arjuna, searched for a suitable place to instal the idol. The place is mentioned as Konaditya, in the province of odra (Modern Orissa). This place is popularly known as Konark. One should worship Surya, after taking bath at the holy Tirtha called Makaralaya (ocean). The worshipper is enjoined to seat himself facing the idol of Surya.

At Konark in Orissa, a magnificent temple of the sungod, known as Block pagoda was built 600 years ago. The whole temple is designed like a chariot of Surya, with wheels beautifully engraved on its side. The Ganga king of Kalinga, Narasimha Deva VI, built this temple. It appears to be an ancient and modern name. They stand for Arka (Sungod) and Kona (angle) *(chanda Rashmi)*. Kapila Samhitha[11] speaks of this history of Samba's miraculous cure from leprosy. Almost every temple in Bhubaneshwar and places in Orissa, are having the image of Surya. The Saura cult with tantric influence is seen at Konark.

In Samba purana, the establishment of the idol of Surya is associated with Samba, the son of Krishna. He is said to have been suffering from leprosy, due to the curse of Krishna and after propitiating Surya at Mathura, Samba installed the image of Surya on Udayachala at sunrise and to the south of the river Yamuna and the place is called Kalapriya[12].

Surya upanishad, a much later work, is an important document. It is devoted to the glorification of Surya by elaborating *Savitr Mantra.*

Markandeya purana[13] is also devoted to the glorification of Surya. Surya Sataka of Mayura, indicates the popularity of Saura cult.

Surya cult is upheld, also in the Tantras, Sammohana Tantra mentions a large number of Tantric texts belongs to the Saura cult and indicates the importance enjoyed by Surya in the Tantric panthem.

The *Saura Samhlta,* according to Schrader[14], which is preserved in manuscripts in Nepal, is an important documentation of Saura cult, and worship of Surya.

In *Prabhodha Chandrodaya* of Krishna Mitra, the Sauras have been given an honourable position. In Shankara's panchayathana scheme of worship, Surya was given a place of worship.

Bhavisya purana and *Sharada Tilaka* suggest, there is no difference between Siva and Surya and there is an affinity among Brahma, Visnu, Siva and Surya.

Sunday is a good day for the worship of the sun. During the marriage ceremonies, if the planet of Surya is not favourably placed in bridegroom's horoscope, an image of Surya was drawn on a plate and the plate gifted away. The bride was made to worship Surya for seven days before the marriage[15] and after the birth of a child.

There is also a practice of worshipping Surya on Sundays, in the Sravana month by drawing his figures. Women do not grind the corn and even do not comb their hair on that day. It is believed if a woman worships Surya regularly, she will never attain widowhood .

At *Hatakashwara,* Vidhura is said to have established a Surya image and built a temple having the shape of kailasa. Arjuna is said to have established Naraditya at Hatakeshwara[16]. Surya worshipping Shivalinga, appears to be famous at Mahakala in Ujjain.

According to Vayu purana[17], the most popular method of paying homage to Surya is the offering of Arghya, i.e., water, seven times with hallow of the palms and said to destroy the mental agony.

On the occasion of the vow, known as *Phala sapthami* and Vaishaka Sapthami, a golden lotus, is advised to be donated. The other objects associated with the Surya worship, are red coloured Karavira flowers and red garments. *Aditya Sayana* is associated with the worship of Siva. Siva and Uma are enjoined to be worshipped with the names of God Surya.

He is also said to be worshipped as *Nakshatra purusha,* where the pictures of Surya is to be drawn, in the shape of Human figure.

In Garuda purana[18], Surya addressed as Khakolika and utter monosyllablic mantras like Hram, Hrim, Hum, Hut, Trim must be chanted.

Sankranthi is an important festival celebrated in honour of Surya. This festival signifies the movement of Surya from one Rasi (sign of zodaic) to another and the Rasi, into which Surya enters is designated as the name of Sankranthi.

The twelve Sankranthi in the year are grouped into four classes; i.e. *Ayana Makara* Sankranthi, *Karkataka Sankranthi*, *(Dakshinayana)*, Mesha and Tula Sankranthi, are days when the length of the day and the night are equal.

Ratha Sapthami, is celebrated as the day in honour of God Surya on the seventh day of the bright fortnight in the month of *Magha*. It is called *Vratha Raja.* Surya riding a chariot of seven horses is drawn in red colour. The deities must be offered seven types of corn, seven leaves of Arka plant and seven fruits are worshipped.

Bhavisya purana deals with Surya worship. The material compiled in the purana, shows that the composer, collected all the available information regarding the solar deities.

e) Regarding Iconographic reference of Surya in puranas

The simple iconic form of Surya, engulfed into a stupendous form. It is no exaggeration, if we say that this sculpture of Surya assumed the golden age in iconographic world of Surya sculpture in the historical period.

According to Skandha purana[19] that the circle be drawn on any plain surface, the body is said to become pure and fit for Surya worship .

Plant *Arka*, described as symbolic or dear to Surya. From such a simple symbolic representation, a Human form with many attributes and attendants is evolved to represent him.

Surya is given the third eye by associating with Siva. This association is further expressed in the Marthanda image as Marthanda Bhairawa. The four heads of Marthanda are identified with the four vedas[20].

According to Agni Purana[21], God Tvastr requested Surya to be good enough, to get his lustre diminished by means of machine. From the lustre, that was shorn off weapons for other gods were prepared. He now recast Surya in a new form, but could not fashion the feet of Surya. Hence it is said one should never show the feet of Surya, when the image is brought for worship. If the feet is carved, the person, who created it will be afflicted by leprosy.

According to another account in Skandha Purana[22], once Surya went to see his son Sani. "Sani with his powerful eyes, stared at Surya, the whole body of Surya had covered, but the feet were visible. Sani looked at the feet and they got charred. Samba purana appeared to be the earliest work of the Sauras. In olden times; Surya was worshipped, in the form as it stood today i.e. in the dise form.

In Skandha Purana, when Siva destroyed the sacrifice of Daksha, he is said to have taken Surya by hand and marched him forcibly round. The result was the hands of Surya were shortened. In another account, the sages made two hands of gold and attached them to him. This is associated with the holy place called Chakrathirtha, which is now identified as Hampi.

In most of the medieval Surya images the miniature figures of ushas is represented between the god and the charioter Aruna. The appearance of female archers, holdings, bow and arrow, standing beside Surya to be ushas of morning and pratyushas of evening (as depicted in Halebidu Sculptures).

In Matsya Purana, Surya is provided with two attendants, Danda and Pingala the companion of Surya with the sword or staff (Danda) is Dandanayaka also called Skandha. Agni Purana[23] refers Pingala must be shown with an inkpot, pen and water pot. Rajni and Nikshubha on either sides of the God carrying chauri. (This type of depiction of Surya can be seen in one of ceilings of the Aihole and Pattadakal temples).

AVYANGA and *Viyanga*, according to *Bhavisya purana*[24] were presented to Surya by Vasuki, the king of serpents, Surya in order to please him, tied it round his waist it is called Avyanga.

Seven Horses of Surya are mentioned in the Vedas, Markandeya purana and Surya Shataka.

Agni Purana[25] enumerates the names of seven Horses as *Gayatri, Vinshu, Anustap, Bruhathi, Pankti, Tristup and Jagathi.* These are the names of various vedic metres (chandas) .

Vishnu Dharmottara[26] also provides the same information. The luminous seven Horses should have serpents as the rope. The colour of the Horses of Surya is described as being yellow in the Vedas[27]. In Bhavisya purana, the Horses mentioned only four and the chariot is said to have only one wheel.

According to *Suprabhedhagame*[28], Surya must be at the centre on a red lotus pita (seat). chariot must be in the form of lotus drawn by seven horses.

According to *Shilparatna*[29], Surya must have red complexion, with two hands holding lotus in each hand, riding a chariot drawn by seven horses and the chariot is to have only one wheel. Image of Surya stands, on a single wheel, having seven horses, lotus in each of its two hands; Attendants Danda and Pingala; Brahma should be placed on one side with a pen in his hand.

In Rigveda[30] the four horses in front of the car represent four yugas. The four cardinal parts or the four divisions of the day are morning, mid-day, afternoon and the evening.

Surya with his charioter Aruna, who is driving the seven horses and also seen riding a makara. (such sculpture can be seen in one of the temples at Avani, Mulbagal Tq., Kolar Dist.). Depiction of Makara Toranas are very much popular in Kalyani Chalukya sculptures.

In most of the medieval Surya image, the miniature figures of Ushas is represented, between the god and his charioter Aruna. But the appearance of female archer, holding bow and arrow, stands besides Surya to be Ushas of morning and pratyus of evening (Halebidu sculpture have this reference).

The Saura sects in the south still followed the vedic cult. Some of the old Surya images are very helpful in tracing, the difference between North Indian and South Indian traditions, South Indian cult, gradually tends towards Tantrism, as is evident from *Anandagiri Shankara-Vijaya*. According to him, there were six classes of Surya worshippers during the days of Sankara. All wore marks of red sandal paste, Garlands of red flowers and repeat the mantras of eight syllabus. They identified Surya with both Vishnu and Siva.

In the images of Kushana period Surya was conceived like a prince decorated with garlands and attributes of contemporary royalties. Another image of Surya, during the same period, represented by squatting, with raised knees, holding a club in the right hand and a staff or a sword in the left, wearing a, conical cap Durga prasad Pandey has drawn the attention towards another form of

Surya, who is seated cross legged in the fashion of the figure of Buddha., holding a lotus flower and seated in a *padmasana.*

In the sculptural image of Aditya, attention should be paid to the instruction that the Forehead, nose, chest, the knees, the thighs and the neck should all be prominent, on the bank of Suraj kund, the sites of ancient Nalanda, Surya's head, resemble as the head of Ram and probably represent *Mesha Rashi* i.e. Aries. The first of the twelve sign of the zodoic. This suggests, by that time Astronomy was well developed.

Many images shown in both seated and standing postures, carved in the post Gupta age have *upavita*, the introduction of eleven Adityas, Surya standing in the middle. The tendency of representing a devotee together with the Sun-God was quite popular (one such representation we find at Rameswara temple, in Avani, Mulabagal, Kolar Dist.).

South Indian group of Adityas according to *Amsubhedhagama* and *Purva Karnagama* should have two hands, both holds lotus and sit on a seat of red lotus, with a head surrounded by a red halo or *Raktha Mandala* or the halo of the rays, *(Rasi Mandala) Karanda Makuta* and must have a sacred thread on his person.

Vishnu Dharmottara and Suryopanishad prescribes that Surya should have four arms, two of which must have lotus flower, held in frontal hand and additional hands were carved to hold some weapon or for expressing the poses i.e. *Abhaya and Varada Mudra*, later due to the influence of tantric practice and impact of other sects, Surya was also shown very rarely with five, eight, ten or twelve hands, Surya was also combined with other gods, Marthanada Bhairawa has ten hands.

The lotus flower to represent fertility, maturity, prosperity, longevity, health, fame and also held as an auspicious sign. It is also identified as the earth, creation and also the sources of various rivers. Lotus is held to be very intimate to Surya[32].

f) If we analyse Surya worship in the context of science. Environment and Ecology;

Matsya purana expresses, the various rays of Surya, with names as they are said to have different functions. The rays called *Amsta-shower rain, Chandra- cold, Sukla-heat* and sustain various plants. In the same manner, Visweswara, Arvavasu, *Viswakarma, Sampad Vasu* and other stars, get sustained by the rays of Surya, called Harikesha. It also mentions a ritual called *Aditya Sayana Vratha.*

Vishnu Purana[33] gives an Etymology of the word Aditya and says that, they are twelve aspects of the sun, appears in twelve months i.e., *Varuna In Magha, Pushan-phalguna*[34], *Amsa- Chaitra, Dhatr-Vaishaka, Indra-Jyesta, Ravi-Ashada, Vaiwasvatha-Sravana, Bhaga-Bhadrapada, Parjanya-Aswayuja, Tvastr-Karthika, Mitra-Margasira and Vishnu-pushya.*

Subramanya is also identified with Surya known by several names[35]. Karthikeya, Shanmukha, Saravanabhava, Guha, Agni, Bhu, Swaminatha etc. The characteristic weapon of Subramanya is Sakthi. When Viswakarma took away the power of Surya, he fashioned Shakthayuda for the use of Subramanya. He has the colour of rising sun, six heads represent the six Rts or seasons. Twelve arms standing for twelve months. Kukkuta (fowl) is the harbinger of the rising sun and peacock feathers display a marvelous blending of all colours, represent the luminous glory of the sun.

The upa puranas, contain a number of subsidiary stories of interest, dealing with creation and details of the solar system. Eclipses, geography of the earth, description of Surya and his attendants, details of Yoga, manners, customs, rites and rituals connected with Surya worship.

Usha is described as one of the consort of Surya. The auspicious time for her arrival is after the midnight and before the early morning, creates light by eliminating the darkness.

Varuna is described as an eye of Surya who measures the atmosphere and the earth.

Pushah can see all animals clearly at time and he is the leader of all movable and immovable like Surya.

In Brahna purana, Surya is described as drinking the water for eight months and for four months, he releases through rain[36]. (B.P. 28, 54).

Brahmanda purana speaks of Surya, as the cause of all activities of the world. He is the creator of days. Nights, Months, seasons and years. He is the producer of Vegetables, food, fruits, flowers etc., controller of all plants, sustainer of all movable and immovable world.

In Samba Purana[37], a reference that Surya assumed the form of a person and went to test the People. He asked several questions to Haritha and he is said to have answered all the questions asked by Surya. These questions and answers are related to cosmology, Cosmogony, physical structure etc.

g) Now, we are coming to the concluding part to have the bird's view of the above observations.

Surya worship was almost universal in ancient times. He is attributed with Human form, feelings and family. But at sometimes he is considered as a dispeller of darkness and orb seen in the sky. He is described as *Hiranyaksha* (Golden Eye), *Hiranya pani* (Golden Handed). *Hiranya Gihva* (Golden tongue), *Hiranya Kesha* (Golden Haired).

He is personified along with all mighty and Natural phenomena, but also described as a personification of men, *Prana*, Sacrifice etc.

In the medieval period, a new icon is described as Suryanarayana, Marthandabhairawa and Surya emerged. These illustrated a bridge between Sauras, Vaishnavas and Shaiva cults.

Surya identified with Vishnu, marks the stage of transformation with the spread of Vaishnavism, Surya was assimilated, attributes associated with Surya in the early days, were attributed to Vishnu. Puranas depicted Surya as one of the important God, capable of fulfilling various desires of devotees, how the Saura cult grew and how it is influenced by the Surya worship.

The identification of Surya with Siva called Arkeshwara, being inseperable from Surya. Saura cult appears to have been very popular. Some places were called Bhaskara kshetra only because, perhaps they were centres of Saura cult. For example Hampe, Begur, Gokarna in Karnataka, these places are prominent centres of Saiva worship and the followers have not tried to suppress the fact the Saiva centres was a *Bhaskara Kshetra,* perhaps at such places, Surya was identified with Siva.

Surya described as Brahman i.e., the creator of the universe. The three feet of Surya or Tridha are the rays on the Earth, lightning in the sky and galaxy. The philosophic aspects of Aditya are in the reference like movable and immovable, protection of the earth, distinction between good and evil, honesty and dishonesty, avoiding diseases and miseries. He is identified with Agni and Indra and have the female manifestation of Savitri and Gayatri.

In the second phase of the conclusion the names that appears in the concept of Surya in the puranas, is not the names for the name sake. It has the potential characteristics, valid authenticity and emperical conclusion.

The word *Ravi* means, the goal, we want to achieve and the life we want to live.

Savitr focus our mind and attention on the benefits and not on the difficulties.

The questions and answers between Surya and Haritha, abounds in philosophic concept. In his explanation how imagination have a great influence on our mind, habits and actions have to be learnt from the successful people. The act we choose, will increase the ability to achieve the goal and thus improving the life.

Ravi Kirana or Kirana Rasmi is also the rays of mind, that are gathered from the condition of the life force. The Sun light is the continuous light of the mind and guide the generations about the life and enhance to the maximum potentiality. The potentiality itself is *Arka.* It is in the form of reality and the show of experience.

Aditya, is the inner meaning of light to fill up the immediate surrounding i.e. the light of the mind and the noble self.

Mitra is another form of Surya i.e. Friendship to meditate every morning, on the good we have to do; the word of praise, gesture, warmth etc. Friends add humours, fascination and beauty to life. So the sun shine *Mitra* of a glorious day, warm the heart and fill with joy. Every day is a new day to one who is enlightened. When we admire the wonders of Sunrise or Sunsets, the soul expands to worship the creator and transformed the world from the ordinary to the extra ordinary.

Maricha form of Surya explain life, which are joyful and rewarding. The mind is always flooded by thoughts and pulls in different directions.

Marthanda just not a mere dead egg; it has captivating imagination, Magnificience,inductive and elucidation is basically the lens through which we see the events of our life, both external and internal.

Bhaga or *Amsa* are mental ability, boundless energy, unlimited creativity, store house of discipline and Peace.

The word *Hiranyagarbha* explains the cause of sustainable environment, protect the forest, conserve the wild life and make optimum use of Natural bounty.

Bhaskaras gives the tip of good health and warns, to keep on the living in a good way. Otherwise, it will lead to disaster.

Khaga, an environment aspect of Surya. The birds are often, repesentatives of religion. mythical and superstitious beliefs. They have played the role in the narrative history, and the legends of Indian birds are the symbols of spiritual freedom, without any connotation.

Lastly, the message of *"Surya worship in puranas"* is that, every single person on the planet is genius. Genius will shine and happiness will fill our life.

Notes:

1. Markandeya Purana, 24, 25, Ed. Marimatha Nath Datt, 1896.
2. Brahma Purana, 110, 137, Part IV, T.R., G.V. Tagare, New Delhi, 1986.
3. Amsabhedhagama, 51, Patala.
4. Bhavishya Purana, Cha., 137.
5. Bharatiya Samskruthi Kosha X (Marati), Pune, 1979.
6. Niruktha, 10, 31.
7. Brahma Vaivasvatha Purana (5-2-5; 74-21-22)
8. Encylopedia of puranic Beliefs and functions, Vol. IV, New Delhi, 1989.
9. Shivarama Murthy, Time in Indian Art, Mythic Society, Bangalore, 1981.
10. Skandha Purana II, 1-37, 17
11. ASI, 1902-1903, pp: .21, 46, 47.
12. Samba Purana IV, 46, 44.
13. Chapter II, CX.
14. Epigraphia Indica, Vol. I, p. 4.
15. Malathi Mahajan, Bharathiya Samskruthi Kosha, Pune, 1989;
16. Samba Purana, 45-57.
17. Uttara Khanda, 38-137.
18. I, 7, 10.
19. 2, 43-5.
20. Prathapaditya Pal, Hindu Religion and Iconology, Vol. I, 1981.
21. Ed. Gangadhara, G.N., Part to IV, New Delhi, 1983.
22. VI, 174-69-71.
23. Cha, ,51.
24. Cha, 142.
25. Ed. G.N. Gangadhara, Part I to IV, New Delhi, 1987.
26. III, Part 69.
27. R.Y. I, 50-8.
28. Patala, 49.
29. Chaptr, 25.
30. I, 114-3-4; 7-60-3.
31. R.G. Bhandarkar, Vaisnavism etc.

Shastric Elements in Puranas

—Vidwadvibhushana Madhusudhana Shastri Hampiholi

The speciality of the Puranas is the depiction of the complex matter of the Vedas, Vedanga and Shastras in language intelligible to the layman, and with anecdotes and annotations.

The epics & Puranas are virtual encyclopedia of various sciences, Shastra, art and other subjects. Different Sastraic elements occuring in different Puranas are highlighted here.

Puranas hold the pride of place in Indian culture and tradition. It is significant that Puranas are mentioned foremost in the list of the 14 traditional learnings.

पुराणं न्यायमीमांसाधर्मशास्त्रंगमिश्रता: ।
वेदा: स्थानानि विद्यानां धर्मस्य च चतुर्दश ॥

The Puranas are mentioned even in the oldest body of literature, the Vedas and the Upanishads:

ऋच: सामानि छंदासि पुराणम् यजुषा सह (अथर्व १-७-२४)

Puranas and *Itihasa* are considered to have been created along with the four Vedas as the exhalation of the Supreme, according to Brihadaaranyakopanishad.

अस्य महतो भूतस्य नि: श्वसितमेतदृग्वेदोयजुर्वेदो
सामवेदोऽथर्वांगिरस इतिहासं पुराणम् (बृहदारण्यक १-४-१०)

The Chandogyopanishat mentions that Puranas and *Itihasa* are as authentic as the Vedas.

ऋग्वेदं भगवोऽध्येमि यजुर्वेदं सामवेदाथर्वणं चतुर्थमितिहासपुराणं
पञ्चमम् । (छान्दोग्य ७-१-२)

Vatsyayanabhashya, which belongs to the school of Nyaya, considers that Puranas and *ltihasa* are the fifth Veda.

इतिहासपुराणं पञ्चमं वेदानां वेद:। (न्याय दर्शन ४-१-६२)

Likewise, the Srimadbhagavatam awards the place of the fifth Veda to *ltihasa* and Puranas,

इतिहासपुराणं च पञ्चमो वेद उच्यते । (श्रिमद्भागवतम् १-४-१०)

Puranas are 'पुराऽपि नवं पुराणम्' meaning literature that describes newer and newer things despite itself being ancient. According to the school of Nirukta, books that portray exciting legends are Puranas "पुराणमाख्यानं पुराणम्"

The Vayupurana, while tracing the etymology of the word Purana says that they are so called, as they existed in bygone eras and lived through the ages in the collective consciousness through remembrance and repetition.

यस्मात् पुरा ह्यनतीदं पुराणं तेन तत् स्मृतम् ।
निरुक्तमस्य यो वेद सर्वपापै: प्रमुच्यते ॥ (वायु पुराणम् १-२०-३)

Principles mentioned in *Sutra* form in the Vedas were clarified and annotated in the Puranas created for the very purpose. It is said in the Mahabharatam that the broader understanding of the Vedas and their application must be done only with the help of Puranas and l*tihasa*. The Vedas are afraid of a reader who is ignorant of the Puranas and *Itihasa*, as he may misinterpret and cause harm to the sacred body of knowledge in the Vedas.

इतिहासपुराणाभ्यां वेदं समुपबृंहयेत् ।
बिभेत्यल्पश्रृताद् वेदो मामयं प्रहरेदिति ॥ (महाभारतम् आदिपर्व १-२६७)

The Puranas constitute an invaluable treasure of India's culture. There is the amalgamation of all teachings, physical and metaphysical.

There is ample elucidation in the Puranas of the four aspirations in human existence - Dharma, Artha, Kama and Moksha. Dharmic, cultural, ethical, historical and geographical material is found, described in the simple language and lucid style of the Puranas. The hidden truths of the Vedas are explicitly brought out in the exciting narratives of the Puranas.

पुराणपूर्णचंन्द्रेण श्रुतिज्योत्स्नाः प्रकाशिताः ।
(महाभारतम् आदि १-८६)

Confirming the relevance of the Puranas, the Narada Purana proclaims that the Vedas are ensconced in the Puranas.

वेदाः प्रतिष्ठिताः सर्वे पुराणेष्वेव सर्वदा । (नारद उ. २४-१८)

All Puranas generally possess five features.

सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वंतराणि च ।
वंशानुचरितं चैव पुराणं पञ्चलक्षणम् ॥ (देवी भागवत १-२-१८)

Sarga, Pratisarga, Vamsha, Manvantara and *Vamshanucarita* form the five features expounded in the Puranas. *Sarga* describes Creation and evolution of the materials that comprise it. The opposite of creation - doom, and the ensuing re-creation are called *Pratisarga*. The account of the origin and propagation of the species of Deva, Rishi and humans is called *Vamsha*. The chronology of time since Creation is called *Manvantara*. Legends and histories of the blessed *Maharshis*, saints and great souls and of noble kings and emperors are called *Vamshanucarita*.

Puranas have also embodied within themselves various *dharmic*, spiritual and Shastric concepts in their course of publishing the five areas as above. They possess an inexhaustible treasure of wisdom. One can see well harmonized and exhaustive analysis and structured descriptions of not only other-worldly but even mundane subjects in the Puranas. The origin and developments in all the knowledge areas of science, art and education since ancient times have all been finely incorporated into Puranic literature. The speciality of the Puranas is the depiction of the complex matter of the Vedas, *Vedanga* and Shastras in language intelligible to the layman, and with anecdotes and annotations.

Though Puranas may appear to be only full of narrations, many shastric matters are evident to the discerning. The epics & Puranas are virtual encyclopedia of various sciences, Shastra, art and other subjects.

Among the eighteen Puranas, *Vayu, Bramhmanda, Agni, Garuda, Narada, Matsya, Vishnu-Dharmottara* carry the synthesis of various subjects. *Agni Purana* is a compendium of worldly and other worldly knowledge depicted in an appealing style.

आग्नेये हि पुराणेऽस्मिन् सर्वविद्याः प्रकाशिताः ।
(अग्निपुराणम् ३८३-५२)

Agnipurana contains an overview of all subjects. Therefore it is like the encyclopedia of India's ancient learning. It is not an exaggeration to state that the Puranas must have inspired the composition of the modern encyclopedia. It may be concluded that there is the synthesis of shastric learning in the Puranas. It is beyond the scope of this treatise to describe all the subjects contained in the Puranas, but an attempt is made to bring to light, albeit briefly, some important shastric concepts.

Adi Shankara's commentary on ब्रह्मसूत्र शास्त्रयोनित्वाधिकरण mentions the Rig Veda and others as shastras. *Veda, Vedanga, Smriti (Dharma Shastra)* and *Darshanas* are encompassed in the definition of Shastra. According to the tenet शासनात् त्रायते इति शास्त्रम्, shastras are books that mandate good practices to men so as to retain them on a virtuous path towards salvation.

Let us now understand how the pedantic streams of *Veda, Vedanga* and *Darshana* are depicted in Puranas.

Vedic Elements in Puranas-

As aforesaid, Puranas were composed to deal with subjects contained in the Vedas. Many subjects from the *Samhita, Brahmana* and *Aranyaka* portions of the four Vedas have been well analysed and annotated in the Puranas. The *Vishnu Purana* in its third canto; fourth chapter provides an overview of Rig Veda. Likewise, the fifth chapter contains the description of the different schools of *Shuklayajurveda* and *Krishnayajurveda* which are the two versions of *Yajurveda.* The sixth chapter makes a reference to *Samaveda*, *Atharva Veda* and their branches. The entire *Purusha Sukta* can be found in *Srimad Bhagavatham* and in *Vishnu* and other Puranas. Besides, commentaries on various Vedic *mantras* are available in the Puranas. For instance, the first *mantra* of the *Vishnu Sukta*. the commentary of which can be found in the 40th shloka from the seventh chapter of the second skandha of Srimad Bhagavatam.

विष्णोर्नुकं वीर्याणि प्रवोचम्   (ऋग्वेद १-१५४-१)

The explanation of the first mantra of *Ishavasyopanishad,* "ईशावास्यमिदं सर्वम्" is contained in the 10th shloka from the first chapter of the eighth *skandha of Srimad Bhagavatam.*

Similarly, the mantra, "द्वासुपर्णा सयुजा सखाया" from the Rig Veda and Atharva Veda is explained in the 6th shloka from the eleventh chapter of the eleventh skandha of *Srimad Bhagavatam.*

The *Rig Vedic mantra*, 'चत्वारि शृङ्गाः त्रयोऽस्य पादा' is embedded in a variant form in *Srimad Bhagavatam.* That is to say, there is a reference to this *mantra* in the description of *Bhagavan* in his *yagnic* manifestation, in the 31st shloka from the 16th chapter of the eighth *skandha of Srimad Bhagavatam*. To continue, the rituals as per *Rigvidhana, Yajurvidhana, Samavidhana* and *Atharvavidhana* find their mention in chapters 259, 260, 261 and 262 of *Agni Purana*. Here are described the ways of using *mantras* from the four Vedas in ritual to seek favours, avoid misery and cure illness, Moreover, *Matsya, Garuda* and *Agni Puranas* mention *mantras* used as *Sukta* and *mantras* associated with *karma kanda.*

Also, accounts of the avatars of *Vishnu*, and the minor legends, of *Naciketa, Pururava-Urvashi, Vritrasura, Shunahshepa* etc. are properly chronicled in the Puranas.

Upavedas as depicted in the Puranas

Ayurveda, Dhanurveda, Gandharva Veda, Sthapatya Veda are all mentioned in the Puranas. A detailed account of all the four *Upavedas* is found in the *Vishnudharmottara Purana*. The symptoms and the therapy of various illness are described in the *Achara Kaanda* of *Garuda Purana* in the space of about 50 chapters beginning with chapter 424.

Likewise, ameliorative procedure and confirmed medicines for various illnesses are described in *Agni Purana* in three chapters beginning with chapter 279. Veterinary sciences are mentioned in the Puranas as variant of *Ayurveda. Gajayurveda* is described in the 287th chapter *Agnipurana* as professed by *Palakaapya.* Chapter 289 has the description of *Shalihotra* professing the *Ashvayurveda*. Chapter 292 mentions *Gavayurveda* mentioned by *Dhanvantari.* Overall, there are descriptions of veterinary sciences covering the elephant, horse and cow. Chapters 290 and 291 describe methods of bovine therapy and rituals of propitiation for their wealth to grow.

Vishnudharmottara, Agni and *Garuda* Puranas contain ample information on *shanti* and *mantra* to be followed for diagnosis, treatment and bovine fertility. *Agni Purana,* in its 342nd chapter contains accounts of *Vrikshayurveda.* The science is mentioned in greater detail in *Vishnudharmottara Purana.* Prevention of diseases affecting plants, trees and creepers are detailed here. *Vishnudharmottara Purana* has rich descriptions of *Dhanurveda* in several chaters. Dhanurveda is examined in Chapters 250 and 251 of *Agnipurana. Sthapathyaveda* and *Shilpashastra* find ample mention in *Vishnudharmottara* and *Agnipurana.*

The Depiction of *Vedanga* in Puranas

Vyakarana, as an important member of all Vedanga, finds special mention in *Narada Purana* and *Agnipurana.* The mechanics of grammar are briefly but beautifully described in the 51st chapter in the second *paada* of the first portion of *Narada Purana.* कातंत्र व्याकरण is paraphrased well here. This school of grammar is also known by the names *Maheshwara* and *Koumara*. Similarly, various portions of linguistic processes are described between the 349th and 359th chapters of *Agnipurana.* Likewise, linguistic sciences are referred to in the183rd and 184th chapters of the *Garudapurana.* In particular, सुबन्त, तिङ्गंत, संधि and समास are elucidated well.

Chchandah Shastra

Description of the science of prosody as propounded by *Pingalacharya* is found in Puranas. Vedic and worldy poetic prosody are dealt with in the 57th chapter of the second *paada* in the first portion of *Narada Purana.* A detailed exposition of prosody may also be seen between the 328th and 335th chapters of the *Agnipurana.* Description of the science of meter may be found between the 207th and 211th chapters of the *Garuda Purana.*

Jyotishya

Jyotishya, the other *Vedanga* is described in *Vishnudharmottara, Garuda, Agni* and *Narada Puranas.*

Triskanda jyotishya is delineated well in the 54th, 55th and 56th chapters in the second *paada* in the first part of *Narada Purana.* That is to say, the three *angas* or departments of *Jyotishya*. - *Siddhanta, Samhita* and *Hora* are explained beautifully. *Jyotishya* is also described in the 121st chapter of *Agnipurana* and in about 5 chapters of the *Achara kanda* of *Garuda Purana.*

Nirukta

The science of etymology does not find frequent mention in the Puranas. There is mention in some shlokas of the 50th chapter of the second *paada* in the first part of *Narada Purana.*

Shiksha

The *Vedanga* that deals with the intonation, pronunciation of vedic *mantras* and *Saama* chanting is called *Shiksha.* The well known works are *Paniniya Shiksha*, *Naradiya Shiksha* and *Manduki Shiksha.* This phonetic discipline has been well described in about 300 stanzas of the 50th chapter in the second *paada* of the first part of *Narada Purana.* Similarly, *Shiksha* has been explained in the 336th chapter of *Agni Purana.*

Kalpa

The *Vedanga* that explains the *Shrouta* and *Smarta* ritual is called *Kalpa.* A detailed exposition of *Kalpa* is available in the *Bhavishyapurana. Matsya, Guruda, Vishnudharmottara* and *Agni* Puranas carry descriptions of *yagna, yaga, ishtapurta shantikarma* and other rites.

Darshana in Puranas

All the *Darshanas* have found expression in the Puranas. The features *Sankhya Yoga* and *Vedantadarshana* are described in detail in the Puranas.

Sankhya Darshana

The oldest among all the schools of philosophy, *Sankhya Darshana* has been described in its entirety in various places. Chapters 235 to 244 of *Brahmapurana* describe *Sankhya Darshana* in detail. It has been well portrayed in the dialogue between *Maharshi Vasishta* and *Karalajanaka.* Also 25 principles of *Seshwara Sankhya Darshana* are illustrated in 10 chapters in the third *Skanda* of *Srimad Bhagavatam*. This is in the form of *upadesham* by *Kapila* to *Devahúti*. Likewise, 25 principles of *Sankhya Shastra* are elucidated in the 22nd chapter of the eleventh *skanda* from the 12th to the 16th *shlokas.*

If one were to admit that the transitory qualities of *Satttva, Rajas* and *Manas* are distinct from *Prakriti,* and add them, the number of principles would go up to 28.

प्रकृतिर्गुणसाम्यं वै प्रकृतेर्नात्मनो गुणाः ।
सत्वं रजस्तम इति स्थित्युत्पत्यंतहेतवः ॥
सत्वं ज्ञानं रजः कर्म तमोऽज्ञानमिहोच्यते ।
गुणव्यतिकरः कालःस्वभावः सूत्रमेव च ॥
पुरुषः प्रकृतिर्व्यक्तमहदहंकारो नभोऽनिलः ।
ज्योतिरापः क्षितिरिति तत्त्वान्युक्तानि मे नव ॥
श्रोत्रं तग्दर्शनं घ्राणो जिह्वेत ज्ञानशाक्तयः ।
वाक्पाण्युपस्थपाय्वंघ्रि कर्माण्यंगोऽभयं मनः ॥

शब्दः स्पर्शो रसो गंधो रूपं चेत्यर्थ जातयः ।
गत्युक्त्युत्सर्गशिल्पानि कर्मायतनसिद्धयः ॥
(श्रीमद्भागवतम् एकादशस्कन्ध २२-१२-१६)

Elsewhere in *Kurmapurana,* 24 principles of *Sankhyashastra* are described during the exposition of the *Maheshwara* and *Paashupatha mata* philosophies in the7th and 8th chapters in the second part. 24 principles of *Sankhyashastra* are described in the 7th and 8th chapters in the second portion of *Kurmapurana* while expounding the *Maheshwara* and *Pashupata mata.* The amalgamation of the qualities of *Sattva, Rajas and Tamas* constitutes the principle of Prakriti. This is called *Avyakta* or *Pradhaana*. By virtue of its being beginningless, it is the causative factor for the creation of the universe.

सत्वं रजस्तमश्चैति-गुणत्रयमुदाहृतम् ।
साम्यावस्थितिमेतेषामव्यक्तं प्रकृतिं विदुः
(कूर्म उत्तरभाग, अध्याय ७-२६)

Comprising the 23 principles are *Manas, Buddhi* and *Ahamkara, Prithvi, Jala, Tejas, Vayu* and *Akasha* making up the *Panchamahabhutas,* the five *jnanendriyas* being the hearing, touch, sight, taste arid smell, the five motor organs being the tongue, hand, feet, excretory and the genitalia, and the five manifest qualities being the visible, the palatable, the olfactory, the tangible and the audible. The *Kurmapurana* proceeds to state that the 24th principle of *Sankhya* is *Prakriti* or *Avyakta.*

मनोबुद्धिरहंकारः खानिलाग्निजलानि भू : ।
एता प्रकृतयस्त्वष्टो विकराश्च तथा परे ॥

श्रोत्रं त्वक्चक्षुषी जिह्वा घ्राणं चैव तु पञ्चमम् ।
पाय्वुपस्थं करौ पादौ वाक् चैव दशमी मता ॥
शब्दः स्पर्शश्चरूपंचरसो गंधस्तथैव च ।
त्रयोविंशतिरेतानि तत्त्वानि प्राकृतानि तु ॥
चतुर्विंशंकमंव्यक्तं प्रधानं गुणलक्षणम् ।
अनादिमध्यनिधनं कारणं जगतः परम् ॥
(कूर्म उत्तरभाग, अध्याय ७-२२-२५)

Yoga Darshana

Material on *Yoga Darshana* is found in probably all Puranas. A poetic rendering of the various *Yogasutra* subjects propounded by *Patanjali* is found in *Lingapuranam.* A good explanation of *Patanjala Yogashashtra* may be found between the 8th and 10th chapters, and again between the 66th and 88th chapters in the first part of *Sama Purana. Vishnupurana* in its sixth *amsha* describes the ancient Yoga Shastra in the form of a dialogue between *Khandikya* and *Keshidhwaja.* 200 shlokas in the 41st chapter of *Kashi Khanda* in *Skanda Purana* Yoga Shastra. Likewise, the eight stages of *Paatanajla* yoga being *Yama, Niyama, Asana, Pranayama, Pratyahaara, Dharana, Dhyana* and *Samadhi*, together popularly called *Ashtanga Yoga*, are described in the 11th chapter in the second part of *Kurma Purana.*

Agni Purana, in its chapters 372 to 376 deals with aspects of *Yoga Shastra.* The *Yoga* and *Yoganga* stages of *Yama* and *Niyama* are described in the 372nd chapter.

संसारतापमुक्त्यर्थं वक्ष्याम्यष्टांगयोगकम् ।
ब्रह्मप्रकाशकं ज्ञानं योगस्त्वेकचित्तता ॥

चित्तवृत्तिनिरोधश्च जीव ब्रह्मात्मनोः परः ।
अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्यापरिग्रहौ ॥
यमाः पञ्चस्मृता विप्र नियमा भुक्तिभुक्तिदाः ।
शौचं संतोषतपसी स्वाध्यायेश्वरपूजने ॥ (अग्नि ३७२, १...३)

Control of the impulses is called yoga, and it paves the way for the concentration required for meditation to understand *Brahman.* The ultimate aim of yoga is to achieve the union of *jivatma* with *Paramatma. Yama* is further delineated into its five attitudes - *Ahimsa, Satya, Asteya* (not stealing) *Brahmacharya* and *Aparigraha* (not hoarding wealth). *Niyama* needs the five disciplines of *Shoucha* (internal and external hygiene), *Santosha, Tapas, Swaadhyaya* and *Ishwarapujana*. These are briefly described here. The features of *Asana, Pranayama* and *Pratyahaara* are briefly described in chapter 373.

आसनं कमलाद्युक्तं तद् बद्ध्वा चिन्तयेत् परम्
शुचौ देशे प्रतिष्ठाप्य स्थिरमासनमात्मनः ॥ (अग्नि ३७३ – १)

To be able to sit or hold a posture for a considerable length of time is known as *Asana. Asanas* like *Padmasana* are helpful in meditating on the *Parabrahman.*

उन्नम्य शनकैर्वक्त्रं मुखं विष्टभ्य चाग्रतः ।
प्राणः स्वदेहजो वायुस्तस्यायामो निरोधनम् ॥ (अग्नि ३७३–६)

Controlled breathing comprising *Rechaka, Puraka* and *Kumbhaka* is known as *Pranayama.*

इन्द्रियाणि प्रसक्तानि प्रविश्य विषयोदधौ ।
आहृत्य यो निगृह्णाति प्रत्याहारः स उच्यते ॥ (अग्नि ३७३ – २०)

The ability to withdraw the natural thirst of our organs from being engaged constantly in satiation is *Pratyahara.*

धै चिंतायां स्मृतो धातृविष्णुचिन्ता मुहुर्मुहुः ।
अनाक्षिप्तेन मनसा ध्यानमित्यभिधीयते ॥ (अग्नि ३७४–१)

The term *Dhyana* is derived from the root phrase *Dhai Chintayam*. Keeping the mind free from the shackles of commitment and distraction, while meditating continually on *Bhagavanta is* called *Dhyana*.

कालावधिपरिच्छिन्न देहे संस्थापितं मनं ।
न प्रच्यवति यल्लक्ष्यात् धारणा साऽभिधीयते ॥ (अग्नि ३७५–३)

Dharana is the ability to hold the mind unshakingly in the envisioned goal.

यदात्ममात्रं निर्भासं स्तिमितोदधिवत् स्थितम् ।
चैतन्यरुपवद् ध्यानं तत्समाधिरिहोच्यते ॥ (अग्नि ३७३ – १)

That, which is full of *Chaitanya* and is calm like the profound ocean and the state which is the faithful repose of the *Atman* is called *Samadhi.* Thus an expansive depiction of *Ashtanga Yoga* can be seen in *Agni Purana.* Similarly a description of *Ashtanga Yoga* may be found in the *Achara Kanda* of *Garuda Purana.*

Nyaya- Vaiseshika Darshana

Unlike Sankhya Yoga Darshanas, *Nyaya-Vaiseshika Darshanas* have not been mentioned under their own name or nomenclature in the Puranas. But there is mention of these *Darshanas* in some places. There is a brief but a lucid description available in the fifth and the sixth chapters of the 3rd *khanda* of the *Vishnudharmottara Purana*. For example, the definition of terms material to *Nyaya Darshana* is as below.

> अधिकरणं योग: पदार्थ: हेत्वर्थ: उद्देशुयो
> निदेश: प्रदेशोऽतिदेश: अपवर्गो वाक्यविशोष:
> अर्थापत्ति: प्रसंग एकातोऽनैकांत:
> पूर्वपक्षो, निर्णयोम विधानपर्यायोऽतिक्रान्ता
> वेक्षणं संशयो व्याख्यानमनुमति: स्वसङ्गो
> निर्वचनं दृष्टांतो वियोगो विकल्प:
> समुच्च्योऽर्थ इति (विष्णु धर्मोत्तर ३ – ६ – गद्यभागम)

Purvameemamsa Darshana

The contextual descriptions of many *yagnas* in *Meemamsa Shastra* style are found in Puranas. Diverse procedures contained in the *Meemamsa Shastra* like *Haviryajna Samstha, Somayajna Samstha* and *Paakayajna Samstha* are mentioned in *Agni, Bhavishya, Matsya, Kurma* and other Puranas. For instance, one may look at the following shlokas from *Kurama Purana.*

> अग्निहोत्रं तु जुहुयादाद्यंतेऽहर्निशो: सदा ।
> दर्शेन चैव पक्षांते पौर्णमासेन चैव हि ।
> शस्यांते नवशस्येष्ट्या तथार्त्पन्ते द्विविजौध्वरै: ।
> पशुना त्वयनस्यांते समांते सौमिकैअमखै: ॥
> (कूर्म – उत्तरभागं – अध्यायम् २४)

Agnihotra must be performed daily in the morning and in the evening, At the end of every fortnight that is, on *Amavasya* and *Purnima,* Darsheshti and *Pournamaseshti* are to be performed. With every harvest the *Navashasyeshu* (aagrayaneshti), *Ritu yajna* at the end of the bimonthly *Ritu, Pashuyaga* at every solstice meaning at the end of *Uttarayana* and *Dakshinayana, Somayaga* at the end of the year are to be performed. The *yajnik* procedures and issues mentioned in the Puranas are generally based on *Shrouta Sutra* and *Grihya Sutra.* Histories of various kings and emperors in the Puranas include absorbing narratives of them performing varied *yajnas* and *anushtanas* like *Rajasūya, Ashwamedha, Putra Kameshti* and others. The *Matsya Purana* describes the characteristics of *yajna* thus :

> देवानां द्रव्यहविषां ॠक्सामयजुषां तथा ।
> ऋत्विजां दक्षिणानां च संयौगो यज्ञ उच्यते ॥ (मत्स्य पुराणं)

Whichever *karma* is a congregation of *Devata, Havaniya Dravya* (oblations and offerings), *veda mantra,* the *Ritvijas* and *Dakshina* may be called *yajna.* देवानां द्रव्यत्याग: एव याग: This statement meaning *yaga* is the offering of oblations in *Agni* while addressing *Devatas* with veda mantras is as per the tenets of *Meemamsa Shastra.*

> अग्निहोत्रात् परो धर्मो द्विजानां नेह विद्यते ।
> तस्मादाराधयेन्नित्यमग्निहोत्रेण शाश्वतम् ।
> (कूर्म उत्तरभागं अध्याय २४ – ११)

There is no *Dharma* superior to the *Agnihotra.* The *Meemamsa* dictums that therefore, adhikaris (those entrusted with the task of protecting knowledge) must receive *shreyas* by worshipping *Bhagavanta daily* with *Agnihotra*, are contained in the sayings' 'चोदना लक्षणोर्था धर्म:' and 'यागादिरेव धर्म:'

Uttara Meemamsa (Vedanta Shastra)

Concepts from this *Darshana* are in ample mention in all Puranas. *Vedanta Darshana* is the method of elucidating the theorems that are found in the *Upanishads* at the conclusion of the *Vedas. Vedanta* expounds the mutual relation between *Brahma (Paramatma)* and *Jiva (Atma)*, and between the elements of the manifest universe.

Brahma alone is the ultimate truth. The universe may appear real but is not essentially so. That is to say, it is illusory. *Brahma tattva*, by virtue of being unique and without a second, is all-inclusive. Everything else is only apparent *jiva* is but a manifestation of *Brahma* is propounded by the *Upanishads* and this happens to be the essence of *Vedanta Shastra*. A detailed study of the Puranas will reveal that they contain the gist of *Vedanta Darshana*. The Upanishadic description that the *Paramatman* is one without a second, without attributes, omnipresent, immaculate and formless, is clearly inscribed in *Vishnupurana.*

एको व्यापी समः शुद्धो निर्गुणः प्रकृतेः परः ।
जन्मवृद्ध्यादिरहितः आत्मा सर्वगतोऽव्ययः ॥ (विष्णु २ – १४ – २९)

There is nothing that is discrete from the *Brahma* concept. It is an all-embracing form. Since it is also *jiva,* one must transcend duality caused by *Moha* and assume the pantheistic view of a soul in every being. It is only upon merger with the divine concept, that discrimination between self and others caused by Ajnana will disappear. Ultimately, suggests the *Vishnupurana*, it will result in the realization of the omnipresent soul.

एकः समस्तं यदिहास्ति किञ्चत् तदच्युतो नास्ति परं ततोन्यत् ।
सोऽहं स च त्वं स च सर्वमेतदात्मस्वरुपं त्यज भेदमोहम् ॥
(विष्णु २–१६–२३)

There is a similar examination of the tenets of *Vedanta Shastra* in the 14th chapter of the tenth skanda and in the 32nd chapter of the third *skanda* of *Srimad Bhagavatam.* The essence of *Srimad Bhagavata Puranam* as stated at the end of the twelfth skanda is in the *Brahma tattva,* and the doctrine that ultimate salvation is the merging into the Universal Soul.

सर्ववेदांन्तसारं यत् ब्रह्मात्मैकत्व लक्षणम् ।
वस्त्वद्वितीयं तान्निष्ठं कैवल्यैक प्रयोजनाम् ॥

The doctrines of *Brahma satyatva, Jagat mithyatva* and *Brahma atmaikatva acceptable* to *vedantic* study are also elucidated in *Devi Bhagavatam.*

कथं मिथ्या विश्वं सकलमपि चैका रचयसि
(दे. भा. सप्तम स्कन्धम् अध्याय ५)

सर्वं खल्विदमेवाहं नान्यदस्ति सनातनम् ।
अहमेवास पूर्वं तु नान्यत् किञ्चिन्नगाधिप ॥
(सप्तम स्कन्धम् अध्याय ३२)

In the statements, "I am the substance of all form; all else is transitory" are the other interpretations of *Brahma satyatva* and *jaganmithyaatva.* Thus, in the following lines,

प्रकृतं शुणु राजेंद्र परमात्मा तत्र जीवताम् ।
उपाधियोगसंप्राप्तः कर्तृत्वादिकमच्युत ॥
अज़ानमेव मूलं स्यात् ततः कामस्ततः क्रिया ।
(दे. भा. सप्तम स्कंदम् अध्याय)

Jiva becomes a conditioning metaphor for *Paramatma.* When this ignorant Metaphor disappears, *jiva* proceeds to reside in the divine form of *Paramatma.* In the following lines,

तत्त्वमस्यादि वाक्यं तु जीवब्रह्मैक्य बोधकम् ।
ऐक्ये ज़ाते निर्भयस्तु मद्रूपोहि जायते ॥
(दे. भा. सप्तम स्कदम् अध्याय)

the realization of the Universal soul is achieved by *Tattvamasi* and other profound statements. The *Upanishadic* idea that when this inseparability is understood, *jiva* becomes *Brahma,* is beautifully depicted here. Likewise, the union of *Jiva* and *Brahma* is expounded in the *Brahmajnana Prakarana* of the *Achara Kanda* of *Garuda Purana*.

अहं ब्रह्म परं ज्योतिः प्रसख्याय विमुच्यते ।
ज़ानादज़ानकार्यस्य निवृत्या मुक्तिरैक्यतः ॥
सा मुक्तिर्ब्रह्मणा चैक्यमनैक्यं प्रकृतेर्गुणः ।
(गरूड पूरण – आचार काण्ड)

Salvation is ultimately the realisation that *Jiva* and *Brahma* are one and the same. The *Vedantic* doctrine that this wisdom removes the diversity caused by *Ajnana* is well-expounded here.

The liberating nature of *Vedanta Darshana* is described as the bliss that comes from the realization that the self is nothing but the self-luminous unique and pure *Brahman* as described in the *vedamalayuvyakhyana of Narada Purana.*

उपाधिरहितं ब्रह्म स्वप्रकाशं निरञ्जनम् ।
अहमेवेति निश्चित्य परां शांतिमवाप्नुयात् ॥ (नारद पुराणम्)

An examination of some concepts of *Vedanta Shastra* is also made in the *Ishwara Gita* of *Kurma Purana.*

नित्यः सर्वत्रगो ह्यात्मा कूटस्थो दोषवर्जितः ।
एकः स बाध्यते शक्त्या मायया न स्वभावतः ॥
तस्माददद्वैतमेवाहुर्मुनयः परमार्थतः ।
(कूर्म उत्तरभाग अध्याय २ – १२ – १३)

Paramatma tattva is eternal, omnipresent, formless and immaculate. But it appears diverse due to *Maya.* Therefore the *negation of duality is itself the journey,* beyond. Similarly, the inseparability of the *Jivatma* and the *Brahma* is also propounded here.

यदा सर्वाणि भूतानि स्वात्मन्येवाभिपश्यति ।
सर्वभूतेषु चात्मानं ब्रह्म संपद्यते तदा ॥
(कूर्मपुराण उत्तरार्ध २ – ३१)

By observing the disciplines of *Shravana, Manana* and *Nidhidhyasa,* the seeker *(saadhaka)* becomes a *Brahrmswarupi* himself when he understands that he represenats all other forms.

The attributelessness of the *Brahma swarupa* is described in the 104th chapter of *Vayupurana*

तद् ब्रह्म परमं शुद्धमनाद्यन्तमनामयं ।
दिक्कालाद्यनवच्छिन्नं नित्यं चिन्मात्रमव्ययम् ॥
(वायुपुराण अध्याय १०४)

Brahmasatyatva that *Brahman* is pure, beginningless, endless, formless, undefined by space and time, therefore omnipresent and eternal, is well described here.

रज्जावहिर्मरौ वारि नीलिमा गगने यथा ।
असद्विश्वमिदं भाति यस्मिन्नज्ञानकल्पितम् ॥
(पायुपुराण अध्याय १०४)

The world comprises illusions bereft of truth, like the rope appearing as a serpent, a mirage in the desert and the azure sky.

The *Vayupurana* declares that *Brahmaatmaikya oneness* of *Jiva & Brahamn* is indeed salvation. Once again, the liberating nature of *Vedanta Shastra* is contained in the idea that duty evaporates with the realisation of the blissful *Brahma swarupa.*

मोक्षो ब्रह्मैक्यमित्येवं सच्चिदानंदमेव च ।
सर्वं समाप्यते तस्मिन् ज्ञाते यद्धि कृताकृतम् ॥ (वायुपुराणम्)

The exposition of *Atma ekatva* can be seen between chapters 34 and 39 in the dialogue between *Dattatreya* and *Alarka Maharaja* in *Markandeya Purana*. The gist of the *Vedantic* precepts taught by *Dattatreya Avadhuta* to *Alarka Maharaja* may be seen in the following verses.

सा मुक्तिर्ब्रह्मणाचैक्यमनैक्यं प्राकृतैर्गुणैः ।
यथा हि कानकं खण्डमपद्रव्यवदग्निना ।
दग्द्धदोषं द्वितीयेन खण्डेनैक्यं व्रजेन्नृप ।
न विशेषमवाप्नोति तद्वद्योगाग्निना यतिः ।
निर्दग्धदोषस्तेनैक्यं प्रयाति ब्रह्मणा सह ॥
तदाख्यस्तन्मयो भूतो न गृह्येयेत विशेषतः ।
परेण ब्रह्मणा तद्वत् प्राप्यैक्यं दग्धकिल्बिषः ।
योगी याति पृथग् भांव न कदाचिन्महीपते ॥ (मार्कण्डेय पुराण)

Truee liberation is to achieve the state of *Brahmatmaikya.* The sadhaka becomes one with *Brahman* when *Yogagni* clarifies his soul from the wretchedness of the life cycle, like melting removes dirt and unites one piece of gold with another.

Likewise, *Suta Samhita* which forms a part of *Skanda Purana* says that only *Brahma* is real, and whatever is divisible is a myth. It is composed of illusions and likenesses. It is only the non-dual that has a transcendental quality. The dual-nature world is illusory. Consider the following shlokas for example.

घटकुण्ड्यादयो भावा भूतानि भुवनानिच ।
सर्वं ब्रह्मातिरेकेण नास्ति ब्रह्मैव सत्सदा ॥

अत्मभेदस्तथैवात्मब्रह्मभेदश्च सर्वदा ।
उपाधिनैव क्रियते न स्वतो मुनिपुङ्गव ॥
इदं सर्वं जगत् सत्यमिव भातमपि स्वतः ।
कारणव्यतिरेकेण नास्त्यैवात्र न संशयः ॥
सत्यमेव सदाऽद्वैतमसत्यं द्वैतमास्तिकाः ॥ (स्कांदपुराणम्)

Chapters 377 to 380 of the *Agnipurana* also contain the precepts of *Brahmajnana* as per the tenets of *Vedanta Shastra.*

ब्रह्मज्ञानं प्रवक्ष्यामि संसाराज्ञानमुक्तये ।
अयमात्मा परं ब्रह्म अहमस्मीति मुच्यते ॥
(अग्नि पुराणम् १७७ – १)

Brahma jnana causes worldly ignorance to fade away. It is said that the *Atman* may obtain salvation by merging with

Brahmaswarupa, which goal is achieved by constantly meditating on the truth that the self is nothing but *Parabrahmaswarupa. Nidhidhyasa* is described in the 378th chapter. Chapter 379 carries the description of *Brahmabhaavapraapti. Advaita Brahmajnana* is narrated in chapter 380 in the dialogue between the sage *Avadhuta Judabharata* who is beyond all worldly yearnings, and *Souveeraraja.*

Many Puranas show the indistinguishability between *Hari and Hara. Narada Purana* declares that the true Bhagavat is one who does not discriminate between *Hari and Hara.*

शिवे च परमेशे च विष्णौ च परमात्मनि ।
समबुद्ध्या प्रवर्तन्ते ते वै भागवताः स्मृताः ॥ (नारदीय पुराणम् १-५)

The indistinguishability between features of *Brahma, Vihnu* and *Maheshwara* may be seen in *Srimad Bhagavatam.*

अंह ब्रह्मा च शर्वश्च जगतः कारणं परम्
त्रयाणामेकभावनं यो न पश्यतिवै भिदाम्
सर्वभूतात्मानां ब्रह्मन् स शांतिमधिगच्छति । (भागवतम् चतुर्थ स्कंदम्)

The explanation of the concepts of *Dharma Shastra* form the warp and weft of Puranas. Many ideas relating to *Varnashramadharma,* daily rituals, *Sanskaras, Prayascitta, Shraadhaprakarana, Ashoucha Nirnaya,* various fasts and observances, acts of propitiation and other ritualistic acts are well explained in *Agni, Matsya, Garuda, Kurma* and others.

In addition, matters relating to Rhetoric, Architecture, Astrology, Ethics, Polity Sculpture, sculpture relating to idols, Painting, Ritual (*Agama*), Geology, Astronomy Geography, Tantrasara, Witchcraft Mantra Shastra, Cuisine Karmavipaka are available.

It is well chronicled that *Brahma Deva* first intoned the Puranas prior to all other Shastras, and that the *Vedas* poured forth from his four visages.

पुराणं सर्वशास्त्राणां प्रथमं ब्रह्मणा स्मृतम् ।
अनन्तरं च वक्त्रेभ्यो वेदास्तस्य विनिर्गताः ॥ (मत्स्य पुराण)

This shloka from the *Matsya Purana* can also be seen elsewhere. While it is said that *Brahma* recited the Puranas even before he gave the Vedas in order to highlight the importance of the Puranas, it took Maharshi Vedavyasa to rewrite the ancient Puranic corpus into 18 separate volumes to explain the meaning of Veda.

Thus, the Puranas are the confluence of all the *Shastras.* It may not be exaggeration to state that even the scholar who has studied the four Vedas, *Vedangas* and the *Upanishads* will become known as a discerning scholar only after he studies the Puranas.

यो विद्याच्चतुरो वेदान् साङ्गोपनिषदो द्विजः ।
पुराणं च विजानाति यः स तस्माद्विचक्षणः ॥
(पद्मपुराणम् सृष्टि २ - ५१)

❑

personality and puranas

—Dr. Shilpa Datar

Personality is basically understood by three major domains or methods in Indian Philosophy from which Indian Psychology has evolved. They are *Pancha Kosha, Tridoshas* and *Trigunas. These aspects are enumerated here.*

Indian Perspective of Personality

Personality is basically understood by three major domains or methods in Indian Philosophy from which Indian Psychology has evolved. They are *Pancha Kosha, Tridoshas* and *Trigunas.* The *Tridoshas* and the *Trigunas* are both made up of the *Pancha Maha Bhutas* in varying combinations and degrees.

The **first** domain is that of understanding the person from the view point of the *Pancha Koshas,* which has been written about for the first time in the *Taittiriya Upanishad.* This is the earliest reference to the study of human personality from the Indian psycho-philosophical point of view.

The **second** domain is that of understanding personality from the *Samkhyan* principles *of Pancha Mahabhutas*—which is common to all *Darshanas* of Indian Philosophy—wherein the personality is said to be a composition of the five "elements" (elements are just an approximation of the term *Mahabhutas* and not an exact meaning) of Ether / Sky, Air, Fire, Water, and Earth. The Sanskrit equivalents of these names are *Akasa, Vayu, Agni, Ap and Prithvi* respectively. These five elements combine with each other to form the *Tridoshas*—the physiological traits of *Vata, Pitta* and *Kapha* which give each and every one of us the unique characteristic that makes us what and who we are and the reasons for our behaviours.

The **third** domain is that of understanding personality from the view point of the *Trigunas*—the psychological attributes responsible for the exhibition and behaviour of traits and types of human personality—consisting of *Sattva, Rajas* and *Tamas. Sattva, Rajas* and *Tamas* too are composed of the *Pancha Mahabhutas* of *Akasa, Vayu, Agni, Ap* and *Prithvi,* in varying combinations and degrees. These Trigunas are again common psychological representation of human behaviour across all the orthodox Indian traditional systems of Philosophy. In fact each and every action, talk, food we eat, and behaviour can be classified as being a representation of one of the three *Gunas.* These three methodologies—*Pancha Koshas, Tridoshas* and *Trigunas*—form the most important and comprehensive methodology of understanding Human Personality from the Indian Traditional view point and perspective.

While the *Pancha Kosha* method of understanding personality has not been dealt with here, we deal with the *Pancha Mahabhuta* and consequently the *Tridosha* and *Triguna* perspective of understanding people in detail.

The *Tridoshas* form a bottom-up processing from the atomic and cellular level to give us an understanding of the person as a whole while the *Trigunas* form a top-down processing from the intellectual / psychological level to give us an understanding of the person in totality. These two systems form the body-mind-spirit holistic unit of understanding personality that is very important and is a well-developed and tested methodology from *Ayurvedic* (principles)--(the medical aspect of Indian tradition) perspective, which has been handed down through the millennia, leading to a better understanding of human traits, types, behaviours, interests, attitudes, and natures. These two comprehensive methodologies of understanding people is pan-global and is applicable to people of all races, religions, ethnicities, genders, languages, cultures, geographical indicators and any and all divisions across the world and human civilization, without distinction. This respects that we are all a part of the same species while also allowing us unique personalities with different combinations of the same *Pancha Mahabhutas*.

"While *Charaka* and *Susruta* have enumerated the different psychological typologies that people can be classified under in addition to an exhaustive description of the *Tridoshas,* their balanced states and consequences of the imbalances, they have not gone into the minute detail with regard to the *Trigunas*, as they have done with *Tridoshas*. It is to be noted here that the *Tridoshas* or the physiological humors are derivatives of *Trigunas,* as fundamental constituents of *Prakriti* as enunciated in *Samkhya-Yoga* system of philosophy. The composition of both are the same, but their action and influence are on different systems that operate on man—the physiological (*Tridoshas*) and the psychological (*Trigunas*). Each has their own actions, methodology of behaviour and categorization, which is unique and one cannot replace the other, though all six of them act in tandem and one cannot exist without the other. All six of them are present in all beings at all times, only the combinations and dominations are different. (Sharma, P., 1981; Sharma, P., 2004; Murthy, K.R.S., 2007)." (Shilpa & Murthy, 2011).

Though the complete analysis of the *Tridoshas* and the *Trigunas* is comprehensively dealt with in a scientific manner only in the *Ayurvedic* texts, there are mentions of the different kinds of personalities in various texts.

Other than the *Vedas, Upanishads, Samkhya, Yoga, Ayurveda*, etc., the other major corpus that yields a wealth of information is the *Puranas.* Out of the eighteen *Maha Puranas,* seventeen were consulted, only one (*Bhavishyat Purana*) being unavailable in print for reference. Again, from the eighteen *Upa-Puranas*, only about five were consulted as they are not considered to be of great relevance and are supposed to be repetitions or abstractions from the principal eighteen *Maha Puranas.* In all about twenty-two Puranas are able to give various dimensions to the personalities to the ones that are delineated in the *Ayurvedic texts*. Some of the names that have appeared in the *Puranas* (both *Maha Puranas* and *Upa-Puranas* combined) are as follows: *Sattva, Rajas, Tamas*, *Brahma, Arsha (Rsi), Aindra (Indra), Yama, Varuna, Kaubera (Kubera), Gandharva, Raksasa, Paisaca, Sarpa* and *Praita.*

The *Puranas* also give the attributes and functions of the *Pancha Mahabhutas*. The colours that each of the *Pancha Mahabhutas* are to be associated with is given in the *Skanda Purana* (Part 10, pg. 464). The *Svetasvatara Upanisad* talks about the colours of the three, *Gunas* for the first time along with some of the more ancient *Puranas* like *Brahma Purana* and others.

The other category of the *Puranic* corpus is the *Itihasa Puranas* consisting of the *Srimad Valmiki Ramayana* and the *Mahabharata*. While there is very little on study of personality in the *Srimad Valmiki Ramayana* (though the attributes and personality of *Sri Rama* has been exceptionally elucidated), the *Mahabharata* has innumerable references to personalities, their types, their attributes and their delineation. While the *Bhagavad Gita* is a part of the *Mahabharata (Bhisma Parvan),* it deserves a separate mention as it is considered to be one of the classics of Indian philosophy which deals in exceptional detail about human behaviour and the types—*Sattva, Rajas* and *Tamas*—which consists of the core of personality study in Indian philosophy. In fact some consider *Bhagavad Gita* to be one of the foremost texts that talks about psychology as understood in the Indian tradition. Another such classic which deals with *Manas, mind, Citta, Buddhi, Swapna*, and the different dream and sleeping states is an important work called the *Yoga Vasistha* of *Sri Valmiki.* The whole text is a masterpiece of psychological thought and principles which teach a person the interpretation of different kinds of people and their behaviour and all the nuances in between. The intellect on the whole with the emotional attributes is masterfully explained, which has not been studied in detail in the modern world for a validation and confirmation of all its tenets.

The *Mahabharata* including the *Bhagavad Gita (*along with the *Bhagavata Purana*) deals in detail about the personalities and their polity and also gives us the kinds of attributes that one should look for to assess the *Gunas* of a person. A lot of information has been taken from the *Bhagavad Gita* with reference to *Sattva, Rajas* and *Tamas*. In fact, the whole of the *Bhagavad Gita* is like a psychological text book which can be referred to at any point to sort out issues / overcome problems. Hence the different *Slokas* and their page numbers are not mentioned as the entire text was consulted. To enumerate the number of *Slokas* consulted from the *Gita* would take up a whole paper and hence is not mentioned here, and the paper is restricted only to the *Puranas.*

The characteristics of man or the *Lakshanas of* great men as *Varaha Mihira* puts it in his *Brhat Samhita*, which is an extension of his *Brhat Jataka* is another such example. In the same way, each of the different philosophies of India, be it the *Vedas*, the *Upanisads*, the *Bhagavad Gita,* the *Mahabharata*, the *Nirukta,* the *Puranas* to name some, all have interpretations of the diifferent characteristics of how people are to be assessed and understood to be of different kinds.

Meaning of the term *Purana:*

"Literal meaning of the term *Purana* is old or antediluvian. According to renowned etymologist *Yaska:* "An innovative thing irrespective of being its old is called *Purana*". A beautiful derivative to this term in *Puranas* too is seen. According to *Vayu Purana*, it is mentioned as *pura asti viz.* "A thing alone even since most ancient period." As per *Brahmanda Purana, Purana*, a derivative"this happened during ancient period" is seen. Thus, all the above derivatives make it apparent that the contents of *Purana* were related to the ancient period." (*Narasimha Purana,* pg. 5).

Characteristics of Puranas :

The *Puranas* are supposed to have five major characteristics without which they are not considered to be under the class of a *Maha Purana*. The five characteristics or the *Panchalakshanas* of a *Maha Purana* are :

1. Creation (*Srsti*)
2. Anti-creation (*Prati Srsti*)
3. Dynasty (*Vamsa*)
4. Eras (*Manvantara*)
5. Genealogy (*Vamsanucarita*)

If any of these five characteristics are missing from the *Purana,* then the *Purana* is not considered to be a *Maha Purana*, but is considered to be an *Upa Purana* or a minor *Purana.*

Number of Puranas :

Eighteen *Puranas* divided from a single voluminous code have been accepted. The division is supposed to have been done by *Krsna Dvaipayana Vyasa*. The eighteen *Maha Puranas* are :

"Two *Puranas* starting with *"ma"* syllable—I. *Matsya*, 2. *Markandeya* Two *Puranas* starting with "*Bha*" syllable—3. *Bhavisya,* 4. *Bhagavata.* Three *Puranas* starting with the letter *"Bra"*—5. *Brahmanda*, 6. *Brahmavaivarta*, 7. *Brahma.* Four *Puranas* starting with the syllable "*Va*"—8.*Varaha*, 9. *Vamana*, 10. *Vayu*, 11. *Visnu*. Then *Agni* from "*A*" (12), *Narada* from "*Na*" (13*), Padma* from *"Pa"* (14), *Linga* from "*Li*" (15), *Garuda* from *"Ga"* (16*), Kurma* from "*Ku*" (17), *Skanda* from "*Ska*" (18)." (*Narasimha Purana*, pg. 9).

"Of the above list of eighteen *Mahapuranas* the *Garuda, Agni* and *Narada* are encyclopaedias of literature containing the abstracts of all the great works in Arts and Science in Sanskrit literature. In addition to that, they also deal with medicines, grammar, dramaturgy, music and astrology. The *Padma, Skanda* and *Bhavisya Puranas* mainly describe the holy places and *vratas* (*vows*). The *Brahmanda* and the *Vayu Puranas* are mainly historical in outlook. The *Linga*, *Vamana* and *Markandeya* are sectarian in nature. The *Varaha, Kurma* and *Matsya* are spoken in part by *Varaha* (*boar*), *Kurma* (*tortoise*) and the *Matsya* or the fish incarnations respectively. The *Brahma, Bhagavata* and *Brahmvaivarta* deal with *Krsna* legends.

Besides these *Mahapuranas*, there are another set of *Puranas* known as *upa-Puranas*, which are more sectarian in nature. They are comparatively later in date having some historical background. The *upa-Puranas* are listed below :

1. *Sanatkumara* 2. *Narasimha* 3. *Nanda* 4. *Sivadharma*
5. *Durvasa* 6. *Naradiya* 7. *Kapila* 8. *Vamana,* 9. *Usanas*
10. *Manava* 11. *Varuna* 12. *Kali* 13. *Mahesvara*
14. *Samba* 15. *Saura* 16. *Parasara* 17. *Marica*
18. *Bhargava. (Narasimha Purana*, pg. 13, 14).

"All these *Puranas* are classified into three groups according to the qualities which prevail in them. The *Matsya Purana* remarks that those in which glory of *Hari* or *Visnu* prevails are *Sattvika;* those in which the legends of *Agni* or *Siva* predominate are *Tamasa* and those which dwell most on the stories of *Brahma* are *Rajasa*. Truly does professor Wilson remark that the *Rajasa Puranas* lean to the *Sakta* division of the *Hindus*, the worshippers of *Sakti* or the female principle." (The *Markandeya Mahapuranam*, pg. iii, iv).

Delineation of personalities in different Puranas :
The *Puranas* talk about the creation of the universe wherein there is a lot of information about *Prakriti, Purusa*, the three *Gunas, Ahamkara, Tattvas, Tanmatras*, etc. All these information has been collated and used in the delineation of the personalities. All 16 of the personalities are not found in the *Puranas* but many are and their descriptions are given which too has been collated and used in the description of the classical 16 personality types.

The *Siva Purana* talks about *Prakriti* and *Purusa* (Part I, pg. 212), creation of the world (Part I, pg. 246) where the *Pauranic* cosmology divides the cosmic creation into nine classes (including the *Gunas*), origin and development of the body (Part 3, pg. 1541) and the nature of women (Part 3, pg. 1551), and primeval creation (Part 4, pg. 1573) as well as creation and the roles of the *Gunas* (Part 4, pg. 1575, pg. 1789, 1804, 1806, 1812).

The *Linga Purana* talks about the primary creation (Part 1, pg. 8), creation (Part 1, pg. 16), and various other creations (Part 1, pg. 306).

The *Bhagavata Purana* describes creation of the universe (Part I, pg. 175), a description of the *Virat Purusa* which is an exposition of the *Purusa Sukta* (Part 1, pg. 181), the different *Tattvas* and *Tanmatras* (pg. 239), the creation of the entire universe (pg. 248), as well as the ten-fold (pg. 273) creation which includes *Prakriti, Purusa,* time, *Gunas, Ahankara,* etc. The *Bhagavata Purana* also talks about the enumeration of the *Tattvas* (principles) (Part 5, pg. 2050), the distinction between *Prakriti* and *Purusa, Samkhya Yoga* (Part 5, pg. 2070), the three *Gunas* and their workings (Part 5, pg. 2076).

The *Garuda Purana*-also talks about the physiognomy of men and women and their indications (Part 1, pg. 203). It also talks about the process of creation (Part 1, pg. 15) and variation due to difference in *Gunas* (Part 3, pg. 972), *Gunas* and their nature (Part 3, pg. 978), primary and secondary creation (Part 3, pg. 1008). The *Garuda* also talks about *Vedanta* and *Samkhya* (Part 2, pg. 697) as well as the essence of the *Gita* (Part 2, pg. 704).

The *Narada Purana* (Part 1, pg. 11) talks about creation and dissolution (pg. 13) and the origin of the universe (Part 2, pg. 499) wherein it talks about the five elements, the development of the organs and their functions and the different kinds of *Vayus,* and cosmic creation or the creation of the cosmic egg (Part 5, pg. 1906).

The *Kurma Purana* (Part 1, pg. 39) details the creation of *Prakriti* as well as the nine creations of *Brahma* (pg. 56), while (Part 2, pg. 348) details *Prakriti* and *Purusa* as well as four types of dissolution (pg. 602) and dissolution of subsidiary creation (pg. 608).

The *Brahmanda Purana* (Part 1, pg 28) details the evolution of the universe and the creation of *Hiranyagarbha,* the constitution of the world (Pg. 32) and the creation of the universe (pg. 36); while (part 4, pg. 1008) delineates the dissolution of the universe and the recreation of the universe (pg. 1020).

The *Agni Purana* talks about the physiognomy of men and their indications along with the characteristic features of women (Part 2, pg. 635, 637), and also describes the constituent parts of the human body and their functions (Part 4, pg. 1034) along with a concise description of the *Bhagavad Gita* (Part 4, pg. 1068).

The *Varaha Purana* describes primary creation (Part 1, pg. 3), the origin of fire (pg. 68), the origin of serpents (pg. 86), and the origin of *Kubera* (pg. 101).

The *Brahma Purana* has a description of creation (Part 1, pg. 5) and the other nine classes of creations. Part 3 (pg. 677) also talks about annihilation as well as natural re-absorption of the universe into *Brahman* (pg. 682). Part 3 (pg. 695) also talks in detail about *Yoga* and *Samkhya* wherein creation and the principles according to *Samkhya* are detailed.

The *Vayu Purana* (Part 1, pg. 26) describes the origin of creation as well as the creation of the *devas (pg.* 76) wherein are described the birth of the *Asuras, Devas, Sarpas, Rakshasas, Pisacas etc.*

The *Padma Purana* (Part 1, pg. 7, 17) discusses about creation. Part 2, (pg. 913) also talks in detail about *Indra* and his characteristics. The *Purana* also (Part 4, pg. 1352) talks about creation of the elements, *Prakriti, Purusa,* etc.

The *Skanda Purana* (Part 2, pg. 462) describes the human body being a miniature of the cosmos and therein describes the different parts of the body, their composition, etc. The five types of *Vayu* and their functions, the five types of *Pitta* and their functions as well as the five types of *Kapha* and their functions have also been detailed. The different organs and their compositions too are explained. The *Skanda*, (Part 7, pg. 66) also describes the characteristics of a *Paisaca*. Part 10 (pg. 72) also describes *Pisacas;* (pg. 73), *Gandharvas;* (pg. 76) and *Yama,* and part 12, (pg. 212) describes *Pisacas* again.

The *Vamana Purana* also has a short description of creation (pg. 167).

The *Narasimha Purana* also has a description of the order of creation (pg. 4) along with a description of creation of the world by Brahma and the representation of the nine types of creation (pg. 9). There is also very brief descriptions of *Indra* (pg. 269, 270) and *Kaubera* (pg. 270, 271).

The *Visnu Purana* (pg.7, 183) also describes the origin of nature and the universe and the description of *Purusa, Prakriti, Ahankara, Tanmatra*s, etc. and also nature of elemental dissolution (pg. 540).

The *Matsya Purana* (Part 1, pg. 7) also describes primary creation and dissolution (Part 2, pg. 102). It also has a brief description of *Indra* (Part 2, pg. 388).

The *Markandeya Mahapuranam* (pg. 59) describes the development of the foetus and its birth and also has a detailed description of the creation of the universe and the different species by *Brahma* (pg. 197 onwards).

The *Brahmavaivarta Purana* (Part 1, pg. 137) has a detailed account of the birth of *Purusa* and *Prakriti.*

The *Visnudharmottara Purana* (Part 2, pg. 9 onwards) describes in detail the characteristics of men and women (pg. 12). It also describes in detail the qualities of the *Pancha Mahabhutas* as well as that of the *Tridoshas* (pg. 318). It also details the development of the embryo and its birth. The same chapter also details the creation of *Prakriti* and *Purusa.* Part 3 of the *Purana* (pg. 19) explains the colours of the deities (*Prakriti, Varuna, Agni*) along with reasons as to why it is so; and also the limbs of the deities (*Agni, Kubera*) (pg. 20).

Consolidation of the characteristics from various texts:

From all these *Puranas* and other classical texts as mentioned before, the descriptions of, *Pancha Mahabhutas, Tridoshas, Trigunas* and those of the classical 16 personality types were taken and consolidated. Repeats were removed and the rest were enumerated so as to help develop test to assess a person based on these characteristics.

Given below are the characteristics of *Pancha Mahabhutas, Tridoshas, Trigunas* and the 16 classical personality types. The explanation as to how the *Pancha Mahab*hutas evolve into the organs , and organ systems as well as *Tridoshas* and the *Trigunas* to form a person and psyche are also given.

Characteristics of *Pancha Mahabhutas* :

According to *Charaka*, the attributes derived from *Aka*sa are sound, the auditory organ, lightness, minuteness, distinction. Touch, the tactile organ, roughness, impulsion, shaping of *Dhatus* and physical activities are derived from *Vayu*. Those derived from *Agni* are vision, the visual organ, light, digestion and heat; those derived from *Ap* are taste, the gustatory organ, coldness, softness, unction and moistening; those derived from *Prthivi* are smell, *olfactory* organ, heaviness, stability and mass. (Sharma, P., 1981, p. 430-12).

Properties of substances with predominance of *Akasa Bhuta* are sound, organ of sound (ear), all vacant places and action of separating things. Properties of substances predominant in *Vayu Bhuta* are touch sensation, organ of touch (skin), all kinds of actions, throbbing (movement) of all the parts of the body and levity (weightlessness). Properties of substances predominant in *Agni Bhuta* are sight (vision), organ of sight (eyes), colour, feeling of heat, brilliance of complexion, digestion (of food etc.) anger, quickness in action and bravery. Properties of substances predominant in *Ap Bhuta* are taste, organ of taste (tongue), all liquids (in the universe), heavyness, coldness, unctuousness and more of semen (in men and animals). Properties of substances predominant in *Prthvi Bhuta* are smell, organ of smell (nose), all things having form (size and shape) and heaviness. (Sharma, P., 1981; Sharma, P., 2004; Murthy, K.R.S., 2007).

Evolution of *Maha Bhutas* to the senses and their organs :

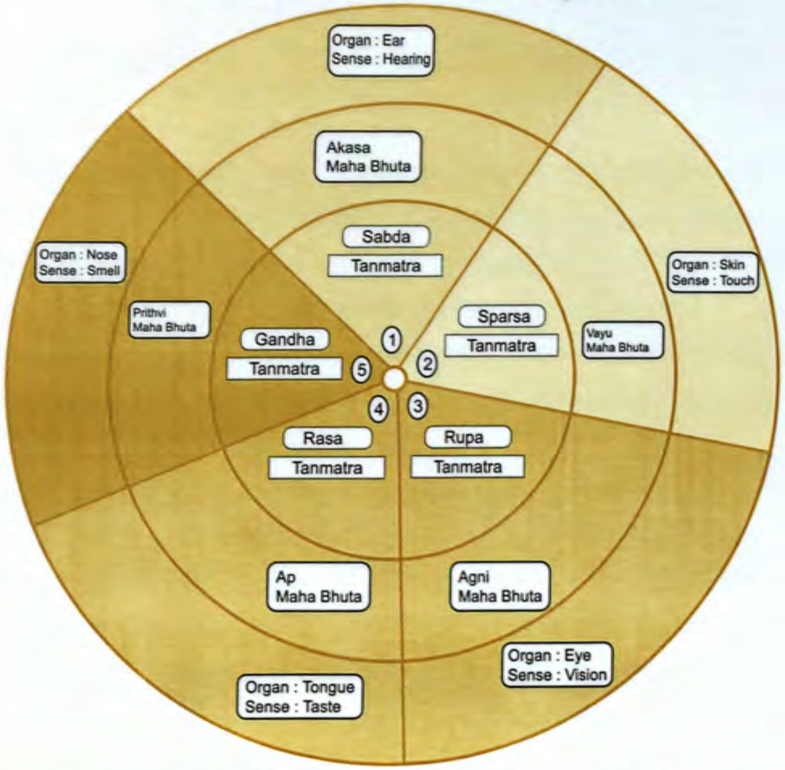
Organ : Ear
Sense : Hearing
Akasa
Maha Bhuta
Sabda
Tanmatra
Organ : Nose
Sense : Smell
Prithvi
Maha Bhuta
Gandha
Tanmatra
①
②
③
④
⑤
Sparsa
Tanmatra
Organ : Skin
Sense : Touch
Vayu
Maha Bhuta
Rasa
Tanmatra
Rupa
Tanmatra
Ap
Maha Bhuta
Agni
Maha Bhuta
Organ : Eye
Sense : Vision
Organ : Tongue
Sense : Taste

The *Pancha Mahabhutas* combine with. each other to form the three humors of *Vata, Pitta* and *Kapha,* which is again the corner stone of *Ayurvedic* philosophy. This pertains to the biological and the physiological aspect of man. The *Akasa Mahabhuta* was the first to evolve and has only itself in it.

From this evolved the *Vayu Mahabhuta* which has itself and *Akasa Mahabhuta* in it. This evolved into the *Agni Mahabhuta* with itself, *Akasa* and *Vayu Mahabhutas*. This further evolved into the *Ap Mahabhuta* which consists of itself along with *Akasa, Vayu and Agni Mahabhutas.* This in turn evolved into the *Prithvi Mahabhuta* which has itself and the other four *Mahabhutas*. Hence *Akasa Mahabhuta* is the first to evolve and has only itself, while the *Prithvi Mahabhuta* is the heaviest which has all the other *Mahabhutas*, with the other *Mahabhutas* containing the previous evolutes in them along with their own *Mahabhutas.* (Sharma, P., 1981; Sharma, P. 2004; Murthy, K.R.S., 2007; Rao, N.H., 2003).

The *Akasa* and *Vayu Mahabhuta* combine together to form the *Vata Dosha*; *Agni* and *Ap Mahabhuta* combine together to form the *Pitta Dosha* and the *Ap* and *Prithvi Mahabhuta* combine together to form the *Kapha Dosha*. Consequently, *Vata Dosha* consists of the *Rajas* and *Sattva Gunas,* with the *Rajas Guna* being dominant; *Pitta Dosha* consists of the *Sattva, Rajas* and *Tamas Gunas* with the *Sattva Guna* being dominant; and the *Kapha Dosha* consists of the *Tamas* and *Sattva Gunas* with the *Tamas Guna* being dominant. It can be represented as follows:

Evolution of Pancha Maha Bhutas to Trigunas:

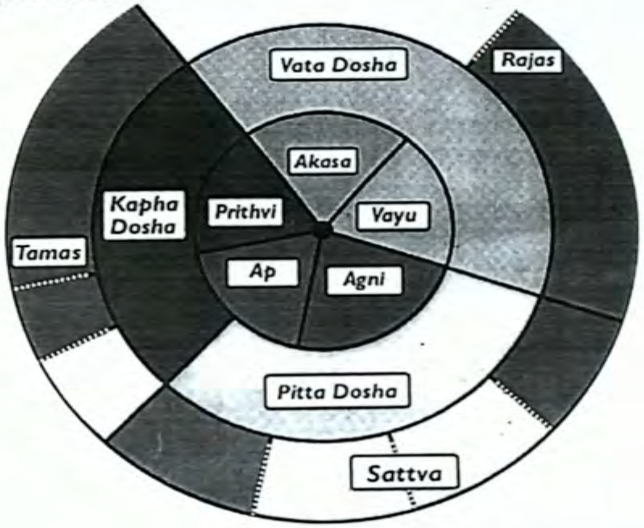
Vata Dosha
Rajas
Akasa
Kapha Dosha
Prithvi
Vayu
Tamas
Ap
Agni
Pitta Dosha
Sattva

The *Tridoshas* are composed of all the *Pancha Mahabhutas*, but one or the other is predominant, with the other four in lesser dominance. There can never be a state when one or the other *Pancha Mahabhuta* is absent totally. All five are essential to sustain life.

Vata Dosha is composed of *Akasa* (ether or sky) **and** *Vayu* (air) *Mahabhuta.*
Pitta Dosha is composed of *Tejas* or *Agni* (fire) **and** *Ap Mahabhuta*.
Kapha Dosha is composed of *Ap* (water) **and** *Prithvi* (earth) *Mahabhuta.*

This can be inferred by a verse in the *Susruta Samhita* according to which the *Akasa Bhuta* is predominant *of Sattva Guna.. Vayu Bhuta* is predominant of *Rajo Guna; Agni Bhuta* is predominant of *Sattva* and *Tamo Guna*, and *Prthvi Bhuta* is predominant of *Tamo Guna.*

Out of the *Pancha Mahabhutas*, the first one has only one property and there is addition of one more property in each of the latter *Bhutas.* Thus the former *Bhuta* along with its property is associated with the latter one. Coarseness, liquidity, mobility, hotness and non-interruption are the specific characters of *Prthivi, Ap, Vayu, Agni* and *Akasa* respectively. (Sharma, P., 1981; Sharma, P., 2004; Murthy, K.R.S., 2007; Rao, N.H., 2003).

The *Skanda Purana* (Part 10, p. 464) gives the following descriptions of the *Pancha Mahabhutas* with their correlation to the human body, geometrical shapes, corresponding colours, and presiding deities:

Akasa—cerebral aperture—resembles mirage water—Lord *Sadasiva Vayu*—middle of eye-brows— circular—resembles collyrium—*Isa Tejas (Agni)*—palate—triangular—resembles glow worm-*Rudra Ap*—neck—whiteness—*Visnu Prithvi*—heart—rectangular square—resembles *haritala* (yellow orpiment)—*Brahma.*

Susruta clearly describes the five *Mahabhutas* as being constituted by the *Trigunas*. According to him, (S.S. III. 1.20.) *Akasa* is predominant with *Sattva, Vayu* with *Rajas, Agni* with *Sattva-Rajas*, *Ap* (Jala-water) with *Sativa-Tamas*, and *Prithvi* with *Tamas.* Inferentially, since both *Charaka* and *Susruta* clearly state that *Vata Dosha* is a combination of *Akasa* and *Vayu, Pitta Dosha* of *Agni* and *Ap* and *Kapha Dosha* of *Ap* and *Prithvi*, we can deduce the *Gunas* that are predominant in each of them. Hence, *Vata Dosha* is a combination of *Sattva* and *Rajas* Gunas but is referred to as being predominantly *Rajasic*—as *Rajas guna* overtakes or is stronger than the *Sattva guna. Pitta Dosha* is said to be more Sattvic in nature, though it has an element of *Rajas* and Tamas in it. *Kapha Dosha* is said to be more *Tamasic* in nature though it has an element of *Sattva* in it (but no *Rajas*). Hence we understand the *Doshas* in respect of the *Gunas* exhibited by them due to the relative dominance of one or the other *Pancha Mahabhutas* that they are made up of. "This, *trigunatmaka* description of the constitution of *Panchabhutas,* is the most applied aspect of philosophical concept of *gunas* in the field of science and medicine." (Gupta, S.P., 2000). This is invaluable to us in deducing the behaviour exhibited by individuals depending on the dominance of one or the other *Dosha* or *Guna* that is constitutionally present in the person from conception—which is referred to as the particular *Prakriti-Guna* combination that a person exhibits. This Prakriti-Guna combination is unique to every individual and is not changeable during the course of their lifetime. (Gupta, S. P., 2000, pg. 299).

According to *Susruta, Sattvic* people, who have a predominance of *Sattva Guna*, have qualities such as: non-violence, desire of sharing goods with others, forgiveness, truthfulness, right conduct; belief in gods, scriptures etc. good amount of knowledge, intelligence, ingenuity, memory, courage, steadfastness and tendency of doing benevolent acts without any expectation in return. (Sharma, P. 2004).

Rajasic people, who have a predominance of *Rajo Guna* have qualities such as: more of grief, habit of wandering, cowardice, pride,. harsh speech, cruelty, crookedness, selfishness, self-boasting, seeking only pleasure, lust (sexual acts) and anger.

And, *Tamasic* people, who have a predominance of *Tamo Guna,* have qualities such as remorse-less-ness, no belief in gods, scriptures etc., tendency of indulging in sinful acts, restraining the intellect, ignorance (lack of knowledge), bad (cruel) mentality, not inclined to do any activity (due to lack of interest and enthusiasm) and tendency to sleep always.

Krishnan, (2002) says that *Varaha Mihira*, an eminent scholar, using the "*Guna*" theory, presents a seven-fold classification of persons. They are *Sattvic, Rajasic, Tamasic, Sattvic-Rajasic, Sattvic-Tamasic, Rajasic-Tamasic,* and *Sattvic-Rajasic-Tamasic*. Quite evidently the mixed types are recognized too, other than the basic three types of *gunas*.

"In the Indian Psychological literature, *Guna* theory is already empirically tested and accepted." (Murthy and Kumar, 2007).

Different types of *Sattva, Rajas* and *Tamas* :
Besides the basic seven types of *Prakriti (Vata, Pitta* and *Kapha* and their blends), (and also the seven types of *Gunas), Ayurveda* recognizes 16 types of personalities based on the classical *Guna* theory. Both *Charaka* and *Susruta Samhitas* have a description of these types. According to them there are seven types of *Sattva*, six of *Rajas* and three of *Tamas,* totalling sixteen types of personalities under which all people can be grouped. (Sharma, P., 1981; Sharma, P., 2004; Murthy, K.R.S., 2007).

The seven types of *Sattva* are: *Brahma Sattva, Mahendra Sattva, Varuna Sattva. Kubera 'Sattva, Gandharva Sattva, Yama Sattva* and *Rishi Sattva.*

The six types *of Rajas Sattva* are *Asura Sattva, Rakshasa Sattva, paisaca Sattva, Sarpa Sattva, Praita Sattva* and *Sakuna Sattva*.

The three types of *Tamas Sattva* are *Pasava Sattva, Matsya Sattva and Vanaspatya Sattva*.

These are the basic 16 types of personalities. There can be any number of permutation and combination of these 16 types leading to millions of combinations of people.

Hence we do not see two people identical even if they are twins, as they would have imbibed different combinations of the *Pancha Mahabhutas* when in their mother's womb for development.

Types of Sattva and their characteristics :
"*Brahma Sattva* or *Brahma Kaya*—Cleanliness, belief in god, scriptures etc, practice of studying *Vedas,* worshipping preceptors and guests, performing fire sacrifices.

Rsi (Arsha) Sattva—Indulgence constantly in meditation, vows, celibacy, fire sacrifice and study of scriptures; endowed with general and special knowledge.

Mahendra (Aindra or Indra) Sattva—Glory, courage, commanding, having knowledge of sciences and always protecting/supporting servants.

Yama Sattva—performing actions at the proper time and with strong getting afraid (of anything), having good memory, cleanliness, devoid of infatuation (pride) and hatred.

Varuna Sattva—Desire for cold, forbearance, brown colour of the body, eyes, and hair, speaking affectionately.

Kubera (Kaubera) Sattva—Adopting the middle path in all activities, capacity to withstand difficulties, parting with wealth and not accumulating it, capacity to produce many children.

Gandharva Sattva—Fondness towards perfumes and garlands; desirous of dance, playing musical instruments and going for picnics. (Sharma, P., 1981; Sharma, P., 2004; Murthy, K.R.S., 2007).

Types of *Rajas* and their characteristics are :
Asura Sattva—Persons who are wealthy, terrifying, courageous angry, jealous, who partake food alone and who fills his belly with large quantity of food (gluttonous, with a demon like: temperament).

Raksasa Sattva—Understanding things alone (without the help of others explaining), is terrifying; jealous, violating the stipulated norm and flattering himself greatly (a demon like: temperament).

Paisaca Sattva—Consuming foods which have been discarded by others, cruelty, fond of adventures, desirous of women and lack of shyness (a demon like temperament).

Sarpa Sattva—One who is sharp (quick in actions), gets tired quickly, is fearful, angry, deceiving, unsteady, desirous of recreation and other pastimes (snake like temperament).

Praita Sattva—One who does not share anything with others, lazy, always grief stricken; jealous, sensuous, and not giving anything to others (devil/ghostlike mentality).

Sakuna Sattva—One who indulges in sexual activities (copulation) greatly, who consumes food without break, is impatient, and not remaining at one place (constantly roaming around, with a bird like temperament). (Sharma, P., 1981; Sharma, P., 2004; Murthy, K.R.S., 2007).

Types of *Tamas* and their characteristics :

Pasava Sattva—One who has bad thinking, slow in all activities, dreams indulging in copulation, and denying everything (with an animal like mentality).

Matsya Sattva—One who is unsteady, idiotic, fearfulness, desire for water, fighting with one another (with a fish like constitution).

Vanaspatya Sattva—One who has a desire of remaining at one place always, engaged in food only always and devoid of actions of truthfulness, righteousness, lust and wealth (with a vegetative constitution). (Shilpa & Murthy, 2014).

Conclusion :

Hence we can see how the *Pancha Mahabhutas* combine with each other to form the *Tridoshas* at the physical level and the *Trigunas* at the psychological level. These in turn interplay with each other to give rise to an individual who has a personality that is unique from that of any other person on the planet. Again this person exhibits traits that are unique to him but which can be assessed to reveal whom he resembles the most in the 16 classical personality types. Based on this, his personality is assessed and his unique traits are enumerated and delineated. This gives us a very good understanding of personality and behaviour.

Therefore the *Puranic* corpus has a lot to offer in terms of descriptions of some of the 16 classical personality types as well as descriptions of *Tridoshas* and *Trigunas*. These are indispensable for our understanding of personalities and for the nuances in their behaviour. The *Puranas* add on to the explanation given in the *Ayurvedic* texts in that they give us a better understanding of how the personalities would behave in situations and how we can understand that behavior.

References :

Agni purana, *The*. Part 2. (Reprint 1998). (Ancient Indian Tradition and Mythology, *Vol*. 28). Translated and Annotated by a Board of Scholars. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Pvt. Ltd.

Agni Purana, *The*. Part 4. (Reprint 2002). (Ancient Indian Tradition and Mythology, Vol. '3D). Translated and Annotated by a Board of Scholars. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Pvt. Ltd.

Bhagavata Purana, *The*. Part I. (Reprint 1999). (Ancient Indian Tradition and Mythology, *Vol*. 7). Translated and Annotated by a Board of Scholars. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Pvt. Ltd.

Bhagavata Purana, The. Part 5. (Reprint 2007). (Ancient Indian Tradition and Mythology, *Vol.11*). Translated and Annotated by a Board of Scholars. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Pvt. Ltd.

Bimali, O. N. & Joshi, K. L. (Edited by). (2005). Vamana Purana. Delhi: Parimal Publications.

Brahma Purana, *The*. Part 1. (Reprint 2002). (Ancient Indian Tradition and Mythology, *Vol. 33)*.

Translated and Annotated by a Board of Scholars. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Pvt. Ltd.

Brahma Purana, The. Part 3. (Reprint 2003). (Ancient Indian Tradition and Mythology, *Vol. 35*). Translated and Annotated by a Board of Scholars. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Pvt. Ltd.

Brahmanda Purana, The. Part I. (Reprint 2000). (Ancient Indian Tradition and Mythology, Vol. 22). Translated and Annotated by a Board of Scholars. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Pvt. Ltd.

Brahmanda Purana, The. Part 4. (Reprint 1999). (Ancient Indian Tradition and Mythology, *Vol. 25*). Translated and Annotated by a Board of Scholars. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Pvt. Ltd.

Dutt, M. N. (Translator) & Kumar, P (Editor). (2005). *The Markandeya Mahapuranam*. Delhi:
Eastern Book Linkers.

Garuda Purana, The. Part 1. (Reprint 2005). (Ancient Indian Tradition and Mythology, *Vol. 12*).Translated and Annotated by a Board of Scholars. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Pvt. Ltd.

Garuda Purana, The. Part 2. (Reprint 2003). (Ancient Indian Tradition and Mythology, *Vol. 13*).
Translated and Annotated by a Board of Scholars. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Pvt. Ltd.

Garuda Purana, The. Part 3. (Reprint 2007), (Ancient Indian Tradition and Mythology, *Vol. 14*). Translated and Annotated by a Board of Scholars. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Pvt. Ltd.

Gupta, S. P. (Reprint 2000). *Psychopathology in Indian medicine.* Delhi: Chaukhamba Sanskrit Prathishthan.
Joshi, K. L. (Editor and translator). (2003).

Narasimha-Purana. Delhi: Parimal Publications.
Joshi, K.L. (Ed.). Vishnu Purana (2005). (Sanskrit text and English translation according to H.H. Wilson). Delhi: Parimal Publications.

Joshi, K. L. (Ed.). (2007). *Matsya Mahapurana*, PartI. Delhi: Parimal Publications.

Joshi, K. L. (Ed.). (2007). *Matsya Mahapurana*. Part 2. Delhi: Parimal Publications.

Kurma Purana, The. Part 1. (Reprint 2005). (Ancient Indian Tradition and Mythology, *Vol. 20*). Translated and Annotated by a Board of Scholars. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Pvt. Ltd.

Kurma Purana, The. Part 2. (Reprint 2005). (Ancient Indiari Tradition and Mythology, *Vol. 21*). Translated and Annotated by a Board of Scholars. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Pvt. Ltd.

Linga Purana, The. Part 1. (Reprint 1997). (Ancient Indian Tradition and Mythology, *Vol. 5*). Translated and Annotated by a Board of Scholars. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Pvt. Ltd.

Murthy, K.R.S. (Reprint, 2007). (Translator). *Astanga Samgraha oj Vagbhata.* Vol. 1-2. Varanasi. Chaukharnbha Orientalia.

Murthy, K.R.S. (Third edition, 2007). (Translator). *Susruta Samhita*. Vol. 1. Varanasi: Chaukhambha Orientalia.

Murthy, P. K. & Kumar, S.K.K. (2007). The concept of *Triguna*: A critical analysis and synthesis. *Psychological Studies*, 52, 2,103-113.

Nagar, S. L. (Translator; Edited by Chaturvedi, A. R.). (2008). *Brahmavaivarta Purana*. Vol. 1. Delhi: Parimal Publications.

Narada Purana, The. Part 1. (Reprint 1995). (Ancient Indian Tradition and Mythology, *Vol. 15*), Translated and Annotated by a Board of Scholars. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Pvt. Ltd.

Narada Purana, The. Part 2. (Reprint 1996). (Ancient Indian Tradition and Mythology, *Vol.16*). Translated and Annotated by a Board of Scholars. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Pvt. Ltd.

Narada Purana, The. Part 5. (Reprint 1998). (Ancient Indian Tradition and Mythology, *Vol 19*). Translated and Annotated by a Board of Scholars. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Pvt. Ltd.

Padma Purana, The. Part 1. (Reprint 2004). (Ancient Indian Tradition and Mythology, *Vol; 39*). Translated and Annotated by a Board of Scholars. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Pvt. Ltd.

Padma Purana, The. Part 2. (Reprint 1989). (Ancient Indian Tradition and Mythology, *Vol. 40*). Translated and Annotated by a Board of Scholars. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Pvt. Ltd.

Padma Purana, The. Part 4. (Reprint 2007). (Ancient Indian Tradition and Mythology, *Vol. 42*). Translated and Annotated by a Board of Scholars, Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Pvt. Ltd.

Rao N.H. (2003). *Pancabhuta theory*. Varanasi: Chowkhamba Krishnadas Academy.

Sharma, P. (1981). (Translator). *Charaka Samhita*. (1-4). Delhi: Chaukhambha Orientalia.

Sharma, P. (Reprint, 2004). (Translator). *Susruta Samhita*. 1-3. Varanasi.Chaukharnbha Visvabharati.

Shah P. (Translator). (First edn., 2002). *Visnudharmottara Purana*. Part II. Delhi: Parimal Publications.

Shah, P. (Translator). (First edn., 2002). *Visnudharmottara Purana*. Part III. Delhi: Parimal Publications.

Shilpa S., & Murthy, C.G.V. (March 2011 b). Conceptualizing Personality dynamics from the Indian thought. *Indian Social and Psychological Studies* (ISPS): Vol. 4, No. 1. pp. 6-19. (ISSN: 0974-634X).

Shilpa S., & Murthy, C.G.V. (Jan. 2014). Assessment of traits and types in personality: An Indian psychological perspective. *Indian Journal of Psychology*. pp. 41-57. ISSN-0019-5553.

Siva Purana, The. Part 1. (Reprint 2005). (Ancient Indian Tradition' and Mythology, *Vol. 1*). Translated and Annotated by a Board of Scholars. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Pvt. Ltd.

Siva Purana, The. Part 3. (Reprint 2005). (Ancient Indian Tradition and Mythology, *Vol. 3*). Translated and

Annotated by a Board of Scholars. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Pvt. Ltd.

Siva Purana, The. Part 4. (Reprint 2004). (Ancient Indian Tradition and Mythology, *Vol.4*). Translated and Annotated by a Board of Scholars. Delhi: Motilal Banarsidass publishers Pvt. Ltd.

Skanda Purana, The. Part 2. (First Edition, 1993). (Ancient Indian Tradition and Mythology; Vol. 50). Translated and Annotated by a Board of Scholars. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Pvt. Ltd.

Skanda Purana, The. Part 7. (First Edition, 1995). (Ancient Indian Tradition and Mythology, Vol. 55). Translated and Annotated by a Board of Scholars. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Pvt. Ltd.

Skanda Purana, The. Part 10. (First Edition, 1996). (Ancient Indian Tradition and Mythology, Vol. 58). Translated and Annotated by a Board of Scholars. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Pvt. Ltd.

Varaha Purana, The. Part 1, (Reprint 2003). (Ancient Indian Tradition and Mythology, Vol. 31). Translated and Annotated by a Board of Scholars. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Pvt. Ltd.

Vayu Purana, The. Part 1. (Reprint 2003). (Ancient Indian Tradition and Mythology, Vol. 37). Translated and Annotated by a Board of Scholars. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Pvt. Ltd.

❑

Bhavan
ISKCON
ಮಹಾಪುರಾಣಗಳ
ಸಂದೇಶ
Message of
Mahapuranas
National Con

Dr. S. Ranganath

Jainism in Puranas

—**Dr. G.B. Harish**

The Jain puranas are full of vidyadharas, yakshas, yakshis, devatas, munis and kings. Apart from the source of spiritual dimension they are the storehouse of social, political ideas and ideals of a past society. In this way Jain Puranas are the source of information about Jainism and inspiration to lead a religious life.

Before I start writing or reading my paper I want to share a story recently told by my little daughter. One Sunday morning she woke up by saying 'papa I had a dream'.

Me: What is that dear?
Vihaa: My mother gave me a magical wand and..

Me : and what?
Vihaa: I touched a girl with that wand and she became a princess.

Me : That's so wonderful dear. What else did you see?
Vihaa: Papa I saw that I was having a bow and an arrow. I left [shoot] the arrow and..

Me : And?
Vihaa: It fell on the sofa (showing our sofa next to TV).

I remembered Joseph Campbell's words 'Myths are public dreams and dreams are private myths'.

Like all the ancient and recent cultures Jain culture has its own myths. They are captured in the puranas. There are many puranas, kavya and katha literature in which myths are hidden in Jain puranas. The birth of a soul as Tirthankara and its five sacraments are known as Panchkalyanas. They are the most important part in Jain Puranas. The ascent of jiva from the animal instinct towards transforming into a liberated being is described in Jain Puranas. The Jain puranas are full of vidyadharas, yakshas, yakshis, devatas, munis and kings. Apart from the source of spiritual dimension they are the storehouse of social, political ideas and ideals of a past society. In this way Jain Puranas are the source of information about Jainism and inspiration to lead a religious life.

Jainism is more aptly called as Jinatva or Jaintva. The dharmic principles, rituals and the philosophical writings created from the point of Jinatva is called as Jain literature. This has been created both by Jain mendicants and householders.

The entire range of Jain literature is classified broadly as 1) Prathamanuyoga 2) Karnanuyoga 3) Charananuyoga and 4) Dravyanuyoga.

There are many literary concepts related to Jain puranas. One is that of *Kathaka*. Kathaka is a person who tells or narrates the story of *shalakapurushas* mentioned in Jain puranas. He is a story teller and is called in Sanskrit and Hindi as *kathavachak*. From this point Jinasena of Punnata *(Harivamsha),* Jinasena-Guna Bhadra (*Purva purana* and *Uttara purana*), and Pampa (*Adipurana)* are all Katahakas. As per Mahapuarana (hereafter MP) they will be known for their good conduct, talent, subject expertise, studies, capacity to withstand pain. Interestingly according to MP, they have their own opinions.

Indians got acquainted with modern short stories only after the advent of the British in India. But this does not mean that we didn't had stories before 18th century. Indian

Folk literature is a barn of stories. Brahmana literature of Vedas, Upanishads like *Katha* and *Chandogya* have good stories. *Kathasatistsagara* is a ocean of stories. Buddhist Jataka tales have very meaningful stories. Similarly the Jainagama literature is a storehouse of many interesting stories. The story of Amrtutarnati-Yashodara, Srimati-Vajrajanga, Sunanda-Cahadashasana, Abhayamati-Abhayaruchi Jinadattaraya, Krakandu, Shrenika are well known. They have been the source for later poets to write epics and puranas in their respective languages. The Jain thinkers have dwelt upon the concept of *katha* in their writings over the centuries.

Katha is that literature which helps to achieve liberation by telling sto1res related to other three aims of life. Viz., Dharma, Artha and Kama. Otherwise they are known as Dharma katha, Artha katha and Kama katha. Puranas contain such stories in abundance. Again they are divided in to satyakatha and vikataha. Jain stories are also divided from the point of Jain darshana.

There are four categories of stories mentioned in MP-They are-*Akshepini* stories (establishing one's own dharma), *Vikshepini* stories (refuting others dharma), *Samvedini* stories (stories relating to good fortune, narration about noble persons), *Nirvedini* stories (intended to create detachment in life).

MP also mentions about organizing story telling sessions called *katha goshti,* intended to create familiarity and likeliness for dharmic way of living. Jain view point always believes that puranic stories are there for achieving spiritual development in society and in individuals life. Hence they use the concept of **janpada satya**. This is mentioned in *Harivamsha Purana* of Jinasenacharya (10.104). According to HP, there are ten types of truths and janapada satya is one among them. The stories that are prevalent in both Arya and anarya countries which motivate towards Dhrama, Artha and Kama are known as janapada Satya. This point also unveils the wrong notion present in the Indain universities that classical world view (abhijata) and folk wisdom, folk world view (janapada) are both different and opposite. The puranic attitude, myths are common to elite scholars and common folk. Only the delicacy of language varies between classical writing to folk narration. If one studies the epics and puranas carefully like Ananda Coomaraswamy, one can find that different cultures are speaking about same eternal truth in different dialects.

Ancient Indian literature is broadly divided into Vedic and Sramanic cultures. Again Shramana culture has three main branches known as Jain, Buddhist and Ajivika. There are lot of cultural exchanges between Jain, Buddhist and Vedic puranas. Names, place names and even minor details of the families and clans overlap. As a matter of fact we do not have the European notion of perfect history (no one bothers about that nowadays). In India it is impossible to tell who influenced whom and which story line is earlier. These two streams and their puranas grew side by side. Leaving the questions related to antiquity to historians and archeologists we can see some of names and family names similar between Jain purans and Vedic puranas.

Names and characters of Krishna (Mahabharath and Bhagavata, Harivamsha), Rama (Valmiki Ramayana) are very much present in Jain puranas. Neminatha Tirthankara and Sri Krishna belongs to same family.

Ramayana in Jain Puranas :

The story of Rama and Sita is described in Sanskrit works like Padmapurana and Mahapurana, and in Kananda puranas like Chavundarayapurana and Ramachandracharita purana.

The characters and story line of Valmiki Ramayana is incorporated in Jain Puranas, But also they have their own characteristic features. For example in Rama strictly follows the principles of ahimsa, therefore instead of Rama, Laxmana his brother, kills Ravana. In Jain view these three are Shalakapurushas, They are known as Vasudeva, Prativasudeva and Baladeva. There are many characters in Jain Purana which are not there in any of the vedic puranas or Epics. For example, according to PP (Padma purana) mentions **Gajasvan.** He is an assistant of Rama. He is a king of vidyadharas and himself a vidyadhara (54.34-35).

Jatayu is a famous bird in Ramayana who tries to rescue Sita while Ravana is abducting her from the forest. He fights bravely but in vain and loses life, Rama does the cremation to Jatayu. Later in search of Sita the team of monkeys finds his brother Sampati at the sea shore. This is the story line of Valmiki Ramayana. In Jain puranas his story and details are quite different and interesting. According to MP, Jatayu is a big bird and is a shravaka (Jain Householder). To draw its parallel, as Garuda the vehicle of Sri Vishnu is a vaishnava and parama Bhagavata, so Jatayu is Jain. He has got the samyakdrishti that is perfect knowledge of Jainism.

By watching the *charanamunis* namely Gupti and Sugupti, he remembers his earlier births. Rama and Sita takes care of Jatayu in Jain Puranas. He follows *anu vrata* as per the guidance of Jain munis, Since Jatayu has beautiful hairs (jata), Ranna has named him as Jatayu. Jatayu does namaskaras to Jinendra, A Tirthankaras three times a day. Here also in MP, he fights against the misdeeds of Ravana , he opposes Sita's abduction and fights against Ravarna. Wounded by Ravana, he falls on the ground. Ram when sees Jayatu who is about to die, chants Namokar mantra in his ears. Because of this Jain mantra Jatayu becomes a deva. He helps Ratma in many ways in JPs. After the death of Laxman when Rama was in distress, Jatayu fights against the enermies who tried to attack on Ayodhya. He sends them back through his magical powers.

According to JPs, especially in MP, Jatayu was a king in his previous birth. His name was Dandaka and he was the king of Dandaka desha with karnakundala as its capital city. His beloved used to respect the wandering monks (*parivrajak*). King Dandaka puts a dead snake as a garland to a nirgrantha (Jain) muni who was doing tapasya. The muni is not perturbed. Even after many hours after this incident, the muni still continues in meditation. Seeing this Dandaka begs the Jain muni to forgive him. But the wandering monk doesn't like this. The *parvrajaka* changed his attire into a Jain muni and made contact with Dandaka's wife. King Dandaka assuming him as the real nirgrantha Jain muni attacked on all the Jain munis around. One of the muni who escaped from and in fury burnt the whole of Dandaka kingdom. King Dandaka was wandering for many years and died. Later he was born as a bird by name Jatayu. 41 and 42 chapters of MP had described the life of Jatayu.

So though the story of Jatayu is there in Valmiki it is different from the Jain purana's storyline. Acts of Dandaka reminds to the readers of Indian epics and puranas the similar kind of act of King Parikshita of Mahabharatha.

The story of Sita is also told from a Jain perspective in JPs. According to MP, Sita is born to Ravana and Mandodari. Ravana had developed lust towards Manimati, the daughter of a vidyadhara by name Amitavega. To take her into his fold Ravana snatched her by using magical powers. To get those vidyas (powers) Manimati had done penance for 12 years. She was pained by Ravanas act. She took a challenge that she will be born as the daughter of Ravanas and would kill him.

After dying as a vidyadhari she was born as the daughter of Mandodari and Ravana. Through the information given by the wise (*nimitta jnanni*) Ravana ordered Maricha to kill the child. Maricha went and begged Mandodari to give way to the girl child. Mandodari puts many precious jewels to the child and places the infant girl child in a box. She requests Maricha to leave the child in a safe place. Accordingly Maricha left the child with the box near the fields of Mithila palace. A farmer got this child while ploughing. He gave the box to King Janaka. Opening the box when the king saw the girl child he gave the child to his wife Vasudha. Janaka named the child as Sita. Ravana was unaware of this and later Sita was married to Rama. In this way the story of Sita-Janaki has sub story line of Manimati. After the creation of MP, Kannada Jain epics have created similar stories of Sita. Nagachandra the author of *Ramachandracharita purana* is a major Ramayana writer in Kananda. He wrote Ramayana from a Jain perspective. More than Sanskrit sources Nagachandra is faithful to Jain Prakrit sources.

The Jain or any puranas of the world tries to capture the myths forever through their stories and philosophies. As far as the things around everything is same from past 30,000 years. The same sky and ocean, the same animal world, the clash between a deer and tiger, serpent and eagle, fear about darkness and some kind of animals and places, attraction towards power of any kind both spriritual and mundane. So modern man of 21st century is modern as he uses cell phone, drives a car, and operates complicated electronic devices. But the human body and its organs have not changed. His thought has added new things but the older symbols, memories, stories remains the same. The outer things have certainly changed but the inner being in him remains the same.

Man is born nude and society, culture through dharma gives him rules to conduct himself in a society. The mind has so many hidden ambitions, unsaid truths and even it has unexplored areas of new energy. The story of King Ravana having lust toward Sita had expressed an eternal theme of attraction between man and woman. They are symbols and are eternal. The craving for female body is expressed in the story of Sunanda and Chandashasana (Janna-*Ananthanatha purana*), the same kind of feeling for male body is expressed in the relationship between Amrutamati and ashtavanka (Janna's-*Yashodhara Charite*). The lust for sex is expressed in poet Janna's creations. While the other kind of lust, that is the lust for power is narrated through the clash between Bhartha and Bahubali (Pampa-*Adipurana*). The two brothers, interestingly the sons of first Teerthankara fight for power. In the end Bahubali first realizes the meaninglessness of empire, he went for tapasya. Later Bharata also realizes the same. The story of Bahubali symbolizes the journey from outside to inside. All the twenty four Teerthankaras are born as Kshatriyas, but to liberation they have to go beyond Varna. They become varnateeta. Means they transcend the cultural and ritualistic nomenclatures and categories. They become winners of the inner desires (Jina), they cross the ocean of the world (Teerthankara, arhant) and hence became symbol of spiritual goal for mankind. They are called as the free man. It is similar to *jivanmukta, avadhuta* and *Buddhahood.*

The word Adi is important. This purana of Pampa narrates the ten lives of a man. Man as husband, lover, king and finally man as a liberated human being. Adinatha is the last Jain*muni* and the first Jina, Adi is also primordial. The clash between nature and culture is well captured in Sanskrit Jain MP and Kannada Adipurana. In fact AP is the first ever epic available in Kannada, the oldest language of South India. The culture and values of Jainism are very well introduced to Karnataka through Pampa. He is the first poet and foremost poet of Kananda (Kavi prathama and Kavi pramata).

The stories of Jain Manus are explaining the myths of hunting culture or the ending phase of that culture. Whereas the shift from Manu stories to the Jina stories explain the myths of an agrarian culture. The evolution of varna is beautifully narrated in MP. According to it only three varnas, *viz.,* Kshatriya, Vaishya and Shudra existed during the time of first Teerthankara. There was no Brahmana Varna in the beginning. Society was more interested in building empire, external conquests, business, and agriculture and service activities. Bhartha the son Vrushbha decided to test the three Varnas. One day he announced that he is going to give alms to everybody who comes to his palace ground. Then, people who *follow* Jain dharma came in hurry. To test the mind of the people Bharatha had made arrangement for small plants with sprouting. People who wanted to get the alms came in a hurry by destroying the tender plants. By seeing this mad rush to *get something from someone* he uttered: "All men are the same, the manushya jati is same." This came as a mark of utter disappointment of Bhartha. But only few people came slowly without destroying the plants. Bharhata named them as Brahmins, means people who care for others and who will not harm anybody for their gains.

Now in Karnataka even scholars without understanding the tone of the story interpret Bharata's words in a broader sense. They see unity of mankind in its sublimated sense in this story! The story is there in Jinasena's *purvapurana* and Pampas *Adipurana*. So this story is a leap in the history of Jain dharma. The historical date of Jinasena is not important but the shift from external conquest to inner journey is more significant. The nakedness in Jainism is accepted with all seriousness and sanctity. The kaivalya the ultimate truth is naked, it does not have any color, any language or gender. Therefore when someone attains the Tirthankara hood or the Jinatva he will be immersed in immense bliss, peace and *silence*. Later when he sits in the samavasarana gathering amidst the truth seekers, his chief disciple (ganadhrara) interprets this *silence*. The concept of divyadhwani tells that the teerthankarvani is the voice of silence. So the entire creative and Jain canonical literature is based on this divyadhwani.

***

In Kannada the Jain literature is the oldest dated written literature. The reference of Kannada is present in the Tamil sangam literature, but full length puranas were first written by Kannada Jain poets. For most of the puranic writers, Jinasena was a rishi mind of a psychological mentor. Kananda Jain puranas are much indebted in basic story line, theme for him. But Kannada poets have beautifully developed the original seed purana of MP through their fertile imagination. The pratibha of Kannada poets has seen its heights in the puranic writings of Adikavi Pampa, Ranna, Ponna, Janna and Nagachandra.

Here it is necessary to make a special mention of Pampa as Jain purana author. The Vedic purans do not have a single author, though then names of Vyasa is mentioned. Vyasa is symbol of wisdom inherited from the last 30,000 years. Pampa has studied both Jain and Vedic puranas including Vyasa's Mahabharata. His *Vikramarjuna Vijaya* is also known as Bharata. In Karnataka whether the *Mbh* of Pampa or *Gadugina Bharatha* of mahakavi Kumaravyasa are indebted to Vyasa. Compared to Vyasa tradition the Valmiki tradition is not grown in full capacity in Kannada land. One reason being that the Brahmin writers started late to write in vernacular language in Karnataka. *Jagannatha Vijyam* of Rudrabhatta is the first Vedic purana available in Kananda. Before Rudrabhatta many great creative minds have responded to the Jain puranic world. The Jain poets followed Pampa by composing two kinds of poetry in old Kananda. Pampa said "I am writing *laukika* (cultural) poetry here [in *Vikramarjuna Vijaya*] and *agama* (Jain canonfcal literature) there [in *Adipurana*]". This division or streaming of human imagination into two ways was a unique contribution of Pampa. There is an interesting reason of caste behind such move. His elders were Vedic Brahmins and later joined the path of Jina. They are known as the priest (purohita, Indra) Varna or Jain brahmanas. Pampa wrote *Adipurana* to uphold the spiritually inspiring life of Adinatha otherwise known as Vrushbhadeva.

The mention of Vrishbhadeva is mentioned in Vedic literature, Harappan seals. Heeralal Jian has discussed this in his scholarly work *Bharateey Saskriti Ko Jain Dharmka Yogdan*. He is accepted as one of 24 avatars of Vishnu in *Srimad Bhagavata Purana.*

Jain Dharma has given contribution to Indian literature through manifolds. Apart from the agama sahitya, it has enormous amount of stories concealed in puranas. They form a large bowl of myths. The biggest problems of our personal life and life Itself are addressed In Jam puranas. As Joseph Campbell has showed different puranas speak about same myth or archetypal image but the 'language' will be different. Some will speak through Polynesian, some through the African, some through the German and some through the Vedic-Jain-Buddhist puranic language.

One has to make an inner journey and get into Jain mediation. Going to one's own center is most important. That is the seat of bliss and eternal peace. As the eight rasas has to merge in Shanta rasa so the life full of anger, jealousy, cravings for different things has to become naked, become shanta. That's why Kannada poet had exclaimed: *ninge Shantam onde rasam Jinendra'.* Oh Jina you are the true symbol of Shanta. This happens slowly and requires many births to attain this state. So in brief Jain puranas intention is to describe the journey from outside to inside using the lives of shalakapurushas. There are 63 shalakapurushas or noble beings in Jain puranas. Apart from the 24 Tirthankara's there are many *chakravartins, vasudevas, prativasudevas and baladevas.* These great people or heroes' guide people to follow the path of Jina. They are inviting us to come to the path of Jina.

Primary sources

1. Jain Purana -Kosh, Ed. Prof. Praveen Chandra Jain and Dr. Darbarolal Kothia, Jain vidya samsthan, Sri Mahaveerji, Rajasthan, 1993.

2. The Power of Myth, Joseph Campbell, Anchor Books, New York, 1991.

3. Adipurana of Pampa, Ed. L. Basavaraju, Geetha Book House, Mysore.

4. Mahapurana of Acharya Jinasena and Gunabhadra, Tr. Erturu Shantiraja Shastri, Erturu Shantiraja Shastri Trust, Bengaluru.

❑

vishnu purana

—Shri. S. Sundar Rajan

Vishnu Purana is one of the most important Puranas among the eighteen Puranas. Salient features of Vishnu Purana are brought out here.

नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमं ।
देवीं सरस्वतीं व्यासं ततो जयमुदीरयेत् ॥

This is the first sloka recited by every devotee who embarks on reading the 'Mahabharatha'. Essentially this is a clarion call to the reader to say 'Jai Bharath'. We do say 'Jai Hind' on every solemn occasion which also means the same thing. 'Mahabharath' is also known as 'JAYA' as it describes victory of virtue ie dharma over vice ie adharma, through steadfast devotion to God and one's duty. The following sloka of 'Bhagavat Gita' by Sanjaya, puts this in a nut shell.

'यत्र योगेश्वरः कृष्णो यत्र पार्थो धनुर्धरः ।
तत्र श्रीर्विजयो भूतिर्ध्रुवा नीतिर्मतिर्मम' ॥

Mahabharath is an Ithihasa ie Ancient history. The other Ithihasa is 'Ramayana' which describes the life and deeds of 'Rama', the king of Ayodhya. Some scholars have considered 'Mahabharath' and 'Ramayana' as Puranas. The purpose of both Ithihasas and Puranas is only to fully understand the 'Vedas'. There is a saying:

"इतिहासपुराणाभ्यां वेदं समुपबृंहयेत्" ।

The actual purpose of all the Shastras like 'Vyakarana' (Grammar), Nirukta (Etymology), Chandas (Prosody), Kalpa (Procedures), Jyotisha (Astrology) and Shiksha (Tonal Incantation) and the Upashastras like Tarka (Logic) and Mimamsa (Exegesis) and the sixteen Kalas (Arts) is also to fully understand the Vedas. The Vedas which are four in number *viz.* 'Rig Veda', 'Yajur Veda', 'Sama Veda' and the 'Atharva Veda' are said to be the exhaled breath of Lord Himself. In the Vedas there are hymns questioning about which God is there to whom oblations should be offered. It is clear that the Vedas do not purport to identify the Creator as the person to receive the oblations. Many super natural powers visible to the naked human eye like Fire, Water, Wind, Earth, Sun, Moon and Firmament have been credited as being Gods themselves. The 'Parabrahman', the supreme Lord is so gracious, kind and democratic Himself. The living beings created by Him have to follow the rules and regulations laid down by Him in the 'Vedas'.

Veda' is actually a 'Dharma Shastra', par excellence. King Bhoja describes the greatness of Veda as a Dharma Shastra in the following sloka of his Champu Ramayana :

"उच्चैर्गतिर्जगति सिद्ध्यति धर्मतश्चेत् तस्य प्रमा च वदनैः
कृतकेतरैश्चेत।
तेषां प्रकाशनदशा च महीसुरैश्चेत् तानंतरेण निपतेत् क्वनु मत्प्रणामः"॥

The creatures whether mortal or immortal have a definite period of life. The immortals however have astral bodies. Some scholars consider that the immortal bodies consist only of 'Mantras'. This requires considerable discussion and deliberation. Such a deliberation was done in a congregation of great sages assembled at 'Naimisharanyam'. After discussion it was established that Indra had also a physical form, colour and weapons. Similarly most of the other Devatas whom we worship through Mantras also have physical form, colour and weapons. This discussion is not germane to our present context. We are seeking the identity of the 'Paradevata' through the Puranas even as Upanishads sought to establish the identity of creator as Brahman.

Vedas describe about creation of Devas and Asuras through Prajapati. The hymn runs as follows:

"विष्णुर्देवानां प्रथमस्संबभूव । अग्निरवम:" ।

In the pantheon of Gods it is said there are 33 crores Devathas in 33 groups as Rudra (Eleven}, Aditya (Twelve), Vasu (Eight) Ashwini Devata (Two).

The Puranas seek to establish the identity of 'Paramatma', through an analysis starting from the origin of creation from void and running through creation with Mahat, Ahankar, Manas, Gyanendriya, Karmendriya and three qualities namely Satva, Rajas and Tamas etc. These also describe destruction and reconstruction and the cycle of such path followed during long a eons of time. This cycle is called 'Kalachakra' which is headed by Brahma, who's one life extends up to 100 divine years. On a human scale one Kalpa or day corresponds to 8 billion years. At the moment we are living in Vaivaswata Manvantara in Kali Yuga. This yuga started more than 5000 years ago when Lord Krishna departed from earth. These calculations are mind boggling to small mortals like us who pass through millions of such births. That's what is mentioned by Lord Krishna in Bhagawad Gita when He says

"बहूनि मे व्यतीतानि जन्मानि तव चार्जुन ।
तान्यहं वेद सर्वाणि न त्वं वेत्थ परंतप" ॥

This evidently shows the infinite compassion and mercy of the Lord who takes incarnations in different forms including the human form. Lord as Krishna spoke these words in His ninth of the ten major incarnations.

Puranas tell us about the genealogy of the kings in chronological sequence as they ruled yuga after yuga. Even though they narrate history, only main activities are captured as otherwise the chronicle will run into millions of pages of meaningless rhetoric. It is said that a day to day record of activities of Lord Rama have been chronicled and preserved in the archives of Brahma loka. Sage Valmiki, the contemporary chronicler has narrated only the main historical events in his Ramayana. In the case of Puranas however the chronicling is in the form of episodes and anecdotes of the events of distant past. The western scholars feel that Purana is mythology as it lacks archeological or architectural proof. In my view this may be erroneous. We now know that events of the past could be captured in digitalized form and replayed in a visual form later. The CCTV is a standing example of this phenomenon. So it may not be proper to dismiss mythological events as fictions of imaginations. Re-birth and re-incarnation are accepted by the western world also. Otherwise prodigies and geniuses cannot be born. Sages are also re-born to propagate the divine truth to re-deem people to overcome sorrows of life. Lord Krishna Himself says in the Bhagawat Gita as follows:

"महर्षयस्सप्तपूर्वे चत्वारो मनवस्तथा ।
मद्भावा मानसा जाता: येषां लोक इमा: प्रजा:" ॥

There is no clarity about the number of Puranas and Mahapuranas. Many scholars agree that there are only 18 Mahapuranas. These are Brahma, Padma, Vaisnava, Saiva, Bhagvata, Naradiya, Markandeya, Agneya, Bhavisya, Brahma-Vaivarta, Linga, Varaha, Skanda, Vamana, Kurma, Matsya, Garuda and Brahmanda. In some list Vayu Purana is substituted in place of Agni Purana.

The book Shri Vishnu Puranam published by Nag publishers includes Vishnudharmottarapuranam, Vasuki Puranam, Harivamsa Puranam and Devi Bhagavata Puranam, thus bringing the total of Mahapuranams to twenty-three. Devi Bhagavat Puranam by the same publisher lists a number of twentyeight Mahapuranas. May be some of them are Upapuranas.

We had a similar problem about Upanishads. As against ten or twelve principal Upanishads known to the ancients till Shankara period, the number went upto 108 in the medieval period. In the modern period this number has dwelled to more than 300. The authenticity of most of the later Upanishads is open to question. A similar question may be raised in the case of the new Puranas or Upapuranas.

We are now only concerned with Vishnu Purana whose veracity and authenticity has been accepted by one and all. Most scholars accept that sage Vedavyasa was the author of this Purana. This is the scholar who authored Mahabharatha and other Puranas including Harivamsha. He is said to be the incarnation of Lord Narayana Himself as quoted in the following sloka by Parashara to Maitry. Vishnupurana itself.(3-4-5)

“कृष्णाद्वैपायानं व्यासं विद्धि नारायणं प्रभुं ।
को ह्यन्यो भुवि मैत्रेय माहाभारतकृत् भवेत्” ॥

The question arises about the identity of this sage Vedavyasa. The answer to this is given in the following slokas of the preamble to Vishnusahasranamam.

“व्यासं वशिष्टनप्तारं शक्तेपौत्रमकल्मषं ।
पराशरात्मजं वंदे शुकतातं तपोनिधिम् ॥
व्यासाय विष्णुरुपाय व्यासरुपाय विष्णवे ।
नमो वै ब्रह्मनिधये वासिष्ठाय नमो नमः ॥

The genealogy of sage Vyasa is clear from the above slokas. He belongs to Vashishta clan. His father was sage Parasara and Shukabrahma was his son. History has it that sage Parasara was a great astrological expert, found the time has come for him to get a child and wanted to deposit his virya for which he chose Matsyagandhi, a fisher woman to bear his child. Thus Vyasa was born. He got educated by Parasara in Vedas and Upanishads. He codified Vedas in his early life and came to be known as Vedavyasa. Initially he wrote in aphoristic language. The Brahmasutra authored by him is in this language. As a result so many commentators including Shankara, Ramanuja and Anandaverdana(theerta) have interpreted his Brahmasutras in their own way as Advaita, Vishishta-advaita and Dvaita. In later life he adopted the style of Vyasakavya as against Samasa-sutra. That is why perhaps he came to be known as a Vyasakavi or a narrative writer. It is not very clear that the title Vyasa was added to all the narrative writers headed by Krishna Dwaipayana Vyasa. In this view Vyasa will be a title given to all Pouranikas i.e authors of Puranas. There are different Puranas, some of which are oriented to Satva guna while others are oriented to Rajas and Thamo guna. In one view the authorship cannot be credited to only one Vyasa. I leave it to the researchers to probe further and fix the authorship of these Puranas. From another angle one can consider the Puranas as chronicles covered by an anthology under the editorship of Vedavyas.

The Mahabharata of Vedavyas encompasses the great magnum opus viz the Bhagvat-gita or the song celestial. He was endowed by divya drishti by which he could make Sanjaya, the charioteer of King Dhrutarashtra see the entire war of Mahabharata as in picture. Sanjaya appears to have learnt shastras from sage Vedavyasa. He could envisage that Krishna was Lord Janardana Himself. In this sloka he says

"शास्त्रात् वेद्मि जनार्दनम्" ।

It is strange that only Sanjaya could understand the truth about Lord Krishna. King Drutharashtra, prince Duryodana, Dushshasana, Karna and Shakuni could not see divinity in Krishna.

Vedavyasa himself had the divine blessings of his father Sage Parasara who is the real author of Vishnu Purana. Vedavyasa only imbibed and scripted it.

After completing Mahabharata for which he had the help of a divine scribe "Ganesha", he was hopeful of people understanding and appreciating his work as a treatise and on Bharatha Dharma. But alas he only despaired at the end and threw up hands and cried as follows:

"ऊर्ध्वबाहुर्विरौम्येष न च कश्चतछृणोति मे ।
धर्मादर्थश्च कामश्च कस्मात् धर्मो न सेव्यते" ॥

Many scholars have interpreted the teachings of Bhagavat Gita to suit their line of thinking. Some called it Karma Yoga. Some called it Gyana Yoga. Some called it Bhakti Yoga. Many called it Sharanagati Shastra because of the Charama sloka which says:

"सर्वधर्मान् परित्यज्य मामेकं शरणं व्रज ।
अहं त्वा सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुचः" ॥

Ultimately he composed the Bhagavata Mahapurana which he read out to his son Shukabrahma. This is a total bhakti shastra par excellence which describes the Navavidha Bhakti (nine types of Bhakti) as practiced by Gopa kanyas, Akrur, Uddhava, Arjuna and Panchali.

The Vishnu Mahapurana has been translated, analyzed, criticized and appreciated in one way or another by several scholars of east and west. I have glanced through the doctorate thesis captioned 'Geographical Descriptions in Vishnu Purana' of Smt Manjulata Tripathy under the guidance of Prof. G.K. Dash. She has elaborately dealt with the geographical descriptions given in Vishnu Purana. I would like the readers to go through this for deeper appreciation.

Many people have adopted a bottom-up approach to the study of the book. I have tried to adopt top-down approach, which means I have searched for the objective and the purpose for which the text has been written. In my view the purpose of the text is to establish the 'Paratva' of Vishnu as the supreme Lord. The narrative describes the different avataras including the Narasimha and Krishna avatara are based on Vishnu being avatari. In Valmiki

Ramayana Rama considers himself as a human being only and born as the son of Dasharata. The truth of Rama being an avatara came to light only after the event of fire ordeal of Sita when Sita was restored by Agni Devata to Rama. At this juncture all the Devatas including Brahma had congregated to propitiate Rama. It is then that Rama asked Brahma to explain the where from and the where for to the people at large. Then the world came to know Rama was Narayana or Vishnu himself who had taken the avatar of Rama. In a similar way Parashara in Vishnu Purana explains Krishna as an incarnation of Vishnu. The Bhagavata explains that Lord Krishna was incarnation of Lord Jagannath. This is the view held by many Utkala Vaishnavas. The Bengal Vaishnavas who are known as Gowdiya Vaishnavas hold a view that Krishna is the avatari and Jagannath is the avatar. These differences in my view are tweedledom and tweedledee.

Again coming to the great messages contained in the Vishnu Purana I must tell my listeners that it is Vishnu Purana that makes it very clear that the ninth creation is the creation of human beings which is the last and best of creations. The human beings created are urged to practise Karma Yoga and elevate themselves to reach the heavenly heights, or fall a prey to bestial life and be condemned to hell. In Bible it is said that God created man in his own image. This final creation of human being in the image of God is testimony to that. Another great message clarified in the Vishnu Purana is about Jagannath Dham or Purushottam Dham. Many people have a wrong notion that Jagannath is a different deity and not Vishnu or Krishna incarnate. Some think that it is Dakshina Kali. Others think that it is Lord Buddha's mortal remains. And a few think that it is Kalinga Jina as Rishaba Dev. There was a feeling in several parts of India that Kalinga or Utkala is a mlecha desha not practising the precepts of Vedas. All this meant that a worshipper of Lord Jagannath may be subjected to the treatment at the hand of Lord Yama because he is not a Vaishnavite. There is a string of slokas in the seventh chapter of the third part of Vishnu Purana where the Brahmin from Kalinga explains the orders issued by Lord Yama to his servants namely Yamakinkars that they should desist from taking any Vaishnavite to Yamaloka as Vaishnavas are servants of Vishnu and l have no control over them. They are at the mercy of Lord Vishnu alone. I quote one sloka below:

"कालिंग उवाच–
स्वपुरुषमभिवीक्ष्य पाशहस्तं वदति यमः किल तस्य कर्णमूले ।
परिहर मधुसूदनप्रपन्नान् प्रभुरहमन्यनृणामं न वैष्णवानाम् ॥

This establishes that Puri Dham is a Vaishnavite dham and those who worship Lord Jagannath are not amenable to the control of Lord Yama.

In conclusion I would say that the message of Vishnu Purana is that Vishnu is the primordial deity or Paradevata or Parabrahma. I would like to end with the quote from the Narayana sukta of Taithireeyopanishad :

नारायणपरोज्योतिरात्मा नारायणः परः ।
नारायणपरं ब्रह्म तत्त्वं नारायणः परः ।
यच्च किंचित् जगत्यस्मिन् दृश्यते श्रूयतेऽपिवा ।
अन्तर्बहिश्च तत्सर्वं व्याप्य नारायण–स्थितः ।

❑

shaakta darshan in markandeya & brahmandapuranam & their reflection in adi shankara's soundarya lahari & muthuswami dikshitar's devi - kritis

—**Shankar Lal Mehta**

Invocation to Lord Ganapati before dwelling on the main subject is in keeping with the tradition and the writer chose this lilting '*nottuswara sahityam*' of Nadajyoti Sri Muthuswamy Dikshitar with the sole intent of introducing the subject itself - 'SHAKTI'. The Lord with whose blessings we begin all our actions is verily associated to 'Shakti' and (therefore) is worshiped by Sankara and others! Had he not been associated with Her, His *locus standi* itself becomes questionable. This is brought out in this paper.

Om
Sri Gurubyo Namah

Shakti sahita Ganapatim Sankaraadi sevitam
Virakta sakala munivarasura raja vinuta guruguham
Bhaktali poshakam bhavasutam vinaayakam
Bhukti mukti prada bhusitangam
Rakta paadambhujam bhaavayami

Invocation to Lord Ganapati before dwelling on the main subject is in keeping with the tradition and the writer chose this lilting *'nottuswara sahityam'* of Nadajyoti Sri Muthuswamy Dikshitar with the sole intent of introducing the subject itself - 'SHAKTI' . The Lord with whose blessings we begin all our actions is verily associated to 'Shakti' and (therefore) is worshiped by Sankara and others! Had he not been associated with Her, His *locus standi* itself becomes questionable.

Shakti, in simple scientific term, is the all pervading Universal Energy, cause of all actions, prime-mover and that which is verily responsible for *change*. Change from one state to another (rest to motion), from one form of energy to another (*eg*. mechanical energy to electrical energy); from one form to another (*eg*. Clay to pot) and so on. Any change is result of some action and any action presupposes some force which in turn is the result of some form of energy acting upon the ingredients. Thus all that we see around or perceive has been result of Change that has taken place or taking place and the process is a continuous one stretching into the future also. *'Old order changeth yielding place to the new'*.

From the above we may safely conclude that there was something in the beginning - a point of origin- waiting to be changed or longing to be changed. That element waiting for the first thrust of energy to change or alter that Original State is what is termed as 'Purusha' and the resultant - the whole of Mother Nature - we call as 'Prakriti' and the energy or the cause responsible for this is what is called as 'Shakti'. The implantation of the 'thought process' and the 'longing' of the Purusha to manifest itself as 'Prakriti' is also the work of 'Shakti'. Therefore, we may safely conclude without 'Shakti', what we are left with is 'Changeless State' which is verily called the 'Purusha' - The Spirit - as per Samkhya school of thought. According to Samkhya, the efficient cause of the world is *Purusha* and the material cause is the *'Prakriti*', The only difference between the Samkhya and the Advaitic thought is that the 'Change' is *real* in case of former and it is *apparent* in case of latter.

The writer would like to follow the Advaitic strain as propagated by Adi Sankara and draw references both from Markandeya and Brahmanda Purana. Here again he will limit his references to the quintessential Devi Saptasati also called Devi Mahatmyam or simply 'Chandi' in Markandeya Puranam and Lalitopakhyanam in Brahmanda Puranam. As a topping to the cake he would draw references from "Soundarya Lahari" of Sankara and Sri Muthuswamy Dikshitar's kritis.

The highest thoughts about Creation - process and purpose - and our role as human beings in understanding 'The Supreme Reality' breaking the bondage of *samsara* is central to and the ultimate goal of 'Sanatana Dharma'. To define and limit 'Sanatana Dharma' to Religion will not be correct for it is simply 'The way of life' and it is ever evolving. Our Rshi-s, Seers and Sages spread over thousands of years gave us the veda-s and upanisad-s and the spiritual outpourings are very well continuing in this Kali yuga too and do not we have Sri Ramakrishnopanisad and Sri Ramanopanisad and even the devotional carnatic musical outpourings of Sri Thyagaraja is called Thyagopanisad !

Our ancient men of Wisdom to draw the general mass into the spiritual fold, told stories and fables and injected into them the highest of thoughts and the compilation of these are called the Purana-s and Veda Vyasa is said to be the author or compiler of 18 Purana-s. All the Purana-s directly or indirectly extol the power of Shakti or Female power responsible for annihilation of the evil for revelation of 'The Truth'. The stories in the Purana-s are symbolic in nature and even the Characters have symbolic connotation. It is in this perspective that we see that 'Prakriti' (Nature) or to be more precise 'Moola Prakriti' (Primordial Nature) is given a female attribute and is referred to as 'Shakti' and Her worship is referred to as 'Shaktam'. And when we refer to 'Shakti' we are referring to the 'Mother Nature' as well as the dynamic 'energy' responsible for creation from the Static' Purusha'.

Adi Sankara, revered as 'Shanmata stapaka', has included Her worship in his scheme and his spiritual and devotional outpourings in extollation of the Goddess Her/various manifestations are numerous and the crown amongst them is the Divine deluge - 'Soundaryalahari' (wave or inundation of Divine beauty). The first 41 verses is called Anandalahari and they are the verses which Sankara is said to have read as he found them written on the wall of Kailas - the abode of Lord Siva. Before he could finish reading the rest, it is said that Lord Ganesha rubbed off the verses! The rest 59 verses Sankara composed himself and they are distinctly different as they describe, in pure poetry, the resplendence of the Devi while Anandalahari deals with Mantra, Tantra, Yantra Upasana, Kundalini and Shakta philosophy.

Eg. Of Anandalahari (composed with Divine interference) - Verse 10 -*Sudha-dhara-sarais carana*.... describes the movement of *Jiva* from Mooladhara to Sahasrara and back to Mooladhara.

Verse 11- *Chaturbhih sri kantaih siva yuvatibhi* .... Deals with the making of the Sri chakra.

Eg. From Soundaryalahari composed by Sankara.

Verse 62 — *Prakrtya raktayas tava sudati danta* ... One whole verse to describe the ruddiness of Her lips!

Following the footsteps of Sankara we have another great soul, verily a Nadajyoti, Sri Muthuswamy Dikshitar (*1775-1835*) whose immortal carnatic compositions in Sanskrit may be termed as the cauldron of Hindu philosophy. In his catholic approach of singing in praise of all Devi-s and Devata-s, without distinction, we have the reflection of Sankara. His greatness lies in the fact that he has included some of the highest and subtle thoughts in his songs for the benefit of the uninitiated akin to Anandalahari. The beautiful verse:

> sudhāsindhomnadhye suravita-pivātī-parivrte
> manidvīpe nīpo-pavanavati cintāmani grhe I
> śivakāre mañce paramaśiva-paryanka nilayām
> bhajānti tvām dhanyāh katicana cidānanda-laharīm ||8||

has parallel in Sri Dikshitar's Kamalamba Navarnam (Ahiri)

Sripuribndhu madhyasta chintamani mandhirasta sivaakara manchastita Sivakameshankastha .. Sri Kamalamba jayati.

We savor the same sweetness of Soundarya-lahari or Lalita Sahasranamam in Sri Dikshitar's kriti-s while describing Devi's impeccable beauty.

1. *Ranatkinkinimekhala* basvari sundari in kriti Sri Ramamanohari sevitam' (Ramamanohari) (LS 312)
2. *Saratchandrikadavalaprakisini* in kriti Parvatharajakumari Sri Parvati pahimam (Sriranjani) (LS 129).
3. *Kavyalabhavinodini* in the same kriti as above (LS 613)

There are many other such phrases in Sri Dikshitar's kriti-s culled out from LS.

The Charanam phrases in Sri Kamalamba mangala kriti of Sri Dikshitar also is a referral point. With these introductory notes we dwell into the subject proper:

'Raakaachandramukhi Raksitakolamukhi
Ramaavanisakhi Raajayoga Sukhi
Shaakambari Shaatodari Chandrakalaadhari Shankari
Shankara Guruguha Bhakta Vashankari
Ekaaksari Bhuvaneshvari Eeshapriyakari Shreekari
Sukhakari Shri Mahatripura Sundari'.

Brahmanda Puranam : The last of the 18 purana-s, it verily deals with the creation of the Universe and the symbolism is evident in the name Brahmanda meaning 'Cosmic egg'. The reciter of the Purana is Romaharsana on a request of sages of Kurukshetra performing a Yagna. Consisting of 14286 verses (ref. Edition of Venkateswara Press, Bombay 1906) it is divided into three distinct parts Purva, Madhya and Uttara bhaga and deals in detail with the following:

1. Creation of the Universe
2. Description and geography of places like Jambudwipa, Anu dwipa etc and ages - kalpa-s.
3. Description of dynasties
4. Creation of Sages
5. Description of vedanga-s etc.
6. Adhyatma Ramayana in 4500 verses.
7. Nachiketopakhyana, Pinakini mahatmya, Virajakshetra mahatmya,. *Kanchi mahatmya* etc.
8. Lalitopakhyanam (in the Uttarabhaga)

For the purpose of this dissertation we will take up only the Lalitopakhyanam - The story of Sri Lalita Maha

Tripurasundari as imparted by Lord Hayagriva to Agastya after he completes his pilgrimage as ordained by Brahma. After the Lord narrates the story of Lalita, Agastya implores Him to give him the Upadesa of 1000 names of Sri Lalita Mahatripurasundari without which attainment of The Supreme is not possible. Hayagriva blesses Agastya with Lalita Sahasranamam.

The Beginning: Irked by the disrespect shown by Indra, Siva directs Rsi Durvasa to teach him a lesson and Durvasa met Indra seated on his lravata and offered him a garland of Devi. Indra casually threw the garland on the forehead of the Iravata which the elephant dropped it on to the ground and crushed it with its feet. Enraged Durvasa cursed lndra to become impotent and lose all his powers and condemned him to earth from 'Swargaloka'. Realising his fault he asks for forgiveness and Durvasa advices him to worship Devi. Compassionate Devi forgives Indra. (Ref. *'Devaraja muni shapa vimochani* **Devagandhara** *raga toshini* - Kriti - *Panchashatpita roopini*). The absence of Indra make Asura-s take upper hand and harass Deva-s and Lord Narayana suggests 'peace treaty' by churning of the Ocean of Milk (ksheera sagara) and extracting 'Amrta' (mmortality potion) and its consumption so that neither party need to worry about 'Supremacy'! However, Lord Narayana had preplanned that the portion would not reach the evil 'asura-s. With Mandara mountain as the ladle and Vasuki (the snake) as the rope, the churning began with asura-s on one end and Deva-s on the other. Vasuki not able to bear the pain vomits 'alakala' poison and Siva is prayed upon to prevent the calamity who simply drinks the poison and the Devi arrests the poison at the neck level and the Lord assumes the name 'Neelakanta' and Dikshitar sings *'Neelakantam bhajeham satatam'* in Kedaragowla. During the churning many things and divine forms appear including Devi Mahalakshmi '(*ksheerasagara sute vedanute'* sings Dikshitar in Mahalakshmi karunarasalahari]. To dissuade the asura-s Narayana takes the attractive Mohini roopa and Hariharaputra (Saastha) was born as a result of union of Narayana and Siva. It transpires that only the Deva-s get the 'amrta' and asura-s are deprived of the portion by virtue of their own folly.

Birth of Bhandasura : Tarakasura, a demon but a great Siva bhakta, was impregnable and the worried Deva-s after a meeting with Brahma and Visnu decide to break the deep meditation of Siva in his 'Dakshinamoorthy' state which he assumed after the events of the Daksha Yagna . This had to be done since only the Son born out of Siva could kill Tarakasura. Siva was performing the *Rudra thandava* with the corpse of Dakshayani who had committed suicide falling into the Yagna fire. Visnu to break the anger used his Chakra to remove the corpse and cut it into 50 pieces (the origin of shakti pita-s). Siva came back to his senses but went into total renunciation. Manmatha was given the task of breaking the meditation which he did with his 'kamabana'. This angered Siva who opened his forehead eye and the fire emanating 'jwala' reduced Manmatha to ashes and 'kamajwala' ultimately became Kartikeya who annihilated Tarakasura. However, from the ashes of Manmatha was born Bhandasura. Lord

Ganesha made a ball out of the ashes and Chitrakarman gave it a human form and the form prayed to Lord Siva. Pleased Chitrakarman gave upadesa of 'Shatarudriya mantra' and asked the little form to do penance to Siva. Watching all this and foreseeing into the future Brahma in half jest and deriding the events taking place cried 'Bhand, Bhand'. And the little form was given the name Bhandasura.

Bhandasura grew and did severe penance and got the boon that he will rule for 60000 years and can only be killed by a woman not born out of a womb. (ayonija), His atrocities began and he built a fort himself 'Sonithapuram' and intented arresting all the deva-s.

Birth of Devi Lalita: Deva-s and they prayed upon The Supreme Mother at the instance of Brahma and Visnu. They did Srividya upasana and Yagna for 16000 years and when Mother was not appearing, they sacrificed into the fire parts of their body one by one and finally only their head remained (meaning they had given up all their senses and only the 'Cid' remained). Now from the fire there emanated an effulgent (*suryakoti prakasa*) female figure and Deva-s immediately knew it was Lalita Parameswari and Dikshitar captures Her greatness in Huseni kriti as : .

para dēvatē bhakta pūjitē
bhadram dēhi āśu mam pāhi
cira-tara sampatprada śrī vidyē
cidagni kuṇḍōdaya subha nitye (ayonija)
(madhyama kala sahityam)
hari hayadi nuta guru guha viditē
hiraṇya maṇi-maya mandira sthitē

Lalita Sahasranama (LS) too opens up with addressing Devi as Mother and about Her birth and purpose.

Srimatha Sri Maharajni Sri Math Simhasaneshwari
Chidagni Kunda Sambootha *Deva Karya Samudhyatha*

The beauty from head to foot and greatness of the Devi is extolled in as many as 46 nama-s (6 to 51). From nama '*Udhyatbhanu sahasrabha*' to '*Sarvaabharana bhoositayai'* the description is all in superlatives. She is the embodiment of beauty par excellence. We have some of the common expressions in Dikshitar's kritis. Soundarya Lahari (SL) is by itself a priceless description of Mother's beauty and what great analogies Sankara uses while describing Her. The nama-s 33 to 36 in LS describes Devi's Breasts and the fine Hair (Romavali) springing from Her naval and we find the same spirit in Verses 72 to 77 and there is also an element of humor where little Ganesha is confused whether he has lost His frontal globes of his elephant face which have now become His Mother's breasts! (Verse 72). Also refer Kamakshi Stotram by Sankara "*Kamaakshim Kari_ Kumbha_Sannibha_Kucaam Vande Mahesha_Priyaam*".

In Dikshitar kriti's we find similar expressions spread over in his compositions.

Aliveni; Varali veni; Punngavarali vijita venyam; kamala vadanam; kamaniya radanam mridu gadanam ; kanakam *sukhayai ; karpura veetikayai; chikura vijita neela danayai etc.*

After the Devi's emanation from the *Cidagni,* Brahma felt that She as an individual will not be able to combat evil and also the need for Her to be united with Paramasiva. Siva manifested as Kameswara-conquerer of desire. Devi united with the Lord and seated Herself on His lap-Siva kameshwarankasthai (LS 52). Lord Narayana Himself did the '*Panigrahanam*' -'Ref. Dikshitar "*Kameshwarena Samrakshitoham" Sri. Ragam):*

> *kamalēśa kṛta kanyakā dānēna*
> *karuṇāmṛta rasa pravāhēna*
> *kāmēśvarī pāṇi grahaṇēna" &*
> *Sa Kamesvari shakti samoohe...*

From this Nama 52, LS introduces some of the subtlest concepts of Srividya and Kundalini and also about *Chintamani griha* (from which emanates *mantras* that fulfill all wishes of the devotee). LS 61-*Sudhasagara madhyastayai* has parallel in earlier said SL verse 8 "*Sudha sindhor madhye* .... ".

The logical build up of LS is such that the devotee is awestruck by the incredible personality of the Mother and he falls in total admiration and adoration for Her and the seed of 'bhakti' (devotion) is automatically sown for as the maxim goes 'anything we worship must be truly adorable' (varenyam). Once the mind is set on this 'adorable' object it paves the way for concentration or meditation and the Guru now can lead the Sishya to the Path of Realisation and the methods may vary depending on what is best suited for his (sishya's) mindset. It could be *bahirmukh* a (external forms of worship) to start with and then ultimately the worship must be *antarmukha* (Internal lntrospection) to reach the desired goal of realizing Her. LS 870 & 871- *antarmukha samaradhya bahirmukhasudurlabha.*

The process of worship predetermines elimination of the evil in us and Bhandasura is the symbol of evil or the 'maya': (Ignorance) separating us from the Supreme Reality. His army (Bhanda Sainya) represent the multifarious forces and pollutants like tapatraya-s (adhyatmikam, adiboutikam and adidaivikam) arishadvarga-s (kama, kroda, moha, mada, matsarya and lobha) and bhavaroga-s (physical, mental, emotional ailments).

By the power of worship we create the Shakti Sainya to eliminate the evil. LS 65.

bhandasura vodhodyukta sakti sena samanvita.

Please note that it is by the power of worship of the Deva-s the Supreme Devi emanated and the same rule applies to the devotee also. He is the patient suffering from ignorance; by his realization and worship he creates the necessary forces (sakti) to combat the evil to become a perfect being. For the purpose of this dissertation we take two nama-s 66 and 82 within which the Bhandasura vada (annihilation) is described.

Sampathkari samarooda sindhoora vrija sevitha LS 66

Sampathkari means 'fullness of a joyous state of mind' which is a prerequisite for a devotee for combat of evil. The mind should be void of stress and tension. All the attendant Sakti-s have thus symbolic connotations. And the nama with which the Bhandasura vadham concludes:

Kameshwarasthra nirdhagdha sabandasura sunyaka LS 82

Burnt the City of Sunyaka along with Bhandasura with Kameshwarasthra is the apparent meaning. The philosophy is "The fire of consciousness - the primordial desire which is the cause of duality - is the weapon (asthra) with which the 'Jiva' bhava (state of individuality separate from The Supreme Conciousness) is removed. Bhandasura the Jiva and Sunyaka the 'emptiness' of the duality both are removed in one shot of the fire of consciousness.

After this Nama the next logical step is the analysis of the subtler elements in the realization of The Truth. Word or Speech is the basic requirement and the prime letters are 15 in number (pancadasi) and they are broken into three components (Kuta-s) - vagbhava, Kamaraja and Sakti (LS 85-87 - already seen) and She is also the root of all mantra-s (*moola mantratmika* LS). Sri Dikshitar avers in his compositions,

Moolakutatrayakale paraa shobhaa arunam and Sakala mantra tantra roopayai sakalai...

After the 'maatruka swarupam' description of the Devi which is attributed to her three regions-vadana-face (vag); madhyama bhaga-middle (Kamaraja) and Katyadhobhaga -lower region (Sakti), LS 99-110 deals with the concept of Kundalini which is more internal . She is verily 'Mooladharaikanilaya' (Her chief abode) and from there she undertakes Her journey upwards through Svadishtana, manipura, anahata, visuddhi and ajna to reach the ultimate Sahasrara to unite with Siva. There is a refinement of the *jiva* at every stage and the *jiva* ceases to exist after its amalgamation with Siva or the Supreme Consciousness at the Sahasrara (thousand petalled Lotus).

Dikshitar in Kedaram Abhayamba sings :

"YamaniyamAdyaST ANAgayogaviSayAdinigrahakaraNa
mUlAdhAramaNipUrakAdyabjabhedanasphurakuNDalinI
sahasradaLabrahmarandhrasthakamalAntargatashivasam
meLana
gaLitaparamAm.rta bindusecanasamujj.rm bhita
nADlmukhavikAsakaraNanijAnubhUtlyoginyAH
amoghavarashivasArUpyAnandAnubhavapradAyinyAH"

According to Tantra sadhana, each of the Chakra-s has a governing Sakti - Rakini, Dakini, Hakini etc. which has to be worshipped methodically and the details are given from nama-s 475 - 534.

LS 111 Bhavani – 234 *Mahatripurasundari* sings Her glory, Her compassion towards Her devotes and some of the subtle vedantic thoughts. That She is the witness to the Cosmic Dance of creation of Maheswara is seen in LS 232 *Maheswara mahakalpa maha thandava saakshini.* The advaitic thought is prevalent in this because She, meaning the Self, is the witness and She Herself is the Primordial Cause and She is also one in which all creation dissolve.

The advaita vedantic phrases as '*Chinmayee*', '*Paramananada'* etc. now come into being and the essence is given in LS 254 - *Dhyanadhyatrdheyarupa* - where the concept of 'triputi' is introduced. The Meditation, Meditator and the object of Meditation are one and same and merges into Her. The three states of Waking, Dream and Deep sleep are governed by Her and She is also prevalent in the most subtle state of Turiya. (LS 252-263). This is clearly the same view held by Sankara that 'there is an eternal unchanging consciousness underlying all these experiences and that is verily the Brahman or the Atman'.

The extollation continues in a flow of vedantic thoughts and the Nama 420 describes Her as Gayatri. She is verily the Gayatri Mantra of 24 syllables or Devi Gayatri Herself. The nama-s 421, 422 and 423 namely *Vyahritih, Sandhya and dwijavrindanisevita* again represent the three states of waking, dreaming and deep sleep respectively and her extollation continues in all the three states.

The interesting aspect of LS is that trhe nama-s appear in a group for dealing with one particular aspect as we have seen above but many a time there is mixture. While dealing with the greatness of the Mother there might appear a nama which is purely vedantic or a concept to do with Srividya. The idea could be that the devotee is constantly reminded of his Goal. The Goal could be reached through any means Vamamarga or Koula marga. Samayacharin-s are dear to Her and so are the Srividya Upasaka-s. Not deeply venturing into the area of Srividya Upasana in LS., we take only a short analysis of the 25th Nama L.

Suddhavidyankurakara dwijapankti dvayojvala. ..

Suddha-vidya is Srividya. Suddhavidya is Pure knowledge of the Brahman. The Srividya upasana rests on the foundation of Non-duality or Advaita in Vedanta. The seed of Srividya is Shodasakshari and any seed when sprouts gives out two leaves and obviously Shodasakshari presupposes 32 leaves in the form of teeth in the mouth that emanates the bheeja-s (vaikhari). The 32 sprouts in two rows though apparently is dual with two rows of 16 each in the upper and lower Jaw, ultimately the jaws unite internally symbolizlng *Jeeva Brahma aikya.* This internal Unison is again symbolic of the secretive nature of the Shodasakhari which is revealed by a Guru to a discerning Sishya.

Other nama-s related to Srividya :

Chakrarajaniketana LS 245
Bindumandalavasini LS 380
Sri Vidya LS 585
Sri Shodasakshari vidya LS 587
Baindavasana LS 905
Trikonaga LS 986
Sri chakraraja nilaya LS 996

Her compassion towards her devotees and how She is attainable by pure devotion are expressed in many nama-s:

Bhakta Soubhagyadayini LS 117
(Ref. Dikshitar's Sakala Soubhagyadhaya *khamboja* charanai..)
Bhaktipriya LS 118
Bhaktigamya LS 119
Bhaktivasya LS 120
Bhaktimatkalpalatika LS 353
*(Ref. Dikshitar's Bhajare re chitta in Kalyani-*Bhakta kalpa latikam)*
Bhaktamanasa hamsika LS 372
Bhakta nidhih LS 567
Dayamurtih LS 581
Bhaktachitta keki ganaganaayai LS 747
*(Ref. Dikshitar's kriti Balambikayai in Natakurinji where he uses the same phrase verbatim)
Avyajakarunamurtih LS 992
*(Ref Dikshitar Salanka nata kriti - Avyaja karunakatakshi)

Thus Her compassion is unconditional and immeasurable and to savor more of Her grace we move over to the Markandeya Puranam which though apparently describes 'Shaktam' in a different perspective, ultimately unites in principle at the Supreme Level.

"Markandeya Purana"
(Devi Mahatmyam or Durga - Saptashati or Chandi)

Markandeya Purana is the 7th purana authored by Veda Vyasa. Maharshi Markandeya, the reciter, narrated it to Rishi Jaimini in its beginning. Later he advised Jaimini to go to Vindhya Mountain and get his queries answered by four divine birds (sons of Muni Sukrish) residing there. The birds reply to Jaimini's questions also form the part of Markandeya purana.

As our deliberation is specific to *Shaaaktam*, the portion of the Purana, which deals with Devi Mahatmyam will be our focus of study. The supreme Goddess of universe described in Markandeva Purana is *Durga.* The coverage on her is, though concise as compared to the varied subjects dealt in it, the relevance of Durga in Shaaktam and Her divine influence on her devotees have significantly added more value to Markandeya Purana.

There are 13 chapters on Devi Mahatmyam (or Chandi) with 700 shlokas, each as prominent as. " Mantra". Then 13 chapters are condensed in 3 characters, each dedicated to *Kali, Laxmi* and *Saraswati,* who denote the 3 attributes (Triguna-s), possessed by the Supreme Durga.

The chemistry of 3 gunas determine the basic nature and the resultant character of the mortal creation, as assigned by her. In Shewtashwara upanishad, the guna-s are assigned 3 colours which first appeared during evolution - Red, white and black.

Aaja-mekam Lohita - shukla - Krishnam
Bahvih Prajah Srijamanan Namamah
Aajohya Ko jushamanonushete
Jahetye Nam Bhukta - Bhogam Numastam

The prayers are offered to the Triad of values in Shakti viz. Sattva Rajas and Tamas, possessed with Lohita (red) white (Shukla) and black (Krishna) complexions respectively, as also, to the worldly conduct of the created ones with these attributes, to the mortals who are involved in its effect and lastly to those who liberate themselves from the noose of such bondage by her grace . Red is attributed to Laxmi, White to Saraswati and black to Kali.

Moreover, the functional aspects of the Supreme power, viz. creation, sustenance of annihilation, are also represented by Kali, Laxmi and Saraswati, who in reality are the descriptions of the one Supreme Durga's own form. Therefore salutation to *Durga* is done by addressing her as- "*Mahakali Mahalaxmi Mahasaraswati swarupinyai Trigunatamakayai Durga Devyai Namah*" in Chandi. Some examples are as below.

In first chapter of Chandi, she is prayed by Brahma as "*Vishveshwarim Jagaddhatrim Sthiti - Samhara Karinim*". Again, after killing of Mahishasura, Devas prayed her as - 'Hetuh Samastajagatam Trigunapi Doshaih', where they adore her as the cause of creation of the universe with three guna-s ,yet by Herself devoid of any *Guna* (attributeless).

Adi Sankara in Soundarya Lahari describes her as - *"Trayanam Devanam, Triguna janitanam Tava Shive"*, i.e. '[O consort of Siva,] Isn't the pooja performed to the three elements (i.e., Brahma, Vishnu and Rudra) which emerged as the embodiment of the three tendencies (i.e., satva, rajas and tamas gunas) of Maya, equal to the pooja performed to your feet?'

Devi Mahatmya, a standalone part of Markandeya Purana, related with Shaktam, deals with the mvthological history of Durga, her incarnation, the purpose thereof and her disappearing in oblivion to the origin after accomplishment of purpose. The tale projects her *Veera Bhava* and her story as *Naari Shakti*. The citer of Markandeya Purana Maharshi Markandya, described Durga, through the medium of Medha Rishi to king Suratha and a trader named Samadhi Vaishya. Both were common victims of defeat from enemies and family members respectively and banished to forest, whereby coincidence, they happened to come in contact with Medha Rishi and submitted before him to seek his noble advise for their salvation. The first convincing impression they had for Durga's supreme power, was when Medha Muni cited ;- "Gyanina-mapi Chetamsi Devi Bhagavati *Hi Sa, Balad Aakrishya Mahamaya, Prayacchati"*.

Devi's power of illusion is so strong and pervading that even well versed Gyani's are forcefully attracted and entangled in its loop and get distracted from noble path. It is the power of her Maya, which determines the conduct of mortals . Adi Shankara also confers with her Mayashakti in soundarya Lahari.

'Mukham Bindum Kritva Kucha yugala dhastaya tadhato hakardhah Dhayedhyo, Haramahishi te Manmatha Kalam'

It signifies the *Kamakala or Manmatha kala* aspect (erotic) of Devi. The devotee assumes mesmerizing power to attract the female folk.

Ref. Dikshitar: 'Kamakala pradarshini Saamarasya nidarsini; (9th Kamalamba aavaranam)

In Rundra-yamala also-*Kamaraja Kala Rupa, Jagarti Sacharachara.*

In Vedas, Durga is revered as Agni Varna. She is regarded as Prakriti-Swarupini, the prime force of Nature. (Tam *Agni Varnam Tapasa Jwalamtim)* REF.

Jatavedase........
Ambe Ambike Ambalike..........
Katyayanaya Vidhmahe ....and Mahalaxmai cha vidmahe..........

Sri Sukta of Vedas is an important prayer to Her and all Her forms. Further a number of Shaakta Upanishad-s also establish Her Supremacy and primacy. Durgopanishad or Devyaatharva Sheersha, derived from Atharvaved, has a special feature of Durga introducing Her Ownself to the assembly of Deva-s who are amazed to see Her form on incarnation. It is also relevant to note that She introduced herself as Srividya. A sloka on *Panchadasakshari* Mantra is as below: -

Kamo yonih Kamala Vajrapanih
Esha Sri Mahavidya - Yaaevam veda - sa shokam tarati

Ref : Dikshitar :*'Panchadasakshari Pandyakumari'* in "Panchashatpeeta rupini' - raga Karnataka devagandhari.

Navahma Mantra :-

Equally significant is the description of Navahma Mantra the Moola Mantra of Durga cited by Devas for her prayers. It comprises of 9 words and is the prime to invoke and please Durga by Mantropasana.

Viyadikar Samyuktam
Evamekaksharo Brahma
Vaangmaya brahma su
Suryo vama Shrotra bindu
Narayanena sam mishro
Vicchai navarnakorne

First 3 words of the Mantra, Aeim, Hrim, Klim denote Atma Tattva as beeja, Vidya Tattva as Shakti and Siva Tattva as Keelaka respectively. Siva himself advised his devotees to pray Durga for their desired wishes. He takes care to ward off all negative and hindering obstacles for the success of devotees worship. These 3 Tattvas are covered under Kavacha, Argala and Keelaka before the first chapter of chandi and also symbolize speech, illusion and desire, co-related to each other and represented by Kali-Laxmi and Saraswati. Other words that follow the 3 key words are symbolic for Sun, right ear, Narayana, Air and bliss respectively.

Hrim is the beeja of Navahma Mantra, regarded in importance as equal to Pranav (Om) in Shaaktam. The concept and the scope of its interpretation has no bounds. In brief, Hrim is the pulsation or resonance of Siva-Shakti in eternity. The vibration of omnipresent Shakti as seed in static Siva is inherent and eternal. It is called "Siva-Shakti-Sphurana".

Hrim is indicative of Maya, the power of illusion, which determines the nature of Siva. Hence it is the presiding word of Durga, as prime to all other words. Adi Sankara termed it as Avidya, but recognised Its supremacy as the nature of parasiva, without which, he would have been devoid of any proclivity or inclination to create the universe.

"Shivah Shaktyayukto Yadi Bhavati"

Maya is a product of emotion, as against, the discriminatory knowledge - Pragmatism. The underlying submission by devotee in the Mantra is - 0' Saraswati, the power consciousness! O' Laxmi - the truth, goodness, purity and austerity! O' Kali - the ultimate bliss! We meditate upon you. O' Chandi! liberate us by untying the knots of ignorance in our mind to avail your grace and magnanimity.

Devyopanishad contains the feature of both the *Beeja* Mantra, of Sri Vidya as well as Durga, thereby explaining the sameness of the two deities.

Devas in their prayers, address her as Matrimayee, Shabdamayee, Gyanamayee and further beyond as Shoonyamayee.

"Mantranam Matrika Devi".

She dwells as Matrika, the moola-akshara, in all mantras, in a subtle form, empowering the Mantra. In other words, she is inherent as the meaning or the pure knowledge. In knowledge she is present as the pure intelligence and in the ultimate void - Shoonya, she is the sole witness a mere spectator.

Therefore it may be concluded that Devi Mahatmya is presented as a simplified version of Shaakta Darshan, deriving the core knowledge on Devi from Veda-s and Vedanta-s, in a story form to reach the general mass for their salvation. In all the prayers done by Brahma and Devata-s, either for and on her invocation or after her victory on the evil forces, there is an in depth vision of Shakti Philosophy in consonance with Lalita's sahasranama. Some examples - Brahma describes her multifocal powers as:

Mahavidya Mahamaya Mahamedha Maha-smriti
Maha-moha-cha bhavati, Mahadevi Maheshwari
Prakristiwam cha sarvasya Guna -traya-vibhagini
Kaalaratri Maharatri Moharatri scha Daruna
Twam Sristwameeshwari Twam Hrim-stwam buddir-bodhalakshana .
Lajja Pushtistatha Tushti Twam Shantih Kshanti reva cha

She is the power of Savitri-vidya as the Goddess Gayatri- *'Ardha matrasthita Nitya, yanuccharya Visheshatah Twameva Sandhya Savitri, Twam Devi Janani Para'.*

In the same vein, devas prayed her after she killed all dreaded demons, like Mahishasura, Shumbha-Nishumbha, etc.

The mythological history of Durga in Devi Mahatmya, contains the occult realities of Shaakta Darshan inherent in the story. The Elemental-Truth about Shakti, whether personal or impersonal and addressed by whichever names in Puranas like Durga, Laxmi, Kali, Saraswati, Srividya, Lalita etc, may be traced in the mystery of Brahma-Maya or Purusha - Prakriti.

Ishwara in his inert state is regarded as Brahma-pada-vachaka. When in an active and lively state, he becomes Shakti-pada-vachaka. Any motion in a still object causes dynamism which corresponds to change. Sakti is the nature of Brahma. It is the illusionary factor, working in Pure knowledge as its inherent nature. This active state of Brahma is Shakti.

The dynamic of Shakti has two basic characteristics as, Apavarga-mukhi or Salvation oriented and Bhoga-bhimukhi, oriented to the material world. Nava-Durga and Dasha-mahavidya are the two integral aspects dealing with the philosophy of these characteristics in the cited order.

NAVA DURGA-In Devi Mahatmya, there are 9 forms of Durga, preached by Lord Brahma to Maharshi Markandeya, before Durga Saptashati, under the chapter of Kavachan, which means protection of self and the humanity.

PRATHAMAM-SHAILAPUTRI-CHA, DWITIYAM-BRAHMACHARINI. TRITIYAM-CHANDRA-GANTETI, KUSHMANDETI. CHATURTHAKAM, PANCHAMAM SKANDAMATETI, SHASTHAM KATYAYANITI CHA. SAPTAMAM KALA-RATRITI MAHAGOWRITI, CHASHTAKAM. NAVAMAM SIDDHI-DATRI CHA NAVADURGAH PRAKIRTITAHA. UKTANYETANI NAMAMI, BRAHMANAIVA MAHATMENA.

These forms are established by the vedic Texts as symbolic of Durga's nature, ever since her avatara, and exhibit gradual changes at various stages of her existence and ending at her ultimate form.

(1) Shaila-Putri - She is the Daughter of Himalaya. Before that, as Daksha-Kanya, Sati, she was wedded to Siva. The tale of Sati's sacrifice in the holy fire of Yagnya at her father's abode is well known. Pleased by the prayers of Devas and also to grant Himalaya's wish, she was born again as Parwati or Shailaputri, the daughter of the mountain Himalaya. The micro study highlights Daksha as the symbol of Ego, whereas, Himalaya, who prayed to have her as his daughter, symbolizes submission. As a little sweet child, she is adored as Divya-Shakti of pure consciousness and the embodiment of love.

(2) Brahma-charini - Since childhood, she prayed Siva, with total dedication and un-wavering wish to be his consort. She strictly maintained her purity and chastity as Virgin and performed deep meditation to have Brahmaswarup Siva as husband. Hence the name Brahmacharini, symbolic of the power of virginity and penance.

(3) Chandra-ghanta - The combination of two words, the Moon and the Bell, appears strange as a proper Noun. Moon governs the heart and mind, which are unstable by nature. Bell produces sound. She assumed this name because of her power to govern and discipline the mind as well as the expressions from words of mouth, by virtue of her strict chastity and penance.

(4) Kushmanda - In normal course, it means Pumpkin, denoting an egg. As related to her, it is symbolic of her womb, in which the 3 basic sufferings of the world (Trividha Tapa-ukta Samsara) are inherent.

KUTSITA USHMA - KUSHMA
TRIVIDHA TAAP-UTA, SAMSARA, SA ANDE
MAMSAPESHYAM UDARAROOPAYAM YASYA-SA
KUSHMANDA

Also, Like pumpkin, she appears dull and inactive. But in reality she is Gyana-gambhira.

(5) Skandamata - By the grace of her occult power, Sanatkumar was born as Skanda with 6 heads, and glorified her holy lap as son, hence she was named Skandamata. Skanda killed the demon, Tarakasura, who denotes the vices of multlfarious vision (Bahutva-darshan and Bhoga) and ignorance.

Six faces of Skanda are symbolic of the 5 sensory organs (viz. eyes, ears, tongue, nose and skin) and mind, which are the 6 gates for the entry and exit of the outer world, within the body in order to attain the internal consciousness (antar chetana). Creator of such a power is Skanda-mata, by whose graces, one is enabled to conquer over Asmita and Bhoga (Tarakasura).

(6) Katyayini - For the protection of Devas, she revealed herself in the hermitage of Rishi Katyayana, who was pleased to accept her as daughter.

Katyayanaya Vidmahe..........

On subtle interpretation, she is the pure consciousness within, and exhibits her blissful form, after passing through the previous five stages. When the vision is cleared of inanimateness and multifariousness, denoted by Tarakasura, the heart is purified to visualize a blissful Katyayini, the chid- shakti of Siva.

(7) Kala-Ratri - Kaala, the eternal wheel of Time, is a power beyond all other forces. Without annihilation, there can never be Salvation for attainment of Brahma. She is herself the power of the Time cycle, hence named Kalaratri, by whose grace, the devotee attains Brahmaswarup, after physical destruction.

How amazing to imagine a picture where Siva, the inert and static, is lying as witness in complete peace. Kali astride his chest, restive and wavering by nature, is involved in her un-ending dance of universal wheel in an intoxicated mood. Siva the witness is like the stage of restively dancing Kali. It is a situation to prove that without a base, dynamics cannot occur. In the dark night, nothing is visible. It is a non-discriminatory period or Samya, when all objects like river, mountain, trees, valley etc. are covered by darkness. Kaal never discriminates and spares anyone.

(8) Mahagowri - Seated on Siva's lap as his consort, Mahagowri is the fair complexioned lustrous and graceful Goddess of Peace. She has a sombre mood, devoid of any attributes or discriminations. Her brightness beyond many suns, and beauty par-excellence, is the result of deep meditation in past. She is blissful and fulfils all wises of the devotee.

Adi Sankara describes her in Soundarya Lahari as :-

VIRANCHIH PANCHATVAM

There is no apparent dynamics of Kali, but only the existence of two basic actors - Prakriti and Purusha. In Devyatharvashirsha, she described herself as ;-

Aham Brahmaswarupini, Mattah Prakriti - Purushatmakam Jagat.

(9) Siddhi-datri - As the bestower of supernatural boons and liberation, she is called Siddhidatri. She is at her root stage, as Para-Shakti, the ultimate natural power, without any mystery and difference of Prakriti and Purusha, The Advaita Bhava. For a devotee it is the ultimate stage to attain.

Yasmin Sthito na Dukkhena, Gurunapi Vichalyate

The sadhak at this stage immerses in the blissful lap of the Goddess in eternal happiness.

The essence of Nava Durga Tattva is Devotion and attainment of Salvation. The nine names assigned to her not only take one to her life journey, ending at the point of her Real Nature, but also to get familiar with her functional and spiritual persona, cutting all doubts and ignorance about her exclusivity, as the supreme Goddess of Nature. Salvation is the end result of faith and devotion.

Bhavani Shankarau Vande, Shraddha Vishwasarupinau.

DASHA-MAHAVIDYA

Dashamahavidya exhibits the material aspect of Shakta Tattva, wherein the supreme Goddess revealed 10 forms of her illusionary power. Before birth the life was occult in the womb of time. When manifested, it assumed form, shape, attributes and flaws during the time-span of its existence. How, from the non-manifest or indistinct *i.e.* Beejamaya Kshetra, the life evolves to assume a form on its birth, and re-appears in future, as many births, on the time cycle, in various dramatic actions, is exhibited by the Goddess in her 10 forms; which are :-

KALI TARA MAHAVIDYA, SHODASHI BHUVANESWARI. BHAIRAVI CHINNA-MASTA CHA, VIDYA DHUMAVATI TATHA. BAGALA SIDDHI-VIDYA CHA, MATANGI KAMALATMIKA. ETA DASHA-MAHAVIDYA, SIDDHI-VIDYA PRAKIRTITAH.

By virtue of the power of illusion, she adorns the life in 10 phantasmal forms, devoid of the root- wisdom, and indulges it in the worldly wheel of ignorance, till its peril. She is vishwa-mohini who mesmerizes the creature with all worldly attractions. Life perishes, not the hunger for passion - hence repeated births. Dashamahavidya Tattva, therefore, is the materialistic revelation of Shakti (Bogabhimukhi), as against the Navadurga Tattva's non-materialistic aspect (Apavarga mukhi). But in real sense, Dashamahavidya Tattva is actually, the prior part of Navadurga Tattva as a whole. In fact it guides the mortal to practice, the life of detachment within the noose of attachment. Siddhidatri of Navadurga and Kamala of Dashamahavidya, both being the last forms of the two aspects, are the same Adishakti-Laxmi, as revealed in Chandi's Rahasya.

The puranic tale of 10 - mahavidya is related to the well known Sati-prasanga. Sati tried her best to convince her husband Siva, to allow her attend the Yagna ceremony at her father, Daksha's abode. But Siva, the Drasta, politely discouraged her for valid and practical reasons. Unable to seek his consent the desperate Sati, ultimately revealed 10-forms of her Maya for amazing Siva by her unlimited power. These are called Dash Mahavidya. Siva was still undeterred, but gave his consent out of generosity. Subsequently Sati's immolation in Yagna fire, followed by Daksha Yagna Vidhwansa, resulting from Siva's anger, is well known.

On subtle interpretation, the character of Daksha denotes Ego, established on his Virtues. Sati, as Prakriti or Maya, energized the power of destruction in Shiva, at the cost of her own peril, but for a pious rebirth. Thus it denotes the power of nature on Brahma, to perform his expected role of destroying the evil force. Also Sati's Character represents the material aspect of the world. When Shakti deviates from its base of pure knowledge, it becomes Aasuri-shakti, devoid of wisdom and spirituality. In Gita - it is preached :-

"GYANE PARISAMAPYATE"

Now a brief evaluation of each of the Dasha Mahavidya forms: -

(1) Kali - The present past and future of the infinite universe and its creations, as well as, the seed power of life and death, are inherent in Kali's womb. She is the primordial power, the Beejaadhara of the universe, the governor of eternal time wheel. She is the Keela Shakti, in whom, all passions and desires of and for the creation are occult, like dark night, when nothing is visible. Her complexion is also dark, like moonless night. No power can even trace what is hidden in her womb.

Kali is the Time, in endless motion, dancing eternally. The cycle of life and death is beyond anybody's prediction. Time wheel revolves without break, disturbance, and discrimination, whatsoever. It cannot be covered by any means. Therefore Kali is always bare and in a Samya Bhava. She is endlessly involved in her cosmic dance of universal cycle. She is therefore prominently worshipped as the super-seed of life and death.

TAVA DHAVE MOOLE SAHASAMAYAYA

The 'Power' and the 'Powerful' (denoting Prakriti and Purusha) even though inert in one part, can be in motion in another part. The picture of Kali, astride Siva's chest is based on this concept. Siva the inert, representing pure wisdom, is the natural witness of Kali in action, thereby symbolizing the dynamic state of pure wisdom, to initiate motion.

(2) Tara - While Kali is the base seed of creation, with innumerable seeds hidden therein, Tara's Shakti denotes the independent seed of every creature in the base seed. She materializes the wish of "EKOHAM BAHUSYAMAH" *i.e.* to become many from one. She disintegrates the super seed into individual creation. She is the bestower of individual's life cycle, in Vyashti Bhava. Death is destined, the moment, birth takes place. But it is beyond anybody's prediction. So her favorite place is burning ground.

"JAATASYA HI DHRUVO MRITYU"
Unlike Kali, She is covered in attire and has an evolutionary form of rising to expand the creation.

(3) Shodashi !(Tripura-sundari) - Tara's wish to become many from one gave rise to the evolution of creatures. The power of Shodhashi is, to assign forms to the creations. She graces creation with identity, by virtue of evolving 5 sensory organs.

When a divine desire materializes as a form in reality, it preassumes 3 states of motion *viz.* the desire's evolution, sustenance and end, represented by Brahma for desire, Vishnu for life and Siva for annihilation. Then it passes through the 5 sensory organs (Panch-gyanendriyas) *viz.* Eyes, Nose, Tongue, Ears and Skin and disperses in 5 Tan-matras i.e. the attributes of sense organs (*viz.* Form (Roopa), Essence (Rasa), Sound (Shabda), Touch (Skin) and Smell (Gandha)).

Shodashi Shakti represents the power to create bulky forms, by means of 5 sense organs and mind. She is named Tripura-Sundari, as she possesses the 3 states of desire.

(4) Bhuvaneshwari - The desire of 5 sense organs for attributes, gave rise to 5 Tan-matras as shabda, sparsa, Roopa, Rasa and Gandha. Goddess Bhuvanashwari, is the basic power of tanmatra, the desire of sense organs. She is the goddess to create the subtle forms of all the bulky objects. Whatever shape the universe assumes in bulk, its minute presence is inherent in her. All the names and forms that take shape as Bulk have their subtles in the womb of Bhuvaneshwari. All the Devas and mortals on 3 Lokas (Bhu, Buva, Swaha) exist as elemental microns in her womb.

(5) Bhairavi - Shakti's previous forms created the life with bulky-body of bone and flesh, made of 5 physical elements, as well as, the minute sensory-net responsible for the nature and psychology of the body, its movements and the feeling of unending desires, in co-relation with the material world. This is the trinity of emotions, viz. Seer (spectator), Scene (view) and seeing (looking). The life is engrossed in the "Scene" of names and forms, like immersing in the wed-pond of the material world.

Bhairavi, the Tripura, is symbolic of the Trinity of vision, which governs the rise fall, and conflicts, happening during the life of mortals.

(6) Chinna-Masta - As her names explains, she is the Goddess with the torn head, which is symbolic of the unstatic and wavering mind of creatures. It represents the next step of life, after Bhairavi's aspect of Trinity. The mortal soul becomes dependent, as a servant, on passionate desires. She is the power of confused and confounded state of mind, and life indulged in worldly weals and woes. The severed head of Chinmamasta symbolizes the mental state of mortals. She is a embodiment of infatuation in life, and also, wards her devotees off the same -

SAMMOHITAM DEVI SAMASTA-METAT, TWAM VAI PRASANNA BHUVI MUKTIHETUH

(7) Dhumavati - The effect of Chinnamasta's maya becomes the cause of physical and mental decay in mortals, as also, natural calamities like flood, draught, epidemic, starvations poverty and all sorts of terrible and frightening effects on the universe. These are the effects of the power of Dhoomavati. She is exhibited as a widow having scattered and dry hairs, and a skeleton body, appearing terrible. The movement of her power is downward in descending order, as alarm to the devotees of the consequences of indulgence in worldly matters.

(8) Bagala-mukhi - Imagine the state of life------ disfigured body, un-static mind, hardened nature, lack of sleep, diseases and conflicts. The worldly suffering crushes life to a state of disgust when it searches for the liberation in divinity. After all, the life is a part of the Brahma. The material involvement may overshadow its spiritual-consciousness but it can never vanish. The power of Bagala Mukhi which is poised upward, awakens the sleeping-spirituality in the life and shows the path to liberation from the illusionary effects of Chinnamasta and Dhumavati.

The devotee surrenders at her holy feet with submission to fix, paralyse and check all evils enemies in him like bad words, bad expressions and bad movements, as also, pierce the wicked tongue and destroy ugly thoughts for his purification.

Bagalamkuhi mantra is ambiguously practiced for destruction of enemies. But that is not the right philosophy behind it. The power of mantra is basically meant for destroying the enemies within one's own self for the sake of self purification. This way, her grace and power enables the devotee to sanctify his thoughts speech and action in order to lead a satvik life. The movement of her power is upward (Viloma), indicative of bestowing the devotee with spiritual uprising. Thus she is possessed of Guru Shakti.

(9) Matangi - An elephant with small eyes cannot view his whole body. His own fluttering ears cover the vision. Likewise is the influence of Matangi due to which the devotee is unable to visualize his spiritual strength or his vision is unstable and conditional. Perpetual urge for worldly enjoyment, prevents the feeling of Saturation - Vairagya. Instead, he indulges to use the Guru-shakti for his material gains. This is called vaishya-Buddhi of give and take. Guruswarupi Baglamukhi's yellow attire is symbolic of such a business mentality, prevalent in the mortal.

Matangi's effect is a caution to check the continuous thirst for material enjoyments, which is the lasting blend of Ambition and prosperity. Satvic tendency, with the desire for more and more wealth and power *i.e.* Rajas Guna, is termed as mercantile mentality, which is the cause of continuous suffering.

(10) Kamala (laxmi) -She is the last form of Mahavidyas, starting from Kali and prayed as: Mahalaxmai cha vidmahe, Sarva Shaktyai Cha - dhee mayee...

As Mahavidva, she is the cause of effect of the universe. On one hand, she is destructive ego in Daksha, Mahishasura and other such evil lives, on the other hand, she is gracious enough to become Himalaya's daughter, and passionately loving to all her devotees.

"Bhavani Twam Daase, mayeivitar Drishtim Sa Karuna.î

She is Brahma-Vishnu-Sivatmika and Saraswati, Laxmi - Gouriswaroopa, Sarvatattvaatmika, Sri-Mata-Sri-Mahavidya-Tripurasundari-Lalita Parameshwari-invoked by Panchadashakshari Mantra and Navahna Mantra, both being the advaitic symbol of - Siva-Shaktaikyam. All rivers ultimately meet in ocean and dialate their individual entities.

She is the great Mahadevi, with supreme power of both, indulgence in world as well as liberation from it. She is Mahamaya, Mahamedha; Mahasmriti and Mahamoha of Maheshwari. She is the nature of 3 attributes, and also, Kaalaratri, Maharatri and Moharatri. As omnipresent Radha, she is the power of joyous exuberance in Krishna's heart as Dhara, flowing eternally, the exhibition of which, was Krishna's Maharasa in Moha-ratri of Sharad Ritu. She is the divine force in Krishna, represented by all the Gopikas in Brajdhaam, but herself remaining as the abstract in oblivion. The sweet notes of flute, played by Krishna, are nothing but the impulsive notes of Radha's endless musical breath. At the same time the grand persona of Krishna as Chakradhari Karmaveera Purusha, the ultimate hero of Mahabharata, is the outcome of Radha's dynamic Ritambhara-pragnya.

Twam Srimstvameeshwari Twam Hrim-stavm Buddhir-bodha-lakshana

Lajja Pushti-statha Tushti-stwam Shantih Kshanti-revacha

YA SHRI SWAYAM SUKRITINAM

After dealing with the subtle elements of Shaaktam, a brief account of Durga's story, as narrated in Durga saptashati needs reflection, followed by the secrets, inherent therein.

Prathama Charitra : is dedicated to Mahakali in the first chapter, wherein Medha Rishi introduces Goddess Mahamaya, who is the very deep meditative sleep in Lord Vishnu's eyes during delusion. She is also called Yoga-nidra. Brahma prays Her to awaken Vishnu so that, the demons Madhu and Kaitabh may be destroyed. These demons emerged from the ear-dirt of Vishnu while he was in the state of deep sleep. The Goddess not only awakened Vishnu but also inculcated the wisdom to kill both the demons.

Ref: Dikshitar: 'Kadambari Priyayai (Mohanam) :*'Madhu Kaitabha Bhanjanayai'*

Madhyama Charitra : is dedicated to Mahalaxmi and is dealt in 2nd to 4th chapter. It begins with Deva- asura battle wherein Devas are defeated by Mahishasura. Led by Brahma they went and took refuge under Siva and Vishnu and prayed for destruction of Mahishasura. After listening to the poor plight of deva-s, both the gods were hugely infuriated. In that wild mood, a massive and effulgent glow, Teja, emerged from Vishnu's mouth. Likewise similar glow emerged from the body of Brahma, Siva and all other Devas. The massive Tejas amalgamated to become one super shining Glow, which gradually condensed into a female form with glitter as powerful as to illuminate the three worlds. Thus happened the incarnation of Durga -- supremely valiant - who, after a long battle, killed Mahishasura. All Devas led by Indra offered devotional prayer to Her and were warmly blessed by Durga.

Ref. Dikshitar: Mahisasuramardhini mampahi (Gowlai)

Uttara Charitra (5th to 11th chapter) is dedicated to Mahasaraswati. In this part again Deva-s were being victimized by the demon rulers and brother- Shumbha and Nishumbha and were feeling very insecured by their atrocities. They were left with no recourse and prayed Goddess Aparajita, also known as Vishnu-maya (Ref LS 339) to seek her protection. Incidentally, Goddess Maha-Gowri appeared before them after a bath in Ganga. After learning the plight of Deva-s, a female form emerged out of her body. She was named Shivadevi, Ambica and Koushiki.

The demon brothers learnt about Ambica and her beauty and sent Chanda and Munda to capture her. They failed to face the fighting furry of Ambica and returned.

Another warrior and the commander of demon army, Dhumralochana was sent to conquer Ambica, who, after a fierce battle, was killed by her. Also another dreaded demon Rakta-beeja was sent for the same purpose, who could only be killed if no drop of his blood fell on earth. For killing him, on Siva's direction, a highly aggressive and violent form of Goddess was revealed by Ambica out of her - it was Chandika Shakti - named Kali, who by projecting her long tongue, prevented the blood of Raktabeeja to fall on earth and this way he was killed by her. Chanda and Munda were also killed by Ambica.

At last Shumbha and Nishumbha arrived in battlefield to fight with her. Inspired by her volour, all the Devas produced their respective Shaktis to join Devi in war, thereby making an army of the consorts of Devas, who killed a large number of the army of demons by their assigned arms. Ultimately in a fierce war with Ambica, Shumba and Nishumba were killed and this way the Divine Mother cleared the world of all evil forces, making it pleasant for mankind to live happily. Deva-s also got their Devaloka back for ruling. Led by Agni, Indra and all Deva-s offered their warm prayers to Devi, and were blessed by her grace.

Ref: Dikshitar - *'Shumba Nishumbadi bhanjani'* (Mahisasuramardhini-Gowla)

Devi then announced her future incarnations in the forms like Vindhyavasini, Rakta-dantika, Shatakshi, Shakambhari, Durga devi, Bhijna and Bhramari - all with the purpose of saving humanity from ill effects, evil forces, draught and other calamities. She then amalagamated all the manifestations to one whole.

RAHASYAS

There are a large number of Devi's forms described in Devi Mahtmya, apart from the 3 basic ones. After the conclusion of saptashati, there are 3 secret chapters, to be read within and not aloud in order to receive the grace of Devi. These are called Prakritik Vaikritika and Murty Rahasya. The Rahasya-s (secrets) lead devotee to realize the truth of the real ultimate power of Nature (Ekoham), followed by its functional aspects, symbolized by 3 forms and at last the chapter on Images/Forms, describe their relevance and specified purposes.

Pradhanik Rahasya - declares the Truth that the supreme Goddess of Nature is Mahalaxmi. She is the Moola prakriti, Mahamaya and Mahavidya of Shaktam, as Srividya. She is Durga, incarnated for specific purpose. She reveals 3 aspects as Kali, Saraswati and Laxmi, as also, Brahma, Vishnu and Mahesh who are wedded as 3 Godly couple respectively. On delusion, she absorbs all of them within her as mortals. "Viranchih Panchatvam".

Vaikritia Rahasya : (*i.e.* alteration of original) reiterates Mahalaxmi, the supreme is Durga as revealed. She comprises of 3 forms - Kali is the Dustara Maya of Vishnu. As Yoganidra, she is *Tamo-guna-mayee* and killer of Madhu Kaitabha. Mahalaxmi - emerged from Deva gana's combined power as Durga, herself. She is *Trigunatmayee Mula Prakriti* and called Chandi and Mahishasurmardini. She is the *Sarva Deva Mayee Ishwari* the supreme Goddess of Nature, incarnated as Durga (Avatara) for specific purpose.

Saraswati - She is *Sattva gunamayee* and emerged out of Parvati. She was the killer of Shumbha. The *army of Brahmi* and Deva's Shakti was produced out of her limbs only, in 9 powerful forms. At the outset, it is established that the forms Mahishasuramardini and Mahalaxmi is Durga and alongwith Saraswati, as above, She is the Maha-Ishwari (Maheswari) of the Universe.

Murty Rahasya - is descriptive of the future incarnation of Durga as Nanda-Raktadantika, Shakambhari, Bhima and Bhramani. It concludes with - "Sarva Rupamayee Devi, Sarva devimayam Jagat".

To sum up the essence of The Supreme Mother we resort to the first Nama "*Sri Mata*" which *encompasses the other 999 nama-s.* What more needs to be told after unconditionally accepting Her as our Mother! And where is the fear when She Herself declares and assures us that She will manifest Herself for annihilating the evil.

Itham yadha yadha badha dhanavotha bhavishyathi,
Thada thada vatheeryaham karishyamari samkshyam.

Om tat sat

❑

cultural history of kashmir as reflected through the nilamatapurana

—Prof. Ved Kumari Ghai
Padma shri Awardee

The Nīlamata is a Kashmīrī Purāṇa referred to by Kalhaṇa as a source of the ancient history of Kashmir. If the Rājataraṅgiṇī is important from the point of view of the political history of Kashmir, the Nīlamata is no less important for the cultural history of that part of the country.

The *Nīlamata* is a Kashmīrī Purāṇa referred to by Kalhaṇa as a source of the ancient history of Kashmir. Buhler, to whom goes the credit of saving its manuscripts, states on page 41 of his Report, "Its great value lies therein that it is a real mine of information regarding the sacred places of Kashmir and their legends which are reqùired to explain the *Rājataraṅgiṇī* and that it shows how Kalhaṇa has used his sources."[1] But, as a matter of fact, the *Nīlamata* gives besides the account of sacred places a lot of information about the Kashm*īrī* way of living. The picture of ancient Kasmira presented by its study is not complete and compact, still it is significant for its value which is supplementary to that of the *Rājataraṅgiṇī*. While the *Rājataraṅgiṇī* acquaints us with kings, queens and ministers of Kashmir, the *Nīlamata* generally speaks of common people in their homes, streets, gardens and temples. The life of the common people, the food and drinks they took, the amusements they resorted to, the currents of religious thoughts they followed and the rites and ceremonies they performed throughout the year are described therein. If the *Rājataraṅgiṇī* is important from the point of view of the political history of Kashmir, the *Nīlamata* is no less important for the cultural history of that part of the country.

Date: Kalhaṇa (12th Century A.D.) refers to it as a work of great antiquity from which he had taken the names of four ancient kings of Kashmir.[2] The absence of the term *avatāra* and the use of the term *prādurbhāva* for incarnation of gods[3], non mention of the Kalki, Krishna's consort *Rādhā* and the sacred leaf of Tulsī[4], mention of Buddha as an incarnation of Viṣṇu in a spirit of Catholicity and the incorporation of its various verses into the *Brahma Purāṇa* long before the time of Lakṣmīdhara (11 04-1154 A.D.) further indicate its early date.

People

About the inhabitants of ancient Kashmir, the *Nīlamata* has preserved highly valuable information. The original inhabitants of the Valley were the Nāgas, then came the Pishācas and the Mānavas. Being the original occupants of Kashmir, the Nāgas did not like the introduction of the Pishācas or the Mānavas into the Valley but when the selection was to be made between these two, they preferred the Mānavas to the Pishācas. The other tribes which are described as occupying the neighbouring countries are the Madras (inhabitants of the modern Sialkot and the surroundings region between the *irāvatī* and the *Chandrabhāgā*), the Dārvas (inhabitants of Dārva identified with the districts of Jammu and Billovar), the Abhisāras (the inhabitants of Afghanistan), the sakas and the Khasas, the Taṅgaṇas, the Māṇḍavas, the Antargiris and the Bahirgiris. Indirect mention of the Yavanas is also made in the Naga name Yavanapriya.

---

[1] Bùhler, A Report on a tour in search of Sanskrit MSS in Kashmir, Rajputana etc. Extra No. of the J.B.B.R.A.S. 1877, p. 41

[2] तेभ्यो नीलमताद् दूष्टं गोनन्दादिवचतुष्टयम् – Kalhana, Rajataranginī, I.16

[3] For the frequent use of the word Pradurbhava as an indication of early date see J.U.G III, p. 58 I.H.Q. VIII, PP, 75 ff.

[4] Hazra, R.C., Puranic Records on Hindu Rites and customs, PP. 90, 114.

Social, Political and Economic Life

Regarding social, economic and political life in Kashmir, the *Nīlamata* has brought to light a few interesting points. The Brāhmaṇas, specially those who were "Itihāsavidaḥ" and "Kālvidaḥ" were highly honoured [5] but the Śudras too were not considered degraded. The humane treatment meted out to the servants is a pleasant feature of social organization of Kashmir revealed by the *Nīlamata*. The *Nīlamata* often includes the servants also in the list of the persons in whose company the householder feasts and enjoys. The artisans like weavers and carpenters etc. commanded so much respect in the society as to exchange gifts with the higher varnas during the Mahimāna celebrations.[6] The very fact that the *Nīlamata* describes the Śudras as taking part in the coronation ceremony of the king indicates that they were not considered debased.[7]

Another relieving feature of the Kashmiri social life as seen in the *Nīlamata* is the position of women. Nowhere is she considered the living torch illuminating the way to hell or the devourer of the intellect of men. There is no reference to any veil worn by her and she moves quite freely in the society emulating as it were the free moving sparkling waters of the springs of her country. In the moonlit night of Kaumudī Mahotsava, we find her sitting beside the sacred fire in the company of her husband, children, servants and husband's friends, although it is not clear as to whether she is merely a silent spectator or she takes active part in the musical and dramatic performances given during this night. She is present at the common feast which takes place on the next day.[8] Not only in the festivals celebrated at home but also in the outdoor festivals, she is seen enjoying herself. The peasant's wife is lucky enough to participate in the joyous festival celebrated in the refreshing open fields of nature in connection with the ploughing of the fields and sowing of seeds.[9] The *Nīlamata* does not deny water-sports to the ladies of Kashmir. The young maidens, it says, "should specially play in waters" during the celebrations of Śrāvaṇī festival.[10] Playing with men folk is allowed to women." *The joyful ladies it says* "dressed in their best attire, perfumed with scents and decorated with ornaments should sport in the company of men on the last day of Mahīmāna celebrations".[11] The ladies of the home are honoured on various occasions. On the full moon day of Mārgaśīrṣa, the gift of a pair of red clothes is prescribed for a Brāhmaṇa lady, for the sister, for paternal aunt and for the friend's wife. The mention of the presentation of gifts to friend's wife is quite significant as it could have been possible only in a free atmosphere, where a woman was allowed to move freely with no restrictions on her receipts of gifts from her husband's friends.[12]

---

[5] पूजनीया द्विजश्रेष्ठ तथा ज्योतिषका द्विजा : ।
धनधान्यौघवस्त्रैश्च. पूजनीया द्विजोत्तमा: ।
फलवेदविदश्चैव त्विहासविदश्च ये । Nīlamata V. 654 Ibid. V. 655

[6] मित्रभृत्याप्तसम्बन्धिसहितैश्च यथासुखम् ॥
भोज्यं विशेषवत्कार्य श्रोतव्यं गीतवादितम् ।
आश्रितानां द्विजातीनां शिल्पिसम्बन्धिनां तथा ।
तस्मिन्नहनि दातव्यं ग्राह्यं चैवात्युपायनम् ॥ Ibid. V. 483-4 Ibid. V. 541

[7] नृपतिस्त्वभिषेक्तव्यो दैवज्ञवचनान्नरै: ।
ब्राह्मणै: क्षात्रियैर्वैश्यै: शूद्रमुख्यैस्तथैव च ॥ Ibid. V. 857

[8] सार्ध भृत्यैस्तथा मित्रै र्दारापत्यादिभिस्तथा ।
वस्तव्या च निशा सैव वह्ने: पार्श्वरतै र्नरै: ॥ Ibid. V. 655

[9] हलेन वाहयेद् भूमिं पूर्व प्राक्प्रवणं शुभाम् ।
स्वलड्.कृतेन भोक्तव्यं क्षेत्रमध्ये तथा द्विज ॥
सुहृद्भार्याश्रितै: सार्ध वाद्यशब्दैर्मनोहरै: ।
उत्सवं चैव कर्तव्यं गीतनृत्तसमाकुलम् ॥ Ibid. VV. 567-68

[10] क्रीडितव्यं विशेषेण कुमारीभिस्तथा जले । Ibid. V. 741

As regards their place in the religious life, they are not only allowed to accompany their husbands in the performance of various rites and ceremonies but are also enjoined upon to perform singly some rites specially prescribed for them.[13] The predominance of the goddesses in the religion depicted in the *Nīlamata* is another factor pointing to the high status of women. The gods are mentioned often with their consorts. Śakra plays with Śacī. Viṣṇu's feet rest in the lap of Lakṣmī; Pārvatī accompanies Śiva; Sītā is worshipped during the celebration of Rāma's birthday and Krṣṇa's wife receives worship on the birthday of her lord. The mothers of the gods are also referred to. Besides these we come across various other female deities. The goddess Aśokikā, Śyāmā, Durgā, Śrī, Karīṣiṇī, Bhadrakālī, Bheḍā, Kāpinjalī, Sureśvarī, Bhadreśvarī, Gautameśī, Kālaśilā, Udyogaśrī, Gavākṣī, Caṇḍikā, Gaurī, Suvijayā, Śakunī, Brahmacārinī, Cakreśvarī and Gṛhadevī form the shining galaxy of female deities worshipped by the people of Kashmir. The rives of Kashmir are also personified as goddesses. Umā transforms herself into the river Vitastā, Aditi becomes Trikotī, Śacī assumes the form of the river Harpapathā. Diti becomes Candravatī and Lakshmī turns into the river Viśokā.[14] The very land of Kashmir is mother goddess, a form of Umā.[15] Numerous references are made to courtesans in connection with the description of festivals. The use of a simile comparing Kashmir with a temple due to the presence of tender ladies indicate the popularity of the institution of Devādāsīs or temple dancers.[16]

On the whole, the *Nīlamata* offers a pleasant picture of women of Kashmir. As a daughter she was trained in fine arts and was allowed to move freely in the society. By giving her in marriage, the father obtained religious

---

11. तस्मिन्नहनि न कार्यो विमुखः कश्चिदेव तु ।
स्त्रीभिर्भाव्यं प्रहुष्टाभिः सुवस्त्राभिस्तथैव च ॥
स्वाशिताभिः सुगन्धाभिः स्वनुलिप्ताभिरेव तु ।
भूषणैर्भूषिताभिश्च क्रीडितव्यं नरैः सह ॥ Ibid. 543-44

12. रक्तवस्त्रयुगं देयं सुभगा ब्राह्मणी तु या ।
स्वसा पितृस्वसा या च मित्रपत्नी तु या भवेत् Iqid. 473-74

13. तस्यां स्त्रीभिर्भवेत्पूज्यश्छन्दोदेव इति स्मृतः ॥
मनुष्यैस्तु न कर्तव्या तस्य पूजा कथंचन । Ibid. V. 569-70
About the goddess कश्मीरा it is stated
स्त्रीभिस्तु पूजा कर्तव्य न मनुष्यैः कथंचन ।
स्नाप्या स्त्रीभिर्भवेद्देवी कृष्णपक्षाष्टमीं तु ताम् । - Ibid. V. 552

---

14. Ibid. VV. 237-243.

15. यैव देवी उमा सैव कश्मीरा नृपसत्तम ।
आसीत् सरः पुण्यजलं सुरम्यं सुमनोहरम् ॥ Ibid. V. 12

16. स्त्रीभिश्च सुकुमाराभिर्देवालयसमश्रियम् । Ibid. V. 20

merits. As a wife, she was loved and honoured by her husband, and as a mother, she shone with her sons who revered her highly. A would-be mother could even be installed on the throne on the demise of her sonless husband-king.[17]

This unconventional account of the women of Kashmir is quite different from the account available in other Purāṇas and so it gives a distinctive character to the *Nīlamata*.

Entertaining of guests is another notable feature of the social life of Kashmir depicted in the *Nīlamata*. Even the king is enjoined upon to honour the immigrants from all the quarters.[18]

The people were fond of music, dancing, drama and other means of recreation which indicate their general prosperity depending upon agriculture and trade. The general terms used for the musical instruments are Vādya, Vāditra and Vādyabhāṇḍa. We find reference to Vīṇā, (The modern hundred stringed Santoor of Kashmir is probably śatatantrīvīṇā or vāna referred in the *Taittiriya Samhitā*) Veṇu (flute), śankha, paṭaha (drum) and muraja.[19] Dances were performed on religious occasions and in social gatherings held in honour of seasonal and agricultural festivals. The word "Prekṣā" mentioned in the *Nīlamata* refers to theatrical performances. The *Nīlamata* mentions also a peculiar phrase "Prekṣādāna" literally meaning the gift of a dramatic performance.[20] It seems to have denoted a gift made for the arrangement of a dramatic show. There must have existed some dramatic clubs which gave such shows on demand and the injuction of "Yathāvidhi prekṣādāna" *i.e.,* the gift for the arrangement of a dramatic show made in the proper procedure, may have been made with reference to them.

As regards the art of image-making the *Nīlamata* refers to images made of stone, clay, gold, silver, copper, brass, wood, sand, straw and ghee.[21] References are made to paintings on the cloth, the wall and the gound.[22] The people are directed to decorate the chaityas with beautiful paintings on Lord Buddha's birthday.[23] A circular pattern is drawn on the ground on which a Kashmīrī bridegroom has to stand before entering for his marriage, the house of the bride. This is a direct descendent of *bhūmiśobhā* mentioned in the *Nīlamata*.[24]

---

17. अन्तर्वर्त्नी तस्य पत्नी वासुदेवोऽभ्यषेचयत् ।
भविष्यपुत्रराज्यार्थं तस्यदेशस्य गौरवात् ॥ Ibid. V. 9

18. आगतश्च जनः सर्वः पूजनीयो दिगन्तरात् । Ibid. V. 872

19. एकादश्यां तु कर्तव्यं रात्रौ जागरणं तथा ।
गीतैर्नृत्तैस्तथा वाद्यैर्ब्रह्मघोषैस्तथैव च ॥
वीणापटहशब्दैश्च पुराणानां च वाचनैः ।
तत्कथाश्रवणैश्चान्यैस्तथास्तोत्रप्रकीर्तनैः ॥ Ibid. VV. 425-26

20. त्रयोदश्यां च कर्तव्यं प्रेक्षादानं यथाविधि ॥
धनं च शक्त्या दातव्यं ये नरा रङ्गजीविनः ॥ - Ibid. VV. 731-32

21. आषाढमासि प्रतिमां केशवस्य तु कारयेत् ।
सुप्तां च शेषपर्यङ्के शैलमृद्धेमदारुभिः ॥
ताम्रारकूटरचितैश्चित्रे वापि निवेशयेत् । -Ibid. VV. 422&23

22. चैत्रशुक्लत्रयोदश्यां कामदेवं च पूजयेत् ।
पट्टस्थं विविधैर्माल्यैर्गन्धैरुच्चावचैस्तथा ॥ - Ibid. V. 679

23. क्वचिच्चित्रयुताः कार्याश्चैत्या देवगृहास्तथा ॥ - Ibid. V. 712

24. प्रेक्षादानैश्चविविधैर्भूमिशोभाभिरेवच । - Ibid. V. 759

Of the items of dress, mention may be made of prāvarana which seems to be the same as prāvara mentioned in the Mahābhārata as a cloth offering protection against cold.[25] Kashmīrī pheran is most probably derived from Prāvaraṇa. Meat seems to have been a popular item of diet. Otherwise there would have been no necessity of prohibiting strongly the eating of meat for five days dedicated' to the worship of Viṣṇu.[26] Wine is recommended as a drink on the new snowfall day and Irāmañjarī Pūjana.[27]

In the sphere of political thought, there existed a belief in the divinity of kingship along with the theory that law is superior to the king. It is stated in a verse that the king of Kashmir is a part of Hara and should not be disobeyed. The same verse is quoted by Kalhaṇa with the significant expression "even a wicked one" added to the king.[28] Compared with Bhisma's statement in the Mahābhārat that a virtuous king is truly a god, this difference of statement of the *Rājatraṅgiṇī* from that of the *Nīlamata*, shows a gradual development of the theory of absolute monarchy. The survival of a few republican elements is also indicated by the terms prādhāna and gaṇamukhya.

Concerning religious life it shows not only the other cults adopting the Nāga deities but also the Nāga cult bringing deities of other cults into its fold. Bhava, Mahādeva and Śambhu which are names of Śiva, four vyūhas Vāsudeva, Sankarṣaṇa, Aniruddha and Pradyumna, the epic heroes Rāma, Lakshmana and Yudhishthira, all appears in the Nāga list of the *Nīlamata*. On the whole, *Nīlamata* reveals the spirit of compromise and synthesis in the field of religion. The Brahmanic deities, the Nāgas, the Pishācas, Buddha all receive their due share of worship from the inhabitants of Kashmir. The followers of different cults are stated to be free to worship their respective deities but the different deities are described as honouring one another and thus creating an atmosphere in which various cults are unified.[29]

In the field of philosophical thinking, the *Nīlamata* presents the same theistic Sāṅkhya which appears in the epics and other Purāṇas. The *Nīlamata* presents a compromise regarding the problem of creation; it uses the terminology of the Sāṅkhya referring to Indriyas, Indriyārthas, Mahābhūtas, Manas Buddhi, Ātmā, Avyakta and Puruṣa; but it does not accept its atheistic metaphysics.[30] The five gross physical elements - Earth, Water, Fire, Wind and Ether - which may stand for the

---

25. हिमोपरिनिष्टैश्च गुरुप्रावरणाम्बरै । - Ibid. V. 483
26. पूजनीयो हरिर्देवो ब्राह्मणाः सहुताशनाः ।
 वजनीयं तदा मांसं प्रयत्नादपि काश्यप । - Ib i d. V. 461
27. तवो मद्यस्तु पातव्यो मद्यपेः पतिते हिमे । - Ibid. V481
28. कश्मीरायां तथा राजा त्वया ज्ञेयो हरांशजः ।
 तस्यावज्ञा न कर्तव्या सततं भूतिमिच्छता ॥ - Ibid. V.
 Compare with Kalhana's Rājataraṅgiṇā-
 कश्मीरा पार्वती तत्र राजा ज्ञेयो हरांशजः ।
 नावज्ञेयः स दुष्टोऽपि विदुषा भूतिमिच्छता ॥ Rajat. 1. 72

---

29. 'घृतेन स्नापयेद् देवं स्वशक्त्या मधुसूदनम् ।
 हरभक्तो हरं देवं यदा स्यादुत्तरायणम् । Ibid. V. 461
30. Ibid. VV. 1258-60

solid, liquid, gaseous, aerial and ethereal states of matter, are stated to be the supporters of the world, but behind these is seen the working of the force of the Supreme spirit.[31] The epithet "Cause of the causes of the world" applied to the Viṣṇu and Brahmā indicates that along with the Supreme Spirit, the final cause, there is also Prakriti, the immediate cause of the world. At one place, Shiva's epithet "Sākṣivat sthitah" sounds like that Sāṅkhya Puruṣa but unlike the latter He is regarded as the creator, the sustainer and the destroyer of the world.[32] Three qualities of Rajas, Sattva and Tamas are also referred to and are associated with the power of creation, protection and destruction.

The theology of the *Nīlamata* is replete with numerous gods and goddesses. The trinity of Brahmā, Viṣṇu and Śiva plays due role but there are others like Indra, Varuṇa, Yama, Kārttikeya, Baladeva; Aśvina, Maruts, Viśvedevas, Vasus, Yakṣas, Nāgas, Gandharvas, Prithivi, Surabhi, Sītā, Śaci, Lakṣmī, Umā, Śyamā, Bhāratī, Prajn̄ā, Mati etc. The tendency of describing one deity as the highest among others at one time and transferring the same epithet to the other at another time is clearly perceptible in the praises of Brahmā, Viṣṇu, Śiva, Nila and the goddesses Umā and Lakṣmī. At some places Viṣṇu is praised as, the best among the gods, unfathomable, the highest, the eternal, the refuge of all gods, the lord of the gods, cause of the causes of the world, the lord of three worlds, worshipped by Śiva, praised by Brahma;[33] but at other places Brahmā is described as the cause of the causes of the world, the lord of three worlds, the lord of the god of the gods, the lord of all, the omniscient, the real force behind the elements, the preceptor of the world and the sustainer of the world.[34] Śiva is also eulogized as the preceptor of the world, the lord of world, the lord of the gods, the lord of the god of the gods and the highest lord.

Even the Nāga deity Nīla is described as the lord of the gods, the creator of the creator, lluminating Brahmā. Umā is the mother of all gods, higher than Śarva, and Laksmī is raised to the highest position by saying that all the goddesses are her forms.

The idea that the whole world is God or a manifestation of God is also present in the *Nīlamata*. The whole earth is a form of the goddess Satī. The earth, the water, the air, the sky, the fire, the sun, the moon, and the sacrifice, all these are regarded as eight forms of Śiva.[35]

The doctrine of monism, according to which there exists only a single principle from which everything is evolved, is also found in the *Nīlamata*. Brahmā in the *Nīlarmta* seems to have been identified with the Brahma of the Upaniṣads, for He is recognized as the only element in the universe except whom there exists nothing. He is the knower and the thing to be known, the body and the soul, the meditator, the object of meditation and the meditation itself.[36] He is also of unknown birth. In the eulogy of Nīla there is a reference to Brahmā in the Upaniṣadic style. This Brahmā is indivisible, imperishable and the highest. Due to its minuteness it is called Ether. The statement that it is minute as well as great, uncreated as well as possessed of limbs reminds one of similar statements found in the Katha and the Śvetāśvatara Upaniṣads.[37] Of course, the *Nīlamata* does not give us the clear-cut monism; it has just paved the way for the Monistic Śaiva Philosophy of Kashmira. ☐

---

[31] Ibid. VV. 1258-60

[32] bid. VV. 1129-32

[33] Ibid. VV. 1258-60, 1262-64 etc.

[34] bid. V.V. 1114-23

[35] Ibid. V.V 1129-30

---

[36] Ibid. V.V. 1122.23

[37] Ibid V.V. 360-61.

Prof. Satyavrath Shastri releasing the books Human Values, Nehru in Modern Sanskrit Literature, authored by Dr. S. Ranganath

philosophy of sri vallabhacarya

—Dr. B.R. Shantha Kumari

In Vallabha's estimate. Advaita is "Sankhya in disguise". His view is that maya is God's real power to produce real effects and not deluding appearances. The rejection of maya - as either internal or external to Brahman, and as a principle of falsity, are important features of Suddhadvaita which is the core of the present paper.

Sri Vallabhacarya (1479 - 1533) is the propounder of pure non-dualism (*Suddhadvaitda)* also known as the path of grace *(pusti-marga).* Vallabha - a contemporary of Caitanya (1485-1533) - is the son of Srimati Yellamma (the daughter of Sri Sharma - a priest of the Vijayanagara royal household) and Sri Laksmana Bhatta (belonging to a family of learned and pious Vaisnavites of *Bharadwaja-Gotra,* following the *Taittiriya-Sakha* of the *Yajur-Veda*), residing at Kakarvad - a town on the southern bank of the river Krsna. It is believed that Lord Krishna in a dream, revealed to Yajnanarayana Bhatta (an ancestor of Laksmana Bhatta) that He would be born in their family after the completion of a hundred *Somayajnas.* By the time the family completed a hundred Somayajnas, Laksmana Bhatta had moved with his family to the holy city of Varanasi - a renowned centre for learning and scholars. But fearing a Muslim invasion in 1479, Laksmana Bhatta with his wife, fled from Varanasi to escape from the invaders. Fear and the strain of the flight, made his wife deliver a baby prematurely in the seventh month of pregnancy, in the forest of Camparanya (the present day Raipur), on the eleventh day (*Ekadasi*) of the dark half (*krsna-paksa*) of the month of *Caitra*. Since the child did not show any sign of life, the parents presuming that the child was dead, wrapped it up in cloth and abandoned it near a tree. It is believed that Lord Krishna appeared in a dream and revealed to the parents that it was He Himself who had taken birth as their child. When the anxious parents rushed back to retrieve the child, they were amazed to see their baby alive, unharmed by and protected amidst the encircling fire. The child was named "Vallabha", which in Sanskrit means "dear one". The followers of Vallabha regard him as an incarnation of the Fire-principle (*Agni*) representing the face (*mukha*) of Lord Krishria and his writings-as those of Lord Krishna Himself.

Vallabha was born during very tumultuous times when most parts of North and Central India were suffering due to Muslim invasion. Therefore, people were forced to flee from place to place to avoid religious persecution and conversion. After a brief stay at Camparanya, Laksman Bhatta returned to Benaras, as the Muslim invasion did not occur. As a child, Vallabha was extraordinary. Tutored by Visnucitta from the age of seven, Vallabha within four years mastered the *Vedas*, the *Vedangas,* the six systems of philosophy (*sad-darsanas*), the *Bhagavad-Gita*, the *Bhagavata*, and the *Pancaratra*. Vallabha could recite a hundred mantras not only from beginning to end but also in the reverse order! He was also proficient in Tantra, Jainism and Buddhism. Hence, he was respected as a personification of knowledge and applauded as Bala-Saraswathi.

When Vallabha was only eleven years old, his father died; resulting in a split in the family. Thereafter, Vallabha undertook a pilgrimage and for twenty years travelled three times throughout India, sometimes accompanied by his mother and family members. During the first pilgrimage lasting for one year, on being invited by his uncle who was a powerful officer in the Vijayanagara-palace Vallabha travelled southwards because North India was under Muslim invasion, and also because Vallabha belonged to the South. Soon after Vallabha's arrival at Vijayanagara, Sri Krishna Deva Raya was crowned as its King. When he was only twelve years old, in the court of King Krishna Deva Raya at Vijayanagara, Vallabha debated with the Dvaitins and the Advaitins on the question whether God is dualistic or non-dualistic. In the debate which continued for twenty-seven days, Vallabha emerged victorious. A *Kanakabhisekam* was performed to honour him by Krishnadevaraya, in recognition of his erudition. The titles of *"Acarya"* and *"Jagadguru"* were conferred on him, and a hundred *maunds* of gold was given as gift. Vallabha distributed the gold among the poor Brahmins and scholars, retaining only seven gold *mohurs* which were used for making ornaments for Govardhananatha.

Since Vallabha was preceded by philosophers like Ramanuja, Nimbarka, and Madhva; the influence of their philosophy can be discerned in his views. While Caitanya engaged in ecstatic music and dancing to draw the masses, Vallabha delivered religious discourses on the *Bhagavata* for popularizing devotion (*bhakti*) and spreading his philosophy of service (seva) to God. Vallabha propogated Suddhadvaita as a God-revealed superior path of grace (*pusti-marga*). Just as food nourishes the body so also grace nourishes the spiritually famished soul to help it attain liberation.

All schools of Vedanta seek to discover the unity of the diverse phenomena - the non-sentient world (*jagat*) and the sentient souls (jivas) - in the non-dual Brahman. But, they only differ among themselves in their unique interpretation of the unity - diversity relationship. While for Sankara, non-duality is the sublation of all diversity; for the others, it is the subordination of all diversity to the supreme unity - Brahman.

The reason why Sankara's Advaita - the most widely known school of Vedanta, often confused as synonymous with Vedanta itself - attracts much attention, is because its metaphysics is free from theology at the trans-empirical level - *Paramarthika;* accepts scripture (*sastra*) as the sole and supremely authoritative means of knowledge (*pramana*) for perceiving transcendental spiritual truths; and its popularity among the theologically oriented devotees is because it can accommodate all names and forms (*nama-rupa*) of God(s)/ Goddess (es) of all religions (*dharma/mata*) and one's chosen personal deity - *Ista-devata* - in its philosophical concept of Saguna-Brahman.

Vallabha's dissatisfaction with Advaita (also known as Kevaladavita / Nirvisesadvaita) that it is not sufficiently non-dual (*advaitic*), inspired him to formulate his philosophy of *"Suddhadvaita"* meaning "pure non-dualism" because it rejects *maya* as a phenomenon of illusion external to Brahman. Vallabha's question is - Is *maya,* internal or external to Brahman? If *maya* is located within Brahman; then, it will become an attribute (*visesa/guna*) of Brahman, consequently, Brahman will become *savisesa/saguna*. But, this will contradict the main thesis of Advaita which declares that Brahman is attribute-less (*nirguna*). If maya is outside and independent of Brahman (like the Prakrti of Sankhya); then, Advaita will become dualistic (*dvaita*) and cease to be non- dualistic (*advaita*). In Vallabha's estimate, therefore, Advaita is "Sankhya in disguise". His view is that *maya* is God's real power to produce real effects and not deluding appearances. The rejection of *maya* - as either internal or external to Brahman, and as a principle of falsity, are important features of Suddhadvaita.

Unlike Caitanya's philosophy in which Radha occupies an important place and devotion is expressed in the form of conjugal love (*madhura-bhava*); the Gopis and not Radha occupy an important place in Vallabha's philosophy wherein devotion that is generally favoured is loving service (*seva*) to Lord Krishna, and *madhura-bhava* is recommended only for a very few fortunate recipients of God's grace. Like Madhva, Vallabha admits the concept of the inherent inequality of souls (*taratamya*).

Vallabha declares that scripture is the sole authority in religious matters. Reason is only an aid for understanding and interpreting scripture - *Sruti* and *Smrti*. Both sections of the *Vedas* are equally important for him. The Smrti texts include the *Brahma-Sutras*, the *Bhagavad-Gita,* the *Pancaratra*, and the *Bhagavata.* Vallabha upholds that among the *Smrti* texts, each later work is an explanation and improvement of the preceding work. Therefore, for Vallabha, the *Bhagavata* - being the last, and acknowledged as the King among the scriptures - is the most important authoritative text. It occupies the highest place among the scriptures of Vaisnavism propagating devotion to Lord Krishna. Moreover, it is also unanimously accepted and revered by the Advaitins, Visistadvaitins, Dvaitins and the other orthodox philosophers.

According to Suddhadvaita, Brahman has a form as described in the *Bhagavata,* is Purusottamma/Sat-Cit-Ananda/ Lord Krishna - the shepherd-boy: Bala Krsna of Brindavan. Vallabha propounds *avikrta parinama-vada* (the theory of a phenomenon manifesting itself really as an effect without itself undergoing any change) to explain the relation of identity-in-difference between the unity - Brahman, and the diversity - *jagat* and jivas. He upholds that Brahman is the inseparable efficient and material cause *(nimitta-upadana karana)* of the world which is a sport (*lila*) of Brahman. It is not a product of the jiva's superimposition but a real manifestation of Parabrahman. "Manifestation" means withdrawing or concealing (*tirobhava*) His *Ananda* and *Caitanya* aspects - partly or entirely - for presenting (*avirbhava*) Himself as lower phenomena. Through His will power, Brahman conceals: (1) His *Ananda* aspect partially and manifests as the impersonal Aksara which is comparable to the Nirguna-Brahman of Advaita; (2) His *Ananda* aspect completely to manifest as the sentient souls - jivas; and (3) both *Cit* and *Ananda* aspects completely to get manifested as the world of phenomena. According to Suddhadvaita, Aksara/Nirguna-Brahman - is the indweller (*antaryami*) in, and the source of the jivas and matter that emerge from Aksara like sparks from fire. Unlike Sankara, for Vallabha Saguna-Brahman is the supreme Brahman/Lord Krishna, superior to Aksara/Nirguna-Brahman. Just as the sun is the support of heat and light, and not vice-versa so also Lord Krishna is the immutable support unaffected by everything - including the all-pervasive Aksara - that emanates from Him. All phenomena are verily Brahman whose higher nature is only obscured and not destroyed/sublated, for enacting the cosmic play (*lila*). Vallabha contends that by postulating the pre-existence of a finite soul to superimpose, a world to be superimposed, and Brahman to be superimposed upon, Advaita is compromising on its non-dualism. This problem can be avoided by postulating that the non-dual Brahman is an omnipotent God, who is unique in that all contradictions are resolved in Him because He is the supreme Reality transcending all worldly logic and empirical limitations. Therefore, it is easily possible for Brahman/God to accomplish the impossible by human standards. Through prayer, worship, and selfless loving service, the jiva can make God manifest His obscured *Caitanya* and *Ananda* aspects. In liberation, the *Ananda* aspect that was not lost in bondage but only obscured gets manifested, and the bound finite soul becomes all- pervasive in liberation. The major text (*mahavakya*) - "That thou art (*tat tvamasi*)" means that the soul is literally of the same substance as Brahman, and not figuratively as in Advaita.

The jivas are atomic is size (*anu-parimana*), and infinite in number. It is the knower (*jnata*), doer (*karta*), and enjoyer (*bhokta*). The jiva is a part of Brahman, but this does not mean that it is identical with Brahman. Like Madhva, Vallabha admits that the souls are unequal (*taratamya*), and identifies three kinds of souls - *Maryada, Pusti,* and *Pravahini* - due to difference in the goals desired and the means (*sadhanas*) adopted by them for attaining liberation (*moksa*). Among the jivas, the *Pusti* is the highest type. "Pusti;" literally means "nourishment". Vallabha proclaims that grace is the food which nourishes the soul. The degeneration that set in later on in Suddhadvaita is responsible for it being misrepresented as a philosophy of Epicureanism which involves fattening the body with good food as its aim. A divinely nourished soul which is a fortunate recipient of God's grace is called a *Pusti-jiva.* Accepted by God as His own, such a jiva displays spontaneous unconditional love for God, expecting nothing from Him in return (*ananya-bhakti*) since devotion is practiced for its own sake. The *Maryada-jivas* are those for whom devotion is only a means for attaining God. The word *"maryada"* means living and striving within the limitations of discipline. They meticulously adhere and conform to Vedic practices, follow the paths Yoga and knowledge (*jnana*) relying on their individual effort, and are motivated by a desire for liberation (*mukti*) from transmigration (*samsara*). They attain union with the impersonal Aksara, and not with Lord Krishna who can be attained only through His grace. God's will is omnipotent and nothing can compel God to confer grace. The soul is brought into existence mainly to serve the Lord. The *Pravahini-jivas* love a life of transmigration. These are of two kinds: (1) the ignorant souls (*ajnas*) who are in bondage due to bad company but can be reformed through the practice of righteousness and devotion; and (2) the wicked souls (*durjanas*) who are positively evil and demoniac by nature.

Due to ignorance (*avidya*) generated by desires (likes and dislikes) and attachment, the jiva adopting an ego-centric view makes a wrong interpretation and evaluation of the world and projects on it, its perverse apperception thereby transforming the world into a problematic and a source of bondage (samsara) for the jiva. Hence, it is *avidya* which generates bondage - *samsara*, and not the God-created world. When the jiva changes its approach and becomes God-centric, release in the form of fellowship with God is attained. What gets terminated in the liberation of the transmigrating jiva is its fanciful psychic phenomenal *samsara*, and not the God-created physical real world which continues to exist irrespective of any jiva overcoming its *avidya*. Bondage is real and not an illusion, and likewise real also are all the moral and spiritual efforts to terminate it. Therefore, to eliminate the illusionism of Advaita, a real purpose is attributed to moral and spiritual effort.

Suddhadvaita recommends service to God in three ways, through one's: (1) *body/kaya*, (2) *wealth/vitta*, and (3) mind/ *manas*. Through mental-worship (*manasa-puja*) one develops a feeling that one is a servant of God *(dasa-bhava)* and that the main purpose is to render service to Him for its own sake, to please Him and not for getting anything from Him. When a person gets fully established in this approach, one transcends *samsara*. The *dehaja* and the *vittaja* forms of service are the expressions of *manasa-bhakti*. The interpretation of *bhakti* is so comprehensive in Suddhadvaita that it is applicable to seekers at all stages of their spiritual growth. For those in the early stages of spirituality, the expression of devotion through physical service involving worship of God in his images, and material wealth is highly significant because mental worship is possible for the more spiritually advanced seekers/devotees. Moreover, mental service may be a pretext for one's laziness and miserliness. The images of Lord Krishna are kept in the private residences called *havelis* of the Guru who are not paid priests but leaders of the sect being descendants of Vallabha and owners of the idols. The sacred idols called Sri *Murti / Svarupa* are the most honoured religious phenomena. The Suddhadvaitins uphold that their beloved God reveals Himself in the images to receive the loving adoration of the devotees. Such loving devotional worship offered for several generations enhances the divinity of the image which is not a mere idol of God, but His very being. The worship offered is not *puja* but non-ritualistic service (*seva*) to the indwelling real presence in the idol. It is believed that Vallabha himself collected many images, consecrated them, and distributed these among his disciples for worship.

Child Krishna - Bala Krishna - is the most common image that is bathed, decorated, fed, and lulled to sleep with loving care, devotional songs and religious worship using the best paraphernalia available involving much expenditure on these. Although there are no rituals, much attention is paid to decoration, neatness and aesthetic appeal. Lord Krishna's life is divided into eight stages, and at the time representing each stages of His life a *seva* is performed with appropriate decorations and offerings.

The postulation of *pusti* distinguishes Suddhadvaita from the other schools of Vaisnavism that admit the nine forms of devotion (*nava-vidha bhakti*) discussed in the *Bhagavata, namely sravana, kirtana, smarana, pada-sevana, arcana, vandana, dasya, sakhya, and atma-nivedana.* For Vallabha, the first six forms are preliminary forms of devotion or lower-devotion (*apara-bhakti*) because by practicing these, a person gradually develops spontaneous love for God without any external stimulus and a capacity for *atma-nivedana* the final stage or highest-devotion (*para-bhakti*). According to Vallabha, it was revealed to him by God that the fortunate recipients of God's grace can directly adopt self-surrender at the outset itself because the other forms of devotion are only expressions of one's devotion to God. God's grace can be accomplish with ease what is regarded as impossible by human standards.

Admission into this school is through a ceremony called *Brahma-sambandha* through which the soul surrenders itself completely to God. Initiation is done through a *mantra* - *"srikrsna saranam mama"* - meaning "Sri Krishna is my refuge". Damodara Das was the first to be initiated by this *mantra*. Through the practice of physical and mental devotional service, attachment to God matures along with a corresponding detachment from worldly phenomena. According to Vallabha, the life of a householder (*grhastha*) and a renunciate (*sannyasain*) are both equally conducive for spiritual progress. He discouraged his followers from becoming *sannyasins*, although he himself died a *sannyasin*. From *bhava, prema, pranaya,* and *sneha,* devotion blossoms into *raga* and *anuraga* which are intense forms of attachment to God, and culminate in God-inebriation (*vyasana*) wherein the lived-world of the devotee is substituted by a realm in which only God, oneself, and fellow devotees exist. It is also a state where God-inebriation is combined with obliterating oneself apart from God (*nirodha*). These denote that the soul loves God wholeheartedly for His own sake, and that it exists only to serve Him. This attitude culminates in the exalted devotee getting inseparably united with the heart and spirit of God and gaining a vision of God's omnipresence (*sarvatma-bhava*). Consequently, the devotee experiences God's own delight in one's Self and perceives Him only in all the varied phenomena around. The bliss of God gets channelized through the devotee upon all the other phenomena around.

The soul in God-absorption becomes united with God (as a lover with one's beloved) wherein one's individuality is retained and one's finite self-identity is effaced in the spiritual union. Within this sublime experience, there is scope for an eternally rhythmic separation (*viyoga*) and union (*samyoga*) alternating in the devotee's daily life. The Suddhadvaitins long for the intense pain of *viyoga* viewing it as more valuable than the positive experience of peace and joy vouchsafed by *samyoga* because peace and joy indicate self-centeredness which disturbs true devotion in which there is no space for self-assertion. It is believed that the consummation of devotion is experienced in the soul's anxious passionate, all-obliterating desire for God, *i.e.* when the soul is engulfed by the pangs of separation with the promise of an impending immediate union. Such an elevating and edifying mental state, according to Vallabha, is what qualifies one for renunciation. According to Suddhadvaita an exalted devotee who practices devotion for its own sake and preoccupies oneself in the service of God delights in *Bhajanananda* in preference to the joy of liberation which confers *Brahmananda.*

The fruit (*phala*) of devotional service (*seva-bhakti*) is tri-fold: (1) the devotee gains efficiency of a divine nature (*alaukika-samarthya*) because the devotee's power is the Lord's power. The devotee's power is different from the super-natural powers (*siddhis*) of Yoga because the selfless pure love of the devotee subordinates God himself to the devotee just as the undeviating love of a wife subordinates her spouse to her; and the soul becomes the master of the Lord! This is evidenced in the *Bhagavata*, where Lord Krishna is bound by the call of the Gopikas of Brindavan. Thus, every wish of a genuine devotee becomes charged with God's power and gets fulfilled even without the devotee knowing it, unlike the Yogi who acquires super-natural power through the practice of the austerities of Yoga. (2) the devotee gets associated with God (*sayujya*), as is the case with the Maryada-jivas mergence with Aksara; but for the privileged pure soul - Pusti-jiva, there is no merger because it continues to serve God even in the transcendental state through its spiritual body (*sevapayogi-deha*) suitable for divine service constituted not by Prakrti but by ananda which is the essence of God's body.

The transmutation occurs even when the devotee is alive (*jivan-mukti*), and the liberated devotee communes with God through one's physical body. The realized soul's inner life is transacted through the spiritual body. After one's physical death, the spiritual body reaches the Lord's transcendental domain and gets pre-occupied in serving the beloved Lord. The devotee who is merged with God, is guarded by the Lord who wards off all the dangers and difficulties of the realized devotee.

❑

Structure and texture of Purana

—Prof. K.G. Krishnamurthy

Whether it is meditation on God, the Absolute, or the queer models of worship of a grotesque idol of a village deity, everyone of the religious practices of Hinduism finds an honourable place in the Puranas. They have encompassed all aspects of human life

The ancient Indian literature is considered as the oldest of all the literature of the world. The Vedas in general and Rigveda in particular form the base of Indian religious thought. As it is very well-known, the Vedas are four in number *viz.* Rigveda, Yajurveda, Samaveda and Atharvaveda. Vedas are called Shruti since they are passed on from one person to another through speech and hear method. When writing was adopted for recording, the vedas were also put in book form of various types. Main theme of the Vedas was propitiation of the gods through sacrifices. The mantras formed the structure of the Vedas. They were not understood by the common folk with the passage of time, worship of various gods took prominent place and people found solace in attributing many qualities to the gods of their choice. Worship of many gods is called Polytheism. People began to worship only one god in place of many gods which came to be called Monotheism.

In due course, philosophical thinking also came into forefront and people with intellectual bent of mind were of the firm opinion that the Almighty God is formless, attributeless and is the only reality. Thus, the Indian way of worship got transformation from Vedic sacrifices to worship of various gods and lastly to accepting only the Almighty God. This led to the new literature called Puranas.

"Whether it is meditation on God, the Absolute, or the queer models of worship of a grotesque idol of a village deity, everyone of the religious practices of Hinduism finds an honourable place in the Puranas. This is because they have recognised the need for a variety of approaches to God to suit the bewildering of divergence of human temperaments. If the Hindu society has not been swept off its feet by the incessant invasions of barbarians or the powerful impacts of semetic religions or even the periodic internal upheavals by heretics, it is not a little due to Puranas. There is an additional reason as to why the Puranas have become the saviours of Hinduism. It is because they have encompassed all aspects of human life, whether sacred or secular. This has naturally made them grow to encyclopaedic proportions. At a time when the only access to knowledge for the common masses was by listening to the Puranas, they have discharged their duties to the society admirably well."

According to the Atharva Samhita, from the residue of the sacrifice, Rik, Sama, Chandas and Purana were created along with the Yajurveda.

"ऋचः समानि छन्दांसि पुराणं यजुषा सह"

The Shatapatha Brahmana considers Purana as veda. But only by these references to the word Purana, it need not be considered that the present available 18 Puranas are referred to. The Purana referred to in the above mentioned Vedic texts is not available now. The Purana was given due respect on par with the Vedas.

Shankaracharya in his Bruhadaranyaka bhashya has said that the conversations between Urvashi and Pururavas and such others are called Itihasa and sentences such as **असत् वा इदमग्र आसीत्** are called Purana. From these it is clear that description of creation etc., are termed as Purana. The Puranas such as Brahmanda, Matsya, Vishnu write about the characteristics of the Purana as follows:

सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वन्तराणि च ।
वंशानुचरितं चैव पुराणं पञ्चलक्षणम् ॥

1) Creation, 2) Total destruction leading to re-creation. 3) Ancient dynasties, 4) Rule of various Manus. and 5) description of kings belonging to Solar and Lunar dynasties. These are the five characteristics of' a Purana.

When we apply these characteristics. it is observed that only Vishnu purana stands the test. Other Puranas either contain some more traits or lack one or two of the above lakshanas. Those which do not have all the lakshanas are called Upa-Puranas.

According to the tradition, the sage Veda Vyasa composed all the Puranas. Vishnupurana says that Vyasa composed one work called Purana samhita and after that only he took up the task of writing Mahaharata

आख्यानैश्च उपाख्यानैः गाथामिः कल्पशुद्धिभिः ।
पुराणसंहितां चक्रे पुराणार्थविशारदः ॥

However, considering the bulk of the Puranas it is proper to conclude that Vyasa, his disciples and their followers have put their effort in bringing the Puranas to the present form.

As stated in the beginning of this article, some portions of the Puranas must be as old as the Vedas. But none of the Puranas is available in the form they were at that time. Therefore, it is not easy to decide the date of the Puranas. They have undergone transformations for many centuries. Some of the Puranas belong to the period nearer to that of Mahabharatha. Sanskrit poet Banabhatta quotes from Vayupurana. Shankaracharya and Kumarila Bhatta of 8th century refer to some Puranas. The story of Shakuntala as depited in Kalidasa's Abhijnana Shakuntalam has resemblance with that in Padmapurana. According to scholars, Padmapurana is a later composition.

Puranas are eighteen in number. All of them are in dialogue form like Mahabharatha.

“In ancient India, there were a band of bards and minstrels called ‘Sutas’ who went about or were employed for reciting these mythological poems. Each king had his own ‘Sura’ who was a repository of the family annals; during occasions like long sacrifices, when a huge concourse of people gathered, the Sutas recited the Puranas and edified the masses, with the old stories and also enlightened them on principles of moral conduct through illustrative legends of old. In subsequent times the old community of Sutas ceased to exist, but gave rise to the class of professional expounders of Puranas called Pauranikas who recited and explained in the local languages the contexts of these religious mythological books.

Generally, the sutas narrate to the sages like Shaunakas in the forest called Naimisharanya. In the course of narration, the Sutas tell related stories and examples culled from ancient texts such as Vedas and their own experiences. This enhances the bulk of the Puranas. The present number or shlokas put together from all the Puranas cross four lakh margin. The eighteen Puranas classified as Sattvika. Rajasika and Tamasika. This classification has also been named as Vaishnava, Brahma and Shaiva respectively.

The famous Vishnupurana has named the 18 Puranas in the following shlokas.

ब्राह्मं पाद्मं वैष्णवं च शैवं भागवतं तथा ।
तथान्यन्नारदीयं च मार्कण्डेयं च सप्तमम् ।
आग्नेयमष्टमं चैव भविष्यन्नवमं स्मृतम् ॥
दशमं ब्रह्मवैवर्तं लैङ्गमेकादशं स्मृतम्॥
वाराहं द्वादशं चैव स्कान्दं चात्र त्रयोदशम् ।
चतुर्दशं वामनं च कौर्मं पञ्चदशं तथा ॥
मत्स्यं च गारुडं चैव ब्रह्माण्डं च ततः परम् ॥

In the above list, some times, Devi Bhagavatha and Vayupurana are mentioned in place of Bhagavata and Shiva Purana. Vishnu, Bhagavatha, Naradiya, Garuda, Padma and Varaha are called Vaishnava Puranas. Brahma, Brahrmnda, Brahma Vaivarta, Markandeya, Bhavishya and Vamana are Brahma Puranas. Vayu, Linga, Skanda, Agni, Matsya and Kurma are called Shaiva Puranas.

Following table shows the number of shlokas each Purana has got:

Sl. No.	Name of the Purana	Number of Shlokas
1.	Agni	16,000
2.	Bhagavata	18,000
3.	Bhavishya	14,500
4.	Brahma	10,000
5.	Brahmanda	12,000
6.	Brahmavaivarta	18,000
7.	Garuda	18,000
8.	Kurma	18,000
9.	Linga	11,000
10.	Markandeya	9,000
11.	Matsya	14,000
12.	Naradiya	25,000
13.	Padma	55,000
14.	Skanda	81,000
15.	Vamana	10,000
16.	Varaha	24,000
17.	Vayu	24,000
18.	Vishnu	23,000

Content of the Puranas

The Puranas have greatly contributed to the Indian literature. Hindu religion and thought are very much influenced by them. The Hindu religion and culture has from times immemorial accepted the three-god worship popularly known as **'Trimurti'.** As alreadly noted, polytheism has been the accepted system of worship. Brahma, Vishnu and Maheshwara are the three main gods. Brahma is scantly worshipped, whereas the other two profusely. We do not have one-god theory. People find pleasure in worshipping the god's form of their choice. The Avatara or the incarnation concept has led to worship god in forms such as man, woman, animals, man-woman, man-animals. The primordial god took the form of fish to protect the world. He took the forms of tortoise, boar, lion-man, and human. In order to show to the world that dharma or righteousness prevails over adharma, truth over falsehood, non-violence over violence, the primordical god took the above forms. Stories were composed and narrated to the people so that they mend themselves and become ideal to others.

The Puranas deal with many mythological personages, pilgrim centres, mountains, rivers, saintly persons and so on. Apart from being religious, the Puranas are secular also. Medicine, Music, Art, Architecture, Astrology. Dharmashastra, Rhetories, poetics, Grammar, different schools of Vedantic thought, non-Vedantic thought, science of polity have found the place in the Puranas. Thus the multi subject content of the Puranas has helped the commentators to form their own view of thought and propagate them. The Puranas have made ways to people to give discourses and musical concerts to attract people and turn them towards religion and culture. Many poets have drawn subjects for their works from the Puranas. Summarily it can be said that the Puranas earn the credit of making the Hindu religon stand the test of times.

A brief survey of the content of Mahapuranas is taken up here.

Agnipurana

The fire god Agni is said to have told this Purana to the sage Vasistha. Large part of this is devoted to the cult of Vishnu, especially to the descriptions of His incarnations as Rama and Krishna. Other subjects dealt with in this Purana are the stories of Ramayana and Mahabharatha, installation of idols in temples, astrology, architecture, seience of medicine, principles of dramaturgy, figures of speech etc.

Bhagavathapurana

This Purana is the most popular among the Puranas. It is narrated by the sage Shuka to the king Parikshit. Story of Krishna occupies important place here. Some of the topics addressed here are : the cosmic form of God and creation of the world. Stories of Jaya and Vijaya, Hiranyakashipu and Prahlada, destruction of Daksha's sacrifice by Rudra, Gangavatarana, Samudramanthana etc. The tenth Skanda narrates the story of Krishna in detail.

Bhavishyapurana

This Purana has two parts: purvardha and uttarardha. Uttarardha is considered as a separate Purana called Bhavishyottarapurana. The topics dealt with here are: sixteen samskaras, vratas or religious observances, creation of this world, types of dana, description of good conduct etc. The Purana gives the geneology of the kings who will come in future and the way they rule the country which is why, probably, the Purana is called Bhavishya.

Brahmapurana

It is said that this Purana is a compilation of chapters taken from Mahabharatha, Vishnupurana, Markandeya-purana and Vayupurana. Main contents are: creation of the world including the gods and human beings, seven islalnds, detailed account of Purushothama kshetras such as Puri, story of Sri Krishna, descriptions of some incarnations, and also the systems of philosophy such as Saankhya and Yoga.

Brahmandapurana

This is said to have been told by Brahma to the sages engaged in a sacrifice in Naimisharanya. As usual, it contains the subject of creation. Vyasa's disciples, distribution of Vedic shakhas, story of Dhanvantari receiving Ayurveda. There is Lalitopakhyana which contains 40 chapters. The famous Lalitha sahasranama is the part of the Upakhyana. In the Bali island of Indonesia, a translation of this Purana into Balinese is found.

Brahmavaivartapurana

The Vishnupurana has mentioned this Bhavishyottarapurana among the Mahapuranas. Hence, this is earlier to Vishnupurana. The original cause of the universe is depicted as vivarta or appearance. That is why it is called Brahmavaivarta, Ayurveda sandhya ritual, importance of Shalagrama, description of Kaliyuga, story of Satyavan and Savitri etc. are told here.

Garudapurana

In popularity, this Purana stands next only to Bhagavatha. Its recitation, especially during the performance of the death and post-death ceremonies is usually held. Lord Vishnu taught this to His vehicle Garuda. Hence the name Garudapurana.

Kurmapurana

Lord Vishnu, in His incarnation as Kurma (tortoise) taught this to sages like Narada. It contains duties of varnas and ashramas, evolution of Prakruti into world. description of Yaduvamsa: greatness of Kashi and Prayaga cities; etc.

Lingapurana

This Purana mainly aims at the propagation of the cult of Shiva and His worship through the Linga. It deals with manifestations of five aspects of Shiva namely, Sadyojatha, Aghora, Vamadeva, Tatpurusha and Ishana. Description of Solar and Lunar dynasties; Shivapanchakshari Mantra and its use in meditation and other topics.

Markandeya Purana

This is narrated by the sage Markandeya to Jaimini. The well-known Devi-Mahatme forms an integral part of this Purana. Many mythological legends form the integral part of this Purana like other Puranas. Some aspects of yoga are also dealt with here.

Matsya Purana

Lord Vishnu in his incarnation as Matsya has taught this. This Purana has drawn many topics from Puranas like Vayu and Vishnudharmottara. As usual, this Purana also deals with topics like creation, dissolution etc. Other areas of knowledge are given due importance. Stories of Kacha, Devayani, Yayati and Puru. Some danas (donations) and their fruits. Account of holy places such as Prayag, Kashi, some aspects of iconography, architecture and so on.

Naradiyapurana

It is interesting to note that Naradiya Purana gives the synopsis of all other Puranas. This indicates the stand that it is the latest one. This Purana comprises teachings given to Narada by Sanaka and others. The Subjects concerned in this Purana include vrata, devotion to Vishnu and other topics familiar to all the Puranas. One remarkable feature of this Purana is that it deals with a number of mantras and the methods of repeating them, which is a speciality of the Tantras and the Agamas.

Padmapurana

This Purana is second to Skandapurana in volume. It deals with variety of topics. Notable of those are: stories of Brahma's sacrifice, legends connected with the sage Dadhichi, Vrutra, Shakuntala and others. The stories of Rama and Shakuntala are so similar to those in Kalidasa's Raghuvamsha and Abhijnana shakuntalam that some people put Kalidasa prior to Padmapurana.

Skandapurana

This is the biggest of all the Puranas containing as many as 81000 shlokas spread over 1671 chapters. This Purana is divided into 6 Samhitas such as Brahma, Vaishnava, Shankara, Sanatkumara, Suta and Saura. This Purana is said to have been told by Shiva to Parvati, Parvati to Skanda, Skanda to Nandi, Nandi to Atri and Atri to Vyasa. It contains many upakhyanas. There is similarity between the story told in this Purana and that in Kalidasa's Kumara Sambhava.

Vamanapurana

As the title itself indicates, the main story narrated in this Purana is that of Vamanavatara of Lord Vishnu. However, it contains stories of Shiva, Ganapati, Surya, importance of the river Ganga, legends of Bali, Brahma etc.

Varahapurana

Lord Vishnu in his incarnation as Varaha is said to have given this teaching to Bhudevi. This Purana deals with many topics narrated in all the Puranas. Madhurakhyana and Nachiketopakhyana are the two main episodes described here.

Vayupurana

It is said that Vayu has narrated this Purana. The glory of Lord Shiva and the Shaiva way of worship are explained here. Description of piligrim centres such as Gaya, details of shraddha ceremonies, science of music are found in this Purana. It is predominently Shaiva Purana.

Vishnupurana

Vishnupurana is the oldest among the Puranas and it strictly adheres to all the characteristics of Purana. It has been proclaimed as Purana ratna - gem among the Puranas. The Dashavatara stories of Lord Vishnu have found place in this Purana. Vishnu is not one among the trinity of gods here. He is the origin of all the three Brahman Himself. This Purana declares bhakti or devotion as the road or means to liberation.

Above is the brief account of Puranas. As it is said **‘इतिहासपुराणाभ्यां वेदं समुपबृहंयेत्’** the Puranas show the easy path of understanding the Veda. Puranas reflect the Indian mind.

Books refered :

1. Hindutva (in Hindi) by late Ramadas Gowd. Published by Jnanamandal Ltd., Varanasi
2. A concise Encylopedia of Hinduism, Vol-2. by Swami Harshananda, Pub. by Ramakrishna Math, Bangalore.
3. Samskrita : Bhashe mattu Sahitya K.G. Krishnamurthy and B.S. Ramakrishna Rao.
4. Purana - an Outline. Article by Prof. T.S. Krishnamurthy.

❑

poetry in puranas

—Prof. V.R. Tripura

The puranic ideas and images, poetic and aesthetic spirituality of the religions, has inspired many sanskrit poets. They have triggered the talent of the poets proving that the creative genius of the Indian mind has not declined. This is being highlighted in this paper.

Introduction

The Brahman of the Upanishads which stirred awe and reverence of the sages could be realized only by a few who pursued the path laid out in the Upanishads. The religions extend not only beyond realization but cater to the emotional needs of the lesser category of the humanity. It need not be emphathised here that if the religions exhausted themselves in the vision of the *Vedas* and *Upanisads* it would have remained just a memory like the cultures of Babylon or Egypt. 'The awe-inspiring Brahman' had to be made accessible to all laymen in a way intelligible to them and practicable to their temperaments. While the Upanishads called forth special intelligence; the epic and puranas came to the support of common man. The puranic religions are only a new form and extension of the truth of ancient Spirituality. Philosophy and Socio-religious culture. In their avowed intention, they are popular summaries of the cosmogony, symbolic myth and image, culture, cult, social rule of the Indian people continued, as the name purana signifies, 'from ancient times' (पुरा परंपराम् वक्ति पुराणं तेन स्मृतम्।) There is no essential change, but change only in form (पुरा नवं भवति - Yaska in Nirukta).

Etymology of the word purana :

Panini defines the word *Purana* as 'पुरा भवं पुराणम्' (ancient-time/old text). The etymological explanation given by Yaska is पुरा नवं भवति that through which the old becomes new again. In a sense purana is old, but retains the spirit of newness by emphasizing the essential oneness of all men irrespective of their caste and creed, a sentiment that is modern in every age.

Origin of the Puranas and Purana Samhitas :

All Puranas equivocally claim that they emerged from the mouth of Brahma [पुरा भवं पुराणाम् सर्वशास्त्राणाम् प्रथमम् ब्रह्मणाकृतम्]. They have a prehistoric past having been mentioned in the Vedic texts like Atharvaveda (11.7.24,15-6,10-11), the Sathapatha Brahmana (13.4; 3.13) and the Jaiminiya Brahmana (1.7) where they meant secular and religious narratives. In ancient India, rhapsodists used to be engaged in royal courts and during long sacrificial sessions (yagnas), they recited the puranic narratives before sages, scholars and laymen. At some stage of this traditional descent of the ancient lore, Sage Vyasa is said to have redacted all the puranas and transmitted them to later generations through his pupil Suta, Romaharshana. Through its long history of evolution the Purana samhita has grown astoundingly vast, varied and all-embracing texts, forming the scripture of popular Hinduism and enjoying the status almost equal to that of the vedas.

A traditional definition of the puranas was given by Amarasimha of 5th cent.

सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशोमन्वन्तराणि च ।
वंशानुचरितं चैव पुराणम् पञ्चलक्षणम् ॥

At one stage in the evolution of the puranas, the depiction of five subjects was considered as its characteristics. These being Sarga [primary creation] Pratisarga [dissolution and re-creation of the universe] Vams'a [geneological descents of the gods, sawal proginators and the sages]. Manvatara [proginators and sages who lead dissolutions and recreations] and Vamsanucaritam [history of royal dynasties which ruled during ancient times]. The Mahapuranas as of now do not confine themselves to the depiction of these five subjects, but contain much other matter on religious worship places of pilgrimage, fasts, gifts, actions and their result, expiations and the like which point to their later redaction. Indeed, only in the earliest of the available puranas like the Vishnu, Vayu and the Brahmanda do we find these five subjects done Justice to. Dr. Hariprasad sastri rightly says 'Anything old may be the subject of a purana but it covers all aspects of life. In addition to this, subjects like Vastuvidya, Dhanurvidya, Jyotisha, Samudrika Vidya, enumerated therein confirms the encyclopeadic nature of the puranas.

Evolution of the Puranas

The Purana-samhita appears to have developed through five stages of evolution:

Stage 1 : This belongs to the days of vedic literature, where lineage of ancient sages and kings was depicted and different stories were narrated to bring out the significance of Yajna. This may be styled as Adi-purana.

Stage 2 : This belonged to the author of Mahabharatha, Sage Vyasa who tried to make Adipurana coeval with his own times retaining the newness of puranas.

Stage 3 : This stage of evolution appears to have determined '18' to be the number of the puranas. (celebration of Dasamana-mahotsava of coronation of Andhra King Yajnasri shows that the composers of puranas brought geneology of kings from Pandavas upto Andhra Kings of Kaliyuga into the texts).

Stage 4 : Covers the period from Gupta kings upto king Harshavardhana of 7th cent. At this stage the Brahmins were responsible for redacting the puranas and composing the upa-puranas.

Stage 5 : At this stage puranas speak of the geneologies of Hindu kings from 800 to 1200 AD. It was during this stage the puranas became sectarian, confining to caste and creed resulting in interpolations.

Thus a constant attempt to make the spiritual truths discovered by sages, integrally expressive, appealing, effective to the whole mankind and to provide outward means by which the mind of whole people might be drawn to them is the sense of the religio-philosophic evolution of puranas. Purana-samhita followed a new narrative pedeagogy by encompassing Akhyanas, Upakhyanas, Gathas and Kalpashudhis.

Number and classification of Puranas

The puranas, an essentially true religious poetry, an art of aesthetic presentation of religious truth are stated to be 18 in number. The sequence enumerated in different puranas are commonly identical barring few changes in the names. This verse from Devi-Bhagavatham clearly suggests the names of 18 puranas.

मद्वयं भद्वयं चैव ब्रत्रयम् वचतुष्टयम् ।
अनापलिङ्गकूस्कानि पुराणानि पृथक् पृथक् ।

Attempts are made to classify these puranas into सात्विक, राजसिक and तामसिक । Satvikapuranas glorify Vishnu; Rajasika glorify Brahma and Tamasika glorify Shiva. But such classifications lose ground in view of the encyclopeadic nature of the puranas.

Content of the puranas

Large section of the puranas are devoted to the glorification of the exploits of the Trinity [Vishnu, Brahma and Shiva] along with skanda and others either in original forms or through their manifestation. Other deities such as Surya, Vayu occupy prominent places in the puranas and receive great attention though not in the same measure. The puranas also describe at length such other subjects as medicine, art, rhetoric, literary appreciation, grammar, ethics, politics, rituals, social laws of the castes, stages of life, pilgrimage, religious vows and observances, nature and value of gifts, philosophy of Sankya, Yoga and Vedanta in all its variegatedness. Their vivid biographies of stalwarts who lived and moved in the world as paragons of sagely wisdom, prowess and moral toughness, devotion to god, self sacrifice give a concrete picture of the universal truths which they elucidate in magnificent style.

Thus the puranas backed by the epics, with their compelling force and grandeur of spectacle, form an efficient mouth piece of the Vedas and Upanisads.

Poetry in Puranas

The puranas are the religious poetry peculiar to the period that tried to bridge the transition between normal religions and spiritual mentality for all though the form probably existed in ancient time, it is only now that it was entirely developed and became characteristic and the principal expression of the religious spirit. As said earlier the literary sense in the puranas is an art of aesthetic presentation of religious truth. Not all the 18 puranas fall in this kind. There may be few inartistic and sloppy verses that makes them dull and dreary matter, but on the whole the poetic method employed is justified by the richness and power of creation. Some of the earliest works are best, for instance Vishnu purana.

The meaning of the Sanskrit word for poetry is ***Kavya.*** This word, it may be noted is equally applicable to verse and prose and it is explained as कवि कर्म *i.e.,* 'Poetry is what poet writes'. The poet's work involves the invention of many new elements; and it is for this reason that in Sanskrit literature the poet is often found compared to the creator: अपारे काव्यसंसारे कविरेकः प्रजापतिः । यथा वै रोचते विश्वं तथेदं परिवर्तते । *Agni-purana, chap. 339-10.*

The composers of puranas of different periods generally fit into the definition of a 'कवि' as they always had intense and vivid observations which found spontaneous utterances. They gave noteworthy literary creation of considerable quality maintaining much of the direct force and height of the old epic style. For instance, the Vishnupurana, inspite of one or two dreary spaces is a remarkable literary work with varied movement, much vigorous and some sublime epic writing, an occasional lyrical element with lucid sweetness and beauty.

I Gleanings from poetic elements found in puranas :

The literary convention of Indian epic poets was that they should give descriptions of seasons, city etc., A natural description of the Autumn season in Vishnupurana is here for the perusal.

तर्यौर्विहरतौस्तत्र राम–केशवर्योर्वजे ।
प्रावृट् व्यतीताविकसत् सरोजाचाभवच्छरत् ॥

अवापुस्तापमत्यर्थं शफर्य्यः पल्वलोदके ।
पुत्रक्षेत्रादिसक्तेन ममत्वेन यथा गृहि ॥

मयूरा मौनिनाः तस्थुः परित्यक्तमदावने ।
असारतां परिज्ञाय संसारस्येव योगिनः ॥

उत्सृज्य जलसर्वस्य निर्मलाः सितमूर्तयः ।
तत्यजुश्चाम्बरं मेघा गृहं विज्ञानिनो यथा ॥

शरत् सूर्याशुतप्तानि ययु शोषं सरांसि च ।
बह्वालम्बि ममत्वेन हृदयानीव देहिनाम् ॥

तारका विमले व्योम्नि रराजाखण्डमण्डलः।
चन्द्रश्चरमदेहात्मा योगी साधुकुले यथा ॥

The description of the autumn season is made in fifteen stanzas interpersed with highly philosophical thoughts. The description ends thus:

नभसोऽभ्रान् भुवः पङ्कान् कालुष्यं चाम्भसः शरत् ।
इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यः प्रत्याहार इवाहरत् ॥

In the Vishnu purana we come across number of verses of finest verve and skillful poetic workmanship. Some stanzas as examples of figures of speech उपमा and अनुप्रास।

ततः समुत्क्षिप्य धरां स्वदंष्ट्रया
महावराहः स्फुट पद्मलोचनाः ।
रसातलादुत्पलपत्रसन्निभः
समुत्थितो नील इवाचलोमहान् ॥ *Visnu purana 1-26-4*

पारं परं विष्णुरपारपरः
परः परेभ्यः परमार्थरूपी ।
स ब्रह्मापारः परपारभूतः
परः पराणामपि पारपारः ॥ *Visnu purana 1-5-55*

Soma said : "Vishnu is beyond the boundary of all things, He is infinite; He is beyond that which is boundless; He is above all that is above; He exists in the ultimate truth" .

Another instance of अनुप्रास in Vishnupurana where there is a description of months occuring (*mentioned in vedas but now obsolete*}

तपस्तपस्यौ मधुमाधवौ च
शत्रुः शुचिश्चायनमुत्तरं स्यात् ।

नभो नभस्योऽथ इषश्च सोर्ज्जः
सहः सहस्याविति दक्षिणंस्यात् ॥

The sun is in the northern declination in the month Tapas; Tapasya; Madhu, Madhava, Sukra, Suci, and in his southern in those of Nabhas, Nabhasya, Isa, urja, sahas, sahasya].

यज्ञैर्यजन्ति परमात्मविदो भवन्तं
विष्णु स्वरूपमखिलोष्ठिमयं विवस्वान् ।
ध्यायन्ति चापि यतयो नियतात्म चित्ताः
सर्वैश्वरं परममात्म विमुक्ति कामा ॥ *Markandeya Purana.*

By undertaking sacrifices person conversant with great soul, worship thee; thou are vivasvan, thou art vishnu - thou art the lord of all and the greatest of the great. Desirers of emancipation and controlling their mind and soul, even the ascetics meditate on thee.

In the earliest works, puranic literature were profusely containing metrical quotations that added some poetical charm. In Vayupuranam, we come across a Gatha-a metrical quotation wherein father celebrates a pilgrimage to 'Gaya' undertaken by his son.

एष्टव्याः बहवः पुत्रा यद्येकोऽपि गयां व्रजेत् ।
यजेद् वाश्वमेधेन नीलं वा वृषमृत्सृजेत् ॥

गया,यास्यति यःपुत्रः स नस्त्राता भविष्यति ।
गयां प्राप्तं सुतं दृष्ट्वा पितृणामुत्सवो भवेत् ॥

Vayupurana 105/9-10.

The puranic ideas and images, poetic and aesthetic spirituality of the religions, has inspired many sanskrit poets. They have triggered the talent of the poets proving that the creative genius of the Indian mind has not declined. Some Puranas seem to derive its first shaping and motive from the classical poems of Kalidasa. A certain number take for their theme, episodes of ancient or puranic legends. The inspiration resembles more that of the puranas and there is a tone of easier development of popular romance. Since the composition of some puranas are supposed to have happened in the Gupta period, it is difficult to decide who inspired whom.

Subhasita too find a place in the *Puranas*. A couple of them are noted here

1. पुण्यरूपं च यत्कर्म दिशो भूमिं च सस्पृशेत् ।
यावत् स शब्दो तावत् पुरुष उच्यते ॥

Varahapurna Chap.177 (96-10a)

[*Sanctified action reaches heaven and earth*]

2. Here is an oration of truth by a Chandala
सत्यमूलं प्रवृत्तिर्वै कुलं सत्थे प्रतिष्ठितम् ।
सत्यमेव परं धर्म आत्मा सत्ये प्रतिष्ठितः

Varahapurna Chap. B9-49-68

[One's Action, family should be based on truth, for truth is the highest moral virtue and the soul is established in truth].

3. दुःखं तस्य समाख्येयं यो विनाशयते रुजम् ।

Vishnupuranam Chap. 172-12

[One's sad plight should be shared only to him who would remove the pain].

4. अदत्तं नोपतिष्ठेत कस्यचित् किञ्चिदुत्तमम् ।

Vishnu-puranam Chap. 99-76b

Do not expect good things unless you have given something similar to conclude:

Though some critics brand 'the literary elements' in puranas as inartistic, sloppy language with measureless exaggerations; pedestrian and prosaic. I have attempted to show that even inspite of some desert spaces the puranic literature is a literary production - as an art of aesthetic presentation of religious truth, most varied and ample record of the culture of people. Three millenniums atleast of literary creation of this kind is surely the evidence of a real and very remarkable culture.

II Rhetoric (poetic theory) gleanings from Puranas:

Truly Mammata while categorising the literature, puts the *Purana-samhita* under *Suhrutsamhita* as he says-

सुहृत्सम्मितार्थं...... तात्पर्यवत्पुराणादीतिहासेभ्यश्च शब्दार्थगुणभावेन रसाङ्गभूतव्यापारप्रवणतया विलक्षणं यत्काव्यं

He takes as examples, two stanzas *from Vishnupuranam* for Alamkaravyangyadvani.

तदप्राप्ति महादुःखविलीनाशेषपातकां
तच्चिन्ताविपुलाह्लादक्षीणपुण्यचया तथा ॥

चिन्तयन्ती–जगत्सूति परब्रह्मरूपिणाम् ।
निरूच्छ्वासतया मुक्ति गताऽन्या गोपकन्यका ॥

Mammata in 4th ullasa.

According to many rhetorics the primary sentiment evoked on the puranas is *'Shanta'* Panditaraja Jagannatha shows how the sentiment 'Shanta' is evoked on hearing the recitations from the Puranas. He argues with those who contradict this with these words;

विषयाचित्ता सामानस्य तत्र....

Rasagangadhara - Part 1, p. 135.

The chapters from 337-339 of Agnipurana elucidate the *Alankarasastra*. Most of the stanzas match with that of Dandin's *Kavyadarsha* and Bhoja's *Sringaraprakasha.* It says -

न भावहीनोऽस्ति रसो न भावि रसवर्जितः ।
भावयन्ति रसानेभिर्भाव्यन्ते च रसा इति ॥

There is no ***Rasa*** without ***Bhava*** and there is no ***Bhava*** which is entirely divested of a ***Rasa.*** There is a reciprocity of suggestion between Rasa and Bhava. According to the *Sringara rasa* concept as found in *Agnipurana*, Rasa is an expression of supreme joy of highest being called *Parabrahman.* The process follows thus - the first form of *Parabrahman* is the evolute with three qualities of *satva, rajas* and *tamas*. It is termed as Mahan - Mahat tatva from that is born '*Abhimana*', I-ness termed as *ahamkara.* This gives birth to Rati which when enhanced by *Vyabhichari bhavas*, is termed *Shrungara*. When not enhanced properly it is called *dhruti.* This *rasa* concept in *Agnipurana* shows its roots in philosophy or say, mysticism.

III Gleanings from later Sanskrit poets

1. The geneology of solar race given in the Vishnupuranam, has been followed by Kalidasa in his Raghuvamsam with a slight difference. The theme of Kalidasa's Raghuvamsam was not historical documentation but standardisation of human values, which has been fully expressed and was enough for poetic creation. Dr. Dwivedi on his introduction says 'Kalidasa has weaved a beautiful carpet adorned with portrayal of nature and enriched with national character, *[Vishnupuranam description oj solar race & Raghuvamsam (l.1.2.0)).*

2. Many accept the date of the Sivapuranam as 10th cent. [some categorise it under upapuranam]. The author seems to have drawn inspiration from the court epic Kumarasambhava as extensive similarity can be seen between the two in the theme.

Sloka appearing in Sivapurana -

त्वं स्त्रीरत्नं तवपिता राजा निखिलभूभृताम् ।
तथाविधं पतिं कस्मादुग्रेण तपसेहसे ॥

Sivapurana - Rudrasamhita, Parvati Kanda 27/20

Compare with this-

दिवं यदि प्रार्थयसे वृथाश्रमः।
पितुः प्रदेशास्तवदेवभूमयः ॥

अथोपयन्तारमलं समाधिना ।
न रत्नमन्विष्यति मृग्यते हि तत् ॥

Kumarasambhavam 5-45

3. In Sivapurana the stanza runs thus-

वरेषु ये गुणा प्रोक्ता नारीणां सुखदायकाः ।
तन्मध्ये हि विरूपाक्षे एकोऽपि गुणः स्मृतः ॥

Rudra Samhita parvatikhanda 27/32

Compare with this stanza in Kumarasambhavam-

वपुर्विरूपाक्ष मलक्ष्यजन्मता ।
दिगम्बरत्वेन निवेदितं वपुः ॥
वरेषु यद् बालमृगाक्षि मृग्यते ।
तदस्ति किं व्यस्तमपि त्रिलोचने ॥

Kumarasambhavam 5-72

4. Another instance

तपोनिषिद्धा तपसे वनं गन्तुं च मेनया ।
हेतुना तेन सोमेति नाम प्राप शिवा तदा ॥

Sivapuranam 22-25

Compare with stanza of Kumarasambhavam -

उमेति मात्रा तपसो निषिद्धा ।
पश्यादुमाख्याम् सुमुखी जगाम ॥

Kumarasambhava 1-26.

Many more instances can be pointed out to show the inspiration drawn by the Shivapuranam from Kumarasambhavam. The poetry of the purana lacks the literary merit of Kumarasambhavam.

5. The Bhavisyat purana recognises both secular and religious merit in the plantation of trees. They state that the trees replace the sons for those who have no

progeny. Parvati too planted and nourished an Asoka tree before she begot Shanmukha.

अपुत्रया पुरा पार्थ पार्वत्या मन्दराचले ।
अशोक: शोकशमन: पुत्रत्वे परिकल्पित: ॥

Bhavishyatpurana-Uttarakhanda 128-17

Kalidasa praises Devi Parvati in these words for fostering the trees as her son.

अतन्द्रिता सा स्वयमेव वृक्षकान्घटस्तन प्रस्त्रवर्णैर्व्यवर्घयत् ।
गुहोऽपि येषां प्रथमाप्तजन्मनां न पुत्रवात्सल्यमपाकरिष्यति ॥

Kumarasambhava 5.14

6. Vamanapurana which is of later period than that of Kalidasa, is prompted to draw motive from him.

   Etymology of word राजन् in *Vamanapurana* is

ततो राजेति शब्दोऽयं पृथिव्यां रञ्जनादभूत् ।

Vamanapurana 47/24

Compare this with Raghuvamsam's etymology -

'राजा प्रकृतिरञ्जनात्'

7. Another example as stated in *Vamanapurana* is -

जामित्रगुण संयुक्ता तिथि पुण्यां सुमङ्गलाम् ॥

Vamnapurana 53-62

Compare with : तिथौ तु जामित्रगुणान्वितायाम् ॥

Kumara-sambhavam 7-1

Other than Kalidasa, there are many sanskrit poets who are beholden to the Puranic literature as they draw motivation from the akyanas, episodes, ideas abounding in them.

8. नारदीयपुराण belonging to 9th cent mentions a line -
   अविवेको हि सर्वषामापदां परमं पदम् ।

(*Naradiyapuranam 9-50*)

Poet-Bharavi, who is known for profoundity of thought [अर्थगौरवम्] makes a statement that has the same import of meaning "सहसा विदधीत न क्रियामविवेक: परमापदां पदम्" (*Kiratajuneeyam 2-30*)

The Bhagavata purana, departing to a great extent from the popular puranic style and manner, rich with ornately literary form of speech is a remarkable work full of subtlety, thought and beauty. This purana started a movement called 'Bhakti movement' an evolution of the emotional and ecstatic religion of devotion. Here in this purana, use of psychical symbol is created and the desire of the individual soul for God is thrown into symbolic figure on the lyrical love cycle of Radha and Krishna. Yes, it is the ***Rasalila*** episode of Bhaghavatha that is spoken of here. It has immense influence on poet Jayadeva who in his Gita-Govindam leads the devouts to ecstasy and creates an eternal longing and reunion - a lila of pure love of human spirit for God. In Bhagavatha purana, lord Krishna indulging in the erotic dalliance with the Gopikas of Vraj takes centrestage which is meant for union of the human spirit with paramatman.

Few stanzas can be referred to here -

दृष्ट्वा कुमुद्वन्तमखण्ड्मण्डलं
जगौ कलं वामदृशां मनोहरम् ।

निशम्य गीतं तदनङ्गवर्धनं
व्रजस्त्रियं: कृष्णगृहीतं मानसा:
आजग्मुरन्योन्यमलक्षितोद्यमा: ॥
स यत्र कान्तो जवलोलकुण्डला: ॥

[Seeing the moon full in its orb, Krishna played sweet-music captivating the hearts of women. Hearing the music which increased their love, the women of the Vraja, with their minds possessed by Krishna came to where Krishna was unknown to each other and with pendants in their ears quivering with their speed.]

When the Lord disappeared seeing their pride, the Gopikas plead for his presence thus -

न खलु गोपिकानन्दनो भवान्
अखिल देहिनामन्तरात्मदृक् ।

विखनसाऽर्थितो विश्वगुप्तये
सख उदेयिवान् सात्वतां कुले ॥ भागवत पुराण–10

तव कथामृतं तप्तजीवनं
कविभिरीडितं कल्मषापहम् ।
श्रवणमङ्गलं श्रीमदाततं
भुवि गृणन्ति ते भूरिदा जना: ॥ भागवत पुराण–10

The *Skandapurana* describes at length the Madhava puja performed at Dashavatara kshetra i.e.,Puri Jagannath temple at Orissa. The Radha-Madhava leela delineated by poet Jayadeva finds a source from this episode.

तममुं नीलमेघाभं नीलाश्ममणिविग्रहम् ।
नीलाचला गुह्यवासं प्रणमामि कृपानिधिम् ॥

शङ्खचक्रगदापद्मधारिणं शुभकारणम् ।
प्रणताशेषपापौघ दारिणं मुखैरिणम् ॥

नमस्ते कमलापाङ्गनित्यसंस्कार चक्षुषे ।
श्रीवत्सकौस्तुभोद्भासि मनोज्ञस्फुटवक्षसे ॥

- *Skandapurana. Uttarakanda* 2-(25-27)

A peculiar power of puranic religion and poetry is in turning all the human emotions Godward, innate and intense devotion is most absorbing of them all. Though the idea recurs wherever there has been a strong development of devotional religion, it has nowhere been used with so much power and sincerity as in the work of Bhattathiri *i.e., Narayaneeyam*. This stotra Kavya is an abridged version of various episodes and expositions contained in the first nine chapters of Bhagavatha purana. Some modifications and radical change in presentation effected by the devout poet Bhattathiri has turned him into **poet** par excellence.

Kavikulaguru Kalidasa's masterpiece *Abhijnanasakuntalam* derives the theme from *Sakuntalopakyanam* of *Padmapurana*. Similarly, the *Urvarshi Upakyanam* of *Matsyapurana* is the base for the plot of *Vikramorvashiyam* of Kalidasa.

The Astamurti, *eight* manifestations of Shiva has been repeatedly eulogised by Kalidasa in all his works. The mention of these eight manifestation can be seen in *Matsya purana* too .

> जलं वायुस्तथा सोम आकाशाद्यष्टमः ।
> देवस्यमूर्तस्त्वष्टवेताः कुण्डेषु संस्मरेत् ॥
>
> *Matsyapuranam - 265-39.*

Devi stuti or eulogies of Goddess - in the *Markandeya-puranam*, a critical and analytical study of the *devi-stutis* such as *Brahma-kruta-stuti*; *Sakradi-kruta-stuti*, *Vishnumayastava* and *Narayani-stuti,* specially the last one of the Devi Mahatmya Khanda of Markandeya puranam, one of the early and authoritative work, throw light on the nature and development of puranic sakti worship.

> Very famous stuti of Narayan-stuti-
> सर्वमङ्गलमाङ्गल्ये शिवे सर्वार्थ साधके ।
> शरण्ये त्र्यम्बके गौरि नारायणि नमोस्तुते ॥
>
> *Markandeyapurana 91-9*

is found inscribed on Sadhimati's inscription of Jodhpur. Based on this the date of the purana is supposed to be between 4th-5th cent.

Though the puranas, by modern standards are not considered as of literary phenomenon, but they are primarily of a didactic and liturgical character and have great religious interest than literary. As we have seen above, the *Puranas* have exercised a powerful influence on the subsequent literary compositions and the poets as well as dramatists have turned to them for themes, and even for style. Thus the *Puranas* are immensely helpful when we trace the evolution of ancient Indian thought and culture.

> अक्षरं परमं ब्रह्म सनातनमजं विभुम् ।
> वेदान्तेषु वदन्त्येकं चैतन्यं ज्योतिरीश्वरम् ॥
>
> आनन्दः सहजस्तस्य व्यज्यते च कदाचन
> व्यक्तिः सा तस्य चैतन्य चमत्कार रसाह्वया ॥
>
> आद्यस्तस्य विकारो यः सोऽहङ्कार इति स्मृतः
> ततोऽभिमानस्तत्रेदं समाप्तं भुवनत्रयम् ॥
>
> अभिमानाद्रतिः सा च परिपोषमुपेयुषी
> व्यभिचार्यादि सामान्याच्छृङ्गार इति गीयते ॥
>
> *Agnipurana Chap.339 (1-4).*

Bibliography :

1. **A History of Indian Literature - Vol I**
   by M. Wintenitz, Pub. Motilal Banarasi Das.
2. **The Vishnupuranam**
   by H.H. Wilson, Edited by K.L. Joshi.
3. **The Sivapuranam**
   by U.N. Dhal, Nag Publisher.
4. **The Matsyapuranam (Vol.l & II)**
   Edited by K.L. Joshi.
5. **Srimad Bhagavatam**
   (*Condensed by Pt. A.M. Srinivasachar. KSRI Publication.*)
6. **Sri Gita Govindam**
   by Dr. Suryamaniratha. Pub. - RSS, Deemed University.

❑

Prof. Dr. Sathya Vrat Shastri, Jnanapeeth Awardee, Chairman, National Sanskrit commission, New Delhi, Sri Sri Sri Jayendra Puri Mahaswamiji, Sri Kailash Ashram Mahasamsthana, Rajarajeshwarinagar, Sri Madhu Pandit Dasa President ISKCON, Bangalore and Sri. K.G. Raghavan Hon. Secretary, Bhartiya Vidya Bhavan, Bangalore take part in lighting the lamp to mark the inauguration

Members of Sandipini Gurukula
under the direction of
Smt. Rohini Chakravarti reciting from
Vishnu Sahasranama

Smt. Shobha Naidu performing Harikatha based on Puranas

Sri Pathi Sridhar honouring Vid. M.R. Sridhara Sharma

Bharatiya Vidya Bhavan
ISKCON
ಮಹಾಪುರಾಣಗಳ ಸಂದೇಶ
Message of Mahap
National Conf

Justice Dr. M. Rama Jois, former Governor of Bihar and Jharkand addressing at the valedictory function of Mahapuranas. Shri. Stoka Krishna Dasa, Prof. K.T. Pandurangi, Shri. K.G. Raghavan and Shri. H.N. Suresh are sharing the dias.

पुराणेषु व्याकरणप्रयोगवैशिष्ट्यम्

—**Vid. Gangadhara Bhode**

भारतस्य तत्त्वशस्त्रं जगति महत्त्वं स्थानम् आवहति । तत्रापि महर्षिव्यासस्य नाम अत्युन्नतस्थाने विराजते । व्यासोच्छिष्टं जगत्वत्सर्वम् इति तत्त्वज्ञानाम् अभिमतम् । वेदानां वेदाङ्गभूतानां वेदान्तानाम् च अध्ययनम्, अवगमनं च न सुलभसाध्यम् अतः महर्षिः बादरायणः अचिन्तयत् , यत् भक्तिमार्ग –कर्ममार्ग–ज्ञानमार्गेषु सर्वोत्कृष्टः पन्थाः ज्ञानमार्ग एव । सामान्याः तत्र गन्तुं न प्रभवन्ति । अतः कश्चन सुलभोपायः परिचिन्त्यः इति धिया अन्यः पौराणिकीपरिकल्पना तेन विहिता स्यात् इति अनुमातुं शक्यते । तत्र च कलियुगे भक्तिमार्गं विना न अन्यः कश्चन विधिः विद्येत । तत्कारणादेव पुराणानाम् अभवत् इति च वदत्ति पण्डिताः । अत्र विष्णुपुराणे व्याकरणांशाः विमृष्टाः ।

अविकाराय शुद्धाय नित्याय परमात्मने ।
सदैकरुपरुपाय विष्णवे प्रभविष्णवे ॥

जयन्ती मङ्गला काली भद्रकाली कपालिनी ।
दुर्गा क्षमा शिवा धात्री स्वाहा स्वाधा नमोऽस्तु ते ॥

वाक्यकारं वररुचिं भाष्यकारं पतञ्जलिम् ।
पाणिनिं सूत्रकारं च प्रणतोऽस्मि मुनित्रयम् ॥

भारतस्य तत्त्वशस्त्रं जगति महत्त्वं स्थानम् आवहति । तत्रापि महर्षिव्यासस्य नाम अत्युन्नतस्थाने विराजते । व्यासोच्छिष्टं जगत्वत्सर्वम् इति तत्त्वज्ञानाम् अभिमतम् । वेदानां वेदाङ्गभूतानां वेदान्तानाम् च अध्ययनम्, अवगमनं च न सुलभसाध्यम् अतः महर्षिः बादरायणः अचिन्तयत् , यत् भक्तिमार्ग –कर्ममार्ग–ज्ञानमार्गेषु सर्वोत्कृष्टः पन्थाः ज्ञानमार्ग एव । सामान्याः तत्र गन्तुं न प्रभवन्ति । अतः कश्चन सुलभोपायः परिचिन्त्यः इति धिया अन्यः पौराणिकीपरिकल्पना तेन विहिता स्यात् इति अनुमातुं शक्यते । तत्र च कलियुगे भक्तिमार्गं विना न अन्यः कश्चन विधिः विद्येत । तत्कारणादेव पुराणानाम् अभावत् इति च वदत्ति पण्डिताः ।

सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वन्तराणि च ।
वंशानुचरितं चेति पुराणं पञ्चलक्षणम् ।

इति प्राचिनं पौराणिकं लक्षणम् । इदं च पुराणं पाराशरेण लिखितानाम् अनेक वैदिक, उपनिषदां रहस्य्म् । वेदोपनिषदः तु सामान्यानां मानवानां बुद्धिपटलं न प्रविशेयुः परं कथमपि अयम् उपदेशः जनान् संसारबन्धनात् तारयितुम् आवश्यकः इति विनिश्चित्य वैदिकं औपनिषदं रहस्यम् जगदुपकारय पौराणिकशैल्या उपदिष्टं स्यादिति विज्ञाय भगवता महर्षिणा अयं कश्चन सङ्कल्पः कृतः स्यात् । येनज़ विद्वांसः, पामराः च उपकृताः समभवन् इति सारस्वतसंसारः विजानात्येव । भक्तिभूयिष्टः कथासारः एकतः तथा वैदान्तिकविषयाद्बोधनम् अन्यतः । तादृशानि अष्टादशपुराणानि विरचय्य व्यासः पुराणपुरुषो बभूव ।

महर्षिणा विरचितेषु पुराणेषु ज्येष्ट–कनिष्टभावः न कार्य एव । परन्तु तत्र पुराणेषु विद्यमानान् मधुबिन्दून् अन्विष्य तेषु कश्चनान्यतमः विप्रुषः अपि ज्ञातः चेत् पुसः तदहोभाग्यम् । पुराणेषु तत्र तत्र अनेकाः घट्टाः वर्तन्ते । कथादृष्ट्या, तत्त्वदृष्ट्या, महर्षिणा कल्पितपात्रदृष्ट्या, वर्णनासौन्दर्यस्य हेतोः अथवा आलङ्कारिकदृष्ट्या च पुराणानाम् अवलोकनम्, अन्यतमा सरणिः । किन्तु मम विषयः न आकर्षकः, नालङ्कारिकः न च तत्त्वप्रधानः । अपितु कथाप्रपञ्चं विहाय भाषादृष्ट्या व्याकरणदृष्ट्या वा तत्र तत्र विभिन्नसन्दर्भेषु महर्षिणा प्रयुक्तवैयाकरणप्रयोगमुद्दिश्य ईषदिव चर्चा विधातव्या । नात्र मया शास्त्रविचारः कश्चित् परिचर्च्यते, परन्तु भगवता प्रयुक्तानां वाक्यानां प्रयोगदृष्ट्या व्याकरणसरण्या विचारः एव मदीयं कार्यम् ।

तत्र चायं श्लोकः सर्वत्र श्रूयते–

मद्वयं भद्वयं चैव ब्रत्रयं व चतुष्टयम् । इति श्लोकाधारेण "व" चतुष्टयं नाम विष्णुपुराणम्– वामनपुराणम् वायुव्यपुराणम् , वराहपुराणम् । एतेषु मया विष्णुपुराणात् प्रथमं पश्चात् मार्कण्डेयपुराणात् च केचन प्रयोगाः उदाहरणार्थं प्रदीयन्ते । पुराणेषु सर्वाणि अपि तत्त्वदृष्ट्या आर्यावर्त्तस्य भौगोलिक, संस्कादृष्ट्या च माहान्ति एव । परन्तु विष्णुपुराणम् एव विद्वांसः विमर्शकाः पुराणविदः पुराणरत्नम् इति निगदन्ति । विभिन्नाभिः कथाभिः वैदिकतत्त्वविचारैः परिपूर्णं चैतत्पुराणम् । विष्णोः दशावताराणां वर्णनम्, विशेषतः पराशर, मैत्रेययोः सम्भाषणम् अत्र विशिष्टं गुणमावहति । केषाञ्चित् पुराणानां पौराणिकं माहात्म्यं पद्मपुराणे दृष्टुं

शक्यते । सर्वत्रापि सत्वरजस्तमोगुणाणां परिचर्चा भवत्येव । तत्रापि इदं पुराणं सात्विकगुणपरिपूरितम् इति पद्मपुराणोक्तवचनमत्र निदर्शनम् भवति । यथा भागवतादि ग्रन्थे भगवतो वासुदेवस्य वैशिष्ट्यं वर्ण्यते तथैवात्रापि विष्णोः पारम्यं वर्णयति भगवान् वेदव्यासः ।

तर्हि महर्षिप्रणीतेऽस्मिन् महापुराणे व्याकरण प्रयोगः भाषाशास्त्र–दृष्ट्या किञ्चिदवलोकयामः । तत्रापि पाणिनिमुन्युपदिष्टसूत्रानुसारमेव–

विष्णुपुराणस्य द्वितीयांशः अष्टमाध्यायः–श्लोकसंख्या (२८)

१) अहोरात्रव्यवस्थानकारणं भगवान्रविः ।
देवयानः परः पन्थाः योगिनां क्लेश सङ्क्षये ॥

विष्णुपुराणे सर्गाध्यायापेक्षया अंशः इति पदम् प्रयुक्तम् । षट्सु अंशेषु विभक्तम् इदं महापुराणम् । तत्र प्रथमांशे अष्ट्माध्यये कालचक्रस्य विभाजनावसरे सूर्योडुराशीनां व्यवस्थासन्दर्भे अयं श्लोकः उद्धृतः– । श्लोकः समाहरद्वन्द्वस्य तथा उपनिषदः आर्षपदप्रयोगस्यापि सुन्दरम् उदाहरणम् । प्रथमम्– अहोरात्र इति पदम् । समाहारद्वन्द्वस्योदाहारण्म् एतत्– अहः च रात्रिः च एतयोः समाहारः इति विग्रहः–

अत्र पाणिनीयं सूत्रम् "अहः सर्वैकदेशसङ्ख्याततत्पुरुषाच्च रात्रेः– ५–०४–८७ । द्वन्द्वापेक्षायाम् इदं पदम् अहोरात्रः इति पुल्लिङ्गान्तम् अपि भवति तदा विग्रहः अहः च रात्रिः च । अन्यच्च पदम् देवयानः इति । योगिनां सतां मार्गः इति अर्थः यद्यपि स्यात् अस्मात् शब्दात् मुण्डकोपनिषदि अपि अयं शब्दः प्रयुक्तःयथा

सत्यमेव जयते (जयति) नानृतम्– सत्येन पन्थाः विततो देवयानः । तत्र देवयानः पन्थाः अस्य महापुरुषाणां मार्गः इति व्याख्यातृभिः स्वीकृतः । अयं च आर्षप्रयोगः वैदिकप्रयोगो वा । व्याकरण दृष्ट्या पश्यामः तर्हि तेषां पदानां सिद्धिः बहुलं छन्दसि इति नियामकेन सूत्रेण वक्तव्या भवति। तदा आहत्य श्लोकस्यायमर्थः व्यज्यते यथा–

भगवान् सविता एव अहोरात्रस्य व्यवस्थायाः कारणम् । योगिनः रागादिविषयान् विनाश्य अस्मिन् मार्गे चलन्ति अतः अयं मार्गः यद्यापि न सुगमःपरं दुर्लभः सः केवलं ऋषिभिः देवैः वा गन्तुं शक्यः ।

तीयांशे नवमः अध्यायः– ११ तमः श्लोकः–
२) भिक्षाभुजश्च ये केचित् परिव्राड्ब्रह्मचारिणः ।
तेऽप्यत्रैव प्रतिष्ठन्ते गार्हस्थ्यं तेन वै परम् ।

अस्मिन् अध्याये महर्षिः व्यासः बह्मचर्यादि आश्रमाणां वर्णनं विदधाति। सर्वेषाम् आश्रमाणाम् आधारभूमिस्तु गृहस्थाश्रम एव । अर्थात् भिक्षुकाः, परिव्राजकाः, ब्रह्मचारिणः, गृहस्थम् एव आश्रयार्थं गच्छन्ति।महाकविः कालिदासः
अपि महाकाव्ये रघुवंशे रघुकौत्सयोः सम्भाषणे इमं विषयमुदाहरति ।
अपि प्रसन्नेन महर्षिणा त्वं सम्यग्विनीयानुमतो गृहाय ।
कालो ह्ययं सङ्क्रमितुं द्वितीयं सर्वोपकारक्षममाश्रमं ते ॥

अत्र कालिदासः सर्वेषाम् उपकारक्षमः अयं द्वितीयाश्रमः इति गृहस्थाश्रमं वर्णयति । अत्र च श्लोके व्याकरण दृष्ट्या प्रतिष्ठन्ते इति विवक्षितं पदम् । प्र इत्युपसर्गात् स्था धातोः आत्मनेपदमत्र विधीयते । यद्यपि स्था धातुः उपदेशकाले परस्मैपदी। अत्र पाणिनिः प्रथमाध्याये तृतीयपादे इमां व्यवस्थां विधास्याति ।

सूत्रम्– समवप्रविभ्यः स्थः– ०१–०३–२२ अर्थात् सम्, अव्, प्र, वि इत्युपसर्गेभ्यः परस्य ष्ठा गतिनिवृत्तौ इत्यर्थकात् आत्मनेपदं विधातव्यम्, इति सूत्रार्थः। अतः–

सन्तिष्ठते, प्रतिष्ठते, अवतिष्ठते, वितिष्ठते इत्यादीनि रूपाणि सिद्धानि भवन्ति । एवं बहवः श्लोकाः पुराणेषूपलभ्यन्ते ।

सम्प्रति मार्कण्डेयपुराणे उदाहृतान् द्वित्रिश्लोकान् अवलोकयामः । इदं देवीमाहात्म्यम् इति नाम्ना अपि विश्रुतमस्ति । भगवत्या लोकमात्रा

विहितमहिषासुरादिराक्षसानां वधस्य कथा प्रधानतया अत्र वर्ण्यते । त्रयोदश अध्यायेषु विस्तृतम् इदं पुराणं उवाचमन्त्राणां सङ्ख्यायोगेन सप्तशतेन श्लोकै:संवलितमस्ति । विभिन्नतन्त्राणाम् अवलोकनेन पृथक् सङ्ख्या: पुराणे लभ्यन्ते । कात्यायनि तन्त्रे ५७८ श्लोका: इति किञ्चिन्मतम्। चिदम्बरादि रहस्येषु प्रति अध्यायं पृथक् संख्या: लभ्यन्ते । संख्या या कापि वा भवतु । उपलब्धग्रन्थाधारेण सप्तशतश्लोकान् मनसि निधायैव चर्चा विधास्यते । काम्यकर्मणाम् अथवा कर्मकाण्डस्याधारितानां विधीनाम् कृते इदम् उत्तमम् उदाहरणम्। महर्षिव्यासकृतेषु पुराणेषु अतिविशिष्टं स्थानम् अस्य पुराणस्य । यत: माता त्रिगुणात्मिका दुर्गा सर्वदात्रि, सर्वव्यापिनी, सर्वशक्ता जगन्माता इत्येवास्माकं विश्वास: । अत्र पुराणे व्याकरणप्रयोगदृष्ट्या तु प्रतिश्लोकम् उदाहरणमुपलभ्यते । परन्तु सर्वान् श्लोकान् उदाहर्तुं न शक्यते–अत: द्वित्रिश्लोकान् उदाहरिष्यामि ।

प्रथम: अध्याय: प्रथमश्लोक:

१) सावर्णि: सूर्यतनयो यो मनु: कथ्यतेष्टम: ।
निशामय तदुत्पत्तिं विस्तरात् गदतो मम ॥

अयं श्लोक: मार्कण्डेयपुराणान्तर्गते देवी माहात्म्यपुराणे प्रथमाध्याये प्रथम: श्लोक: अथवा पुराणोक्तभाषया अयं प्रथमो मन्त्र: । श्लोकेऽस्मिन् व्याकरणान्तर्गता: बहवो अंशा: वर्तन्ते । तथापि द्वित्रि अंशान् एव स्पृशामि ।

विष्णुपुराण, भागवतादि पुराणेषु चतुर्दशमनूनाम् उल्लेख: विद्यते । स्वयम्भू:, स्वारोचिष:, उत्तम:, तामस:, रैवत:, चाक्षुष: वैवस्वत:, सूर्यसावर्णि:, इत्यादि क्रमश: चतुर्दशमनवो भवन्ति ।

१) सावर्णी: = सवर्णा नाम छाया तस्या: अपत्यम् । अत्र अपत्यार्थे इञ् प्रत्ययो विहित: अस्ति । स च :अत इञ्” ४-१-९६ इति सूत्रात् “बाह्वादिभ्यश्च” ४-१-९६ इति सूत्रात् साक्षादनुवर्तते । अयं च बाह्वादि: आकृतिगण: । अत: अत्र इञा भाव्यम् । छाया तु सूर्यस्य पत्नी । तस्या: अपत्यम् इत्यनेन सावर्णि: इति शब्द: सिद्धो भवति । अस्य पदस्य व्युत्पत्तिं व्याख्याकारा: अन्यथा अपि साधयन्ति । अत्र सरयू प्रसाद शर्माण: प्रतिपादयन्ति यत् अग्रजस्य वैवस्वतमनो: समान: वर्ण: अस्य इति व्युत्पत्तिम् आश्रित्य सवर्ण एव सावर्णि: । स्वार्थे अपि तद्धिताभिधानात् इञ् पत्यय: साध्य: । ते अत्र विष्णुपुराणोक्तां श्लोकं कथयन्ति–

छायासंज्ञा सुतो योऽसौ द्वितीय: कथितो मनु: ।
पूर्वजस्य सावर्णोऽसौ सावर्णिस्तेन कथ्यते ॥ इति।

अत: अनेनापि सावर्णि: शब्द: सिद्ध: भवति । तत्रैव श्लोके अन्यदेकं पदम्–निशामय–शमु आलोचने इति धातु: चौरादिक: । अत्र धातूनामनेकार्थत्वात् श्रवणे वृत्ति: अथवा पश्येत्यर्थोऽपि कदाचित् पक्षान्तरेण साधायितुं शक्य: । यत: “नान्ये मितोऽहेतौ” इति ज्ञापनात् दर्शनार्थकत्वं सिध्यति निशामयति अर्थात् रूपं चक्षुषा पश्यति यद्वा दत्तावधान: सम्यक्तया इदं रूपं पश्य इत्यर्थ: । विस्तरात् गदतो मम अत्रापि विद्वांस: व्याकरणांशं पश्यन्ति । पञ्चम्यर्थे षष्ठी विभक्त्यन्तम् अव्ययम् इत्यपि कश्चनाभिप्राय: वर्तते ।

कश्चनान्य: सन्दर्भ:–वस्तुत: भाषा: साहित्यं पुराणं सर्वम् अपि व्याकरणाधारितम् एव ।

अत: क: श्लोक: स्वीकार्य: कश्च त्याज्य: इति तु सन्दिग्धमेव । तत्रैव मार्कण्डेयपुराणे प्रथमे अध्याये एव कश्चनान्यतम: श्लोक:–

स तत्राश्रममद्राक्षीत् द्विजवर्यस्य मेधस: ।
प्रशान्तश्चापदाकीर्णं मुनिशिष्योपशोभितम् ॥

राजा द्विजवर्यस्य मेधसः (विशेषणविशेष्यसम्बन्धः) द्विजेषु वर्यस्य श्रेष्ठस्य मेधसः मेधृ सङ्गमे इति धातोः मेधते सर्वं सङ्गच्छते अस्मिन् इति अर्थात् "सार्वधातुभ्योऽसुन्" इति औणादिकप्रत्ययेन–(४–१८९) अयं शब्दः सिध्याति । अत्र मेधा इति आकारान्तः शब्दः न ग्राह्यः । शब्दोऽयं सकारान्तः निर्दिष्टः । अतः मेधाः नाम कश्चित् द्विजः इति ज्ञेयः । एवमेव आश्रम इति पदस्यापि निर्वचनं कर्तुं शक्यते । तद्यथा – आश्रम्यते इत्याश्रमः । आ इत्युपसर्गपूर्वात् श्रमु तपसि खेदे च इति धातोः घञ् प्रत्ययः विधीयते । न धातौ ञित्वात् नियमानुसारम् वृद्धिः अपेक्षिता इति वक्तव्यम् । यतः "नोदात्तोपदेशस्य मान्तस्यानाचमेः" ७–०३–३४ इति सूत्रात् आदिवृद्धिनिषेधो विहितः तेन आश्रमम् इति रूपम् । इत्थं बहूनि उदाहरणनि पतिश्लोकं प्रतिपदं चअन्वेष्टुं शक्यन्ते ।

एवमेव द्वितीयाध्याये अपि बहूनि पदानि लिडन्तानि दृश्यन्ते ।
यथा द्वितीयाध्याये अष्टमश्लोकात् (८)
यथावृत्तं तयोः तद्वत् महिषासुर चेष्टितम् ।
त्रिदशाः कथयामासुः दृवाभिभवविस्तरम् ॥
इत्थं निशम्य देवानां वचांसि मधुसूदनः ।

चकार कोपं शम्भुश्च भ्रुकुटीलाननै ॥ इत्यादिभिः श्लोकैः लिट् लकारस्य प्रयोगमारभत भगवन् व्यासमहर्षिः। व्यावहारिकदृष्ट्या लिट् लकारे केचन प्रयोगाश्च अतिविरला:अपि दृश्यन्ते । कानिचन उदाहरणानि यथा जज्ञे जनि प्रादुर्भावे (जायते) धातोः कर्तरि लिट्लकारस्थं रूपमस्ति । चुक्षुभुः– क्षुभ इति सञ्चलनार्थको धातुः । भ्वादौ तथा दिवादौ क्र्यादौ च पठितः । सर्वत्र पठितस्यास्य धातोः अर्थः तु समानः एव । परन्तु भ्वादौ पठितः धातुः आत्मनेपदी अन्ययोः द्वयोः गणयोः परस्मैपदत्वम् । अर्थः चुक्षुभुः नाम क्षुब्धा:जाताः सकलाः लोकाः । एवमेव चकम्पिरे कपि इति कम्पनार्थको भ्वादिगणीयः धातुः । तथा तुष्टुवुः इति प्रयोगः पञ्चत्रिंशत् श्लोके पश्यामः । अत्र ष्टुञ् स्तुतौ इति द्वितीया अदादिगणीयो धातुः । अयं परस्मै आत्मनेपदी इति द्वयो:अपि उपदिष्टः अस्ति । अत्र परस्मै पदान्तः प्रयोगः । तत्र तुष्टाव तुष्टुवतुः तुष्टुवुः इति रुपाणि । आत्मनेपदान्तं रुपं तु। तुष्टुविरे इति । वेमुः अतिविरलः अयं प्रयोगः । यतः अत्र टुवम – उद्गिरणे इति भ्वादिगणीयः नित्यं परस्मै पदान्तुः । अस्य शुद्धं रुपं ववमुः इति एव स्यात् । किन्तु अत्र भगवता वेमुः इति उपदिष्टः किमत्र समाधानमित्युक्तौ तत्र व्याख्यानकारैः न शसददावादिगुणानाम् इति सूत्रानुसरम् एकहल्मध्ये अनादेशादेः शसददावादिगुणानां लिटि इत्येकयोगेनैव निर्वाहः सिध्याति इति कथञ्चित् समर्थितम् । अथवा आर्षप्रयोगः उत छन्दसि बहुलम् इत्यादिना साधनीयम् आपतति । एवमेव प्रसुस्त्रुवुः, निन्ये, इत्यादयः बहवः विरलाः प्रयोगा:उत्तरत्र अध्यायेषु दृश्यन्ते ।

उपसंहारः

इत्थं व्यासविरचितेषु एषु अष्टादशमहापुराणेषु विषयाः अनेके उपलभ्यन्ते । मानवजीवनस्यानित्यात्त्वात् कालस्यापि न्यूनत्वात् अध्ययनं संशोधनं न सुलभसाध्यम् । तथापि भारतीय विद्याभवनम्, तथा इस्कान संस्थया आयोजिते अस्मिन् अखिलभारतीय महासम्मेलने अनेके विषयाः चर्चापथमायान्ति इति आति प्रमोदस्थानम् । अहमपि अत्र लब्धावकाशः मम मन्दधिया कञ्चिदिव विषयमत्र केवलं भाषाप्रयोगदृष्ट्या महर्षिणा व्यासेन कृतानां बहूनां चमत्कृतिजनकप्रयोगाणाम् उल्लेखं अकरनम् । विपञ्चतः अत्र हंसक्षीरन्यायेन विषयममुं स्वीकुर्युः इति संप्रार्थये । अवकाशं दत्तवद्भ्यां संस्थाभ्यां भूयांसि नमासि ।

❑

गरुड पुराणे राजनीतिः

—Dr. Sujatha M.N.

वेदेषु निबद्धं ज्ञानं विविधप्रकारकमपरिमितञ्च वर्तते । पुराणानि वेदविहितं ज्ञानं सरलशैल्या आख्यानानां द्वारा बोधयन्तीति कथ्यते । सृष्टिस्थितिलयानां विचारः, धर्मसंबद्धा विषयाः, नीतिबोधककथाः, तीर्थक्षेत्राणां माहात्म्यं, जीविनां कर्मानुगुणं फ्लप्राप्तिरित्यादयःनैके विषया : पुराणेषु विस्तरेण वर्णितास्सन्ति । अत्र गरुड पुराणे राजनीतिः वर्णितः ।

वेदेषु निबद्धं ज्ञानं विविधप्रकारकमपरिमितञ्च वर्तते । पुराणानि वेदविहितं ज्ञानं सरलशैल्या आख्यानानां द्वारा बोधयन्तीति कथ्यते । सृष्टिस्थितिलयानां विचारः, धर्मसंबद्धा विषयाः, नीतिबोधककथाः, तीर्थक्षेत्राणां माहात्म्यं, जीविनां कर्मानुगुणं फ्लप्राप्तिरित्यादयःनैके विषया : पुराणेषु विस्तरेण वर्णितास्सन्ति ।

पुराणं नाम "पुराणम् आख्यानम्" । "पुरा एवं पुराणम्" अथवा "पुरा नीयता इति पुराणं", प्राचीनंमित्यर्थः । संस्कृतवाङ्मये "पुराण" इति शब्देन सह इतिहास इति शब्दोऽपि श्रूयते । इतिहास इत्यस्य इति–ह–आस इति व्युत्पत्तिं वदन्ति । भूतकालीनघटनानां विवरणम् इतिहासे वर्तते । किन्तु पुरणेषु वर्णिताः विषयाः व्यापकाः विस्तृताश्च वर्तन्ते । इतिहासः पुराणमिति शब्दद्वयस्य युगपत् प्रयोगः दृश्यते । यथा –

इतिहासपुराणाभ्यां वेद समुपबृंहयेत् ।
बिभेत्यल्पश्रुताद्वेदो मामयं प्रहरिष्यति[1] ॥

पुराणलक्षणम् : सृष्टिः, सृष्टिविस्तारः, सृष्टेः आद्या वंशावलिः, प्रत्येकेषु मन्वन्तरेषु स्थितानां मनूनां विषयाः तत्तत्कालीनघटनाश्र्च, सूर्यचन्द्रवंशयोः राज्ञां वर्णनमिति पञ्चविधविषयाः पुराणेषु वर्णिता इति कथ्यते –

सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वन्तराणि च ।
वंशानुचरितञ्चैव पुराणं पञ्चलक्षणम्[2] ॥

एतेषु पञ्चलक्षणेषु एकं द्वयं वा न्यूनं भवति चेत् तत्पुराणं उपपुराणमिति कथ्यते । मत्स्यपुराणं, मार्कण्डेयपुराणं, वाराहपुराणं, लिङ्गपुराणं, गरुडपुराणं, कूर्मपुराणं, स्कान्दपुराणमित्यष्टादश महापुराणानि सन्ति । तेषां नामानि स्मर्तुं श्लोकोऽयं साहाथ्यं करोति–

मद्वयं मद्वयं चैव ब्रत्रयं व व चतुष्टयम् ।
अनापलिङ्गकूस्कानि पुराणानि प्रचक्षते[3] ॥

रचनाकाल : वेदेष्वपि पुराणमिति शब्दस्य उल्लेखः वर्तते –
ऋचःसामानि छन्दांसि पुराणं याजुषं तथा ।
उच्छिष्टाज्जज्ञिरे सर्वे दिवि देवाः दिवि श्रिताः[4] ॥

–इति अथर्ववेदे (११ –७–२४) उल्लेखो वर्तते । "सोऽयमिति किञ्चित्पुराणमाचक्षीत" – इति शतथब्राह्मणे (१३–४–३–१३), "इतिहासं पुराणं विद्या उपनिषदः" इति बृहदारण्यकोपनिषदि (२–४–११), ऋग्वेदं भगवोऽध्येमि यगुर्वेदं सामवेदमथर्वणम् चतुर्थमितिहासपुराणं पञ्चमं वेदानां वेद" इति छान्दोग्योपनिषादि (७–१–२) च पुराणविषये उल्लेखा दृश्यन्ते । किन्तु उत्तरकालीनानि आख्यानानि गुप्तचक्रवर्तिनां काले योजितानीति आधुनिकविदुषामभिप्रायः । अपि च प्राचीनानि पुराणानि ३००–५५० क्रिस्ताब्दे विरचितानि, अनन्तरकाले तेषां संख्या वधिता गात्रञ्च वर्धितमिति ते अभिप्रयन्ति ।

---

1. ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಇತಿಹಾಸ, ಮೂಲ ಲೇಖಕರು : ಆಚಾರ್ಯ ಬಲದೇವ ಉಪಾಧ್ಯಾಯ ಅನುವಾದ: ಎಸ್. ರಾಮಚಂದ್ರಶಾಸ್ತ್ರಿ, ಪ್ರ. ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಪುಟ ಸಂ. 50.
2. ಅದೇ ಪುಟ ಸಂಖ್ಯೆ 51.
3. ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಇತಿಹಾಸ, ಮೂಲ ಲೇಖಕರು: ಆಚಾರ್ಯ ಬಲದೇವ ಉಪಾಧ್ಯಾಯ ಅನುವಾದ: ಎಸ್. ರಾಮಚಂದ್ರಶಾಸ್ತ್ರಿ, ಪ್ರ:ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ ಪುಟ ಸಂ. 55.
4. ಅದೇ ಅಥರ್ವ 11–7–24.

बाणस्य कृतिषु वायुपुराणस्य उल्लेखो लभ्यते । विष्णुपुराणे मौर्यवंशराजानां विषयाः निरूपितास्सन्ति । पुराणस्योपदेशेन दुर्मार्गप्रवृत्तान् राजकुमारान् सन्मार्गं गमयितुं शक्यमिति अर्थशास्त्रकारस्य कौटिल्यस्य अभिप्राय आसीदिति ज्ञायते । एवं पुराणस्य कालः वेदकालादारभ्य क्रिस्ताब्द षष्ठ शतमानपर्यन्तमपि गृह्यते।

अष्टादश पुराणेषु षट् पुराणानि ब्रह्मसंबद्धानि, षट् पुराणानि विष्णुसम्बद्धानि, षट् पुराणानि शिवसम्बद्धानि वर्तन्ते । प्रत्येकेषु पुराणेषु सहस्रशः श्लोकास्सन्ति । स्कन्दपुराणे अत्याधिकाः श्लोकाः (८१०००), मार्कण्डेयपुराणे ९००० श्लोकास्सन्ति । गरुड्पुराणे १९००० श्लोकास्सन्ति[5] ।

महर्षिः वेदव्यासः अष्टादश पुराणानि व्यरचयदिति श्रूयते । किन्तु विष्णुपुराणे (४–३–१६) उक्तप्रकारेण वेदव्यासमहर्षिः आख्यानोपाख्यानगाथाकल्पशुद्धिरिति चतुर्भिरङ्गैः संयुतामेकां पुराणसंहितां रचितवान् । अनन्तरं व्यासमहर्षेः साक्षात् शिष्यः रोमहर्षणः, तस्य च शिष्याः इतरसंहिताः व्यरचयन्निति ज्ञायते[6] पुराणानि सुहृत्संहिततया नीतिं तत्वञ्च उपदिशान्ति । धर्ममार्गे गन्तुं प्रेरयन्ति च ।

गरुडपुराणम् : पक्षिराजः गरूडः पुरा महाविष्णुमुद्दिश्य तपस्तेपे । तस्य तपसा संतुष्टः विष्णुः गरुडेन इष्टं वरं प्रददौ । तदनुसारेण गरुडः देवताः जित्वा अमृतं सम्पाद्य स्वमातरं विनुतां नागानां दास्यत्वात् मुक्तामकरोत्। विष्णोः वारप्रसादेन गरुडः महाशक्तिसम्पन्नो भूत्वा विष्णोः वाहनमभवत्। विष्णोः महिमानं वर्णयितुं गरुडपुराणं व्यरचयदिति गरुडपुराणात् ज्ञायते।

गरुडपुराण रचनाकाल : गरुडपुराणमपि अन्यान्यस्तरेषु सम्पादितमिति अन्यान्य–ग्रन्थावलोकनात् विज्ञायते । क्रिस्ताब्दे त्रयोदशे शतमाने चतुर्वर्गचिन्तामणिरिति स्वस्य ग्रन्थे हेमाद्रिः गरुडपुराणस्य श्लोकानुदाहृतवान् । याज्ञवल्क्यपराशरस्मृतयोः श्लोकाः गरुडपुराणस्य धर्मकाण्डे दृश्यन्त इति कारणेन सः भागः षष्ठ शतकादनन्तरमेव विरचित इति अभिप्रैति पि.वि. काणे महाभागः । गरुडपुराणस्य प्रथमकाण्डे भारतवर्षस्य भौगोलिकविषयाः उक्ताः–

> पूर्वं किराता यस्यास्ते पश्चिमे यवनाः स्थिताः ।
> आन्ध्रा दक्षिणतो यस्य तुरुष्काश्चापि चोत्तरे ॥ ग. पु. १–४४–६
> तत्रैव सप्तमे श्लोके – पश्चिमे सैन्धवा म्लेच्छा नास्तिका
> यवनास्तथा[7] ॥ इति ॥

अनेन श्लोकाधारेण गरुडपुराण्स्य अयं भागः द्वादशशतमाने विरचित इति भासते । विदुषां बहूनामभिप्रायोऽस्ति यत् गरुडपुराणं नवमे शतके रचितं स्यादिति ।

काण्डत्रयम्

> आद्यांशं वै कर्मकाण्डं वदन्ति द्वितीयांशं धर्मकाण्डं तमाहुः ।
> तृत्तियांश ब्रह्मकाण्डं तमाहुः तेषां मध्ये त्वन्तिमोऽयं वरिष्ठ : ॥

आचारकाण्डं, धर्मकाण्डं/प्रेतकाण्डं ब्रह्मकाण्डमिति गरुडपुराणे भागत्रयं वर्तते । आचारकाण्डे सर्ष्टिवर्णनं, भारतवर्षस्य वर्णनं, विज्ञानसम्बद्धविषयाः, राजनीतिः, तीर्थक्षेत्राणां वर्णनमित्यादयः विचाराः वर्णितास्सन्ति । धर्मकाण्डे वैकुण्ठलोकस्य वर्णनं, मरणावस्थायां

---

5. ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷಾಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ, ಪುಟ ಸಂಖ್ಯೆ–101 ಲೇಖಕರು: ಡಾ॥ ಕೆ. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ, ವಿದ್ವಾನ್ ರಂಗನಾಥ ಶರ್ಮಾ, ವಿದ್ವಾನ್ ಸಿದ್ದಲಿಂಗಯ್ಯ.

6. ಅದೇ ಪುಟ ಸಂಖ್ಯೆ – 102.

7. Political Elements in The Garuda Purana, page no. ಸಂಖ್ಯೆ–12. ಲೇಖಕರು: ಡಾ॥ ವೇಣೀಮಾಧವ ಶಾಸ್ತ್ರೀ ಬಿ. ಜೋಷೀ, ಎಂ.ಎ., ಪಿ.ಎಚ್.ಡಿ, ಪಿ.ಎಚ್.ಡಿ (ಪೂನಾ)

स्थितस्य व्यक्तेः कल्याणार्थं करणीयं कर्म, मृत्योरनन्तरं अन्यशरीरप्राप्तिः, मनुष्यजन्म प्राप्तैः आत्मसाक्षात्कारार्थं प्रयतनीयमिति भगवता विष्णुना गरुडं प्रति उपदेशः–इत्यादयो विचाराः प्रस्तुतास्सन्ति। ब्रह्मकाण्डे भगवतः श्रीहरेः महिमवर्णनम्, नारायणात् सृष्टेः प्रादुर्भावः इत्यादयः विषयाः विस्तरेण वर्णितास्सन्ति ।

पुरातनकाले श्रुतिस्मृत्यादिधर्मग्रन्थानां आधरेणैव न्यायनिर्णयः दीयते स्म राजाभिः। धर्मशास्त्रेग्रन्थेषु दण्डनीतिः, कौटुम्बिकनियमाः, सामाजिकसुव्यवस्थादृष्टया कृताः नियमाः– इत्यादयः अन्तर्गतास्सन्ति । स्मृतिग्रन्थाः बहवः सन्ति । मनुस्मृतिः, याज्ञवल्क्यस्मृतिः, पराशरस्मृतिः, नारदस्मृतिः, बृहस्पतिस्मृतिरित्यादि– विंशतिस्मृतयः प्रसिद्धा वर्तन्ते । रामायणे सुमन्त्रः, हनूमान्, विभीषणादयः नीतिशास्त्रकोविदा आसन् । तथैव महाभारते वेदव्यास–भीष्म–विदुरादयः नीतिशास्त्रविशारदा आसन्।

बृहस्पतिनीतिः, शुक्रनीतिः, कणिकनीतिरिति त्रिविधाः नीतयः प्रसिद्धा इति श्रूयते । बृहस्पतिनीतौ ध्येयंध्येयसाधनञ्च धर्मशास्त्रविरुद्धं भवति । श्रीरामः, धर्मराजादयः धर्मानुगुणमेव प्रशासनमकुर्वन् । चन्द्रगुप्ताय तस्य राज्याधिकारं शुक्रनीत्यानुसारेण दापितवान् चाणक्यः इति ज्ञायते। तत्र ध्येयस्तु धर्मानुगुणं किन्तु साधनोपाया न तथा आसन्निति उच्यते । शकुनिः दुर्योधनं स्वार्थसाधनाय कणिकानीत्यनुसारेण शासितुं बोधितवान्।

गरुडापुराणे बृहस्पतिनीतिरनुसृता इति श्लोकेनानेन ज्ञायते[8] –

नीतिशास्त्रं प्रवक्ष्यमि अर्थशास्त्रादिसंश्रितम् ।
राजादिभ्यो हितं पुण्यमायुःस्वर्गादिदायकम् ॥ गरुडपुराणे १०८–१

गरुडपुराणस्य प्रथमकाण्डस्य प्रायः अष्ट अध्यायाः राजनीतिविषयकाः शासनसंबद्धाश्च सन्ति । मानवीयमौल्यानि, सदाचारः, सत्सहवासस्य औचित्यमित्यादयः अनेके अंशाः सरलशैल्या अत्र निरुपितास्सन्ति । आवर्जितशक्तिसिद्धिः (मन्त्रशक्तिः, प्रभुशक्तिः, उत्साहशक्तिरिति शक्तित्रयं प्राप्थ) राजा प्रजाः पुत्रान् इव पालयितुं समर्थो भवति ।

राज्ञः कर्तव्यम् : रञ्जयतीति राजा इति व्युत्पंत्या प्रजारञ्जनं राज्ञः कर्तव्यमिति कथ्यते । वेदकालादारभ्य लोककल्याणार्थमेव यज्ञादीनि कर्माणि कृतानीति इतिहासादवगम्यते । गरुडपुराणे उक्तम् –

त्यजेदेकं कुलस्यार्थे ग्रामस्यार्थे कुलं त्यजेत् ।
ग्रामं जनपदस्यार्थे आत्मार्थे पृथिवीं त्यजेत् ॥ गु.पु.–१०९–२

प्रामुख्यतानुगुणं निर्णय : करणीयः न तु स्वार्थायेति श्लोकस्य भावः। आत्मार्थं नाम आत्मज्ञानार्थं पृथिव्यापि त्यक्तव्या इत्युक्त्वा परमपुरुषार्थस्य मोक्षस्य प्राधान्यञ्च निरुपयत्ययं श्लोकः। "राजा प्रत्यक्षदेवता" इति उक्तिरस्ति । सः प्रजावत्सलो भवेत् । धर्मपरायणो भवेत् । तदा प्रजाः राजानमनुसरन्ति ।–

राज्ञि धर्मिणि धर्मिष्ठाः पापे पापरतास्सदा ।
राजानमनुवर्तन्ते यथा राजा तथा प्रजाः ॥

प्रजापालने धर्ममार्गानुसरणं राज्ञः आद्यं कर्तव्यमितिगरुडपुराणे उक्तम्–

राज्यं पालायते नित्यं सत्यधर्मपरायणः ।
निर्जित्य परसैन्यानि क्षितिं धर्मेण पालयेत् ॥

---

[8] Political Elements in The Garuda Purana, ಲೇಖಕರು: ಡಾ॥ ವೇಣೀಮಾಧವ ಶಾಸ್ತ್ರೀ ಬಿ.ಜೋಷೀ, ಎಂ.ಎ, ಪಿಎಚ್.ಡಿ, ಪಿಎಚ್.ಡಿ (ಪೂನಾ) ಪುಟ ಸಂಖ್ಯೆ – ೨೪, ೨೫

संस्कृतसाहित्ये आदिकाव्यमिति प्रसिद्धे वाल्मीकिरामायणे–नायकस्य श्रीरामस्य आदर्शगुणः वर्णितः । यथा –

नियतात्मा महावीर्यो द्युतिमान् धृतिमान् वशी ।
बुद्धिमान् नीतिमान् वाग्मी श्रीमान् शत्रुनिबर्हणः ।
धर्मज्ञः सत्यसन्धश्च प्रजानाञ्च हिते रतः ।
यशस्वी ज्ञानसम्पन्नः शुचिर्वश्यः समाधिमान्[9] ॥

अतः सहस्रशः वर्षेभ्योऽपि रामराज्यं प्रसिद्धं वर्तते ।

शास्त्रज्ञानसम्पन्नो राजा प्रजापालनसमर्थो भवति । यदि दुर्योधन इव स्वयं दुराशापीडितो भवति चेत् प्रजानां हिताय किं कुर्यात् । लक्ष्मीस्तोयतरङ्गचपला इति आदिगुरुणा शङ्कराचार्येणोक्तरीत्या, चक्रारपङ्क्तिरिव गच्छति भाग्यपङ्क्तिरिति भासोक्तरीत्या, इयं हि लक्ष्मी:गन्धर्वनगरलेखेव पश्यत एव नश्यतीति बाणोक्तरीत्या ऐश्वर्यं नश्वरं मत्वा राजा धर्मे मतिं कुर्यात् । गरुडपुराणे उज्यते –

प्रजाः पालयितुं शक्तं पार्थिवो विजितेन्द्रियः ।
ऐश्वर्यमध्रुवं प्राप्थ राजा धर्मे मतिं नयेत् ।
क्षणेन विभवो नश्येत् नात्मायत्तं धनाधिकम् ॥ ग.पु.–१११–६

यदि राजा शास्त्रज्ञानविहीनः सः अन्ध इव भवति । अन्धोऽपि पुरुषः चारेण द्रष्टुं शक्नुयात् । किन्तु शास्त्रज्ञानविहीनो राजा पश्यन्नपि न पश्यति । शास्त्रविरुद्धं यदि कार्यं कुरुते स इहामुत्र च नश्यति । उक्तम्–

लङ्घयेत् शास्त्रयुक्तानि हेतुयुक्तानि यानि च ।
स हि नश्यति वै राजा इहलोके परत्र च[10] ॥

राज्ञां कृते शास्त्रज्ञानस्य आवश्यकतां महत्त्वं च निरुपयति कौटिलीय –अर्थशात्रस्य अयं श्लोकः–

प्रदीपः सर्वविद्यानां उपायः सर्वकर्मणाम् ।
आश्रयः सर्वधर्माणां शञ्चदान्वीक्षकी माता[11] ॥

कार्याध्यक्षाणां अमात्यानाञ्च नियुक्ति :– राजा दयालुः प्रजाहिते रतश्चेदपि यदि तेन नियुक्ता न्यायाधीशाः कर्माध्यक्षाः वा लोभिनश्चेत् राष्ट्राभिवृद्धिकार्याणि न सफला भवान्ति । अतः राज्ञा नियुक्ताः कार्याध्यक्षाः धर्मनिष्ठाः स्युः । शास्त्राधारेण न्यायनिर्णयं कुर्युः । आगममदिप – दृष्टेन खल्वध्वना सुखेन वर्तते लोकयात्र । दिव्यं हि चक्षुर्भूतभवद्भविष्यत्सु व्यवहितप्रकृष्टादिषु च विषयेषु शास्त्रं नामाप्रतिहतवृत्तिरिति दशकुमारचरितस्य वचनानि शास्त्रज्ञानस्य महत्वं स्मारयति । अतः राज्ञा नियुक्ताः धर्माध्यक्षाश्च समस्तस्मृतिशास्त्रज्ञा जितेन्द्रियाः, पण्डिताश्च भवेयुरिति गरुडपुराणे उच्यते[12] । अपि च

---

9. ರಾಮಾಯಣ, ಬಾಲಕಾಂಡದಲ್ಲಿ.

10. ಪೊಲಿಟಿಕಲ್ ಎಲಿಮೆಂಟ್ಸ್ ಇನ್ ದ ಗರುಡ ಪುರಾಣ, ಪುಟ ಸಂಖ್ಯೆ–25, ಲೇಖಕರು: ಡಾ॥ ವೇಣೀಮಾಧವ ಶಾಸ್ತ್ರೀ, ಬಿ. ಜೋಷೀ, ಎಂ.ಎ, ಪಿ.ಎಚ್.ಡಿ, ಪಿ.ಎಚ್.ಡಿ (ಪೂನಾ)

11. ಭಾರತೀಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ, ಮೂಲ: ಮಾರಿಸ್ ವಿಂಟರ್ ನಿಟ್ಸ್, ಪುಟ ಸಂಖ್ಯೆ–193, ಸಂಪುಟ–3, ಭಾಗ–2 ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ : ಡಾ॥ ಕೆ. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ.

12. समस्तस्मृतिशास्त्रज्ञः पण्डितोऽथ जितेन्द्रियः ।
शौर्यवीर्यगुणोपेतोः धर्माध्यक्षो विधीयते ॥ –गरुडपुराणम्–११२–९

कोशाध्यक्षः कुलशीलगुणोपेतः सत्यधर्मपरायणश्च भवेत् । सेनापतिस्तु बलाबलपरिक्षता भवेत्[13] ।

वैद्याः, राजपुरोहितः, लेखकः, पाठकः गणक इत्यादयः अधिकारिणिः ये राजकार्येषु नियुक्ताः, ते स्वेषु कार्येषु श्रद्धालवः कर्मज्ञाश्च भवेयुः–

लेखकः पाठकञ्चेवा गणकः प्रतिरोधकः ।
आलस्ययुक्तश्चेद्राजा कर्म संवर्जयेत् सदा ॥ –ग.पु.–११२–१३
आयुर्वेदकृताभ्यासः सर्वेषां प्रियदर्शनः ॥
आयुः शीलगुणोपेतो वैद्य एवं विधियते ॥ –ग.पु. ११२–११
वेदवेदाङ्गत्त्वज्ञो जपहोमपरायणः ।
आशीर्वादपरो नित्यं एष राजपुरोहितः ॥ ग–पु. ११२–१२

राज्ञा नियुक्ता अधिकारिणः अलसाश्चेत् शीघ्रं तान् निष्कासयेत् । प्रतिनित्यं राजा स्वेन नियुक्तानामधिकारिणां कार्यं परिशीलयेत् ।

राजकार्येषु गुणवज्जनाः नियोज्याः । गुणविहीनाः वर्ज्याः । सज्जनैः सह सङ्गतिः सर्वदा करणीया । दुष्टैः सह स्नेहःन रक्षणीयः

गुणवन्तं नियुञ्जीत गुणहीनं विवर्जयेत् ।
सद्भिरासीत सततं सद्भिः कुर्वीत सङ्गतिम् ।
सद्भिर्विवादं मैत्रीं च नासद्भिः किञ्चिदाचरेत् ॥
पण्डितैश्च विनीतैश्च धर्मज्ञैः सत्यवादिभिः ।
बन्धनस्थोऽपि तिष्ठेच्च न तु राज्ये खलैः सह ॥
ग.पु.–११३–१२, १३

यदि मूर्खाः राज्ञा नियोज्यन्ते तदा सः अयशमाप्नोति । अर्थनाशो भवेत्[14] अपि च धर्मकामार्थसाधने निरतो राजा प्रजाहिताय कार्ये प्राज्ञं नियोजयेत् ।

भृत्यानां कार्यैः राष्ट्राभिवृद्धिर्भवति । अतः फलप्राप्तिपर्यन्तं कार्याणि कुर्यात् । तेन राजा ऐश्वर्यमाप्नोति । यशोवान् भवति ।

सावशेषाणि कार्याणि कुर्वन्नर्थश्च युज्यते ।
तस्मात् सर्वाणि कार्याणि सावशेषाणि कारयेत् ॥ ग.पु. ११३–४

दण्ड : हस्तस्य अङ्गुल्यः यथा असमानाः तथैव प्रजाश्च विविधस्वभावयुता भवन्ति । कश्चन स्वार्थी, कश्चन परोपकारी, कश्चन दुष्टः कश्चन शिष्टः, कश्चन साधुः कश्चन क्रूर : इति सर्वे स्वसंस्कारानुगुणं व्यावहरन्ति । राजशासनविरुद्धं ये आचरन्ति ते दण्ड्याः एव । गरुडपुराणे दण्डविषये एवमुच्यते –

तसमकरस्य वधो दण्डः कुमित्रस्याल्पभाषणं
पृथक् शिल्पिनो दासा दुष्टाश्च पटहाः स्त्रियः
ताडिता मार्दवं यान्ति न ते सत्कारभाजनम् ॥
ग.पु.–१०९–३०, ३१

---

[13] कुलशीलगुणोपेतः सत्यधर्मपरायणः ।
रुपवान् सुप्रसन्नश्च कोशाध्यक्षो विधीयते ॥ –ग.पु. ११२–४
मूल्यरुपपरीक्षाकृत् भवेद्रत्नपरीक्षकः ।
बलाबलपरिज्ञातो सेनाध्यक्षो विधीयते ॥ ग.पु. ११२–५

[14] मूर्खान्नियोजयेद्यस्तु त्रयोऽप्येते महीपतेः ।
अयशश्चार्थनाशश्च नरके नैव पातनम् ॥

यदि तस्करः वध्यते तदा दुष्टाः, कुमार्गगामिनः प्राणभयात् बिभ्यति । राष्ट्रे अपराधा न्यूना भवन्ति । यदि अपराधी न दण्ड्यते तर्हि अपराधिनां संख्या अधिका भवत्येव । सामाजिकशान्तिः नश्यति । अतः निष्पक्षपाततया अपराधिनाः दण्ड्नीयाः।

शत्रुनिग्रह : कालेन रिपुणा संधिः काले मित्रेण विग्रहः
कार्यकारणमाश्रित्य कालं क्षिपति पण्डितः ।
कालः पचति भूतानि कालः संहरते प्रजाः
कालः सुप्तेषु जागर्ति कालो हि दुरतिक्रमः ॥
ग.पु.–१०७–८

शत्रवः यदि बलिष्ठाः तदा तैः सह संधिरेव उपायः । कञ्चित्कालानन्तरं मित्रराष्ट्रैः सह मिलित्वा शत्रून् पराजेतुं शक्यते[15] । राजा सर्वदा जागरुको भवेत् । शरमञ्चे शयानः भीष्मः युधिष्ठिरं राजधर्ममुपदिशन् वदति यत् – "षाड्गुण्यगुणादोषांश्च नित्यं बुद्ध्वावलोकयेत्" – इति । संधिः, विग्रहः, यानम् आसनं, द्वैधीभावः, समाश्रयः इत्येतान् विषयानधिकृत्य प्रतिनित्यं राजा चिन्तयेत् । गुप्तचराणां साहाय्येन आन्तरिकबाह्य–विषयान् च राजा जानीयात् ।

परमश्रेष्ठो जितेन्द्रियोऽपि राजा विश्वासयोग्यचाराणां विना जयशीलो न भवति । अत एव "राजानः चारचक्षुषा" इति वदन्ति । गुप्तचराः राज्ञः बहुञ्चपि कार्येषु प्रमुखपात्रं वहन्ति । राष्ट्रस्यान्ते बाह्ये च तेषां कार्यं महत्वपूर्णं भवति । रामायणे अयोध्याकाण्डे श्रीरामो गुप्तचराणां विषये भरतं पृच्छति –

कच्चिदष्टादशान्येषु स्वपक्षे दशपञ्च च ।
त्रिभिस्त्रिभिरविज्ञातैर्वेत्सि तीर्थानि चारकैः ॥
अयो. कां –१००–३६

(शत्रुपक्षस्य मन्त्री, पुरोहितो, युवराजस्सेनापतिः, द्वारपालः, अन्तर्वेषिकः, कारा, गृहाध्यक्षः, कोषाध्यक्षः, कार्यकारि सचिवः, प्रदेष्टा, नगराध्यक्षः, कार्यनिर्माणकर्ता, धर्माध्यक्षः, सभाध्यक्षः, दण्डपालः, दुर्गपालः, राष्ट्रसीमापालः वनरक्षकश्च आहत्य अष्टादश त्रीर्थानि)

स्वपक्षे उपर्युक्त अष्टादश तीर्थेण प्रथमत्रीणि विहाय इतरतीर्थानां विषये राज्ञा गुप्तचराणां द्वारा ज्ञातव्यम् । समर्थं सैन्यबलं प्राप्य शत्रुं पराजयेत् । यदि शत्रुरेव बलिष्ठः तर्हि षण्मासपर्यन्तं वर्षपर्यन्तं वा संधिं कुर्यात् । यद शत्रून् निपातयितुं समर्थो भवति तदा शत्रुसंहारः करणीयः[16] ।

भृत्यानां नियुक्ति : सामान्यतया भृत्याः अलसा एव भवन्ति । केचन एव श्रद्धया कार्यं कुर्वन्ति । अतः तादृशान् राजा परीक्ष्य कार्ये योजयेदिति गरुडपुराणे उच्यते –

भृत्या बहुविधा ज्ञेया उत्तमाधममध्यमाः ।
नियोक्तव्या यथार्हेषु विविधेष्वेव कर्मसु ॥ ग.पु.–११३–१

तत्रैव उपमानद्वारा भृत्याः सम्यक् परीक्षणीया इति उच्यते –

यथा चतुर्भिः कनकं परीक्ष्यते निघर्षणच्छेदनतापताडनैः।
तथा चतुर्भिः भृतकं परीक्षयेत् व्रतेनशीलेनगुणेनकर्मणा ॥
ग.पु.–११३–१

---

15. सुसन्धानानि चास्त्राणि शस्त्राणि विविधानि च ।
दुर्गे प्रवेशितव्यानि ततः शत्रुं निपातयेत् ॥
षण्मासमथ वर्षं वा संधिं कुर्यान्नराधिपः ।
पश्यन् सञ्चितमात्मानं पुनः शत्रुं निपातयेत् ॥
ग.पु.–११२–२१, २२

16. ಭಾರತೀಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ, ಪು.ಸಂ. –187, ಅಡಿ ಟಿಪ್ಪಣಿ–7

यदि राजसेवायां नियुक्तः भृत्यो वा कार्याध्यक्षो वा भवतु राजसमानो भवति चेत् तादृशं पुरुषं राजा वर्जयेत् । नो चेत् सः प्रजानां भृत्यानां विश्वासं सम्पाद्य राज्यमेव हरेत् ।

> तुल्यार्थं तुल्यसामर्थ्यं मर्मज्ञं व्यवसायिनम् ।
> अर्धराज्यहरं भृत्यं यो हन्यात् स न हन्यते ॥ –ग.पु.–१७

अतिविनयः 'धूर्तलक्षणम्'–इत्येवं रीत्या केचन भृत्याः मधुरभाषिणः भवन्ति, किन्तु मनसि राजविरोधिनः भवन्ति । ते पराक्रमिणः जितेन्द्रियाश्चेदपि विश्वासपात्राणि न भवन्ति । अतः राजकार्येषु तान् न नियोजयेत् । दण्डार्हाः चेत् तान् दण्डयेत् ।–

> शुरत्वयुक्ता मृदुमन्दवाक्या जितेन्द्रियाः सत्यपराक्रमाश्च ।
> प्रागेव पश्चाद्विपरीतरुपा ये ते तु भृत्या न हिता भवन्ति ॥
> –ग.पु.–११२–१८

केचन भृत्या; कार्योत्साहिनः परिश्रमिणः, प्रामाणिकाः, राजनिष्ठाश्च भवन्ति । तादृशान् राजा प्रोत्साह्य संमानयेत् । निरालस्याः, प्रभुणा यद्दीयते तेन संतुष्टाः, सुखदुःखेषु समचित्ताः भृत्याः विरलाः–

> निरालस्याः सुमन्तुष्टाः सुस्वप्नाः प्रतिबोधकाः ।
> सुखदुःखसमा धीरा भृत्या लोकेषु दुर्लभाः ॥
> –ग.पु.–११२–१८

अर्थव्यवस्था : चतुर्वर्गपुरुषार्थोषु अर्थः अन्यतमः । महाभारते (१२–५८, १) मेधावी बृहस्पतिः । विशालाक्षः, उशनस्ः, महेन्द्रः, प्राचेतसः, मनुः, भारद्वाजः, गौरशिरस् –इत्येते राज्यशास्त्रप्रणेतारः इति कीर्तिताः । तत्र अन्यत्रापि एते एव अंशत; धर्मशास्त्रार्थशास्त्रयोः कर्तार इति प्रसिद्धाः । कालक्रमेण अर्थशास्त्रं धर्मशास्त्रात् प्रत्येकतां प्राप्नोत् । पुरा शास्त्रद्वयमपि राजधर्म इति नाम्ना अधियेते स्म । यदि शास्त्रद्वये विप्रतिपत्तिर्भवति तदा धर्मशास्त्रस्यैव प्रामाण्यम् भवति स्म । –

> यत्र विप्रतिपत्तिस्स्यात् धर्मशास्त्रार्थशास्त्रायोः
> अर्थशास्त्रोक्तमुत्सृज्य धर्मशास्त्रोक्तमाचरेत् ॥
> –भा.सा.च. – पृ.सं –१८७

नगराणां राजप्रासादानां च विन्यासः, कार्याध्यक्षाणां नियुक्तिः, करसङ्ग्रहणस्य विविधप्रकाराः, इत्यादयः विषयाः अर्थशास्त्रे अन्तर्गता भवन्ति स्म । अयं विषयः विष्णुमनुयाज्ञवल्क्यस्मृतिष् – अपि वर्तते[17] ।

करसङ्ग्रहणम् : सुदृढा अर्थव्यवस्था राष्ट्रस्य सर्वतोऽभिवृद्धिं साधयितुं सफला भवति । अतः राष्ट्रस्य संपत्तिराधिका येन भवति तत्कार्यं अविलम्बेन करणीयम् । राजा षष्ठांशवृत्तीति कथ्यते । प्रजाभिरुपार्जितस्य द्रव्यस्य षड्भागं राजा कररूपेण स्वीक्रुर्यात् । करसङ्ग्रहणेन प्रजाः पीडिता यथा न भवेयुः तथा करसङ्ग्रहणं कुर्यादिति गरुडपुराणे उक्तम् –

> मधुपेव दुहेत्सारं कुसुमं न घातयेत् ।
> वत्सापेक्षी दुहेत्क्षीरं भूमीं गां चैव पार्थिवः ॥ –ग.पु.१११–५
> यथाक्रमेण पुष्पेभ्यश्चिनृते मधु षट्पदः ।
> तथा वित्तमुपादाय राजा कुर्वीत सञ्चयम् ॥ –ग.पु. –१११–६

महाभारते भीष्मः युधिष्ठिरं बोधयति –

जलौकवत्पिबेद्राष्ट्रं मृदुनैव नराधिपः ।
व्याघ्रीव च हरेत्पुत्रान् संदशेन्न च पीडयेत् ॥

---

[17] ಭಾರತೀಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ, ಪು.ಸಂ. –187, ಅಡಿ ಟಿಪ್ಪಣಿ–7

उपसंहार :

पुरुषार्थसिद्धिरेव नरजन्मनः परमोद्देश इति उच्यते । किन्तु युक्तकाले यथोचितरीत्या धर्मार्थकामाः सेवनीयाः । तेन राजा प्रजाश्च सुखिनो भवन्ति । गरुडपुराणे मनौज्ञैः दृष्टान्तैः, सरल श्लोकैः, नैके, विषयाः उपस्थापितास्सन्ति । भृत्यानां नियुक्तिविषये करसङ्ग्रहणविषये शत्रूणं निग्रहणे शास्त्रज्ञानं कथं साहाप्यकं भवतीति सम्यक् निरुपितम् – 'अन्धो हि राजा भवति यस्तु शास्त्रविवर्जितः'–इति । राज्ये न केवलं राजा किन्तु पुत्राः, भृत्याः, मन्त्रिणः, पुरोहिताश्च जागारुका भवेयुरिति उक्तम् –

> यस्य पुत्राश्च भृत्याश्च मन्त्रिणश्च पुरोहिताः ।
> इन्द्रियाणि प्रसुप्तनि तस्य राज्यं चिरं न हि ॥ ग.पु.–११२–१९,२०
> योनार्जितास्त्रयोप्येते पुत्र भृत्याश्च बान्धवाः ।
> जिता तेन समं भूपैः चतुरब्धिर्वसुन्धरा ॥ ग.पु. –११२–२१

केचन श्लोकाः अर्थसाम्येन अन्यग्रन्थेश्वपि दृश्यन्ते –

उदा–मधुपेव दुहेत् सारं कुसुमं च न घातयेत् – इति गरुडपुराणे
यथा मधु समादत्ते रक्षन् पुष्णाणि षट्पदः– इति महाभारते
आपदर्थे धनं रक्षेत्, यथा चतुर्भिः कनकं परीक्ष्यते आपत्सु मित्रं जानीयात्, परोक्षे कार्यहन्तारं प्रत्यक्षे प्रियवादिनम् –इत्यादयः श्लोकाश्च अन्यत्रापि दृश्यन्ते ।

केचन श्लोकाः जीवनस्य नश्वरत्वं मार्मिकतया मार्मितया बोधयन्ति–

> एकवृक्षे सदा रात्रौ नाना पक्षिसमागम : ।
> प्रभातेऽन्यादिशो यान्ति का तत्र परिदेवना ॥
> एकसार्थप्रयातानां सर्वेषांन्तत्रगामिनाम् ।
> यस्त्वेकस्त्वरितो याति का तत्र परिदेवना ॥
> –ग.पु.–११३–४७.

इत्येवमादिभिः उत्तमैः दृष्तान्तैः, नीतियुक्तैः, श्लोकैः मानवीयमौल्यानि बोधयन्ति पुराणानि । पुरातनकाले रचिताःराजनीतिसंबद्धाः श्लोकाः, परन्तु अधुनापि अनुसरणयोग्याः सन्ति । एवं भारतीय संस्कृतेः मूलं सुदृढं कर्तुं पुराणानां योगदानं अनितरसाधारणं वर्तत इति सर्वं निरवद्यम् ।

❑

पुराणों का हिन्दी साहित्य पर प्रभाव

—Dr. Pranav Sharma Shastry

पुराण भारतीय साहित्यके ही नही वरन् विश्व साहित्य के गौरव ग्रंन्थ हैं। पुराण के अध्ययन के बिना कोई भी व्यक्ति विचक्षण एवं शास्त्र कुशल नही हो सकता,ऐसा माना जाता है। पुराण तो हमारे सनातन धर्म के प्रामाणिक तथा प्राचीन ग्रन्थ है। पुरा अपि नवः अर्थात जो पुरातन होने के बाद भी नया प्रतीत हो, नया लगे, उसे पुराण कहते है। प्रिय पालन पोषणं धातु से पुराण शब्द की उत्पत्ति मानी जाती है जिसका अर्थ है,जी जीव मात्र के लिए प्रिय लगे। उसका पोषण करे, पोषण तदनुग्रहं। इस आलेख मे पुराणों का हिन्दी साहित्य पर प्रभाव निरूपित हुआ है ।

पुराण भारतीय साहित्यके ही नही वरन् विश्व साहित्य के गौरव ग्रंन्थ हैं। पुराण के अध्ययन के बिना कोई भी व्यक्ति विचक्षण एवं शास्त्र कुशल नही हो सकता,ऐसा माना जाता है। पुराण तो हमारे सनातन धर्म के प्रामाणिक तथा प्राचीन ग्रन्थ है। पुरा अपि नयः अर्थात जो पुरातन होने के बाद भी नया प्रतीत हो, नया लगे, उसे पुराण कहते है। प्रिय पालन पोषणं धातु से पुराण शब्द की उत्पत्ति मानी जाती है जिसका अर्थ है,जी जीव मात्र के लिए प्रिय लगे। उसका पोषण करे, पोषण तदनुग्रहं। पुरणो की रचना करते समय महर्षि वेदव्यास ने पाप और पुण्य के जो सार्थक,सटीक,परिभाषा दी है;वह सर्वग्राह्य है। उनके अनुसार परोपकार के समान कोई पुण्य नही है और दूसरे को दुःख देने के सामान कोई पाप नही है ।

अष्टादश पुरणेषु व्यासस्य वचनद्वयम् ।
परोपकाराय पुण्याय पापाय परपीडनम् ॥

पुराणो मे मुख्य रूप से प्रतिपाद्य विषयो का विवरण इस प्रकार मिलता है:1. किसी देवी या देवता की उपासना एवं उसी को सबसे बडी शक्ति मानना तथा अन्य देवी/देवताओ से बडा मानना 2. ब्रह्मा, विष्णु या महेश मे से किसी एक को इष्ट्देव मानना 3. सृष्टि की उत्पत्ति स्थितिओर प्रलय का वर्णन करना 4. देवो,ऋषियो ओर महर्षियो की वंशावली तथा उनका जीवनवृत्त देना 5. प्रत्येक मनु का नाम, उसका समय तथा प्रसुख घटनाये वर्णित करना 6. नन्द,मौर्य, शुंग,आन्ध्रं और गुप्त आदि सूर्यवंशी और चन्द्रवंशी राजाओ का वर्णन 7. तीर्थो भौगोलिक स्थानो एवं तीर्थयात्राओं का वर्णन 8. व्रत, जप, तप, उपवास, प्रार्थना, उपासना एवं इष्टियो का अनुष्टान सहित वर्णन 9. अवतार, मूर्ति–पूजा, एवं देवी–देवताओ मे अतिशय श्रद्धा की स्थापना 10. सगुणीपासना एवं भक्तिमार्ग की प्रमुखता का वर्णन 11. धार्मिक, राजनीति तथा दार्शनिक विषयो का विश्लेषण 12. व्याकरण, काव्यशास्त्र,ज्योतिष, शरीरविज्ञान,वास्तुशास्त्र,जनकल्याण,राजधर्म,आदि शात्रीय एवं वैज्ञानिक विषयो से सम्बन्द्ध तथ्यो क संकलन 13. अश्वशास्त्र, रत्नपरीक्षा, वास्तुशास्त्र, ज्योतिष, धनुर्विद्या का विवरण 14. आयुर्वेद तथा वृक्षायुर्वेद का वर्णन 15. वर्णाश्रम के गुण–कर्म, विविध संस्कार, आश्रमचतुष्टय, पारिवारिक सम्बंध, गुरु शिष्य परंपरां एव धर्म गुरु महिमा आदि का सम्यक विवेचन पुराणो का प्रमुख ग्राह्य विषय है ।

गोस्वामी तुलसीदास ने तो अपने प्रसिद्ध ग्रंथ **रामचरितमानस** को बहुत विनम्रता एवं कृतज्ञतापूर्वक पुराणो का सार घोषित ही कर दिया है:

नाना पुराणनिगमागमसम्मतं यद् रामायणो निगदितं क्वचिदन्यतोऽपि ।
स्वान्तः सुखाय तुलसी रघुनाथगाथा भाषा निबन्धमती मंजुलमातनोति ॥

तुलसीदास गुरुमहिमा का वर्णन अपने ग्रन्थ मे अनेक स्थानो पर करते है:

बंदाउँ गुरु पद कंज कृपा सिंधु नररूप हरि ॥
महामोह तम पुंज जासु वचन रवि कर निकर ॥

बंदउँ गुरु पद पदुम परागा। सुरूचि सुवास सरस अनुरागा ॥
अमिअ मूरिमय चूरनँ चारू। समन सकल भव रुज परिवारू ॥

तदापि कहेउ गुरु बारह्व बारा। समुझि परी कुछ मति अनुसारा ॥

श्रीगुरु पद नख मनि गन जोती। सुमिरत दिव्य दृष्टि हियाँ होती ॥
दलन मोह तम सो सप्रकासू। बडे भाग उर आवइ जासू ॥

श्रीगुरु चरन सरोज रज निज मन सुकुर सुधारि ।
बरनउ रघुवर विमल जसु जो दायक फलचारि ॥

गुरु पद रज मृदु मंजुल अंजन। नयन अमिअ दृग दोष विभंजन ॥
तेहिं करि विमल विवेक विलोचन। बरनउँ राम-चरित भवमोचन ॥

कबीर भी उन्ही के स्वर मे स्वर मिलाते हुए कहते है :

गुरु गोविन्द दौऊ खडे काके लागू पायँ ।
बलिहारी गुरु आपने गोविन्द दियो बताय ॥

गुरु महिमा पर संस्कृत के निम्न श्लोक बडे सात्विक एवं लोकप्रिय है:

गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्विष्णु गुरुर्देवो महेश्वरः ।
गुरुस्साक्षात्परब्रह्म तस्मैः श्रीगुरवे नमः ॥

अज्ञानतिमिरांधस्य ज्ञानांजनशलाकया ।
चक्षुरुन्मीलितं येन तस्मै श्रीगुरवे नमः ॥

अखण्डमण्डलाकारं व्याप्तं येन चराचरं ।
तत्पदं दर्शितं येन तस्मैः श्रीगुरवे नमः ॥

श्रीमदभागवत महापुराण के दशम स्कंध मे वर्णित श्रीकृष्ण की बाल लीलाओं, माखनचोरी, गोचारण, गोवर्धन पूजन, उद्धव-गोपी संवाद, भ्रमरगीत-प्रसंगो को आधार बनाकर हिन्दी साहित्य में काफी कुछ रचा गया है । सूर के बाल-वर्णन, श्रृंगार वर्णन, और भ्रमरगीत प्रसंग को आज भी रसिकजन बडे चाव से पढते और पढाते है । कृष्ण के प्रति उनकी अनन्यता इस पद में दर्शित है ।

मेरो मन अनत कहाँ सुख पावै ।
जैसे उडि जहाज को पंछी फिरि जहाज पर आवै ॥
कमल नैन को छाँडि महातम, और देव को ध्यावै ॥
परम गंग को छाँडि पियासौ, दुरमति कूप खनावै ।
जिंहि मधुकर अम्बुज रस चाख्यो क्यो करील फल भावै ।
सूरदास प्रभु कामधेनु तज छेरी कौन दुहावै ॥

अपने श्याम सुन्दर की सगुण भक्ति की आग्रही गोपियो को भला निर्गुणं ब्रह्म के पक्षधर उद्धव के वचन कैसे सुहाते? तभी तो वह कह उठी :

निर्गुणं कौन देश को वासी
मधुकर! हँसि समझय सौह दे बूझति साँच न हाँसी ।

ऊधो मन नाही दस बीस
एक हुतो सो गयौ श्याम संग को आराधै ईश ।

कर बिनु कैसे गाय दुहिहै हमारी वह
पग बिनु कैसे नाच थिरक रिझई है ?

उर में माखन चोर गढे
अब कैसेहु निकसत नाहि, तिरछे है जु अड़े ।

ब्रज भाषा के अन्यतम कवि जगन्नाथदास रत्नाकर का उद्धव शतक भी गोपियो के कृष्णप्रेम का जयघोष करता है। उद्धव के ब्रज आगमन पर कृष्णा-संदेशा के प्रति गोपियो की व्याकुलता तो देखिए :

भेजे मनभावन के ऊधव के आवन की
सुधि ब्रजगावन मे पावन जबै लगी

> कहै रतनाकर ग्वालिनि की झौरि–झौरि
> दौरि–दौरि नंदपौरि आवन तबै लगी.......

निराला की प्रसिद्ध कृति राम कि शक्तिपूजा का वर्णन, भाव, कथ्य सब कुछ पुराणापेक्षि ही है। श्रीदेवीभागवत पुराण मे शक्ति–स्तवन का जो भाव प्रदर्शित किया गया है, संभवतः निराला के सृजन क आधार भी वहि है ।

सारत : हम कह सकते है कि पुराणो का हिन्दी साहित्य पर विशेष उपकार है। कई हिन्दी कवियों ने अपनी रचनाओ को रचते समय पुराणो का आश्रय लिया है ।

संदर्भ: १. रामचरितमानस: तिलसीदास २. श्रीमदभागवत: वेदव्यास ३. भ्रमरगीत: सूरदास ४. विनयपत्रिका: तुलसीदास ५. पुराणविमर्श: महावीरप्रसाद शास्त्रि ६. भागवत कल्पद्रुम: डाँ. श्यामसुन्दर पराशर

❑

Smt. Seetha Ramachandra, Associate secretary, BVB honouring Smt. Rohini Chakravarti of Sandipani Gurukula

संस्कृतेतरभारतीयभाषासु श्रीमद्भागवतीयस्तुतीनां प्रभाव :

—Sri. Murali Manohar Patak

ष्टुञ्–स्तुताविति धातोः तिन्प्रत्यययोगेन निष्पन्नोऽयं स्तुतिशब्दः स्तोत्रस्य प्राणत्वेन विराजते । कोशे स्तवः स्तुतिर्नुतिश्चेति शब्दत्रयं स्तोत्रस्य पर्थायत्वेन समायाति । अत्र संस्कृतेतर भारतीय भाषासु श्रीमद् भागवतीय स्तुतीनां प्रभावः निरूपितः ।

॥ श्रीहरिः॥

श्रीकृष्णचरितं श्रेष्टं श्रीकृष्णचरितं महत् ।
श्रीकृष्णचरितं दिव्यं श्रीकृष्णचरितं भजे ॥
श्रीमद्भागवतं पुराणममलं श्रीकृष्ण लीलान्वितं
तत्रत्याः स्तुतयः सदा सुमनसां चेतोहरा मोक्षदा : ।
ताः संक्षिप्य विभिन्नवाङ्मयचये नानागुणैरन्विता
ग्रन्थाः सङ्ग्रथिता बिशिष्टकविभिर्भकत्यैवगम्यास्तथा ।

तेषां कांश्चित्समाश्रित्य मया चात्राल्पबुद्धिना ।
प्रभावो यः स्तुतीनां तदुपन्यासो विधीयते ॥

ष्टुञ्–स्तुताविति धातोः म्तिन्प्रत्यययोगेन निष्पन्नोऽयं स्तुतिशब्दः स्तोत्रस्य प्राणत्वेन विराजते । कोशे स्तवः स्तुतिर्नुतिश्चेति शब्दत्रयं स्तोत्रस्य पर्थायत्वेन समायाति ।[1] 'वस्तुतः स्तुति शब्दो गुणनिरूपणात्मकः। गुणकथनं च कदाचित्सामान्यवाक्येन कदाचिच्च पद्यात्मकवाक्येन भवति । तथापि स्तोतुरन्तर्हितभाववोधाय पदार्थापेक्षया वाक्यार्योऽपेक्ष्यते । सम्बन्धदृष्ट्या विचारेण स्तोतुस्तुत्ययोराराधकाराध्ययोर्वा मध्ये द्विविधः सम्बन्धो दृश्यते–अन्तः सम्बन्धे बाह्यः सम्बन्धश्चेति । बाह्यसम्बन्धोऽपि द्विपकारक एव । तत्र प्रथमतः सकामस्तुतिषु स्तोतृस्तुत्यस्तुतीनां त्रिपुटी, पश्चात्तु निष्कामस्तुतिषु स्तुत्यः स्तुतिश्चैकाकारत्वं भजतः, फलतः स्तोतुरस्तित्वं पृथगेव परिलक्ष्यते । अथापि सम्बन्धो बाह्य एव । यदा पुनः स्तोता स्तुतिप्रसङ्गउत्पन्ने सति आत्मनमपि स्तुत्यस्य पार्षदत्वेनानुभवति, तदा अन्तःसम्बन्धो जायते । इयमेव स्तुतेश्चरमा वास्तविकी च स्थितिः ।

श्रीमद्भागवतमहापुराणं तु स्तुतीनामब्धिरेव । आस्मिन् ग्रन्यरत्ने प्रायस्त्रयास्थिशदुत्तरैक शतसंख्याकाः स्तुतय उपलश्थन्ते । अथ ब्रह्मविष्णुशिवकपिलश्रीकृष्णरामादीनां स्तुतयो हृदयमावर्जयान्ति । एतासु न केवलमाराध्यस्य गुणकीर्तनमपितु भक्ते : पराकाष्टा दार्शनिकतत्त्वानाञ्य सम्यक् सन्निवेशो दृश्यते । भागवतस्य नैकाः स्तुतयः संकटनाशिन्यः । श्रीकृष्णाय समर्पिताः स्तुतयोऽनायासेनैव श्रोतुः पाठकस्य वा हृदये रससञ्चारं विदधति । श्रीमद्भागवतस्य स्तुतिषु कुन्तीकृता भगवत्स्तुतिः (1.8.18-43), भीष्मकृता कृष्णस्तुतिः (1.9.32-42), शुकदेवकृता भगवत्स्तुतिः (2.4.12-23), देवहूतिकृता कपिलस्तुतिः (3.25. 6-11), ऋत्विग्गणकृता भगवत्स्तुतिः (4.7. 26-47), शिवकृता भगवत्स्तुतिः (5.7. 17-24), यमकृता हरिस्तुतिः (6.3. 12-30), ब्रह्मकृता भगवत्स्तुतिः (2.9. 24-29), सनकादिकृता भगवत्स्तुतिः (3.1. 16-25), गजेन्द्रकृता विष्णुस्तुतिः (8.3. 2-29), ध्रुवकृता विष्णुस्तुतिः (4.9. 6-17), देवकीकृता श्रीकृष्णस्तुतिः (10.3. 24-31), नारदकृता श्रीकृष्णस्तुतिः (10.37. 11-24), रूक्मिणीकृता श्रीकृष्णस्तुतिः (10.60. 34-48) उद्दवकृता श्रीकृष्णस्तुतिश्च प्रामुख्यं भजन्ति । तत्रत्यानि नैकानि गीतान्यपि स्तुतिरूपेनैवोपलभ्यन्ते ।

श्रीमद्भागवते सकामा निष्कामाश्चोभयविधाः स्तुतयो विलसन्ति । सकामस्तुतिषु दैहिकदैविकभौतिकाख्यतायत्रयान्मुक्तिरेवोद्देश्यम् । अथ विभावानुभावसञ्चारिभावानामभिव्यञ्चना साध्वनुष्टिता । एकतः कोमलकान्तपदावली, अपरतसश्च भावानां लोकोत्तरश्चमत्कारो मनांस्याहरतः । निष्कामस्तुतयस्तु वैशिष्टयद्वयसमन्विताः सान्ति । प्रथमं वैशिष्टयं स्तुतिमाध्यमेन तत्वज्ञानस्य प्रतिष्टा । तथ स्तोता चिदचिदात्मकजीवनस्यानन्दमयीं शक्तिं तस्याः कर्तृत्वभोक्तृत्वादिगुणांश्च विवेचयति । द्वितीयं वैशिष्ट्यं साधनागतमस्ति । प्रह्लादाम्बरीषब्रह्मध्रुवाणां स्तुतपः साधनाप्रधानाः । स्तुतिर्निर्गुणा वा भवतु सगुणा वा सवथा

---

1. अमरकोशः, 1.6.1

तस्या विषयः परमात्मैव भवति । तद्यया–

वदन्ति तत्तत्त्वविदस्तत्त्वं यज्ज्ञानमद्वयम् ।
ब्रह्मेति परमात्मेति भगवानिति शब्द्यते ॥[2]

ध्रुवकृंतायां विष्णुस्तुतो परमात्मैवालम्बनं यः सगुणरुपे अन्तर्यामिपुरुषत्त्वेन स्वमायाशक्त्या प्रपञ्चस्य निमेषोन्मेषं विदधाति–

एकस्त्वमेव भगवन्निदमात्मशक्त्या मायाख्ययोरूगुणपा महदाद्यशेषम् ।
सृष्ट्वानुविश्य पुरुषस्तदसद्गुणेषु नानेव दारुषु विभावसुवद्विभाति ॥[3]

वृत्रः सर्नभावेन समर्पणपुरस्सारं दासानुदासत्वं कामयेत–
अहं हरे तव पादैकमूलदासानुदासो भवितास्मि भूयः ।
मनः स्मरेतासुपतेर्गुणंस्ते गृणीत वाक् कर्म करोतु कायः ॥[4]
किं बहुना लयरुपानुप्रवेशप्रााप्त्यर्थं भागवतरसपानमवश्यं करणीयम्–

निगमकल्पतरीर्गलितं फलं शुकमुखादमृत द्रवसंयुतम् ।
पिबत भागवतं रसमालयं मुहुरहो रसिका भुवि भावुकाः ॥[5]

निखिलेऽपि भारते प्रचलितेषु विभिन्नमतेषु विभिन्नभाषासु च श्रीमद्भागवतस्थसिद्धान्तानां तत्रत्यस्तुतीनां च गभीरः प्रभावो दृश्यते । तथापि चैतन्यसम्प्रदायोवल्लभसम्प्रदायश्च श्रीमद्भागवतं विहाय न किञ्चिदपि चिन्तथितुं शक्नुतः । श्रीवल्लभाचार्येण भागवतमादाय प्रमाणचतुष्टयं स्थापितम् –

वेदाः श्रीकृष्णवाक्यानि व्याससूत्रणि चैव हि ।
समाधिभाषा व्यासस्य प्रमाणं तच्चतुष्टयम् ॥[6]

श्रीचैतन्यमते तु केवलं श्रीमद्भागवतमेव प्रमाणं तद्यथा–
आराध्यो भगवान् ब्रजेत्तेशतनयस्तद्धाम वृन्दावनं
रम्या काचिदुपासना ब्रजवधूवर्गेण या कल्पिता ।
श्रीमद्भागवतं प्रमाणममलं प्रेमा पुमर्थो महान
श्रीचैतन्यमहाप्रभोर्मतमिदं तत्रादरो नः परः ॥[7]

मध्ययुगीनभक्तिसाहित्ये श्रीमद्भागवतीयस्तुतीनां भूयान् प्रभावो द्रष्टुं शक्यते । न केवलं सगुणोपासकभक्ता एवापितु निर्गुणधारावादिनोऽपि नामात्मकं ब्रह्म परमध्येयत्वेन स्वीकृतवन्तः ते स्वकीचं ब्रह्म कृष्णमुरारिगोविन्दादि– नामभिराकारयन्ति । कबीररैदासदादूनासपि पदेषु एतादृशी एव प्रेमाभिव्यक्तिर्दृश्यते । श्रीसूरदासो भागवतीयस्तुतीराश्रित्य एव श्रीकृष्णलीलागानं स्वकीयलक्ष्यत्वेन स्वीकृस्ते । तद्यया–

कर्मयोग पुनिज्ञान–उपासन सब ही भृम भरमायौ ।
श्रीवल्लभगुरू तत्त्व सुनायौ लीला–भेद बतायौ ॥
ता दिन ते हरि–लीला गाई एक लक्ष पद बन्द ।
ताकौ सार सूर–सारावलि गावत अति आनन्द ॥[8]

श्रीकुम्भनदसः, परमानन्ददासः, कृष्णदासः, गोविन्दस्वामी, नन्ददासः, हीतस्वामी चतुर्भुजदासश्चेत्यष्टधापस्य अन्ये भक्तकवयः सन्ति, ये

---

2. श्रीमद्भागवतम्, 1.2.11
3. तत्रैव, 4.9.7
4. तथैव, 6.11.24
5. तथैव, 1.1.3

---

6. तत्त्वदीपनिबन्धः, पृष्टाङ्कः ।
7. श्रीविश्वनाथचक्रवर्ति
8. सूरसारावली ॥

भागवतीमस्तुतिभिः प्रभाविताः सन्तः स्वकीयभक्तिकाव्यं निर्मितवन्तः । अथ नन्ददासस्य पधमेकमास्वाधतां याति–

जब दिन–मनि श्रीकृष्ण दृगनि तैं दूरि भए दूरि ।
पसरि परयो अँधियार सकल संसार घुमड़ि घुरि ॥
तिमिर–ग्रसित सब लोक ओक लखि दुखित दयालु कर ।
प्रगट कियो अद्‌भुत प्रभानु भागवत विभाकर ॥

श्रीमद्‌भागवतमनुसृत्मैव रसखानः श्रीकृष्णस्य रूपमाधुरीं दृकपथं नयति–

सेस गनेस महेस दिनेस सुरेसहुँ जाहि निरन्तर गावैं
जाहि अनादि अनन्त अखण्ड अद्देद अभेद सुवेद बतावैं ।
नारद से सुक व्यास रटैं पचि हार तऊ पुनि पार न पावैं
ताहि अहीर की छोहरियाँ धधिया भरि धाँध पैं नाच नचावैं ॥

गोप्यो नेत्रनिमीलनेष्वपि कृष्णमेव द्रष्टुमिच्छन्ति । यदि तथा न भवति तदा ताः कुप्यन्ति, तस्य तिरोधनमपि न सहन्तें– सभाजयित्वा
तमनङ्गदीपनं सहसलीलेक्षणविभ्रमभ्रुवा ।
संस्पर्शनेनाङ्ककृताङ्‌घ्रिहस्तयोः संस्तुत्य ईषत्कुपिता बभाषिरे ॥[9]
मीरा नन्दनन्दनं स्वकीयनेत्रयोरेव स्थापयति मतो हि कदापि सः दृष्टिपथात् तिरोहितो मा भवेत् ।

बसौ मेरो नैनन में नन्दलाल ।
मोहनि मूरति साँवरि सूरति नैना बनें विसाल ॥

श्रीमद्‌भागनतस्य भ्रमरगीतमनुसृत्य नैकासु भाषासु नैकानिं भ्रमरगीतानि रचितानि । व्रजभाषामां तु भ्रारगीतपरम्परायां नैके ग्रन्थाः प्रणीता येषु सूरदासस्य भ्रमरागीतम्, नन्ददासस्य भंवरगीतम्, सत्यनारायणकविरत्नस्य भ्रमरदूतम् जगन्नाथदासरत्नाकरस्य उद्धवशतकं च वैशिष्टयमावहन्ति । एवमेव वेणुगीतं, युगलगीतं गोपिगीतं चाश्रित्य बहवः प्रबन्धाः सन्दृधा येषु भागवतीयस्तुतिपरम्परा सम्यक् चकास्ति ।

दक्षिणभारतीयभाषासु परिमाणदृष्टया तेलुगुभाषामा भागवतानुसारि भक्तिसाहित्यमत्यन्तं समृद्धमस्ति । तथत्यं कृष्णपरकं समग्रमपि भक्तिसाहित्यं भागवताम्नैवाभिधीयते ।
महाकविश्रीवम्मेरपोतन्नस्यामरकृतिः 'महाभागवतम्' सर्वेषामपि सचेतसां मनांस्याहरति । श्रीप्रह्लादकृतनृसिंहस्तुतेः[10] प्रभावः तेलुगुकविपोतन्नस्याधोलिखितपद्ये द्रष्टं शक्यते, यथ सांसारिकविषयभोगानां तिरस्कारः कृतः–

मन्दारमकरन्द माधुर्यथुन देलु मधुपंबु ऐवने मदनभुलकु ।
निर्मलमन्दाकिनी वीचिकलदूगु रायं च जनुने तरङ्गिणुलक ।
ललितरसालपल्लव खाडियै चोक्कु कोथिल सेकने कुटनभुलकु ।
पूर्णेन्दुचन्द्रिकास्फुरितचकोरकं बरुगने सान्द्रनीहारमुलकु । अम्बुतोद्रा दिव्यपादारविन्द चिन्तनामृतपानविशेषमत्त । चित्र मेरीति नितरंबु चेरनेर्चु विनुतगुणशील । माटलु वेयुनेल । अयं भावः–मन्दारपुष्पाणां मधुरमकरन्दस्यादपिता भ्रमरः किमन्यथ गमिष्यति ? हंसः मन्दाकिनीपुलिनं विहाय क्वच्चिदन्यथ क्षुद्रनदीषु विहरिष्यति ? चक्रवाकः किंचन्द्रमसंविहाय तुषारेषु आसक्तो भविष्यति ? एवमेव

---

9. (i) श्रीमद्‌भागवतम्, 10.32.15
(ii) अटति यद् भवानह्निकाननं त्रुटिर्युगायते त्वामपश्यताम् । कुटिलकुन्तलं श्रीमुखं च ते जड उदीक्षतां पक्ष्मकृद् दृशाम् ॥ तथैव, 10.3.15

10. तथैव,7.10.2-10

भगवच्चरण कमलोपासकं मनः किसन्यत्कि मपि विषयं प्रति अभिलाषं करिष्यति ?

तमिलभाषायां श्रीमद्‌भागवतानुसारिभक्तिग्रन्थानां प्राचुर्यमुपलभ्यते । तमिले द्वादशसंख्याका आलवारसन्तोऽतीवप्रसिद्दाः सन्ति, येषां विशिष्टस्तुतीनां पाठः प्रतिदिनं विभिन्तेषु देवालयेषु श्रोतुंशक्यते । तिरुवंदादिः तिरुच्चन्दाविरुत्तमश्चेति तेषां सुप्रसिद्धं ग्रन्थद्वयम् । श्रीमद्‌भागवतस्य गोपिकागीतेन[11] प्रभावितः एलुत्तच्छननामतमिलकविः गोपिकानां विरहभावनामेवमुपस्थापयति–

उद्‌गेराशापिशाचितन वाधमाल चट्टवारमेथिमन कलमुव वीलवुम ।
नष्टमाकणे निन् कृपां पूर्णमा दृष्टि पातत्ताल कृष्णः हरे जयः ॥
गोपी कथयति यत्, आशारूपडाकिन्याः पञ्चरगतत्वेन मामेवं प्रतीयते– जगदिदं सत्यं मम जीवनं च बुदवुद्‌वत् क्षणभंगुरं थास्ति । जगन्मायागटया मथा एवं चिन्तितमासीत् । हे कृष्ण! यथा नैकानि पापानि आचरितानि । भवत्वृपां विना मम पापक्षयो नैव भविष्यतीति ।

मलयालमभाषायाः कवयोऽपि श्रीमद्‌भागवतेन प्रभाविताः सन्तो मनोहारिणी रचनाः कृतवन्तः । श्रीमाधवपणिक्करः श्रीशङ्करपणिक्करः श्रीरामपाणिक्करश्चेति त्रयो विशिष्टा भक्तकवयः सन्ति, यैः नैकविधं भक्तिसाहित्यं प्रणीतम् । श्रीपुन्तानमनम्पूतिरिनामकविरपि भागवतस्तुतिप्रभावित आसीत् । तेन श्रीकृष्णस्य बालस्वरुपमेवं चित्रितम्–

अण्णिक्काल कोडुं नृत्तगंल्लुमर निरयेविकंकिणी बप्पोन्नरज्ना । लुण्णिकै कोडुं तालंगलुमणि मुटिथिल प्रिधवुं कोचलवाप्थुं ॥ अण्णि ककण्णन्टे पूं दै कुलल विलियुं अटुत्तुल्त चिलपिल्लरुमे । कण्णिलक्कानुन्न पोले मनतालिरिलुदिनकेण मोर्कुम पोलेल्लाम् ॥ अयमर्थः कृष्णो लघुपादाभ्यां नृत्यति तस्य कटितटगताः स्वर्ण घटिका नदन्ति । तेन शिरसि मयूरपिच्छं धारितम् । स वयस्यैः समं वंशीं वादयति । श्रीकृष्णस्य रुपमिदं मम पुरतः सदा विलसतु । कन्नडभाषायामपि भागवतियस्तुतीना भृशं प्रभावो दृश्यते । अत्रत्याः भक्तकवयः प्रायो माध्वमतावलम्बिनः सन्ति । कन्नडभाषायाः श्रीपादरायनामहरिदासकविना भृमरगीतं, वेणुगीतं, गोपीगीतादीनि नैकानि स्तुतिगीताति प्रणीतानि । एकास्मिन् पद्ये गोपी कथयति है साखि । मुरलीं वार्दायित्वा मम मनसि विश्वासं च संसृज्य कृष्णोऽन्तर्हितः । विकलाऽहमर्तशयं पीडिता । गृहगतकार्याणि मे न रोचन्ते । मम मनो मनसिजप्रिया सममेव गतम् । अहं पदमेकमपि गन्तुं न प्रभवामि । प्रियेण सह मम वागपि गता । निद्राऽपि दूरं गता । तस्य गोपीनाथस्यादर्शनान्मम विरहतापो भृशं वर्धत एव ।[12]

श्रीमद्‌भागवतस्य स्तुतीनां प्रभावो मराठीभाषायामपि दृश्यते । महाराष्ट्रहेशीमाश्चत्वारो महाकवयः, ज्ञानेश्वरः, नामदेवः, एकनाथः तुकारामश्च अत्यन्तं विख्याताः सन्ति । एतत्प्रणीतसाहित्ये गीतरुपविकिधस्तुतीनां प्रभावः सग्यगवन्तुं शक्यते । भगवतो वेणुनादं श्रुत्वा न केवलं मानवा एवापितु पशुपक्षिणः सरितश्चापि स्वकीयानि कृत्यानि परित्यज्य मूका मत्ताश्च बभूवुः । अथ भागवतीयं पद्यद्वयं दृष्टव्यम्–

---

[11] तथैव, 10.31.1-19

[12] शर्मा विनयमोहनः, भारतीयभाषाओं में कृष्णकान्त, मध्यप्रदेशसाहित्य परिषद्; भोपाल, 1981, 370 तमे पृष्ठे उद्‌धृतम् ।

वृन्दाननं सखि भुवो वितनेति कीर्तिं यद्देवकीसुतपदाम्बुजलब्धलाक्ष्मि ।
गोविन्दवेणुमनु मत्तमयूरनृत्तं प्रेक्ष्याद्रिसान्वपरतान्यसमस्तसत्त्वम् ॥[13]

नाद्यस्तदा तदुपधार्य मुकुन्दगीतमावर्तलक्षितमनोभवभग्नवेगाः ।
आलिङ्गनस्थगितमूर्मिभुजैर्मुरारेर्गृहणस्ति पादयुगलं कमलोपहाराः ॥ [14]
वेणुगीतस्य प्रभाव एकनाथविरचिते निम्नाङ्कित्ते पदे द्रष्टुं शक्यते–

भुल विलें वेणुनादें । वेणु वाजीवला गोविन्दे ॥
पांगुललें यमुना जल । पक्षी राहिले निश्चल ॥
तृण चरें लन्ध झालीं । पुच्छ वाहू नियां टेलीं ॥
नाद न समाये थिभुवनीं । एका भुलला जनार्दनीं ॥

अयम्भावः गोविन्दस्य वेणुनादः सर्वान्, मोहितवान् । मानवी सृष्टिर्वेणुनादेन मुग्धेति नाथाश्चर्यं, यमुनाजलमपि मुग्धं सत् प्रवाहं रुणद्धीति चित्रम् । तृणभुक्तः पशवोऽपि लुब्धा मुग्धाश्च जातास्तथैन पक्षिणोऽपि उड्डयनं विस्मृत्य निश्चला भवन्ति । सकलमपि त्रिभुवनं नादं तं सोढुं न क्षमते । जनार्दनस्य शिष्य एकनाथोऽपि तेन वंशीध्वनिना मुग्धो जातः । अमुमेव वेणुनादप्रभावं वर्णयन् हिन्दी भाषाया भक्त कविः सूरदास एवं वक्ति–

जब हरि मुरली अधार धात ।
थिर चर, चर थिर पवन थकित रहैं, जमुना–जल न बहत ॥
खग मोहै मृगयूथ भुलाहीं निरखि मदन छवि धरत ।
पसु मोहैं सुरभी विथकित, तृनदन्तनि टेकि रहत ।
सुक सनकाति सकल मुनि मोहैं ध्यान न तनक गहत ।
सूरजदास भाग है तिनके त्रे मा सुखहिं तहर ॥

गुजरातीभाषाया: प्रसिद्धकविना श्रीधख्यासेन श्रीमद्भागवतस्य दशमस्कन्धस्य सकलाऽपि कथा कवित्तरुपेण सन्दृब्ध, अतएव ग्रन्थोऽयं कवित्तभागवतनाम्नाऽभिधीयते । नरसिंहमेहताप्रभृतयो नैके गुजराती कवय श्रीकृष्णचरितं गुम्फितवन्तः । भ्रमरगीतमनुसृत्य फागुपध्द्त्या चतुर्भुजकविना भ्रमरगीता प्रणीता । तत्रत्यं पयमेकं दृष्टिपयमादोहति–

भारती प्रार्थो प्रणमुं य वर्णवुंथ मदन मुरारि ।
देव द्वारामती जई रहिया विरह हुउ ब्रजनारि ॥
गोपकन्या करह वातड़ी रातड़ी किन्ह इन विहाई ।
वाहलु विदेसि जह रहिउ उन्हें मेल्यां गोकुल मांहिं ॥

श्रमरगीतप्रभावितो हिन्दीकविः जगन्नाथदासरत्माकर उद्ववरातक ।
प्रणीतवान् । तत्रत्यं पद्यमेकं द्रष्टव्यम् –
दीन दसा देखि ब्रत–बालनि की ऊधव कौ
गरि गौ गुमान गान गौख गुणाने से ।
कहै रतनाकर न आए मुख बैन नैन
नीर भारिल्याये गए सुकचि सिहारे से ।
सुखे से स्रमें से सकबले से सके से थके
भूले से भ्रमे से भभरे से भुक आने से ।
हौले से हले से टूल–हूले से हिस में हाथ
हाटे से हरे से रहे हेरत हिरनि से ॥ [15]

बंगभाषीयसाहित्यमपि श्रीमद्भगवतीयस्तुभिः प्रभावितमस्ति । अयं प्रभावः बंगालस्य सहत्तियासम्प्रदायस्य गीतेषु बाहुल्येन दृश्यते ।

---

13. श्रीमद्भागवतम्, 10.21.10
14. तथैव, 10.21.15
15. उद्धवशतकम्–29

बंगकविना चण्डीदासेन स्तुतिविषयकाणि सहस्राणि काव्यानि प्रणीतानि। तथ महाप्रभुचैतन्यदेवस्यापि प्रभावो दृश्यते । बंगभाषायां श्रीमद्भागवतस्य नैकानि भाषान्तराणि उपलभ्यन्ते । एतेषु पञ्चदश्शताब्धां सम्पन्नः श्रीमालधखसोः भागवतानुवादः प्रामुख्यं भजति । आनन्तरं च माधवाचार्येण रघुनाथपाण्डितेन श्यामदासादिना च भागवतस्य तथत्यस्तुतीनाञ्च बंगभाषानुवाहोविहितः ।

असमीयभाषाया गीतसाहित्यं चर्थानाम्ना विख्यांतमस्ति । तत्र वैष्णवधारायाः प्रमुखः कविः शङ्करदेव आसीत् येन भागवतधर्मस्य सम्यक् प्रचारोऽनुष्ठितः। अनेन प्रणिते कीर्तनग्रन्थे भागवतीयस्तुतीनामधिकः प्रभावोऽवगन्तुं शक्यते । तथैकषष्ट्युत्तरदुविंशतिशततमानि पदानि (2261) विलसन्ति । तत्रत्यः अपरोऽपि कीर्तनग्रन्थः संयुक्तकीर्तनधोषानाम्ना प्रणीतः । शङ्करदेवकृतकीर्तनेषु श्रीकृष्णस्य जीवनलीलाया विभिन्नरुपेषु चित्रणं कृतमस्ति । तत्रत्ममधोलिखितं पद्यं आस्वादनीयम्–

नमो गोपरुपी मेघश्याम–समतनु ।
गावे पीतवस्थ हाते सिंगा वेनु ॥
काणत गुंजार थोक माथे मोरा पाखि ।
वन्य पुष्पर माला पिंधी धेनु अराखि ॥

अयम्भाव : गोपरुपकृष्णाय नमः, यस्य मेधवन्तीलवएर्णेऽस्ति । सः स्वकीयशरिरे पीताभ्बरं हस्तयोः भृङ्ग वेणुं च धारितवान् । तस्य कर्णयोः गुंजपुष्पगुच्छः माले च मयूरपिच्छः शोभतेतराम् । वन्यपुष्पमालां धारयन् सः गोपालनं करोति । पद्येऽस्मिन भागवतीयस्तुतिभूतस्याधास्तनस्य पद्यस्य प्रभावः साध्ववगन्तुं शक्यते–

बर्हापीडं नटवरवपुः कर्णयोः कर्णिकारं
विभुद् वासः कनककपिशं वैजयन्तीं चमालाम् ।
रन्ध्रान्वेणोश्घरसुधमा पूरयन्गोपवृन्दै
र्वृन्दारण्यं स्वपदरमणं प्राविशद् गीतकीर्तिः ॥[16]

असमियाभाषायां मुणमालानाम्ना प्रसिदृथं स्तोत्रं प्रतिदिनं लोकानां दैनन्दिने व्यवहारे देवालयेषु च गीथते । तत्रत्यं पद्यमेकमेवमस्ति

कालिक दामिला पुतना शुसिला
देवक तुशिला व्रजक भूशिला
केशि वत्स वक समस्त दैत्यक
लणाइला चसक दकाइला थमक
तुमि बारम्बार हुआ अवतार
पृथ्वीर भार खंडाइला अपार ।

भवता कालियनागो दमितः पूतनायाः स्तनपानं च कृतम् । भवान् देवान् तोषितवान् व्रतं च भूषितवान् । भवता केशिवत्सवकादिसमस्तदैत्या आतंकितास्तेषां संहारोऽपि कृतः । भवान् वारं–वारमवतारं गृह्णति पृथिव्याः भारं च हरति । नैका एतादृश्यः स्तुतयो भागवते पदे–पदे लक्षयन्ते ।

उड़ियाभाषासाहित्येऽपि भागवतीयस्तुतीनां प्रभावो दृश्यते । चतुर्दशशताब्धां सारलादासेन अनेके भक्तिरसप्रवणा लघुग्रन्थाः प्रणीताः। स उड़ियाव्यासरुपेणाभिधीयते । एतत्कालीनम् उड़ियासाहित्यं पंचसारनानाम्ना ख्यातम् । तथत्याः पञ्च भक्तकवच : सन्ति – बलरामदासः, जगन्नाथदासः, अनन्तदासः, यशवन्तदासः, अच्युतानन्ददासश्चेति । श्रीजगन्नायदासेन उड़िपाभागवतं विरचितम् ।

---

16. श्रीमद्भागवतम्, 10.21.5

सकलोऽप्ययं ग्रन्थः तत्रत्य भागवतच्छन्दसि उपनिबद्धः । उड़ियाभाषायामेकः अपरोऽपि ग्रन्थः मधुरामङ्गलनाम्ना प्रसिद्धः। तथापि भागवतीयस्तुतीनां प्रभावः सर्वथ दुश्यते ।

पंजाबप्रान्तो समुपनिबद्धं वैष्णावसाहित्यं ब्रजभाषायामेव वर्तते । तस्य लिपिरेव केवलं गुरुमुखी ना देवनागरी यास्ति । अत एव तस्य गणना हिन्दी भाषासाहित्य एव क्रियते । व्रजभाषानिबध्दमपि तत्रत्यं साहित्यं पंजावीत्वस्वलितं वर्तते । तत्रत्यस्तुतीषु श्रीमद्भागवतस्य प्रभावः स्पष्टतया दृश्यते । न केवलं साहित्यिकभाषास्वेवापितु भारतस्य लोकभाषाविरचितत्साहित्येऽपि भागवतीयस्तुतीनां प्रभावो दृश्यते । मालवी–निमाड़ी–बुन्देलखण्डी बधेली–भोजपुरी–अवधी छत्तीसगढ़याद्विलोकभाषासन्दृब्धं साहित्यं भागवतप्रभावितमस्ति । एतादृग्भिः स्तुतिभिः भारतीयराष्ट्रियसांस्कृतिकमैक्यं दाढ्र्य याति (अस्या भावधारायाः केन्द्रविन्दुः श्रीमद्भगवत मेवास्तीति नात्र संशीतिलेशोऽपि ।

॥ इति शम् ॥

❑

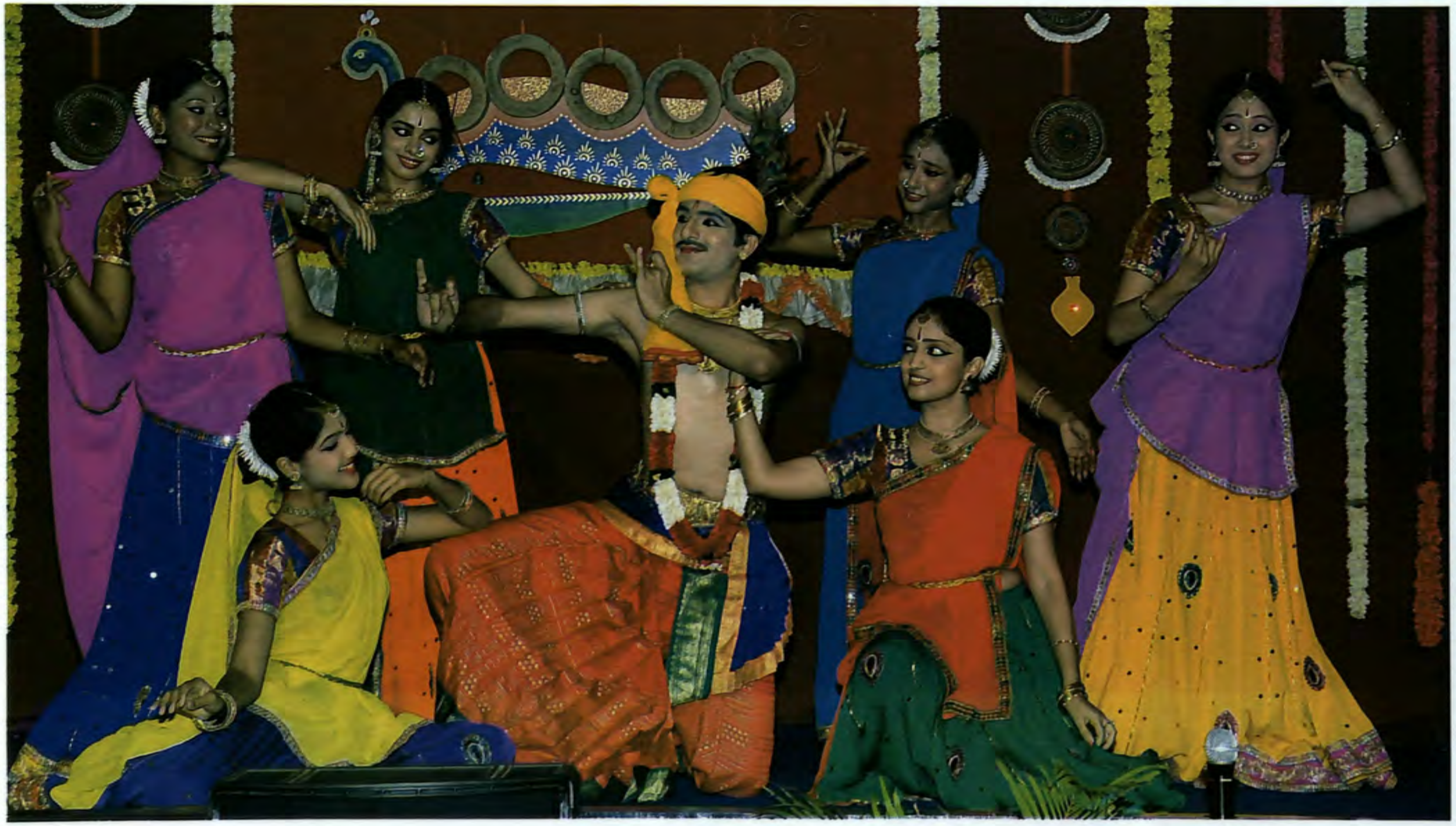

Dance based on Mahapuranas

विष्णुधर्मोत्तरपुराणे समाजः

—Dr. Chakravarthi Ranganath

प्राचीनकाले यज्जीवितमासीत् तदेव पुराणमित्युच्यते। निरुक्तकारानुसारं यत् प्राचीनमपि नवीनमिव प्रतिभाति तदेव पुराणम् ।

इत्युक्तिः पुराणानां महत्वं सूचयति। अस्माकं भारतीया संस्कृतिः वेदाश्रिता एव भवति। वेदः एव अस्माकं निधिः अत एव वेदाविरुद्धं कर्म कुर्वन् अयं दिव्यदेशः सर्वान् देशानतिशेते इत्यत्र नास्ति संशीतिलेशः। विष्णुधर्मोत्तरपुराणे समाजः कथमासीदिति अत्र निरूपितो वर्तते ।

पुराणलक्षणसमीक्षा

यस्मात्पुरा ह्यनतिदं पुराणं तेन तत् स्मृतम् ।
निरुक्तस्य यो वेद सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥

इत्यस्मात् ज्ञायते यत् प्राचीनकाले यज्जीवितमासीत् तदेव पुराणमित्युच्यते। निरुक्तकारानुसारं यत् प्राचीनमपि नवीनमिव प्रतिभाति तदेव पुराणम् ।

इतिहासपुराणाभ्यां वेदं समुपबृंहयेत् ।
बिभेत्यल्पश्रुतात् वेदो मामयं प्रहरिष्यति ॥
महा.भा.आदि.१.२६७)

इत्युक्तिः पुराणानां महत्वं सूचयति। अस्माकं भारतीया संस्कृतिः वेदाश्रिता एव भवति। वेदः एव अस्माकं निधिः अत एव वेदाविरुद्धं कर्म कुर्वन् अयं दिव्यदेशः सर्वान् देशानतिशेते इत्यत्र नास्ति संशीतिलेशः।

तादृशस्य वेदस्य गौरवसम्पादनाय लोकोज्जीवनाय च भगवान् श्रीमन्नारायण एव साक्षात् बादरायणरुपेण अवततार। तदुच्यते–

व्यासाय विष्णुरुपाय व्यासरूपाय विष्णवे ॥ इति ॥ एवमेव

सम्यङ् न्यायकलापेन महता भारतेन च ।
उपबृंहितवेदाय नमो व्यासाय विष्णवे॥ इति च ।

पुराणमहिमा–

मत्स्यपुराणे उक्तं – पुरातनस्य कल्पस्य पुराणानि विदुर्बुधाः इति । एवं प्रकारेण यद्यपि पुराणस्य विभिन्नाः व्युत्पत्तिलभ्याः अर्थाः प्रचलन्ति, तथाऽपि प्रकृतदृष्ट्या तस्य लक्षणं भिन्नप्रकारेण परिकल्पितमास्ति यथा–

सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वशो मन्वन्तराणि च ।
वंशानुचरितं चैव पुराणं पञ्चलक्षणम् ॥ (म.पु–43-64)

अर्थात् यस्मिन् ग्रन्थे सृष्टि–प्रतिसर्ग (प्रलय)– प्रसिद्धराजवंशपरम्परा– मनुष्य–व्यक्तिगतचरित्रादिपञ्चविषयाः वर्णिताः सन्ति। तस्यैव पुराणमिति संज्ञा अयं प्रसङ्गः विष्णुपुराणे ब्रह्माण्डपुराणेऽपि परिलक्ष्यते। पुराणस्य एतल्लक्षणं किञ्चित्पाठान्तरेण सह अन्येषु पुराणेषु वर्त्तते। तेषां विवरणमधः दीयते–

तानि पुराणानि यथा–विष्णुपुराणे (3-6-26) मार्कण्डेयपुराणे (243-16) अग्निपुराणे (1-16) भविष्यपुराणे (2-5) ब्रह्मवैवर्त्तपुराणे (133-6) वराहपुराणे (2-4) स्कन्दपुराणस्य प्रभासखण्डे (2-48), कूर्मपुराणस्य पूर्वार्द्धे (1-12) मत्स्यपुराणे (43-64) गरुडपुराणस्य आचारकण्डे, ब्रह्माण्डपुराणस्य पक्रियापादे (1-39), शिवपुराणस्य वायवीयसंहितायां (इत्यादौ । परन्तु श्रीमद्भागवतादिषु ग्रन्थेषु पुराणस्य दशलक्षणं प्रतिपादितमस्ति। यथा–

सर्गश्चाथ विसर्गश्च वृत्तिः रक्षान्तराणि च ।
वंशो वंशानुचरितं संस्था हेतुरपाश्रयः ॥ (भाग–16-7-9)

अर्थात् पुराणं दशलक्षणं भवति। यथा–सर्गः–विसर्गः–वृत्तिः–रक्षा–अन्तराणि–वंशः–वंशानुचरितम्–संस्था–हेतुः–अपाश्रयश्च। पुनश्च भागवतस्य द्वितीयस्कन्धेऽपि पुराणस्य दशलक्षणमुक्तमस्ति।

तद्यथा–

अत्र सर्गो विसर्गश्च स्थानं पोषणमूतयः ।
मन्वन्तरेशानुकथा निरोधो मुक्तिराश्रयः ॥

अनेन श्लोकेनोक्तानि नामानि यथा–सर्गः–विसर्गः–स्थानम्–पोषणम्–ऊतयः–मन्वन्तरम्–ईशानुकथा–निरोधः–मुक्ति–आश्रयश्च। अत्रोभयोः प्रतिपादितानि नामानि यद्यपि समानानि न सन्ति तथाऽपि तेषां भावः समानोऽस्ति ।

पुराणभेदाः–पुराणसङ्ख्या च

लोके अष्टादशमहापुराणानीति प्रथा विद्योतते। पुराणेष्वपि तत्सूचितमस्ति यथा विष्णुपुराणानुसारम्–

ब्राह्मं पाद्मं वैष्णवं च शैवं भागवतं यथा ।
तथान्यन्नारदीयं च मार्कण्डेयं च सप्तमम् ॥
आग्नेयमष्टमञ्चैव भविष्यं नवमं तथा ।
दशमं ब्रह्मवैवर्त्तं लैङ्गमेकादशं स्मृतम् ॥
वाराहं द्वादशं चैव स्कान्दं चात्र त्रयोदशम् ।
चतुर्दशं वामनकं कौर्मं पञ्चदशं तथा ।
मात्स्यं च गारूडं चैव ब्रह्माण्डञ्च ततः परम् ।
महापुराणान्येतानि ह्यष्टादश महामुने ॥
(विष्णुपुराणे–3-6-21-24)

देवीभागवते तु केवलम् आद्याक्षरसमानताधारेण पुराणानां गणनाक्रमो विहितः अस्ति। तथाहि–

म–द्वयं भ–द्वयं चैव ब्र–त्रयं व–चतुष्टयम् ।
अ–ना–प–लिङ्ग–कू–स्कानि–पुराणानि प्रचक्षते ॥

तेषु प्रथमं ब्रह्मपुराणं अन्तिमं ब्रह्माण्डपुराणं मध्ये ब्रह्मवैवर्त्तपुराणं च विद्यते। एतेनेदं सूच्यते यत् सृष्ट्यादौ ब्रह्मण एवाविर्भावः सर्वमिदं जगत् प्रलये ब्रह्मणि एव लीयते। ब्रह्मसृष्टिं विवर्णयन्ति एतानि महापुराणानि। ब्रह्मणः आरभ्य अस्माकं ज्ञानं ब्रह्मपर्यन्तं समुपस्थापयन्ति।

अत एवोक्तं हरिवंशे आदावन्ते च मध्ये च हरिः सर्वत्र गीयते इति। अष्टादशपुराणेषु एक एव भगवान् नारायणो विराजते। अस्मिन् विषये पद्मपुराणस्य स्वर्गखण्डे इतोधिकविवरणं दृश्यते॥

पुराणानां वर्गीकरणम्–

1. सात्विकपुराणानि
2. राजसानि पुराणानि
3. तामसपुराणानि। इति पौराणिकाः वर्गीकरणमकुर्वन् ।

उच्यते हि–

वैष्णवं नारदीयं च ततो भागवतं शुभम् ।
गारुडं च तथा पाद्मं वाराहं शुभदर्शने ॥
सात्त्विकानि पुराणानि विज्ञेयानि शुभानि वै ॥
(उ.ख. 236-18)

ब्रह्माण्डं ब्रह्मवैवर्तं मार्कण्डेयं तथैव च ।
भविष्यं वामनं ब्राह्मं राजसानि निबोध मे ॥ (उ.ख. 230-20)
मात्स्यं कौर्मं तथा लैङ्गं शैवं स्कान्दंतथैव च ।
आग्नेयं च षडेतानि तामसानि निबोध मे ॥ (उ.ख. 236-17)

सात्त्विकानि पुराणानि मोक्षप्रदानि सन्ति, राजसानि, स्वर्गप्रदानि, तामसानि च नारकाणि सन्ति। उच्यते

सात्त्विका मोक्षदाः प्रोक्ताः राजसाः स्वर्गदाः शुभाः ।
तथैव तामसाश्चेति निरयप्राप्ति हेतवः ॥ (उ.ख. 236-21)

पुराणविषयः–

सात्त्विकेषु पुराणेषु माहात्म्यमधिकं हरेः ।
राजसेषु च माहात्म्यमधिकं ब्रह्मणो विदुः ॥
तद्वदग्नेश्च माहत्म्यं तामसेषु शिवस्य च ।
सङ्गौषेर्षु सरस्वत्याः पितृणां च निगद्यते ॥
(स्का. पु. 1-31-38)

अष्टादश पुराणेषु दशभिर्गीयते शिवः ।
चतुर्भिर्भगवान् ब्रह्म द्वाभ्यां देवी तथा हरिः ॥

पुराणमहिमा–

पुराणं न केवलमाध्यात्मिकचेतनायाः प्रसादमपि तु भूगोलविज्ञान–वास्तुविद्या–ज्योतिष–सामुद्रिकाशास्त्र–धनुर्विद्यादीनां तत् परिप्रकाशकम्। भूगोलशास्त्रं पर्यालोचयता पुराणेन भुवनकोशनामकः एकः स्वतन्त्रः पक्षः प्रस्तुतः।

स्कान्दपुराणे एवं हि श्रूयते–

यच्च दृष्टं तु वेदेषु तद्दृष्टं स्मृतिभिः खिल ।
उभाभ्यां यत्तु दृष्टं हितत् पुराणेषु च गीयत। इति ॥
(स्कान्द. पु. रेवाखण्डे. 81-405)

देवीभागवते–

श्रुतिस्मृति उभे नेत्रे पुराणंहृदयं स्मृतम् ।
एतत् त्रयोक्तमेव स्यात् धर्मो नान्यत्र कुत्रचित्॥ इत्यादि ॥

पुराणशब्दव्युत्पत्तिः–

पुराणशब्दस्य अनेकाः व्युत्पत्तयः दरीदृश्यन्ते। यथा वायुपुराणे–

यस्मात् पुरा ह्यनतीदं पुराणं तेन चोच्यते ।
निरूक्तमस्य यो वेद सर्वापापैः प्रमुच्यते ॥ (वायु. 1.183)
यस्मात् पुरा ह्यणतीदं पुराणं तेन चोच्यते ।
निरूक्तमस्य यो वेद सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ (ब्रह्माण्डपुराणम्)
पुरा परम्परां वक्ति पुराणं तेन वै स्मृतम् (पाद्मपुराणम्)

अष्टादशमहापुराणवत् उपपुराणानामपि माहात्म्यं प्रामाण्यं प्राचीनत्वं च स्वीकरणीयमेव। प्रायः महापुराणेष्वेव एतेषां उल्लेखः परिचयः प्रसङ्गश्च दरीदृश्यते। भारतीये जनसमाजे च पुराणपदेन महापुराणस्यैव स्वीकारः आदरश्च विलसति। उपपुराणानां नैतादृशादर अवलोक्यते लोके ।

महापुराणानां सङ्ख्या विषये, नाम विषये च, प्रायशः सर्वत्र सर्वेषां एकमत्यं स्वीक्रियते। किन्तु उपपुराणानां विषये न तथा। लोके उपपुराणान्यपि अष्टादशैव इति निर्णयोऽपि दृश्यते ।

विष्णुधर्मोत्तरपुराणम्–

शैव–ब्राह्म–शाक्त–वैष्णवेत्यादिभिः महापुराणानि यथा भिद्यन्ते, तथा उपपुराणानामपि भेदः स्वीकृतोऽस्ति ।

वैष्णवाण्युपपुराणानि यथा–

विष्णुधर्मोत्तरपुराणं–नारसिंहपुराणं–क्रियायोगसारपुराणं–कल्किपुराणं–आदिपुराणमित्यादीनि। एवं देवीभागवतं सूर्यपुराणादीनि शैव–ब्राह्म–शाक्तेषु अन्तर्गतानि भवन्ति। एतेषां मध्ये विष्णुधर्मोत्तरपुराणम् अतिमहत् विशिष्टं–विस्तृतं वैष्णवोपपुराणं भवति ।

वस्तुतस्तु महापुराणेषु अविद्यमानाः अपूर्वा विषयाः विष्णुधर्मोत्तरपुराणे वर्णिताः सन्तीति पुराणविदां वचनामृतम्। केचन विष्णुपुराणमेव विष्णुधर्मोत्तर–पुराणमिति मन्वते तथाहि–

अथ श्रीविष्णुमहापुराणे द्वितीयभागे श्रीविष्णुधर्मोत्तरे प्रथमखण्डे मार्कण्डेयवज्रसंवादे – इत्यादि।

अथ श्रीविष्णुमहापुराणे द्वितीयभागे श्रीविष्णुधर्मोत्तरे द्वितीयखण्डः प्रारम्भः समाप्तमिदं विष्णुपुराणे त्रयोविंशतिसाहस्र्यां संहितायां विष्णुधर्मोत्तराख्ये द्वितीयो भागः समाप्तः समाप्तमिदं विष्णुपुराणम् इत्यादि रूपेण। किन्तु वयं विष्णुधर्मोत्तरपुराणम् उपपुराणमित्येव स्वीकुर्मः ॥

विष्णुधर्मोत्तरशब्दव्युत्पत्तिः

1. विष्णुधर्मस्य उत्तरम्
2 विष्णुधर्मात् उत्तरम
3. विष्णुधर्मः उत्तरं यस्य
4. विष्णुधर्मश्च उत्तरं च

इत्यादि रूपेण विद्यमानत्वात् इदम् उपपुराणं स्वातान्त्र्यमर्हति।

विष्णुधर्मोत्तरपुराणस्य रचनाकालः–

विष्णुधर्मोत्तरपुराण्स्य रचनाकालमवलम्ब्य पाण्डितेषु बहुविवादः प्रचलति। डा.बयुलारमतेव अयं ग्रन्थः ईशवीयपञ्चशतोत्तरकाले एव सृष्टः। (इण्डियन एण्डिक्करी वाल्युम 19)। विण्टरनित्समतानुसारेण पुराणमिदं 627 आरभ्य 1000 ईशवीयशतकाभ्यन्तरे विरचितम् (हिस्ट्री आँफ इण्डयन् लिट्रेचर्, १,पृ, 580) स्टेला क्रैमरिश (जर्नल आँफ दी डिपार्टमेण्ट्न आँ लेटर्स, वाल्यूम् 11) तथा आर्, सी हाजरा स्टडीज इन् दि उपपुराणज, वाल्यूम् 1) ईशवीयपञ्चशतवर्षाभ्यन्तर एव अस्य विरचनं समाप्तिमगात् इति।

विष्णुधर्मोत्तरपुराणस्वरूपम्–

विष्णुधर्मोत्तरपुराणं खण्डत्रयात्मकं वर्तते, एवं 21,682 श्लोकाः सन्ति। अत्र बहुविधानि वैचित्र्यपूर्णानि आलोचनानि अस्माकं प्राचीनभारतस्य संस्कृतिं विद्योतयन्ति, गौरवं च द्रढयन्ति ।

प्राचीनकाले समाजः कथमासीत् समाजे जनानां स्थितिः कथमासीत्, वर्णाश्रमव्यवस्थाविषये, प्रजानां विश्र्वासः कथमासीत्, राजा–मन्त्री–पुरोहितः–प्रजाः एतेषां सर्वेषां धर्मादिविषयेषु विस्तृतं विवरणं दृश्यते ग्रन्थेऽस्मिन् ।

श्रीविष्णुधर्मोत्तरपुराणप्रंशसा–

विष्णुधर्मोत्तरपुराणविषये एवं हि दृश्यते नारदीयमहापुराणे–

- **अतः परस्तु सूतेन शौनकादिभिरादरात् ।**
  पृष्टेन चोदिताः शश्वद्विष्णुधर्मोत्तराह्वयाः ॥
  नानाधर्मकथाः पुण्यावृतानि नियमायमाः ।

धर्मशास्त्रं चार्थशास्त्रं वेदान्तं ज्यौतिषं तथा ।
वंशाख्यानं प्रकरणः स्तोत्राणि मनवस्तथा ॥
नानाविद्याश्रयाः प्रोक्ताः सर्वलोकोपकारकाः ।
एतद्विष्णुपुराणं वै सर्वशास्त्रार्थसङ्ग्रहः ॥ इत्यादि रूपेण

अस्य प्रथमखण्डे भूगोलवर्णनं, पातालवर्णनं, भार्गवरामचरित्रं, मन्वन्तरादीनि, तिथिमुहूर्तसम्बन्धीनि ज्योतिश्शास्त्रविषयकाणि, सृष्टिक्रमः, उर्वशीपुरूरवसोः संवादः, श्राद्धं, व्रतमाहात्म्यं, दीपदानविधिः, विष्णुपूजा, यक्षरक्षः पिशाचादीनां प्रादुर्भावः, भरतमाहात्म्यामित्यादयो विषया एकोनसत्पप्तत्तरेषु द्विशताध्यायेषु विस्तृत्य समुपलभ्यन्ते ।

द्वितीयखण्डस्तु त्र्यशीत्युत्तरशताध्यायात्मको मुख्यतया राजधर्मविषयकः। तत्र राजधर्माणामानुपूर्व्यालोचनावसरे तीर्थप्रशंसा, स्त्रीचरित्रं, व्रतादीनि, पुरुषकारप्रशंसा, चतुर्वर्णचतुराश्रमव्यवस्था, विष्णुपूजा, कर्मविपाकाः, गायत्रीमाहात्म्यं, ज्योतिर्विद्या, धनुर्वेद इत्यादयः आलोचिताः ।

विशालतमः विष्णुधर्मोत्तरस्य तृतीयखण्डः पञ्चाशदुत्तरत्रिशताध्यायात्मकः । अत्रोपलब्धानां विषयाणां बहुवैचित्र्यम् अनुसन्धानसञ्चालकानां प्राचीनभारतीयैतिह्यविदां दृष्टिमाकर्षति। गायत्र्यादीनि वृत्तानि, संस्कृतप्राकृतभाषाव्याख्यानम्, अलङ्कारा, इतिहासाः, काव्यं, नाट्यसूत्रं, गीतलक्षणम्, अतोद्यं, नृत्तस्थानं, नवरसा, नृत्यमुद्राः, चित्रसूत्रं, विभिन्नदेवप्रतिमानिर्माणं, मन्दिरस्थानं, मूर्तिप्रतिष्टा, व्रतमाहात्म्यं, सप्तदशोत्तरशताध्यायात्मिका हंसगीता,(अत्र हंसरूपी विष्णुः ऋृषिभ्यो बहुविधान् विषयान् श्रावयामास) विष्णुमाहात्म्यप्रतिपादकानि आख्यानानि इत्यादिविषयान् गृहित्वा खण्डोऽयं प्रवर्तते ।

विष्णुधर्मोत्तरपुराणे सामाजिकोपयोगांशाः–

विष्णुधर्मोत्तरपुराणे बहवः विषयाः सामाजिकतत्वप्रतिपादनपराः एव सन्ति । वर्णाश्रमव्यवस्था–स्त्रीधर्माः= कलाः– राजनीतिः– राजधर्माः एवं बहवो विषयाः अत्र चर्चिताः । यथा– वर्णाश्रमव्यवस्था विषये 80 अध्याये एवं दृश्यते–

वर्णानामाश्रमाणां च वेत्ति सर्वमिदं भवान् ।
अहिंसा सत्यवचनं ते स्याद्भूतेष्वनुग्रहः॥
तीर्थानुसरणं दानं ब्रह्मचर्यममत्सरम् ।
देवद्विजाति शुश्रूषा गुरूणां च भृगूत्तम ॥
श्रवणं सर्व धर्माणां पितृणां पूजनं तथा ।
भक्तिश्च भूपतौ नित्यं तथा सच्छास्त्रनेत्रता ॥
अनृशंस्यं तितिक्षा च तथा चास्तिक्यमेव च ।
धर्मसामान्यमेतत्ते कथितं भृगुसत्तम॥इति ॥

राजधर्मः–

उत्तमसमाजनिर्माणाय अत्युत्तमः पालकः अनिवार्यः । ब्रह्मणः बाहुजातस्य क्षत्रियस्य धर्म एव राजधर्म इत्युच्यते। प्रजानां रक्षैव क्षत्रियस्य परमो धर्मः । अपि च प्रजारक्षानिमित्तं राज्ञा शत्रवः जेतव्याः। ननायज्ञैः अग्निचयनं कार्यम्। वैराग्ये च सति वयो मध्ये तदन्ते वा वनं गन्तव्यम्। रणमध्ये शरविद्ध : सन् तत्र शराग्रिभिः दग्धीभूतः सन् क्षत्रियः देवदुर्ल्लभलोकान् प्राप्य दिव्यसुखं लभते ।

तत्र युद्धक्षेत्रे क्षत्रियस्याऽयं धर्मो वर्तते यत् स कथमपि श्रान्तं, भीतं, शस्त्रास्त्ररहितं, क्रन्दन्तं, युद्धविमुखं, साधनरहितम्, उद्यमरहितम्, रोगीणां, प्राणान्भिक्षन्तं, बालं, वृद्धं च शत्रुं नैव हिंस्यात्। केवलं युद्धसाधनयुक्तं प्रस्तुतमात्मतुल्यं च शत्रुं क्षत्रियः जेतुं प्रयतेत। स्वसकाशात् विशिष्टात् तुल्याद्वा शत्रोः वधोऽपि श्रेयान् मन्यते ।

प्रजापालनतत्परः क्षत्रियो राजेत्युक्तः। अतो राजधर्मः क्षत्रियधर्मश्चाभिन्नाविति स्वतः सिद्धम्। समासतः प्रजारक्षणं, दानं, यज्ञोऽध्ययनं विषयेष्वनासक्तिश्च क्षात्रधर्माः भवन्ति। परन्तु प्रजारक्षणं,पालनं वा राज्ञः प्रधानधर्मत्वेन स्वीकृतम्। तद्याथा–प्रधानं क्षत्रिये कर्म प्रजानां परिपालनम् । इति

विष्णुधर्मोत्तरपुराणे एवं हि श्रूयते–

राजधर्मव्रतं श्रेष्ट कृत्वा पुरुषविग्रहम् ।
पुरुषान्विनियुन्त चोत्तमाधमकर्मसु ॥
ग्रामस्याधिपतिं कुर्याद्दशग्रामाधिपं तथा ।
तेषां भागविभागश्च भवेत् कर्मानुरूपतः ॥
नित्यमेव तथा कायं तेषां चारैः परीक्षयेत् ।
ग्रामदोषान् समुत्पन्नान् ग्रामेशः प्रशमं नयेत् ।
अशक्तौ देशपालाय स तु गत्वा निवेदयेत् ।
श्रुत्वा तु देशपालोऽपि तत्र युक्तिमुपाचरेत् ॥
सोऽप्यशक्तः शतेशाय यथावद्विनिवेदयेत् ।
शतशो विषयेशाय सोऽपि राज्ञे निवेदयेत् ।
अशक्तौ शक्तिमान् राम स्वयं युक्तिमुपाचरेत्

(विष्णुधर्मौत्तरपुराणम्–अ. 61)

राज्ञा स्वयं प्रयत्नेन षडङ्गस्य राज्यस्य रक्षां कुर्यात् इति भावः । यो द्रोहमाचरति राजा स्वयमेव शीघ्रं तस्य वधं कुर्यात् । न राज्ञा मृदुना भाष्यम् । यतो हि मृदुः परिभूयते । अपि च राजा तीक्ष्णदारुणनीतिधारी न भवेत्। यतो हि तस्माज्जना उद्विग्ना भवन्ति । राजा लोकद्वयापेक्षी भवेदर्थात् समये मृदुः समये कठोरो वा भवेत्। तर्हि लोकद्वये विजयी भवेत् । भूपतिश्च सर्वाणि व्यसनानि परिवर्जयेत्, परन्तु लोकसंग्रहणार्थाय व्यसनी भवेत् ।

प्रजापालनमेव राज्ञः सर्वप्रथमं कर्तव्यम् । तदेव वर्णयति 61 अध्याये विष्णुधर्मोत्तरपुराणे । एवमेव अर्थरूपपुरुषार्थस्यापि समाजो कीदृशस्थानमस्तीति निरूपितमस्ति। तद्यथा–

अर्थरूपपुरुषार्थप्रशंसा–

यस्यार्थस्तस्य मित्राणि यस्यार्थस्तस्य बान्धवाः ।
यस्यार्थस्सपुमान् लोके यस्यार्थः सोऽपि पण्डितः ॥ इति ॥

अर्थात् यस्य सविधे धनं वर्तते स एव पुमान् पण्डितश्च अत एवोच्यते लोके धनमूलमिदं जगदिति। एवमेव उत्तमसमाजनिर्माणाय दण्डोपायोऽपि अपेक्ष्यते एव। अत एवोच्यते विष्णुधर्मोत्तरपुराणे–

न शक्ता ये स्वयं कर्तुं चोपायत्रितयेन तु ।
दण्डेन तान् वशीकुर्यात् दण्डो हि वशकृत्परः ॥ इति ॥

एवमेव धर्माचरणे अवश्यं श्रेयः भवत्येव। तदर्थं लोके सामान्यधर्मः इति कश्चन वर्तते। स तु सर्वैःपालनीय एव। तद्याथा–

अहिंसा सत्यवचनं ते स्याद्भूतेष्वनुग्रहः ।
तीर्थानुसरणं दानं ब्रह्मचर्यममत्सरम् ॥

देवद्विजाति शुश्रूषा गुरूणां च भृगूत्तम ।
श्रवणं सर्व धर्माणां पितृणां पूजनं तथा ॥
भक्तिश्च भूपतौ नित्यं तथा सच्छास्त्रनेत्रता ॥
आनृशंस्यं तितिक्षा च तथा चास्तिक्यमेव च ।

धर्मसामान्यमेतत्ते कथितं भृगुसत्तम॥ इत्यादि रूपेण एवमेव वर्णाश्रमविषयेऽपि ग्रन्थेऽस्मिन् उल्लेखो दृश्यते। तद्यथा–

ब्राह्मणधर्माः–

यजनं याजनं दानं तथैवाऽऽध्यापनक्रिया ।
प्रतिग्रहं चाध्ययनं विप्रकर्माणि निर्दिशेत् ॥

एते विप्रधर्माः ।

दानमध्ययनं चैव यजनं च यथाविधि ।
क्षत्रियस्य च वैश्यस्य कर्मैदं परिकीर्तितम् ॥
क्षत्रियस्य विशेषस्तु प्रजानां परिपालनम् ।
कृषिगोरक्षवाणिज्यं वैश्यस्य परिकीर्तितम् ॥

एतौ क्षत्रिय–वैश्यधर्मौ ।

शूद्रधर्मः–

शूद्रस्य द्विजशुश्रूषा सर्वशिल्पानि चाप्यथ ।
ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः त्रयो वर्णो द्विजातयः

एवं प्रकारेण वर्णाश्रमव्यवस्था दृश्यते। स्वधर्मै निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः इति श्रीभगवतादेशानुसारं सर्वेऽपि स्व स्व धर्मेषु निरता यदि भवन्ति तर्हि अवश्यं समाजस्य श्रेयः भवत्येव।

यत्र नार्यस्तु पूज्यते रमन्ते तत्र देवताः इति आर्योक्तिप्रकारेण उत्तमसमाजाय स्त्रीपात्रं महत्वपूर्ण वर्तेते। तदुक्तं विष्णुधर्मोत्तरे–

स्त्रीधर्मः पूर्व एवायं विवाहे बन्धुभिः कृतः ।
सहधर्मचारिणी भर्तुर्भवेदग्निसमीपतः ॥
सुस्वभावा सुविमला सुविभम्ता सुदर्शना ।
अनन्यचित्त सुमुखी भर्तुस्सा धर्मचारिणी ॥
श्रुत्वेदं पतिधर्मं वै महाश्रमकृतं शिवम् ।
या भवेद्धर्मपरमा नारी भर्तृसमव्रता ॥
देववत्सततं साध्वी भर्तारमनुपश्यति ।
शुश्रूषां परिचर्यान्तं देवतुल्यंप्रकुर्वती ॥
वश्या भावेन सुमनाः सुव्रता सुसमाहिता ।
अनन्यचित्ता सुमना भर्तुः सा धर्मभागिनी ॥

अस्माकं भारतीयसम्प्रदाये नारीणां पतिरेव सर्वस्वं भवति ।

पतिर्हि देवो नारीणां पतिर्बन्धुः पतिर्गतिः ।
पत्या गतिःसमा नास्ति देवतं वा यथा पतिः ।

इत्यादि रूपेण वर्णितमस्ति ।

एवमेव नैक विषयाः अत्र प्रतिपादिताः सन्ति। आहत्य यदि समाजः संस्कृतः भवति चेदेव सर्वोऽपि देशः सुसम्पन्नो भवतीति विष्णुधर्मोत्तरपुराणं अस्मभ्यं प्रदर्शयति ।

इति शम्

❑

पुराणेषु आगमाः

—**Prof. K.E. Devanathan**

भारतदेशे देवालयेषु पूजाविधानं चतुर्धा दृश्यते । पाञ्चरात्र प्रक्रियया, वैखानसप्रक्रियया, शैवागमप्रक्रियया तथा वैदिकप्रक्रियया चेति प्रकारचतुष्टयेन देवतार्चनं विधिवत् कुर्वन्ति । शाक्तागमोऽपि वैदिकागमान्तर्गत इति केचित्, अन्ये च शैवागमे तमन्तर्भावयन्ति । आस्मिन् लघुप्रबन्धे पाञ्चरात्र–वैखानसागमयोः पुराणेषु प्रसिद्धिमधिकृत्य किञ्चिद्विव्रियते ।

भारतदेशे देवालयेषु पूजाविधानं चतुर्धा दृश्यते । पाञ्चरात्र प्रक्रियया, वैखानसप्रक्रियया, शैवागमप्रक्रियया तथा वैदिकप्रक्रियया चेति प्रकारचतुष्टयेन देवतार्चनं विधिवत् कुर्वन्ति । शाक्तागमोऽपि वैदिकागमान्तर्गत इति केचित्, अन्ये च शैवागमे तमन्तर्भावयन्ति । आस्मिन् लघुप्रबन्धे पाञ्चरात्र–वैखानसागमयोः पुराणेषु प्रसिद्धि मधिकृत्य किञ्चिद्विव्रियते ।

पाञ्चरात्रस्य श्रुतिमूलकत्वम्–

छान्दोग्ये सप्तमप्रपाठके ऋग्वेदं भगवोऽध्येभि इत्यारभ्य "वाकोवाक्यम् एकायनम्" (छ–7-1) इति नारद–सनस्कुमारसंवादे एकायनशब्देन पाञ्चरात्रं पठितम् "इतिहास पुराणेषु उपबृंहितानां एकायनशाखावचनानां च श्रुतित्वं दुर्वारम्" इति श्रीभाष्य व्याख्यातारः सुदर्शनभट्टाः । "श्रुतिमूलम् इदं शास्त्रं प्रमाणं कल्पसूत्रवत्" इति विश्वेक्सेन संहिता (7.5) । इदं पाञ्चरात्रं आगमासिद्धान्त–मन्त्रसिद्धान्त–तन्त्रसिद्धान्त–तन्त्रान्तरःसिद्धान्तभेदेन चतुर्विधं भवति । Danial / Smith महाभागेन त्रिशंत् संहिताः प्रकाशित। इति गणना कृता।

श्रीकूर्म पुराणे, भागवते, श्रीविष्णुपुराणे, विष्णुधर्मै (शौनकीये) च पाञ्च्ररात्रस्य प्रस्तावो, हदृयते । यद्यापि महाभारते रामायणमनुस्मृत्यादौ च अस्य भगवच्छास्त्र स्योपन्नम्भः तथापि पुराणेषु स्थूलतया दृश्यमानेषु पाञ्चरात्रप्रस्तावः ऐष्वेव लभ्यते ।

विष्णुतिलके "अधीताः सकला वेदाः सप्रतीका न संशयः।
निष्ठा मलभमानास्ते त्वामेव शरणं गता । (वि.ति. 1-10-1)

इति वचनं "साङ्गेषु वेदेषु निष्ठामलभमानः शाण्डिल्यः" इति श्री भाष्योदाहृतवाक्यतुल्यं वर्तते । अनेनेदं पद्यं पाञ्चरात्रप्रशंसापरम् इत्येव मन्तव्यम् ।

विष्णुतिलके एव"

सर्वास्वपि च दीक्षासु पञ्चसंस्कारसंज्ञिता ।
दीक्षा श्रेष्ठतरा प्रोक्ता सैव प्रीतिकरी हरेः ॥
तापः पुण्ड्रः तथा नाम मन्त्रो यागश्च पञ्चमः ।
पञ्चसंस्कारदीक्षेषा देवदेव प्रियंकरी ।
अनया दीक्षितो यस्तु स सर्वत्राचरेत् क्रियाम् ॥ (वि.ति. 1-164)

"इति पञ्चरात्राप्रशंसा कृता ।

विष्णुपुराणो योगयाज्ञवल्क्य चरितं प्रसिद्धम् । तेन ऋषिणा पाञ्चरात्रा मादृतम् इति क्रियते समूर्तार्चनाधिकरणे"

आपत्काले च संप्राप्तं याज्ञवल्क्यादिभिः क्रमात् ।
एकायनगतैः मन्त्रैः संमिश्रं तान्त्रिकं मतम्॥ इति (सं–78-4)

ननु कापिलं पाञ्चरात्रं च यामलं वाममार्हतम् ।
एवं विधानि चान्यानि मोहनार्थानि तानि तु॥ (कूर्म–1-11-273)

निर्मितं हि मया पूर्वं मतं पाशुमतं शुभम् ।
गुह्यात् गुह्यतमं सूक्ष्मं वेदसारं विमुक्तये॥ (कूर्म–2-37=14)

एष पाशुपते योगः सेवनीयो मुमुक्षुभिः ।
भस्मच्छन्नैः हि सततं निष्कामैरिति हि श्रुतिः॥
(कूर्म–2-37-143)

वामं पाशुमतं सोमं लागुडं चैव भैरवम् ।
न सेव्य मेतत् कथितम् वेदबाह्यं तथेतरत्॥ (कु–2-37-146)

इत्येतैः श्लोकैः पाञ्चरात्रस्य। प्रमाणत्वमुक्तम्। शिवागमस्तु मोहशास्त्रं तद्भिन्नम् इति द्विधा विभक्तम् तथा पाञ्चरात्रं न विभक्तम् इति सर्वं पाञ्चरात्रम् वैदिकमेवेति लभ्यते इति प्रश्नः।

अत्र समाधानम्–"ब्राह्मणक्षत्रिय विशां पाञ्चरात्रे विधीयते"
इति (व.पु. 66-12)

वराहपुराणे पाञ्चरात्रस्य वैदिकत्वमुक्तम् । पाशुपतं वैदिक मवैदिकम् च इति कथनमात्रेण वापाञ्चरात्रस्य नाप्रामाण्यम्। श्रोतशैवागमो ग्राह्यः कामिकः सः न ग्राह्यः इति स्थितिः । "चकार मोहशास्त्राणि केशवोऽपि शिवेरितः" (क्र्म–1-15-112) इति वचनं बहु प्रमाणान्तरविरोधात् न प्रमाणम् अन्यथा नेयं वा।

श्रीपाञ्चरात्रे सृष्ठिक्रमः न श्रुतिविरुद्धः प्रत्यपादि इति श्रीभाष्यादौ (श्रीभाष्य–2-2-8) स्पष्ठ्म्। "विष्णोः सकाशाद उद्भूतं जगत् तत्रैव च स्थितम्" (श्रीविष्णु पुराणम्–1-1-31) इति श्रीविष्णुपुराणानुसारी सृष्ठिक्रम एव तत्र लभ्यते । श्रीभागवते च उद्धवः श्रीकृष्णमेव मभ्यर्थयते–

क्रियायोगं समाचक्ष्व भवदाराधनं प्रभो ।
यस्मात् त्वां ये यथा र्चन्ति सात्वताः सात्वतर्षभ ॥
एतद्वदन्ति मुनयः मुहुःनिःश्रेयसं नृणाम् ।
नारदो भगवान् व्यासः आचार्योऽङ्गिरसं सुतः ॥
निःसृतं ते मुखाम्भोजात् यदाह भगवानजः ।
पुत्रेभ्यो भृगुमुख्येभ्यः देव्यैच भगवान् भवः ॥
एतद्वै सर्ववर्णानां आश्रमाणां च सम्मतम् ।
श्रेयसामुत्तमं मन्ये स्त्रीशूद्राणां च मानद ॥
एतत् कमलपत्राक्ष कर्मबन्धविमोचनम् ।
भक्तायचानुरक्ताय ब्रूहि विश्वेश्वरेश्वर ॥
(भा. 11-27-1-5)

इति । वराहपुराणे "अलाभे वेद मन्त्राणां पञ्चरात्रोदितेन वा" इति पाञ्चरात्र प्रशंसा कृता ।

पाञ्चरात्रस्य प्रस्तावः विष्णुपुराणे एवं कृतः
वर्णाश्रमाचारवता पुरुषेण परः पुमान् ।
विष्णुराराध्यते पन्थाः नान्यस्तत्रोपकारकः ॥ (वि.पु. 3.8.9.)

तत्रैव "अनादि । भगवान् कालो नान्तोऽस्य द्विज उच्यते" (वि.पु. 1.2.26) इति पाञ्चरात्र लक्ष्मतन्त्रस्थस्य" अचित् त्रैगुण्यमित्युक्तं कीहकू कालोऽपरः स्मृत" इति (ल.त. 5-24) वाक्यस्य सादृश्यं दृश्यते।

एवं विचार्यते चेत् पाञ्चरात्रस्य मूलभूतानि समानार्थकानि वा पुराणावाक्यानि तत्र तत्र लभ्यन्त एव । अतः पाञ्चरात्रें सर्वथा प्रमाणम्, तत्प्रक्रियया भगवदाराधनं श्रीशङ्कराचार्यैरपि उत्पत्यसंभवाधिकरणे प्रस्तुतम्, अङ्गीकृतं च ।

एवं वैखानसागमविषयेऽपि पुराणेषु प्रशंसा दृश्यते ।
भागवते उद्धवेन "क्रियायोगं समाचक्ष्व भवदाराधनं प्रभो" इति (भाग. 11-27) प्रश्नः कृतः । क्रियायोग शब्दश्च समूर्तार्चने सुप्रसिद्धः। तत्र भगवता प्रतिवचन निहितम्–

प्रतिष्ठया सार्वभोमं सद्मना भुवनत्रयम् ।
पूजादिना ब्रह्मलोकं त्रिभिः मत्साम्यताभियात् ॥

मामेव नैरपेक्ष्येण भक्तियोगेन विन्दति ।
भक्तियोगं स लभ्यते एवं यः पूजयेत माम्॥ इति ॥

भागवते एव "मल्लिङ्गं मद्भक्तलजनदर्शनस्पर्शनार्चनम् ।
परिचर्या स्तुतिःप्रह्वगुणकर्मानुकीर्तनम् ॥
गीतताण्डववादित्रा गोष्ठीभिः मद्गृहोत्सवः ।
वैदिकी तान्त्रिकी दीक्षा मदीयव्रतधारणम् ।
मदर्चास्थापने श्रद्धा स्वत : सहृत्य चोद्यमः ।
उद्योपवनाक्रीड पुरमन्दिरकर्मणि ॥
सम्मार्जनोपलेपाभ्यां सेकमण्डलवर्तनैः ।
गृहशुश्रूषण महथँ दासवत् यदमायया" (भाग. 11-27)
इत्यादिना वैखानस विधेः सूचना कृता वर्तते ।

विखनः शब्दः श्रीभागवते गोपिकागीते "विखनसार्थितो विश्र्वगुप्तथे सख उदोयिवान् सात्वतां कुले" इति ब्रह्मणिप्रयुज्यते । तदपि अत्र विमर्शमर्हति ।

वैखानसदीक्षा वैदिकदीक्षेत्युच्यते "वैदिकीतान्त्रिकीदीक्षा मदीयव्रतधारणम्" (भाग, 11)। वस्तुतो वैखानसानां दीक्षा नास्ति, तथापि गर्भस्थशिशुसंस्कारस्य तैः कार्यमाणत्वात् तथा कथनं युज्यत एव ।

कूर्मपुराणे "पुष्प मूल फलै र्वोपि केवलैः वर्तयेत् सदा ।
स्वाभाविकैः स्वयं शीणैः वैखानसमते स्थितः ॥ इति वैखानस शब्दः दृश्यते। सः वानप्रस्थपरतया व्यारव्यातुं शक्यः ।

ब्रह्मवैवर्तपुराणे– धर्माणां वैष्णवो धर्मः स्मृतीनां मानवी स्मृतिः।
विप्राणां वेदविदुषां तथा वैखानसो वरः ॥

इति वैखानसस्य विदुषो वैशिष्ठयमुक्तम् । अयं वैखानसशब्दः न वानप्रस्थपरः ।

गारुडपुराणे श्रीरङ्ग महात्म्ये–

तथार्चको महाभागः भगवान् विखनास्तदा । ददौ प्रसादं देवानां रङ्गनाथाभ्यनुज्ञया ॥

इति, वराहपुरणे– अश्वस्थः कपिला गावः तुलसी विखनास्तथा ।
चत्वारो मत्प्रिया राजन् तेषां वैखानसो वरः ॥
यत्र वैखानसा विप्राः यत्र सन्ति गवाङ्गणाः ।
यत्र बिल्वः पलाशाश्च तत्र सन्निहितो हरिः॥ इति
स्कान्दे वैखानसी महाशाखां स्वसूत्रे विनियुक्तवान् ।

पद्मभूः परमो धाता तास्मिन्नाराधनत्रयम्। इति च वैखानस वैष्णवाः स्तुताः। एवं पुरणेषु वैखानस संप्रदायः तत्र तत्र प्रसिद्ध एव। परंतु एवं देवी भगवते "वैखानसा ये मुनयः"इति कथनं वानप्रस्थपरं योजयितुं शक्यम्। एवं च पुराणेषु पाञ्चरात्र–वैखानसागमयोः महत् स्थानं वर्तत इति शम् ।

❑

Artists performing during dance feature - Krishna Leela

Artists performing during the drama - Sambhavami Uge Uge

Kavya Vachana & Vyakhyana from Bhagavatha Dashmaskanda : Rukmini Swayamvara by Smt. Gangamma Keshavamurthy and Smt. Shanta Gopal

Dr. K.T. Pandurangi (seated) launching the book ***'Upanishad Sandesha'****, also seen from left Sri. K.G. Raghavan, Sri Bharatashrabha Dasa, Sri Stoka Krishna Dasa, Justice Dr. M. Rama Jois, Sri H.N. Suresh and Dr. S. Ranganath*

ಶ್ರೀ ವಾಯು ಮಹಾಪುರಾಣಂ

—ವಿದ್ವಾನ್ ನಾರಾಯಣ ಅನಂತ್ ಭಟ್

'ಧರ್ಮೋ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಜಗತ: ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ' ಎಂಬಂತೆ ಮಾನವನ ನಿತ್ಯ ಜೀವನದಲ್ಲಿ 'ಧರ್ಮ'ವು ಮಿಳಿತವಾದಾಗಲೇ ಆತ ಸುಖ, ಶಾಂತಿ, ನೆಮ್ಮದಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ನಮ್ಮ ಸನಾತನ ಧರ್ಮ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಪದೇ ಪದೇ ಇಂತಹ ಧಾರ್ಮಿಕ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಭೋಧಿಸುವ ಮೂಲಕ ಅತ್ಯಮೂಲ್ಯವಾದ ಈ ಮನುಷ್ಯ ಜನ್ಮದ ಸಾರ್ಥಕತೆಯನ್ನು ಸಾರುತ್ತಾ ಬಂದಿದೆ.

ಇಂದು ಮಾನವನ ಧಾವಂತ ಬದುಕನ್ನು ಅವಲೋಕಿಸಿದಾಗ, ಆತ ವಾಸ್ತವಿಕ ಜಗತ್ತನ್ನು ಎದುರಿಸಲಾಗದೇ ಆಗಾಗ ಎದುರಾಗುವ ಕೆಲವು ಜೀವನಸವಾಲುಗಳನ್ನು ಮೆಟ್ಟಿ ನಿಲ್ಲಲು ವಿಫಲನಾಗುತ್ತಿರುವ ವಿಷಾದನೀಯ ಸಂಗತಿಗಳು ನಮ್ಮ ಅರಿವಿಗೆ ಬರುತ್ತವೆ. ತತ್ರಾಪಿ ಇಂದಿನ ಯುವ ಜನಾಂಗವು ಕೂಡಲೇ ಯಾವ ಪರಿಶ್ರಮವೂ ಇಲ್ಲದೇ, ಶ್ರೀಮಂತನಾಗಬೇಕೆಂಬ ದುರಾಸೆಗೆ ಬಲಿಯಾಗುತ್ತಿದೆ. ಸುಂದರವಾದ ಬದುಕನ್ನು ಮಣ್ಣು ಪಾಲಾಗುವಂತೆ ವರ್ತಿಸುತ್ತಿದೆ. ಇಂತಹ ಅಮೂಲ್ಯ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ವಾಯುಪುರಾಣ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತದೆ.

ॐ

"श्री गणेशाय नमः, श्री गुरवे नमः श्री वेदव्यासाय नमः"

ಶುಕ್ಲಾಂಬರಧರಂ ವಿಷ್ಣುಂ ಶಶಿವರ್ಣಂ ಚತುರ್ಭುಜಂ ।
ಪ್ರಸನ್ನವದನಂ ಧ್ಯಾಯೇತ್ ಸರ್ವ ವಿಘ್ನೋಪಶಾಂತಯೇ ॥

ಗುರುರ್ಬ್ರಹ್ಮಾ ಗುರುರ್ವಿಷ್ಣು: ಗುರುರ್ದೇವೂ ಮಹೇಶ್ವರ: ।
ಗುರುಸ್ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ತಸ್ಮೈ ಶ್ರೀ ಗುರವೇ ನಮಃ ॥

ನಾರಾಯಣಂ ನಮಸ್ಕೃತ್ಯ ನರಂ ಚೈವ ನರೋತ್ತಮಮ್ ।
ದೇವೀಂ ಸರಸ್ವತೀಂ ಚೈವ ತತೋ ಜಯಮುದೀರಮೇತ್ ॥

ವ್ಯಾಸಾಯ ವಿಷ್ಣುರೂಪಾಯ ವ್ಯಾಸರೂಪಾಯ ವಿಷ್ಣವೇ ।
ನಮೋ ವೈ ಬ್ರಹ್ಮನಿಧಯೇ ವಾಸಿಷ್ಠಾಯ ನಮೋ ನಮ: ॥

ಜಯತಿ ಪರಾಶರಸೂನು: ಸತ್ಯವತೀ ಹೃದಯನಂದನೋ ವ್ಯಾಸ: ।
ಯಸ್ಯಾಸ್ಯ ಕಮಲಗಲಿತಂ ವಾಙ್ಮಯಮಮೃತಂ ಜಗತ್ ಪಿಬತಿ ॥

'ಧರ್ಮೋ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಜಗತ: ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ' ಎಂಬಂತೆ ಮಾನವನ ನಿತ್ಯ ಜೀವನದಲ್ಲಿ 'ಧರ್ಮ'ವು ಮಿಳಿತವಾದಾಗಲೇ ಆತ ಸುಖ, ಶಾಂತಿ, ನೆಮ್ಮದಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ನಮ್ಮ ಸನಾತನ ಧರ್ಮ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಪದೇ ಪದೇ ಇಂತಹ ಧಾರ್ಮಿಕ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಭೋಧಿಸುವ ಮೂಲಕ ಅತ್ಯಮೂಲ್ಯವಾದ ಈ ಮನುಷ್ಯ ಜನ್ಮದ ಸಾರ್ಥಕತೆಯನ್ನು ಸಾರುತ್ತಾ ಬಂದಿದೆ.

ಇಂದು ಮಾನವನ ಧಾವಂತ ಬದುಕನ್ನು ಅವಲೋಕಿಸಿದಾಗ, ಆತ ವಾಸ್ತವಿಕ ಜಗತ್ತನ್ನು ಎದುರಿಸಲಾಗದೇ ಆಗಾಗ ಎದುರಾಗುವ ಕೆಲವು ಜೀವನಸವಾಲುಗಳನ್ನು ಮೆಟ್ಟಿ ನಿಲ್ಲಲು ವಿಫಲನಾಗುತ್ತಿರುವ ವಿಷಾದನೀಯ ಸಂಗತಿಗಳು ನಮ್ಮ ಅರಿವಿಗೆ ಬರುತ್ತವೆ. ತತ್ರಾಪಿ ಇಂದಿನ ಯುವ ಜನಾಂಗವು ಕೂಡಲೇ ಯಾವ ಪರಿಶ್ರಮವೂ ಇಲ್ಲದೇ, ಶ್ರೀಮಂತನಾಗಬೇಕೆಂಬ ದುರಾಸೆಗೆ ಬಲಿಯಾಗುತ್ತಿದೆ. ಸುಂದರವಾದ ಬದುಕನ್ನು ಮಣ್ಣು ಪಾಲಾಗುವಂತೆ ವರ್ತಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಭಾರತೀಯ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಪರಂಪರೆಯ ಅವಗಣನೆ ಗುರುಹಿರಿಯರ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನವನ್ನು ಧಿಕ್ಕರಿಸುವ ದುಸ್ಸಾಹಸ 'ಹಗಲು ಕಂಡ ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿ ಬೀಳುತ್ತಾನೆ' ಎಂಬಂತೆ ತಿಳಿದೂ ತಿಳಿದೂ ಅವಿವೇಕವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿವುದು ಇತ್ಯಾದಿ ದುಷ್ಟಗುಣಗಳ ನಿವಾರಣೆಗೆ ಮತ್ತು ಯುವ ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಜೀವನದ ಸ್ಪಷ್ಟ ಗುರಿ ಏನು ಎಂಬ ನಿತ್ಯ ಸತ್ಯವಾದ ಸಂದೇಶವೊಂದನ್ನು ನೀಡಲೇಬೇಕಾಗಿದೆ. ಈ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯ ವಿದ್ಯಾಭವನದ ಪ್ರಯತ್ನ ನಿಜಕ್ಕೂ ಪ್ರಶಂಸನೀಯವಾದುದು- ಮತ್ತು ಈ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ಸೂಕ್ತವಾದ ಫಲ ದೊರೆತೇ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ನಮ್ಮ ದೃಢ ವಿಶ್ವಾಸವಾಗಿದೆ.

ನಮ್ಮ ವೇದ, ಪುರಾಣ, ಇತಿಹಾಸ, ಆಗಮ, ಉಪನಿಷತ್ತು ಇವು ಬೋಧಿಸಿದ ಜೀವನ ತತ್ವಗಳನ್ನು ಲೌಕಿಕ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಮಾನವ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ 'ಲಕ್ಷ್ಮಣ ರೇಖೆ'ಯ ಬಗ್ಗೆ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ತಿಳಿಸಿಕೊಡಬೇಕಾದುದು ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಆದ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿದೆ. ತನ್ಮೂಲಕ ಯುವ ಜನಾಂಗದ ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸದ ಕೊರತೆಯನ್ನು ನೀಗಿಸಿ, ಭಾರತೀಯ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಗೌರವಿಸುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡಲು ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಷ್ಟಾದಶಪುರಾಣಗಳ ಪೈಕಿ 'ವಾಯುಪುರಾಣ'ದ ಸ್ಥೂಲ ಪರಿಚಯದೊಂದಿಗೆ ವೈಷ್ಣವ-ಶೈವ-ಶಾಕ್ತ ತಂತ್ರಗಳ ಸಮನ್ವಯ ಕುರಿತು ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಯತ್ನಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ವಾಯುಪುರಾಣ

ಸೂತಪುರಾಣಿಕರು ವೈಶಂಪಾಯನ ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಗೆ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಲ್ಲಿಯೂ : ದೇವತಾಭಕ್ತಿ, ಸದಾಚಾರ, ಭಕ್ತಿ, ಶ್ರದ್ಧೆ, ಕ್ಷೇತ್ರ, ತೀರ್ಥಗಳ ಮಹತ್ವ, ಸೃಷ್ಟಿವಿಚಾರ, ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾದಿಗಳ ವಂಶಗಳ ವಿವರಣೆ, ರಾಜರ ಹಾಗೂ ಋಷಿಗಳ ಇತಿಹಾಸ, ಪೂರ್ವ-ಅಪರ ಕಾರ್ಯಗಳ ಆಚರಣೆಯ ಮಹತ್ವ, ದೇವತೆಗಳ ಇತಿಹಾಸ, ಮುಂತಾದ ಜೀವನೋಪಯುಕ್ತ, ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವ ನೂರಾರು ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ವಾಯುಪುರಾಣವು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ.

'ಪುರಾಣ'ದ ಲಕ್ಷಣ

ಸರ್ಗಶ್ಚ ಪ್ರತಿಸರ್ಗಶ್ಚ ವಂಶೋ ಮನ್ವಂತರಾಣಿ ಚ ।
ವಂಶಾನುಚರಿತಂ ಚೇತಿ ಪುರಾಣಂ ಪಂಚಲಕ್ಷಣಮ್ ॥

1) ಸರ್ಗ 2) ಪ್ರತಿಸರ್ಗ 3) ವಂಶ 4) ಮನ್ವಂತರಗಳು 5) ವಂಶಾನುಚರಿತಂ ಇವು ಪಂಚ ಪುರಾಣದ ಲಕ್ಷಣಗಳು.

ಪುರಾಣವೆಂದರೆ, 'ಪುರಾ ಭವಮ್ ಅಪಿ ನವಮ್' ಎಂಬ ವಿವರಣೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಪುರಾಣವು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಘಟಿಸಿದ ಸಂಗತಿಯಾದರೂ, ನವನವೀನವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಅಷ್ಟಾದಶ (18) ಪುರಾಣಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ.

	ಪುರಾಣಗಳು	ಶ್ಲೋಕಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ
1)	ಮತ್ಸ್ಯ ಪುರಾಣ	14,000
2)	ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಪುರಾಣ	9000
3)	ಭಾಗವತ ಪುರಾಣ	18000
4)	ಭವಿಷ್ಯ ಪುರಾಣ	24,500
5)	ಬ್ರಾಹ್ಮ ಪುರಾಣ	13,000
6)	ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತ	18,000
7)	ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಪುರಾಣ	12,200
8)	ವಾಮನ ಪುರಾಣ	10,000
9)	ವರಾಹ ಪುರಾಣ	24,000
10)	ವಿಷ್ಣು ಪುರಾಣ	23,000
11)	ವಾಯು ಪುರಾಣ	24,000
12)	ಅಗ್ನಿ ಪುರಾಣ	16,000
13)	ನಾರದೀಯ ಪುರಾಣ	25,000
14)	ಪದ್ಮ ಪುರಾಣ	55,000
15)	ಲಿಂಗ ಪುರಾಣ	11,000
16)	ಗರುಡ ಪುರಾಣ	18,000
17)	ಕೂರ್ಮ ಪುರಾಣ	18,000
18)	ಸ್ಕಂದ ಪುರಾಣ	81,000

ವಾಯು ಪುರಾಣ
ಪ್ರಮುಖ ವಿಚಾರಗಳು

- ಸೃಷ್ಟಿ ಪ್ರಕರಣ
- ಚತುರಾಶ್ರಮ ವಿಭಾಗ
- ಮನ್ವಂತರ ವರ್ಣನೆ
- ಪಾಶುಪತಯೋಗ
- ಶೌಚಾಚಾರ ಲಕ್ಷಣಮ್
- ಅರಿಷ್ಟಾನಿ
- ಓಂಕಾರ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ವರ್ಣನಮ್
- ಕಲ್ಪ ನಿರೂಪಣಮ್
- ಸ್ವರೋತ್ಪತ್ತಿ :
- ಯುಗ ಧರ್ಮಾ :
- ಕೈಲಾಸವರ್ಣನಮ್
- ಭಾರತವರ್ಷವರ್ಣನಮ್
- ಗಂಗಾವತಾರವರ್ಣನಮ್
- ಲಿಂಗೋದ್ಭವಸ್ತವ :
- ಪಿತೃವರ್ಣನಮ್
- ಚತುರ್ಯುಗಾಖ್ಯಾನಮ್
- ಋಷಿವಂಶಾನುಕೀರ್ತನಮ್
- ಶ್ರಾದ್ಧ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾರಂಭ :

- ತಿಥಿ ವಿಶೇಷೇ ಶ್ರಾದ್ಧಫಲಮ್
- ವೈವಸ್ವತಮನುವಂಶವರ್ಣನಮ್
- ಚಂದ್ರವಂಶಕೀರ್ತನಮ್
- ಕಾರ್ತವೀರ್ಯಾರ್ಜುನೋತ್ಪತ್ತಿ :
- ವಿಷ್ಣುವಂಶವರ್ಣನಮ್
- ಶಂಭುಸ್ತವಕೀರ್ತನಮ್
- ಗಯಾಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಮ್, ಇತ್ಯಾದಿ.

ಹೀಗೆ ವಾಯುಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹತ್ತಾರು ಸಂಗತಿಗಳ ವಿವರಣೆ ಇದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರ್ನಾಲ್ಕು ವಿಷಯಗಳ ಕುರಿತು ಮಾತ್ರ ವಿವೇಚಿಸಿದೆ.

- ಅಷ್ಟಾಂಗ ಯೋಗಗಳು
- ಮನ್ವಂತರ ವಿಚಾರ
- ಗಯಾಕ್ಷೇತ್ರದ ಮಹಿಮೆ

ವಾಯುದೇವ ಹೀಗೆ ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಅತ ಊರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ ಪ್ರಯೋಜನಮ್ ।
ಫಲಂ ಚೈವ ವಿಶೇಷೇಣ ಯಥಾಹ ಭಗವಾನ್ ಪ್ರಭು: ॥
ಪ್ರಯೋಜನಾನಿ ಚತ್ವಾರಿ ಪ್ರಾಣಾಯಾಮಸ್ಯ ವಿದ್ಧಿವೈ ।
ಶಾಂತಿ ಪ್ರಶಾಂತಿರ್ದೀಪ್ತಿಶ್ಚ ಪ್ರಸಾದಶ್ಚ ಚತುಷ್ಟಯಮ್ ॥

ಯೋಗದ ಮೊದಲ ಹಂತವೇ ಪ್ರಾಣಯಾಮ. ಬಾಹ್ಯ, ಅಭ್ಯಂತರ ಹಾಗೂ ಸ್ತಂಭವೃತ್ತಿಗಳು ಪ್ರಾಣಾಯಾಮದ ಮೂರು ಪ್ರಧಾನ ಭೇದಗಳು.

ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ವಿವರಣೆ

ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ : ಹನ್ನೆರಡು ಮಾತ್ರಾಕಾಲವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ಪೂರಕ, ಕುಂಭಕ, ಮತ್ತು ರೇಚಕ ಈ ಮೂರು ವಿಧಾನಗಳಲ್ಲಿ ವಾಯುವನ್ನು ಸೇವಿಸಬೇಕು. ನಾಭಿ, ಹೃದಯ, ಕಂಠ, ನಾಸಿಕ ಇವುಗಳ ಆಂತರಿಕ ಭಾಗಗಳಿಗೆ 'ಅಭ್ಯಂತರ' ಎಂದು ಹೆಸರು. ನಾಸಿಕದಿಂದ ಹದಿನಾರು ಅಂಗುಲಗಳವರೆಗೆ 'ಬಾಹ್ಯ'ವೆನ್ನುವರು.

'ಪ್ರಾಣಯಾಮ'ದ ಪ್ರಯೋಜನ

- ಪ್ರಾಣವನ್ನು ವಶೀಕರಿಸುವುದು ಇದನ್ನೇ 'ಇಂದ್ರಿಯ ನಿಗ್ರಹ' ಎನ್ನುವರು.
- **ಪ್ರಾಣ, ಅಪಾನ, ವ್ಯಾನ, ಉದಾನ, ಸಮಾನ :** ಈ ಐದು ವಿಧ ಪ್ರಾಣಗಳು ನಮ್ಮ ಶರೀರದಲ್ಲಿವೆ.
- ಸರ್ವದೋಷ, ಪಾಪ, ರೋಗಗಳ ನಿವಾರಣೆಯಾಗುತ್ತದೆ.
- ಸತ್ಯ, ನ್ಯಾಯ, ದಾನ, ಧರ್ಮ, ಪಾವಿತ್ರ್ಯ, ದಯೆ, ಸಹನೆ ಮುಂತಾದ ಸದ್ಗುಣಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತವೆ.
- ಜಪ, ವ್ರತ, ಯಜ್ಞಾಚರಣೆಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಫಲ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ.
- ಕೈವಲ್ಯಪದವಿ (ಮೋಕ್ಷವು) ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.
- ಅಷ್ಟಾಂಗ ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಮಾನವ ಜನ್ಮ ಸಾರ್ಥಕವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಷ್ಟಾಂಗಗಳು :

1) ಯಮ
2) ನಿಯಮ
3) ಆಸನ
4) ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ
5) ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರ
6) ಧ್ಯಾನ
7) ಧಾರಣ
8) ಸಮಾಧಿ

ಮನ್ವಂತರ ವಿಚಾರ :

ಹದಿನಾಲ್ಕು ಜನ ಮನುಗಳಿದ್ದಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮದೇವನ ಒಂದು ಹಗಲು

ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಮನು ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಈ ಅವಧಿಗೆ 'ಮನ್ವಂತರ' ಎಂದು ಹೆಸರು. ಪ್ರಸ್ತುತ ಏಳನೆಯ ಮನು, 'ವೈವಸ್ವತ' ಎಂಬಾತನು ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ.

ಕೃತಯುಗ, ತ್ರೇತಾಯುಗ, ದ್ವಾಪರಯುಗ, ಕಲಿಯುಗ ಹೀಗೆ ನಾಲ್ಕು ಯುಗಗಳು. ಈಗಾಗಲೇ 27 ಸಾರಿ ಪುನರಾವರ್ತನೆಯಾಗಿ ಈಗ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟನೆಯ ಕಲಿಯುಗ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ಪುನಃ 43 ಸಾರಿ ಮುಗಿದಾಗ ಒಂದು ಮನ್ವಂತರ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುವುದು.

ಮನ್ವಂತರದ ಕಾಲಪ್ರಮಾಣ :

30 ಕೋಟಿ 67 ಲಕ್ಷ 20,000 ಮಾನವ ಸಂವತ್ಸರಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಮನ್ವಂತರ (30,67,20,000 ಸಂವತ್ಸರ) ಅನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಈಗ ವೈವಸ್ವತ ಮನ್ವಂತರ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ಈತನು ಸೂರ್ಯದೇವನ ಪುತ್ರ.

ಮುಂದೆ ಸೂರ್ಯ ಸಾವರ್ಣಿ, ದಕ್ಷ ಸಾವರ್ಣಿ, ಬ್ರಹ್ಮ ಸಾವರ್ಣಿ, ಧರ್ಮ ಸಾವರ್ಣಿ, ರುದ್ರ ಸಾವರ್ಣಿ, ದೇವ ಸಾವರ್ಣಿ, ಮತ್ತು ಇಂದ್ರ ಸಾವರ್ಣಿ ಈ ಏಳು ಮನುಗಳು ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡಲಿದ್ದಾರೆ. ಮೇರು ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದ ಕಾರಣ ಇವರಿಗೆ ಸಾವರ್ಣಿ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆ.

ವೈವಸ್ವತ ಮನುವಿನ ಮೊದಲ ಹೆಸರು ಶ್ರಾದ್ಧದೇವ ಮನು. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ 'ಮನುಸ್ಮೃತಿ'ಯನ್ನು ಈತ ರಚಿಸಿದನು.

ಈ ವೈವಸ್ವತ ಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ, ಜಮದಗ್ನಿ, ಭರದ್ವಾಜ, ಶರದ್ವಂತ, ಅತ್ರಿ, ವಸಿಷ್ಠ, ಮತ್ತು ವತ್ಸ ಇವರೇ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳು. ಪ್ರತಿ ಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳು ಬದಲಾಗುತ್ತಾರೆ. ಇಕ್ಷ್ವಾಕು ಮೊದಲಾದ ಹತ್ತು ಸುತರು 'ಇಳಾ' ಎಂಬ ಪುತ್ರಿ ಇದ್ದಾರೆ.

ಗಯಾ ಮಹಾತ್ಮೆ :

'ಶ್ವೇತವರಹಾ'ಕಲ್ಪದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಸಾತ್ವಿಕ ಗುಣಸಹಿತ ಪ್ರಸನ್ನಚಿತ್ತದಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ಹಾಗೂ ತಾಮಸಗುಣಸಹಿತ ಅಸುರ ಭಾವದಿಂದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ. ಆ ರಾಕ್ಷಸರ ಪೈಕಿ ಗಯಾಸುರನೂ ಒಬ್ಬ. ಆತನ ಶರೀರದ ಆಕಾರ ಅತ್ಯಂತ ಭಯಂಕರವಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಆತನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಪರಮ ಭಕ್ತನಾಗಿದ್ದ. ಅಲ್ಲದೇ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಕುರಿತು ಸುದೀರ್ಘಕಾಲ ಕಠೋರವಾದ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸಿದನು.

ಗಯಾಸುರನ ತಪಸ್ಸಿನ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲೋಲಕಲ್ಲೋಲವೇ ಉಂಟಾಯಿತು. ಅದರಿಂದ ಭಯಭೀತರಾದ ದೇವತೆಗಳು ಬ್ರಹ್ಮದೇವನ ಮೊರೆ ಹೋದರು. ಬ್ರಹ್ಮನು ಆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಶಿವನ ಬಳಿ ಕರೆದೊಯ್ದು ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಂತೆ ನಿವೇದಿಸಿಕೊಂಡನು. ಶಿವನು ಅವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಬಳಿ ಕರೆದೊಯ್ದು ನಡೆದ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿಳಿಸಿದನು.

ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಅವರೆಲ್ಲರ ಜೊತೆಗೂಡಿ ಗಯಾಸುರನ ಬಳಿ ಬಂದು ತಪಸ್ಸಿನ ಉದ್ದೇಶವೇನೆಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ ಗಯಾಸುರನು ತಾನು ಋಷಿಮುನಿಗಳಿಗಿಂತ, ಯಜ್ಞ ಯಾಗಾದಿಗಳಗಿಂತ, ಕರ್ಮಠರಿಗಿಂತ, 'ಪವಿತ್ರ'ವಾದ ಸ್ಥಾನಗಳಿಸಬೇಕು ಹಾಗೆ ತನಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವಂತೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳು ಆತನ ಶ್ರದ್ಧಾಭಕ್ತಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ 'ತಥಾಸ್ತು' ಎಂಬುದಾಗಿ ವರವನ್ನು ನೀಡಿದರು.

ಹೀಗಿರಲಾಗಿ ಒಂದು ದಿನ ಯಮನ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮದೇವನು ಗಯಾಸುರನ ಬಳಿಗೆ ಬಂದು, ಒಂದು ಯಜ್ಞವನ್ನಾಚರಿಸಲು ನಿನ್ನ ದೇಹದ ಮೇಲೆ ವೇದಿಕೆ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ಥಳಾವಕಾಶ ಬೇಕಿದೆ ಎಂದಾಗ, ಅತ್ಯಂತ ಹರ್ಷದಿಂದಲೇ ಗಯಾಸುರನು ಅದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಗೆ ನೀಡಿದನು.

ಕೂಡಲೇ ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಕೋಲಾಹಲ ಪರ್ವತದ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ಶಿರಸ್ಸನ್ನಿಟ್ಟನು. ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಕಾಲು ಚಾಚಿ ಭೂತಾಯಿಯಮೇಲೆ ಅಂಗಾತವಾಗಿ ಮಲಗಿದನು. ಬ್ರಹ್ಮನು ಆತನ ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಹಾಸುಗಲ್ಲನ್ನಿಟ್ಟು ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು.

ಈ ಮಧ್ಯೆ ಗಯಾಸುರನು ಅಲುಗಾಡಲು ಆರಂಭಿಸಿದ. ಸ್ವತ: ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಬಂದು ಗಯಾಸುರನ ಶರೀರದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತನು. ಅದಾದ ನಂತರ ಗಯಾಸುರನು ನಿಶ್ಚಲನಾಗಿದ್ದ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳು ಸದಾ ತನ್ನ ಶರೀರದ ಮೇಲೆ ವಾಸವಾಗಿರಬೇಕು ಈ ಕ್ಷೇತ್ರವು ಪುಣ್ಯತಮವಾದ ಗಯಾಕ್ಷೇತ್ರವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದು ಸಕಲ ತೀರ್ಥಗಳೂ ಇಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸುವಂತಾಗಬೇಕು. ಸ್ನಾನ, ದಾನ, ತರ್ಪಣಗಳು, ನಡೆಯಬೇಕು. ಶಾದ್ಧಕರ್ಮವನ್ನಾಚರಿಸಿದವರಿಗೆ ಅಧಿಕಾಧಿಕ ವಿಶೇಷ ಫಲಗಳು ಸಿಗುವಂತಾಗಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. ದೇವತೆಗಳು 'ತಥಾಸ್ತು' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರು.

ಗಯಾಸುರನ ಉದರದ ಮೇಲೆ ಧರ್ಮನೂ ನಾಭಿಯಲ್ಲಿ ವಿರಜಾದೇವಿ ನೆಲೆಸಿದ್ದಾರೆ. ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಮಹೇಂದ್ರಪರ್ವತವಿದೆ. ಅದನ್ನು ಪಾದಗಯೇ ಎನ್ನುವರು. ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ 'ಗಯಾ'ದಲ್ಲಿ ಶ್ರಾದ್ಧ ಮಾಡಿದರೆ ಪಿತೃಗಳು ಸಂತೃಪ್ತರಾಗುವರು. ಭಾರತೀಯರಾದ ನಾವು ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆಯಾದರೂ 'ಗಯಾ' ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಾತಾ ಪಿತೃಗಳ ಶ್ರಾದ್ಧವನ್ನು ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಆಚರಿಸಲು ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡೋಣ.

ಗದಾಸುರನ ವೃತ್ತಾಂತ :

ಗದಾಸುರನೂ ಸಹ ಒಬ್ಬ ಅತ್ಯಂತ ಕ್ರೂರ ರಾಕ್ಷಸನಾಗಿದ್ದನು. ಆತನ ಶರೀರವು ವಜ್ರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕಠಿಣವಾಗಿತ್ತು.
ಒಮ್ಮೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ರಾಕ್ಷಸರಿಗೂ ಘನಘೋರವಾದ ಯುದ್ಧ ನಡೆಯಿತು. ದೇವತೆಗಳು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಬಳಿ ಮೊರೆ ಹೋದರು.

ಭದ್ರವಾದ ಆಯುಧದಿಂದ ಮಾತ್ರ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಬಹುದೆಂದು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಭರವಸೆ ನೀಡಿದನು.

ಬ್ರಹ್ಮದೇವನು ಗದಾಸುರನ ಬಳಿ ಹೋಗಿ ನಿನ್ನ ಕಠಿಣವಾದ ಶರೀರದ ಭಾಗದಿಂದ ಆಯುಧವೊಂದನ್ನು ತಯಾರಿಸಿ ವಿಷ್ಣುದೇವನಿಗೆ ನೀಡಬೇಕಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದಾಗ ದೈವಭಕ್ತನಾದ ಗದಾಸುರನು ಶರೀರವನ್ನು ದಾನಮಾಡಿದನು.

ಬ್ರಹ್ಮನ ಆದೇಶದಂತೆ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನು ಗದಾಸುರನ ವಜ್ರದಂತಹ ಕಠಿಣದೇಹದಿಂದ ಸುಭದ್ರವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಗಾತ್ರದ ಗದೆಯೊಂದನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ನೀಡಿದನು. ಶ್ರೀಹರಿಯು ಆ ಗದೆಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ರಾಕ್ಷಸಕುಲವನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಗಯಾಸುರನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಆಸೀನನಾದನು. ಅಲ್ಲಿಂದಾಚೆಗೆ ಪುಣ್ಯತಮವಾದ ಗಯಾಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಗಧಾದರನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಹೊಂದಿದನು.

ಸಾವಿರಾರು ಭಕ್ತರು ಕಾಶಿ, ಪ್ರಯಾಗಗಳ ಯಾತ್ರೆ ಮುಗಿಸಿ ಪ್ರತಿದಿನ ಗಯಾಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ತೆರಳಿ ಪಿತೃಕಾರ್ಯವನ್ನಾಚರಿಸಿ ಪುನೀತರಾಗುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿಯೇ ಸಮೀಪ ಫಲ್ಗುಣಿ ನದಿಯ ಬಳಿ ಸೀತಾ-ಕುಂಡವಿದೆ-ಇದೂ ಕೂಡ ಅತ್ಯಂತ ಪವಿತ್ರವಾಗಿದೆ.

ಹೀಗೆ ವಾಯುಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಮಹತ್ತರವಾದ ವಿಚಾರಗಳ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ. ಮಾನವರಾದ ನಾವು ಈ ಪುರಾಣವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಸದ್ಗತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವ – ಪುಣ್ಯತಮವಾದ ಧರ್ಮಾಚರಣೆಯೊಂದಿಗೆ ಜೀವನದ ಸಾರ್ಥಕ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯೋಣ.

'ಲೋಕಾ: ಸಮಸ್ತಾ: ಸುಖಿನೋ ಭವಂತು.'

ವೈಷ್ಣವ-ಶೈವ-ಶಾಕ್ತ ದರ್ಶನಗಳ ಸಮನ್ವಯ (ವಾಯುಪುರಾಣದಲ್ಲಿ)

ವಾಯುಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಗಂಗಾವತಾರ ವರ್ಣನಮ್, ವಿಷ್ಣುವಂಶವರ್ಣನಮ್, ಶಂಭುಸ್ತವಕೀರ್ತನಮ್. ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ವಿಚಾರಗಳ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಬಹುತೇಕ ಆಖ್ಯಾನಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಷ್ಣು, ಮಹೇಶ್ವರ ಈ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳ ಮಹಿಮೆಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಶಕ್ತಿದೇವತೆಯ ಪ್ರಸಂಗಗಳೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ, ಗೋಚರವಾಗುತ್ತವೆ.

ವೈಷ್ಣವ ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಧಾನವಾದ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳಿವೆ. ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವ ಸಂಪ್ರದಾಯ, ಬ್ರಹ್ಮ ಸಂಪ್ರದಾಯ, ರುದ್ರ ಸಂಪ್ರದಾಯ, ಮತ್ತು ಸನಕ ಸಂಪ್ರದಾಯ. ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳು, ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದಲೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀ, ಬ್ರಹ್ಮ, ರುದ್ರ, ಮತ್ತು ಸನತ್ಕುಮಾರ ಇವರ ಮೂಲಕ ಉದಯವಾಯಿತು. ವೈಷ್ಣವ ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಿಂತ ಭಕ್ತಿಯೇ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವೆಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಾಕಾರ, ಸಗುಣ, ಸವಿಶೇಷಭಾವವೇ ಅಂಗೀಕೃತವಾಗಿದೆ. ಮಾಧ್ವ ಮತವು ಜೀವೇಶ್ವರರಲ್ಲಿ ದ್ವೈತಭಾವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ರಾಮಾನುಜ ಮತ್ತು ನಿಂಬಾರ್ಕ ಮತಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಸಾಮ್ಯವಿದೆ. ರಾಮಾನುಜರು ಉಭಯವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಅದ್ವೈತ ತತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ದರ್ಶನವು ಜೀವನ್ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ 'ವಿದೇಹ ಮುಕ್ತಿ' ಮಾತ್ರ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ಶೈವದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಶಿವ, ಶಕ್ತಿ, ಮತ್ತು ಬಿಂದು. ಇವುಗಳನ್ನು ಮೂರು ರತ್ನಗಳೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಪತಿ, ಪಶು, ಪಾಶ ಎಂಬುದಾಗಿ ಮೂರು ಪದಾರ್ಥಗಳಿವೆ. ಪತಿಯೆಂದರೆ ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪಾಶವೆಂದರೆ ಬಂಧನ.

ಶಾಕ್ತದರ್ಶನಗಳು ಅದ್ವೈತವಾದವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ. ಶಕ್ತಿಯೊಡನೆ ಶಿವನು ಯಾವಾಗಲೂ ಸೇರಿರುತ್ತಾನೆ. ಶಾಕ್ತ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಶಿವನು ಪರಾಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿ ಜಗತ್ತನ್ನು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ.

ವಾಯುಪುರಾಣದ ಅವಲೋಕನದಿಂದ ನಮಗೆ ತಿಳಿದು ಬರುವ ಸಂಗತಿಯೇನೆಂದರೆ ವೈಷ್ಣವ-ಶೈವ-ಶಾಕ್ತ ದರ್ಶನಗಳು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ ಜ್ಞಾನ ಮಾರ್ಗ ಭಕ್ತಿ ಮಾರ್ಗ- ಕರ್ಮ ಮಾರ್ಗಗಳ ಮೂಲಕ ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಪರಮಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ಭಗವಂತನು ಸಂಪ್ರೀತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಮಾನವನು ನಿರ್ಮಲ ಭಾವದಿಂದ ತ್ರಿಕರಣ ಪೂರ್ವಕ ಶ್ರದ್ಧಾಭಕ್ತಿಯಿಂದ ನಿತ್ಯಕರ್ಮ-ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮಗಳನ್ನಾಚರಿಸಬೇಕು. ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು, ಪುರಾಣಗಳು ವಿಧಿಸಿದ ಜೀವನಧರ್ಮವನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಹೀಗೆ ಚತುರ್ವಿಧ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳ ಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಮಾನವನು ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲೂ ಸತ್ಸಂಗ ಮಾಡಬೇಕು. ಶ್ರವಣ, ಮನನ, ನಿಧಿದ್ಯಾಸನಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯೆಡೆಗೆ ಸಾಗಬೇಕು. ಇಹಲೋಕದಲ್ಲಿಯೇ ಸದಾಚಾರ ಸಂಪನ್ನನಾದಾಗ ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶಾಶ್ವತ ಪದವಿ (ಮೋಕ್ಷ) ಪಡೆಯಲು ಅರ್ಹನಾಗುತ್ತಾನೆ.

❑

ಗಜೇಂದ್ರ ಮೋಕ್ಷ

ಅದ್ವೈತ ತತ್ವದ ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿ

—ಪ್ರೊ ॥ ಡಿ.ಕೆ. ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಂ

ಆರ್ಷಧರ್ಮಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಭಗವದ್ಭಕ್ತಿಯು ಮುಮುಕ್ಷುಗಳ ಪ್ರಥಮ ಸೋಪಾನ. ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯವಸ್ತು ವಿವೇಕ ಉದಿಸುವ ಮುನ್ನ ಚಿತ್ತೈಕಾಗ್ರತೆಯನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ದಿವ್ಯ ಸಾಧನವೇ ಭಕ್ತಿ. ಈ ಭಕ್ತಿಯೇ ಶೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರ ಸೂಕ್ತಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಇತಿಹಾಸ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಘಟನೆಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ ದಿವ್ಯವಾಗಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ. ಮೇಲೆ ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾದ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಶ್ಲೋಕ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ತಮ್ಮ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸಬಹುದಾದ ಚರಮಗಂತವ್ಯ. ಇದುವೇ ಮುಮುಕ್ಷು ಪದವಿ.

ಮಚ್ಚಿತ್ತಾ ಮದ್ಗತಃ ಪ್ರಾಣಾಃ ಬೋಧಯಂತಃಪರಸ್ಪರಮ್ ।
ಕಥಯಂತಶ್ಚ ಮಾಂ ನಿತ್ಯಂ ತುಷ್ಯಂತಿ ಚ ರಮಂತಿಚ ॥
(ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತಾ ವಿಭೂತಿಯೋಗ)

ಆರ್ಷಧರ್ಮಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಭಗವದ್ಭಕ್ತಿಯು ಮುಮುಕ್ಷುಗಳ ಪ್ರಥಮ ಸೋಪಾನ. ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯವಸ್ತು ವಿವೇಕ ಉದಿಸುವ ಮುನ್ನ ಚಿತ್ತೈಕಾಗ್ರತೆಯನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ದಿವ್ಯ ಸಾಧನವೇ ಭಕ್ತಿ. ಈ ಭಕ್ತಿಯೇ ಶೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರ ಸೂಕ್ತಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಇತಿಹಾಸ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಘಟನೆಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ ದಿವ್ಯವಾಗಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ. ಮೇಲೆ ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾದ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಶ್ಲೋಕ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ತಮ್ಮ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸಬಹುದಾದ ಚರಮಗಂತವ್ಯ. ಇದುವೇ ಮುಮುಕ್ಷು ಪದವಿ.

"ಚಿರಂತನವಾಗಿ ಭಗವತ್ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನೇ ತಮ್ಮ ಉಸಿರಾಗಿಸಿಕೊಂಡು, ಒಡನಾಟದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಇದನ್ನೇ ಪ್ರಬೋಧಾರ್ಥವಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸಿ ಸಂತುಷ್ಟರಾಗಿ, ಸ್ವಾತ್ಮಾನಂದತತ್ಪರರಾಗುವವರೇ ನನ್ನ ಭಕ್ತರು". ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಭಗವಾನನ ಈ ವಾಕ್ಯವೇ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತದ ಅಷ್ಟಮ ಸ್ಕಂದದಲ್ಲಿರುವ "ಗಜೇಂದ್ರಮೋಕ್ಷ" ಪ್ರಸಂಗದ ಪ್ರಧಾನ ತತ್ವ. ಈ ತತ್ವದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಅನುಸ್ಯೂತವಾಗಿರುವ ಅದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಅರಿವನ್ನು ಕುರಿತು ಚಿಂತಿಸುವುದೇ ಈ ಲೇಖನದ ಉದ್ದಿಶ್ಯ.

ಗಜೇಂದ್ರ ಮೋಕ್ಷದ ಕಥೆಯ ಹಿನ್ನೆಲೆ

ಇಂದ್ರದ್ಯುಮ್ನನೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಪಾಂಡ್ಯದೇಶದ ರಾಜನು ಶ್ರೇಷ್ಠ ಭಗವದ್ಭಕ್ತನಾಗಿದ್ದನು. ಈತನು ಒಮ್ಮೆ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ವಿರಕ್ತಿ ತಾಳಿ, ಜಟಾವಲ್ಕಲ ಧರಿಸಿ ಮಲಯಪರ್ವತದ ತಪ್ಪಲಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಒಂದು ದಿನ ಆತನು ನಿತ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ಮೌನವ್ರತವನ್ನು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮಧ್ಯಾನ ತಲ್ಲೀನತೆಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ, ಸಮಾಧಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದನು. "ದೈವೀ ವಿಚಿತ್ರಾಗತಿಃ" ಎಂಬ ನಾಣ್ಣುಡಿಯಂತೆ ಇಂತಹ ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಅವನ ಬಳಿಗೆ ಅಗಸ್ತ್ಯರು ಬಂದರು. ಅವರಿಗೆ ಇಂದ್ರದ್ಯುಮ್ನನ ಈ ಸ್ಥಿತಿ ಅಚ್ಚರಿ ಮೂಡಿಸಿತು. ಸದೈವ ಪ್ರಜಾಪರಿಪಾಲನೆ, ದುಷ್ಟಶಿಕ್ಷಣ, ಶಿಷ್ಟಪರಿರಕ್ಷಣೆ, ಅತಿಥಿಸಪರ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದ ಈ ರಾಜನೇಕೆ ಹೀಗೆ ಜಡಾಂಧಬಧಿರ ಮೂಕನಂತಿರುವನು. ಗುರುಹಿರಿಯರಿಂದ ಉಪದಿಷ್ಟವಾದ ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯಧರ್ಮ ವಿಮುಖನಾದ ಇವನು ಮತ್ತೇಭದಂತೆ ಮೈಮರೆತಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದೆ ಇವನು ಘೋರವಾದ ಅಜ್ಞಾನವಶನಾಗಿ ಆನೆಯಾಗಲಿ ಎಂದು ಶಪಿಸಿದನು. ರಾಜನಿಗೆ ಅಗಸ್ತ್ಯಶಾಪದ ಅರಿವಾಯಿತಾದರೂ, ಅದನ್ನು ಸಂತುಷ್ಟಹೃದಯದಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನು. ಭಗವದ್ಭಕ್ತಿಯ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಅವನಿಗೆ ಔತಸ್ಮರತ್ವ ಉಂಟಾಯಿತು.

ತ್ರಿಕೂಟಾಚಲದ ತಪ್ಪಲಿನಲ್ಲಿದ್ದ ವಿವಿಕ್ತಾಟವಿಯಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಗಜೇಂದ್ರನೇ ತನ್ನ ಪರಿವಾರದೊಡನೆ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ಕ್ಷೀರಪಯೋಧಿ ಪರಿವೃತವಾದ ಆ ಶೈಲವು ರೌಪ್ಯಾಯಸ ಹಿರಣ್ಯ ಶೃಂಗಗಳಿಂದ ದಿಕ್ತಟಗಳನ್ನು ಬೆಳಗುತ್ತಾ ಗಗನಚುಂಬಿಯಾಗಿತ್ತು. ಆ ಪರ್ವತ ವಸುಂಧರೆಯು ಅನ್ವರ್ಥನಾಮವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ವಿವಿಧ ರತ್ನಗಳಿಂದ ರಾರಾಜಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ನದ, ನದಿಗಳೂ, ತರು, ಗುಲ್ಮಗಳೂ, ಲತಾ ಮಂಟಪಗಳೂ ಆ ವನ್ಯಧರೆಯಲ್ಲಿದ್ದವು. ಪ್ರಕೃತಿರಮ್ಯತಾಣವೆನಿಸಿದ್ದ ಆ ಪರ್ವತದ ತಪ್ಪಲಿನಲ್ಲಿ 'ಋತುಮಾನ್' ಎಂಬ ವರುಣನಿಗೆ ಸೇರಿದ ಉದ್ಯಾನವನವಿದ್ದಿತು. ದೇವತಾಸ್ತ್ರೀಯರ, ಅಪ್ಸರೆಯರ ಆಡುಂಬೊಲವಾದ ಆ ಉದ್ಯಾನವನದಲ್ಲಿ ವೈವಿಧ್ಯಮಯವಾದ ಪುಷ್ಪ, ಫಲಭರಿತ ವೃಕ್ಷಷಂಡವಿದ್ದಿತು. ಸರೋವರಗಳಲ್ಲಿ ಹೊನ್ನಿನ ಬಣ್ಣದ ಕಮಲಗಳು ಅರಳಿ ನಿಂತು ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಇಂತಹ ರಮ್ಯತಾಣದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದ್ದ ಗಜೇಂದ್ರನು ಒಮ್ಮೆ ಬಿಸಿಲಿನ ಬೇಗೆಯಿಂದ ಬಳಲಿ ಸ್ನಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಆ ಸರೋವರದತ್ತ ನಡೆದನು. ಕರಿ ಕಲಭ ಪರಿವೃತವಾದ ಅವನ ಪರಿವಾರವು ಸ್ಫಟಿಕ ಶುಭ್ರ ನಿರ್ಮಲೋದಕದಿಂದ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಆ ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಸಂತೃಪ್ತಿಯಿಂದ ಜಲಕ್ರೀಡೆಯಾಡಿ ಶೀತಲಾಂಬು ಪಾನ ಮಾಡಿ ಸಂತುಷ್ಟವಾಗಿದ್ದವು. ಪುತ್ರ, ಕಲತ್ರ ಪರಿವೃತನಾದ ಗೃಹಸ್ಥನಂತೆ ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಿದ್ದ ಆ ಗಜೇಂದ್ರನಿಗೆ ತನ್ನತ್ತ ಶರವೇಗದಿಂದ ಧಾವಿಸಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಗ್ರಾಹರೂಪದ ಮೃತ್ಯುವಿನ ಅರಿವಾಗಲಿಲ್ಲ.

ಇಂತಹ ಜಡೋನ್ಮತ್ತ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಆ ಗಜೇಂದ್ರನ ಕಾಲನ್ನು ಶಾಪಗ್ರಸ್ತ ಹೂಹೂ ಎಂಬ ಗಂಧರ್ವನೇ ಮೊಸಳೆಯಾಗಿದ್ದು ದೈವ ಮಾಯೆಯಿಂದ ಅವನ ಕಾಲನ್ನು ತನ್ನ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಕಚ್ಚಿಹಿಡಿದು ಎಳೆಯತೊಡಗಿದ. ಗಜೇಂದ್ರನಾದರೋ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿ ಮೀರಿ ಆ ಮೊಸಳೆಯ ಹಿಡಿತದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲೆತ್ನಿಸಿದ. ಆಗಲಿಲ್ಲ. ಅವನ ಪರಿವಾರವು ಅವನನ್ನುದ್ಧರಿಸಲು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಶ್ರಮಿಸಿತು. ಗಜ–ನಕ್ರಗಳ ಈ ಸಂಘರ್ಷಣ ವರ್ಷ ಸಹಸ್ರಗಳವರೆಗೆ ಸಾಗಿತಾದರೂ, ನಕ್ರಮುಖಗ್ರಸ್ತವಾದ ಪಾದವನ್ನು ಗಜೇಂದ್ರನಿಗೆ ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ಕ್ರಮೇಣ ಅವನ ಶಕ್ತಿಯು ಕ್ಷೀಣಿಸತೊಡಗಿತು. ತನ್ನ ಅಂತ್ಯಕಾಲವು ಸಂಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಅವನಲ್ಲಿ ಮೂಡಿತು. "ಕಾಲೋಹಿ ದುರತಿಕ್ರಮಃ" ಎಂಬ ನಾಣ್ನುಡಿ ಅವನ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿ ಬಂದಿತು. ಭಗವಚ್ಛರಣ್ಯತೆಯ ವಿನಃ ಮತ್ಯಾವುದೂ ತನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಾರದೆಂಬ ಭಾವವು ಮನದಲ್ಲಿ ಮೂಡಲಾಗಿ ಅವನು ಏಕಾಗ್ರಚಿತ್ತದಿಂದ ಹರಿಧ್ಯಾನತತ್ಪರತೆಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದನು. ಪ್ರಾಕ್ತನ ಪುಣ್ಯಕರ್ಮವಶದಿಂದ ಅವನ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿದ್ದ "ನಾರಾಯಣಾಖಿಲಗುರೋ ಭಗವನ್ನಮಸ್ತೇ" ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಜಪಿಸಿ ಹೀಗೆ ಸ್ತುತಿಸತೊಡಗಿದ.

ಗಜೇಂದ್ರನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :

1

ಓಂ ನಮೋ ಭಗವತೇ ತಸ್ಮೈಯತ ಏತಚ್ಚಿದಾತ್ಮಕಮ್ ।
ಪುರುಷಾಯಾದಿ ಬೀಜಾಯ ಪರೇಶಾಯಾಭಿಧೀಮಹಿ ॥

"ಅಹಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಭವೋ ಮತ್ತಃ ಸರ್ವಂ ಪ್ರವರ್ತತೇ" ಎಂಬ ಭಗವದ್ವಾಣಿಯಂತೆ, ವ್ಯಕ್ತ ಪ್ರಪಂಚದ ಮೂಲಕಾರಣನು ನಾನು, ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪ್ತ. ಚರಾಚರಗಳ ಅಂತಸ್ಥ ಆತ್ಮಶಕ್ತಿಯೇ ನಾನು. ಇದು ಭಗವದ್ವಾಣಿ. ಅಂತಹ ಭಗವಂತನಿಗೆ ನನ್ನ ಶರಣಾಗತಿ. ಏಕಮೇವಾದ್ವೀತಿಯವೆನಿಸಿದ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಚೈತನ್ಯದಿಂದಲೇ ಈ ಪ್ರಪಂಚವು ವಿಸ್ತಾರವಾಗುತ್ತಾ ಸಾಗುತ್ತಿದೆ. ಅಂತಹ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ನನ್ನ ನಮನ.

2

ಯಸ್ಮಿನ್ನಿದಂ ಯತಶ್ಚೇದಂ ಯೇನೇದಂ ಯ ಇದಂ ಸ್ವಯಮ್ ।
ಯೊಽಸ್ಮಾತ್ಪರಸ್ಮಾಚ್ಚ ಪರಸ್ತಂ ಪ್ರಪದ್ಯೇ ಸ್ವಯಂಭುವಮ್ ॥

"ಅಹಂ ಕುತ್ಸ್ನಸ್ಯ ಜಗತಃ ಪ್ರಭವಃ ಪ್ರಳಯಸ್ಥಥಾ । ಮತ್ತಃ ಪರತರಂ ನಾನ್ಯತ್ ಕಿಂಚದಸ್ತಿಧನಂಜಯ ॥ ಮಯಿ ಸರ್ವಮಿದಂ ಪ್ರೋತಂ ಸೂತ್ರೇಮಣಿಗಣಾ ಇವೆ"॥

ಇದು ಭಗವದ್ಗೀತಾಚಾರ್ಯನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮಾತು. ಸಮಸ್ತ ವಿಶ್ವವೂ ಆತನಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿದೆ. ಆತನು ವಾಸುದೇವಾತ್ಮಕನಾಗಿ ಈ ಜಗತ್ತನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವನು. "ವಾಸುದೇವಾತ್ಮಕಾನ್ಯಾಹುಃ ಕ್ಷೇತ್ರಂಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞ ಏವಚ" ಅವನ ಅಸ್ತಿತ್ವದಿಂದಲೇ ಭಾಸಮಾನವಾಗಿದ್ದು, ವ್ಯಾಪನಶೀಲವಾಗಿದ್ದು, "ವಿಷ್ಣು"ವೆಂಬ ಅನ್ವರ್ಥನಾಮವನ್ನು ಹೊಂದಿ ವಿಶ್ವವೆನಿಸಿ ರಾರಾಜಿಸುತ್ತಿದೆ. ಇಷ್ಟೆಲ್ಲಾ ಮಹಿಮೆ ಆತನದಾದರೂ, ಆತನು ವಿಶ್ವದಿಂದಲೂ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಮೂಲ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದಲೂ ವಿಭಿನ್ನನಾಗಿರುವನು. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕೋದಮಣಿಗಳು ಒಂದೇ ಹಾರದಲ್ಲಿ ವಿಭಿನ್ನವಾಗಿ ತೋರುವಂತೆ ಆತನ ಸ್ಥಿತಿ. ಇಂತಹ ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶನೂ, ಸ್ವಯಂ ಸಿದ್ಧನೂ, ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯೂ ಆದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಗಜೇಂದ್ರನು ಶರಣಾಗಿದ್ದಾನೆ.

3

ಯಸ್ಯಾತ್ಮನೀದಂ ನಿಜ ಮಾಯಯಾರ್ಪಿತಂ
ಕ್ವ ಚಿದ್ವಿಭಾತಂ ಕ್ವಚ ತತ್ತಿರೋಹಿತಂ ।
ಅ ವಿದ್ಧ ದೃಕ್ಸಾಕ್ಷ್ಯು ಭಯಂ ತದೀಕ್ಷತೇ
ಸ ಆತ್ಮ ಮೂಲೋಽವತು ಮಾಂ ಪರಾತ್ಪರಃ ॥

ದೈವೀಹ್ಯೇಷಾಗುಣಮಯೀ ಮಮ ಮಾಯಾ ದುರತ್ಯಯಾ". ಈ ವಿಶ್ವಸೃಷ್ಟಿಯು ಪರಬ್ರಹ್ಮವೇ ಆದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಹಿತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಈ ಸೃಷ್ಟಿಯು "ಅವ್ಯಕ್ತಾದ್ವ್ಯಕ್ತಯಃ ಸರ್ವಾಪ್ರಭವಂತ್ಯಹರಾಗಮೇ । ರಾತ್ರ್ಯಾಗಮೇ ಪ್ರಲೀಯಂತೇ ತತ್ರೈವಾವ್ಯಕ್ತ ಸಂಜ್ಞಕೇ ॥"

ಬ್ರಹ್ಮಕಲ್ಪಾವಸಾನದಲ್ಲಿ ತಿರೋಹಿತವಾದರೂ ಕಲ್ಪದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಭಗವದ್ವಾಕ್ಯ. ಎಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸಾಕ್ಷೀಭೂತನಾಗಿ ನಿರ್ಲಿಪ್ತಭಾವದಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿ, ಸ್ಥಿತಿ, ನಾಶಗಳನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ಇಂತಹ ಆತ್ಮಮೂಲನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ನನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ.

4

ಕಾಲೇನ ಪಂಚತ್ವಮಿತೇಷು ಕೃತ್ಸ್ನಶೋ
ಲೋಕೇಷು ಪಾಲೇಷು ಚ ಸರ್ವಹೇತುಷು ।
ತಮಸ್ತದಾss ಸೀದ್ಗಹನಂ ಗಭೀರಂ
ಯಸ್ತಸ್ಯ ಪಾರೇsಭಿವಿರಾಜತೇ ವಿಭುಃ ॥

ಲೋಕಪಾಲಕರನ್ನೊಳಗೊಂಡಂತೆ ಸಮಸ್ತ ದೇವತಾ ಸಮೂಹವೂ, ಸೃಷ್ಟಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮನ ಪರಾರ್ಧಗಳೆರಡರ ಅವಸಾನದೊಂದಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿನಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ "ಕಾಲೋಸ್ಮಿ ಲೋಕ ಕ್ಷಯಕೃತ್ಪ್ರವೃದ್ಧೋ, ಲೋಕಾನ್ ಸಮೂಹರ್ತು ಮಿಹಪ್ರವೃತ್ತಃ ಎಂಬ ಭಗವದ್ವಾಕ್ಯದಂತೆ ಸಮಸ್ತ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಲಯವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಾ ಅದರಿಂದ ಪೃಥಕ್ಕಾಗಿ ನಿಂತಿರುವನು. ಆತನೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮವಸ್ತು. ಆ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದಲ್ಲಿ ತಮವು ಆವೃತವಾಗಿದ್ದು "ನಾಸದಾಸೀನ್ನೋ, ಸದಾಸೀತ್ತದಾನೀಮ್, ನಾಸೀದ್ರಜೋನೋವ್ಯೋಮ ಪರೋಯತ್" (ನಾಸದೀಯಸೂಕ್ತ) ಎಂಬ ವೇದವಾಕ್ಕಿನಂತೆ 'ಸತ್'ಗಳಾಗಲಿ ಅಸತ್‌ಗಳಾಗಲಿ ಇಲ್ಲದಂತಹ ಸ್ಥಿತಿ ಇದ್ದು ಈ ಎಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನೂ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ನಿಂತುನೋಡುವ ವಿಭ್ರಾಜಮಾನನಾದ ಪರಮಪುರುಷನು ನನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ.

5

ನಯಸ್ಯದೇವಾ ಋಷಯಃ ಪದಂ ವಿದು
ರ್ಜಂತುಃ ಪುನಃಕೋಽಹತಗಂತು ಮೀರಿತುಮ್ ।
ಯಥಾನಟಸ್ಯಾಕುತಿಭಿರ್ವಿಚೇಷ್ಟಿತೋ
ದುರತ್ಯಯಾನುಕಮಣಃ ಸಮಾವತು ॥

"ವೇದಾಹಮೇತಂ ಪುರುಷಂ ಮಹಾಂತಂ ಆದಿತ್ಯವರ್ಣಂ ತಮಸಃಪರಸ್ತಾತ್" ಎಂಬುದು ಶೃತಿವಾಕ್ಯ. ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳಾದ ಋಷಿಗಳು ಆ ಪರಾತ್ಪರನ ಸ್ಥಾನವನ್ನರಿಯದೆ ತೊಳಲುತ್ತಿರುವರು. ಹೀಗಿರಲು ಸಾಮಾನ್ಯರಿಂದ ಆ ಪರಮಾತ್ಮ ತತ್ವವನ್ನರಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವೇ? ಜಗನ್ನಾಟಕ ಸೂತ್ರಧಾರಿಯಾದ ಆ ನಟನ ವಿಭಿನ್ನ ವೇಷಗಳ ಯಥಾರ್ಥ್ಯವನ್ನರಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವೇ. ಇಂತಹ ಲೀಲಾ ನಾಟಕ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಸೂತ್ರಧಾರನೂ, ಮಹಾನಟನೂ ನನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ.

ಅವಜಾನಂತಿ ಮಾಂ ಮೂಢಾಃ ಮಾನುಷೀಂತನುಮಾಶ್ರಿತಮ್
ಪರಂ ಭಾವ ಮಜಾನಂತಃ ಮಮಭೂತ ಮಹೇಶ್ವರಮ್ ॥

ಲೋಕವು ಪರಮಾತ್ಮತತ್ವವನ್ನು ಮಾನವ ಭಾವದಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಿ ಯಥಾರ್ಥ್ಯವನ್ನರಿಯುವುದರಲ್ಲಿ ವಿಫಲರಾಗಿರುವರು. ಅದರಿಂದಲೇ ರಾಕ್ಷಸೀಭಾವದ ಆಸುರೀ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿ ಐಹಿಕ ಲಾಲಸೆಯ ಕಾರಣದಿಂದ ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿ ಕಾಲಯಾಪನೆ ಮಾಡುವರು.

6

ದಿದೃಕ್ಷವೋ ಯಸ್ಯ ಪದಂ ಸುಮಂಗಲಂ
ವಿಮುಕ್ತ ಸಂಗಾ ಮುನಯಃಸುಸಾಧವಃ ।
ಚರಂತ್ಯ ಲೋಕವ್ರತ ಮವ್ರಣಂವನೇ
ಭೂತಾತ್ಮ ಭೂತಾಃಸುಹೃದಃ ಸಮೇಗತಿಃ ॥

ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ರೂಪ ಪರಮ ಮಂಗಲವಾದುದು. ಆ ಪರಮಪದದ ದರ್ಶನಕ್ಕೆಂದೇ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ನಿರಂತರ ತಪೋನಿರತರಾಗಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕಾಯುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದುವೇ ಶೃತಿವಾಕ್ಯ. ಇದನ್ನೇ ಭಕ್ತ ಕವಿ ಕುಲಶೇಖರರು ತಮ್ಮ ಮುಕುಂದಮಾಲಾ ಸ್ತೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆಂದಿದ್ದಾರೆ.

ದಿವಿವಾ ಭುವಿವಾ ಮಮಾಸ್ತುವಾಸೋನರಕೇವಾ
ನರಕಾಂತಕ ಪ್ರಕಾಮಂ ಅವಧೀರಿತ ಶಾರದಾರವಿಂದೌ
ಚರಣೌ ತೇ ಮರಣೇಪಿ ಚಿಂತಯಾಮಿ

ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದಲ್ಲಿರುವ ಯಾವ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿದ್ದರೂ ಮರಣ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಶರದೃತುವಿನ ತಾವರೆಯಂತೆ ಕಂಗೊಳಿಸುವ ನಿನ್ನ ಚರಣಕಮಲಗಳ ಧ್ಯಾನ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಉದಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ಎಂದು ಇಂತಹ ದಿವ್ಯಾನುಭವದ ಅಭೀಪ್ಸೆಯಿಂದಲೇ ಋಷಿವೃಂದವು ಸರ್ವಸಂಗ ಪರಿತ್ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿ "ಪರೇಣ ನಾಕಂ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾಯಾಂ ವಿಭ್ರಾಜತೇ ಯದ್ಯತಯೋ ವಿಶಂತಿ" ಎಂಬ ವೇದವಾಣಿಯಂತೆ ಪರಮೋಚ್ಚವೆನಿಸಿದ ಸ್ವರ್ಗಕುಹರಲ್ಲಿ ವಿಭ್ರಾಜಮಾನನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನರಸುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲದೆ "ಸರ್ವ ಭೂತಾನಿಚಾತ್ಮನಿ ಈಕ್ಷತೇ ಯೋಗಯುಕ್ತಾತ್ಮಾ" ಎಂಬ ಗೀತೋಕ್ತಿಯಂತೆ ವಿಶ್ವದ ಸಮಸ್ತ ಚರಾಚರಗಳಲ್ಲಿ ಆತನನ್ನೇ ಕಾಣುತ್ತಾ ಉಪಾಸನೆಗೈಯುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ ವಿರಕ್ತ ಸಾಧುಗಳ ಅಧಿದೈವವೆನಿಸಿದ 'ವಿಷ್ಣು'ವೇ ನನ್ನ ಪರಮಗತಿ. ಇದೇ ಗಜೇಂದ್ರನ ಮೊರೆ.

7

ನ ವಿದ್ಯತೇ ಯಸ್ಯ ಚ ಜನ್ಮ ಕರ್ಮವಾ
ನ ನಾಮ ರೂಪೇ ಗುಣದೋಷ ಏವ ವಾ ।
ತ ಥಾಪಿ ಲೋಕಾಪ್ಯಯ ಸಂಭವಾಯಯಃ
ಸ್ವ ಮಾಯಯಾ ತಾನ್ಯನುಕಾಲಮೃಚ್ಛತಿ ॥

"ಅವ್ಯಕ್ತಂ ವ್ಯಕ್ತಿ ಮಾಪನ್ನಮ್ ಮನ್ಯಂತೇ ಮಾಮ ಬುದ್ಧಯಃ ।
ಪರಂ ಭಾವ ಮಜಾನಂತಃ ಮಮಾವ್ಯಯಮನುತ್ತಮಮ್ ॥"

ಇದು ಭಗವದ್ವಾಕ್ಯ. ಮೂಢಮತಿಗಳು ಯೋಗಮಾಯಾವೃತರಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವರ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಮಾನುಷದೇಹಿಯೂ, ಕರ್ಮಪಾಶಬದ್ಧನೂ, ಜರಾಮರಣಯುಕ್ತನೂ ಆಗಿ ತೋರುವನು. ಅವರಿಗೆ ನನ್ನ ಚಿದ್ವಿಭೂತಿಯ ಅರಿವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗಾದರೋ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವು. ಜನ್ಮ-ಕರ್ಮಾದಿಗಳಿಲ್ಲದ, ನಾಮರೂಪಗಳಿಲ್ಲದ, ತ್ರಿಗುಣಾತ್ಮಕವಲ್ಲದ, ಕಾಮಾದ್ಯರಿಷಡ್ವರ್ಗರಹಿತವಾದ ಚಿತ್‌ಸ್ವರೂಪವೆಂಬ ಅರಿವಿರುತ್ತದೆ. ಅವ್ಯಕ್ತವಾದ ಆ ತತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಅವರು ಕೃತಯತ್ನರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಲೀಲೆಗಾಗಿ ಮಾಯೆಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಭುವಿಯಲ್ಲವತರಿಸುವನು. ಇಂತಹ ಪರಮಾನಂದಸ್ವರೂಪವು ನನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂಬುದು ಗಜೇಂದ್ರನ ಮೊರೆ.

8

ತಸ್ಮೈ ನಮಃ ಪರೇಶಾಯ ಬ್ರಹ್ಮಣೇಽನಂತಶಕ್ತಯೇ ।
ಅರೂಪಾಯೋರುರೂಪಾಯ ನಮ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರ್ಮಣೇ ॥

ಆಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ತಂಭಪರ್ಯಂತವಾದ ಸಮಸ್ತಕ್ಕೂ ಒಡೆಯನೆನಿಸಿದ ಅನಂತಶಕ್ತಿಯಾದ, ಅಣಿಮಾದ್ಯಷ್ಟೈಶ್ವರ್ಯಪ್ರಭುವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವಸ್ತುವಿಗೆ ನನ್ನ ನಮನ. ಆತನು ರೂಪರಹಿತನಾದರೂ, ಬಹುರೂಪಿ. ಆತನೆಸಗುವ ಕರ್ಮಗಳು ಆಶ್ಚರ್ಯಜನಕ.

ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಉಪವರ್ಣಿಸುವ ಈ ಪದ್ಯವನ್ನು ಮನನ ಮಾಡುವಾಗ ತಲವಕಾರೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಈ ಕೆಲವು ಮಂತ್ರಗಳು ಅವಗಾಹನೆಗೆ ಬರುತ್ತವೆ.

1) **ಯನ್ಮನಸಾನಮನುತೇ ಯೇನಾಹುರ್ಮನೋಮತಮ್**
ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಂ ವಿದ್ಧಿ ನೇದಂ ಯದಿದಮುಪಾಸತೇ ॥

2) **ಯ ಚ್ಚಕ್ಷುಷಾನ ಪಶ್ಯತಿ ಯೇನಚಕ್ಷೂಗ್ಂಷಿ ಪಶ್ಯತಿ ।**
ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಂ ವಿದ್ಧಿ ನೇದಂ ಯದಿದಮುಪಾಸತೇ ॥

3) **ಯತ್ಪ್ರಾಣೇನ ನಪ್ರಾಣಿತಿ ಯೇನಪ್ರಾಣಃ ಪ್ರಣೀಯತೇ ।**
ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಂ ವಿದ್ಧಿ ನೇದಂ ಯದಿದಮುಪಾಸತೇ ॥

4) ಯತ್ ಶ್ರೋತ್ರೇಣ ನಶೃಣೋತಿ ಯೇನ ಶ್ರೋತ್ರಮಿದಗಂ ಶೃತಂ ।
ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಂ ವಿದ್ಧಿ ನೇದಂ ಯದಿದಮುಪಾಸತೇ ॥

ಮನಸ್ಸು, ಕಣ್ಣು, ಪ್ರಾಣ, ಶ್ರೋತ್ರಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅವುಗಳ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಣೆಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಅದರ ಸ್ವರೂಪವು ಅನೂಹ್ಯವಾಗಿದೆ.

9

ನಮ ಆತ್ಮ ಪ್ರದೀಪಾಯ ಸಾಕ್ಷಿಣೇ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ।
ನಮೋಗಿರಾಂ ವಿದೂರಾಯ ಮನಸಶ್ಚೇತಸಾಮಪಿ ॥

ಆತ್ಮವಸ್ತುವು ಸ್ವಯಂ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಶೃತಿಗಳು ಇದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ. "ನಾರಾಯಣಪರೋ ಜ್ಯೋತಿರಾತ್ಮಾ ನಾರಾಯಣಪರಃ "ನೀಲಿತೋಯದ ಮಧ್ಯಸ್ಥಾದ್ವಿದ್ಯುಲ್ಲೇಖೇವಭಾಸ್ವರಾ" ಇತ್ಯಾದಿ ನಾರಾಯಣನೆಂಬ ನಾಮಧೇಯದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವುದು. ಕಾರ್ಮೋಡಗಳ ನಡುವಣ ವಿದ್ಯುದ್ಧಾಮದಂತೆ ಅತಿಶಯ ಕಾಂತಿ ಆ ವಸ್ತುವಿನದು. ಹೀಗೆ ಸಾಕ್ಷಿರೂಪವಾಗಿ ನಿಂತ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ನನ್ನ ನಮಸ್ಕಾರ. ಮಾತಿಗೆ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ, ಬುದ್ಧಿಗೆ ನಿಲುಕದ ಆ ವಸ್ತುವನ್ನು ನಾನು ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಮಾಡುವೆನು.

ಸರ್ವಸಾಕ್ಷಿ ಎನಿಸಿದ ಪರಮಾತ್ಮ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಕುರಿತಂತೆ ಕಠೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಮಂತ್ರವೊಂದು ಹೀಗೆ ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ.

ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋಭಾತಿ ನ ಚಂದ್ರತಾರಕಂ
ನೇಮಾವಿದ್ಯುತೋಭಾಂತಿ ಕುತೋಽಯಮಗ್ನಿಃ ।
ತ ಮೇವ ಭಾಂತ ಮನುಭಾತಿಸರ್ವಂ
ತಸ್ಯ ಭಾಸಾಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಭಾತಿ ।

ಸ್ವಯಂ ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಬೆಳಗುವ ಪರಬ್ರಹ್ಮವಸ್ತುವನ್ನು ತೋರಲು, ಸೂರ್ಯನಾಗಲಿ, ಚಂದ್ರನಾಗಲಿ, ನಕ್ಷತ್ರಗಳಾಗಲಿ, ಬೆಳಕನ್ನು ಕೊಡಲಾರವು. ಅಗ್ನಿಸ್ವರೂಪವಾದ, ವಿದ್ಯೋತಮಾನವಾದ ಆ ಬ್ರಹ್ಮವಸ್ತುವೇ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು.

10

ಸತ್ವೇನ ಪ್ರತಿಲಭ್ಯಾಯ ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯೇಣ ವಿಪಶ್ಚಿತಾ ।
ನಮಃ ಕೈವಲ್ಯ ನಾಥಾಯ ನಿರ್ವಾಣ ಸುಖಸಂವಿದೇ ॥

ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳಿಗೆ ನಿಷ್ಕಾಮಕರ್ಮವು ಅಂತರಂಗಶುದ್ಧಿಯ ಸಾಧನ ಎಂದು ತಿಳಿದಿರುತ್ತದೆ. "ಸರ್ವಕರ್ಮಾಣಿ ಮನಸಾ ಸನ್ಯಸ್ಯಾಸ್ತೇಸುಖಂವಶೀ ನವದ್ವಾರೇಪುರೇ ದೇಹಿ ನೈವ ಕುರ್ವನ್ನ ಕಾರಯನ್". ಇಂದ್ರಿಯ ಸಂಯಮವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದ ಅವರು, ತಾವೆಸಗುವ ಕಾರ್ಯಗಳ ಕರ್ತೃತ್ವ, ಭೋಕ್ತೃತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಅತೀತರಾಗಿದ್ದು, ಕರ್ಮಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನೆಸಗುವುದರಿಂದ; ನವದ್ವಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಈ ದೇಹವೆಂಬ ಪುರದಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷೀಭೂತರಾಗಿ ನೆಲೆಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಗೀತಾಚಾರ್ಯ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ನಿರ್ವಚನ. ಇಂತಹ ನಿರ್ವಾಣಸುಖದಾಯಕನಿಗೆ ನನ್ನ ನಮನವೆಂದು ಗಜೇಂದ್ರನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

11

ನಮಃ ಶಾಂತಾಯ ಘೋರಾಯ ಮೂಢಾಯ ಗುಣಧರ್ಮಿಣೆ ।
ಆದಿಶೇಷಾಯ ಮಾಯಾಯ ನಮೋ ಜ್ಞಾನ ಘನಾಯ ಚ ॥

ಈ ವಿಶ್ವವು ತ್ರಿಗುಣಾತ್ಮಕವಾಗಿದ್ದು, ತ್ರಿಗುಣಾತೀತನೆನಿಸಿದ ಪರಬ್ರಹ್ಮವು ತಾನಾಗಿಯೇ ಗುಣಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ತನ್ನ ಅವತಾರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಶಾಂತ, ಘೋರ ಮತ್ತು ಮೂಢ ಎಂಬ ಅವಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದಂತೆ ವರ್ತಿಸುತ್ತಾ "ನ ಬುದ್ಧಿ ಭೇದಂ ಜನಯೇತ್ ಅಜ್ಞಾನಂ ಕರ್ಮಸಂಗಿನಾಮ್" ಎಂಬ ಭಗವದ್ವಾಕ್ಯದಂತೆ ಭೇದರಹಿತವಾದ ಸಮತ್ವಭಾವದಿಂದ ವರ್ತಿಸುತ್ತಿರುವುದು. ಇಂತಹ ಪ್ರಜ್ಞಾನಘನನೂ, ವಿಜ್ಞಾನಿಯೂ ಆದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ನಮಸ್ಕರಿಸುವೆ.

12

ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಾಯ ನಮಸ್ತುಭ್ಯಂ ಸರ್ವಾಧ್ಯಕ್ಷಾಯಸಾಕ್ಷಿಣೇ ।
ಪುರುಷಾಯಾತ್ಮ ಮೂಲಾಯ ಮೂಲಪ್ರಕೃತಯೇ ನಮಃ ॥

'ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಂ ಚಾಪಿ ಮಾಂ ವಿದ್ಧಿ ಸರ್ವಕ್ಷೇತ್ರೇಷು ಭಾರತ'. ಈ ಶರೀರವು ಕ್ಷೇತ್ರವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದು ಅದರಲ್ಲಿ ನೆಲೆನಿಂತ ಆತ್ಮ ಸ್ವರೂಪವೇ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞ, ಅರ್ಥಾತ್ ಪರಮಾತ್ಮ, ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿ. ಇದು ಭಗವದ್ವಾಣಿ. ಗಜೇಂದ್ರನು ನಮಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಅಂತಹ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನೂ ಸಮಸ್ತ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಿಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ನೆಲೆನಿಂತ ಬ್ರಹ್ಮವಸ್ತುವಿಗೆ. ಈ ಬ್ರಹ್ಮವು ಆತ್ಮಮೂಲವಾದ ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಆಗಿದ್ದು, ಅದನ್ನು ಪುನಃ ಪುನಃ ನಮಿಸುತ್ತಿರುವನು. ಪರಬ್ರಹ್ಮವು ಸರ್ವವ್ಯಾಪ್ತವೆಂಬುದು ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಭಾವ. ಇದನ್ನೇ ಕಠೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಮಂತ್ರವೊಂದು ಹೀಗೆ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತದೆ.

ವಾಯುರ್ಯಥೈಕಂ ಭುವನಂಪ್ರವಿಷ್ಟೋ
ರೂಪಂ ರೂಪಂ ಪ್ರತಿರೂಪೋಬಭೂವ ।
ಏಕಸ್ತಥಾ ಸರ್ವಭೂತಾಂತರಾತ್ಮಾ
ರೂಪಂ ರೂಪಂ ಪ್ರತಿರೂಪೋ ಬಹಿಶ್ಚ ॥

ಸರ್ವವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ವಾಯುವಿನಂತೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮವೂ ಸಹ. ಎಲ್ಲಾ ರೂಪಗಳಿಗೂ ವಾಯುವು ಪ್ರತಿರೂಪವಾಗಿರುವಂತೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮವು ಸರ್ವಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲೂ ಪ್ರತಿರೂಪವಾಗಿ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿರುವನು.

13

ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯ ಗಣದ್ರಷ್ಟೇ ಸರ್ವಪ್ರತ್ಯಯ ಹೇತವೇ ।
ಅಸತಾಛಾಯಯೋಕ್ತಾಯ ಸದಾಭಾಸಾಯತೇ ನಮಃ ॥

ಸಮಸ್ತ ಇಂದ್ರಿಯಗಣದ ದ್ರಷ್ಟಾರನು ನೀನು. ಈ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣನಾದ ನೀನು ದೃಗ್ಗೋಚರವಾದ ಅಹಂಕಾರಾದಿ ಛಾಯಾರೂಪವಾದ ಅಸತ್ ವಸ್ತುಗಳ ಮೂಲಕ ನಿನ್ನ ಇರುವಿಕೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಸಮಸ್ತ ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ನೀನು ನಿನ್ನ ಇರುವಿಕೆಯು ಅರಿವಿಗೆ ಬಾರದಂತೆ ತೋರುವೆ.

ಮೇಲಿನ ಶ್ಲೋಕದ ಸ್ಪಷ್ಟ ವಿವರಣೆಯು
ಈಶಾವಾಸ್ಯೋಪನಿಷತ್‌ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದು ಅದು ಹೀಗಿದೆ.

ತದೇಜತಿ ತನ್ನೈಜತಿ ತದ್ದೂರೇ ತದ್ವಂತಿಕೆ
ತದಂತರಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ತದುಸರ್ವಸ್ಯಾಸ್ಯ ಬಾಹ್ಯತಃ
(ಈಶಾವಾಸ್ಯೋಪನಿಷತ್)

ಅದು ಚಲಿಸುತ್ತದೆ. ಚಲಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅದು ದೂರವಿದೆ, ಸಮೀಪವಿದೆ. ಹೊರಗೂ, ಒಳಗೂ ಎಲ್ಲೆಡೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದೆ.

14

ನಮೋ ನಮಸ್ತೇಖಿಲ ಕಾರಣಾಯ
ನಿಷ್ಕಾರಣಾಯಾದ್ಭುತ ಕಾರಣಾಯ
ಸರ್ವಾಗಮಾಮ್ನಾಯ ಮಹಾರ್ಣವಾಯ
ನಮೋಽಪವರ್ಗಾಯ ಪರಾಯಣಾಯ

ಗಜೇಂದ್ರನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾ ಮೊರೆ ಇಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಅಯ್ಯಾ ಭಗವಂತ ಸಮಸ್ತ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಕಾರಣನು ನೀನು. ವಿಶ್ವದ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿರುವವನು ನೀನು. ಆದರೂ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ತ್ರಿಗುಣಗಳ ಪರಿಣಾಮವಿಲ್ಲ. ಅವಿಕಾರಿಯಾದ ನಿನಗೆ ಪಂಚಭೂತಗಳ ಪರಿಣಾಮವಿಲ್ಲ. ಅದ್ಭುತ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ನಿನಗೆ ನನ್ನ ನಮನ. ಸಮಸ್ತ ಶೃತಿ, ಸ್ಮೃತಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಮಾನನಾದ ನೀನು ಅವುಗಳ ಗಮ್ಯವೂ ಆಗಿರುವೆ. ಸಾಧುಗಳ, ಮೋಕ್ಷ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳ ತಪನಿಧಿಯೇ ನೀನಾಗಿರುವೆ. ಚಿದ್ವಿಭೂತಿಯೆನಿಸಿದ ನಿನಗೆ ನನ್ನ ನಮಸ್ಕಾರ.

ಜಗದ್ಗುರುವೆನಿಸಿದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅದ್ಭುತವೆನಿಸಿದ ವಿಶ್ವರೂಪವನ್ನು ನೋಡಿದ ಪಾರ್ಥನ ಉದ್ಗಾರ ಮೇಲಿನ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖನೀಯ.

ತ್ವಮಾದಿದೇವಃ ಪುರುಷಃ ಪುರಾಣಃ
ತ್ವಮಸ್ಯ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಪರಂ ನಿಧಾನಂ ।
ವೇತ್ತಾಸಿ ವೇದ್ಯಂಚ ಪರಂಚಧಾಮ
ತ್ವಯಾ ತತಂ ವಿಶ್ವ ಮನಂತ ರೂಪ ॥

ಆದಿದೇವನೂ, ಪುರಾಣಪುರುಷನೂ, ಸಮಸ್ತ ವಿಶ್ವದ ಗಮ್ಯನೂ ಆತನಾಗಿದ್ದು, ಅನಂತರೂಪಿಯಾದ ಆತನೇ ಪರಂಧಾಮನೂ ಎನಿಸಿರುವನು. ಗಜೇಂದ್ರನಿಗೆ ತನಗೆ ಮುಮುಕ್ಷು ಪದವಿಯನ್ನೀಯಲು ಈತನಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತಿಯ ವಿನಹ ಮತ್ತಾವ ಮಾರ್ಗವೂ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಪ್ರಜ್ಞೆಯು ಉದಿಸಿದ್ದು ಅದರಂತೆ ಮುನ್ನಡೆದಿದ್ದಾನೆ.

15

ಗುಣಾರಣಿಚ್ಛನ ಚಿದೂಷ್ಟಪಾಯ
ತ ಕ್ಷೋಭ ವಿಸ್ಫೂರ್ಜಿತ ಮಾನಸಾಯ ।
ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯಭಾವೇನ ವಿವರ್ಜಿತಾಯ
ಸ್ವಯಂ ಪ್ರಕಾಶಾಯ ನಮಸ್ಕರೋಮಿ ॥

ಯಜ್ಞಾಂಗವಾಗಿ ಬೇಕಾಗುವ ಹೋಮಾಗ್ನಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಗಾಗಿ ಘರ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ ಅರಣಿಯಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞೇಶ್ವರನು ಪ್ರಚ್ಛನ್ನನಾಗಿರುವಂತೆ ಗುಣತ್ರಯಗಳೆಂಬ ಮಾಯೆಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಾಗ್ನಿಯು ಅಡಗಿದ್ದು ನಿನ್ನ ತತ್ವವನ್ನರಿಯಲು ಅದು ವಿಫಲವಾಗಿದೆ. ಗುಣತ್ರಯವೈಪರೀತ್ಯದಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ನೀನು ಮಾಯೆಯಿಂದ ಹೊರಬಂದು, ಜ್ಞಾನಾಗ್ನಿದಗ್ಧಕರ್ಮಫಲರಾದ, ನಿಷ್ಕಾಮಕರ್ಮಿಗಳಾದ ಮೋಕ್ಷಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳಿಗೆ ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ವೇದ್ಯವಾಗುವೆ. ಇಂತಹ ನಿನಗೆ ನನ್ನ ನಮಸ್ಕಾರ.

16

ಮಾದೃಕ್ಪ್ರಸನ್ನ ಪಶುಪಾಶ ವಿಮೋಕ್ಷಣಾಯ
ಮುಕ್ತಾಯ ಭೂರಿ ಕರುಣಾಯನಮೋಲಯಾಯ
ಸ್ವಾಂತೇನ ಸರ್ವತನುಭೃನ್ಮನಸಿ ಪ್ರತೀತ
ಪ್ರತ್ಯಗ್ದೃಶೇ ಭಗವತೇ ಬೃಹತೇ ನಮಸ್ತೇ ॥

ಗಜೇಂದ್ರನು ಮೊರೆ ಇಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ, ಸ್ವಾಮಿಯೇ ಭವಪಾಶಬದ್ಧರಾದ ನನ್ನಂತಹ ಪಶುಗಳು ಶರಣಾಗತರಾಗಿ ಬೇಡಲಾಗಿ ಅವರನ್ನು ಪಾಪವಿಮುಕ್ತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವವನೂ, ನಿತ್ಯಸುಖೈಕ ಹೇತುವಾದ ಮೋಕ್ಷಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಸದಾ ನೆಲೆಸಿರುವವನೂ, ಕರುಣೆಯ ಕಡಲೆನಿಸಿರುವವನೂ, ಭಕ್ತರಕ್ಷಣದಾಕ್ಷಿಣ್ಯಕಟಾಕ್ಷನಾಗಿದ್ದು, ಲೋಕಕಲ್ಯಾಣವೆಸಗುವಲ್ಲಿ ಸದಾ ಜಾಗರೂಕನೂ ಆದ ಪರಮಕಾರುಣಿಕನಾದ ನಿನಗೆ ನನ್ನ ನಮನ. ಅಂತರಂಗ ಭಕ್ತರ ಹೃದಯವೆಂಬ ಚಿದಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಭಾಸಮಾನನಾದ ನೀನು, ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮಸ್ವರೂಪಿಯಾಗಿರುವೆ. ಸರ್ವೈಶ್ವರ್ಯಸಂಪನ್ನನಾದ ನಿನಗೆ ನನ್ನ ನಮನ.

ನಿತ್ಯ ಸುಖವನ್ನರಸುವ ಆರ್ತರಿಗೆ ಭಗವತ್ಪ್ರಪತ್ತಿಯೊಂದೇ ದಿವ್ಯೌಷಧ. ಇದನ್ನೇ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಗೀತೆಯ ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮಸನ್ಯಾಸಯೋಗದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

ಸರ್ವಧರ್ಮಾನ್ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಮಾಮೇಕಂ ಶರಣಂವ್ರಜ ।
ಅಹಂ ತ್ವಾ ಸರ್ವ ಪಾಪೇಭ್ಯೋ ಮೋಕ್ಷಯಿಷ್ಯಾಮಿ ಮಾಶುಚಃ ॥

ಸರ್ವಧರ್ಮಗಳನ್ನೂ (ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಫಲಗಳನ್ನು) ಪರಿತ್ಯಜಿಸಿ ನನಗೆ ಶರಣಾಗು. ನಾನು ನಿನ್ನನ್ನು ಸಮಸ್ತ ಪಾಪಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತನನ್ನಾಗಿಸಿ ಸಾಯುಜ್ಯವನ್ನೀಯುವೆ. ಈ ಭಾವವು ಆರ್ತನೂ, ಮುಮುಕ್ಷುವೂ ಆದ ಗಜೇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ.

17

ಆತ್ಮಾತ್ಮಜಾಪ್ತ ಗೃಹವಿತ್ತ ಜನೇಷು ಸತ್ತೈ
ದುರ್ಷ್ಪ್ರಾಪಣಾಯ ಗುಣಸಂಗ ವಿವರ್ಜಿತಾಯ ।
ಮುಕ್ತಾತ್ಮಭಿಃ ಸ್ವಹೃದಯೇ ಪರಿಭಾವಿತಾಯ
ಜ್ಞಾನಾತ್ಮನೇ ಭಗವತೇ ನಮ ಈಶ್ವರಾಯ ॥

ಈ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಜನ್ಮತಳೆದ ಪ್ರತಿ ಮಾನವಜೀವಿಗೂ ದೇಹಾಭಿಮಾನವಿರುತ್ತದೆ. ಐಹಿಕ ಭೋಗಾಸಕ್ತಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದೆಲ್ಲವೂ ಎಷ್ಟು ನಶ್ವರವೆಂಬುದನ್ನು ಕುರಿತಂತೆ ಶ್ರೀಮಚ್ಚಂಕರ ಭಗವತ್ಪಾದರು ತಮ್ಮ ಚರ್ಪಟಮಂಜರಿಕಾಸ್ತೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕಾತೇ ಕಾಂತಾ, ಕಸ್ತೇಪುತ್ರಃ ಸಂಸಾರೋಽಯಮತೀವ ವಿಚಿತ್ರಃ ।
ಕಸ್ತತ್ವಂವಾಕುತ ಆಯಾತಃ ತತ್ವಂ ಚಿಂತಯ ತದಿದಂಭ್ರಾತಃ ॥

ಈ ಸಂಸಾರವೇ ವಿಚಿತ್ರವಾದದ್ದು; ಯಾರು ನಿನ್ನ ಪತ್ನಿ? ಯಾರು ನಿನ್ನ ಮಗ? ಎಲ್ಲಿಂದ ನೀನು ಬಂದಿರುವೆ? ನೀನು ಯಾರವನು? ಇದನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿ ಆಲೋಚಿಸಿ ನೋಡು. ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ ಆಚಾರ್ಯರೇ ಅವುಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾ ಮತ್ತೊಂದು ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಯಾವತ್ಪವನೋ ನಿವಸತಿದೇಹೇ, ತಾವತ್ಪೃಚ್ಛತಿ ಕುಶಲಂಗೇಹೇ ।
ಗತವತವಾಯೋದೇಹಾಪಾಯೇ ಭಾರ್ಯಾ ಬಿಭ್ಯತಿ ತಸ್ಮಿನ್ ಕಾಯೇ ॥

ಎಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಉಸಿರಾಟವಿರುವುದೋ ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಮನೆಯವರಿಂದ ಕುಶಲ ಪ್ರಶ್ನೆ. ದೇಹಾಪಾಯದಿಂದಾಗಿ ಉಸಿರಾಟವು ನಿಂತ ಮೇಲೆ ಪತ್ನಿಯೂ ಆ ಜಡ ದೇಹವನ್ನು ನೋಡಿ ಭಯಗೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಇದು ಶಾಶ್ವತ ಸತ್ಯ. ಇಂತಹ ನಶ್ವರ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಸತಿ, ಸುತ, ಆಪ್ತೇಷ್ಟಾದಿ ಭೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಮೋಹಗೊಳ್ಳುವವರಿಗೆ, ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವು ಸಾಧ್ಯವೇ? ಬ್ರಹ್ಮವಾದರೋ ತ್ರಿಗುಣಾತೀತವಾಗಿದ್ದು, ಮುಮುಕ್ಷುಗಳ ಹೃದಯ ಕುಹರದಲ್ಲಿ ಸರ್ವದಾ ನೆಲೆಸಿದ್ದು, ಅವರಿಂದ ಉಪಾಸಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾನೈಕಲಭ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ನಿನಗೆ ನನ್ನ ನಮನ.

18

ಯಂ ಧರ್ಮಕಾಮಾರ್ಥವಿಮುಕ್ತಿ ಕಾಮಾ
ಭಜಂತಿ ಇಷ್ಟಾಂಗತಿ ಮಾಪ್ನುವಂತಿ
ಕಿಂತ್ವಾಶಿಷೋ ರಾತ್ಯಪಿ ವೇಹಮವ್ಯಯಂ
ಕರೋತುಮೇದಭ್ರದಯೋ ವಿಮೋಕ್ಷಣಮ್

ಐಹಿಕ ಭೋಗಗಳ ಪರ್ಯಾಪ್ತ್ಯನುಭವಕ್ಕೆ ಭಗವಚ್ಛರಣ್ಯತೆಯೇ ಏಕೈಕ ಉಪಾಯ. ಪುರುಷಾರ್ಥಪ್ರದನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಮುಕ್ತಿದಾಯಕನೂ ಸಹ. ಈತನ ಆಶೀರ್ವಾದವಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಅನೂಹ್ಯವಾದ ಅಪರೂಪದ ಫಲಗಳೂ, ಅವಿನಾಶಿಯಾದ ದೇಹವೂ ದೊರೆಯಲು ಸಾಧ್ಯ. ಇಂತಹ ಕರುಣಾಳು ಪರಮಾತ್ಮನು ಈ ಗ್ರಾಹರೂಪೀ ಮೃತ್ಯುವಿನಿಂದ ನನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ.

ಭಗವಂತನ ದರ್ಶನ ಸ್ಪರ್ಶಗಳು ಅಜ್ಞಾನ ನಿವೃತ್ತಿ ಸಮರ್ಥವೂ, ಅಪವರ್ಗಪ್ರದವೂ ಆಗಿವೆ. ಅಸುಲಭಸಾಧ್ಯವಾದ ಭಗವತ್ಕೃಪೆಯು ಶರಣಾಗತಿಯ ವಿನಃ ದೊರೆಯದು. ಇದನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಭಗವಂತನೇ ಗೀತೆಯ ರಾಜವಿದ್ಯಾ-ರಾಜಗುಹ್ಯ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಪ್ರಸ್ತುತಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಅನನ್ಯಾಶ್ಚಿಂತಯಂತೋಮಾಂ ಯೇಜನಾಃಪರ್ಯುಪಾಸತೇ
ತೇಷಾಂ ನಿತ್ಯಾಭಿಯುಕ್ತಾನಾಂ ಯೋಗಕ್ಷೇಮಂ ವಹಾಮ್ಯಹಮ್
ಮನ್ಮನಾಭವ ಮದ್ಭಕ್ತೋಮದ್ಯಾಜೀಮಾಂ ನಮಸ್ಕುರು
ಮಾಮೇವೈಷ್ಯಸಿ ಯುಕ್ತ್ವೈವಮ್ ಆತ್ಮಾನಾಂ ಮತ್ಪರಾಯಣಃ

ಅನನ್ಯ ಮನಸ್ಕತೆಯಿಂದ ಯಾರು ನನ್ನ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವರೋ ಸಂತತ ಭಗವಚ್ಚಿಂತನೆಯು ಯಾರ ಧ್ಯೇಯವಾಗಿರುವುದೋ ಅವರ

ಯೋಗಕ್ಷೇಮವು ನನ್ನ ಹೊಣೆಯಾಗಿರುವುದು. ಹಾಗೆಯೇ ಮನಸಾ ನನ್ನ ಧ್ಯಾನ ಗೈಯುತ್ತಾ ಇರುವ ಭಕ್ತರು ನನ್ನನ್ನು ಕುರಿತ ಯಜನ, ಯಾಜನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ನನ್ನದೆ ಆದ ಪರಮಪದವಿಯು ಅವರದೂ ಆಗುವುದು.

ಈ ವಿಚಾರವನ್ನೇ ವಿಜಯಧ್ವಜೀಯವೂ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. "ಗಜೇಂದ್ರೋ ಭಗವತ್ ಸ್ಪರ್ಶಾದ್ವಿಮುಕ್ತೋ ಜ್ಞಾನಬನ್ಧನಾತ್ ಪ್ರಾಪ್ತೋ ಭಗವತೋ ರೂಪಂ ಪೀತಾವಾಸಶ್ಚತುರ್ಭುಜಃ॥". ಅವಿದ್ಯಾರೂಪದ ಅಜ್ಞಾನ ಬಂಧನದಿಂದ ಗಜೇಂದ್ರನು ಮುಕ್ತನಾಗಿ ಚತುರ್ಭುಜನೂ, ಪೀತಾಂಬರಧಾರಿಯೂ ಆದ ಭಗವತ್ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದನು. ಅರ್ಥಾತ್ ಸಾರೂಪ್ಯಪದವಿಯು ಅವನಿಗೆ ಲಭಿಸಿತು.

19

ಏಕಾನ್ತಿನೋ ಯಸ್ಯನಕಞ್ಚನಾರ್ಥಂ
ವಾ ಞ್ಛಸ್ತಿ ಯೇ ವೈ ಭಗವತ್ಪ್ರಪನ್ನಾಃ ।
ಅತ್ಯದ್ಭುತಂ ತಚ್ಚರಿತಂ ಸುಮಂಗಲಂ
ಗಾಯಸ್ತ ಆನಂದ ಸಮುದ್ರ ಮಗ್ನಾಃ ॥

ಭಗವಂತನಿಗೆ ಶರಣಾಗುವುದು ಒಂದು ಅನುಪಮ ಅನುಭವ. ಇದೇ ಭಗವದ್ಭಕ್ತರ ಅತಿಶಯವಾದ ಆಶಯ. ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯವಾದ ಈ ಗತಿಯು ಮುಕ್ತಿಗಿಂತಲೂ ಅತಿಶಯವಾದದ್ದು. ಈ ಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ಭಕ್ತವರೇಣ್ಯರು ಆನಂದಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಭಗವಂತನ ಲೀಲೆಯನ್ನೂ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನೂ ಹಾಡುತ್ತ ಅದರಲ್ಲೇ ಪಾರಮ್ಯವನ್ನು ಕಾಣುತ್ತಾರೆ.

ನಾವು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ ವ್ಯಕ್ತ ಪ್ರಪಂಚವು ಅತಿಶಯವಾದ ಮೋಹಗಳ ಆಕರ. ಇದರ ಆಕರ್ಷಣೆಯಿಂದ ಹೊರಬರುವ ಸಾಧನವೇ ಭಕ್ತಿ. ಬೀಜದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ಮೊಳಕೆಯಂತೆ ಮಾಯಾಮಯ ವಿಶ್ವವು ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿದ್ದು; ದೇಶ, ಕಾಲ, ವರ್ತಮಾನಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಭಗವಂತನ ಲೀಲೆಯಿಂದಾಗುತ್ತದೆ.

20

ತಮಕ್ಷರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಂ ಪರೇಶಂ
ಅವ್ಯಕ್ತಮಾಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಯೋಗಮವ್ಯಯಂ ।
ಅತೀನ್ದ್ರಿಯಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಮಿವಾತಿದೂರಂ
ಮನನ್ತಮಾದ್ಯಂ ಪರಿಪೂರ್ಣಮೀಡೇ ॥

"ಅಕ್ಷರಂ ಬ್ರಹ್ಮಪರಮಂ"; 'ಓಂ ಇತ್ಯೇಕಾಕ್ಷರಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಈ ಎರಡೂ ಭಗವದುಕ್ತಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಅವ್ಯಕ್ತವಾದ ಪರಮಾತ್ಮ ತತ್ವವು ಪರಬ್ರಹ್ಮ. ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅಧಿದೈವವೆನಿಸಿದ ಈ ಅವ್ಯಕ್ತಸ್ವರೂಪವು ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಜ್ಞಾನಗಮ್ಯವಾಗಿದ್ದು, ಭಕ್ತಿಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗಗಮ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಇಂದ್ರಿಯಾತೀತನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು, ಮಹತೋಮಹೀಯನೂ, ಸೂಕ್ಷ್ಮಾತಿಸೂಕ್ಷ್ಮನೂ ಆಗಿದ್ದು ಹೃದಯ ಕುಹರದಲ್ಲಿ ಇರುವನಾದರೂ, ಅತಿ ದೂರದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತಾನೆ. ಅನಾದ್ಯನಂತವಾದ ಈ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನಾನು ಶರಣುಹೋಗುವೆ.

21

ಯಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಾದಯೋ ದೇವಾ ವೇದಾ ಲೋಕಶ್ಚರಾಚರಾಃ ।
ನಾಮ ರೂಪ ವಿಭೇದೇನ ಫಲ್ಗ್ವಾಚ ಕಲಯಾಕೃತಾಃ ॥

ಸಾಧನಾತೀತವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ, ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಮುಂತಾದ ದೇವಾನುದೇವತೆಗಳನ್ನೂ, ಸಮಸ್ತ ವಿಶ್ವವನ್ನೂ ವೈವಿಧ್ಯಮಯ ನಾಮರೂಪಗಳುಳ್ಳ ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿರುವುದೇ ಬ್ರಹ್ಮವಸ್ತು.

22

ಯಥಾರ್ಚಿಷೋಗ್ನೇ ಸವಿತುರ್ಗಭಸ್ತಯೋ
ನಿರ್ಯಾಂತಿ ಸಂ ಯಾತ್ಯಸಕೃತ್ಸ್ವ ರೋಚಿಷಃ ।

ತಥಾ ಯತೋಽಯಂ ಗುಣಸಂಪ್ರವಾಹೋ
ಬುದ್ಧಿರ್ಮನಃಖಾನಿ ಶರೀರಸರ್ಗಾಃ ॥

ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಸಮುತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಜ್ವಾಲೆಗಳು, ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು ಹಲವು ಬಾರಿ ಹೊರಚಿಮ್ಮಿ ವಿಲೀನವಾಗುವಂತೆ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಬೆಳಗುವ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಗುಣಪ್ರವಾಹದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಬುದ್ಧಿ, ಇಂದ್ರಿಯ, ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ಅನ್ನಮಯಕೋಶಗಳಾದ ಶರೀರಗಳು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಪ್ರಕಟವಾಗಿ ಲೀನವಾಗುತ್ತವೆ.

"ತತ್ ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ತದೈವಾನುಪ್ರಾವಿಶತ್ ತದನುಪ್ರವಿಶ್ಯ". ಇದು ತೈತ್ತಿರೀಯ ಶೃತಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಲೀಲಾವಿಭೂತಿಯೇ ಚರಾಚರ ಸೃಷ್ಟಿ-ಸೃಷ್ಟಿಯ ನಂತರ ಅದರಲ್ಲಿ ವಿಲೀನವಾಗುವನು. ಇದನ್ನೇ ಗೀತೆಯ ಅಕ್ಷರಬ್ರಹ್ಮ ಯೋಗ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಅವ್ಯಕ್ತಾದ್ವ್ಯಕ್ತಯಃ ಸರ್ವಾಃ ಪ್ರಭವಂತ್ಯಹರಾಗಮೇ ।
ರಾತ್ರ್ಯಾಗಮೇ ಪ್ರಲೀಯಂತೇ ತತ್ರೈವಾವ್ಯಕ್ತಸಂಜ್ಞಕೇ ॥
ಭೂತಗ್ರಾಮಃ ಸಯೇವಾಯಮ್ ಭೂತ್ವಾಭೂತ್ವಾ ಪ್ರಲೀಯತೇ ।
ರಾತ್ರ್ಯಾಗಮೇ ವಶಃ ಪಾರ್ಥ ಪ್ರಭವಂತ್ಯಹರಾಗಮೇ ॥

ಪರಬ್ರಹ್ಮವು ಅಕ್ಷರ. ಅವನ ಲೀಲಾವಿಭೂತಿಯೇ ದಿನರಾತ್ರಿಗಳು. ಅವನ ಹಗಲೆಂದರೆ ವ್ಯಕ್ತ ಪ್ರಪಂಚದ ಸೃಷ್ಟಿ. ಅವನ ರಾತ್ರಿಯೇ ವ್ಯಕ್ತ ಪ್ರಪಂಚದ ತಿರೋಭಾವ. ಹೀಗೆ ಸೃಷ್ಟಿ, ವಿನಾಶಗಳ ಚಕ್ರ ಸಂತತವಾಗಿ ಉರುಳುತ್ತಿರುತ್ತದೆ.

23

ಸವೈ ನದೇವಾಸುರ ಮರ್ತ್ಯತಿರ್ಯಕ್
ನಸ್ತ್ರೀ ನಷಂನೋನಪುಮಾನ್ನಜಂತುಃ ।
ನಾಯಂ ಗುಣಃ ಕರ್ಮ ನಸನ್ನ ಚಾಸನ್
ನಿಷೇಧ ಶೇಷೋ ಜಯತಾದಶೇಷಃ ॥

ಶ್ರೀಮದ್ವಿಷ್ಣು ರೂಪದಲ್ಲೋ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ರೂಪದಲ್ಲೋ, ಶ್ರೀರಾಮನ ರೂಪದಲ್ಲೋ ಪ್ರಕಟವಾಗುವ ಪರಬ್ರಹ್ಮವೇ ಲೋಕದ ವೈವಿಧ್ಯತೆಗೆ ಕಾರಣ. ಇದು ಪುರುಷನಲ್ಲ, ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲ, ನಪುಂಸಕನಲ್ಲ. ಗುಣ, ಕರ್ಮರಹಿತವಾದ ಇದು, ಕಾರ್ಯ, ಕಾರಣಾತೀತವಾಗಿರುವುದು. ಇಂತಹ ಸ್ವರೂಪವು ನನ್ನನ್ನುದ್ಧರಿಸಲು ಪ್ರಕಟವಾಗಲಿ.

ಪರಬ್ರಹ್ಮದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಕುರಿತ ಚಿಂತನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಗಜೇಂದ್ರನು ಮುಕ್ತಾತ್ಮನಾಗಲಿಚ್ಛಿಸಿ ಹೇಳುವ ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪದ ವಿವರವಿದ್ದು, ಈ ದಿಶೆಯಲ್ಲಿ ಮುಂಡಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಈ ಮಂತ್ರವು ದಿಗ್ದರ್ಶಕವಾಗಿದೆ.

ಯತ್ ತದದ್ರೇಶ್ಯಮಗ್ರಾಹ್ಯಮಗೋತ್ರಮವರ್ಣ
ಮಚಕ್ಷು ಶ್ರೋತ್ರಂ ತದಪಾಣಿ ಪಾದಮ್
ನಿತ್ಯಂ ವಿಭುಂ ಸರ್ವಗತಂ ಸುಸೂಕ್ಷ್ಮಂ
ತದವ್ಯಯಂ ಯದ್ಭೂತಯೋನಿಂ ಪರಿಪಶ್ಯಂತಿಧೀರಾಃ ॥

ಬುದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಾತೀತವಾದ ಈ ವಸ್ತುವು (ಬ್ರಹ್ಮವು) ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಮೀರಿದೆ. ಅಮಾನುಷ ರೂಪವು ಇದರದಾಗಿದ್ದು, ಗೋತ್ರ, ವರ್ಣ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ ಅತೀತವಾದುದು. ಚಿರಂತನವಾದ ಈ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಲ್ಲ. "ದ್ರವಃ ಸಂಘಾತಕಠಿನಃ ಸ್ಥೂಲ ಸೂಕ್ಷ್ಮೋ ಲಘುರ್ಗುರುಃ ವ್ಯಕ್ತೋ ವ್ಯಕ್ತೇತರಶ್ಚಾಪಿ ಪ್ರಾಕಾಮ್ಯಂತೇ ವಿಭೂತಿಷು ॥ (ಕುಮಾರಸಂಭವ 2ನೇ ಸರ್ಗ) ಎಂಬ ಮಹಾಕವಿ ಕಾಳಿದಾಸನ ವಾಣಿಯಂತೆ. ಶಬ್ದಾದಿ ಕಾರಣವಾದ, ಸ್ಥೂಲ ಶರೀರಾದಿಗಳಲ್ಲದ, ಸೂಕ್ಷ್ಮ ರೂಪವೂ ಅಲ್ಲಿದೆ. ಅವ್ಯಯವಾದ ಈ ಅಕ್ಷರವಸ್ತುವನ್ನು ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ಪಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯ. ಇದೇ ಪರಾವಿದ್ಯೆ.

24

ಜೀಜೀವಿಷೇ ನಾಹ ಮಿಹಾಮಯಾ ಕಿ ಮಂತರ್ಬಹಿಶ್ಚಾವೃತ ಯೇ
ಭಯುನ್ಯಾ ।
ಇಚ್ಛಾಮಿ ಕಾಲೇನ ನಯಸ್ಯ ವಿಪ್ಲವ ಸ್ತ ಸ್ಯಾತ್ಮ ಲೋಕಾವರಣಸ್ಯ ಮೋಕ್ಷಂ ॥

ಸೋಽಹಂ ವಿಶ್ವಸೃಜಂ ವಿಶ್ವ ಮ ವಿಶ್ವಂ ವಿಶ್ವವೇದಸಮ್
ವಿಶ್ವಾತ್ಮಾನ ಮಜಂಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಣತೋಽಸ್ಮಿ ಪರಂಪದಮ್ ॥

ಇದೀಗ ನನಗೆ ಅಜ್ಞಾನಾಂಧತಮಸಾವೃತವಾದ ಈ ಗಜಯೋನಿಯಿಂದ ಶಾಶ್ವತ ವಿಮುಕ್ತಿಯು ಬೇಕಾಗಿದೆ. ಜಡವಾದ ಈ ಅನ್ನಮಯಕೋಶದಿಂದ ನನಗಾವ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಇಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮದ ಅರಿವಾಗದಂತೆ ಮುಚ್ಚಿರುವ ಅವಿದ್ಯಾಮತ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಶಾಶ್ವತ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಈ ಅಜ್ಞಾನವು ನಿರ್ಮೂಲವಾಗುವಂತಹುದಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ಭಗವಂತನ ದಯೆ ಬೇಕು. ಆಗ ಮಾತ್ರವೇ ಸ್ವಯಂ ಪ್ರಬುದ್ಧವಾಗುವ ತತ್ವಜ್ಞಾನದ ಉದ್ಭೋಧವಾಗುವುದು. ಅದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ನಾನು ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ವರೂಪಿಯಾದ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಶರಣಾಗಿದ್ದೇನೆ.
ವ್ಯಾಪನಶೀಲನಲ್ಲವಾದರೂ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ, ವಿಶ್ವರೂಪಿಯೇ ಆಗಿರುವ, ವಿಶ್ವದ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಲೀಲೆಯನ್ನು ತನ್ನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನಾಗಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಅಜನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೆ ನನ್ನ ನಮನ.

ಅಜ್ಞಾನ ವಿಮುಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಮುಮುಕ್ಷುವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವೆಂಬುದನ್ನು ನ್ಯಾಯಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವ ಗೌತಮನು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.
"ಪ್ರಮಾಣ, ಪ್ರಮೇಯ ಸಂಶಯ ಪ್ರಯೋಜನ ದೃಷ್ಟಾಂತ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಅವಯವ ತರ್ಕ ನಿರ್ಣಯವಾದ ಜಲ್ವ ವಿತಂಡ ಹೇತ್ವಾಭಾಸ ಛಲ ಜಾತಿ ನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನಾನಾಂ ತತ್ವಜ್ಞಾನಾತ್ ನಿಶ್ರೇಯಸಾಧಿಗಮಃ ॥."
ಅನೂಹ್ಯವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮದ ಬೋಧ ಉಂಟಾಗಲು ಪ್ರಮಾಣ, ಪ್ರಮೇಯ, ಸಂಶಯ ದೃಷ್ಟಾಂತ, ತರ್ಕವೇ ಮುಂತಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಅರಿವು ಅಗತ್ಯ.

26

ಯೋಗ ರಂಧಿತ ಕರ್ಮಾಣೋ ಹೃದಿಯೋಗ ವಿಭಾವಿತೇ
ಯೋಗಿನೋ ಯಂ ಪ್ರಪಶ್ಯಂತಿ ಯೋಗೇಶಂತಂ ನತೋಽಸ್ಮ್ಯಹಮ್ ॥

ಅಷ್ಟಾಂಗ ಯೋಗವನ್ನು ಬಲ್ಲವರು ಅ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲೇ ಮುಂದೆ ಸಾಗಿ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲ, ಕರ್ಮವಾಸನೆ, ಕರ್ಮಫಲತ್ಯಾಗ ಇವುಗಳಿಂದ ದೂರವಾಗಿ, ಶುದ್ಧಾತ್ಮರೆನಿಸಿ, ಅವಿದ್ಯಾವಿಷಯಕ ಆವರಣದಿಂದ ಹೊರಬಂದು, ಯೋಗಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವರು. ಇಂತಹ ಅತಿಶಯ ಸಾಧನೆಯತ್ತ ನನ್ನನ್ನು ಕರೆದೊಯ್ಯಲು ಸಮರ್ಥನಾದ ಯೋಗೀಶ್ವರನನ್ನು ನಾನು ನಮಸ್ಕರಿಸುವೆ.

ಮೋಕ್ಷಸಾಧನ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯಂತೆಯೇ ಯೋಗವೂ ಒಂದು ಸಾಧನ. ಇದನ್ನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅಕ್ಷರಬ್ರಹ್ಮ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ವಿವರವಾಗಿ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಸರ್ವದ್ವಾರಾಣಿ ಸಂಯಮ್ಯ ಮನೋಹೃದಿನಿರುಧ್ಯ ಚ
ಮೂರ್ಧ್ನ್ಯಾದಾಯಾಸ್ಥಿತ ಪ್ರಾಣಮ್ ಆಸ್ಥಿತೋಯೋಗಧಾರಣಮ್ ॥
ಓಂ ಇತ್ಯೇಕಾಕ್ಷರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ವ್ಯಾಹರನ್ ಮಾಮನುಸ್ಮರನ್
ಯಃ ಪ್ರಯಾತಿ ತ್ಯಜನ್ ದೇಹಂ ಸಯಾತಿ ಪರಮಾಂಗತಿಮ್ ॥

ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಸಮಸ್ತ ದ್ವಾರಗಳನ್ನೂ ನಿಯಂತ್ರಿಸಿ, ಮನಸ್ಸನ್ನು ಹೃದಯದಲ್ಲೂ, ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮರಂಧ್ರದತ್ತಲೂ ತಳ್ಳಿ, ಯೋಗಾರೂಢನಾಗಿ ಪ್ರಣವವಾಚಕವಾದ ಓಂಕಾರವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ಜಪಿಸುತ್ತಾ ಶರೀರಯಾತ್ರೆಯ ಚರಮಗತಿಯತ್ತ ಸಾಗಿ ದೇಹತ್ಯಾಗ ಮಾಡುವ ಯೋಗಿಗೆ ಪರಮಪದವಿಯು ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಶಿಷ್ಟ ಸಾಧನೆಯತ್ತ ಗಜೇಂದ್ರನ ಮನವು ಸುಳಿದಿದೆ.

27

ನಮೋ ನಮೋಸ್ತುಭ್ಯ ಮಸಹ್ಯವೇಗಶಕ್ತಿ
ತ್ರಯಾಯಾಖಿಲಧೀಗುಣಾಯ
ಪ್ರಸನ್ನ ಪಾಲಾಯ ದುರಂತಶಕ್ತಯೇ
ಕದಿಂದ್ರಿಯಾಣಾಮನವಾಪ್ಯವರ್ತ್ಮನೇ ॥

ನಾಯಂ ವೇದ ಸ್ವಮಾತ್ಮಾನಾಂ ಯಚ್ಛಕ್ತ್ಯಾಹಂಧಿಯಾಹತಮ್
ತಂದುರತ್ಯಯ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಮ್ ಭಗವಂತಮಿತೋಽಸ್ಮ್ಯಹಮ್ ॥

ಪ್ರಾಕ್ತನ ಕರ್ಮವಶದಿಂದಾಗಿ ನನಗೆ ಈ ಗಜಯೋನಿಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಭಗವಂತ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವ ತ್ರಿಗುಣಗಳೂ, ರಾಗದ್ವೇಷಗಳೂ, ಅರಿಷಡ್ವರ್ಗಗಳೂ ನಿನ್ನ ಕರುಣೆಯ ಫಲವೇ. ಅಸಹನೀಯವಾದ ಈ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ, ನಾನು ಜ್ಞಾನದತ್ತ ನಡೆಯಬೇಕಾಗಿದೆ. ಇದೀಗ ನನ್ನ ಸಮಸ್ತ ಇಂದ್ರಿಯವ್ಯಾಪಾರಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ 'ಬ್ರಹ್ಮ'ದ ವಿನಹ ಮತ್ತಾವುದೂ ಕಾಣುತ್ತಿಲ್ಲ. 'ಸರ್ವಂ ಖಲ್ವಿದಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂಬ ತತ್ವವು ತಿಳಿದು ಬಂದಿದೆ. ಅನಂತ ಶಕ್ತಿಯಾದ ನಿನಗೆ ನಾನು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ನಮಸ್ಕರಿಸುವೆ.

ಉಪಸಂಹಾರ

ಗಜೇಂದ್ರಮೋಕ್ಷದ ಈ ಪ್ರಸಂಗವು ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಾಗುವವರಿಗೆ ಭಕ್ತಿಯ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯದ ಅರಿವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಡುವುದರೊಂದಿಗೆ, ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ತಡೆಯಾಗುವ ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಆವೃತವಾದ ಮಾಯಾಮಯ ವಿಶ್ವದ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ಅದ್ವೈತ ತತ್ವದ ಅರಿವಿಗೆ ಮಾಯೆಯ ಸ್ವರೂಪ, ಅವಿದ್ಯಾ ನಿವೃತ್ತಿ ಇವೆರಡೂ ಬಲವತ್ತರವಾದ ಸಾಧನೆಗಳಾಗಿದ್ದು, ಅವುಗಳತ್ತ ಬೆಳಕನ್ನು ಚೆಲ್ಲುವುದರಿಂದ ಈ ಸ್ತೋತ್ರದ ಅಧ್ಯಯನ ಅಲೌಕಿಕ ಮತ್ತು ಲೌಕಿಕ ಸಾಧನೆಗಳ ಸಾಧನ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತ ಈ ಲೇಖನವನ್ನು ಉಪಸಂಹರಿಸುತ್ತೇನೆ.

❑

Sri Sri Sri Jayendra Puri Mahaswamiji, Peethadipathi of Sri Kailash Ashrama Mahasamsthana addressing also in the pic. Sri Madhu Pandit Dasa, President, ISKCON, Bangalore

ಪದ್ಮಪುರಾಣ

ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ

—ವಿದ್ವಾನ್ ಶ್ರೀಧರ ಹೆಗಡೆ,
ಬೆಂಗಳೂರು

ಭಾರತೀಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಪುರಾಣಗಳು ಮಹತ್ವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿವೆ. "ಪುರಾಭವಂ ಪುರಾಣಾಂ" ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಂತೆ ಪುರಾತನ ಸಾಹಿತ್ಯವೇ ಪುರಾಣ. "ಪುರಾಪಿ ನವಂ ಪುರಾಣಂ" ಎಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಇದರ ಪ್ರಕಾರ ಪುರಾತನವೂ ನಿತ್ಯನೂತನವೂ ಆದ ಧರ್ಮವನ್ನೂ ದಾರ್ಶನಿಕ ತತ್ವವನ್ನೂ ನಿರೂಪಿಸುವ ಗ್ರಂಥವೇ ಪುರಾಣ. ವೇದದ ಗೂಢಾರ್ಥವನ್ನು ಆಖ್ಯಾನ ಉಪಾಖ್ಯಾನಗಳ ಮೂಲಕ ಸರಳಗೊಳಿಸಿ ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ಪುರಾಣಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ಪುರಾಣಗಳೇ ಇಂದು ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ, ಹಿಂದೂಧರ್ಮದ ಆಧಾರಸ್ತಂಭಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ಹಿನ್ನಲೆಯಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಪುರಾಣವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿವೇಚಿಸಲಾಗಿದೆ.

॥ ಶ್ರೀಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಯೋಽಂತಃ ಪ್ರವಿಶ್ಯ ಮಮ ವಾಚಮಿಮಾಂ ಪ್ರಸುಪ್ತಾಂ ।
ಸಂಜೀವತ್ಯಖಿಲಶಕ್ತಿಧರಸ್ಸ್ವಧಾಮ್ನಾ ॥
ಅನ್ಯಾಂಶ್ಚ ಹಸ್ತಚರಣ ಶ್ರವಣತ್ವಗಾದೀನ್
ಪ್ರಾಣಾನ್ನಮೋ ಭಗವತೇ ಪುರುಷಾಯ ತುಭ್ಯಮ್ ॥

ಪದ್ಮಪುರಾಣ

ಭಾರತೀಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಪುರಾಣಗಳು ಮಹತ್ವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿವೆ. "ಪುರಾಭವಂ ಪುರಾಣಾಂ" ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಂತೆ ಪುರಾತನ ಸಾಹಿತ್ಯವೇ ಪುರಾಣ. "ಪುರಾಪಿ ನವಂ ಪುರಾಣಾಂ" ಎಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಇದರ ಪ್ರಕಾರ ಪುರಾತನವೂ ನಿತ್ಯನೂತನವೂ ಆದ ಧರ್ಮವನ್ನೂ ದಾರ್ಶನಿಕ ತತ್ವವನ್ನೂ ನಿರೂಪಿಸುವ ಗ್ರಂಥವೇ ಪುರಾಣ. ವೇದದ ಗೂಢಾರ್ಥವನ್ನು ಆಖ್ಯಾನ ಉಪಾಖ್ಯಾನಗಳ ಮೂಲಕ ಸರಳಗೊಳಿಸಿ ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ಪುರಾಣಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ಪುರಾಣಗಳೇ ಇಂದು ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ, ಹಿಂದೂಧರ್ಮದ ಆಧಾರಸ್ತಂಭಗಳಾಗಿವೆ.

ಪುರಾಣಗಳು ಭಗವಂತನ ಸಾಕ್ಷಾತ್‌ರೂಪವೇ ಆಗಿವೆಯೆಂದು ಬಣ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪದ್ಮಪುರಾಣದ ಸ್ವರ್ಗಖಂಡದಲ್ಲಿ ಈ ಅಂಶವನ್ನು ಹೀಗೆ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಯಥಾ ಸೂರ್ಯವಪುರ್ಭೂತ್ವಾ ಪ್ರಕಾಶಾಯ ಚರೇದ್ಧರಿಃ।
ಸರ್ವೇಷಾಂ ಜಗತಾಮೇವ ಹರಿರಾಲೋಕಹೇತವೇ॥
ತಥೈವಾಂತಃ ಪ್ರಕಾಶಾಯ ಪುರಾಣಾವಯವೋ ಹರಿಃ।
ವಿಚರೇವಿಹ ಭೂತೇಷು ಪುರಾಣಂ ಪಾವನಂ ಪರಮ್॥
(ಪದ್ಮ. ಸ್ವರ್ಗ. 62-60-61)

ಹೇಗೆ ಭಗವಂತನು ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂರ್ಯನ ರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿ ನಮ್ಮ ಹೊರಗಿನ ಅಂಧಕಾರವನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುವನೋ, ಹಾಗೆ ನಮ್ಮ ಹೃದಯಾಂಧಕಾರವನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪುರಾಣರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

"ಪುರಾಣಂ ಶೃಣುಯಾನ್ನಿತ್ಯಮ್" ಎಂಬಂತೆ ಪ್ರತಿದಿನ ಪುರಾಣಶ್ರವಣವು ಸಂಪ್ರದಾಯವಾಗಿದೆ. ಅನುದಿನ ಪುರಾಣ ಪಠಣ, ಶ್ರವಣಗಳಿಂದ ಭಗವದ್ಭಕ್ತಿ ಜಾಗೃತಗೊಂಡು ಚಿತ್ತಶುದ್ಧಿಯಾಗುವುದರ ಮೂಲಕ ತತ್ವ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನೆ ಪದ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ.

ತಸ್ಮಾದ್ಯದಿ ಹರೇಃ ಪ್ರೀತೇರುತ್ಪಾದೇ ಧೀಯತೇ ಮತಿಃ ।
ಶ್ರೋತವ್ಯಮನಿಶಂ ಪುಂಭಿಃ ಪುರಾಣಂ ಕೃಷ್ಣರೂಪಿಣಃ ॥
(ಪದ್ಮ. ಸ್ವರ್ಗ.62-63)

ಮತ್ಸ್ಯ, ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ, ಭವಿಷ್ಯ, ಭಾಗವತ, ಬ್ರಹ್ಮ, ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತ, ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ, ವಾಮನ, ವರಾಹ, ವಾಯು, ವಿಷ್ಣು, ಅಗ್ನಿ, ನಾರದ, ಪದ್ಮ, ಲಿಂಗ, ಗರುಡ, ಕೂರ್ಮ ಮತ್ತು ಸ್ಕಾಂದ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಷ್ಟಾದಶ ಮಹಾಪುರಾಣಗಳು ಹಾಗೂ ಸನತ್ಕುಮಾರ, ನಾರಸಿಂಹ, ಕಾಪಿಲ ಮೊದಲಾದ ಅಷ್ಟಾದಶ ಉಪಪುರಾಣಗಳಿವೆ ಎಂಬುದು ಸರ್ವವಿದಿತವಾದ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ 81 ಸಾವಿರ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸ್ಕಾಂದ ಪುರಾಣವು ಅತಿಮಹತ್ವದ ಪುರಾಣವಾದರೆ, 55 ಸಾವಿರ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಪದ್ಮಪುರಾಣವೇ ಎರಡನೆಯ ದೊಡ್ಡ ಪುರಾಣವೆನಿಸಿದೆ.

ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಿರುವ ವಿಷಯ

ಪುರಾಣಕ್ಕೆ ಐದು ಮುಖ್ಯ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಅಮರಸಿಂಹನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

ಸರ್ಗಶ್ಚ ಪ್ರತಿಸರ್ಗಶ್ಚ ವಂಶೋ ಮನ್ವಂತರಾಣಿ ಚ ।
ವಂಶಾನುಚರಿತಂ ಚೇತಿ ಪುರಾಣಂ ಪಂಚಲಕ್ಷಣಮ್ ॥

ಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರಥಮ ಸೃಷ್ಟಿ ಅಂದರೆ ಮೂಲಸೃಷ್ಟಿ (ಬ್ರಹ್ಮನು ತಾನೇ ಮಾಡುವ ಮುಖ್ಯಸೃಷ್ಟಿ), ಅವನ ಮಾನಸಪುತ್ರರ ಮೂಲಕ ಆಗುವ

ಅನುಸೃಷ್ಟಿ (ಅವಾಂತರ ಸೃಷ್ಟಿ), ದೇವತೆಗಳ ಮತ್ತು ಪಿತೃಗಳ ವಂಶಕ್ರಮ, ಸ್ವಾಯಂಭುವಾದ ಚತುರ್ದಶ ಮನುಗಳ ಇತಿಹಾಸ, ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರರ ವಂಶಾವಳಿ.

ಈ ಐದು ಮುಖ್ಯ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಎಲ್ಲ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಇವುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ, ವೇದಾಂತ, ಯೋಗ, ಸಾಂಖ್ಯ, ಜ್ಯೋತಿಷ, ವೈದ್ಯ, ವ್ಯಾಕರಣ, ಧನುರ್ವೇದ, ಸಂಗೀತ, ಶಿಲ್ಪ, ಅಲಂಕಾರ, ದೇವತಾಭಕ್ತಿ, ಪೂಜೆ, ಸದಾಚಾರ ನಿಷ್ಠೆ, ಕ್ಷೇತ್ರತೀರ್ಥಾದಿಗಳ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಶಂಸೆ, ನಿಂದೆ, ಶೈವ, ವೈಷ್ಣವ ಮತಗಳ ಸ್ಪರ್ಧೆ ಮೊದಲಾದ ಅಂಶಗಳು ಕೆಲವು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ವರ್ಣನೆ, ವೈಪರೀತ್ಯಗಳಿದ್ದರೂ ಪುರಾಣಗಳ ಮುಖ್ಯ ಗುರಿ ಧರ್ಮದರ್ಶನ ಹಾಗೂ ಲೋಕನೀತಿಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ಅಂಶಗಳು ಉಳಿದ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವಂತೆ ಪದ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿಯೂ ಇವೆ.

ಪುರಾಣಗಳ ಕಾಲ ಮತ್ತು ಕರ್ತೃವಿನ ಬಗ್ಗೆ ಇರುವ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರವೆಂಬಂತೆ ಪದ್ಮಪುರಾಣದ ಸೃಷ್ಟಿಖಂಡದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಪುರಾಣಂಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಾಣಾಂ ಪ್ರಥಮಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸ್ಮೃತಮ್ ।
ತ್ರಿವರ್ಗಸಾಧನಂ ಪುಣ್ಯಂ ಶತಕೋಟಿಪ್ರವಿಸ್ತರಮ್ ॥

ಕಾಲೇನಾಗ್ರಹಣಂ ವೃಷ್ಟ್ವಾ ಪುರಾಣಸ್ಯ ತದಾ ವಿಭುಃ ।
ವ್ಯಾಸರೂಪಸ್ತವಾ ಬ್ರಹ್ಮಾ ಸಂಗ್ರಹಾರ್ಥಂ ಯುಗೇ ಯುಗೇ ॥
ಚತುರ್ಲಕ್ಷ ಪ್ರಮಾಣೇನ ದ್ವಾಪರೇ ದ್ವಾಪರೇ ಜಗೌ ।
ತದಾಷ್ಟಾದಶಧಾ ಕೃತ್ವಾ ಭೂಲೋಕೈಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರಕಾಶಿತಮ್ ॥

ವೇದಗಳಂತೆ ಪುರಾಣಗಳೂ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನವಾದವುಗಳು. ಅವುಗಳನ್ನು ಯಾರೂ ರಚಿಸಿಲ್ಲ. ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮ ಅವುಗಳನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಂಡನು. ಇವುಗಳು ಒಟ್ಟು ಒಂದು ನೂರು ಕೋಟಿ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದವು. ನಂತರ ಕಾಲಚಕ್ರದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದಾಗಿ ಮನುಷ್ಯನ ಆಯುರ್ಮಾನ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತಾ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಇಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಪುರಾಣಗಳ ಶ್ರವಣ ಹಾಗೂ ಪಠನವು ದುಃಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಮನಗಂಡ ಭಗವಂತನೇ (ಬ್ರಹ್ಮನೇ, ದ್ವಾಪರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅವತಾರ ತಾಳಿ ಇವುಗಳನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಲಕ್ಷ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಸಂಕ್ಷೇಪಗೊಳಿಸಿ, ಹದಿನೆಂಟು ಭಾಗಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನೆಂದೂ, ಇವೇ ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳೆಂದು ಇಂದು ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದಿಗೂ ಒಂದುನೂರುಕೋಟಿಯ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಪುರಾಣ ಮಹತ್ತರವಾದುದು. "ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಾನಾಂ ಕರ್ತಾ ಸತ್ಯವತೀ ಸುತಃ" ಎಂದು ಸಂಪ್ರದಾಯವಿರುವುದರಿಂದ ದ್ವೈಪಾಯನ ವೇದವ್ಯಾಸರು ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ಹಲವರ ಅಭಿಮತ.

"ಇತಿಹಾಸಪುರಾಣಂ ಪಂಚಮಂ ವೇದಾನಾಂ ವೇದಃ" ಎಂಬ ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಉಲ್ಲೇಖದಂತೆ ಇತಿಹಾಸದಿಂದ ಅವುಗಳ ಅಧ್ಯಯನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತೇವೆ. ವೇದಗಳ ನಂತರ ಪುರಾಣಗಳೇ ನಮಗೆ ಪ್ರಮಾಣ ಗ್ರಂಥಗಳಾಗಿವೆ. ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರರೂಪದಲ್ಲಿ ಬೋಧಿಸಿದ ವಿಷಯಗಳೇ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಭಗವಾನ್ ವ್ಯಾಸರ ಶಿಷ್ಯನಾದ ಬಹಳ ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ ಲೋಮಹರ್ಷಣನ ಮಗನಾದ ಉಗ್ರಶ್ರವನೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಸೂತಪುರಾಣಿಕನು ನೈಮಿಷಾರಣ್ಯದ ಗಂಗಾವರ್ತ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರದ ದೀರ್ಘಕಾಲ ನಡೆಯುವ ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವ ಶೌನಕಾದಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಸವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಬೋಧಿಸಿದನೆಂದು ಪದ್ಮಪುರಾಣದ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಈ ಪದ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಐದು ಖಂಡಗಳು, 55 ಸಾವಿರ ಶ್ಲೋಕಗಳಿವೆ.

1) ಸೃಷ್ಟಿಖಂಡ 2) ಭೂಮಿಖಂಡ 3) ಸ್ವರ್ಗಖಂಡ 4) ಪಾತಾಲಖಂಡ 5) ಉತ್ತರಖಂಡ.

ಪ್ರಥಮಂ ಸೃಷ್ಟಿಖಂಡಂ ಹಿ
ಭೂಮಿಖಂಡಂ ದ್ವಿತೀಯಕಮ್ ।

ತೃತೀಯಂ ಸ್ವರ್ಗಖಂಡಂ ಚ
ಪಾತಾಲಂ ಚ ಚತುರ್ಥಿಕಮ್ ।
ಪಂಚಮಂ ಚೋಕ್ತಂ ಖಂಡಂ
ಸರ್ವಪಾಪ ಪ್ರಣಾಶನಮ್ ॥ (ಪದ್ಮ, ಭೂಮಿ 125–48–49)

ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣೀಭೂತವಾದುದು ಭಗವಂತನ ನಾಭಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಗೊಂಡ ದಿವ್ಯವಾದ ಪದ್ಮ. ಈ ದಿವ್ಯ ಪದ್ಮದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸೃಷ್ಟಿಯ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಈ ಪುರಾಣವು ಪ್ರಕಟಗೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ 'ಪದ್ಮಪುರಾಣ'ವೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ನಿರ್ಮಲವಾದ ಈ ಪುರಾಣವು ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಹಾತ್ಮ್ಯದ ವರ್ಣನೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಲಕರವಾಗಿ ಶೋಭಿಸಿದೆ. ಹಿಂದೆ ದೇವಾಧಿದೇವನಾದ ವಿಷ್ಣುವೇ – ಈ ಪುರಾಣವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದನೆಂದೂ, ತದನಂತರ ಬ್ರಹ್ಮನು ತನ್ನ ಮಗನಾದ ಮರೀಚಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿ, ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಚುರಪಡಿಸಿದನೆಂದು ಪದ್ಮಪುರಾಣದ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.

ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ "ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ"ಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಇದನ್ನು ಭಗವಂತನ ಪುರಾಣರೂಪ ವಿಗ್ರಹದ ಹೃದಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಏಕಂ ಪುರಾಣಂ ರೂಪಂ ವೈ ತತ್ರ ಪಾದ್ಮಂ ಪರಂ ಮಹತ್ ।
ಬ್ರಾಹ್ಮಂ ಮೂರ್ಧಾ ಹರೇರೇವ ಹೃದಯಂ ಪದ್ಮಸಂಜ್ಞಕಮ್ ॥
(ಪದ್ಮ ಪು. ಸ್ವರ್ಗಖಂಡ 62/2–7)

ಇದರಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನಾದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಎಲ್ಲ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ದೇವತೆಯಾದವನು ವಿಷ್ಣುವಾಗಿದ್ದರೂ, ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮ ಮತ್ತು ಶಂಕರನೊಡನೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಬ್ರಹ್ಮನಾಗಿ ಸಂಸಾರದ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದನೆಂದೂ, ಅವನೇ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಯುಗದಲ್ಲಿಯೂ ಅವತರಿಸಿ ಸಮಸ್ತ ಸೃಷ್ಟಿಯ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆಂದೂ, ಪುನಃ ಕಲ್ಪಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ತಾನೇ ರುದ್ರರೂಪದಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿ ಸಮಸ್ತ ಜೀವಿಗಳ ಅಂತ್ಯಕ್ಕೂ ಕಾರಣನಾಗುತ್ತಾನೆಂದೂ, ನಂತರ ಸ್ವತಃ ತಾನು ಆದಿಶೇಷನೆಂಬ ಹಾಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಗುತ್ತಾನೆಂದೂ, ಪುನಃ ಎಚ್ಚರಗೊಂಡು ಬ್ರಹ್ಮನ ರೂಪ ಧರಿಸಿ ಸೃಷ್ಟಿ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸುತ್ತಾನೆಂದೂ ಪದ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಅಂದರೆ ಭಗವಂತನಾದ ಜನಾರ್ದನನೇ ಬ್ರಹ್ಮ–ವಿಷ್ಣು–ಮಹೇಶ್ವರರೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಪಂಚದ ಸೃಷ್ಟಿ, ಸ್ಥಿತಿ, ಲಯವನ್ನು ಮಾಡುವವನು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಹೇಳಿದ ಮಾತು ಪುಷ್ಟಿದಾಯಕವಾಗಿದೆ.

ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಿತ್ಯಂತಕರಣಾದ್ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷ್ಣುಶಿವಾತ್ಮಕಃ ।
ಸ ಸಂಜ್ಞಾಂ ಯಾತಿ ಭಗವಾನೇಕ ಏವ ಜನಾರ್ದನಃ ॥
(ಪದ್ಮ.ಪು. ಸೃಷ್ಟಿ. 2–114)

ಸೂರ್ಯ, ಶಿವ, ಗಣೇಶ, ವಿಷ್ಣು ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿದೇವತೆಗಳ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವ ಎಲ್ಲ ಭಕ್ತರೂ ನನ್ನನ್ನೇ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಹೇಗೆ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯಿಂದ ಹರಿದು ಬರುವ ಮಳೆಗಾಲದ ನೀರು ಸಮುದ್ರವನ್ನೇ ಸೇರುತ್ತದೆಯೋ ಹಾಗೆ ಎಲ್ಲ ಪಂಚಮೂರ್ತಿ ಉಪಾಸಕರು ನನ್ನಲ್ಲಿಗೆ ಬರುತ್ತಾರೆ. ವಸ್ತುತಃ ನಾನು ಒಬ್ಬನೇ. ನನ್ನ ಲೀಲೆಯಿಂದಾಗಿ ಐದು ರೂಪಗಳನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತೇನೆ. ಹೇಗೆ ಒಬ್ಬನೇ (ದೇವದತ್ತನನ್ನು) ತಂದೆ, ಮಗ ಮುಂತಾದ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆಯುತ್ತಾರೋ ಹಾಗೆ ಭಕ್ತರು ನನ್ನನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಸೌರಾಶ್ಚ ಶೈವಾ ಗಾಣೇಶಾ ವೈಷ್ಣವಾಃ ಶಕ್ತಿಪೂಜಕಾಃ ।
ಮಾಮೇವ ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತೀಹ ವರ್ಷಾಪಃ ಸಾಗರಂ ಯಥಾ ॥
ಏಕೋಽಹಂ ಪಂಚಧಾ ಜಾತಃ ಕ್ರೀಡಯಾ ನಾಮಭಿಃ ಕಿಲ ।
ದೇವದತ್ತೋ ಯಥಾ ಕಶ್ಚಿತ್ ಪುತ್ರಾದ್ಯಾಹ್ವಾನ ನಾಮಭಿಃ ॥
(ಪದ್ಮ. ಉತ್ತರ. 90–63–64)

ಪದ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಹಿಮೆಯ ಜೊತೆಗೆ ಅವನ ಅವತಾರಗಳ, ಪರಾತ್ಪರರೂಪದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ವಿಶದವಾಗಿ

ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಸೃಷ್ಟಿಖಂಡದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಭೀಷ್ಮ ಮತ್ತು ಪುಲಸ್ತ್ಯರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಪಂಚದ ಸೃಷ್ಟಿಯ ವರ್ಣನೆ ಹಾಗೂ ಭಗವಾನ್ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಹಿಮಾ ವರ್ಣನೆ ಮನೋಜ್ಞವಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನ ಆಯುಷ್ಯ, ಯುಗಗಳು, ಅವುಗಳ ಕಾಲ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಿವಿಧ ಸರ್ಗಗಳ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ವರ್ಣಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನುವಿನ ಸೃಷ್ಟಿ – ಅವನ ಸಂತಾನ ಪರಂಪರೆಯ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಸಮುದ್ರಮಥನದ ಕಥೆ – ಅಮೃತ–ಲಕ್ಷ್ಮಿ–ದೇವ–ದಾನವ–ಗಂಧರ್ವ–ನಾಗ ಮತ್ತು ರಾಕ್ಷಸರ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ವರ್ಣನೆ ಹಾಗೂ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮನ್ವಂತರಗಳ, ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಮತ್ತು ಮರುದ್ಗಣಗಳ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ.

ಪಿತೃಶ್ರಾದ್ಧದ ವಿಭಿನ್ನ ಅಂಗಗಳ ವಿಷಯ, ಏಕೋದ್ದಿಷ್ಟ ಶ್ರಾದ್ಧ ಮೊದಲಾದ ವಿವಿಧ ಶ್ರಾದ್ಧಗಳ ವಿಧಿವಿಧಾನಗಳು, ಶ್ರಾದ್ಧೋಪಯೋಗಿ ತೀರ್ಥಗಳ ವಿಷಯಗಳು ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಆದಿತ್ಯಶಯನ ಮತ್ತು ರೋಹಿಣೀ ಚಂದ್ರಶಯನ ಮೊದಲಾದ ವಿವಿಧ ವ್ರತಗಳ ಮಹಿಮೆ, ಸ್ನಾನ ಮತ್ತು ತರ್ಪಣಗಳ ವಿಚಾರ, ಸತ್ಸಂಗದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಪಂಚಪ್ರೇತಗಳ ಉದ್ಧಾರಗಳ ವಿಷಯಗಳಿವೆ. ಪಿತೃಭಕ್ತಿ, ಪಾತಿವ್ರತ್ಯ, ಸಮತೆ, ಅದ್ರೋಹ ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತಿಯೆಂಬ ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳ ವಿಷಯ, ಸತ್ಯ, ತ್ಯಾಗ ಮೊದಲಾದ ಸದ್ಗುಣಗಳ ಪ್ರಭಾವ, ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಮುನಿಯ ವೃತ್ತಾಂತ, ಸಂಕ್ರಮಣದ ಪುಣ್ಯವಿಚಾರ, ರುದ್ರಾಕ್ಷ–ತುಲಸಿ ಮೊದಲಾದ ದಿವ್ಯವಸ್ತುಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಹಾಗೂ ಮಹಿಮೆಯ ವರ್ಣನೆಗಳು ಸೃಷ್ಟಿಖಂಡದಲ್ಲಿವೆ.

ಮಾತೃಮಹಿಮೆ :

ನಾಸ್ತಿ ಮಾತೃಸಮೋ ನಾಥಃ ನಾಸ್ತಿ ಮಾತೃಸಮಾ ಗತಿಃ ।
ನಾಸ್ತಿ ಮಾತೃಸಮಃ ಸ್ನೇಹಃ, ನಾಸ್ತಿ ಮಾತೃ ಸಮಂ ಸುಖಮ್ ॥
ನಾಸ್ತಿ ಮಾತೃಸಮೋವೇವಃ ಇಹಲೋಕೇ ಪರತ್ರ ಚ ।
(ಪದ್ಮ. 18/353–54)

ಪತಿವ್ರತಾಸ್ತ್ರೀಯ ವರ್ಣನೆ :

ಪತಿವ್ರತಾ ಚ ಯಾ ನಾರೀ ಪತ್ಯುರ್ನಿತ್ಯಂ ಹಿತೇರತಾ ।
ಕುಲದ್ವಯಸ್ಯ ಪುರಾಷಾನುದ್ಧರೇತ್ತಾ ಶತಂ ಶತಮ್ ॥
ಕಾರ್ಯೇ ವಾಸೀ ರತೌ ವೇಶ್ಯಾ ಭೋಜನೇ ಜನನೀ ಸಮಾ ।
ವಿಪತ್ಸು ಮಂತ್ರಿಣೀ ಭರ್ತುಃ ಸಾ ಚ ಭಾರ್ಯಾ ಪತಿವ್ರತಾ ॥
(ಪದ್ಮ. 47/51,53)

ಸತ್ಯದ ಮಹಿಮೆ

ಯೋ ವದೇತ್ ಸರ್ವಕಾರ್ಯೇಷು ಸತ್ಯಂ ಮಿಥ್ಯಾಂ ಪರಿತ್ಯಜೇತ್ ।
ಸ ನಿಸ್ತರತಿ ದುರ್ಗಾಣಿ ಸ್ವರ್ಗಮಕ್ಷಯಮಶ್ನುತೇ ॥
(ಪದ್ಮ.45/17)

ಸತ್ಯೇನ ಸಮಭಾವೇನ ಜಿತಂ ಯೇನ ಜಗತ್ರಯಮ್ ।
ತೇನಾತೃಪ್ಯಂತ ಪಿತರೋ ವೇವಾ ಮುನಿಗಣೈಃ ಸಹ ॥
ಭೂತಭವ್ಯಪ್ರವೃತ್ತಂಚ ತೇನ ಜಾನಾತಿ ಧಾರ್ಮಿಕಃ ।
ನಾಸ್ತಿ ಸತ್ಯಾತ್ಪರೋ ಧರ್ಮೋ ನಾನೃತಾತ್‌ಪಾತಕಂ ಪರಮ್ ॥
(ಪದ್ಮ. ಸೃಷ್ಟಿ. 47/92)

ಭೂಮಿಖಂಡದಲ್ಲಿ–ಶಿವಶರ್ಮಾಮತ್ತು ಅವನ ನಾಲ್ವರು ಮಕ್ಕಳ ಪಿತೃಭಕ್ತಿಯ ಕಥೆ, ತನ್ಮೂಲಕ ವಿಷ್ಣುಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ಕಥೆ, ಧರ್ಮಾತ್ಮರ ಹಾಗೂ ಪಾಪಿಗಳ ಮರಣದ ವರ್ಣನೆ, ಶುಭಾಶುಭ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲ, ಸ್ವರ್ಗ–ನರಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ನರರ ಸ್ಥಿತಿ–ಗತಿಗಳ ವರ್ಣನೆಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಯಯಾತಿಯ ಮತ್ತು ಚ್ಯವನನ ಪೂರ್ವವೃತ್ತಾಂತದ ಕಥೆಯಿದೆ. ಖಂಡದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಪುರಾಣದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಧರ್ಮಾಚರಣೆಯ ಅಂಗಗಳು :

ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯೇಣ ತಪಸಾ ಮಖಪಂಚಕವರ್ತನೈಃ ।
ದಾನೇನ ನಿಯಮೈಶ್ಚಾಪಿ ಕ್ಷಮಾಶೌಚೇನವಲ್ಲಭ ॥

ಅಹಿಂಸಯಾ ಸುಶಕ್ತ್ಯಾಚ ಹ್ಯಸ್ತೇಯೇನಾಪಿವರ್ತನೈಃ ।
ಏತೈರ್ವಶಿಭಿರಂಶೈಸ್ತು ಧರ್ಮಮೇವ ಪ್ರಪೂರಯೇತ್ ॥
(ಪದ್ಮ. ಭೂಮಿ. 12/44–45)

ಶಿವ–ವಿಷ್ಣು–ಅಭೇದ ವರ್ಣನೆ :

ಶೈವಂ ಚ ವೈಷ್ಣವಂ ಲೋಕಮೇಕರೂಪಂ ನರೋತ್ತಮ ।
ದ್ವಯೋಶ್ಚಾಪ್ಯಂತರಂ ನಾಸ್ತಿ ಏಕರೂಪಂ ಮಹಾತ್ಮನೋಃ ॥
ಶಿವಾಯ ವಿಷ್ಣುರೂಪಾಯ ವಿಷ್ಣವೇ ಶಿವರೂಪಿಣೇ ।
ಶಿವಸ್ಯ ಹೃದಯೇ ವಿಷ್ಣುಃ ವಿಷ್ಣೋಶ್ಚ ಹೃದಯೇ ಶಿವಃ ॥
ಏಕಮೂರ್ತಿಸ್ತ್ರಯೋ ದೇವಾಃ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷ್ಣುಮಹೇಶ್ವರಾಃ ।
ತ್ರಯಾಣಾಮಂತರಂ ನಾಸ್ತಿ ಗುಣಭೇದಾಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾಃ ॥
(ಪದ್ಮ. ಭೂಮಿ 71/18–20)

ಸ್ವರ್ಗಖಂಡದಲ್ಲಿ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಭಾರತವರ್ಷದ ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರಗಳು, ಪರ್ವತ, ರಾಜರ, ಜನಪದದ, ನದಿಗಳ, ಪೂರ್ವೋತ್ತರ–ದಕ್ಷಿಣದೇಶದ ಪ್ರದೇಶಗಳ ವಿಶೇಷ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯ ಧರ್ಮ, ಸ್ನಾತಕ ಮತ್ತು ಗೃಹಸ್ಥನ ಧರ್ಮದ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಶಿಷ್ಟಾಚಾರದ ಮಹತ್ವ, ಗೃಹಸ್ಥಧರ್ಮ ಪಾಲನೆಯಲ್ಲಿ ಭಕ್ಷ್ಯ–ಅಭಕ್ಷ್ಯ ವಿಚಾರ, ವಾನಪ್ರಸ್ಥ ಮತ್ತು ಸಂನ್ಯಾಸ ಧರ್ಮದ ವಿವರಗಳಿವೆ. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪದ್ಮಪುರಾಣದ ಸ್ವರೂಪದ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ.

ತ್ರಿವಿಧ ಸಂನ್ಯಾಸ ವಿಚಾರ :

ಜ್ಞಾನಸಂನ್ಯಾಸಿನಃ ಕೇಚಿತ್ ವೇದಸಂನ್ಯಾಸಿನೋಽಪರೇ ।
ಕರ್ಮಸಂನ್ಯಾಸಿನಸ್ತ್ವನ್ಯೇ ತ್ರಿವಿಧಾಃ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಾಃ ॥
ಯಃ ಸರ್ವತ್ರ ವಿನಿರ್ಮುಕ್ತೋ ನಿರ್ದ್ವಂದ್ವಶ್ಚೈವ ನಿರ್ಭಯಃ ।
ಪ್ರೋಚ್ಯತೇ ಜ್ಞಾನಸಂನ್ಯಾಸೀ ಆತ್ಮನ್ಯೇವ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಃ ॥
ವೇದಮೇವಾಭ್ಯಸೇನ್ನಿತ್ಯಂ ನಿರಾಶೀರ್ನಿಷ್ಪರಿಗ್ರಹಃ ।
ಪ್ರೋಚ್ಯತೇ ವೇದ ಸಂನ್ಯಾಸೀ ಮುಮುಕ್ಷುರ್ವಿಜಿತೇಂದ್ರಿಯಃ
ಯಸ್ತ್ವಗ್ನಿಮಾತ್ಮಸಾತ್ ಕೃತ್ವಾ ಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಪಣಪರೋದ್ವಿಜಃ ।
ಜ್ಞೇಯಃ ಸಃ ಕರ್ಮಸಂನ್ಯಾಸೀ ಮಹಾಯಜ್ಞಪರಾಯಣಃ ॥

ಶ್ರೀಹರಿ ಸೇವಾ ಫಲ :

ಸತತ ನಿಯತಚೆತ್ತೋ ವಿಷ್ಣುಪಾದಾರವಿಂದೇ
ವಿತರಣಮನಶಕ್ತಿ ಪ್ರೀತಯೇ ತಸ್ಯಕುರ್ಯಾತ್ ।
ನತಿಮತಿರತಿಮಸ್ಯಾಂಘ್ರಿ ದ್ವಯೇ
ಸ ಹಿ ಖಲು ನರಲೋಕೋ ಪೂಜ್ಯತಾಮಾಪ್ನುಯಾಚ್ಚ ॥

ಪಾತಾಲಖಂಡದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ, ಲಂಕೆಯಿಂದ ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನ ಆಗಮನ ಮತ್ತು ರಾಮಾಶ್ವಮೇಧಯಾಗದ ಪೂರ್ಣ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಅಶ್ವಮೇಧಕಥೆಯ ಶ್ರವಣಫಲವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ನಂತರ ವೃಂದಾವನದ ವರ್ಣನೆ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮಹಿಮಾ ವರ್ಣನೆ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮೂಲಕ ದ್ವಾರಕಾನಿವಾಸಿಗೆ ಮುಕ್ತಿ, ವೈಷ್ಣವರ ದ್ವಾದಶಶುದ್ಧಿಯ ವಿಚಾರ, ಶಾಲಗ್ರಾಮದ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ಮಹಿಮೆ, ಭಗವಂತನ ನಾಮಸಂಕೀರ್ತನೆಯ ಫಲ, ವೈಶಾಖ ಸ್ನಾನದ ಮಹಿಮೆ ಮತ್ತು ಫಲ, ಅಂಬರೀಷ ಮತ್ತು ನಾರದರ ಸಂವಾದದ ಕಥೆ, "ಪಾಪ ಪ್ರಶಮನ" ಸ್ತೋತ್ರದ ವರ್ಣನೆ, ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ನರಕಗಳಿಗೆ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುವ ಕರ್ಮಗಳ ವರ್ಣನೆಗಳಿವೆ. ಹರಿನಾಮ ಸ್ಮರಣೆ – ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಸ್ತುತಿಯ ಫಲಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಅನೇಕ ಶ್ಲೋಕಗಳು ಪದ್ಮಪುರಾಣದ ಪಾತಾಲಖಂಡದಲ್ಲಿವೆ. ಕೆಲವು ಹೀಗಿವೆ:–

ಅಶುಚಿರ್ವಾ ಶುಚಿರ್ವಾ ಸರ್ವಕಾಲೇಶು ಸರ್ವದಾ ।
ನಾಮಸಂಸ್ಮರಣಮೇವ ಸಂಸಾರಾನ್ಮುಚ್ಯತೇಕ್ಷಣಾತ್ ॥
ಅಪವಿತ್ರಃ ಪವಿತ್ರೋ ವಾ ಸರ್ವಾವಸ್ಥಾಂಗತೋಽಪಿ ವಾ ।
ಯಃ ಸ್ಮರೇತ್ ಪುಂಡರೀಕಾಕ್ಷಂ ಸಬಾಹ್ಯಾಭ್ಯಂತರಃ ಶುಚಿಃ ॥
(ಪದ್ಮ ಪಾತಾಲ. 8 / 7, 11)

ನರಕೇಽಪಿ ಚಿರಂ ಮಗ್ನಾಃ ಪೂರ್ವಜಾ ಯೆ ಕುಲದ್ವಯೇ ।
ತದೈವ ಯಾಂತಿ ತೇ ಸ್ವರ್ಗಂ ಯವಾರ್ಚತಿ ಸುತೋ ಹರಿಮ್ ॥
(ಪದ್ಮ. ಪಾತಾಲ. 84/72)

ಅನಿಚ್ಛಯಾಪಿ ವಹತಿ ಸ್ಪೃಷ್ಟೋ ಹುತವಹೋ ಯಥಾ ।
ತಥಾ ದಹತಿ ಗೋವಿಂದನಾಮ ವ್ಯಾಜಾವಪೀರಿತಮ್ ॥
(ಪದ್ಮ. ಪಾತಾಲ. 87/8)

ಯೇಽರ್ಚಯಂತಿ ಹರಿಂ ದೇವಂ ವಿಷ್ಣುಂ ಜಿಷ್ಣುಂ ಸನಾತನಮ್ ।
ನಾರಾಯಣಮಜಂ ದೇವಂ ವಿಷ್ಣುರೂಪಂ ಚತುರ್ಭುಜಮ್ ॥
ಧ್ಯಾಯಂತಿ ಪುರುಷಂ ದಿವ್ಯಮಚ್ಯುತಂ ಯೇ ಸ್ಮರಂತಿ ಚ ।
ಲಭಂತೇ ತೇ ಹರಿಸ್ಥಾನಂ ಶ್ರುತಿರೇಷಾ ಸನಾತನೀ ॥
(ಪದ್ಮ. ಪಾತಾಲ.92/10)

ಪದ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಖಂಡವು ವಿಶಾಲವಾದುದು ಮತ್ತು ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಬಹಳ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಭಾಗವಾಗಿದೆ. ಇದರ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ನಾರದ-ಮಹಾದೇವರ ಸಂವಾದ, ಗಂಗಾವತರಣದ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಕಥೆ, ಪ್ರಯಾಗ, ಕಾಶೀ, ಗಯಾ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ಮಹತ್ವದ ವರ್ಣನೆಗಳಿವೆ. ವಿಶೇಷವಾಗಿ - ಏಕಾದಶೀ ವ್ರತದ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ಮಹಿಮೆ - ಪ್ರತಿಮಾಸದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಏಕಾದಶಿಯ ಹೆಸರುಗಳು, ಇವುಗಳ ಆಚರಣೆಯ ವಿಧಿ-ವಿಧಾನಗಳು, ಅವುಗಳ ಮಹಿಮೆ, ಆಚರಣೆಯ ಫಲಗಳನ್ನು ವಿವರವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಚೈತ್ರ-ವೈಶಾಖ ಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುವ ಧಾರ್ಮಿಕ ಉತ್ಸವಗಳ ವರ್ಣನೆ, ವರ್ಷವಿಡೀ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಹಬ್ಬಗಳ ವರ್ಣನೆ, ಕಾರ್ತಿಕ ಮಾಸದ ವ್ರತಗಳು- ಮಹಿಮೆ ಮತ್ತು ಫಲಗಳ ವಿಚಾರವನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಭಗವತ್ ಸ್ಮರಣೆಯ ಪ್ರಕಾರ, ಭಕ್ತಿಯ ಉತ್ಕೃಷ್ಟತೆ, ಭಗವತ್ ತತ್ವಜ್ಞಾನ, ಭಕ್ತಿಯೋಗದ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿವೆ. ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ 18 ಅಧ್ಯಾಯಗಳ ಮಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಬಹಳ ವಿಶದವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದೇವರ್ಷಿ ನಾರದರು ಸನಕಾದಿಗಳಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಭಕ್ತಿ, ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ವೈರಾಗ್ಯದ ವೃತ್ತಾಂತವಿದೆ.

ಪತಿವ್ರತಾಸ್ತ್ರೀಯರ ಲಕ್ಷಣ ಹಾಗೂ ಸದಾಚಾರದ ಬಗ್ಗೆ ಅನೇಕ ವಿಧಗಳ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ - ನೃಸಿಂಹ - ವಾಮನ - ಪರಶುರಾಮಾದಿ ಅವತಾರಗಳ ವರ್ಣನೆ, ಶ್ರೀರಾಮನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಹಾಗೂ ನಿರ್ವಾಣದ ಕಥೆಯಿದೆ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅವತಾರ ಕಥೆ, ಜರಾಸಂಧ, ಶಿಶುಪಾಲಾದಿ ದುಷ್ಟರ ಸಂಹಾರದ ಕಥೆ, ಸುಧಾಮನ ಕಥೆಗಳು ಇವೆ. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಶ್ರೀರಾಮನ 108 ನಾಮಗಳ ಮಹಿಮೆಯ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಈ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಶ್ಲೋಕಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಇಂತಿವೆ.

ಷಟ್‌ತಿಲ ವಿಚಾರ

ತಿಲಸ್ನಾಯೀ ತಿಲೋದ್ವರ್ತೀ ತಿಲಹೋಮೀ ತಿಲೋದಕೀ ।
ತಿಲವಾತಾಚ ಭೋಕ್ತಾಚ ಷಟ್‌ತಿಲಾ ಪಾಪನಾಶಿನೀ ॥

ಅಮಲಕವೃಕ್ಷದ ಮಹಿಮೆ

ತಸ್ಯಾ ಮೂಲೇ ಸ್ಥಿತೋ ವಿಷ್ಣುಸ್ತಮಾದ್ಧ್ವಂ ಚ ಪಿತಾಮಹಃ ।
ಸ್ಕಂಧೇ ಚ ಭಗವಾನ್ ರುದ್ರಃ ಸಂಸ್ಥಿತಃ ಪರಮೇಶ್ವರಃ ॥
ಶಾಖಾಸು ಮುನಯಃ ಸರ್ವೇ ಪ್ರಶಾಖಾಸು ಚ ದೇವತಾಃ ।
ಪರ್ಣೇಷು ವಸವಃ ದೇವಾಃ ಪುಷ್ಪೇಷು ಮರುತಸ್ತಥಾ ॥
ಪ್ರಜಾನಾಂ ಪತಯಃ ಸರ್ವೇ ಫಲೇಷ್ವೇವ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಾ ।
ಸರ್ವದೇವಮಯೀ ಹ್ಯೇಷಾ ಧಾತ್ರೀ ಚ ಕಥಿತಾ ಮಯಾ ॥
(ಪದ್ಮ. ಉತ್ತರ. 47/20-23)

ದ್ವಾದಶಿಯಂದು ವರ್ಜ್ಯವಾದವುಗಳು

ಕಾಂಸ್ಯಂ ಮಾಷಂ ಸುರಾಂ ಕ್ಷಾದ್ರಂ ತೈಲಂ ಪತಿತಭಾಷಕಾಮ್ ।
ವ್ಯಾಯಾಮಂ ಚ ಪ್ರವಾಸಂ ಚ ಪುನರ್ಭೋಜನ ಮೈಥುನೇ ।
ವೃಷಪೃಷ್ಠಂ ಮಸೂರಾನ್ನಂ ದ್ವಾದಶ್ಯಾಂ ಪರಿವರ್ಜಯೇತ್ ॥

ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ವಾಥ ವೈಶ್ಯೋ ವಾ ಶೂದ್ರೋ ವಾ ಸುರಸತ್ತಮೇ ।
ಭಕ್ತಿಂ ಕುರ್ವನ್ ವಿಶೇಷೇಣ ಮುಕ್ತಿಂ ಯಾತಿ ನ ಸಂಶಯಃ ॥
(ಪದ್ಮ. ಉತ್ತರ. 126/19)

ಸಂಸಾರಕರ್ದಮಾಲೇಪ ಪ್ರಕ್ಷಾಲನ ವಿಶಾರದಃ ।
ಪಾವನಃ ಪಾವನಾಂಚ ವಿಷ್ಣು ಭಕ್ತೋ ನ ಸಂಶಯಃ ॥
(ಪದ್ಮ. ಉತ್ತರ. 127/29)

ಭಕ್ತ್ಯಾ ವಾ ಸ್ನೇಹಭಾವೇನ ದ್ವೇಷಭಾವೇನ ವಾ ಪುನಃ ।
ಕೇಪಿ ಸ್ವಾಮಿತ್ವಭಾವೇನ ಬುದ್ಧ್ಯಾವಾ ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕಮ್ ॥
ಯೇನ ಕೇನಾಪಿ ಭಾವೇನ ಚಿಂತಯಂತಿ ಜನಾರ್ದನಮ್ ।
ಇಹ ಲೋಕೇ ಸುಖಂ ಭುಕ್ತ್ವಾ ಯಾಂತಿ ವಿಷ್ಣೋಃ ಸನಾತನಮ್ ॥
(ಪದ್ಮ. ಉತ್ತರ. 128/20)

ಪದ್ಮಪುರಾಣವು ಸರಳ-ಸುಂದರ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು ರಮಣೀಯವಾದ ವರ್ಣನೆಗಳಿಂದ ಆಕರ್ಷಕವಾದ ಕಥೆಗಳಿಂದ ಶೋಭಿಸಿದೆ. ಲೌಕಿಕ-ಪಾರಲೌಕಿಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಈ ಪುರಾಣವು ಗಾತ್ರದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ, ವಿಷಯದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಜನಪ್ರಿಯವೂ, ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠವೂ ಆಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಪ್ರತಿದಿನ ಜಪಿಸುವುದರಿಂದ, ಇದರಲ್ಲಿರುವ ಶ್ಲೋಕಗಳ ಶ್ರವಣದಿಂದ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕೆಲಸಕ್ಕೂ ಯಾವುದೇ ರೀತಿ ವಿಘ್ನಗಳು ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮನುಷ್ಯನ ಪಾಪಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗ ಮಾಡಿದ ಫಲವು ಪದ್ಮಪುರಾಣದ ಪಾರಾಯಣದಿಂದ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮಮೋಕ್ಷಗಳು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತವೆ. ಪದ್ಮಪುರಾಣವು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದರ ಒಂದೊಂದು ಅಧ್ಯಾಯ, ಒಂದೊಂದು ಖಂಡದ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ, ಪಾಠ-ಶ್ರವಣದಿಂದ ಮನುಷ್ಯನು ಪುನೀತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಇದು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾದುದು. ಇದು ಸಮಸ್ತ ವೇದದ ಫಲವನ್ನು ನೀಡುವ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಗ್ರಂಥವಾಗಿದೆ. ❑

॥ ಓಂ ಸ್ವಸ್ತಿ ॥

ಶೈವ ಪುರಾಣಗಳು

—ವಿದ್ವಾನ್ ಗಣಪತಿ ಹೆಗಡೆ
ಬೆಂಗಳೂರು

ಅಪೌರುಷೇಯಗಳೆನಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಧರ್ಮರಹಸ್ಯಗಳು ಹುದುಗಿವೆ. ಅಂತಹ ಧರ್ಮರಹಸ್ಯಗಳನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರಿಗೂ ತಿಳಿಹೇಳುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲು ಪುರಾಣಗಳು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿವೆ. ಅತ್ಯಂತ ಪವಿತ್ರ ಹಾಗೂ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಹವಾದ ಈ ಪುರಾಣಸಾಹಿತ್ಯ ರಾಶಿಯು ವೇದಗಳಂತೆಯೇ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ತತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತುತಪಡಿಸಿ ಲೋಕೋದ್ಧಾರವನ್ನು ಮಾಡುವ ಗುರಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಐದನೇ ವೇದವೆಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಈ ಹಿನ್ನಲೆಯಲ್ಲಿ ಶೈವಪುರಾಣಗಳ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ

ಅಪೌರುಷೇಯಗಳೆನಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಧರ್ಮರಹಸ್ಯಗಳು ಹುದುಗಿವೆ. ಅಂತಹ ಧರ್ಮರಹಸ್ಯಗಳನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರಿಗೂ ತಿಳಿಹೇಳುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲು ಪುರಾಣಗಳು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿವೆ. ಅತ್ಯಂತ ಪವಿತ್ರ ಹಾಗೂ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಹವಾದ ಈ ಪುರಾಣಸಾಹಿತ್ಯ ರಾಶಿಯು ವೇದಗಳಂತೆಯೇ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ತತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತುತಪಡಿಸಿ ಲೋಕೋದ್ಧಾರವನ್ನು ಮಾಡುವ ಗುರಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಐದನೇ ವೇದವೆಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಭಗವಾನ್ ವೇದವ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಣೀತವಾದ ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಪುರಾಣಗಳ ಮಹತ್ವ ಹೀಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಯದಿ ವಿದ್ಯಾತ್ ಚತುರ್ವೇದಾನ್ ಸಾಂಗೋಪನಿಷದಾನ್ ದ್ವಿಜಃ ।
ನ ಚೇತ್ಪುರಾಣಂ ಸಂವಿದ್ಯಾತ್ ನೈವ ನ ಸ್ಯಾತ್ ವಿಚಕ್ಷಣಃ ॥

ಚತುರ್ವೇದಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪಾರಂಗತನಾಗಿ ಸಾಂಗವಾಗಿ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿಳಿದಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡದ ಮನುಷ್ಯನು ವಿಚಕ್ಷಣನೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾರ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ವೇದಗಳ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರಿಸಿ ಅದರ ಮಹತ್ವವನ್ನು ವಿದ್ವಾಂಸರು ತಿಳಿಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ಅನೇಕ ಗೂಢಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಆಖ್ಯಾನ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಉಪಾಖ್ಯಾನಗಳ ಮೂಲಕ ಅತ್ಯಂತ ಸರಳಗೊಳಿಸಿಕೊಡಲು ಪುರಾಣಗಳು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿವೆ. (ಆಖ್ಯಾನವೆಂದರೆ ಸ್ವತಃ ಕಣ್ಣಿಂದ ನೋಡಿದ ಘಟನೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದು. ಉಪಾಖ್ಯಾನವೆಂದರೆ ಇತರರಿಂದ ಕೇಳಿತಿಳಿದ ಘಟನೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದು) ಅತ್ಯಂತ ಸರಳ ಹಾಗೂ ಸರಸವಾದ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪುರಾಣಗಳು ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಸಾರಸರ್ವಸ್ವ.

ಅಂತಹ ಭಗವಾನ್ ವೇದವ್ಯಾಸ ರಚಿತವೆಂದು ನಂಬಲಾಗಿರುವ ಪ್ರಖ್ಯಾತ ಪುರಾಣಗಳು 18. ಬೋಧಪ್ರದವೂ, ನಿತ್ಯನೂತನವಾದವೂ ಆದ ಈ ಪುರಾಣಗಳ ಉಲ್ಲೇಖ ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಭಾಗವತದ **12/7/23.24.** ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ **18** ಮುಖ್ಯ ಪುರಾಣಗಳೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ರಾಜನೀತಿ, ಧರ್ಮನೀತಿ, ಇತಿಹಾಸ, ಸಮಾಜವಿಜ್ಞಾನ, ಗ್ರಹನಕ್ಷತ್ರವಿಜ್ಞಾನ, ಆಯುರ್ವೇದ, ಅಲಂಕಾರ, ವ್ಯಾಕರಣ, ಭೂಗೋಳ, ಜ್ಯೋತಿಷ ಮುಂತಾದ ವಿವಿಧ ವಿದ್ಯೆಗಳ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಯಿದೆ. ಹಾಗೂ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ವಿದ್ಯಾ ವಿಷಯಗಳ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಯಿದೆ. ಪ್ರಪಂಚದ ಪುರಾತನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಆಧಾರಭೂತವಾದ ಭಾರತೀಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಪುರಾಣಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ, ಜನಜೀವನದ ಸ್ವಾರಸ್ಯ ಮತ್ತು ನಾಗರಿಕತೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಕಥೆಗಳ ಮೂಲಕ ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರಲ್ಲೂ ಪ್ರಚುರಪಡಿಸಿದ ಶ್ರೇಯಸ್ಸು ಈ ಪುರಾಣಗಳಿಗೆ ಸೇರುತ್ತದೆ. ಈಗಲೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಈ ಪುರಾಣಗಳು ಮತ್ತು ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಕಥೆಗಳೇ ಮೂಲಾಧಾರ. ಹಾಗಂತ ಪುರಾಣಗಳು ಕೇವಲ ಸಂಗ್ರಹವಲ್ಲ. ಒಂದೊಂದು ಸಹ ಜ್ಞಾನದ ಭಂಡಾರವೇ ಆಗಿದೆ. ಭಾರತದ ವಿದ್ವತ್ಪರಂಪರೆ ಮತ್ತು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವಿದ್ವಾಂಸರೂ ಇಂದು ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ ಅವುಗಳ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಭಾರತೀಯ ಇತಿಹಾಸದ ಅಮೂಲ್ಯ ಗ್ರಂಥಗಳೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವಿವಿಧ ಆಯಾಮಗಳು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಸುಹೊಕ್ಕಾಗಿವೆ. ಅಧ್ಯಾತ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ, ಜೀವನಕೋಶ, ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ, ಸನಾತನ ಆರ್ಯಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಸ್ವರೂಪ, ವೇದಗಳ ಸರಳ ಸರಸ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ಇದರಲ್ಲಿ ತೀರ್ಥ ರಹಸ್ಯ, ತೀರ್ಥ ಮಹಾತ್ಮೆ, ಮತ್ತು ತೀರ್ಥಗಳ ಇತಿಹಾಸವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದುಃಖ ನಿವೃತ್ತಿಯ ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಪರಲೋಕ ವಿಜ್ಞಾನ, ಜನ್ಮಾಂತರ ಮತ್ತು ಲೋಕಾಂತರಗಳ ರಹಸ್ಯಗಳು ವಿವೃತವಾಗಿವೆ. ಪುರಾಣಗಳ

ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಆಳವಾದ ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮರಹಸ್ಯ, ಕರ್ಮಫಲಗಳ ನಿರೂಪಣೆ, ನಕ್ಷತ್ರ ವಿಜ್ಞಾನ, ರತ್ನ ವಿಜ್ಞಾನ, ಶಕುನ ಶಾಸ್ತ್ರ, ಮುಂತಾದ ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸರಳವೂ, ರೋಚಕವೂ ಆದ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸುವುದು ವೇದ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ವೇದ ಅಥವಾ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಾಗಿರುವ ಜೀವನದ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಹಾಗೂ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಉಪದೇಶಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗಳ ಮೂಲಕ ವಿವರವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳೊಂದಿಗೆ ಅದೇ ಉಪದೇಶಗಳನ್ನು ಪುರಾಣವು ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಭಾವಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ.

ಸೂತ್ರರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಉಪದೇಶಗಳನ್ನು ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನ ಪಡೆದವರು ಮಾತ್ರವೇ ಅರಿಯಬಹುದು. ಆದರೆ ಅದೇ ಉಪದೇಶಗಳು ಪುರಾಣಗಳ ಮೂಲಕ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಬಂದಾಗ ಒಬ್ಬ ಸಾಮಾನ್ಯನೂ ಕೂಡ ಅದನ್ನರಿತು ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಬಹುಕಾಲ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೂಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

ಉದಾ: ಸತ್ಯಂ ವದ–ಉಪನಿಷತ್ ವಾಕ್ಯ, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಬಹಳಷ್ಟು ವೇದಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದಂತಹ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಅದೇ ಸತ್ಯವನ್ನೇ ಹೇಳು ಎಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು ಸತ್ಯಪ್ರತಿಬೋಧಕವಾದ ಸತ್ಯಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನ ಕಥೆಯ ಮೂಲಕ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಕಥೆಯನ್ನು ಓದಿದಾಗ ಅಥವಾ ಕೇಳಿದಾಗ ಜನರ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೇಲೆ ಅಗಾಧವಾದ ಆಳವಾದ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಬಲ್ಲ ಪರಿಣಾಮವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಪುರಾಣಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರನ್ನು ತಲುಪುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಯತ್ನಶಾಲಿಗಳಾಗಿವೆ.

ಧರ್ಮಂ ಚರ–ವೇದವಾಕ್ಯ. ಮಾತೃದೇವೋ ಭವ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸೂಕ್ತವಾದ ಕಥೆಗಳ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಹೇಳಿದಾಗ ಅದರ ಪರಿಣಾಮವೇ ಬೇರೆ ರೀತಿಯದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಮಾನವನಲ್ಲಿ ಬಿತ್ತಬೇಕಾದ ಕ್ಷಮಾ, ದಾನ, ಕರುಣೆ ಮುಂತಾದ ಉತ್ತಮ ಗುಣಗಳನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿಯೇ ಪುರಾಣಗಳ ಮಾಧ್ಯಮದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಬಿಡಬಹುದು. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿ ಹೇಳಲು ಒಳ್ಳೆಯ ಕಥೆಗಳಿರುವಂತೆ ಕೆಟ್ಟ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ದೂರಮಾಡಲು ಬೇಕಾದ ದುಷ್ಟ ಪಾತ್ರಗಳ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಹೆಣೆದು ಅವುಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವಂತೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಪುರಾಣಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಭಾವಪೂರ್ಣವಾದ ಮಾಧ್ಯಮಗಳಾಗಿವೆ.

ರಸರಹಿತವಾಗಿರುವ, ಆಚರಿಸಲು ಕಷ್ಟಕರವಾದ ಉಪದೇಶಗಳನ್ನು ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಪಾಲಿಸುವುದು ಕಷ್ಟಕರ. ಆದರೆ ಪುರಾಣೋಕ್ತವಾಗಿ ಬಂದಿರುವ ಅದೇ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಜನಸಾಮಾನ್ಯರು ಅತ್ಯಂತ ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಪಾಲನೆ ಮಾಡತೊಡಗುತ್ತಾರೆ. ಕಥಾ ಶ್ರವಣದಿಂದ ಅವರ ಚಿತ್ತವು ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಏಳುತ್ತಿರುವ ಅನೇಕ ರೀತಿಯ ಸಂದೇಹಗಳು ನಿವಾರಣೆಯಾಗುತ್ತವೆ.

ವೇದಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವಿಭಜಿಸಿದವರೂ ವ್ಯಾಸರೇ. ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದವರು ವ್ಯಾಸರೇ. ವೇದಗಳ ಜ್ಞಾನವೇ ಇಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿಯೂ ಕೂಡ ಅಷ್ಟೇ ಮಹತ್ತರವಾದ ಜ್ಞಾನ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಬೇಕಾದಂತಹ ರಚನೆ ಪುರಾಣಗಳ ಮೂಲಕ ಆಯಿತು. ವೇದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಅರಿವಿಲ್ಲದವರೂ ಜ್ಞಾನಿಗಳಾಗಬಹುದು ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ವೇದ ಹಾಗೂ ಪುರಾಣಗಳೆರಡರ ಗುರಿಯೂ ಒಂದೇ. ಅದೇನೆಂದರೆ ಮಾನವನನ್ನು ಈ ಬಂಧನದಿಂದ ಮುಕ್ತಗೊಳಿಸುವುದು. ಈ ಗುರಿ ತಲುಪುವಲ್ಲಿ ಪುರಾಣಗಳೂ ವೇದಗಳಷ್ಟೇ ಪ್ರಭಾವಪೂರ್ಣವಾದ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡಿವೆ. ಆಧುನಿಕ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಪುರಾಣಗಳಿಂದಲೇ ಧರ್ಮರಕ್ಷಣೆಯಾಗುವುದು. ಆಕರ್ಷಕ ಶೈಲಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಜನರು ಅದರತ್ತ ಆಕರ್ಷಿತರಾಗುತ್ತಾರೆ.

'ಪುರಾಣಮ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದ ಅಥರ್ವವೇದದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ ಮತ್ತು

ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತು ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಪ್ರಾಚೀನ ಸಾಹಿತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಪುರಾಣಗಳ ಪ್ರಾಚೀನತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ವಿದ್ವಾಂಸರಲ್ಲಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದಗಳಿದ್ದರೂ ಶಬ್ದಾರ್ಥಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ 'ಪುರಾ ಭವಂ ಪುರಾಣಂ' ಅಂದರೆ ಪುರಾತನ ಸಾಹಿತ್ಯವೇ ಪುರಾಣ ಎಂಬರ್ಥವೂ 'ಪುರಾಪಿ ನವಂ ಪುರಾಣಮ್' ಅಂದರೆ ಸನಾತನವೂ ಮತ್ತು ನಿತ್ಯ ನೂತನವೂ ಆದ ಧರ್ಮವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವ ಸಾಹಿತ್ಯವೇ ಪುರಾಣ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಮತ್ಸ್ಯ ಮಹಾಪುರಾಣದ 51ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಪುರಾಣದ ಪ್ರಾಚೀನತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಒಂದು ಶ್ಲೋಕವಿದೆ.

ಪುರಾಣಂ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಾಣಾಂ ಪ್ರಥಮಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸ್ಮೃತಮ್ ।
ಅನಂತರಂ ಚ ವಕ್ತ್ರೇಭ್ಯೋ ವೇದಾಸ್ತಸ್ಯ ವಿನಿರ್ಗತಾಃ ॥

ಬೇರೆಲ್ಲ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಮೊದಲು ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ಮೃತಿಪಥಕ್ಕೆ ಬಂದದ್ದು ಪುರಾಣಗಳು. ತದನಂತರ ಅವನ ಚತುರ್ಮುಖಗಳಿಂದ ವೇದಗಳು ಉದ್ಭವವಾದವು ಎಂಬುದು ಈ ಶ್ಲೋಕದ ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಈ ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಪುರಾಣ ಕೇವಲ 9000 ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು ಅತ್ಯಂತ ಚಿಕ್ಕ ಪುರಾಣವೆನಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಸುಮಾರು 89 ಸಾವಿರಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಸ್ಕಾಂದ ಪುರಾಣವು ಅತ್ಯಂತ ದೊಡ್ಡದಾಗಿದೆ.

ಸರ್ಗಶ್ಚ ಪ್ರತಿಸರ್ಗಶ್ಚ ವಂಶೋ ಮನ್ವಂತರಾಣಿ ಚ ।
ವಂಶಾನಚರಿತಂ ಚೇತಿ ಪುರಾಣಂ ಪಂಚ ಲಕ್ಷಣಂ ॥

ಎಂಬುದಾಗಿ ಮತ್ಸ್ಯ, ವಿಷ್ಣು ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಪುರಾಣದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಪುರಾಣಗಳಿಗೆ ಐದು ಲಕ್ಷಣಗಳಿವೆ. ಅವು ಯಾವುವೆಂದರೆ ಸರ್ಗ, ಪ್ರತಿಸರ್ಗ, ವಂಶ, ಮನ್ವಂತರ ಮತ್ತು ವಂಶಾನುಚರಿತೆ ಎಂಬುದಾಗಿ 5 ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ಪುರಾಣವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಹಲವಾರು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಧರ್ಮ, ವೇದಾಂತ, ಆದ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸಾಧನೆಗಳು, ಯೋಗ, ಜ್ಯೋತಿಷ, ಯಂತ್ರ, ಮಂತ್ರ, ವೈದ್ಯ, ವ್ಯಾಕರಣವೇ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಹಲವಾರು ವಿಷಯಗಳು ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಪದ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾದ ಈ ಕೆಳಕಂಡ ಶ್ಲೋಕವು 'ವೇದವ್ಯಾಸರ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸ್ವಯಂ ನಾರಾಯಣನೇ ಅವತರಿಸಿ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ನೀಡಿದನು' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತದೆ.

ನಿಸ್ತಾರಾಯ ತು ಲೋಕಾನಾಂ ಸ್ವಯಂ ನಾರಾಯಣಪ್ರಭುಃ ।
ವ್ಯಾಸರೂಪೇಣ ಕೃತವಾನ್ ಪುರಾಣಾನಿ ಮಹೀತಲೇ ॥

ವೇದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವ ಗ್ರಂಥರಾಶಿಯಾದ ಪುರಾಣಗಳು ಮಹಾಪುರಾಣಗಳು ಹಾಗೂ ಉಪಪುರಾಣಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ 18 ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಸಾತ್ವಿಕ ಪುರಾಣಗಳು ರಾಜಸ ಪುರಾಣಗಳು ಮತ್ತು 'ತಾಮಸ ಪುರಾಣ'ಗಳೆಂದು 3 ಭಾಗಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲಾಗಿದೆ.

ವೈಷ್ಣವಂ ನಾರದೀಯಂ ಚ ತಥಾ ಭಾಗವತಂ ಶುಭಂ ।
ಗಾರುಡಶ್ಚ ತಥಾ ಪಾದ್ಮಂ ವಾರಾಹಂ ಶುಭದರ್ಶನೇ
ಸಾತ್ವಿಕಾನಿ ಪುರಾಣಾನಿ ವಿಜ್ಞೇಯಾನಿ ಶುಭಾನಿ ವೈ ॥

(1) ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ (2) ನಾರದ ಪುರಾಣ (3) ಭಾಗವತ ಪುರಾಣ (4) ಗರುಡ ಪುರಾಣ (5) ಪದ್ಮ ಪುರಾಣ (6) ವರಾಹ ಪುರಾಣಗಳು 'ಸಾತ್ವಿಕ ಪುರಾಣಗಳು' ಎಂಬುದಾಗಿ ಈ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಶ್ಲೋಕವು ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ.

ಅದರಂತೆಯೇ

ಬ್ರಹ್ಮಾಡಂ ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತಂ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯಂ ತಥೈವ ಚ ।
ಭವಿಷ್ಯಂ ವಾಮನಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಂ ರಾಜಸಾನಿ ನಿಬೋಧತ ॥

ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕಾನುಸಾರವಾಗಿ (1) ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಪುರಾಣ (2) ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತಪುರಾಣ (3) ಮಾರ್ಕಂಡೇಯಪುರಾಣ (4) ಭವಿಷ್ಯಪುರಾಣ (5) ವಾಮನಪುರಾಣ ಮತ್ತು (6) ಬ್ರಾಹ್ಮ ಪುರಾಣ ಇವುಗಳು 'ರಾಜಸ ಪುರಾಣ'ಗಳು.

ಇನ್ನು ತಾಮಸ ಪುರಾಣಗಳು.

ಮಾತ್ಸ್ಯಂ ಕೌರ್ಮಂ ತಥಾ ಲೈಂಗಂ ಶೈವಂ ಸ್ಕಾಂದಂ ತಥೈವ ಚ ।
ಆಗ್ನೇಯಂ ಚ ಷಡೇತಾನಿ ತಾಮಸಾನಿ ನಿಬೋಧತ ॥

(1) ಮತ್ಸ್ಯಪುರಾಣ (2) ಕೂರ್ಮಪುರಾಣ (3) ಲಿಂಗಪುರಾಣ (4) ಶೈವಪುರಾಣ (5) ಸ್ಕಂದಪುರಾಣ ಮತ್ತು (6) ಅಗ್ನಿಪುರಾಣ, ಈ ಆರು ಪುರಾಣಗಳು 'ತಾಮಸ ಪುರಾಣ'ಗಳ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರುತ್ತದೆ.

ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವಿಷ್ಣು ಸಂಬಂಧೀ, ಕೆಲವು ಶಿವ ಸಂಬಂಧೀ, ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಅನ್ಯ ದೇವತಾ ಸಂಬಂಧೀ ಪುರಾಣಗಳಿವೆ. ವಿಷ್ಣುಸಂಬಂಧೀ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ವೈಷ್ಣವ ಪುರಾಣಗಳೆಂದೂ, ಶಿವ ಸಂಬಂಧೀ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಶೈವ ಪುರಾಣಗಳೆಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ವಿಂಗಡಿಸುವಾಗಿನ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಭೇದವಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಗ್ರಂಥವಾದ 'ಪುರಾಣಭಾರತ' ಕೋಶದ ಅನುಗುಣವಾಗಿ 18 ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ 10 ಶಿವಪುರಾಣಗಳಿವೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ನಾಲ್ಕು ಮಾತ್ರ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣಗಳು. ನಾವಿಂದು ಶಿವನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕೆಲವು ಪುರಾಣಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳೋಣ.

ನಮಗೆಲ್ಲ ತಿಳಿದಿರುವಂತೆ ಭಗವಾನ್ ವೇದವ್ಯಾಸರು ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ 18 ಮಹಾಪುರಾಣಗಳು ಈ ಕೆಳಗೆ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುವಂತೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ.

ಬ್ರಾಹ್ಮಂ ಪಾದ್ಮಂ ವೈಷ್ಣವಂ ಚ ವಾಯವೀಯಂ ತಥೈವ ಚ ।
ಭಾಗವತಂ ನಾರದೀಯಂ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯಂ ಚ ಕೀರ್ತಿತಂ ॥

ಆಗ್ನೇಯಂ ಚ ಭವಿಷ್ಯಂ ಚ ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತಲಿಂಗಕೇ ।
ವಾರಾಹಂ ಚ ತಥಾ ಸ್ಕಾಂದಂ ವಾಮನಂ ಕೂರ್ಮ ಸಂಹಿತಂ ।
ಮತ್ಸ್ಯಂ ಚ ಗಾರುಡಂ ತದ್ವತ್ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಾಖ್ಯಮಿತಿ ತ್ರಿಷಟ್ ॥

'ಮ'ದ್ವಯಂ 'ಭ'ದ್ವಯಂ ಚೈವ 'ಬ್ರ'ತ್ರಯಂ 'ವ' ಚತುಷ್ಟಯಂ ।
ಅ' ನಾ' ಪ' ಲಿಂ' ಗ' ಕೂ' ಸ್ಕಾ' ನಿ ಪುರಾಣಾನಿ ಪ್ರಚಕ್ಷತೇ ॥

ಬ್ರಹ್ಮ ಪುರಾಣ

ಮುಖ್ಯ ಶೈವಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸುವುದಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಣ. ಮಹಾತ್ಮರಾದ ವ್ಯಾಸರು ಸಕಲಲೋಕಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಣವನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಭಾಗಗಳೆಂಬ ಎರಡು ವಿಭಾಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ನಾನಾ ಉಪಾಖ್ಯಾನ ಮತ್ತು ಇತಿಹಾಸಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ 10,000 ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದೊಳಗೊಂಡ ಈ ಪುರಾಣವು ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮಮೋಕ್ಷದಾಯಕವಾಗಿದ್ದು ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಪುರಾಣವೆನಿಸಿದೆ. ವಿಶ್ವಸೃಷ್ಟಿ ಹಾಗೂ ದೇವತೆಗಳ ಸೃಷ್ಟಿ, ದೇವತೆಗಳು ರಾಕ್ಷಸರು ದಕ್ಷನೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಜೇಶ್ವರರ ಉತ್ಪತ್ತಿ, ತೀರ್ಥಗಳ ಮಹಾತ್ಮೆ, ತದನಂತರದಲ್ಲಿ ಶ್ರವಣದಿಂದ ಮಹಾಪಾಪಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದು, ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯದೇವನ ವಂಶಾನುಕೀರ್ತನೆ, ಸೂರ್ಯವಂಶದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಸಕಲ ನಯನಾಭಿರಾಮನಾದ ಶ್ರೀರಾಮನ ಅವತಾರ ವರ್ಣನೆ, ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರವಂಶದ ವಿವರಣೆ, ಜಗದೀಶ್ವರನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅವತಾರ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿವರಣೆಗಳಿವೆ. ದ್ವೀಪ, ಸಮುದ್ರ, ಖಂಡಗಳು, ಪಾತಾಳ, ಸ್ವರ್ಗ, ನರಕ, ಇವುಗಳ ವರ್ಣನೆ ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿದೆ. ಶಿವಸಂಬಂಧಿ ಪುರಾಣವೆನ್ನಲು ಕಾರಣೀ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ದೇವಿ ಪಾರ್ವತಿಯ ಅವತಾರ, ಆಕೆಯ ವಿವಾಹ ಮಹೋತ್ಸವ, ದಕ್ಷಪ್ರಜೇಶ್ವರನ ಕಥೆ ಮುಂತಾದವು ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಅತಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಇದನ್ನು ಶೈವ ಪುರಾಣವೆನ್ನಬಹುದು. ತೀರ್ಥಯಾತ್ರಾವಿಧಾನ, ಪುರುಷೋತ್ತಮಕ್ಷೇತ್ರದ ವರ್ಣನೆ, ವಿಸ್ತಾರ ಕೃಷ್ಣಚರಿತೆ, ಯಮಲೋಕದ ವರ್ಣನೆ, ಪಿತೃಶ್ರಾದ್ಧ

ವಿಧಾನ, ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮ, ನಿವೃತ್ತ ಧರ್ಮ, ಪ್ರಳಯದ ವರ್ಣನೆ, ಸಾಂಖ್ಯಯೋಗ ವಿವರಣೆ, ಬ್ರಹ್ಮವಿಚಾರ, ಹಾಗೂ ಪುರಾಣಗಳ ಪ್ರಶಂಸೆ, ಈ ವಿಷಯಗಳು ಅತ್ಯಂತ ವಿವರಣಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಪದ್ಮ ಪುರಾಣ

ಪದ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲೂ ಶಿವವಿಷಯವು ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿದೆ. ಪದ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿ ಖಂಡ, ಭೂಖಂಡ, ಸ್ವರ್ಗಖಂಡ, ಪಾತಾಳ ಖಂಡ, ಉತ್ತರ ಖಂಡ ಎಂಬುದಾಗಿ 5 ಖಂಡಗಳಿವೆ. ಸೃಷ್ಟಿ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಗಿರಿಜಾ ಕಲ್ಯಾಣ ಮತ್ತು ತಾರಕೋಪಾಖ್ಯಾನಗಳು ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಜೊತೆಗೆ ಧರ್ಮ, ಬ್ರಹ್ಮ ಯಜ್ಞವಿಧಾನ, ವೇದಪಾಠಾದಿಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳು, ದಾನ, ಅನ್ಯಾನ್ಯ ವ್ರತಗಳು ಗೋಮಾಹಾತ್ಮೆ, ನವಗ್ರಹಗಳ ಪೂಜಾವಿಧಾನ, ಹೀಗೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ವೇದವ್ಯಾಸರು ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮುಂದಿನ ಖಂಡಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದ ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಭೂಲೋಕದ ಸ್ಥಿತಿ, ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥಗಳ ಕಥೆ, ಕಾಶಿ, ಗಯಾ, ಪ್ರಯಾಗ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ಮಹಾತ್ಮೆ ಹೀಗೆ ಇನ್ನೂ ಹಲವಾರು ವಿಚಾರಗಳ ಪ್ರಸ್ತುತಿ ಇದೆ. ಐದನೆಯದಾದ ಉತ್ತರಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಹೇಶ್ವರನು ಪಾರ್ವತಿದೇವಿಗೆ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದ ಪರ್ವತೋಪಾಖ್ಯಾನ, ಜಲಂಧರನ ಕಥೆ ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಶೈಲಾದ್ಯನುವರ್ಣನೆ, ಗಂಗಾದಿತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ಪುಣ್ಯ ಮಹಿಮೆ ಅನ್ನಾದಿ ದಾನಗಳ ಮಹತ್ವ, ಮಹಾದ್ವಾದಶೀ ವ್ರತ ಹೀಗೆ ನೂರಾರು ವಿಚಾರಗಳ ವಿವರಣೆ ಇದೆ.

ವಾಯು ಪುರಾಣ

ಶೈವಪುರಾಣಗಳ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿರುವ ಇನ್ನೊಂದು ಪುರಾಣವೆಂದರೆ ಅದು ವಾಯುಪುರಾಣ. ಈ ಪುರಾಣವನ್ನು ಶ್ರೀಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಮರೀಚಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ 24,000 ಶ್ಲೋಕಗಳಿವೆ. ವಾಯುದೇವನು ಶ್ವೇತಕಲ್ಪ ಪ್ರಸಂಗದಿಂದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿರುವ ಕಾರಣ ಇದು ವಾಯುಪುರಾಣ ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಭಾಗಗಳೆಂಬ ಎರಡು ವಿಭಾಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಲಕ್ಷಣ, ಸೃಷ್ಟಿವರ್ಣನೆ, ಮನ್ವಂತರ, ರಾಜವಂಶ, ಮಾಸಗಳ ಮಹಾತ್ಮೆ, ದಾನಧರ್ಮಗಳು, ರಾಜಧರ್ಮ, ಭೂಮಿ ಪಾತಾಳ ಅಂತರಿಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವರ ವಿಚಾರ, ವ್ರತ ಕಾರ್ಯಾದಿಗಳ ನಿರ್ಣಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಹಲವು ವಿಚಾರಗಳು ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿವೆ. 'ಶಿವಸಂಹಿತೆ' ಈ ಪುರಾಣದ ಉತ್ತರ ಭಾಗದ ವಿಶೇಷ. ನರ್ಮದಾನದಿಯ ತೀರ್ಥವರ್ಣನೆ, ಇದರಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಅಂಶ. ಈಶ್ವರನು ತನ್ನ ಶರೀರದಿಂದಲೇ ಒಂದು ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನದಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಭೋಲೋಕಕ್ಕೆ ಕಳಿಸಿದನು, ಅದೇ ನರ್ಮದಾ ನದಿ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ನದಿಯ ಉತ್ತರ ತೀರದಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿರುವ ರುದ್ರಭಕ್ತರು ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣತೀರದಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿರುವ ಸಕಲರೂ ಕೂಡ ವೈಕುಂಠವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಓಂಕಾರೇಶ್ವರದಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರುವವರೆಗೆ ನರ್ಮದಾನದಿಗೆ 34 ಸಂಗಮಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಸಮುದ್ರಸಂಗಮವೂ ಸೇರಿದರೆ 35 ಸಂಗಮಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಈ ನದೀ ತೀರದಲ್ಲಿ ಸಾವಿರಾರು ಪವಿತ್ರ ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರಗಳಿವೆ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಚಾರಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಈ ನರ್ಮದಾನದಿಯ ಮಹಿಮೆ ಮತ್ತು ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ವಾಯುದೇವನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಶಿವಪರಮಾತ್ಮನ ಈ ಸಂಹಿತೆಯು ಅತ್ಯಂತ ಪುಣ್ಯಕರವಾದದ್ದು ಎಂದು ತಿಳಿಯಲಾಗಿದೆ.

ನಾರದೀಯ ಪುರಾಣ

ಭಕ್ತಿಯ ತತ್ವಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ವಿಶೇಷ ಪುರಾಣವಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಮರೀಚಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಪುರಾಣ ನಾರದೀಯ ಪುರಾಣ. 25,000 ಶ್ಲೋಕಗಳ ಮೂಲಕ ಬೃಹತ್ ಕಲ್ಪಕಥೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪೂರ್ವಭಾಗ ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ. ಮೋಕ್ಷದ ಉಪಾಯಗಳು, ವೇದಾಂಗಗಳು, ಬಂಧಮೋಕ್ಷ, ಮಂತ್ರಶೋಧನ, ದೀಕ್ಷೆ, ಮಂತ್ರೋದ್ಧಾರ, ನಾನಾವಿಧಪ್ರಯೋಗಗಳು, ಕವಚ, ಸಹಸ್ರನಾಮಸ್ತೋತ್ರ, ಪಂಚಾಯತನ ದೇವತೆಗಳ ಮಂತ್ರಗಳು, ಇವುಗಳ ವಿವರಣೆಯಿದೆ. ವಿವಿಧ ಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ವಿವಿಧ ತಿಥಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ವ್ರತಗಳು ಮೊದಲಾದವನ್ನು ನಾವಿಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು.

ಉತ್ತರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಗಂಗೆಯ ಕಥೆ, ಗಯಾಯಾತ್ರೆ, ಕಾಶೀಮಹಾತ್ಮೆ, ಗೋಕರ್ಣಕ್ಷೇತ್ರಮಹಾತ್ಮೆ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಚಾರಗಳು ವಿವರಣಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಲಭ್ಯವಿದ್ದು ಈ ಪುರಾಣಪಠನ ಅಥವಾ ಶ್ರವಣ ಮಾಡುವವನು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಅಗ್ನಿ ಪುರಾಣ

ಅಗ್ನಿ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ 15,000 ಶ್ಲೋಕಗಳಿದ್ದು, ಬ್ರಹ್ಮನು ಮರೀಚಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಅವತಾರಗಳ ವರ್ಣನೆ, ವಿಷ್ಣುಪೂಜೆ, ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯ, ಮಂತ್ರ, ಮುದ್ರಾ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಲಕ್ಷಣ, ಸೃಷ್ಟಿ ವರ್ಣನೆ, ಸರ್ವದೇವತೆಗಳ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ವಿಧಾನ, ಗಾಯತ್ರ್ಯರ್ಥ ಕಥನ, ಲಿಂಗಸ್ತೋತ್ರ, ಆಯುರ್ವೇದ, ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆ, ನಾನಾ ಪೂಜೆಗಳು, ಜ್ಯೋತಿಷ, ರಾಜನೀತಿ, ಶಿಲ್ಪ, ದೇವಾಲಯ, ಕೆಲವು ದೇವತಾ ಉಪಾಸನೆಗಳು, ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರ, ಆಯುರ್ವೇದ ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಪದ್ಧತಿಗಳು, ಕೆಲವು ವ್ರತಗಳ ವಿವರಣೆ, ನಾಟಕ, ನೃತ್ಯ, ಅಭಿನಯ, ಅಲಂಕಾರ ವ್ಯಾಕರಣ ಛಂದಸ್ ಯಮಗೀತೆ ಗಣೇಶಗೀತೆ ರಾಮಾಯಣ ಮಹಾಭಾರತ ಮುಂತಾದವುಗಳಿದೆ.

ಲಿಂಗ ಪುರಾಣ

ಧರ್ಮಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಶಿವನು ಅಗ್ನಿಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಅಗ್ನಿ ಕಲ್ಪಕಥಾವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದೇ ಲಿಂಗ ಪುರಾಣ. ಇದನ್ನು ವೇದವ್ಯಾಸರು ಅನೇಕ ಉಪಾಖ್ಯಾನಗಳಿಂದ ಚಿತ್ರಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಎರಡು ಭಾಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಈ ಪುರಾಣವು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಈಶ್ವರನ ಮಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಪುರಾಣವು ಎಲ್ಲ ಪುರಾಣಗಳ ಸಾರರೂಪವೇ ಆಗಿದೆ. ದಾರುಕಾವನ ಪ್ರಸಂಗ, ಲಿಂಗೋದ್ಭವ, ಲಿಂಗಪೂಜೆ, ಯೋಗಾಖ್ಯಾನ, ಕಲ್ಪಾಖ್ಯಾನ, ಸನತ್ಕುಮಾರ ನಂದಿ ಸಂವಾದ, ದಧೀಚಿ ಚರಿತೆ, ಪ್ರಶ್ನಪೂರ್ವಕ ಸಂಕ್ಷೇಪ ಸೃಷ್ಟಿ ಕಥನ, ಶಿವ ಚರಿತ್ರೆ, ನೃಪಾಖ್ಯಾನ, ಯುಗಧರ್ಮ, ಭುವನ ಕೋಶಾಖ್ಯಾನ, ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರವಂಶ, ತ್ರಿಪುರಾಖ್ಯಾನ, ಲಿಂಗಪ್ರತಿಷ್ಠೆ, ಶಿವವ್ರತ, ಸದಾಚಾರ, ಪಶುಪಾಶವಿಮೋಚನೆ, ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ, ಅರಿಷ್ಟ, ಕಾಶಿ, ಶ್ರೀಶೈಲವರ್ಣನೆ, ಅಂಧಕಾಸುರಾಖ್ಯಾನ, ವರಾಹ ಚರಿತ್ರೆ, ನರಸಿಂಹ ಚರಿತ್ರೆ, ಜಲಂಧರ ವಧೆ, ದಕ್ಷಯಜ್ಞವಿನಾಶ, ಕಾಮದಹನ, ಗಿರಿಜಾಪಾಣಿಗ್ರಹಣ, ಶಿವಸಹಸ್ರನಾಮ, ವಿನಾಯಕೋಪಾಖ್ಯಾನ, ಉಪಮನ್ಯುವಿನ ಕಥೆ ಇವು ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಶಿವಪೂಜೆ, ಬಹುವಿಧ ದಾನಗಳು, ಶಿವ ಮಹಾತ್ಮ್ಯ, ವಿಷ್ಣು ಮಹಾತ್ಮ್ಯ, ಸನತ್ಕುಮಾರ ನಂದೀಶ ಸಂವಾದ, ಅಂಬರೀಷನ ಕಥೆ, ಸ್ನಾನಯಾಗಾದಿಗಳು, ಶ್ರಾದ್ಧಪ್ರಕರಣ, ಪ್ರತಿಷ್ಠಾತಂತ್ರ, ಸೂರ್ಯಪೂಜಾವಿಧಾನ, ಅಘೋರಕೀರ್ತನೆ, ತ್ರ್ಯಂಬಕಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ, ಗಾಯತ್ರೀಮಹಿಮೆ, ವಜ್ರೇಶ್ವರೀವಿದ್ಯೆ ಇವುಗಳು ಉತ್ತರ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಅಂಶಗಳು. ಈ ಪುರಾಣವನ್ನು ಶಿವನ ಮಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಜನರಿಗೆ ತಿಳಿಸುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಭಗವಾನ್ ವೇದವ್ಯಾಸರೇ ರಚನೆ ಮಾಡಿದರು.

ಸ್ಕಾಂದ ಪುರಾಣ

ಶಿವ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ, ಬ್ರಹ್ಮದೇವನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಬಹು ದೀರ್ಘವಾದ ಹಾಗೂ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಪುರಾಣವೇ ಸ್ಕಾಂದಪುರಾಣ. ಎಲ್ಲ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುವ ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ 7 ಖಂಡಗಳಿದ್ದು, ಒಟ್ಟು 89,000 ಶ್ಲೋಕಗಳಿವೆ. ಸ್ಕಾಂದಪುರಾಣವನ್ನು ವೇದವ್ಯಾಸರೇ ರಚನೆ ಮಾಡಿದರು. ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿರುವ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ವಿದ್ವಾಂಸರೂ ಕೂಡ 'ಇದರಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪದದಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಶಿವನ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯವಿದೆ' ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮಾಹೇಶ್ವರ ಖಂಡ

ಅತ್ಯಂತ ಬೃಹತ್ ಪುರಾಣ. ಈ ಪುರಾಣದ ಮೊದಲ ಖಂಡವನ್ನು ಮಾಹೇಶ್ವರ ಖಂಡ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ತತ್ಪುರುಷ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಮಾಹೇಶ್ವರ ಧರ್ಮಗಳು ಸ್ಕಂದನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ದಕ್ಷಯಜ್ಞ ಕಥೆ, ಕೇದಾರ ಮಹಾತ್ಮ್ಯ, ದೇವೇಂದ್ರ ಚರಿತ್ರೆ, ಶಿವಲಿಂಗಾರ್ಚನೆಯ ಫಲ, ಸಮುದ್ರಮಥನ, ಪಾರ್ವತ್ಯುಪಾಖ್ಯಾನ, ನಾರದ ಸಮಾಗಮ, ಕುಮಾರ ಮಹಾತ್ಮ್ಯ, ದ್ಯೂತಪ್ರವರ್ತನಾಖ್ಯಾನ, ಪಂಚತೀರ್ಥಕಥೆ, ನದೀಸಾಗರ ಕೀರ್ತನೆ, ಪಂಚಲಿಂಗ ನಿವೇಶನ, ದ್ವೀಪಾಖ್ಯಾನ, ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಸ್ಥಿತಿ, ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಸ್ಥಿತಿ, ನಾನಾತೀರ್ಥ ಸಮಾಖ್ಯಾನ, ಅರುಣಾಚಲ ಮಹಾತ್ಮೆ, ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಮಹೇಶ್ವರಖಂಡದಲ್ಲಿವೆ.

ವೈಷ್ಣವ ಖಂಡ

ಪುರುಷೋತ್ತಮ ಮಹಾತ್ಮೆ, ರಥಯಾತ್ರಾವಿಧಿ, ಜನ್ಮಸ್ಥಾನವಿಧಿ, ದಕ್ಷಿಣಾಮೂರ್ತಿಯ ಉಪಾಖ್ಯಾನ, ರಥರಕ್ಷಾ ವಿಧಾನ, ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಶಯನೋತ್ಸವಕೀರ್ತನೆ, ಡೋಲೋತ್ಸವ, ಯೋಗಸಾಧನೆ, ನಾನಾಯೋಗಗಳು, ಸ್ನಾನಾದಿ ವಿಧಾನ, ಮಾಲಾಧಾರಣ ಪುಣ್ಯ, ಪಂಚಾಮೃತಸ್ನಾನಪುಣ್ಯ, ಘಂಟಾನಾದದ ಫಲ, ವಿವಿಧ ಪುಷ್ಪ ಹಾಗೂ ತುಲಸೀ ಅರ್ಚನೆಗಳ ಫಲ, ನೈವೇದ್ಯದ ಫಲ, ಜಾಗರಣೆಗಳ ಫಲ, ಉತ್ಸವವಿಧಾನ ಇತ್ಯಾದಿ ನೂರಾರು ವಿಚಾರಗಳು ಈ ವೈಷ್ಣವಖಂಡ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಹೀಗೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಖಂಡದ ಪೂರ್ವಭಾಗ, ಬ್ರಹ್ಮಖಂಡದ ಉತ್ತರಭಾಗ, ಕಾಶಿಖಂಡ, ಅವಂತೀಖಂಡ, ನಾಗರಖಂಡ, ಪ್ರಭಾಸಖಂಡ ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಖಂಡಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶಿವಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಹಾಗೂ ಶಿವಲೋಕಾಂತರ್ಗತ ವಿಚಾರಗಳೇ ತುಂಬಿಕೊಂಡಿವೆ. ಜೊತೆಗೆ ನೂರಾರು ಉತ್ಸವ, ವ್ರತ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿವರಣೆಗಳು ಈ ವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ಅತ್ಯಂತ ಬೃಹತ್ ಗಾತ್ರದ ಪುರಾಣವೇ ಸ್ಕಾಂದ ಪುರಾಣ.

ಕೂರ್ಮಪುರಾಣ

ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಕೂರ್ಮನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಋಷಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿರುವ ಈ ಕೂರ್ಮಪುರಾಣವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮದೇವನು ಮರೀಚಿ ಮುನಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿದನು. ಈ ಪುರಾಣ ನಾನಾ ಕಥಾಪ್ರಸಂಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು ನಾಲ್ಕು ಸಂಹಿತೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ.

ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯವರ್ಣನೆ, ವೇದಶಾಖಾ ನಿರೂಪಣೆ, ವಾರಣಾಸೀ-ಪ್ರಯಾಗ ಮುಂತಾದ ದಿವ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ಮಹಾತ್ಮ್ಯ, ಶಂಕರ ಚರಿತ್ರೆ, ಸೃಷ್ಟಿಯ ವರ್ಣನೆ, ಪಾರ್ವತೀಸಹಸ್ರನಾಮ, ಯುಗಧರ್ಮಕಥನ, ಯೋಗಧರ್ಮ ನಿರೂಪಣೆ, ವರ್ಣಾಶ್ರಮಾಚಾರ ಕಥೆ, ಲಕ್ಷ್ಮೀ-ಇಂದ್ರದ್ಯುಮ್ನ ಸಂವಾದ, ಕಾಲಸಂಖ್ಯೆ, ಕೂರ್ಮ ಋಷಿಗಳ ಸಂಭಾಷಣೆ, ಜಗದುತ್ಪತ್ತಿ ಕಥನ, ಪ್ರಳಯಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಮಿಯ ಸ್ತೋತ್ರ, ವ್ಯಾಸ ಜೈಮಿನಿ ಸಂವಾದ ಇವು ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೇರಿವೆ. ವರ್ಣಾಶ್ರಮಧರ್ಮ ವರ್ಣನೆ, ವರ್ಣಾಶ್ರಮದ ವಿವರಣೆ, ಪ್ರಾಕೃತಸರ್ಗವಿವರ, ಕಾಲಸಂಖ್ಯಾವಿವರ, ಪೃಥ್ವಿಯ ಉದ್ಧಾರವರ್ಣನೆ, ರುದ್ರಸೃಷ್ಟಿಯ ವಿವರಣೆ, ದೇವಿ ಅವತಾರವರ್ಣನೆ, ಲಿಂಗೋತ್ಪತ್ತಿ ವಿವರಣೆ, ಯುಗವಂಶಾನುಕೀರ್ತನೆ, ಭುವನವಿನ್ಯಾಸ ವಿವರಣೆ, ಜ್ಯೋತಿ ಸನ್ನಿವೇಶ ವರ್ಣನೆ, ಆದಿತ್ಯವ್ಯೂಹ ವರ್ಣನೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಹಲವು ವಿಚಾರಗಳು ಪ್ರಥಮಖಂಡದಲ್ಲಿವೆ. ಪುಷ್ಕರದ್ವೀಪ ವರ್ಣನೆ, ವೈವಸ್ವತಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ಶಿವಾವತಾರ ವರ್ಣನೆ ಮುಂತಾದವು ಪೂರ್ವಾರ್ಧ ಭಾಗದಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರಿವೆ.

ಉತ್ತರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಸಂಹಿತೆಗಳಿವೆ. ಅವು ಬ್ರಾಹ್ಮೀ ಸಂಹಿತಾ ಮತ್ತು ಭಾಗವತೀ ಸಂಹಿತಾ.

ಬ್ರಾಹ್ಮೀಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರಗೀತಾ, ನಾನಾಧರ್ಮ ಬೋಧಕ ವ್ಯಾಸಗೀತಾ, ನಾನಾವಿಧ ತೀರ್ಥಮಹಾತ್ಮ್ಯ ಮುಂತಾದ ವಿಚಾರಗಳು ವಿವೃತವಾಗಿದ್ದರೆ, ಭಾಗವತೀ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಧರ್ಮಗಳ ನಿರೂಪಣೆಯಿದೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಸದಾಚಾರ ಸ್ಥಿತಿಯು ಪ್ರಥಮಪಾದದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವೃತ್ತಿ ನಿರೂಪಣೆ, ತೃತೀಯಪಾದದಲ್ಲಿ ವೈಶ್ಯವರ್ಣದ ಚತುರ್ವಿಧ ವೃತ್ತಿಗಳ ನಿರೂಪಣೆ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಮಾನವನಿಗೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು ಕೊಡುವ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವು ಸಂತುಷ್ಟನಾಗುವಂತಹ

ಶೂದ್ರವೃತ್ತಿಯ ನಿರೂಪಣೆಯಿದೆ. ಐದನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಸಂಕರಜಾತಿಧರ್ಮಗಳ ನಿರೂಪಣೆ ಇದೆ.

ಶಿವಪುರಾಣಮ್

> ಏಕೋಜರಾಮರಃ ಸ್ಯಾದ್ವೈ ಪಿಬನ್ನೇವಾಮೃತಂ ಪುಮಾನ್ ।
> ಶಂಭೋಃ ಕಥಾಮೃತಂ ಕುರ್ಯಾತ್ ಕುಲಮೇವಾಜರಾಮರಮ್ ॥

ಅಮೃತವನ್ನು ಪಾನ ಮಾಡಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ ತಾನೊಬ್ಬ ಮಾತ್ರವೇ ಜರಾಮರಣ ರಹಿತನಾಗಿ ಅಮರನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಶಿವಪುರಾಣದ ಕಥಾಮೃತವನ್ನು ಶ್ರವಣ ಮಾಡಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಕುಲವೇ ಜರಾಮರಣ ರಹಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ತಾನು ಅಮರನಾಗುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ತನ್ನ ಕುಲಕ್ಕೂ ಸದ್ಗತಿಯನ್ನು ಕರುಣಿಸುವಂತವನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅಂದರೆ ಅವನ ವಂಶವೇ ಉದ್ಧಾರವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರ್ಥ. ಅಷ್ಟು ಮಹಿಮೆ ಈ ಶಿವಪುರಾಣಕ್ಕಿದೆ. ಶಿವಪುರಾಣದಲ್ಲಿ 24,000 ಶ್ಲೋಕಗಳಿವೆ.

ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತ ಪುರಾಣ

ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವೇದಮಾರ್ಗಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಶಿವಸಂಬಂಧೀ ವಿಚಾರ ಅತ್ಯಂತ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಈ ಪುರಾಣದ ಬ್ರಹ್ಮಖಂಡವೆಂಬ ಮೊದಲ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಶಿವಲೋಕ ಗಮನ ಮತ್ತು ಶಿವನ ಉಪದೇಶದಿಂದಾಗುವ ಜ್ಞಾನಲಾಭ ಎಂಬೆರಡು ವಿಭಾಗಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು. ಇನ್ನುಳಿದಂತೆ ಮೂರನೆಯ ವಿಘ್ನೇಶಖಂಡದಲ್ಲಿ ಗಣೇಶ ಜನ್ಮವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರ, ಪಾರ್ವತೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಕಾರ್ತಿಕೇಯನ ಮತ್ತು ಗಣೇಶನ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಚಾರಗಳು ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ವರಾಹ ಪುರಾಣ

ವಿಷ್ಣುಮಹಾತ್ಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ವರಾಹಪುರಾದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಶೈವ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಆದಿಕೃತಯುಗದ ವೃತ್ತಾಂತ, ದುರ್ಜಯ ಚರಿತ್ರೆ, ಶ್ರಾದ್ಧಕಲ್ಪ, ಮಹಾತಪಸ್ಸಿನಕಥೆ, ಗೌರಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿ, ವಿನಾಯಕ ವಿಚಾರ, ಅಗಸ್ತ್ಯಗೀತೆ, ರುದ್ರಗೀತೆ, ಶ್ರಾದ್ಧವಿಧಾನ, ಯಮಲೋಕ ವರ್ಣನೆ, ಪಾಪನಾಶಕವಾದ ಗೋಕರ್ಣ ಕ್ಷೇತ್ರ ಮಹಾತ್ಮೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಈ ಪುರಾಣದ ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

ಉಪಸಂಹಾರ

ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಶಿವನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ನಾವಿಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಶೈವ ಹಾಗೂ ವೈಷ್ಣವ ಪುರಾಣಗಳೆಂಬ ವಿಭಾಗಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಗೊಂದಲಗಳು ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದರೂ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಶಿವಸಂಬದ್ಧವಾದ ವಿಚಾರಗಳಿಗೆ ಮಹತ್ವ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಸಾತ್ವಿಕ ಪುರಾಣಗಳು, ರಾಜಸ ಪುರಾಣಗಳು, ತಾಮಸ ಪುರಾಣಗಳು ಎಂಬ ಭೇದವಿದ್ದರೂ ಕೇವಲ ತಾಮಸ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಶಿವವಿಚಾರಗಳು ಎನ್ನುವುದು ಅಷ್ಟು ಸಮಂಜಸವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಶಿವವಿಷ್ಣು ಭೇದಗಳಿಲ್ಲದೇ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪುರಾಣದಲ್ಲಿಯೂ ಚಿಂತನೆಗಳು ನಡೆದಿರುವುದು ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಪುರಾಣಗಳು ಕೇವಲ ಕಥೆಗಳ ಗೂಡಾಗಿರದೇ ನಮ್ಮ ದೈನಂದಿನ ಆಚರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಬಹುದಾದ ಅನೇಕ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಪ್ರಸ್ತುತಪಡಿಸುತ್ತವೆ. ಪುರಾಣಗಳ ಅಧ್ಯಯನವು ನಮ್ಮನ್ನು ಹಲವು ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ಚಿಂತನೆಯ ಒರೆಗೆ ಹಚ್ಚುವುದರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಸಂಶಯವೂ ಇಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಪುರಾಣಗಳು ಮಾನವ ಜೀವನದ ಏಳ್ಗೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾದ ಪಾತ್ರವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ನಾವು ಗಮನಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.

❑

ವೈಷ್ಣವ ಪುರಾಣಗಳು

—ವಿದ್ವಾನ್. ಸೂರ್ಯನಾರಾಯಣ

ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಪುರಾಣಗಳು, ವೈಷ್ಣವ ಪುರಾಣಗಳು. ವೈಷ್ಣವ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಸಾತ್ವಿಕ ಪುರಾಣಗಳೆಂದೂ ಕರೆಯುವರು. ಅವುಗಳೆಂದರೆ ವಿಷ್ಣು ಪುರಾಣ, ನಾರದ ಪುರಾಣ, ಪದ್ಮ ಪುರಾಣ, ಗರುಡ ಪುರಾಣ, ವರಾಹ ಪುರಾಣ ಮತ್ತು ಭಾಗವತ ಪುರಾಣಗಳು ಅಡಕವಾಗಿವೆ.

ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಆಧ್ಯಾತ್ಮ, ನೈತಿಕತೆ ಧರ್ಮವನ್ನು ಅರಿಯಲು ಪುರಾಣಗಳು ಅಡಿಗಲ್ಲಾಗುವುವು. ಭಾರತೀಯ ಸನಾತನ ಧರ್ಮದ ಅರಿವು ಪುರಾಣಗಳ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯ.

ವಿಷ್ಣೋಃ ಇದಂ - ವೈಷ್ಣವಯ್.

ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಪುರಾಣಗಳು, ವೈಷ್ಣವ ಪುರಾಣಗಳು. ವೈಷ್ಣವ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಸಾತ್ವಿಕ ಪುರಾಣಗಳೆಂದೂ ಕರೆಯುವರು. ಅವುಗಳೆಂದರೆ ವಿಷ್ಣು ಪುರಾಣ, ನಾರದ ಪುರಾಣ, ಪದ್ಮ ಪುರಾಣ, ಗರುಡ ಪುರಾಣ, ವರಾಹ ಪುರಾಣ ಮತ್ತು ಭಾಗವತ ಪುರಾಣಗಳು ಅಡಕವಾಗಿವೆ.

ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಆಧ್ಯಾತ್ಮ, ನೈತಿಕತೆ ಧರ್ಮವನ್ನು ಅರಿಯಲು ಪುರಾಣಗಳು ಅಡಿಗಲ್ಲಾಗುವುವು. ಭಾರತೀಯ ಸನಾತನ ಧರ್ಮದ ಅರಿವು ಪುರಾಣಗಳ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯ.

ಪದ್ಮಪುರಾಣದ ಉತ್ತರಕಾಂಡದ 235ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಶ್ಲೋಕ ಸಾತ್ವಿಕ ಪುರಾಣದ ವಿಚಾರವಾಗಿ

वैष्णवं नारदीयं च तथा भागवतं शुभम् ।
गरूडंचवं तथा पाद्मं वाराहं शुभदर्शने
सात्विकानि पुराणानि विज्ञेथानि शुभानि वै ।

ಮಹಾಭಾರತದ ಕರ್ತೃ ವ್ಯಾಸನೇ ಇವೆಲ್ಲ ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣದ ಕರ್ತೃ ಎಂಬುದು ಭಾರತೀಯರ ಅಚಲ ವಿಶ್ವಾಸ.

ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ 'इतिहासपुराणं पञ्चमं वेदानाम्' ಎಂಬುದಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವುದು ಪುರಾಣಗಳ ಮಾಹಾತ್ಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಶ್ರೀ ಭಾಗವತ ಮಹಾಪುರಾಣ

निगमकल्पतरोर्गलितं फलं ।
शुकमुखादमृतद्रव संयुतम्
पिबत भागवतं रसमालयं
मुहुरहो रसिका भुवि भावुका: ॥

ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ ಮಹಾಪುರಾಣವು ಭಾಗ್ಯವಂತರಾದ ಭಗವದ್ಭಕ್ತರಿಗೆ ಆರ್ಷವಾಙ್ಮಯರೂಪವಾದ ಪರಮೋತ್ತ ಜ್ಞಾನಧನವಾಗಿದೆ. ಇದು ಅನುಪಮವೂ ಅದ್ವಿತೀಯವೂ ಆದ ಮುಕ್ತಿಸಾಧನವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ "ಏಕಂ ಭಾಗವತಂಶಾಸ್ತ್ರಂ ಮುಕ್ತಿದಾನೇನ ಗರ್ಜತಿ" ಎಂಬ ವಾಣಿಯು ಭೋರ್ಗರೆಯುತ್ತದೆ. ಭಾಗವತವು ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಭಗವಂತನಾದ ಕೃಷ್ಣನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿದೆ. ಇದು ಪರಮಾತ್ಮನ ವಾಙ್ಮಯವಾದ ಅವತಾರವಾಗಿದೆ.

ಭಾಗವತ ಮಹಾಪುರಾಣದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾಗಿದೆ.

"ಸ್ವಕೀಯಂ ಯದ್ ಭವೇತ್ತೇಜಃ ತಚ್ಚಭಾಗವತೇಧರಾತ್ ತಿರೋಧಾಯ ಪ್ರವಿಷ್ಟೋಽಯಂ ಶ್ರೀಮಬ್ಭಾಗವತಾರ್ಣವಮ್. ಅದ್ವೈತ, ದ್ವೈತ, ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ, ನಿಂಬಾರ್ಕಮತ, ವಲ್ಲಭ ಮತ - ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲ ಮತದ ಆಚಾರ್ಯರೂ ಈ ಪುರಾಣರತ್ನವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಪುರಸ್ಕರಿಸಿ ಪರಮತತ್ತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ಮತಸಂಪ್ರದಾಯಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾದ ಹತ್ತಾರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿದೆ.

ಉದಾ :

1. ಭಾಗವತ ಭಾವಾರ್ಥ ದೀಪಿಕಾ - ಕ್ರಿ.ಶ. 14ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿರಬಹುದಾದ ಶ್ರೀಧರಸ್ವಾಮಿ ವಿರಚಿತ ಅದ್ವೈತ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. ಇದು ಲಭ್ಯವಾಗಿರುವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅತಿ ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದು. ಶ್ರೀಧರಸ್ವಾಮಿಗಳು ಸ್ವತಃ ಇನ್ನೊಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದನ್ನು ಬರೆದವರು

ನೃಸಿಂಹೋಪಾಸಕರಾದ ಚಿತ್ಸುಖಾಚಾರ್ಯ. ಚಿತ್ಸುಖಾಚಾರ್ಯರು ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದ ಮೇಲೂ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಭಾಗವತದ ಶೈಲಿ ಬಿಗಿಯಾದದ್ದು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ "ವಿದ್ಯಾವತಾಂ ಭಾಗವತೇ ಪರೀಕ್ಷಾ" ಎಂಬ ನುಡಿಯೇ ಸಾಕ್ಷಿ. ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ನೆರವಿಲ್ಲದೆ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಕಠಿಣವೇ ಸರಿ. ಶ್ರೀಧರಸ್ವಾಮಿಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಭಾಗವತದ ಕಗ್ಗಂಟುಗಳನ್ನು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ಬಿಡಿಸಿದೆ.

2. ವೀರ ರಾಘವ ಭಾಗವತ ಚಂದ್ರಿಕಾ.
3. ವಿಜಯಧ್ವಜ ಕೃತ ಪದರತ್ನಾವಲೀ. ಆನಂದತೀರ್ಥರ – "ಭಾಗವತ ತಾತ್ಪರ್ಯ ನಿರ್ಣಯ" ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಅಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿದ್ದು, ಅದನ್ನು ಅವರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ವಿಜಯಧ್ವಜ ಅವರು ಮುಂದುವರೆಸಿದರು.
4. ವಲ್ಲಭ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ವಲ್ಲಭಾಚಾರ್ಯರ "ಸುಬೋಧಿನೀ".
5. ನಿಂಬಾರ್ಕ ಅಥವಾ ಹಂಸ ಸಂಪ್ರದಾಯ : ಸುಖದೇವಾಚಾರ್ಯ ಕೃತ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಪ್ರದೀಪ.
6. ಚೈತನ್ಯ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಅಥವಾ ಗೌಡೀಯ ವೈಷ್ಣವ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಸನಾತನ ಗೋಸ್ವಾಮಿ ವಿರಚಿತ – ಬೃಹತ್ ವೈಷ್ಣವತೋಷಿಣೀ.
7. ಸಿದ್ಧಾಂತ ದೀಪಿಕಾ – ಶ್ರೀ ಶುಕದೇವ ಕೃತ ಭಾಗವತಮತವ್ಯಾಖ್ಯಾನ
8. ದೀಪಿನೀ – ರಾಧಾರಮಣಕೃತ
9. ಸಾರಾರ್ಥ ದರ್ಶಿನೀ – ಶ್ರೀ ವಿಶ್ವನಾಥ ಚಕ್ರವರ್ತಿಕೃತ
10. ಗೂಡಾರ್ಥ ದೀಪಿಕಾ – ಧನಪತಿಸೂರಿಕೃತ

ಭಕ್ತಿಸಂಪ್ರದಾಯದ ಕವಿಯಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ 5000 ಶ್ಲೋಕಗಳುಳ್ಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ – ಇದು ದಶಮಸ್ಕಂದದ ಪ್ರಥಮಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿದೆ. ಹೀಗೆ 28ಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದೆ ಈ ಗ್ರಂಥರತ್ನ.

ಮೂಲ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ವೇದಾಂತಗ್ರಂಥದ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಕುಗ್ಗುತ್ತದೆ. ಶಾಸ್ತ್ರದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮೂಲದ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಗೆ ಪ್ರಧಾನ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ.ಕರ್ಮಕಾಂಡಕ್ಕೆ ಯಥಾರ್ಥಸ್ಥಾನವುಂಟು. ಪರಮಗಮ್ಯವಾದ ಜ್ಞಾನಕಾಂಡವನ್ನು ಮನಮುಟ್ಟುವಂತೆ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಗರುಡ ಪುರಾಣವು. ಈ ಪುರಾಣವನ್ನು

पुराणानां साररूपः साक्षात् भागवतोदितः

ಭಾಗವತವನ್ನು ಪುರಾಣವೆಂದೇ ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು ವಾಡಿಕೆ. ಆದರೆ ಅದರ ಸ್ವರೂಪವೇನೂ ಪುರಾಣದ್ದಲ್ಲ. ಕಾವ್ಯವೆಂದರೂ ಒಪ್ಪೀತು. ರಸಿಕರೂ ಭಾವುಕರೂ ಇತರ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಕಷ್ಟ. ಭಾಗವತವನ್ನು ಅವಶ್ಯ ಮೆಚ್ಚುವರು, ಪ್ರತಿ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೂ ರಸವಿದೆ. ಇದು ದ್ರಾಕ್ಷ ಪಾಕವಲ್ಲ, ನಾರಿಕೇಳ ಪಾಕ. ಶ್ರಮಪಡದೆ ರುಚಿಸಲಾರದು. ಇತರ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿನ ಶ್ಲೋಕಗಳು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಅನುಷ್ಟಪ್ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲ.

ಸಪ್ತದಶ ಪುರಾಣಾನಿ ಕೃತ್ವಾ ಸತ್ಯವತೀ
ನಾಪ್ತವಾರ್ ಮನಸಾತೋಷಂ ಭಾರತೇನಾಪಿ ಭಾಮಿನಿ
ಚಕಾರ ಸಂಹಿತಾಮೇತಾಂ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತೀಂಪರಾಂ (मात्स्य)

ಭಾಗವತಸಂಹಿತೆಯನ್ನು एकायन, एकायनश्रुति, सात्त्वतविधि, एकान्तिधर्म महोपनिषत् पाञ्चरात्र, नारायणीय भागवतशास्त्र ಮುಂತಾಗಿ ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾಗವತ ಸಿದ್ಧಾಂತ ನಿಂತಿರುವುದು ಭಕ್ತಿಯ ಮೇಲೆ. ಭಾಗವತ ಮಹಾತ್ಮೆಯು ಇದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

अलं कलौ व्रत्तै स्तीर्थैयोगैः शास्त्रैरलं भुखैः
अलं गानकथालापैर्भक्तिरकैव मुक्तिदा

ಕೃತಯುಗದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು, ತ್ರೇತಾಯುಗದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ, ದ್ವಾಪರಯುಗದಲ್ಲಿ ದಾನಗಳು ಇದ್ದಂತೆ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದು.

ಭಾಗವತ ರಚನೆಯ ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶ ಭಕ್ತಿಯ ಉಪದೇಶ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣ. ಇನ್ನೊಂದು ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾಗಿ, ಸುಂದರವಾಗಿ, ಸಮಗ್ರವಾಗಿ, ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿ ಮೂಡಿಬಂದಿರುವ ಕೃಷ್ಣನ ಕಥೆ.

ದಶಮಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿ ತೊಂಬತ್ತು ಸರ್ಗಗಳನ್ನು ಪೂರ್ವಾರ್ಧ (1–49), ಉಳಿದ ಸರ್ಗಗಳು ಉತ್ತರಾರ್ಧ ಎಂಬೆರಡು ವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಭೂಭಾರವನ್ನು ಇಳಿಸುವುದೇ ಕೃಷ್ಣಾವತಾರದ ಪ್ರಯೋಜನ.

ಭಾಗವತ ಪುರಾಣ ಕೃಷ್ಣಚರಿತ್ರೆಗೆ ಪ್ರಮುಖ ಆಕರವಾಗಿದೆ. ಕೃಷ್ಣಭಕ್ತಿಗಂತೂ ಅದರ ನೆರವು ಅಪಾರ. ಇವೆರಡೂ ಮುಖಗಳ ಪರಿಚಯ ಬಹಳ ಜನರಿಗಿದೆ. ಅದರೊಡನೆ ಇದು ತತ್ತ್ವಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೂ ಎತ್ತಿದ್ದು ಎಂಬುದು "ಪ್ರೇಕ್ಷಾವತಾಂ ಭಾಗವತೇ ಪರೀಕ್ಷಾ" ಎಂಬ ಮಾತಿನಿಂದ ತಿಳಿಯುವುದು. ಭಾಗವತದ ಮೊದಲ ಶ್ಲೋಕವೇ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರದ ಆರಂಭವನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದೆ.

ಜನ್ಮಾದ್ಯಸ್ಯ ಯತೋಽನ್ವಯಾತ್ ಎಂದು ಆರಂಭವಾಗಿ 'ಸತ್ಯಂ ಪರಂ ಧೀಮಹಿ' ಎಂದು ಮುಗಿಯುವ ಈ ಶ್ಲೋಕವು ವೇದಾಂತಾರ್ಥ ಸಂಗ್ರಹವೇ.

ಭಾಗವತದ ಗೋಪಿಯೊಬ್ಬಳ ವಿರಹವೇದನೆಯು 'ಭ್ರಮರಗೀತ'ವಾಗಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ತಳೆದದ್ದು ಭಾಗವತದ ಸೊಗಸಾದ ಇನ್ನೊಂದು ಸಂದರ್ಭ.

ದಶಮಸ್ಕಂದದ ಕೊನೆಯ ಸರ್ಗ ಕೃಷ್ಣನ "ಸರ್ವಕಥಾಸಂಗ್ರಹ"ವೇ ಆಗಿದೆ.

भगवति कृतचित्तो याति तत् क्षेमधाम

ಗರುಡ ಪುರಾಣ

ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಮುಖ್ಯ ಪುರಾಣವಿದು. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಕೀರ್ತನೆ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಆಚಾರಕಾಂಡ (ಕರ್ಮಕಾಂಡ), ಧರ್ಮಕಾಂಡ (ಪ್ರೇತಕಾಂಡ), ಬ್ರಹ್ಮಕಾಂಡ (ಮೋಕ್ಷಕಾಂಡ) ಎಂಬುದಾಗಿ ಕಾಂಡತ್ರಯಗಳಿವೆ. ಅಲ್ಲಿ 8800 ಶ್ಲೋಕಗಳಿವೆ. ಈ ಪುರಾಣದ ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗವು ವಿಷ್ಣು ಮತ್ತು ಗರುಡರ ಸಂವಾದರೂಪದಲ್ಲಿದೆ. ದ್ವಿತೀಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮರಣೋತ್ತರ ಜೀವನದ ವರ್ಣನೆ, ಅಪರಕ್ರಿಯೆ, ಪುನರ್ಜನ್ಮದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಳು, ಇವುಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಂತ್ಯೇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಓದುವ ಪರಿಪಾಠವಿದೆ. ಧರ್ಮಕಾಂಡದಲ್ಲಿ 49 ಅಧ್ಯಾಯಗಳು, ಬ್ರಹ್ಮಕಾಂಡದಲ್ಲಿ 29 ಅಧ್ಯಾಯಗಳು, ಆಚಾರಕಾಂಡದಲ್ಲಿ 240 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿವೆ.

ಯಾವ ತಪ್ಪಿಗೆ ಯಾವ ಶಿಕ್ಷೆ ಮತ್ತು ಯಾವ ನರಕ ಎಂಬುದಾಗಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಪರಪ್ರಾಣಹರಣ ಮಾಡಿದರೆ ಕುಂಭಿಪಾಕವೆಂಬ ನರಕ. ಅಲ್ಲಿ ಯಮಕಿಂಕರರು ಬಿಸಿ ಎಣ್ಣೆಯ ಕೆರೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕುವರು.

ಹದಿನಾಲ್ಕು ಲೋಕಗಳ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

पादा धस्तात्तलं ज़ेयं पादोर्ध्वं वितलं तथा ।
जानुनोः सुतलं विद्धि सक्थिदेशे महातलम् ॥
तलातलं सक्थिमूले गुह्यदेशे रसातलम् ।
पातालं कटिसंस्थं च सप्तलोकाः प्रकीर्तिताः ॥

भूर्लोकं नाभिमहथे तु भुवर्लोकं तदूर्ध्वके ।
स्वर्लोकं हृदये विद्यात्कण्ठदेशे महस्तथा ॥
जनलोकं वक्त्रदेशे तपोलोकं ललाटके ।
सत्यलोकं ब्रह्मरन्ध्रं भुवनानि चतुर्दश ॥

ಶ್ರಾದ್ಧದಿಂದ ಆಗುವ ಲಾಭಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಹೀಗೆ ತಿಳಿಸಿದೆ.

आयुः पुत्रान् यशः स्वर्गं
कीर्तिं पुष्टिं बलं श्रियम् ।
पशून् सौख्यं धनं धान्य
प्राप्नुयात् पितृपूजनात् ।

ಕರ್ಮದ ಫಲ :

अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम् ।
नाभुक्तां क्षीयते कर्म कल्पकोटिशतौरपि ।

ಹಿತೋಪದೇಶದ ಕಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಗರುಡ ಪುರಾಣದ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ನೋಡಬಹುದು.

दुष्टाभार्या शठं मित्रंः भृत्यश्चोत्तरदायक
ससर्पे चगृहे वासः भृत्युरेवनसंशयः
ग.पु. 2-206-25

ವಿಷ್ಣು ಪುರಾಣ

ನಿಸ್ತಾರಾಯ ತು ಲೋಕಾನಾಂ ಸ್ವಯಂ ನಾರಾಯಣಃ ಪ್ರಭುಃ ।
ವ್ಯಾಸರೂಪೇಣ ಕೃತವಾನ್ ಪುರಾಣಾನಿ ಮಹೀತರೇ ॥

ಎಂಬ ಪದ್ಮಪುರಾಣದ ಶ್ಲೋಕದಂತೆ ಸತ್ಯವತೀ ಸುತಃ ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಾನಾಂ ಕರ್ತಾ ಎಂದು ಸಂಪ್ರದಾಯ.

ವಿಷ್ಣು ಪುರಾಣವು ಪುರಾಣದ ಪಂಚಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಸಮನ್ವಿತವಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಅನ್ಯ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬರುವಂತೆ ವ್ರತಗಳ ವಿಷಯವಿಲ್ಲ. ವಿಧಿಸಿರುವ ಅನುಷ್ಠಾನಗಳು ವೇದಾನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಧರ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಯಾವುದೊಂದು ಧಾರ್ಮಿಕ ವಿಚಾರವು ಅತಿ ದೀರ್ಘವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿಲ್ಲ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಇದು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿದ್ದು ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಕ್ಷೇಪಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವನ್ನಿತ್ತಿಲ್ಲವೆನ್ನಬಹುದು.

ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದ ಭಾಷಾಶೈಲಿ ಲಲಿತವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬರುವ ಗದ್ಯವಾಕ್ಯಗಳು ರಮಣೀಯವಾಗಿದೆ. ಆರ್ಷಪ್ರಯೋಗಗಳು ಬಹಳ ಪರಿಮಿತವಾಗಿರುವುದು ಈ ಪುರಾಣದ ಮತ್ತೊಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ. ಪೌರಾಣಿಕವಾದ ಯಾವ ಆಖ್ಯಾನವನ್ನೂ ಅತಿಯಾಗಿ ಬೆಳೆಸಿಲ್ಲ. ಧ್ರುವ ಚರಿತ್ರೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಹ್ಲಾದ ಚರಿತ್ರಗಳು ಉತ್ತಮ ಕಾವ್ಯದಂತೆ ರಮಣೀಯವಾಗಿದೆ.

ಪಂಚಮಾಂಶದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಚರಿತ್ರೆಯು ಒಂದು ಉತ್ತಮ ಕಾವ್ಯವೇ ಸರಿ.

ಪರಾಶರ ಮುನಿಗಳು ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಮೈತ್ರೇಯವರಿಗೆ ಈ ಪುರಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಆರು ಅಂಶಗಳಿದ್ದು, ಒಂದೊಂದು ಅಂಶವೂ ಹಲವಾರು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿರುವ ಶ್ಲೋಕಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ 20,000 ಆಗಬಹುದು.

ಈ ಪುರಾಣಕ್ಕೆ ಶ್ರೀಧರಸ್ವಾಮಿಗಳು 'ಆತ್ಮಪ್ರಕಾಶ' ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಇವರು ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತಕ್ಕೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿರುವ ವಿಷಯಗಳು :

ಪ್ರಥಮಾಂಶ: ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ತತ್ತ್ವಗಳ ವಿಚಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಜಗತ್ತಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿ; ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳು, ದೇವತೆಗಳು, ಪಿತೃಗಣಗಳು

ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮ, ಧ್ರುವ ಚರಿತ್ರೆ, ಪ್ರಹ್ಲಾದ ಚರಿತ್ರೆ, ಮರುದ್ ಗಣಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ, ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಹಿಮೆ.

ದ್ವಿತೀಯಾಂಶ : ಭೂಗೋಳದ ವಿವರಣೆ, ನವಖಂಡಗಳ ವಿಭಾಗ; ಅಧೋಲೋಕ ಮತ್ತು ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳು; ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಕ್ರ ಮತ್ತು ನವಗ್ರಹಗಳ ವರ್ಣನೆ; ಜಡಭರತ, ಋಭು, ನಿದಾಘರ ಆಖ್ಯಾನ.

ತೃತೀಯಾಂಶ : ಮನುಪುತ್ರರ ವರ್ಣನೆ, ಚತುರ್ಯುಗಾನುಸಾರ ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ವ್ಯಾಸರು; ಚತುರ್ವೇದಗಳ ವಿಭಾಗ; ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯ ಧರ್ಮ; ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ಮತ್ತು ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯದ ಆಚಾರಗಳು; ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಶ್ರಾದ್ಧವಿಧಿ.

ಚತುರ್ಥಾಂಶ : ವೈವಸ್ವತ ಮನುವಿನ ವಂಶ; ಇಕ್ಷ್ವಾಕುವಂಶ; ಶ್ರೀರಾಮನ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಕಥೆ, ಸೋಮ ವಂಶ, ಯದುವಂಶ ವರ್ಣನೆ, ಕುರುವಂಶ, ಭವಿಷ್ಯತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಆಳುವ ರಾಜರು ಮಗಧ ವಂಶ; ಕಲಿಯುಗದ ರಾಜರು ಮತ್ತು ಕಲಿಧರ್ಮ.

ಪಂಚಮಾಂಶ : ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಚರಿತ್ರೆ; ಯಾದವರ ಅಂತ್ಯ ಪರೀಕ್ಷಿತರಾಜನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ; ಪಾಂಡವರ ಸ್ವರ್ಗಾರೋಹಣ.

ಷಷ್ಠಾಂಶ : ಕಲಿಧರ್ಮ ನಿರೂಪಣೆ; ಶೂದ್ರ ಮತ್ತು ಸ್ತ್ರೀಯರ ಮಹತ್ತ್ವ; ಕಾಲವಿಚಾರ, ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಪ್ರಳಯ; ಪ್ರಾಕೃತ ಪ್ರಳಯ; ಭಗವಂತನ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಸ್ವರೂಪ; ಬ್ರಹ್ಮಯೋಗ; ಶಿಷ್ಯ ಪರಂಪರೆ; ಉಪಸಂಹಾರ.

ಇದು ವೇದಸಂಮತವೆಂದು ಪರಾಶರರೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

एतत्ते यन्मयाख्यातं पुराणं वेदसम्मतम् (6-8-12)

ರಘುವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಾಗ "राजा प्रकृतिरञ्जनात्" (4–12) ಎಂದು ಕಾಳಿದಾಸನ ಮಾತಿಗೆ ಸಾಮ್ಯವಾದ ವಾಕ್ಯ राजाभूज्जनरञ्जनात् (1–13–93).

ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ರಾಷ್ಟ್ರಭಕ್ತಿ ಪ್ರಚೋದಕವಾದ ಶ್ಲೋಕಗಳು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿವೆ. ಭರತಖಂಡ ಕರ್ಮಭೂಮಿ.

अत्र जन्मसहस्राणां सहस्रैरपि सत्तम ।
कदाचिल्लभते जन्तुमानुष्यं पुण्यसञ्चयात् ॥
गायन्ति देवाः किल गीतकानि
धन्यास्तु ते भारतभूमिभागे ।
स्वर्गापवर्गास्पद मार्गभूते
भवन्ति भूयः पुरूषाः सुरत्वात् ॥ (2-3-23,24)

ಅಧ್ಯಾತ್ಮ

ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದದ್ದು ವೇದಾಂತ ಅಥವಾ ಔಪನಿಷದವಾಗಬಹುದೇ ಹೊರತು ಇನ್ನೊಂದಾಗಲು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅನ್ಯದರ್ಶನಗಳ ನಿಂದೆ ಇಲ್ಲಿಲ್ಲ.

ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ವಿಷ್ಣುಮೂರ್ತಿ ಸತ್ತ್ವಗುಣ ಪ್ರಧಾನವಾದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುರೂಪಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವನ್ನಿತ್ತು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

ವಾಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಅಗೋಚರವಾಗಿಯೂ, ಅನಭವೈಕಗಮ್ಯವಾಗಿರುವ ಜ್ಞಾನವೇ ಬ್ರಹ್ಮ –

प्रत्यस्तमित भेदं यत् सत्तामात्रमगोचरम् ।
वचसामात्मसंवेद्यं तज्ज्ञानं ब्रह्मसंसितम् (6-7-53)

ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಷ್ಣು ಮತ್ತು ಶಿವ - ಎಂಬುವರು ಒಬ್ಬನೇ ಪರಮಾತ್ಮನ ವಿಭಿನ್ನ ರೂಪಗಳು. ಪರಮಾತ್ಮನ ಸತ್ವಗುಣವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ ವಿಷ್ಣುವೆನಿಸುತ್ತಾನೆ, ರಜೋಗುಣವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದೂ, ತಮೋಗುಣವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ ಶಿವನೆಂದೂ ಆರಾಧಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಗುಣೋಪಾಧಿಯಿಂದ ಹೆಸರು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿವೆಯೇ ಹೊರತು ತಾತ್ವಿಕವಾಗಿ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಯಾವ ಭೇದವೂ ಇಲ್ಲ. ಸೃಷ್ಟಿ, ಸ್ಥಿತಿ, ಲಯಗಳು ಒಬ್ಬನೇ ಈಶ್ವರನಿಂದ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿರೂಪವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ಇದನ್ನು ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣಗಳ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ನಾವು ಕಾಣಬಹುದು.

प्रसीद सर्व सर्वात्मन् क्षराक्षरमयेश्वर ।
ब्रह्मविष्णुशिवाख्याभिः कल्पनाभिरूदीरित:॥ (5-18-51)

सर्गस्थिति विनाशानां कर्ता कर्तृपतिर्भवान् ।
ब्रह्मविष्णुशिवाख्याभि:आत्ममूर्तिभिरीश्वर ॥ (5-30-10)

ಸಾಧನ ಮಾರ್ಗ

ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣವು ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ ಕರ್ಮವನ್ನು ಭಗವದ್‌ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಮೋಕ್ಷಸಾಧನ ಮಾರ್ಗಗಳೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದೆ. ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಅಂತಃಕರಣವು ಶುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನು ನೆಲೆಸುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಶುದ್ಧಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗಿ "विष्णु" ಎಂಬ ಪರಮಪದವು ಲಭಿಸುತ್ತದೆ (1–6–12, 13).

ಭಕ್ತಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಈ ಶ್ಲೋಕ ಮನೋಹರವಾಗಿದೆ.

या प्रीतिरविवेकानां विषयेष्वनपायिनी ।
त्वामनुस्मरतः सा मे हृदयान्नापसर्पतु॥ (1-20-19)

ಯಾವ ಯಾವ ಜನ್ಮ ಬಂದರೂ ನನಗೆ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಭಿಚಾರಿಣೀ ಭಕ್ತಿ ಇರಲೆಂದು ಪ್ರಹ್ಲಾದನು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಈ ಮಾತನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

ವಿವೇಕಹೀನರಿಗೆ ವಿಷಯಸುಖಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಯಾವ ಪ್ರೀತಿ ಇರುತ್ತದೋ, ಅಂತಹ ಪ್ರೀತಿಯು ಸದಾ ನಿನ್ನನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿರುವ ನನ್ನ ಹೃದಯದಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ಚಲಿಸದಿರಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾನೆ. **मुक्तिस्तस्य करे स्थिता ।**

ನಾರದೀಯ ಪುರಾಣ

ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ಪವಿತ್ರ ಸ್ಥಾನಗಳ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ನಾರದ ಮತ್ತು ಸನತ್ಕುಮಾರರ ಸಂವಾದ ಇದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ 125 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ಕಥೆಗಳಿವೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದುದು ಮಾರ್ಕಂಡೇಯನ ಕಥೆ. ವಿಷ್ಣು ಭಕ್ತನಾದ ಅವನು ಪುರಾಣಕರ್ತನೂ ಹೌದು. ಆದರೆ ನಾರದ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯನು ಶಿವಭಕ್ತನೆಂದೂ, ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಮೃತ್ಯುಮುಕ್ತನೂ ಆದನು ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಅಕಾಲ ಮೃತ್ಯುಹರಣಂ ಸರ್ವ ವ್ಯಾಧಿ ನಿವಾರಣಂ
ಸರ್ವ ಪಾಪಕ್ಷಯಕರಂ ವಿಷ್ಣುಪಾದೋದಕಂ ಶುಭಂ

ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಕೊಂಡಾಡಲಾಗಿದೆ.

ರಾಜಾ ರುಕ್ಮಾಂಗದನ ಕಥೆ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ. ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತನಾದ ರುಕ್ಮಾಂಗದ ಏಕಾದಶೀ ವ್ರತಾಚರಣೆಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ರುಕ್ಮಾಂಗದ ಒಮ್ಮೆ ದುರದೃಷ್ಟವಶಾತ್ ಮೋಹಿನಿ ಎಂಬ ಸುಂದರಿಯಿಂದ ಆಕರ್ಷಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅವಳು ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಲು ಅನುಮತಿ ನೀಡುವನು.

ಒಮ್ಮೆ ಏಕಾದಶಿಯಂದು ರುಕ್ಮಾಂಗದ ಉಪವಾಸ ವ್ರತವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ, ಮೋಹಿನಿ ಅವನಿಗೆ ಹೇಳುವಳು, "ನೀನು ಏಕಾದಶೀ

ವ್ರತವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸು ಅಥವಾ ಧರ್ಮಾಂಗದನನ್ನು (ಹಿರಿಯರಾಣಿ ಸಂಧ್ಯಾವರಿಯ ಪುತ್ರ) ಕೊಲ್ಲು" ಎಂದು.

ರುಕ್ಮಾಂಗದನಿಗೆ ಒಂದನೆಯದನ್ನು ಮಾಡಲು ಅಂದರೆ ಏಕಾದಶೀ ವ್ರತವನ್ನು ಬಿಡಲು ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲ, ಪುತ್ರವಧೆಗೂ ಹಿಂಜರಿದ.

ಯಾವಾಗ ಮಗನೇ ಸ್ವಯಂ ಬಲಿಗೆ ಸಿದ್ಧನಾದನೋ ಆಗ ವಿಷ್ಣು ಅಲ್ಲಿ ಬಂದು ಅವನ ಕುಟುಂಬವನ್ನು ವೈಕುಂಠಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ದನು.

ಮೋಹಿನಿಯನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನೆ ರುಕ್ಮಾಂಗದನ ಸಮೀಪ ಕಳುಹಿಸಿದ್ದ. ರುಕ್ಮಾಂಗದನ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿಸಲು. ಯಾವ ಏಕಾದಶಿಯಂದು ಇದು ಸಂಭವಿಸಿತೋ ಅದನ್ನು ಇಂದೂ ವೈಕುಂಠ ಏಕಾದಶಿ ಎಂದು, ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಗಶಿರ ಮಾಸದ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದ ಏಕಾದಶಿಯಂದು ಜನರು ಆಚರಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಿರುವರು.

ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳ ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಲಭ್ಯವಿದೆ. ಇದರಿಂದ 18 ಪುರಾಣಗಳ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಪರಿಚಯವಾಗುವುದು.

ಕಾರ್ತಿಕ ಮಹಾತ್ಮೆ, ಪಾರ್ಥಿವಲಿಂಗ ಮಹಾತ್ಮೆ, ದತ್ತಾತ್ರೇಯ ಸ್ತೋತ್ರ, ಸಂಕಟ ಗಣಪತಿ ಸ್ತೋತ್ರ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಮಹಾತ್ಮೆ, ಯಾದವಗಿರಿ ಮಹಾತ್ಮೆ, ಮೃಗವ್ಯಾಧ ಕಥೆ ಮುಂತಾದವು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿವೆ.

ಇದಲ್ಲದೆ ವೇದಾಂಗಗಳ ನಿರೂಪಣೆಯು ಇಲ್ಲಿದೆ.

ಪುನರ್ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಂ ದೇವದೇವಸ್ಯ ಚಕ್ರಿಣಃ
ಪಠತಾಂ ಶೃಣ್ವತಾಂ ಸದ್ಯಃ ಪಾಪರಾಶಿಃ ಪ್ರಣಶ್ಯತಿ ॥

पूर्वार्ण ಅಧ್ಯಾಯ 35 - 1

ಈ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಪುರಾಣಶ್ರವಣದ ಫಲವನ್ನು ಅರಿಯಬಹುದು.

ಪುರಾಣಶ್ರವಣಂ ಚೈವ ಪುರಾಣ ಪಠನಂ ತಥಾ ।
ವೇದಾಂತ ಪಠನಂ ಚೈವ ಪ್ರತ್ಯಹಂಕುರುಶಕ್ತಿತಃ ॥

– ಪೂರ್ವಾರ್ಧ ಅಧ್ಯಾಯ 35–55

ನ ಕಾರ್ತಿಕ ಸಮೋ ಮಾಸೋ ನ ಕೃತೇನ ಸಮಂ ಯುಗಂ ।
ನ ಭೂಮ್ಯಾ ಸದೃಶಂ ದಾನಂ ನ ಸುಖಂ ಭಾರ್ಯಯಾಸಮಂ ॥

ನ ಕೃಷ್ಯಾ ತು ಸಮಂ ವಿತ್ತಂ ನ ಲಾಭಃ ಸುರಭೀಸಮಃ ।
ನ ತಪೋಽನಶನಾದನ್ಯ ನ್ಯ ಸಮೇನ ಸಮಂಶಿವಮ್ ॥ (22–21)

ಹೀಗೆ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಕಥೆಗಳು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ನಿತ್ಯ ವ್ಯವಹಾರಗಳ ವಿಚಾರವಿದೆ. ಭಾರತೀಯ ಪರಂಪರೆಗೆ ಇವು ಆದರ್ಶಪ್ರಾಯವಾಗಿವೆ.

ವರಾಹ ಪುರಾಣ

ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಇದು 12ನೆಯದು. ಇದೊಂದು ವೈಷ್ಣವ ಪುರಾಣ. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮೂರನೆಯ ಅವತಾರವಾದ ವರಾಹವು ಭೂದೇವಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದ ವಿಚಾರ ಇದರಲ್ಲಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ 218 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿವೆ. 17,000 ಶ್ಲೋಕಗಳಿವೆ. ಆರು ಅಧ್ಯಾಯಗಳು ಗದ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿದೆ.

ಇದರಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ಕಥೆಗಳು ಇವೆ. ಹಲವಾರು ವ್ರತಗಳ ದೀರ್ಘ ನಿರೂಪಣೆ ಇದೆ. ತೀರ್ಥಗಳ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿರುವ ಶ್ರಾದ್ಧ, ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ, ದಾನ, ಮೂರ್ತಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಉಪಾಸನೆ, ನರಕ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ.

ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಈ ಪುರಾಣದಿಂದ ಹಲವಾರು ಶ್ಲೋಕಗಳು ಉದ್ಧೃತವಾಗಿವೆ.

ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನ ನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ವರಾಹಾವತಾರವನ್ನೆತ್ತುತ್ತಾನೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು.

ನಾರದ ಪುರಾಣದ 103ನೆ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವರಾಹಪುರಾಣದ ಲಕ್ಷಣವು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದು ಎರಡು ಭಾಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪುರಾಣ.

श्रृण्डवत्स । प्रवक्ष्यामि वाराहं वै पुराणकम् ।
भागद्ययुतं शश्वद्विष्णुभाहात्म्यसूचकम् ॥

महावराहस्य पुनर्माहात्म्यमधिकृत्य च ।
विष्णुनाभिहितं क्षौण्यै तद्वाराहमिहोच्यतें ॥
मानवस्य प्रसङ्गेन कल्पस्य मुनिसत्तमा: ।
चतुर्विंज्ञासहस्राणि तत्पुराणमिहोच्यते ॥

ಮಥುರಾ ಮಹಾತ್ಮೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ನಚಿಕೇತ ಉಪಾಖ್ಯಾನ, ದ್ವಾದಶೀ ವ್ರತಾ, ಗೋದಾನ ಶಾಲಿಗ್ರಾಮ ಪೂಜಾ, ಯಮ–ನಚಿಕೇತ ಸಂವಾದ ರೂಪದ ಕಥೆ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಸ್ವರ್ಗ–ನರಕಗಳ ನಿರೂಪಣೆಯೂ ಇದೆ. ಕಠೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಕಥೆಯ ಛಾಯೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.

ದಾನಗಳಲ್ಲಿ ತಿಲಧೇನುದಾನ, ಜಲಧೇನುದಾನ, ರಸಧೇನುದಾನ, ಗುಡಧೇನುದಾನ, ಶರ್ಕರಾಧೇನುದಾನಗಳು ನಿರೂಪಿತವಾಗಿವೆ.

ಭೂಮಿದೇವಿಯ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಈ ಶ್ಲೋಕ ಭಗವದ್ಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾಹರಣೆ.

अहं शिष्या च दासीच भक्तावा त्वयि माधव ।

ಈ ಪ್ರಕರಣದಿಂದ ತಿಳಿಯುವ ಇನ್ನೊಂದು ಅಂಶ ಸನತ್‌ಕುಮಾರ ಮುಂತಾದ ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠರಿಗೆ ದ್ವಾರಪಾಲಕರಾದ ಜಯ–ವಿಜಯರಿಂದ ಉಂಟಾದ ಅಪಚಾರ. ಭಗವಂತ ತನ್ನ ದಾಸರಿಂದ ಉಂಟಾದ ಅಪಚಾರವನ್ನು ಸಹಿಸುವುದಿಲ್ಲ, ತನ್ನ ಭಕ್ತರ ರಕ್ಷಣೆ ಮುಖ್ಯ ಎಂದು ತಿಳಿಯುವುದು.

ಪದ್ಮ ಪುರಾಣ

ಈ ಪುರಾಣವು ವೈಷ್ಣವ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ಮಹಾಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು. ಇದರಲ್ಲಿ 55,000 ಶ್ಲೋಕಗಳು, 690 ಅಧ್ಯಾಯಗಳು, 6 ಕಾಂಡಗಳು ಇವೆ. ಇದರ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ವಿವರಣೆ – ಇದಕ್ಕೆ ಗೀತಾಮಹಾತ್ಮ್ಯೆ ಎಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

1) **ಆದಿಕಾಂಡ / ಸೃಷ್ಟಿಕಾಂಡ** – ಈ ಕಾಂಡಕ್ಕೆ 'ಸ್ವರ್ಗಕಾಂಡ'ವೆಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತದ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ. ಹಲವಾರು ತೀರ್ಥಸ್ಥಾನಗಳ ವರ್ಣನೆಗಳು ಇವೆ. ಪ್ರಯಾಗದ ವರ್ಣನೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾದುದು. ನಾಲ್ಕು ಆಶ್ರಮಗಳ ವಿಚಾರ ಇದರಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ; ಈ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ 62 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿವೆ.

2) **ಭೂಮಿಕಾಂಡ** – ಈ ಕಾಂಡಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು ಬರಲು ಕಾರಣ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಚಿಂತನೆಗೆ ಭೂಮಿಯೇ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದು. ಮನುಷ್ಯನು ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವುದು ಅತ್ಯಂತ ಮುಖ್ಯ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಇಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ಕಥೆಗಳು ನಿರೂಪಿತವಾಗಿವೆ. ತಂದೆ–ತಾಯಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿ, ಹರಿನಾಮಸ್ಮರಣೆ ಇವು ಧರ್ಮದ ಅಂಗಗಳು. ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ನರಕಗಳನ್ನು ಕೂಡಾ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಲ್ಲಿ 125 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿವೆ.

3) **ಬ್ರಹ್ಮಕಾಂಡ** – ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿ, ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೈಂಕರ್ಯ, ಕೃಷ್ಣಜಯಂತಿಯ ವಿಶೇಷತೆ., ಏಕಾದಶಿ ವ್ರತದ ಮಹಿಮೆ, ಹರಿನಾಮದ ಶಕ್ತಿ ಇವುಗಳು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ 26 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿವೆ.

4) **ಪಾತಾಳಕಾಂಡ** – ಇದರಲ್ಲಿ ರಾಮನು ಮಾಡಿದ ಅಶ್ವಮೇಧ ಯಾಗದ ಕಥೆ ಸುದೀರ್ಘವಾಗಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಲವ ಮತ್ತು ಕುಶ ಇವರು ರಾಮನ ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಮಾಡಿದ ಯುದ್ಧವು ಇದರಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮುಂದೆ ಕೃಷ್ಣನ ಮಹಿಮೆ, ವೃಂದಾವನದ ಗೋಪಿಕೆಯರ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರಣೆ ಇದೆ.

ತ್ರೇತಾಯುಗದಲ್ಲಿದ್ದ ಋಷಿಗಳ ವರ್ಣನೆ ಇಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಶಿವನ ಮಹಿಮೆ, ಅವನ ಚಿಹ್ನೆಯಾದ ಲಿಂಗ, ಭಸ್ಮದ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯತೆಯನ್ನು ದೀರ್ಘವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ 113 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿವೆ.

5) **ಸೃಷ್ಟಿಕಾಂಡ** – ಸೃಷ್ಟಿಯ ಬಗ್ಗೆ ದೀರ್ಘ ವಿವರಣೆ ಇಲ್ಲ. ದೇವದಾನವರ ಕಥೆ, ಶ್ರಾದ್ಧ ಇವುಗಳನ್ನು ವಿವರವಾಗಿ ಇದರಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಉಳಿದ ವಿಚಾರಗಳೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಮಾಡಿದ ಯಜ್ಞ, ಅಗಸ್ತ್ಯರು ವಿಂಧ್ಯ ಪರ್ವತವನ್ನು ಅಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡದ್ದು, ಮಹಿಷಾಸುರ ಕಥೆ, ವಿಷ್ಣುವಿನ ನಾಭಿಕಮಲದಿಂದ ಆವಿರ್ಭವಿಸಿದ ಸ್ವರ್ಣಕಮಲ, ಬ್ರಹ್ಮನ ಜನನ, ಒಳ್ಳೆಯ ಮತ್ತು ನೀಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಕುರಿತ ವಿವರಣೆ, ಪತಿವ್ರತೆಯರ ಮಹಿಮೆ, ಹಲವಾರು ದಾನಗಳ ಕುರಿತ ವಿವರಣೆ, ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ ಮತ್ತು ತುಳಸಿ ಎಲೆಗಳ ಮಹತ್ವ, ಗಣೇಶನ ಆರಾಧನೆಯ ಫಲ, ನವಗ್ರಹ ಮತ್ತು ದುರ್ಗಾಪೂಜೆಯ ಮಹತ್ವವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ 82 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿವೆ.

6) **ಉತ್ತರಕಾಂಡ** – ಈ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಶೈಲ, ಹರಿದ್ವಾರ ಮುಂತಾದ ಪವಿತ್ರ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ. ಗಂಗಾ, ಯಮುನಾ ನದಿಗಳ ಮಹತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅನ್ನದಾನದ ಫಲ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. 24 ಏಕಾದಶಿಗಳ ವರ್ಣನೆ, ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತರ ಮಾಹಾತ್ಮೆ, ಸಾಲಿಗ್ರಾಮದ ಆರಾಧನೆ, ದೀಪಾವಳಿಯ ಆಚರಣೆ, ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಮಹಿಮೆ, ಭಾಗವತದ ಹಿರಿಮೆ, ಮಾಘಮಾಸದ ಮಾಘಸ್ನಾನ, ಸಮುದ್ರ ಮಥನ, ದಶಾವತಾರ ಇವುಗಳು ವರ್ಣಿತವಾಗಿವೆ. ಯದ್ಯಪಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಇದು ಶಿವನ ವಿಚಾರವಾಗಿಯೂ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಭಾರತದ ಹಲವಾರು ತೀರ್ಥಸ್ನಾನಗಳ ವರ್ಣನೆ ಇಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ 282 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿವೆ.

ಭೀಷ್ಮನು ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಕೇಳಲಾಗಿ ಪುಲಸ್ತ್ಯನು ಅವಳ ಜನ್ಮದ ವಿಚಾರವನ್ನು ಹೇಳುವನು.

ಶಯನ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ತಲೆಮಾಡಿ ಮಲಗುವುದರಿಂದ ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವು, ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ತಲೆಮಾಡಿ ಮಲಗುವುದರಿಂದ ಕೀರ್ತಿಯು ಲಭಿಸುವುದು (1–49–125).

ಉತ್ತರಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಶಿವ ಹಾಗೂ ಪಾರ್ವತಿಯರ ನಡುವಿನ ಸಂಭಾಷಣೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮದ ವಿವಿಧ ವಿಷಯಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಮಾಹಿತಿಗಳಿವೆ.

ಯುಗದ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾ – ಬ್ರಹ್ಮನ ಅವಧಿ 100 ವರ್ಷಗಳು. ಅದಕ್ಕೆ ಪರ ಎಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಅದರ ಅರ್ಧಭಾಗಕ್ಕೆ ಪರಾರ್ಧ ಎಂತಲೂ, ಒಂದು ಕಾಷ್ಠಾ 15 ನಿಮೇಷ, ಒಂದ ಕಲಾ 30 ಕಾಷ್ಠಾ. ಒಂದು ಮುಹೂರ್ತ 30 ಕಲಾ 30 ಮುಹೂರ್ತ. ಮನುಷ್ಯನ ಒಂದು ರಾತ್ರಿ ಮತ್ತು ಹಗಲು. ಒಂದು ಮಾಸವೆಂದರೆ 30 ದಿನಗಳು. 6 ತಿಂಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಆಯನ, ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಎರಡು ಆಯನ (ದಕ್ಷಿಣ ಮತ್ತು ಉತ್ತರ). ದಕ್ಷಿಣಾಯನ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ರಾತ್ರಿ, ಉತ್ತರಾಯಣ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹಗಲು.

ನಾಲ್ಕು ಯುಗಗಳು 12 ಸಾವಿರ ವರ್ಷಗಳಿಗೆ ಸಮ (ದೇವತೆಗಳಿಗೆ). ಅವು ಸತ್ಯ, ತ್ರೇತಾ, ದ್ವಾಪರ ಮತ್ತು ಕಲಿ.

ಪುರಾಣದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಶುರಾಮನ ಕಥೆಯೂ ಇದೆ.

❑

ಪುರಾಣಗಳು ಮತ್ತು ದಿವ್ಯ ಪ್ರಬಂಧಗಳು

—ವಿದುಷಿ ಗೋದಾ ಗೋಪಾಲ್

ದ್ರಾವಿಡ ವೇದವೆಂಬುದು ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಆವಿರ್ಭಾವವಾಗುವ ದಿವ್ಯಪ್ರಬಂಧಗಳು. "ವೇದಂ ತಮಿಳ್ ಸೆಯ್ದಮಾರನ್" ಎಂದು ನಮ್ಮಾಳ್ವಾರ್‌ಗೆ ಒಂದು ಹೆಗ್ಗಳಿಕೆ. ಹೀಗೆ ತಾಮ್ರಪರ್ಣೀ ಕಾವೇರಿ ಮುಂತಾದ ನದಿಗಳ ತೀರದಲ್ಲಿ ನಾರಾಯಣನ ಭಕ್ತರು ಅವತರಿಸಿ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಸಿದ್ಧಾಂತವಾಗಿ ತೋರಿಸಿಕೊಡುವರೆಂದು ಭಾಗವತ ಮುಂತಾದ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಪುರಾಣಗಳ ಹಾಗೂ ದಿವ್ಯಪ್ರಬಂದಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಲಾಗಿದೆ.

श्रीः
श्रीमते रामानुजाय नमः ।

ದ್ರಾವಿಡ ವೇದವೆಂಬುದು ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಆವಿರ್ಭಾವವಾಗುವ ದಿವ್ಯಪ್ರಬಂಧಗಳು. "ವೇದಂ ತಮಿಳ್ ಸೆಯ್ದಮಾರನ್" ಎಂದು ನಮ್ಮಾಳ್ವಾರ್‌ಗೆ ಒಂದು ಹೆಗ್ಗಳಿಕೆ. ಹೀಗೆ ತಾಮ್ರಪರ್ಣೀ ಕಾವೇರಿ ಮುಂತಾದ ನದಿಗಳ ತೀರದಲ್ಲಿ ನಾರಾಯಣನ ಭಕ್ತರು ಅವತರಿಸಿ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಸಿದ್ಧಾಂತವಾಗಿ ತೋರಿಸಿಕೊಡುವವರೆಂದು ಭಾಗವತ ಮುಂತಾದ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

कलौ खलु भविष्यन्ति नारायण परायणा : ॥
ताम्रपर्णी नदीयत्र कृतमाला पयस्विनी ।
कावेरीच महाभागा प्रतीची च महानदी ।
ये षिबन्ति जलं तासां मनुजां मनुजेश्वर ।
प्रायो भक्ता भगवति वासुदेवेऽमलाशयाः ॥ (11/5 38-39-40)

ವಿಶ್ವಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಹರಿದಾಸ ಶಿರೋಮಣಿಗಳಾದ ಆಳ್ವಾರುಗಳು ಲೋಕವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಅಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ನೀಗಲು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿರುವ ವೇದದ ಸಾರವನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಅರಿಯುವಂತೆ ದೇಶೀಯ ಭಾಷೆಯಾದ ತಮಿಳಿನಲ್ಲಿ ಹಾಡಿರುವ "ನಾಲಾಯಿರ ದಿವ್ಯ ಪ್ರಬಂಧಂ" ಎಂಬ ಸಿರಿನುಡಿಗಳಿಗೆ ಒಂದು ವಿಲಕ್ಷಣ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಆಳ್ವಾರ್ ಎಂದರೆ ಭಗವದ್ ಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದವರು ಎಂದರ್ಥ. ಈ ದಿವ್ಯಪ್ರಬಂಧಗಳೇ ದ್ರಾವಿಡವೇದವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ತಮ್ಮ ಅನುಭವಗಳನ್ನು 24 ದಿವ್ಯ ಪ್ರಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ 4000 ವಚನಗಳಲ್ಲಿ ನೀಡಿದ ಆಳ್ವಾರುಗಳು ಅನುಭಾವಿಗಳು. ಭಗವಂತನನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಕಂಡು ಅವನನ್ನು ಹಾಡಿಹೊಗಳಿ ಆನಂದಿಸಿ ಅನುಭವಿಸಿದವರು.

ಬ್ರಹ್ಮ ಗಾಯತ್ರಿಯ 24 ಅಕ್ಷರಗಳೇ ಈ 24 ದಿವ್ಯ ಪ್ರಬಂಧಗಳಿಗೆ ಬೀಜವಾಗಿವೆ. तैत्तिरीय आरण्यक ಇಂತಹ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಅನೂದಿತ ವೇದವೆಂದು ಕರೆದಿದೆ.

उदित वेद ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿವೆ. ಆ ವೇದಗಳನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿದವರು ಮಂತ್ರಕರ್ತರು. ಅನೂದಿತ ವೇದಗಳನ್ನು ದಿವ್ಯಸೂರಿಗಳಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಿದ ಆಳ್ವಾರ್‌ಗಳು ಮಂತ್ರಪತಿಗಳು.

नमो वाचे याच उदिता याच अनुदिता तस्यै वाचे नमः
नमः ऋषिभ्यः मन्त्रकृद्भ्यः मन्त्रपतिभ्यः

ಹೀಗೆ ವೇದದಲ್ಲಿ ದಿವ್ಯಪ್ರಬಂಧಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.

ವೇದಗಳಿಗೆ ಉಪಬೃಂಹಣ (enlargement of vedas) ಮಾಡಿ ತೋರಿಸಿರುವ ಕಾರ್ಯ ಪುರಾಣಗಳದ್ದು. ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅವತಾರಗಳೂ ದಿವ್ಯಚರಿತ್ರೆಗಳೂ ಎಲ್ಲವೂ ದ್ರಾವಿಡವೇದವೆಂಬ ದಿವ್ಯಪ್ರಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾಗಿ ಶುದ್ಧವಾಗಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ.

24 ಪ್ರಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ಕಲಿಯುಗದ ಪ್ರಧಾನ ದೇವರಾದ ಕೃಷ್ಣನ ಭಕ್ತಿಯೇ ಮುಖ್ಯ ವಿಷಯ. ಶ್ರಿಯಃಪತಿಯಾದ ನಾರಾಯಣನ ಅವತಾರಾದಿ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲದೆ ಇತರ ಲೌಕಿಕ ವಿಷಯಗಳು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಏನೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ದಿವ್ಯಪ್ರಬಂಧಗಳಿಗೆ ಅದರಲ್ಲೂ ಮುಖ್ಯವಾದ ತಿರುವಾಯ್‌ಮೊಳಿಗೆ भगवद्विषय ವೆಂದೆ ಹೆಸರು.

परमात्मನಿಗೆ 5 ರೂಪಗಳುಂಟು अम्भस्य पारे ಎಂದು ವೇದವು ಸಾಗರಶಯನನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ವ್ಯೂಹರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. भुवनस्य मध्ये ಎಂಬ ವೇದವು ಈ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ರಾಮ, ಕೃಷ್ಣ, ನೃಸಿಂಹ, ವರಾಹ, ಆದಿ ವಿಭವಾವತಾರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. नाकस्य पृष्टे ಎಂಬ ವೇದವು ಪ್ರಕೃತಿ ಮಂಡಲಕ್ಕೆ ಮೇಲೆ ನಿತ್ಯ-ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿರುವ ವಾಸುದೇವನೆಂಬ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪರಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ज्योतींषि समनुप्रविष्टः ಎಂಬ ವೇದವು ಶುಕ್ರವೆಂಬ ಘನಪದಾರ್ಥವಾದ ಕಲ್ಲು, ಲೋಹ, ರತ್ನ, ಮಣ್ಣು, ಮರ ಮುಂತಾದ ಅರ್ಚಾವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು

ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. प्रजापतिश्चरति गर्भे अन्त: ಎಂಬ ವೇದವು ಎಲ್ಲ ವಸ್ತುಗಳೊಳಗೆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ಆಗಿರುವ ರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಮಾತುಗಳು ಇತಿಹಾಸ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಆಗಮಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಇದನ್ನು ದಿವ್ಯಪ್ರಬಂಧದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮಾಳ್ವಾರರ ತಿರುವಾಯ್‌ಮೊಳಿ (6.9.5) ವಿಣ್ ಮೀದಿರುಪ್ಪಾಯ್ ಮಲ್ಲೈಮೇಲ್ ನಿರ್‌ಪಾಯ್ ಕಡಲ್ ಶೇರ್‌ವಾಯ್ ಮುಂತಾದ ಹಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೆಯೇ ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ.

ದಿವ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ಒಂದೊಂದು ಅರ್ಚಾವತಾರದಲ್ಲೂ ಆಳ್ವಾರುಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನ ಈ ಐದೂ ರೂಪಗಳನ್ನು ಅಂತರ್ಭಾವಿಸಿ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ದಿವ್ಯಪ್ರಬಂಧಗಳಿಗೆ ಅರ್ಚಾವತಾರದಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯ ದೃಷ್ಟಿ. ಹೀಗೆಯೇ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಆಯಾ ದಿವ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರ ಮಹಾತ್ಮ್ಯಗಳು ಅರ್ಚಾಮೂರ್ತಿಯ ಪರವಾಗಿಯೇ ಇವೆ.

अत्र संकीर्तनेनैव सर्वस्वार्थोऽभिलभ्यते (ಭಾಗ 11.5.36) ಹಾಗೂ कलौ खलु नाम संकीर्तनम् ಎಂಬೆಲ್ಲಾ ವಚನಗಳಂತೆ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ದ್ರಾವಿಡವೇದಗಳಲ್ಲಿ ನಾಮಸಂಕೀರ್ತನೆಯೇ ಪ್ರಧಾನವಾದದ್ದು. बहूनां जन्मनामन्ते ज्ञानवान् मां प्रपद्यते ಎಂದು ಹೇಳುವ ಹಾಗೆ ಹಲವಾರು ಜನ್ಮಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ನಾಮಸಂಕೀರ್ತನೆಯಿಂದ ಪರಿಷ್ಕೃತ ಚೇತನನಾಗಿ ಮುಕ್ತಿ ಪಡೆಯುವುದೇ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರ ಲಕ್ಷ್ಯವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ (ಭಾಗ. 11.5.38)ದಲ್ಲಿ कृतादिषु प्रजा: राजन् कलौ इच्छन्ति सम्भयवम् ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಅದನ್ನೇ ಪೆರಿಯಾಳ್ವಾರರು ತಮ್ಮ ತಿರುಪ್ಪಲ್ಲಾಂಡ್ ಎಂಬ ಪ್ರಬಂಧದಲ್ಲಿ "ನಾಡುಂನಗರಮುಂ ನಮೋ ನಾರಾಯಣಾಯ ಎನ್ರು" (ಗ್ರಾಮಿಗರು-ನಗರಿಗರು ಚಂದದಿಂ ತಿಳಿಯೇ ನಮೋ ನಾರಾಯಣಾಯ ಎಂದು) ಮತ್ತು ತೋಂಡಕ್ಕುಲತ್ತಿಲುಳ್ಳೀರ್ ವಂದಡಿ ತೊಳುದು ಆಯಿರನಾಮಂ ಶೋಲ್ಲಿ ಪಂಡೈಕುಲತ್ತೈ ತವಿರ್‌ನ್‌ದು ಪಲ್ಲಾಯಿರತ್ತಾಂಡೆನ್ಮಿನೇ (ದಾಸ ಕುಲದ ನೀವೆಲ್ಲಾ ಬಂದು ಪಾದಸೇವೆಯ ಮಾಡಿ ಸಾಸಿರನಾಮವನು ಹೇಳಿ ಹಳೆಯ ಸಂಗವ ತೊರೆದು ಬಾಳು ಬಾಳಯ್ಯಾ-ಎಂದು ಮಂಗಳವ ಹಾಡಿರಯ್ಯ) ಇಲ್ಲಿ ದಾಸರ ಕುಲವೆಂದು ಹೇಳಿದುದರ ಉದ್ದೇಶವೇನೆಂದು ತಿಳಿಯೋಣ. ಆಳ್ವಾರರುಗಳೆಲ್ಲಾ ಒಂದೇ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವರಲ್ಲ ಆದರೆ ಎಲ್ಲರೂ ಭಕ್ತಿಪಂಥದವರು. ಭಕ್ತಿ ಕುಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಇವರೆಲ್ಲಾ ಮಹನೀಯರು. ಪೂಜನೀಯರು ಭಕ್ತಿಗೆ ಯಾವ ಜಾತಿ, ಕುಲ, ಎಂಬ ಭೇದವಿಲ್ಲ सुभाषितं ग्राह्यं बालादपि शुकादपि ಎಂಬಂತೆ.

ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಪರಾಶರರ ಸ್ಮರಣೆ ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಅವರು "ಈ ಒಂದು ದಿವ್ಯಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ ಜನಿಸುವ ಶಿಶು ಲೋಕೋದ್ಧಾರಕನಾಗುವನು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಕಲ್ಯಾಣವುಂಟುಮಾಡುವನು" ಎಂದರಿತು ಆ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಅವರಿದ್ದದ್ದು ದ್ವೀಪದ ಮಧ್ಯದ ಹಡಗಿನಲ್ಲಿ. ಆಗ ಅವರು ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದ ಸತ್ಯವತಿಯನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸಿ ಮಂಜುಗೆಡ್ಡೆಯ ನಡುವೆ ಶುಭಮೂಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ ದಿವ್ಯ ಶಿಶುವನ್ನು ಪಡೆದು ಲೋಕಾರ್ಪಣೆ ಮಾಡಿದರು. ಆ ಶಿಶುವೇ ವೇದವ್ಯಾಸರೆಂದು ಪ್ರಖ್ಯಾತಿ ಪಡೆದ ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಗಳ ಕರ್ತಾ. ದ್ರಾವಿಡ ವೇದಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ನಾಥಮುನಿಗಳನ್ನು ಸ್ಮರಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಆಳ್ವಾರ್‌ಗಳು ಒಟ್ಟು ಹನ್ನೆರಡು ಜನ. ಇವರಲ್ಲಿ ಆಂಡಾಳ್ ಎಂಬ ಗೋದಾದೇವಿಯು ಸೇರಿದ್ದಾಳೆ. ನಾಥಮುನಿಗಳು ಮಧುರಕವಿ ಆಳ್ವಾರರ "ಕಣ್ಣಿನುಣ್ ಶಿರಿತ್ತಾಂಬು" ಎಂಬುದು 10 ಪಾಶುರಗಳನ್ನು ಹನ್ನೆರಡು ಸಾವಿರ ಬಾರಿ ಜಪಿಸಿದ್ದರಿಂದ ನಮ್ಮಾಳ್ವಾರರು ಇವರಿಗೆ ಧ್ಯಾನದ ಮೂಲಕ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷರಾಗಿ ತಾವು ಹಾಡಿದ "ತಿರುವಾಯ್ ಮೊಳಿ" ಮತ್ತು ಇತರ ಆಳ್ವಾರರು ಹಾಡಿದ ದಿವ್ಯ ಪ್ರಬಂಧಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದರು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 4 ಸಾವಿರ ದಿವ್ಯ ಪ್ರಂಬಧಗಳು ಮೊದಲು ನಮಗೆ ದೂರಕಿದ್ದು ನಾಥಮುನಿಗಳ ಮೂಲಕ. ಆಳ್ವಾರುಗಳು ಒಂದೇ ಬಾರಿ ನೂರಾರು ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಹಾಡಿದಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಯಾಯ ದಿವ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳನ್ನು ಸಂದರ್ಶಿಸಿದಾಗ ಅಥವಾ ಆಗಿಂದಾಗಲೇ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮನ ತುಂಬಿ ಪ್ರೇಮ

ಉಂಟಾದಾಗ ಮಧುರ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಅವನ ದಿವ್ಯ ಅನುಭವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಮೂಲಕ ವೇದಾಂತ ರಹಸ್ಯಗಳನ್ನು ವಿಶದೀಕರಿಸುವುದೇ ಪ್ರಬಂಧಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ. ಅನುಭವವೇ ಹರಿದು ಬಂದಂತಿದೆ ಇಲ್ಲಿ. ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಅನುಭವದರ್ಶನವನ್ನು ತಾತ್ತ್ವಿಕವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. (The langauge of purana is conceptual while that of Tiruvayoli is perceptual).

ಸಂಸ್ಕೃತ ವೇದಗಳಂತೆ ಈ ದ್ರಾವಿಡವೇದಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕಾರಿ ನಿಯಮವಾಗಲಿ, ಕಾಲನಿಯಮವಾಗಲಿ ಇಲ್ಲ. ಪ್ರಬಂಧಗಳನ್ನು ಯಾರು ಹೇಗೆ, ಎಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದೆ. ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದ ಅರೈಯರ್ ಸೇವೆಯನ್ನು ಕೆಲವು ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಈಗಲೂ ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ನಾಲಾಯಿರ ಪ್ರಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ 3 ಸಾವಿರಕ್ಕೆ ಇಶೈಪಾ ಎಂದರೆ ಹಾಡುವುದು, ಅದನ್ನೇ ಅರೈಯರ್ ವಂಶದವರು ಹಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಸಾವಿರಕ್ಕೆ ಇಯಲ್‌ಪಾ ಎಂದರೆ ಗೋಷ್ಠಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದು ಎಂದು ರೂಢಿ.

ಏನೇ ಆದರೂ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹಾಡಿ ಹೊಗಳಲು ಯಾವ ನಿರ್ಬಂಧವೂ ಇಲ್ಲ. ಆಳ್ವರ್ರುಗಳ ಪೈಕಿ ಪೇರಿಯಾಳ್ವಾರರಿಗೆ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಅವರು ತಮ್ಮ ತಿರುಮೊಳಿಯಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನ ಲೀಲೆಗಳನ್ನು ಸೊಗಸಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪರಮಾತ್ಮನು ಭೇದವಿಲ್ಲದೆ ಎಲ್ಲರೊಡನೆ ಸೇರಿ ಹೇಗೆ ಕೃಷ್ಣಾವತಾರದಲ್ಲಿ ನಡೆದುಕೊಂಡನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ವ್ರಜಬಾಲಕರೊಂದಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮಕ್ಕಳಂತೆ ತಾನೂ ಕ್ರೀಡಿಸಿ ಅವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿದನು. ಇದು ಅವನ ಅತ್ಯದ್ಭುತವಾದ ಸೌಲಭ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ.

ಇದನ್ನು ಪೆರಿಯಾಳ್ವಾರರ ತಿರುಮೊಳಿಯ 3.4.3 ರಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.

ಶುರಿಗೈಯುಮ್ ತೆರಿವಿಲ್ಲುಮ್ ಶೆಂಡುಕೋಲುಂ ಮೇಲಾಡೈಯುಂ
ತೋಳನ್ ಮಾರ್‌ಕೊಂಡೋಡ. ಒರು ಕೈಯಾಲ್ ಒರುವನ್
ತನ್‌ತೋಳೈ ಊನ್ರಿ ಆನಿರೈ ಇನಮೀಳ ಕುರಿತ್ತಶಂಕಮ್ ಒರುಕೈಯಿಲ್
ಆಡಿಯ ಪಿಳ್ಳೈ ಕಣ್ಣನ್..........

(ಚಿಕ್ಕ ಕತ್ತಿಯನು ಪವಣಿಕಲ್ಲುಗಳುಂ ಚೆಂಡುಕೋಲನು
ಉತ್ತರೀಯವನುಂ ಗೆಳೆಯರು ತೆಗೆದುಕೂಂಡು ಓಡಿ ಬರೆ ಒಂದು
ಕೈಯುಂ ಒಬ್ಬನ ತೋಳನುಂ ಹಸುಮಂದೇ ಇಂಪಾಗಿ ಕೇಳ್ವ ದನಿಯ
ಶಂಖವ ಪಿಡಿದು ಬರುತಿರಲು ಮಗ ಕೃಷ್ಣ......)

ಇದೇ ಭಾವವನ್ನು ಬೇರೆ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವತ ಪುರಾಣದ 10.11.27 ಮತ್ತು 28ನೇ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.

अविदूरे व्रजभुवः सहगोपालदारकैः चारयामासतुः वत्सान्
नाना क्रिडापरिच्छदौ ॥ क्वचिद्वादयतो वेणुं क्षेपणै : क्षिपतः
क्वचित् । क्वचित्पादैः किंकिणीभिः क्वचित्कृत्रिम गौवृषैः

ಗೋಕುಲದ ಬಳಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಓರಗೆಯ ಗೊಲ್ಲ ಹುಡುಗರೊಡಗೂಡಿ ಬಗೆಯ ಆಟದ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಅಣಿ ಮಾಡಿಕೂಂಡು ಕರುಗಳನ್ನು ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ಒಮ್ಮೆ ಇಂಪಾದ ಕೊಳಲನ್ನು ಬಾರಿಸುವರು, ಇನ್ನೊಮ್ಮೆ ಕವಣೆಗಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಬೇಲ ಮೊದಲಾದ ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಕೆಡಹುವರು ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಕಾಲಿಗೆ ಗೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೂಂಡು ಕುಣಿಯುವರು.

ಇಂತಹ ಪರಮ ಸೌಲಭ್ಯಗುಣವುಳ್ಳ ಪರಮಾತ್ಮ ಹೇಗೆ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯೋಣ.

ಪಂಚಭೂತಗಳ ಸಮ್ಮಿಶ್ರಣದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಪಂಚಭೂತಗಳು ಕಾರಣ. ಅದರಲ್ಲಿ ಅಂತರಾತ್ಮ ಆಗಿ ಪರಮಾತ್ಮ ಇದ್ದಾನೆಂದು ವಿಷ್ಣು ಪುರಾಣ 1.2.32 ಹಾಗೂ 38ನೇ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

विकासाणुस्वरुपैश्च ब्रह्मरुपादिभिस्तथा ।
व्यक्तरुपश्चतथा विष्णुः सर्वेश्वरेः ॥

ससर्ज शब्दतन्मात्रादाकाशं शब्दलक्षणम् ।
शब्दमात्रं तथाकाशं भूतादिः स समावृणोत् ॥

ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿರುಮಳಿಶೈ ಆಳ್ವಾರರು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರುವ ತಿರುಚ್ಚಂದ ವಿರುತ್ತಂ ಎಂಬ ಪ್ರಬಂಧದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಪೂನಿಲಾಯ ಐನ್ದುಮಾಯ್ ಪುನರ್ಕಣಿನ್ರನಾನ್ಗುಮಾಯ್ । ತೀನಿಲಾಯ ಮೂನ್ರುಮಾಯ್ ಶಿರನ್ದಕಾಲಿರಂಡುಮಾಯ್ । ಮೀನಿಲಾಯ ದೂನ್ರು ಮಾಕಿ ವೇರುವೇರುತನ್ಮಯಾಯ್ ನೀನಿಲಾಯ ವಣ್ಣಂ ನಿನ್ನೈಯಾರ್ ನಿನ್ನೈಕ್ಕವಲ್ಲರೇ.

ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ತಿಸುವ ಶಬ್ದ, ಸ್ಪರ್ಶ, ರೂಪ, ರಸ, ಗಂಧಗಳೆಂಬ 5 ಗುಣಗಳ ಸ್ವರೂಪನಾಗಿಯೂ ನೀರಿನಲ್ಲಿರುವ ಶಬ್ದ ಸ್ಪರ್ಶ, ರೂಪ, ರಸವೆಂಬ 4 ಗುಣಗಳ ಸ್ವರೂಪನಾಗಿಯೂ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿರುವ ಶಬ್ದ, ಸ್ಪರ್ಶ, ರೂಪ ಎಂಬ 3 ಗುಣಗಳ ಸ್ವರೂಪನಾಗಿಯೂ, ಚೇತನರಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವ ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಶಬ್ದ, ಸ್ಪರ್ಶ, ಎಂಬ 2 ಗುಣಗಳ ಸ್ವರೂಪನಾಗಿಯೂ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ಶಬ್ದವೆಂಬ 1 ಗುಣಸ್ವರೂಪನಾಗಿಯೂ ಜಗತ್ತಿನ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣನಾಗಿ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ ಈ ಸರ್ವೇಶ್ವರ ವಿಷ್ಣು.

ಹೀಗೆ ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಿದ ಭಗವಂತನು ಲೀಲಾವಿಭೂತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತಿ ಕಾರಕನೂ, ಲಯಕಾರಕನೂ ಆಗಿರುವನೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ನಮ್ಮಾಳ್ವಾರರ ತಿರುವಾಯ್ ಮೊಳಿಯ 10.10.3 ರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಮೇವಿತೊಳುಂ ಪಿರಮನ್ ಶಿವನ್ ಇಂದಿರನ್ ಆದಿಕ್ಕೆಲ್ಲಾಂ
ನಾಭಿಕಮಲ ಮುದಲ್ ಕಿಳಂಗೇ ಉಂಬಿರಂದದಿವೋ
ಉಂಬರ್ ತಣ್ ಪಾಳೇಯೋ ಅದನುಳ್ ಮಿಶೈನೀಯೇಯೋ
ಅಂಬರಂ ನಲ್ ಜ್ಯೋತಿ ಅದನುಳ್ ಪಿರಮಿನ್ನರನ್ ನೀ.

ಆದರದಿ ಸೇವಿಸುವ ಬ್ರಹ್ಮ, ಇಂದ್ರ ಮೊದಲಾದವರ್ಗೆಲ್ಲ ನಾಭಿಕಮಲಕ್ಕೂ ಜಗತ್ಕಾರಣ ಮೂಲಭುತನೇ ಅಮರರಿಗೂ ಅಂತಿರ್ಪವನೇ ಮೇಲಿರುವ ರಮಣೀಯ ಶೀತಲ ಮೂಲ ಪ್ರಕೃತಿಯವನೇ ಅದರೊಳಗೆ ಸೇರ್ದವನು ನೀನೇಯೋ ಆಕಾಶಮುಂ ದಿವ್ಯಜ್ಯೋತಿಯುಂ ಅದರೂಳಗೆ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಿವನೀನೇ

ಇದನ್ನೇ नरसिंहपुराण (सृष्टिकाण्ड 1.65) ದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ.

ब्रह्मेण रुपेण सृज्यन्तः जगत्समस्तं परिपातुमिच्छन् ।
रामादि रुपं स तु प्राप्य पाति भूत्वायं रुद्रः करोति नाशम् ॥
श्रीविष्णु पुराण 1.22.66 ರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

सष्टिस्थित्यन्तकरणीं ब्रह्मविष्णुशिवात्मिकम् ।
स संज्ञां याति भगवान् एक एव जनार्दनः ।

ಪರಮಾತ್ಮ ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಿತಿ ಲಯಕ್ಕಾಗಿ ಮೂರು ದೇವತೆಗಳ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಈ ಮೂರು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಈ ರೀತಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮ ಹೇಗಿರುವನು? ಎಂದು ಕೇಳಿದಾಗ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರು ಒಂದೊಂದು ರೀತಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಗಜೇಂದ್ರಮೋಕ್ಷ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಗಜೇಂದ್ರನು ಭಗವಂತನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವಾಗ ಹೇಳಿದ ಮಾತುಗಳಿವು. ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ ಪುರಾಣದ 8.3.24ರಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ.

स वै न देवासुरमर्त्यतिर्यक् न स्त्री न षण्डो न पुमान् न जन्तुः

ಆ ಭಗವಂತನು ದೇವತೆಯಲ್ಲ, ರಾಕ್ಷಸನಲ್ಲ, ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲ, ತಿರ್ಯಕ್ ಜಂತುವಲ್ಲ, ಹೆಣ್ಣಲ್ಲ, ಗಂಡಲ್ಲ, ನಪುಂಸಕನಲ್ಲ, ಪ್ರಾಣಿಯಲ್ಲ.

ಇದನ್ನೇ ನಮ್ಮಾಳ್ವಾರರ ತಿರುವಾಯ್‌ಮೊಳಿಯ 2.5.10ರಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ.

ಆಣಲ್ಲನ್ ಪೆಣ್ಣಲ್ಲನ್ ಅಲ್ಲಾ ಅಲಿಯುಂ ಅಲ್ಲನ್
ಎನ್ನೊಡೆಯ ಗಂಡಲ್ಲ, ಹೆಣ್ಣಲ್ಲ, ಇವೆರಡುಂ ಅಲ್ಲದ ನಪುಂಸಕನೂ ಅಲ್ಲ

ಇಂತಹ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದ ಅನುಭವ ವೇದ್ಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ವಿಭವಾವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ ಬಂದವರಿಗೆ ಶರಣ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಪರಮಾತ್ಮನ ಆಶ್ರಿತವಾತ್ಸಲ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸದವರೇ ವಿರಳ.

विष्णुपुराण ದಲ್ಲಿ (5.11. ರ 12, 22, 23) ಗೋವರ್ಧನ ಗಿರಿಧಾರಿಯಾಗಿ ಹೇಗೆ ವ್ರಜಭೂಮಿಯಲ್ಲಿದ್ದವರನ್ನು ಕಾಪಾಡಿದ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

> **गावो विवत्साश्च कृता वारिपूरेण चापराः ॥**
> **वत्साश्च दीनवदना वाताकम्पितकन्धराः ।**
> **त्राहि त्राहीत्यल्पशब्दाः कृष्णमूचुरिवातुराः ॥**
> **सप्तरात्रं महामेघा ववर्षुर्नन्दगोकुले ।**
> **इन्द्रेण चोदिता विप्र गोपानां नाशकारिणा ॥**
> **ततो धृते महाशैले परित्राते च गोकुले ।**

ಕೆಲವು ಹಸುಗಳು ಪ್ರವಾಹದ ಹೊಡೆತದಿಂದ ಕರುಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವು. ಬಿರುಗಾಳಿಯಿಂದ ಕಂಪಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಕತ್ತುಗಳುಳ್ಳ ಕರುಗಳು ಕರುಣಾಪೂರ್ಣಮುಖದಿಂದ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕುರಿತು ಮೆಲುದನಿಯಲ್ಲಿ ಆಕ್ರಂದಿಸುತ್ತಾ ತ್ರಾಹಿತ್ರಾಹಿ ಎಂದು ಬೇಡುತ್ತಿರುವಂತೆ ಕಂಡಿತು.

ಆ ನಂದಗೋಕುಲದಲ್ಲಿ ಮೇಘಗಳು ಏಳು ರಾತ್ರಿಗಳವರೆಗೆ ಸತತವಾಗಿ ಮಳೆಗರೆದವು. ಗೋಪಾಲರನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಬೇಕೆಂಬ ಇಂದ್ರನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದವು. ಆಗ ಕೃಷ್ಣನು ಮಹಾಶೈಲವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಗೋಕುಲವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದನು.

ಇದೇ ಗೋವರ್ಧನಗಿರಿಧಾರಿಯಾಗಿ ಹೇಗೆ ಕಾಪಾಡಿದ ಎಂದು ಪೆರಿಯಾಳ್ವಾರರ ತಿರುಮೊಳಿಯಲ್ಲಿ (3–5–2 ಮತ್ತು 3) ಕಾಣಬಹುದು.

ಅಮ್ಮೈತಡಂಕಣ್ ಮಡಆಯ್ಚಿ ಯರುಂ ಆನಾಯರುಂ ನಿರಯುಂ ಅಲರಿಎಮ್ಮೈ ಶರಣಿನ್ರು ಕೊಳ್ಳೆನ್ರಿರುಪ್ಪ.....

ಗೋಪಿಯರುಂ ಗೋವಳರುಂ ಗೋಮಂದೆಗಳುಂ ಅರಚುತ್ತೆ ನಮ್ಮನ್ನು ಶರಣಾಗತರಾಗಿ ಬಂದವರೆಂದುಕೊಳ್ಳಿರಯ್ಯ ಎಂದು ಬೇಡುತಿರೆ.... ಮತ್ತು

> ವಳವೊನ್ನುಮಿಲ್ಲಾ ಶೇಯ್‌ಗೈ ವಾನವರ್‌ಗೋನ್
> ವಲಿ ಪಟ್ಟು ಮುನಿಂದು ವಿಡುಕ್ಕಪಟ್ಟ ಮಳೈವೊಂದು ಏಳುನಾಳ್
> ಪೆಯ್ದುಮಾತ್ತಡುಪ್ಪ ಮಧುಸೂದನನ್ ಎಡುತ್ತು ಮರಿತ್ತಮಲೈ....

ತಡೈಯೊಂದುಮಿಲ್ಲದಿಹಕೈಗಳ ದೇವತೆಗಳೊಡೆಯ ನೋವನನುಭವಿಸಿ ಮುನಿದು ಕಳುಹಿದ ಮಳೆಬಂದು 7 ದಿನ ಸುರಿಯೆ ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ಮಧುಸೂದನನು ಎತ್ತಿ ಬುಡಮೇಲುಗೈದ ಪರ್ವತವು.

ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ತ್ರಾಹಿತ್ರಾಹಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ದ್ರಾವಿಡವೇದದಲ್ಲಿ ಶರಣೆನ್ರು ಎಂದಿದೆ.

इन्द्रेण चोदिता ಎನ್ನುವುದನ್ನು ವಾನವರ್‌ಗೋನ್‌ವಲಿಪಟ್ಟು ಮುನಿಂದು ಎಂದಿದೆ.

ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಆಶ್ರಿತ ವಾತ್ಸಲ್ಯಮಯಿ ಭಗವಂತನ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೂ ದ್ರಾವಿಡ ವೇದದಲ್ಲೂ ಕಾಣಬಹುದು.

ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಚರಿತ್ರೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ವಿದಿತವಾದುದು. ಅವನು ಶಿವನ ಪರಮಭಕ್ತ. ಹೇಗೆ ಅವನು ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ಗೆದ್ದ ಅದಕ್ಕೆ ಯಾರು ಕಾರಣವೆಂದು ನರಸಿಂಹ ಪುರಾಣದ (7ನೇ ಅಧ್ಯಾಯ 75ನೇ ಶ್ಲೋಕ) ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಚರಿತ್ರೆಯ ಕೊನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಪರಮಭಾಗವತನಾದ ಶಿವನು ನಾರಾಯಣನನ್ನು ಕುರಿತು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಲು ಹೋಗುವಾಗ ತನ್ನ ಭಕ್ತನಾದ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯನಿಗೆ ನಾರಾಯಣನನ್ನು ನೆನೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ನಂತರ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯನು ತಾನು ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಿಂದ ಕಾಪಾಡಲ್ಪಟ್ಟನೆಂದು ಅರಿಯುತ್ತಾನೆ.

हृत्पद्ममध्ये पुरुषं पुराणं नारायणं शाश्वतमादिदेवम् ।
सञ्चिन्त्य सूर्यादतिराजमानं मृत्युं स योगी जितवान् तथैव ॥

ಹೃದಯ ಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ ನಾರಾಯಣನನ್ನು ಚಿಂತನೆ ಮಾಡಿ ಆ ಯೋಗಿಯಾದ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯನು ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ಜಯಿಸಿದನು.

ಇದನ್ನೇ ನಮ್ಮಾಳ್ವಾರರ ತಿರುವಾಯ್ ಮೊಳಿ (4–10–8) ಯಲ್ಲಿ
ಪುಕ್ಕಡಿಮೈಯಿನಾಲ್ ತನ್ನೈ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯನವನ್ನೈ
ನಕ್ಕಪಿರಾನುಂ ಅನ್ರುಯ್ಯಕೂಂಡದು ನಾರಾಯಣನರುಳೇ
ಹೂಕ್ಕುದಾಸ್ಯದಿಂ ತನ್ನ ಕಂಡ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯನವನನು
ದಿಗಂಬರನುಂ
(ಶಿವ) ಅಂದು ಉದ್ಧಾರಗೈದುದು ನಾರಾಯಣನ ಕೃಪೆಯೇ

ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಕೃಪೆಗೆ ಪಾತ್ರರಾಗದವರಾರು? ಅಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೃದಯದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದ ಪ್ರಹ್ಲಾದ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ನೂಡೋಣ.

ಸದಾನಾರಾಯಣ ಸ್ಮರಣೆಯಲ್ಲೇ ಜೀವಿಸಿದ್ದ ಪ್ರಹ್ಲಾದನು व्यापकात् विष्णु : ಎಂಬಂತೆ ಎಲ್ಲೆಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅವನಿರುವನು ಎಂದು ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟ ಪರಮಭಕ್ತನು.

ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ನಮ್ಮಾಳ್ವಾರರ ತಿರುವಾಯ್ ಮೊಳಿ (2.8.9) ರಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.
ಎಂಗು ಉಳನ್ ಕಣ್ಣನ್ ಎನ್ರು ಮಗನೈಕಾಯಾನ್ದು ಇಂಗಿಲ್ಲೈಯಾಲೆನ್ರು
ಇರಣಿಯನ್ ತೂಣ್ ಪುಡ್ಯೆಪ್ಪ ಅಂಗಪ್ಪೂಳುದೇ ಅವನ್ ವೀಯು
ತೋನ್ರಿಯ
ಎನ್ ಶಿಂಗಪಿರಾನ್ ಪೆರುಮೈ ಆರಾಯಂ ಶೀರ್ಮೈತ್ತೇ
(ಎಲ್ಲಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಕೃಷ್ಣ ಎಂದ ಮಗನ ಧಿಕ್ಕರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹಿರಣ್ಯನು ಕಂಬವನೊಡೆಯೆ ಅಲ್ಲಿ ಆ ಕ್ಷಣವೇ ಅವನು ಬೀಳುವೂಲು ತೋರ್ದ ಎನ್ನ ಸಿಂಹಸ್ವಾಮಿಯ ಹಿರಿಮೆಯನು ನಿರ್ಣಹಿಸೆ ಸಾಧ್ಯಮೇ?)

ಈ ಸಂದೇಶವನ್ನು ನರಸಿಂಹ ಪುರಾಣದ ಹರ್ರ್ಯವತಾರಾದಿ ನಿರೂಪಣಂನ 44 ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ 10 ರಿಂದ 13 ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.

यदि पश्यामितंविष्णुमधुना स्तम्भमध्यगं ।
तर्हि त्वं न वधिष्यामि भविष्यति द्विधाऽन्यथा ॥
तावत्प्रस्फुटित स्तम्भोविक्षीतो दैत्यसूनुना ।
आदर्शरुपे दैत्यस्य खङ्गजः यः प्रतिष्ठितः ॥

ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಹ್ಲಾದನಿಗೆ ಕಂಬದಲ್ಲಿ ನರಸಿಂಹ ಕಾಣಿಸಿದರೆ ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವಿಗೆ ತನ್ನ ಖಡ್ಗದ ತುದಿಯಲ್ಲೇ ಕಂಡನು.

ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪು ಮಾರೀಚ ಅಂಥಹವರು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಯಮನಂತೆ ಕಂಡರು. ಆದರೆ ಕೆಲವರು ಕಾಣದೆಯೇ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಅವರಿಗೇನನ್ನಬೇಕು? ಮನುಷ್ಯ ಜೀವನ ಶಾಶ್ವತವಾದುದಲ್ಲ. ತಾರುಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಗಂಧವಿಲ್ಲದವರು ತಮಗೆ ಇಷ್ಟ ಬಂದಹಾಗೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ವದ್ಧಾಪ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವರ ಕಷ್ಟ ಹೇಳತೀರದು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ (6–5–4–41) ದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

संशुष्यमाण ताल्वोष्ठपुटो घुरधुरायते ।
निरुद्धगुणो दोषोघैः उदानश्वासपीडितः ॥

(ತುಟಿ ದವಡೆಗಳು ಒಣಗುವುವು ಈತನು ಘುರ್‌ಘುರ್ ಎಂದು ಶಬ್ದ ಮಾಡುತ್ತಿರುವನು. ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾದಿ ದೋಷಗಳಿಂದ ಕಂಠದೇಶವು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಉದಾನವಾಯುವಿನಿಂದ ಮೇಲುಸಿರಿನ ಬಾಧೆಗೆ ಒಳಗಾಗುವನು.)

ಇದನ್ನೇ ನಮ್ಮಾಳ್ವಾರರ ತಿರುವಾಯ್ ಮೊಳಿ(1.3.6) ಯಲ್ಲಿ ಏಯ್ತ್ತ
ಶೊಲ್ಲೋಡು ಈಳೈ ಏಂಗಿ ಇರುಮಿ ಇಳೈತ್ತು ಉಡಲುಂ
ಪಿತ್ತರ್ಪೋಲ ಚಿತ್ತಮ್ ವೇರಾಯ್ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

(ಬಲಹೀನ ಮಾತು ಕಫವು ಬಂದು ತಂಗಲು ಕೆಮ್ಮಿ ಶರೀರವು ಕೃಶವಾಗಿ ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿದವರ ಹಾಗೆ ಆಗುತ್ತಾನೆ.)

ಈ ರೀತಿಯ ಕಷ್ಟಗಳಿಗೆ ಪರಿಹಾರ ಉಂಟೆ? ಹೌದು ಎಂದು ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದಲ್ಲಿ (1.17.70,78) ಹೇಳಿದೆ.

भवतां कथ्यते सत्यं विष्णुरेकः परायणम् ।
प्रयासः स्मरणे कोऽस्य स्मृतोयच्छति शोभनम् ।
पापाक्षयश्च भवति स्मरतां तमहर्निशम् ।

ಎಲ್ಲರ ಕಷ್ಟವನ್ನು ನೀಗಲು ಸಮರ್ಥನೊಬ್ಬನೆ ಇದ್ದಾನೆ ಅವನೇ ವಿಷ್ಣು. ಅವನನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸಲು ಪ್ರಯಾಸವೇಕೆ? ಅಹರ್ನಿಶಿ ಅವನ ಸ್ಮರಣೆಯಿಂದ ಸಂಚಿತ ಪಾಪವೂ ನಶಿಸುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಶುಭವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ನಮ್ಮಾಳ್ವಾರರ ತಿರುವಾಯ್ ಮೊಳಿ (4.6.9) ರಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ.

ಏಳ್ಪ್ರೈ ಪಿರಪ್ಪುಕ್ಕುಂ ಶೇಮಮ್ ಇನೋಯ್‌ಕ್ಕು ಈದೇ ಮರಂದು
ಊಳ್ಪ್ರೈಯಿನ್ ಕಣ್ಣ ಪಿರಾನ್ ಕಳಲ್ ವಾಳ್‌ತುಮಿನ್ ಉನ್ನಿತ್ತೇ

ಏಳೇಳು ಜನ್ಮಗಳಿಗುಂ ಕ್ಷೇಮಮಾಗಿರ್ಪ ಈ ವ್ಯಾಧಿಗಿದೇ ಔಷಧವು. ಕೃಷ್ಣ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪಾದಗಳ ಮಂಗಳಾಶಾಸನವ ಮಾಡಿರೋ ಧ್ಯಾನಿಸುತ.

ಪರಮಾತ್ಮನ ಲೀಲೆ ಅಪಾರವಾದುದು. ಅದನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯ. ಮಾರ್ಕಂಡೇಯನು ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನನ್ನು ನೋಡಿ "ನಿನ್ನ ಮಾಯೆಯನ್ನು ನೋಡಬೇಕು" ಎನ್ನುತ್ತಾನೆ. ಆನಂತರ ಒಮ್ಮೆ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನೇ ಧ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಿರಲಾಗಿ ಬಿರುಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿ ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ತೇಲುತ್ತಾ ಮುಳುಗುತ್ತಾ ಮೂರ್ಛೆಗೂಂಡು ಅನೇಕ ಸಂವತ್ಸರಗಳು ಕಳೆಯುತ್ತವೆ. ತರುವಾಯ ಆ ಮುನಿಯು ಎತ್ತರವಾದ ಒಂದು ಭೂಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಬಂದಾಗ ಒಂದು ವಟವೃಕ್ಷದ ಪತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಲಗಿರುವ ಒಂದು ಶಿಶುವನ್ನು ಕಂಡನು.

न्यग्रोधपोतं ददृशोफलपल्लवशोभितम् ॥
प्रागुत्तरस्यां शाखायां तस्यापि ददृशे शिशुम् ।
महामरकतश्यामम् श्रीमद्वदनपङ्कजम् ॥ भाग.पु. (12.9.20.21)

ಸುಂದರಬಾಲಕನ ದರ್ಶನದಿಂದ ನಷ್ಟವಾದ ಆಯಾಸವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಬಾಲಕನನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಲು ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋದನು.

ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಆ ಬಾಲಕನ ಉಛ್ವಾಸದಿಂದ ಮಶಕದಂತೆ ಅವನ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಆ ಮಗುವಿನ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಳಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಯಾವ ರೀತಿ ಇದ್ದಿತೋ ಆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸಕಲ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ನೋಡಿ ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯ ಪರವಶನಾದನು. ಈರೇಳು ಲೋಕಗಳನ್ನು ಸಮುದ್ರಪರ್ವತಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅಲ್ಲಿ ಕಂಡನು. ಆ ಭಗವಂತನನ್ನು ಅಪ್ಪಿಕೂಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಬಯಸಿದಾಗ ಆ ಮೂರ್ತಿ ಅಂತರ್ಧಾನವಾಯಿತು.

ಈ ವಿಚಾರವನ್ನು ದ್ರಾವಿಡ ಪ್ರಬಂಧದಲ್ಲಿ ತಿರುಪ್ಪಾಣಾಳ್ವಾರರ ಅಮಲನಾದಿಪಿರಾನ್ ಎಂಬ ಪ್ರಬಂಧದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಪಾಣರ್ ಕುಲದವರು ಪಂಚಮರು. ಅವರಿಗೆ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶವಿರಲಿಲ್ಲ. ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಡಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವವರು.

ಒಮ್ಮೆ ಶ್ರೀರಂಗದಲ್ಲಿ ಕಾವೇರಿ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತರಾಹ್ನಿಕಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಲೋಕಸಾರಂಗ ಮುನಿಗಳು ಬರುತ್ತಾರೆ. ರಂಗನಾಥನಲ್ಲೇ ಮೈಮರೆತು ಹಾಡುತ್ತಿರುವ ಪಾಣರನ್ನು ಸಾರಂಗರು ದೂರ ಸರಿ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಲಗ್ನವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಅವರಿಗದು ಕೇಳಿಸಲಿಲ್ಲ. ಸಾರಂಗರ ಶಿಷ್ಯರು ಅವರನ್ನೆಚ್ಚರಿಸಲು ಒಂದು ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಹೊಡೆದರು. ಅವರ ತಲೆಗೆ ಕಲ್ಲು ತಾಗಿ ರಕ್ತ ಹರಿಯಿತು.

ಆ ಮುನಿಗಳು ಆಹ್ನಿಕಗಳನ್ನು ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ರಂಗನಾಥನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ನೋಡಿದಾಗ ರಂಗನಾಥನ ಹಣೆಯಿಂದ ರಕ್ತ ಹರಿದು ಬರುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಕಂಡು ಭಯಭೀತರಾದ ಲೋಕಸಾರಂಗ ಮುನಿಗಳು ರಂಗನಾಥನಲ್ಲಿ ಪರಿಹಾರವೇನೆಂದು ಕೇಳಿದಾಗ ಪರಮಾತ್ಮನು ಆ ಪಾಣನನ್ನು ನಿನ್ನ ಹೆಗಲಮೇಲಿರಿಸಿಕೊಂಡು ನನ್ನ ದರ್ಶನ ಮಾಡಿಸು ಎಂದನು. ಆಗ ಅವರು ಪಾಣಕುಲದ ಭಕ್ತನನ್ನು ತನ್ನ ಹೆಗಲ ಮೇಲೆ ಬಿಜಯಮಾಡಿಕೊಂಡು ಶ್ರೀರಂಗನಾಥನ ಸನ್ನಿಧಿಗೆ ಆಗಮಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮುನಿಯ ಹೆಗಲನ್ನು ವಾಹನವನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳದ್ದರಿಂದ ಪಾಣರಿಗೆ ಮುನಿವಾಹನ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ರೀರಂಗನಾಥನನ್ನು ನೋಡಿ ಆಳ್ವಾರರು ಭಕ್ತಿಪರವಶದಿಂದ
ಆಲಮಾಮರತ್ತಿನ್ ಇಲೈಮೇಲ್ ಒರು ಬಾಲಕನಾಯ್
ಜ್ಞಾನಮೇಳುಮುಂಡಾನ್ ಅರಂಗತ್ತರವಿನಣೈಯಾನ್
ಕೋಲಮಾಮಣಿಯಾರಮುಂ ಮುತ್ತುತ್ತಾಮಮುಮ್
ಮುಡಿವಿಲ್ಲದೋರೆಳಿಲ್,ನೀಲಮೇನಿಐಯ್ಯೋನಿರೈಕೊಂಡದ್
ಏನ್ನೆಂಜಿನೈಯೇ

ಎಂದು ತಾವು ಹಾಡಿದ ಹತ್ತೇ ಶ್ಲೋಕಗಳ ಪ್ರಬಂಧದಲ್ಲಿ 9ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಂದು ಮಾರ್ಕಂಡೇಯನಿಗೆ ಹೊರಗೆ ನಿಂತು ನಿನ್ನ ಮಾಯೆ ತೋರಿಸಿ ಲೋಕವೆಲ್ಲ ಇದನ್ನು ತಿಳಿಯಲೆಂದು ಅವನನ್ನು ಹೊರಗಿರಿಸಿದೆ. ಇಂದು ಶ್ರೀರಂಗದಲ್ಲಿ ಅದೇ ವಟಪತ್ರಶಾಯಿಯಾದ ನೀನು ಶ್ರೀರಂಗನಾಥನಾಗಿ ಮಲಗಿರುವೆಯಾ? ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಅಘಟಿತ ಘಟನಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲು ಅಂದು ಆ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯನಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹಮಾಡಿ ಪ್ರಳಯ ದರ್ಶನ ಮಾಡಿಸಿ ತೋರ್ಪಡಿಸಿಕೊಂಡೆ. ನನಗೆ ಮುನಿವರರನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿ ತೋರಿಸಿಕೊಂಡೆಯಾ? ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ಶ್ರೀರಂಗನಾಥನ ದರ್ಶನವನ್ನು ಮೊದಲ ಬಾರಿ ಮಾಡಿದರು ಹತ್ತು ಪಾಶುರಳನ್ನು ಹಾಡಿದರು. "ಕಾಟ್ಟವೇ ಕಂಡಪಾದಕಮಲಮ್ ನಲ್ಆಡೈ ಉಂದಿ, ತೇಟ್ಟರುಮುದರಬಂದಮ್ ತಿರುಮಾರ್ವುಕಂಡಮ್ಮೈವ್ವಾಯ್" ಎಂಬಂತೆ ಶ್ರೀರಂಗನ ಪಾದಪದ್ಮಗಳನ್ನು ಚತುರ್ಭುಜಗಳನ್ನು ಕಂಡೊಡನೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಎನ್ನಮುದಿನೈ ಕಂಡಕಣ್ಣಳ್ ಮತೊನ್ರಿನೈ ಕಾಣಾವೇ (ನಿನ್ನನ್ನು ಕಂಡ ಕಂಗಳು ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ನೋಡವು) ಎಂದು ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯವಾದರು. "ಕಂಗಳಿನ್ಯಾತಕೋ ಕಾವೇರಿರಂಗನ ನೋಡದ" ಎಂಬ ದಾಸರ ಪದಗಳಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಕಂಗಳವೆನ್ನು ನೋಡಿ ಮುಕ್ತಿಹೊಂದಿದ ಮಹಾತ್ಮರು ಈ ತಿರುಪ್ಪಾಣ್ ಆಳ್ವಾರರು.

ಆಳ್ವಾರ್ಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಣ್ಣಾಗಿ ಇರುವವಳೊಬ್ಬಳೇ. ಅವಳೇ ಆಂಡಾಳ್ ಎಂದು ಗೋದಾ ಎಂದು ವಿಷ್ಣು ಚಿತ್ತಾತ್ಮಜಾ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ ಇವಳ ತಿರುಪ್ಪಾವೈ ಎಂಬ 30 ಪಾಶುರಗಳ ಪ್ರಬಂಧ ನಿತ್ಯಾನುಸಂಧಾನವಾಗಿದೆ. ಭಾಗವತ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಗೋಪಿಕೆಯರು(10–22–4)

नन्दगोपसुतं देवि पतिं मे कुरु ते नमः ಎಂದು.

ಕಾತ್ಯಾಯನೀ ವ್ರತವನ್ನಾಚರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದೇ ಗೋಪೀ ಭಾವದಲ್ಲಿ ಆಂಡಾಳ್ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಪತಿಯನ್ನಾಗಿ ಪಡೆಯಲು ವ್ರತಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ "ಕೂಡಿ ಇರುಂದು ಕುಳಿರ್ನ್ದ್" ಎಂಬಂತೆ ತನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗೆಳತಿಯರನ್ನೂ ಕರೆದೆಬ್ಬಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಅದನ್ನೇ ಮೊದಲ ಪಾಶುರದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಗಳಿ ತಿಂಗಳ್
ಮದಿನಿರೈಂದ ನನ್ನಾಳಾಲ್ ನೀರಾಡಪ್ಪೋದುವೀರ್
ಪ್ಪೋದುಮಿನೋನೇರಿಳೈಯೀರ್ ಶೀರ್ ಮಲ್ಗುಮ್ ಆಯಪ್ಪಾಡಿ ಶೆಲ್ವ
ಚ್ಚಿರುಮೀರ್ಗಾಳ್ ಕೂರ್ವೇಲ್ ಕೊಡುಂತೊಳಿಲನ್ ನಂದಗೋಪನ್
ಕುಮರನ್.....ನಾರಾಯಣನೇ ನಮಕ್ಕೇ ಪರೈತರುವಾನ್ ಎಂದು ಹಾಡಿದ್ದಾಳೆ.

ನಾರಾಯಣನೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಅವನೇ ನಮಗೆ ಕೈಂಕರ್ಯಗಳನ್ನೊದಗಿಸುತ್ತಾನೆ, ಎಲ್ಲರೂ ಬನ್ನಿರಿ ವ್ರತಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಎಂದು ಇದರ ಅರ್ಥ.

ಅಂಡಾಳ್ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದ ಈ ಪ್ರಬಂಧದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಪದಕ್ಕೂ ಗೂಢಾರ್ಥಗಳಿವೆ. ಇದೇ ತಿರುಪ್ಪಾವೈನ 5ನೇ ಪಾಶುರದಲ್ಲಿ ತಾಯ್ಯೈಕುಡಲ್ ವಿಳಕ್ಕಂ ಶೈದ ದಾಮೋದರನ್ನೈ ಎಂದು ಮಾರ್ಮಿಕವಾಗಿ ದಾಮೋದರನಾಗಿ ತಾಯಿ ಯಶೋದೆಗೆ ಸಂತಸ ತಂದ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅವಳ ಸಂತೋಷಕ್ಕಾಗಿ ಪುಟ್ಟ ಬಾಲನಂತೆ ಅವಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುಬಿದ್ದನು. ಇದನ್ನು ವಿವರವಾಗಿ ಮಧುರಕವಿ ಆಳ್ವಾರರು ತಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿನುಣ್ ಶಿರುತ್ತಾಂಬು ಎಂಬ ಪ್ರಬಂಧದ ಮೊದಲ ಪಾಶುರದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಕಣ್ಣಿನುಣ್ ಶಿರುತ್ತಾಂಬಿನಾಲ್ ಕಟ್ಟುಣ್ಣಪ್ಪಣ್ಣಿಯ ಪೆರುಮಾಯನ್ ಎಂದು. ಚಿಕ್ಕ ಚಿಕ್ಕ ಗಂಟುಗಳನ್ನುಳ್ಳ ನುಣುಪಾದ ಚಿಕ್ಕ ಹಗ್ಗದಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ತಾನೇ ಕಟ್ಟಿಸಿಕೂಳ್ಳುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವಶನಾದ ಹಾಗೂ ಆಶ್ಚರ್ಯಚೇಷ್ಟಿತನಾದ ಸ್ವಾಮಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಇದನ್ನೇ ವಿಷ್ಣು ಪುರಾಣ (5–6–13–,14) ರಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ.

शशाक नो वारयितुं कीडन्तावति चञ्चलौ ।
दाम्ना मध्ये ततो बद्ध्वा बबन्ध तमुलूखले ॥

ಅವನ ತುಂಟತನವನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದೆ ಆಟವಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಆ ಕೃಷ್ಣನ ಸೊಂಟಕ್ಕೆ ಹಗ್ಗವನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಒಂದು ಒರಳುಕಲ್ಲಿಗೆ ಬಂಧಿಸಿದಳು.

ಇದನ್ನು ಭಾಗವತ ಮಹಪುರಾಣದಲ್ಲಿ (10–9–14 ರಿಂದ 17) ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ.

तं मत्वात्मजमव्यक्तं मर्त्यलिङ्गमधोक्षजम् ।
गोपिकोलूखले धाम्ना बबन्ध प्राकृतं यथा ॥
तददाम बध्यमानस्य स्वार्भकस्य कृतागसः ॥
द्व्यङ्गुलोनमभूत्तेन सन्दधेऽन्यच्छ गोपिका ॥

ಮಗನೆಂದು ತಿಳಿದು ಆ ಪರಮಾತ್ಮನಾದ, ಅವ್ಯಕ್ತ ಅಧೋಕ್ಷಜನನ್ನು ಒರಳಿಗೆ ಕಟ್ಟು ಹಾಕಿದಳು ಪ್ರಾಕೃತ ಶಿಶುವಿನಂತೆ. ಕಟ್ಟಲು ಹೋದಾಗ ಹಗ್ಗ 2 ಅಂಗುಲ ಕಡಿಮೆ ಆಯಿತು. ಮತ್ತೆ ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ಹಗ್ಗವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದಳು ಮತ್ತೆ 2 ಅಂಗುಲ ಚಿಕ್ಕದಾಯಿತು. ಹೀಗೇ ಮಾಡುತ್ತಿರಲು ಎಲ್ಲರೂ ನಗಲಾಗಿ ತಾಯಿ ಯಶೋದೆಯ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಕಂಡು ಕನಿಕರಗೊಂಡು ತನಗೆ ತಾನೇ ಕಟ್ಟಿಗೊಳಗಾದನು.

ಇಂತಹ ಕೃಷ್ಣನ ಲೀಲೆಗಳು ಅಪಾರವಾಗಿವೆ. ಪರಂಧಾಮನಾಗಿಯೂ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಈ ರೀತಿ ವಿಭವಾವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದು ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಜನರಿಗೆ ಅನುಭವ ಕೂಟ್ಟಿರುವುದು ಅದ್ಭುತವೇ ಸರಿ.

ಈ ರೀತಿ ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ वाङ्मनसातिभूमिः ಆ ಪರಮಾತ್ಮ ಆದರೆ ದ್ರಾವಿಡ ವೇದದಲ್ಲಿ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ वाड्मनसैकभूमिः ಏಕೆಂದರೆ ಗೋಪಿಯರಿಗೆ, ಭಕ್ತರಿಗೆ ಸುಲಭನು. ಈ ರೀತಿಯಾದ ಕೃಷ್ಣನ ಚರಿತ್ರೆಗಳನ್ನು ಹಾಡಿ ಹೊಗಳಿ ಕೃತಾರ್ಥರಾಗೋಣ.

कृष्णाय वासुदेवाय देवकीनन्दनाय च
नन्दगोपकुमाराय श्रीधराय नमो नमः

॥ सर्वं श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

❑

ಹರಿವಂಶ

—ಪ್ರೊ. ಎಂ.ಎನ್. ಚಂದ್ರಶೇಖರ

ಹೀಗೆ ಹರಿಹರರಲ್ಲಿ ಭೇದವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವನೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುವ ಪುರಾಣವೇ ಹರಿವಂಶ. ವೇದಗಳು ಅನಂತವಾಗಿದ್ದರೂ, ಅವು ಸಾರುವ – ಭೋರ್ಗರೆಯುತ್ತಿರುವ ಧ್ವನಿ “ಏಕಂ ಸತ್ ವಿಪ್ರಾ ಬಹುಧಾವದಂತಿ” ಎಂದು. ಇಂತಹ ಸುಂದರವಾದ ಹೃದಯಸ್ಪರ್ಶಿಯಾದ ಮಾತನ್ನೇ ಕವಿಕುಲಗುರು ಕಾಳಿದಾಸ “ಏಕೈವ ಮೂರ್ತಿಃ ಬಿಭಿಧೇ ತ್ರಿಧಾ ಸಾ” ಎಂದು ತನ್ನ ಕಾವ್ಯ, ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಹಿನ್ನಲೆಯಲ್ಲಿ ಹರಿವಂಶದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಈ ಲೇಖನ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತದೆ.

ನಾರಾಯಣಂ ನಮಸ್ಕೃತ್ಯ ನರಂ ಚೈವ ನರೋತ್ತಮಮ್
ದೇವೀಂ ಸರಸ್ವತೀಂ ಚೈವ ತತೋ ಜಯಮುದೀರಯೇತ್ ॥

ಪಾಯಾತ್ ಕುಮಾರಜನಕಃ ಶಶಿಖಂಡಮೌಳಿಃ
ಶಂಖಪ್ರಭಶ್ಚ ನಿಧನಶ್ಚಗವೀಶಯಾನಃ ।
ಗಂಗಾಂ ಚ ಪನ್ನಗಧರಶ್ಚ ಉಮಾವಿಲಾಸಃ
ಆದ್ಯಕ್ಷರೇಣ ರಹಿತಸ್ಸಹಿತೋಽಪಿದೇವಃ ॥

ಹೀಗೆ ಹರಿಹರರಲ್ಲಿ ಭೇದವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವನೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುವ ಪುರಾಣವೇ ಹರಿವಂಶ. ವೇದಗಳು ಅನಂತವಾಗಿದ್ದರೂ, ಅವು ಸಾರುವ – ಭೋರ್ಗರೆಯುತ್ತಿರುವ ಧ್ವನಿ "ಏಕಂ ಸತ್ ವಿಪ್ರಾ ಬಹುಧಾವದಂತಿ" ಎಂದು. ಇಂತಹ ಸುಂದರವಾದ ಹೃದಯಸ್ಪರ್ಶಿಯಾದ ಮಾತನ್ನೇ ಕವಿಕುಲಗುರು ಕಾಳಿದಾಸ "ಏಕೈವ ಮೂರ್ತಿಃ ಬಿಭಿಧೇ ತ್ರಿಧಾ ಸಾ" ಎಂದು ತನ್ನ ಕಾವ್ಯ, ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇಂತಹ ರಮಣೀಯ ವಿಷಯವನ್ನು ಸುಲಲಿತವಾಗಿ, ಬಾಲಕರಿಗೂ ಅರ್ಥವಾಗುವಂತೆ ನಮ್ಮ ಪುರಾಣಜ್ಞರು – ಪೂರ್ವಿಕರು "ಆಕಾಶಾತ್ ಪತಿತಂ ತೋಯಂ ಯಥಾಗಚ್ಛತಿ ಸಾಗರಂ, ಸರ್ವ ದೇವ ನಮಸ್ಕಾರಃ ಕೇಶವಂ ಪ್ರತಿಗಚ್ಛತಿ" ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಮೂಲಕ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಂತಹ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ, ವೇದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ನಮ್ಮ ಮೇಲಿನ ಕರುಣೆಯಿಂದ ವೇದವ್ಯಾಸರು ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳನ್ನು, ಮಹಾಭಾರತ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ, ಭಗವದ್‌ಗೀತೆಗಳನ್ನು ನಮಗೆ ದಯಪಾಲಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ವೇದದ ಅರ್ಥವು ತಿಳಿಯದೆ ಇರಬಹುದು. ಪರಕೀಯರಿಂದ ಆಳಲ್ಪಟ್ಟು ನಾವು ನಮ್ಮ ಹಿರಿಮೆ–ಗರಿಮೆಗಳನ್ನು ಮರೆತುಬಿಟ್ಟಿದ್ದೇವೆ. ಭರದ್ವಾಜ, ವಸಿಷ್ಠ, ಗೌತಮಾದಿ ಋಷಿಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿದ್ದೇವೆ ಎಂಬ ಹೆಮ್ಮೆಯೇ ನಮಗೆ ನಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಇಲ್ಲವಾಗಿದೆ. ಕಾಲದ ವೈಪರೀತ್ಯದಿಂದ, ಭವಿಷ್ಯಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ನಮ್ಮ ನೆನಪಿನ ಶಕ್ತಿಯೇ ಕುಂಠಿತವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ವಿವೇಕಾನಂದ, ಅರಬಿಂದೋ, ಕಾವ್ಯಕಂಠ ಗಣಪತಿಮುನಿ, ದೇವರಾತ, ಗಣೇಶ ಶತಾವಧಾನೀ ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳನ್ನು ಕಂಠಪಾಠ ಮಾಡಿಕೊಂಡಂತಹ ನಮ್ಮ ಕ್ರಮ, ಘನಪಾಠಿಗಳು ಓಯಸಿಸ್ ಹಾಗೆ ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಇದ್ದರು, ಇದ್ದಾರೆಂಬುದೇ ಮಹಾನ್ ಸಂತಸದ ವಿಚಾರ. ಅಂದು, ವೇದಗಳು ಎಲ್ಲಿ ಲುಪ್ತವಾಗುತ್ತವೆಯೋ ಎಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಅನಂತವಾದ ವೇದಗಳನ್ನು ಪ್ರಪಂಚದ ಒಳಿತಿಗಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನರು "ವಿವ್ಯಾಸ ವೇದಾನ್" ಎಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಭಗವಾನ್ ವೇದವ್ಯಾಸರೇ ಆದರು. ಪಿಪ್ಪಲ, ವೈಶಂಪಾಯನ, ಸುಮಂತು ಜೈಮಿನಿಯರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಮಹದುಪಕಾರ ಮಾಡಿದರು.

ಅವರೇ ವೇದಗಳ ಸಾರವಾದ ಮಹಾಭಾರತವನ್ನು ("ಭಾರತಃ ಪಂಚಮೋ ವೇದಃ") ಪ್ರಪಂಚದ ಒಳಿತಿಗಾಗಿ ದಯಪಾಲಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ 100 ಪರ್ವಗಳಿವೆ ಎಂದು ನಾವು ತಿಳಿದಿದ್ದೇವೆ. ಈ ನಮ್ಮ ಹರಿವಂಶದ, ಹರಿವಂಶಪರ್ವ, ವಿಷ್ಣುಪರ್ವ ಮತ್ತು ಭವಿಷ್ಯಪರ್ವಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿದಾಗ ಮಾತ್ರ ಭಾರತವು ಆ 100 ಪರ್ವಗಳ ಬೃಹದ್‌ಗ್ರಂಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಮಿದಂ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರಮಿದಂ ಪರಂ
ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರಮಿದಂ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ವ್ಯಾಸೇನಾಮಿತ ಬುದ್ಧಿನಾ ॥

ಹರಿವಂಶವು ಮಹಾಭಾರತದ ಭಾಗವೇ, ಅಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ವಿಚಾರವಾಗಿ ನಾನಾ ವಿಚಾರಧಾರೆಗಳು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಏಳುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಹರಿವಂಶಪುರಾಣವು ಇದರ ಅಂಗ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿಯೇ ಅನೇಕ ಉದಾಹರಣೆಗಳಿವೆ.

ಹರಿವಂಶಸ್ತತಃ ಪರ್ವ ಪುರಾಣಂ ಖಿಲಸಂಜ್ಞಿತಂ
ವಿಷ್ಣುಪರ್ವ ಶಿಶೋಶ್ಚರ್ಯಾ ವಿಷ್ಣೋಃ ಕಂಸವಧಸ್ತಥಾ ।
ಭವಿಷ್ಯಂ ಪರ್ವ ಚಾಪ್ಯುಕ್ತಂ ಖಿಲೇಷ್ವೇನಾದ್ಭುತಂ ಮಹತ್
ಏತತ್ ಪರ್ವಶತಂ ಪೂರ್ಣಂ ವ್ಯಾಸೇನೋಕ್ತಂ ಮಹಾತ್ಮನಾ ॥

– ಆದಿಪರ್ವ 2.82

ಆದ್ದರಿಂದ ಹರಿವಂಶವು ಭಾರತದ ಖಿಲಭಾಗವೂ ಹೌದು, ಪುರಾಣವೂ ಹೌದು. ವೈಶಂಪಾಯನರು ಜನಮೇಜಯನಿಗೆ ಯಯಾತಿಯ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಹಿಂದೊಮ್ಮೆ, ಆದಿಪರ್ವದಲ್ಲಿ ನಿನಗೆ ಈ ಕಥೆ ಹೇಳಿದ್ದೇನೆ. ಈಗ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಕೇಳು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಯಥಾ ತೇ ಕಥಿತಂ ಪೂರ್ವಂ ಮಯಾ ರಾಜರ್ಷಿಸತ್ತಮ (ಹ.30) ಹಾಗೆಯೇ ದುಷ್ಯಂತ – ಶಕುಂತಲೆಯರ ಕಥೆ ಹೇಳುವಾಗ ತ್ವಂ ಚಾಸ್ಯ ಧಾತಾ ಗರ್ಭಸ್ಯ ಸತ್ಯಮಾಹ ಶಕುಂತಲಾ (ಹ.32)

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಕೈಲಾಸ ಯಾತ್ರೆಯನ್ನು ಆದಿಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿ, ಇಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿದೆ.

ಸರ್ಗಶ್ಚ ಪ್ರತಿಸರ್ಗಶ್ಚ ವಂಶೋ ಮನ್ವಂತರಾಣಿ ಚ ।
ವಂಶಾನುಚರಿತಂ ಚೇತಿ ಪುರಾಣಂ ಪಂಚಲಕ್ಷಣಂ ॥

ಎಂಬಂತೆ, ಈ ಐದು ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ, ಹರಿವಂಶವು ಪುರಾಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಮಹಾಭಾರತವು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಇತಿಹಾಸ ಎಂಬುದಾಗಿ ಯಾರಾದರೂ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರೆ, ಮಹಾಭಾರತವು ತನ್ನನ್ನು ಪುರಾಣವೆಂದೂ ತಿಳಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದೆ.

ಪುರಾಣ ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರೇಣ ಶ್ರುತಿಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾಃ ಪ್ರಕಾಶಿತಾಃ ॥

ಇಂತಹ ಹರಿವಂಶವು ಅಸಾಮಾನ್ಯ ಪುರಾಣ. ಶ್ರೇಷ್ಠ ಪುರಾಣ.

ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಾನಾಂ ಶ್ರವಣಾತ್ ಯತ್ಫಲಂ ಭವೇತ್ ।
ತತ್ಫಲಂ ಸಮವಾಪ್ನೋತಿ ವೈಷ್ಣವೋ ನಾತ್ರ ಸಂಶಯಃ ॥

ಸೂರ್ಯೋದಯದಿಂದ ಎಲ್ಲ ಕತ್ತಲೆಯು ಧ್ವಂಸವಾಗುವಂತೆ, ಹರಿವಂಶ ಶ್ರವಣದಿಂದ ಕಾಯಿಕ, ವಾಚಿಕ ಮತ್ತು ಮಾನಸಿಕ ಸಮಸ್ತ ಪಾಪಗಳೂ ಭಸ್ಮವಾಗುತ್ತವೆ.

ಶಬ್ದಬ್ರಹ್ಮಮಯಂ ವಿದ್ಧಿ ಹರಿವಂಶಂ ಸನಾತನಂ
ಕಾಯಿಕಂ ವಾಚಿಕಂ ಪಾಪಂ ಮನಸಾ ಸಮುಪಾರ್ಜಿತಂ
ತತ್ಸರ್ವಂ ನಾಶಮಾಯಾತಿ ತಮಃ ಸರ್ಯೋದಯೇ ಯಥಾ ॥

ಈ ಹರಿವಂಶ ಪಾರಾಯಣ ಮಾಡುವ ಎಲ್ಲರೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪರಮಪದವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಫಲಗಳಿದ್ದರೂ ಪುತ್ರಕಾಮರಾದವರಿಗೆ ಇದು ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷವೇ ಆಗಿದೆ.

ಸ್ತ್ರೀಭಿಶ್ಚ ಪುತ್ರಕಾಮಾಭಿಃ ಶ್ರೋತವ್ಯಂ ವೈಷ್ಣವಂ ಯಶಃ ॥

ಈ ಹರಿವಂಶ ಅನೇಕ ಸುಂದರ, ಮಾರ್ಮಿಕ ಸನ್ನಿವೇಶವುಳ್ಳ ಕಥೆಗಳ ಕಥಾಸರಿತ್ ಸಾಗರವೇ. ಇನ್ನೆಲ್ಲೂ ಸಿಗದ ಕೃಷ್ಣನ ಬಾಲ್ಯ – ಜೀವನ ಮತ್ತು ಮಹಿಮೆಗಳ ಉಗಮವೇ ಆಗಿದೆ. ಮುಂದಿನ ಭಕ್ತಿಗ್ರಂಥಗಳಿಗೆ ಸೃಷ್ಟಿ, ವಂಶಚರಿತೆ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ ಆಕರಸ್ರೋತವಾಗಿದೆ. ಮನು, ಇಕ್ಷ್ವಾಕು, ನಹುಷ, ಯಯಾತಿ ಭರತಾದಿ ನೂರಾರು ಮಹಾತ್ಮರ ಕಥೆಯನ್ನು ನಮ್ಮ ಕಣ್ಮುಂದೆ ನಿಲ್ಲಿಸುವ, ಅವರ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯನ್ನು ನಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಕೊಡುವ ಉದ್ಬೋಧ ಗ್ರಂಥ. ಪಿತೃದೇವತೆಗಳನ್ನು, ಅವರ ಪ್ರಭಾವ, ಅವರ ಕರುಣೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುವ, ಪಿತೃಕರ್ಮದ ವಿಧಿವಿಧಾನಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಮಹಾನ್ ಗ್ರಂಥ ಈ ಹರಿವಂಶ.

ಹರಿವಂಶದ ಎರಡನೇ ಪರ್ವವು ಕೃಷ್ಣನ ಪೂರ್ವಚರಿತೆಯನ್ನೂ, ಕೃಷ್ಣನ ಅತ್ಯಾಕರ್ಷಕ ಬಾಲ್ಯಲೀಲೆ ಅವನ ಸಾಧನೆಗಳನ್ನು, ಅವನ ಪ್ರಕೃತಿ, ಗೋ ಪ್ರೇಮವನ್ನೂ, ಅಮ್ಮ-ಅಪ್ಪಂದಿರ ಬಗ್ಗೆ ಇದ್ದ ಪ್ರೀತಿ, ಜನಗಳ ಮೇಲೆ ಇದ್ದ ವಾತ್ಸಲ್ಯ, ಗುರುಭಕ್ತಿ, ಧರ್ಮಸಂಸ್ಥಾಪನೆಗಾಗಿ ಅವನು ದುಷ್ಟಶಕ್ತಿಗಳೊಡನೆ ನಡೆಸಿದ ಹೋರಾಟವನ್ನು ನಮ್ಮ ಕಣ್ಮುಂದೆ ಎಳೆ ಎಳೆಯಾಗಿ, ಪದರ, ಪದರವಾಗಿ ಬಿಚ್ಚಿಡುತ್ತದೆ.

ಮೂರನೆಯ ಭವಿಷ್ಯಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನ ಉತ್ತರಕಥೆಯು ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ದಶ ಅವತಾರ ಕಥೆಗಳೂ, ಯುಗಧರ್ಮ ವಿಚಾರ, ಕಲಿಕಾಲದ ವಿಚಾರಗಳು ಮನಮುಟ್ಟುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಪತಿವ್ರತಾಧರ್ಮ, ವ್ರತಕಥೆಗಳು, ನೀತಿ, ಭಕ್ತಿವಿಚಾರಗಳು ಎಲ್ಲ ಪರ್ವಗಳಲ್ಲೂ ಕಾಣಸಿಗುತ್ತವೆ.

ಈ ಹರಿವಂಶವು ದೇವನೊಬ್ಬ ನಾಮ ಹಲವು "ಏಕಂ ಸತ್ ವಿಪ್ರಾ ಬಹುಧಾ ವದಂತಿ" ಎಂಬ ತತ್ವವನ್ನು ಸಾರುವ ಮಹಾನ್ ಗ್ರಂಥ.

ಇದರಲ್ಲಿ ಶಿವ, ವಿಷ್ಣು, ಬ್ರಹ್ಮ, ಶಕ್ತಿ ಮುಂತಾದ ದೇವತೆಗಳು ಒಂದೇ ಪರಮಾತ್ಮನ ಭಿನ್ನ, ಭಿನ್ನ ರೂಪಗಳು ಎಂಬುದಾಗಿ ಮನೋಜ್ಞವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮತಗಳು ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನವಾಗಿದ್ದರೂ ಎಲ್ಲರೂ ಸಾಮರಸ್ಯದಿಂದ ಜೀವನ ನಡೆಸುವಂತೆ ತೋರಿಸುವ ದಾರಿದೀಪ ಇದು. ಶಿವ-ಕೃಷ್ಣರಲ್ಲಿ ಭೇದವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ತೋರಿಸುವ ಕೃಷ್ಣನ ಕೈಲಾಸಯಾತ್ರಾ ಪ್ರಸಂಗವು ತುಂಬ ಹೃದಯಂಗಮವಾಗಿದೆ.

ರುಕ್ಮಿಣಿಯ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ಮಹಾನ್‌ಪುತ್ರ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಕೃಷ್ಣನು ಕೈಲಾಸ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಅದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹೆಸರನ್ನೇ ಕೇಳಬಾರದೆಂದು ಕಿವಿಗೆ ಘಂಟೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡ ಘಂಟಾಕರ್ಣ, ಶಿವನ ಆದೇಶದಂತೆ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು ಬಂದಿದ್ದಾನೆ. "ಮೋಕ್ಷಂ ಇಚ್ಛೇತ್ ಜನಾರ್ದನಾತ್" (ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕು). ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕಂಡ ಮೇಲೆ, ತನ್ನ ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಘಂಟಾಕರ್ಣನು ಕೃಷ್ಣ ಸ್ವರೂಪ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಕಂಡು ಪುಳಕಾಂಕಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಒಳಗೂ-ಹೊರಗೂ ಒಂದೇ ದೈವವೆಂದು ತಿಳಿದು ಹಿರಿ ಹಿರಿ ಹಿಗ್ಗಿದ್ದಾನೆ. ತನ್ನ ಪಿಶಾಚ ಜೀವನದಂತೆ, ತನ್ನ ಭಕ್ತಿಯ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆಯಲ್ಲಿ ಸತ್ತ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ದೇಹವನ್ನೇ ನೈವೇದ್ಯವಾಗಿ ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ನಿಷ್ಕಪಟ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಕಂಡು, ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಬದುಕಿಸಿ, ಅವನಿಗೆ ದಿವ್ಯರೂಪವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ನಂತರ ಘಂಟಾಕರ್ಣನಿಗೂ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕರುಣಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಅದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಶಿವ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಾಗ ಕೃಷ್ಣನು ಶಿವನನ್ನೇ ಸೃಷ್ಟಿ-ಸ್ಥಿತಿ-ಸಂಹಾರಕಾರಕ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾನೆ. ನಂತರ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕುರಿತು, ಋಷಿಗಳಿಗೆ, ಭಕ್ತರಿಗೆ ಕೃಷ್ಣನ - ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪಾರಮ್ಯವನ್ನು ಕೊಂಡಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಅಲ್ಲಿ ನೆರೆದಿದ್ದ ಎಲ್ಲ ಋಷಿಗಳೂ, ಸಾಧುಸಂತರೂ ಶಿವಕೇಶವರನ್ನು ಕೊಂಡಾಡುತ್ತಾ ಜಯಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಶ್ಲೋಕದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧ ವಿಷ್ಣು ಪರವಾದರೆ, ಉತ್ತರಾರ್ಧ ಶಿವ ಪರ.

ಜಯದೇವ ಜಗನ್ನಾಥ ಜಯ ರುದ್ರ ಜನಾರ್ದನ ।
ಜಯ ರುದ್ರ ಪುರಾಣಾತ್ಮನ್ ಜಯದೇವ ಹರೇಶ್ವರ ॥

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಸಮಾಧಿಯಿಂದ ಎದ್ದು, ಶ್ರೀರುದ್ರಮಂತ್ರದ ಸಾರವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಶಿವನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ. ಶಿವನು ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವುದಂತೂ ಪುರುಷಸೂಕ್ತದ ಸಾರವೇ ಆಗಿದೆ. ಶಿವನು ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ, ನನ್ನಿಂದ ಹಿಂದೆ ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮನ್ಮಥನೇ ನಿನಗೆ ಮಗನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬರುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ಋಷಿಗಳಿಗೆ, ಬೇರೆ ಬೇರೆಯ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಯಾವ ಯಾವ ದೇವ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಅನ್ನುವ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಈ ಪ್ರಸಂಗದಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಿವಾರಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಿವನೇ ಮುಂದೆ "ಹೇ ಕೃಷ್ಣ! ನಿನ್ನ ನಾಮಗಳೇ ನನ್ನ ನಾಮವಾಗಿವೆ. ನಿನ್ನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವವನು ನನ್ನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿದಂತೆಯೇ. ನಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೂ ಶಬ್ದದಲ್ಲಾಗಲೀ, ಅರ್ಥದಲ್ಲಾಗಲೀ ಏನೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲ.

ಯಾನ್ಯೇವ ತವ ನಾಮಾನಿ ಮಮನಾಮಾನಿ ಚಾಚ್ಯುತ
ಯಸ್ತು ತ್ವಾ ದ್ವೇಷ್ಟಿ ದೇವೇಶ ಸ ಮಾಂ ದ್ವೇಷ್ಟಿ ನ ಸಂಶಯಃ ।
ಆವಯೋ: ಅಂತರಂ ನಾಸ್ತಿ ಅರ್ಥತಃ ಶಬ್ದತೋಽಪಿ ವಾ
ಶಿವಸ್ಯ ಹೃದಯಂ ವಿಷ್ಣುಃ ವಿಷ್ಣೋಶ್ಚ ಹೃದಯಂ ಶಿವಃ ॥

ಎಲೈ ಮುನಿಗಳಿರಾ! ಪ್ರಯತ್ನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ, ಭಕ್ತಿಪುರಸ್ಸರವಾಗಿ ನನ್ನನ್ನು ಚಿಂತಿಸುತ್ತಾ ಕೇಶವನನ್ನೇ ಧ್ಯಾನಿಸಿ. ಈ ಉಪಾಸ್ಯನಲ್ಲಿ ನಾನೂ ಉಪಾಸ್ಯನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಉಪಾಸ್ಯ, ಉಪಾಸಕ ಭಾವವು ನಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೂ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಇದ್ದೇ ಇದೆ.

ಓಮಿತ್ಯೇವಂ ಸದಾ ವಿಪ್ರಾಃ ಪಠತ ಧ್ಯಾತ ಕೇಶವಂ ।
ತತೋ ನಿಃಶ್ರೇಯಸಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ಭವಿಷ್ಯತಿ ನ ಸಂಶಯಃ
ಉಪಾಸ್ಯೋಽ ಹಂ ಸದಾ ವಿಪ್ರಾಃ ಉಪಾಸ್ಯೇಽಸ್ಮಿನ್ ಹರೌಸ್ಮೃತಃ ॥

ಋಷಿ-ಮುನಿಗಳಂತೆ ಇಂದು ನಾವೂ ಶಿವ-ವೈಷ್ಣವ ಭಕ್ತರು ನಮ್ಮ ದೇವರು ಹೆಚ್ಚು, ನಮ್ಮ ದೇವರು ಹೆಚ್ಚೆಂದು, ಭ್ರಾಂತಚಿತ್ತರಾಗದೇ ಒಂದೊಂದು ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಅವತರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬ ಉನ್ನತ ಭಾವನೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ, ನಾವೆಲ್ಲ ಅಣ್ಣ-ತಮ್ಮಂದಿರಂತೆ ಒಂದೇ ಭಾರತಮಾತೆಯ ಮಕ್ಕಳಂತೆ ಸಂತೋಷವಾಗಿ ನಲಿದಾಡಬಹುದು.

ಭವಿಷ್ಯಪರ್ವದಲ್ಲಿ – ಶ್ರವಣ – ಮನನ ಮಾಡುವವರಿಗೆ ವಿಶೇಷ ಫಲಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ವಾಚನ–ಶ್ರವಣ ಮಾಡುವವರು ಪರಿಶುದ್ಧರಾಗಿರಬೇಕು. ಸತ್ಯನಿಷ್ಠೆ, ಶುಚಿತ್ವ, ಶ್ರದ್ಧೆ ಶಾಂತಿ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೆ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗದ ಫಲವೇ ಸಿಗುತ್ತದೆ. ತಾಯಿ ಹುಲಿ, ಮರಿಗಳನ್ನು ಕಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಒಂದು ಕಡೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದೆಡೆಗೆ ಹೋಗುವಾಗ, ಅವುಗಳಿಗೆ ಹೇಗೆ ನೋವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ನಾವೂ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ತದೇಕನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತದ 63 ವರ್ಣಗಳನ್ನೂ ಉಚ್ಚರಿಸಬೇಕು.

ಹರಿವಂಶವು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಲೀಲಾವಿಭೂತಿಯಾದರೂ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಯೋಗಮಾಯಾಶಕ್ತಿಯು ಜಗನ್ಮಾತೆಯಾಗಿ ಪೂಜಿತಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಭಗವಾನ್ ವಿಷ್ಣುವಿಗೂ, ಅವನ ಯೋಗಶಕ್ತಿ ದೇವಿಗೂ ಭೇದವೇ ಇಲ್ಲ. ನಿದ್ರಾದೇವಿಯು ಅವನ ಯೋಗಮಾಯೆಯೇ ಆಗಿದ್ದಾಳೆ. ವಿಷ್ಣುಪರ್ವದ ಎರಡನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ದೇವಿಯು ಸಂಪೂರ್ಣ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸಮಾನವಾಗಿ ಆರಾಧ್ಯಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ ಎಂಬ ವಿಷಯವು ಸುಂದರವಾಗಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ವಿಷ್ಣುವು ದೇವಿಯನ್ನು ಕುರಿತು, “ನನ್ನ–ನಿನ್ನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿದ ಜನರು ನಿನಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಂತಹವರು ಪುತ್ರ ಸಂಪತ್ತನ್ನೂ, ಧನಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ. ಅರಣ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಕಟಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದವರು ನಿನ್ನ ಮರೆಹೊಕ್ಕರೆ ನೀನೇ ರಕ್ಷಕಳಾಗುವೆ. ನೀನೇ ಪರಮಾಶ್ರಯಳಾಗುವೆ. ಮುಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ದೇವಿಯ – ವಾಗ್ರೂಪದ ಮಹಿಮೆಯು ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ತ್ರಿಷಷ್ಟಿ ವರ್ಣಸಂಯುಕ್ತಮಷ್ಟಸ್ಥಾನ ಸಮೀರಿತಂ (ಸ)
ವಾಚಯೇತ್ ವಾಚಕಃ ಸ್ವಸ್ಥಃ ಸ್ವಾಧೀನಃ ಸುಸಮಾಹಿತಃ ॥

ಪರಾ, ಪಶ್ಯಂತೀ, ಮಧ್ಯಮಾ, ವೈಖರೀ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ದೆಶೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮೌಳಿನಿಂದ ತುದಿಯವರೆವಿಗೂ ನಾದ, ಸ್ವರ, ಅಕ್ಷರರೂಪವಾಗಿ ವಿಕಾಸವಾಗುತ್ತಾ ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದೆ ಹೊರಬರುವ ವಾಣಿಯೇ ಸಂಸ್ಕೃತವಾಣೀ. ಈ ವಾಗ್ದೇವಿಯ ವಾಣೀ. ಸಂಸ್ಕಾರಸಂಪನ್ನವಾದ ಮಾತನ್ನು ಮಹರ್ಷಿಗಳು ವಾಕ್‌ಯೋಗವೆಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಮಾತು ಭಾವದ ಮೂಲಕ ಆತ್ಮಮೂಲಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವಂತಿರಬೇಕು. ಪರಾವಾಕ್ ಮೂಲಾಧಾರ ಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿದೆ. ಪಶ್ಯಂತಿಯು ನಾಭಿ ಚಕ್ರದಲ್ಲಿದೆ. ಮಧ್ಯಮಾವಾಕ್ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಬೆಳಗುತ್ತದೆ. ವೈಖರಿಯು ಕಂಠದೇಶದಲ್ಲಿ ಹರಿದು ಮುಖದ ನಾನಾ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣರೂಪವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಬ್ದದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾ, ಬುದ್ಧಿ, ಮನಸ್ಸುಗಳ ವ್ಯಾಪಾರವು ಹಿನ್ನೆಲೆಯಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಸಂಕಲ್ಪಯುತವಾದ ಮನಸ್ಸು ಶರೀರದೊಳಗಿನ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಬಡಿದು ಪ್ರಜ್ವಲಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ಆ ಶರೀರಾಗ್ನಿಯು ಪ್ರಾಣವಾಯುವನ್ನು ಪ್ರೇರೇಪಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಾಣಾಗ್ನಿಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಶಬ್ದವು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಶಬ್ದತತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದವನು ವಾಕ್‌ಯೋಗವಿದನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಈ ಹರಿವಂಶಗ್ರಂಥದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹರಿವಂಶಮಹಾತ್ಮ್ಯ ಸಂತಾನಗೋಪಾಲಮಂತ್ರ ಹಾಗೂ ಅದರ ವಿಧಿವಿಧಾನಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ ವಾಚಕರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಹರಿವಂಶವು ಶಬ್ದಬ್ರಹ್ಮವೂ, ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಸ್ವರೂಪವೂ ಆಗಿದೆ. ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಸ್ವರೂಪದ ಈ ಮಹಾನ್ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಸ್ವರೂಪರಾದ ಭಗವಾನ್ ಬಾದರಾಯಣರೇ ಬರೆದರೆಂಬುದು ಎಷ್ಟು ಔಚಿತ್ಯಪೂರ್ಣ.

ಅಚತುರ್ವದನೋ ಬ್ರಹ್ಮಾ, ದ್ವಿಬಾಹುರಪರೋ ಹರಿಃ ।
ಅಫಾಲಲೋಚನಃ ಶಂಭುಃ ಭಗವಾನ್ ಬಾದರಾಯಣಃ

ಗ್ರಂಥ ಋಣ : ಪೂಜ್ಯ ರಂಗಪ್ರಿಯಸ್ವಾಮಿಗಳು
ಪೂಜ್ಯ ಶೇಷಾಚಲಶರ್ಮರು
ಭಾರತದರ್ಶನ ಪ್ರಕಾಶಕರು

❑

ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಸರ ಪ್ರಜ್ಞೆ

—ಡಾ. ಆರ್. ಗಣೇಶ್

ಸನಾತನಧರ್ಮದ ವಿಶ್ವಕೋಶಗಳಂತೆ, ಸಮಸ್ತ ಜನತಾಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೂ ಎಟುಕುವಂಥ ಲೋಕಶಿಕ್ಷಣಶಾಲೆಯಂತೆ, ಈ ಕಾಲದ ವಿಕೀಪೀಡಿಯದಂತೆ ನಮ್ಮ ಪರಂಪರಾಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಪುರಾಣಸಾಹಿತ್ಯವು ವಿಸ್ಮಯಾನಂದಪ್ರದವಾಗಿದೆ.

ಇಂಥ ವಾಙ್ಮಯದಲ್ಲಿ ನಾವಿಂದು ಆಧುನಿಕ ಸಂವೇದನೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸಿರುವ ಪರಿಸರಪ್ರಜ್ಞೆಯು ಹೇಗೆ ತನ್ನ ತತ್ತ್ವ ಮತ್ತು ಅನ್ವಯಗಳೆಂಬ ಎರಡು ಮುಖಗಳಿಂದ ಅಪಾರವಿಸ್ತಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಸದ್ಯದ ಪುಟ್ಟ ಪ್ರಬಂಧದ ಮೂಲಕ ಮನಗಾಣಬಹುದು.

ಸನಾತನಧರ್ಮದ ವಿಶ್ವಕೋಶಗಳಂತೆ, ಸಮಸ್ತ ಜನತಾಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೂ ಎಟುಕುವಂಥ ಲೋಕಶಿಕ್ಷಣಶಾಲೆಯಂತೆ, ಈ ಕಾಲದ ವಿಕೀಪೀಡಿಯದಂತೆ ನಮ್ಮ ಪರಂಪರಾಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಪುರಾಣಸಾಹಿತ್ಯವು ವಿಸ್ಮಯಾನಂದಪ್ರದವಾಗಿದೆ.

ಇಂಥ ವಾಙ್ಮಯದಲ್ಲಿ ನಾವಿಂದು ಆಧುನಿಕ ಸಂವೇದನೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸಿರುವ ಪರಿಸರಪ್ರಜ್ಞೆಯು ಹೇಗೆ ತನ್ನ ತತ್ತ್ವ ಮತ್ತು ಅನ್ವಯಗಳೆಂಬ ಎರಡು ಮುಖಗಳಿಂದ ಅಪಾರವಿಸ್ತಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಸದ್ಯದ ಪುಟ್ಟ ಪ್ರಬಂಧದ ಮೂಲಕ ಮನಗಾಣಬಹುದು.

ಇಡಿಯ ಪೃಥ್ವೀಪರ್ಯಾವರಣವನ್ನೇ, ನೆಲ, ಜಲ, ಅನಿಲಗಳನ್ನೇ ಕಲುಷೀಕರಿಸಿ ಇದೀಗ ಕೇವಲ ಸ್ವಾರ್ಥೈಕದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನಮ್ಮ ಅಸ್ತಿತ್ವ ಉಪಭೋಗಗಳಿಗೋಸುಗವೇ ಪರಿಸರಪ್ರಜ್ಞೆಯೆಂದು ಹಪಹಪಿಸುತ್ತಿರುವ ನವನಾಗರಿಕರಾದ ನಾವೆಲ್ಲಿ? ನಿಸರ್ಗವೇ ಒಂದು ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿಯೆಂಬಂತೆ ಸವಾಲೊಡ್ಡಿ ನಿಂತು ಕೃಷಿ–ಪ್ರಯಾಣ–ನಗರೀಕರಣಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಸಡ್ಡು ಹೊಡೆದಂತೆ ಮಲೆತು ಮೆರೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಅಪಾರ ಸಮೃದ್ಧಿಯಿಂದ ತುಂಬಿತುಳುಕುತ್ತಿದ್ದ ಸಸ್ಯ–ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಉತ್ಪನ್ನ, ನೆಲ–ನೀರುಗಳ ಬಾಹುಳ್ಯಗಳ ನಡುವಿದ್ದು ನಿಸರ್ಗದ ಕೊರತೆಯನ್ನೇ ಕಾಣದಿದ್ದ ಆ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕೃತಿಪಾವಿತ್ರ್ಯವನ್ನೂ ಪರಿಸರಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಮರ್ಚೆಯನ್ನೂ ಮೆರೆದ ನಮ್ಮ ಆರ್ಷಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪೂರ್ವಜರೆಲ್ಲಿ. ಹೀಗಾಗಿ ವೇದ–ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ, ಪುರಾಣೇತಿಹಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಜಾನಪದ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಪರಿಸರಪ್ರಜ್ಞೆಯು ಅರ್ಥಕಾಮಪ್ರಾವಣ್ಯದ, ಫಲಕೃಪಣತೆಯ ಕುರೂಪವಲ್ಲ; ಧರ್ಮದೀಪ್ತವೂ ಆತ್ಮೈಕದರ್ಶನಧನ್ಯವೂ ಆದ ವಿಶ್ವರೂಪ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸನಾತನಧರ್ಮದ ಜೀವಾಳವೆನಿಸಿದ ಅದ್ವಿತೀಯವೂ, ಅನಾದ್ಯನಂತವೂ ಆದ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದೈಕಸ್ವರೂಪವೆನಿಸಿದ ಬ್ರಹ್ಮವಿವರ್ತವಾದದ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಕಸಿಸಿದ ಯಾವುದೇ ವಿದ್ಯಾಸ್ಥಾನವಾಗಲಿ, ಕಲಾವಿಶೇಷವಾಗಲಿ, ಜೀವನಪದ್ಧತಿಯಾಗಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮವೆನಿಸಿ, ಭೂಮವೆನಿಸಿ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕವಾಗಿ ಉಪಾದೇಯತೆಯನ್ನು ಗಳಿಸಿದೆ. ಇದನ್ನರಿಯದೆ ಕೇವಲ ಬಹಿರಂಗದ ಮಹತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಹೆಕ್ಕಿಕೊಳ್ಳಲು ಹೊರಡುವುದೆಂದರೆ ಅದು ದೇವರ ವಿಗ್ರಹವನ್ನೇ ಮಾರಿ ಜಾತ್ರೆ–ರಥೋತ್ಸವಗಳನ್ನು ನಡೆಸಿದಂತೆ–ಉಪಹಾಸ್ಯ; ಪರಿಶೋಚ್ಯ. ಆದುದರಿಂದ ಮೊದಲಿಗೆ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಸುಹೊಕ್ಕಾಗಿರುವ ತತ್ತ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಪರಿಸರಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿದಾಗ ಸ್ಥಾವರ–ಜಂಗಮಾತ್ಮಕವೂ ದೇಶ–ಕಾಲ ವಸ್ತುಪರಿಚ್ಛೇದಗಳ ಮೂಲಕ ತೋರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವುದೂ ಆದ ಈ ನಾಮ–ರೂಪಾತ್ಮಕವಿಶ್ವವೆಲ್ಲ ಪರಬ್ರಹ್ಮದ ವಿವರ್ತ ಅಥವಾ ತೋರಿಕೆಯೆಂದೂ ಈ ಮಹಾತತ್ತ್ವವನ್ನು ಮನಗಾಣದವರಿಗಾಗಿ ಇದೆಲ್ಲವೂ ಸಗುಣಬ್ರಹ್ಮದ ಸೃಷ್ಟಿಲೀಲೆಯೆಂದೂ ಇವಕ್ಕೆಲ್ಲ ಆ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದಘನವೇ ಅಭಿನ್ನೋಪಾದಾನನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವೆಂದೂ ಸಗುಣಬ್ರಹ್ಮವು ಈ ವಿಶ್ವವನ್ನು ತನ್ನಿಂದ ತಾನು ರಚಿಸಿ ತಾನೇ ಆ ಬಳಿಕ ಅದರ ಒಳಹೊರಗೆಲ್ಲ ವ್ಯಾಪಿಸಿತೆಂದೂ ಸಕಲಪುರಾಣಗಳ ಹೃದ್ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ವೇದಾಂತದರ್ಶನವು ಒಕ್ಕಣಿಸಿದೆ. ಅನಂತರ ಈ ಮಹಾಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಎಟುಕುವ ಯಾವುದೇ ಭವ್ಯಾಸ್ತಿತ್ವವಾಗಲಿ ಭಗವದ್ವಿಭೂತಿಯೆಂದು ಗುರುತಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಅದರ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಹವಣಿಸಿಯೂ ಇದೆ. ಅನಂತರ ಇಂಥ ಎಲ್ಲ ಚಿಂತನೆಗಳನ್ನೂ ಸಂಕೇತರೂಪದ ಕಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಮನೀಯಕ್ರಮದಿಂದ ಕಂಡರಿಸಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿಯೇ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವ–ಕಲ್ಪ–ಕಥೆ–ಆಖ್ಯಾಯಿಕೆ–ಸಂಕೇತ–ಸಂದೇಶಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೊಮ್ಮಿದ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವು ದರ್ಶನಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ತತ್ತ್ವ–ಸಂದೇಶಗಳ ಮೂಲಕವೂ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡಂಶಗಳು ಗೌಣವಾಗಿ, ಕಥೆ–ಅಖ್ಯಾಯಿಕೆ–ಕಲ್ಪ–ಸಂಕೇತಗಳು ವಿಪುಲವಾಗಿ ಒಟ್ಟಾರೆ ಲೋಕಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಇನಿದಾಗುವಂತೆಯೂ ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ನಾವಿಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕಥೆ–ಕಲ್ಪ–ಸಂಕೇತ–ಆಖ್ಯಾಯಿಕೆಗಳನ್ನೇ ಕಾಣಬಹುದು; ತನ್ಮೂಲಕ ಪರಿಸರಪ್ರಜ್ಞೆಯ ತತ್ತ್ವ–ಸಂದೇಶಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಬಹುದು.

I

ಮೊದಲಿಗೆ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಗಮನಿಸುವುದಾದರೆ ಪ್ರಾಯಿಕವಾಗಿ ಎಲ್ಲ ಪುರಾಣಗಳೂ ಬ್ರಹ್ಮವಿವರ್ತ ಹಾಗೂ ತದಧೀನವಾಗುವಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮಪರಿಣಾಮವಾದಗಳ ಮೂಲಕ ಪಾಂಚಭೌತಿಕವಾದ ಈ ಜಗತ್ತು

ನಮ್ಮಿಂದ ಪರಮಾರ್ಥತಃ ಭಿನ್ನವಲ್ಲ ಹಾಗೂ ಜೀವರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಹೋಗುವ ನಾವೂ ಬ್ರಹ್ಮದಿಂದ ಬೇರೆಯಲ್ಲ ಎಂಬ ನಿಲವನ್ನೇ ಅಧಿಕಾರಿಭೇದಾನುಗುಣವಾಗಿ ಆರಂಭವಾದದಿಂದ ಮೊದಲ್ಗೊಂಡು ಅಜಾತಿವಾದದವರೆಗೆ ಪ್ರಸ್ತಾವಿಸುತ್ತವೆ. ಪುರಾಣಸಾಮಾನ್ಯದ ಪಂಚಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಸರ್ಗ ಅಥವಾ ಸೃಷ್ಟಿಕಥನವು ಪ್ರಾಯಿಕವಾಗಿ ಎಲ್ಲ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುವ ಸಂಗತಿ. ಇಲ್ಲಿ ಮೇಲ್ಕಂಡ ಅಂಶವೇ ತೋರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಪಾಂಚಭೌತಿಕವೂ ತ್ರಿಗುಣಾತ್ಮಕವೂ ಚಿದಚಿದ್ರೂಪವೂ ಆದ ಈ ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬದ್ಧ, ಸಂನಿಹಿತ, ಸಾಪೇಕ್ಷ, ಸಮವಾಯ, ಸಮನ್ವಿತ ಎಂಬೆಲ್ಲ ಹಂತಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಗುವ ಈ ಕಥನದ ಮೂಲಕ ಇಡಿಯ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಯಾವೊಂದು ಅಂಶಕ್ಕೆ ಹಾನಿಯಾದರೂ ಅದು ಆತ್ಮಕ್ಕೆಸಗಿದ ಅಪಚಾರ, ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೆ ಮಾಡಿದ ಘಾಸಿ ಎಂಬ ಪ್ರಜ್ಞೆಯು ಯಾರಿಗೇ ಆಗಲಿ ಮೂಡದಿರದು; ಪಿಂಡಾಂಡದಲ್ಲಿರುವುದೇ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದಲ್ಲಿಯೂ ತುಂಬಿದೆಯೆಂಬ ತಿಳಿವು ಬೆಳಗದಿರದು. ಅಂತೆಯೇ ಈ ವಿಶ್ವದ ಯಾವುದೇ ಶಾಂತ–ಘೋರಸಂಗತಿಯೂ ರುದ್ರ–ರಮಣೀಯಸ್ವರೂಪವೂ ಬ್ರಹ್ಮದ ಅನ್ಯಾನ್ಯ ಮುಖಗಳೆಂಬ ಅರಿವಿನ ಮೂಲಕ ಪರಮಾರ್ಥವಾಗಿ ದುಷ್ಟವೆಂಬುದಾಗಿಲಿ ಶಿಷ್ಟವೆಂಬುದಾಗಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ದರ್ಶನವುದಿಸುತ್ತದೆ. ಇದು ತಾನೇತಾನಾಗಿ ಸಕಲಾಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಮುದಿತ, ಮೈತ್ರಿ, ಉಪೇಕ್ಷೆ ಮತ್ತು ಕರುಣೆಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಭಾವಗಳನ್ನು ಬಿಂಬಿಸಿ ತನ್ಮೂಲಕ ಸಂಗವು ಸತ್ಸಂಗವಾಗಿ, ಸತ್ಸಂಗವು ನಿಸ್ಸಂಗದತ್ತ ದಾಪಿಡಲು ಕಾರಣವಾಗುವುದು.

ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಈ ಎಲ್ಲ ಸಂಗತಿಗಳೂ ನಮ್ಮೊಳಗಿನ ಹಾಗೂ ಹೊರಗಿನ ಪರಿಸರದ ಪರಿಶುದ್ಧಿಗೆ ಬುನಾದಿಯಾಗುತ್ತವೆ.

II

ಇಂಥ ತತ್ತ್ವದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕಥಾಖ್ಯಾಯಿಕೆಗಳು ಸಾವಿರಾರು. ಅವುಗಳ ಪೈಕಿ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವಾಗ ಕಶ್ಯಪಮಹರ್ಷಿಯ ಸಂತಾನವೇ ಸಮಸ್ತ ದೇವ–ದಾನವ–ದೈತ್ಯ–ಪ್ರಾಣಿ–ಪಕ್ಷಿ–ಸಸ್ಯ ಸಂಕುಲವೆಂಬ ಉದಂತವು ತುಂಬ ಧ್ವನಿಪೂರ್ಣ. ವಿಷ್ಣು–ವಾಯು–ಮತ್ಸ್ಯ–ಭಾಗವತಾದಿಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ಪ್ರಚುರವಾಗಿರುವ ಈ ಕಥೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಕಶ್ಯಪನ ಅನೇಕ ಪತ್ನಿಯರ ಪೈಕಿ ಸುರಸೆ ಮತ್ತು ಕದ್ರೂದೇವಿಯಿಂದ ಎಲ್ಲ ಸವಿಷ–ನಿರ್ವಿಷಸರ್ಪಗಳೂ ಇನ್ನಿತರ ಸರೀಸೃಪಗಳೂ ಜನಿಸಿದುವು; ಸುರಭಿಯ ಮೂಲಕ ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ಗೋ–ಮಹಿಷ–ಪಶುಸಂಪತ್ತಿಯೂ ಹುಟ್ಟಿತು. ಇನ್ನು ವಿನುತೆ ಮತ್ತು ತಾಮ್ರೆಯ ಉದರದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ಪಕ್ಷಿಸಂಕುಲವು ಉದ್ಭವಿಸಿತು; ಕ್ರೋಧವಶೆಯ ಪುತ್ರ–ಪುತ್ರಿ–ಪೌತ್ರ–ಪೌತ್ರೀಪರಿವಾರದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ವನ್ಯಜೀವಿಗಳೂ ಹಿಂಸ್ರಮೃಗಗಳು ಹೊಮ್ಮಿದುವು. ಇರಾದೇವಿಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿದ ಲತಾ–ವಲ್ಲೀ–ವೀರುಧ್ ಎಂಬ ಕನ್ಯೆಯರೇ ಮುಂದೆ ಸಕಲಪ್ರಕಾರವಾದ ವೃಕ್ಷ–ಗುಲ್ಮ–ತೃಣ–ವನಸ್ಪತಿ–ವಾನಸ್ಪತ್ಯಗಳಿಗೆ ಕಾರಣರಾದರು. ಇವೆಲ್ಲದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಷ್ಟೆ: ಸಮಸ್ತ ಜೀವಜಗತ್ತೂ ನಮ್ಮ ಒಡಹುಟ್ಟು, ನಾವದನ್ನು ಹಾಳ್ಗೆಡವಬಾರದು. ಜಡಜಗತ್ತಿಗಾದರೂ ಇದೇ ತರ್ಕ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ; ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಭೂತವೂ ದೇವರು. ಇವುಗಳಿಗೆ ಸದಾ ಗೌರವ–ಪ್ರೀತಿಗಳು ಸಲ್ಲಬೇಕು.

ಹಗಲು (ದಿವಾ), ಮುಂಜಾನೆ (ಉಷಾ), ಇರುಳು (ರಾತ್ರಿ), ಬೆಳದಿಂಗಳು (ರಾಕಾ, ಪೂರ್ಣಿಮ, ಅನುಮತಿ), ಕರ್ದಿಂಗಳು, (ಅಮಾವಾಸ್ಯಾ, ಕುಹೂ, ಸಿನೀವಾಲಿ), ಪಕ್ಷಗಳು, ಮಾಸಗಳು, ಋತುಗಳು, ಆಯನಗಳು ಮತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳೇ ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲ ಕಾಲಘಟಕಗಳೂ ಹರಿ–ಹರಸ್ವರೂಪಿಗಳೇ. ದೀರ್ಘಕಾಲಾವಧಿಗಳಾದ ಯುಗ–ಮನ್ವಂತರ–ಕಲ್ಪಾದಿಗಳ ಬಗೆಗಂತೂ ಹೇಳುವುದೇ ಬೇಡ.

ಹೀಗೆಯೇ ಸಪ್ತೋರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳು, ಸಪ್ತಾಧೋಲೋಕಗಳು, ಭೂಮಿಯ ಸಪ್ತದ್ವೀಪಗಳು, ಸಪ್ತಸಾಗರಗಳು, ನವವರ್ಷಗಳು, ಭಾರತದ ಐವತ್ತಾರು ಪ್ರಾಂತಗಳು, ಸಪ್ತಕುಲಾಚಲಗಳೂ ಸೇರಿದಂತೆ ಅಸಂಖ್ಯ ಪರ್ವತಗಳು, ಕಾಮ್ಯಕ, ನೈಮಿಷ, ದ್ವೈತ, ದಾರುಕ, ಕುಮಾರ, ದಂಡಕ, ಚಂಪಕ, ಬಿಲ್ವ, ಕದಲಿಕಾದ್ಯರಣ್ಯ–ವನಗಳು, ಸಪ್ತ–ಸಪ್ತಸಿಂಧುಗಳು ಸೇರಿದಂತೆ ಅಸಂಖ್ಯ ನದಿಗಳು, ಸಾವಿರಾರು ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳು ತಟಾಕಗಳೇ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕಾನೇಕ ದೇಶಘಟಕಗಳೂ ದೇವತೆಗಳೇ ಎಂಬ ಪರಮಾರ್ಥಭಾವವೂ ಸ್ಮರಣೀಯ. ಹೀಗೆ ಕಾಲ–ದೇಶಗಳಂಥ ತತ್ತ್ವಗಳೂ ಆರಾಧ್ಯ, ಸಚೇತನ, ಆತ್ಮಾಭಿನ್ನವೆಂದಬಳಿಕ ಹೇಳುವುದೇನಿದೆ?

ಭೂಮಿಯನ್ನು 'ಮುಳುಗಿಸಲು' ಯತ್ನಿಸಿದ ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷ ಮತ್ತು ಧರೆಯನ್ನು ಗೋರೂಪಿಣಿಯಾಗಿ ಕಂಡು ಆಧರಿಸಿ ಅಭೀಷ್ಟವನ್ನು ಹಾಲಿನಂತೆ ಕರೆದುಕೊಂಡ ಪೃಥುಮಹಾರಾಜರಿಬ್ಬರೂ ಪೃಥ್ವೀಪರಿಸರಪ್ರಜ್ಞೆಯ ನಾಶ ಹಾಗೂ ಉದ್ಧಾರಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವ ಎರಡು ನಿದರ್ಶನಗಳಾಗಿ ಭಾಗವತಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ತೋರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ.

ನಾರದಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಬರುವ (ಧರ್ಮಾಖ್ಯಾನ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಾನುಕಥನ, ಅಧ್ಯಾಯ 12 ಮತ್ತು 13) ಕಥೆಯೊಂದಂತೂ ಪರಿಸರಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಮೂಲಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಜಲಸಂಪನ್ಮೂಲಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೂ ಇಂಥ ಸತ್ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗಸ್ವಾಮಿಗಳಾದ ಪಶುಪಕ್ಷಿಗಳಂಥ ತಿರ್ಯಗ್ಜಂತುಗಳಿಗೆ ಕೂಡ ಸಲ್ಲಬೇಕಾದ ಯಥಾರ್ಹಗೌರವದ ಬಗೆಗೂ ಇರುವ ಅತಿಹೃದ್ಯನಿದರ್ಶನ.

ವೀರಭದ್ರನೆಂಬ ರಾಜನೊಬ್ಬನು ಬೇಟೆಗೆ ತೆರಳಿ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ನೀರಿನ ಸೆಲೆಯನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಆತನ ಮಂತ್ರಿ ಬುದ್ಧಿಸಾಗರ ಅದನ್ನು ಮತ್ತಷ್ಟು ಆಳ-ಅಗಲವಾಗಿಸಿ ಸೋಪಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಒಪ್ಪಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಕಾಲಾನಂತರದಲ್ಲಿ ರಾಜ-ಮಂತ್ರಿಗಳಿಬ್ಬರೂ ಈ ಸತ್ಕಾರ್ಯದ ಕಾರಣ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸಾಗುತ್ತಾರೆ. ಆಗ ಅವರ ವಿಮಾನದಲ್ಲಿ ಈ ಜಲಾಶಯಕ್ಕಾಗಿ ದುಡಿದ ಲಾವಿಗೆ ಹಕ್ಕಿ, ಕಾಡುಹಂದಿ ಮತ್ತು ಆನೆಗಳಿಗೂ ಎಡೆಯಾಗುತ್ತದೆ; ಎಲ್ಲರೂ ಸಂತಸದಿಂದ ಸಗ್ಗ ಸೇರುತ್ತಾರೆ. ಮೊತ್ತಮೊದಲಿಗೆ ಆ ಲಾವಿಗೆಹಕ್ಕಿ ನೀರಿಗಾಗಿ ತನ್ನ ಕೊಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಎರಡಂಗುಲ ಅಗೆದು ಜಲದ ಕಣ್ಣನ್ನು ಮುಟ್ಟಿತ್ತು. ಅನಂತರ ಕಾಡುಹಂದಿಯು ತನ್ನ ಮುಸುಡಿ-ದಾಡೆಗಳಿಂದ ಒಂದೆರಡು ಮೊಳ ಅಗೆದು ವಿಸ್ತರಿಸಿತ್ತು. ಆ ಬಳಿಕ ಆನೆಯು ತನ್ನ ದಂತಗಳಿಂದ ಮೂರು ಮಾರು ಅಗೆದು ನೀರನ್ನು ಮೊಗೆದಿತ್ತು. ಆ ತರುವಾಯವಷ್ಟೇ ಈ ನೀರಿನ ಸೆಲೆಯು ರಾಜ-ಮಂತ್ರಿಗಳ ಗೆಯ್ಮೆಗೆ ದಕ್ಕಿತ್ತು. ಹೀಗಾಗಿ ಮೊತ್ತಮೊದಲು ಆ ಜಲಾಶಯಕ್ಕಾಗಿ ದುಡಿದ ಜೀವಿಗಳಿಗೆ ಪುಣ್ಯವೂ ಸದ್ಗತಿಯೂ ಸಲ್ಲುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಪುರಾಣಾಭಿಮತ. ಎಂಥ ಮೌಲ್ಯ ಈ ಕಥೆಯಲ್ಲಡಗಿದೆ!

III

ಹೀಗೆ ಕಥೆಗಳ ರೂಪದಲ್ಲದೆ ಶಾಸ್ತ್ರಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿಯೇ ಪರಿಸರಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಮೂಲಾಧಾರವಾದ ನೆಲ-ಜಲ-ಕಾಡು-ಗುಡ್ಡಗಳ ಅರಿವನ್ನು ನಮಗೆ ಮುಟ್ಟಿಸುವ ಪುರಾಣಭಾಗಗಳು ಬಹಳಷ್ಟು. ಪರಿಸರಪ್ರಜ್ಞೆ, ತತ್ಸಂರಕ್ಷಣೆಗಳ ಮುನ್ನ ಇಡಿಯ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ನಾವು ತಿಳಿಯಲು ಯಥಾರ್ಹವಾದ ಮಾಹಿತಿ ಬೇಕಷ್ಟೆ! ಅದನ್ನು ಈ ಬಗೆಯ ಹತ್ತಾರು-ನೂರಾರು ಭಾಗಗಳು ನಮಗೆ ದಕ್ಕಿಸಿಕೊಡುತ್ತವೆ.

ಮೊತ್ತಮೊದಲಿಗೆ ಜಗತ್ತಿನ, ಮತ್ತೂ ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿ ನಮ್ಮೀ ಭೂಮಿಯ ಬಗೆಗೆ ವಿವರಗಳನ್ನೀಯುವ ಭುವನಕೋಶವು ಸ್ಮರಣೀಯ.ಇಲ್ಲಿಯ ಹಲವು ಮಾಹಿತಿಗಳು ಇಂದು ಪರಿಷ್ಕಾರಾರ್ಹವಾಗಿದ್ದರೂ ಹಲಕೆಲವು ಅವಾಸ್ತವಗಳೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವುಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಾದ ಕಾಳಜಿ ಮಾತ್ರ ಎಂದೂ ಪ್ರಸ್ತುತ. ಪದ್ಮ (ಸ್ವರ್ಗ ಖಂಡ, ಅಧ್ಯಾಯ 2 ಮತ್ತು 3), ವಾಯು (ಅಧ್ಯಾಯ 34ರಿಂದ 49), ಅಗ್ನಿ (ಅಧ್ಯಾಯ 108 ಮತ್ತು 120), ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ (ಅಧ್ಯಾಯ 51ರಿಂದ 57) ಮುಂತಾದ ಹತ್ತಾರು ಪುರಾಣಗಳ ಭುವನಕೋಶವಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಣೀಯ.

ಇದೇ ರೀತಿ ಸಸ್ಯಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ಬರುವ ರೋಗ-ರುಜಿನಗಳ ನಿವಾರಣೋಪಾಯಗಳನ್ನೂ ವಿಸ್ತರಿಸುವ ಆಯಾ ಆಯುರ್ವೇದಭಾಗಗಳೂ ಗಮನಾರ್ಹ. ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ತರು-ಲತೆಗಳ ಪರಿಚಯವೂ ಪ್ರಾಣಿ-ಪಕ್ಷಿಗಳ ಸ್ವಭಾವವೂ ವಿವೃತವಾಗಿವೆ.

ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಗರುಡ (ಪೂರ್ವಖಂಡ, ಅಧ್ಯಾಯ 202), ಮತ್ಸ್ಯ (ಅಧ್ಯಾಯ 217 ಮತ್ತು 218), ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ (ಅಧ್ಯಾಯ 30), ಅಗ್ನಿ (ಅಧ್ಯಾಯ 282) ನೀಡುವ ವೃಕ್ಷಾಯುರ್ವೇದದ ವಿವರಗಳೂ ಮಧುರ, ಕಟು, ಆಮ್ಲ, ತಿಕ್ತ ಮತ್ತು ಕಷಾಯವೆಂಬ ಐದು ಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಔಷಧಿಸಸ್ಯಗಳನ್ನು ವಿಭಜಿಸಿಕೊಡುವ ಬಗೆಯೂ ಸ್ಮರಣೀಯ.

ಇದೇ ರೀತಿ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರವು ವಿಸ್ತರಿಸುವ ಗೋವೈದ್ಯ (ಅಧ್ಯಾಯ 43, 44), ಅಶ್ವಾಯುರ್ವೇದ (ಅಧ್ಯಾಯ 45, 46, 47) ಮತ್ತು ಹಸ್ತ್ಯಾಯುರ್ವೇದಗಳ (ಅಧ್ಯಾಯ 48, 49, 50) ಭಾಗಗಳು ಗಮನಾರ್ಹ. ಇವಲ್ಲದೆ ಗೋಮಹಿಮೆ (ಪದ್ಮ ಸೃಷ್ಟಿಖಂಡ, ಅಧ್ಯಾಯ 45), ವೃಕ್ಷೋತ್ಸವ (ಮತ್ಸ್ಯ, ಅಧ್ಯಾಯ 59), ಗೋಶಾಸ್ತ್ರ-ಅಶ್ವಶಾಸ್ತ್ರ-ಗಜಶಾಸ್ತ್ರಗಳು (ಅಗ್ನಿ ಅಧ್ಯಾಯ 287, 288, 289, 290, 291, 292, 294) ಪುಣ್ಯಕೋಟಿಯ ಕಥೆಗೆ ಮೂಲವೆನಿಸುವ ನಂದಾ ಎಂಬ ಹಸು ಹಾಗೂ ಪ್ರಭಂಜನ ಎಂಬ ಹುಲಿಗಳ ಆಖ್ಯಾಯಿಕೆ (ಪದ್ಮಪುರಾಣದ ಸೃಷ್ಟಿಖಂಡ, ಅಧ್ಯಾಯ 18) ಮುಂತಾದ ಎಷ್ಟೆಷ್ಟೋ ಭಾಗಗಳು ನಮಗೆ ಉಪಾದೇಯವಾಗಿವೆ.

ಇನ್ನು ವಾಪೀಕೂಪತಡಾಗಾದಿಗಳ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆಯೂ ವಿವಿಧ ರೀತಿಯ ವೃಕ್ಷಾರೋಪಣಗಳನ್ನು ಕುರಿತಂತೆಯೂ ಕರ್ಮಕಾಂಡೀಯ ವಿಧಿಗಳಲ್ಲದೆ ಲೌಕಿಕವಿಚಾರಗಳೂ ಸಾಕಷ್ಟಿವೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಮತ್ಸ್ಯ (ಅಧ್ಯಾಯ 58 ಮತ್ತು 59), ಪದ್ಮ (ಸೃಷ್ಟಿಖಂಡ, ಅಧ್ಯಾಯ 54, 55, 56) ಮುಂತಾದವು ಆಕರಗಳು.

IV

ಕರ್ಮಕಾಂಡೀಯವಾಗಿ, ಹಬ್ಬ-ಹರಿದಿನಗಳ ಅಂಗವಾಗಿ ಅವೆಷ್ಟೋ ನೂರು ಸಸ್ಯಪ್ರಪಂಚದ ಸದಸ್ಯರ ಹಾಗೂ ಹತ್ತಾರು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಬಗೆಗೆ ಅರಿವು, ಆರಾಧನೆ, ಅನ್ವಯ, ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು ನಮ್ಮ ಪುರಾಣ ವಾಙ್ಮಯದಲ್ಲಿವೆ. ಈ ಬಗೆಗೆ ನಾನೊಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಲೇಖನವನ್ನೇ ಬರೆದಿರುವ ಕಾರಣ (ನೋಡಿ: Plants in Dharma Sāstra, P 56-62, Relevance of Plants, herbs and Materials used in the Rituals, Canara College, Mangalore, 1999) ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ವಿಸ್ತರಿಸಲಾರೆ. ಕೇವಲ ಅಶೋಕ-ತ್ರಿರಾತ್ರ, ಅಶೋಕಪ್ರತಿಪತ್, ಅಶ್ವತ್ಥವ್ರತ, ಆಮಲಕೀವ್ರತ, ಆಮ್ರಪುಷ್ಪಭಕ್ಷಣ, ಕದಲೀವ್ರಾತ, ಕಮಲಷಷ್ಠೀ, ಕರವೀರ ಪ್ರತಿಪತ್, ಕುಂದಚತುರ್ಥಿ, ಕೂಷ್ಮಾಂಡ ದಶಮೀ, ಚಂಪಕದ್ವಾದಶೀ, ತಿಂದುಕಾಷ್ಟಮೀ, ತಿಲಚತುರ್ಥಿ, ದೂರ್ವಾಷ್ಟಮೀ, ಧಾನ್ಯಸಪ್ತಮೀ, ಫಲಷಷ್ಠೀ, ಬಕುಲಾಮಾವಾಸ್ಯಾ, ಮಂದಾರಷಷ್ಟೀ, ರಥಸಪ್ತಮೀ, ವಿಜಯದಶಮೀ, ವಟಸಾವಿತ್ರೀ ವ್ರತ, ಶ್ರೀವೃಕ್ಷೋತ್ಸವಿಧಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಹೆಸರಿಸಿದರೆ ಸಾಕು, ಇಲ್ಲಿರುವ ತರು-ಲತೆಗಳ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವೆಷ್ಟೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ನಮ್ಮ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪರ್ವತಗಳನ್ನೇ ನೋಡಿದರೂ ಸಾಕು, ತರು-ಲತೆಗಳ ಪ್ರಚುರತೆ ಅವುಗಳಲ್ಲೆಷ್ಟೆಂದು ಅರಿವಾಗದಿರದು. ಯುಗಾದಿ (ಮಾವು-ಬೇವು), ವಿನಾಯಕ ವ್ರತ (ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯ ಪತ್ರಗಳು), ವರಲಕ್ಷ್ಮೀ/ಸ್ವರ್ಣಗೌರೀವ್ರತ (ಹದಿನಾರು ಬಗೆಯ ಹೂಗಳು), ವಿಜಯದಶಮೀ (ಶಮೀ), ಸಂಕ್ರಾಂತಿ (ಸುಗ್ಗಿಯ ಸರ್ವಸ್ವ) ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಟ್ಟನೆ ನೆನಪಾಗುವಂಥವು. ಇದೇ ರೀತಿ ಗೋವತ್ಸಪ್ರತಿಪತ್, ಕುಕ್ಕುರತ್ರಯೋದಶಿ, ವಾಜಿನೀರಾಜನ, ಗಜನೀರಾಜನ ಮುಂತಾದ ಹಬ್ಬಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗಿರುವ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವೂ ಗಮನಾರ್ಹ. ಚೈತ್ರೀ ಆಶ್ವಯುಜೀ ಆಗ್ರಹಾಯಣ, ನವೋದಕಗ್ರಹಣ ಮುಂತಾದ ಕಾಲಿಕಪರ್ವಗಳ ಹಿಂದಿರುವ ಋತುಪರಿವರ್ತನಪ್ರಜ್ಞೆಯೂ ಸ್ಮರಣೀಯ. ಇವೆಲ್ಲ ವ್ರತ-ಪರ್ವ ಉತ್ಸವಗಳೂ ಪದ್ಮ, ಸ್ಕಂದ, ಭವಿಷ್ಯ, ಭವಿಷ್ಯೋತ್ತರಾದಿ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂಬುದನ್ನು ನಾವು ಮರೆಯುವಂತಿಲ್ಲ.

ಇವಲ್ಲದೆ ಮರ-ಗಿಡಗಳನ್ನು ನೆಡುವುದೂ ಒಂದು ಹಬ್ಬವಾಗಿ, ವ್ರತವಾಗಿ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅಶ್ವತ್ಥ, ಆಮಲಕ, ನ್ಯಗ್ರೋಧ, ಶಮೀ, ಬಿಲ್ವ, ನಿಂಬ ಮುಂತಾದ ವೃಕ್ಷಗಳ ಆರೋಪಣ-ಆರಾಧನೆಗಳಿಗಾಗಿಯೇ ವಿಸ್ತೃತಕಲ್ಪಗಳಿವೆ; ತೋಟ-ತುಡಿಕೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವುದೇ ಒಂದು ಪೂಜೆಯಾಗಿದೆ.

ಹೀಗೆಯೇ ಗಂಗಾಷ್ಟಮಿ, ಕಾವೇರೀತೀರ್ಥೋದ್ಭವ, ಕೃಷ್ಣ-ಗೋದಾವರೀ ಪುಷ್ಕರಗಳು, ಯಮುನಾಪೂಜೆಯೇ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಪರ್ವ-ಕಲ್ಪವಿಧಿಗಳು ಪುರಾಣಪ್ರೋಕ್ತವಾಗಿದ್ದು, ಇಲ್ಲೆಲ್ಲ ಜಲಸಂಪನ್ಮೂಲಗಳ ಮಹಾತ್ಮ್ಯವೇ ಧ್ವನಿಸಿದೆ.

ನಮ್ಮೀ ಕರ್ಮಕಾಂಡಗಳಲ್ಲಿಯೇ ವಿವಿಧ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರವೆನಿಸಿದ ತರು-ಲತಾ-ಗುಲ್ಮ-ತೃಣ-ಪುಷ್ಪ-ಫಲಗಳ ವಿವರಗಳೂ ಅವರೊಲಿದ ವಾಹನಗಳಾದ ಪ್ರಾಣಿ-ಪಕ್ಷಿಗಳೂ ಅವರಿಗೆ ನಚ್ಚೆನಿಸಿದ ಬೆಟ್ಟ-ಗುಡ್ಡ-ಕಾಡು-ಊರು-ನದಿ-ಕೆರೆ-ಝರಿಗಳೂ ಇದೇ ರೀತಿ ಪೂಜಾಪಾತ್ರವೂ ರಕ್ಷಾಯೋಗ್ಯವೂ ಆಗಿದ್ದು ನಮ್ಮ ಪುರಾಣಗಳ ಪರಿಸರಪ್ರಜ್ಞಾಮಾಧುರ್ಯವನ್ನು ಭಂಗ್ಯಂತರಗಳಿಂದ ಎತ್ತಿಹಿಡಿದಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿಯೇ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಪವಿತ್ರವಲ್ಲದ ಮರ-ಗಿಡಗಳಿಲ್ಲ, ಕೆರೆ-ಬಾವಿಗಳಿಲ್ಲ, ತೊರೆ-ಝರಿಗಳಿಲ್ಲ, ಬೆಟ್ಟ-ಗುಡ್ಡಗಳಿಲ್ಲ, ಪ್ರಾಣಿ-ಪಕ್ಷಿಗಳಿಲ್ಲ. ಹೆಚ್ಚೇನು, ಈ ವಿಶ್ವದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಣಕಣವೂ ಆರಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಇದೇ ರೀತಿ ವಿವಿಧ ಪರ್ವಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಸಾವಿರಾರು ಪುಣ್ಯ ನದಿ-ವಾಪೀ ತಡಾಕ-ಸಾಗರಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡುವುದೊಂದು ವಿಶೇಷಕಲ್ಪವೇ ಆಗಿದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ನಾನಾ ಗಿರಿಶಿಖರಾಗ್ರಗಳಿಗೂ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಿಗೂ ಪಯಣಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪ್ರಕೃತಿ-ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಆರಾಧಿಸಿ ಧನ್ಯರಾಗುವ ತೀರ್ಥಯಾತ್ರಾಕ್ರಮವು ಅನೇಕ ಪುರಾಣಗಳ ಅಂಗವಾಗಿದೆ. ವಿಶೇಷತಃ ಸ್ಕಾಂದಪುರಾಣವಂತೂ ಈ ಬಗೆಯ ವಿಶ್ವಕೋಶವೇ ಆಗಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಬ್ರಹ್ಮ, ಪದ್ಮ, ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತ, ವರಾಹ, ವಾಮನ ಮುಂತಾದ ಮತ್ತೂ ಹತ್ತಾರು ಪುರಾಣಗಳ ಗಣನೀಯಾಂಶವು ತೀರ್ಥ-ಕ್ಷೇತ್ರ ಪರ್ಯಟನ ಮಹಾತ್ಮ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ.

ಇನ್ನು ದಾನರೂಪದಲ್ಲಿ ಸಹ ವೃಕ್ಷ-ಲತಾ-ಗುಲ್ಮದಾನಗಳು, ಜಲಕುಂಭದಾನ, ವಾಪೀ-ಕೂಪ-ಆರಾಮ-ವನ-ವಾಟೀ ನಿರ್ಮಾಣ ಮತ್ತು ಪ್ರದಾನಗಳೇ ಮುಂತಾದುವು, ಧಾನ್ಯ-ಫಲ-ಪುಷ್ಪಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಬೆಟ್ಟದಂತೆ ಒಟ್ಟಿ ನೀಡುವ ಮೇರುದಾನಾದಿಗಳೆಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಪುರಾಣಗಳ ಪರಿಸರ ಸಂರಕ್ಷಾಪ್ರಜ್ಞೆಗೇ ಬೇರೊಂದು ಬಗೆಯಿಂದ ನಿದರ್ಶನಗಳಾಗಿವೆ.

ಹೀಗೆಯೇ ಹೋಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾದ ವಿವಿಧ ಸಮಿತ್ ಕುಶ-ಯೂಪಾದಿಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕಾದಿಗಳಿಗೆ ಅವಶ್ಯವಾದ ವಿವಿಧ ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥರೂಪದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಸಸ್ಯಲೋಕ ಹಾಗೂ ಜಲಲೋಕದ ಸಂರಕ್ಷೆಯ ತುರ್ತೇ ತೋರಿದೆಯೆಂದರೆ ತಪ್ಪಲ್ಲ.

V

ಕಡೆಯದಾಗಿ ನಾವಿನ್ನು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಪರಿಸರಪ್ರಜ್ಞಾದ್ಯೋತಕ ಸೂಕ್ತಿಗಳನ್ನೇ ನೇರವಾಗಿ ನೋಡೋಣ. ಇವು ಅಕ್ಷರಶಃ ಸಾವಿರಾರು. ಇಲ್ಲಿ ಕೆಲವೊಂದು ಮುಖ್ಯ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನಷ್ಟೇ ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ಪರಿಸರಪ್ರಜ್ಞೆಯು ಅದೆಂತು ಬಿಂಬಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಾನೇ ಹಿಂದೊಮ್ಮೆ ಮಹಾಭಾರತ, ಹರಿವಂಶ, ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ, ಭಾಗವತ ಮತ್ತು ಭವಿಷ್ಯಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ಬರೆದ ಲೇಖನವೊಂದನ್ನಿಲ್ಲಿ ನೆನೆದರೆ ಸಾಕು (ಪುರಾಣೇಷು ಭಗವಾನ್ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಶ್ಚ ಪರ್ಯಾವರಣಮ್, Environment in Purana, ಬೆಂಗಳೂರು, 2000). ಇಂಥ ಸೂಕ್ತಿ-ಸಂದರ್ಭಗಳ ಬಾಹುಳ-ವೈಪುಲ್ಯಗಳು ಅರಿವಾಗುತ್ತವೆ. ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ನನ್ನೀ ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಸಂಸ್ಕೃತ ಲೇಖನಕ್ಕೆ ಹೊರತಾದ ಮಿಕ್ಕ ಕೆಲವು ಉಲ್ಲೇಖಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಬಹುದು.

> **ಪ್ರಾವೃಟ್ಕಾಲೇ ಸ್ಥಿತೇ ತೋಯೇ ಹ್ಯಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಫಲಂ ಸ್ಮೃತಮ್ ।**
> **ಶರತ್ಕಾಲೇ ಸ್ಥಿತಂ ಯತ್ ಸ್ಯಾತ್ ತದುಕ್ತಫಲದಾಯಕಮ್ ॥**
> **ವಾಜಪೇಯಾತಿರಾತ್ರಾಭ್ಯಾಂ ಹೇಮಂತೇ ಶಿಶಿರೇ ಸ್ಥಿತಮ್ ।**
> **ಅಶ್ವಮೇಧಸಮಂ ಪ್ರಾಹುರ್ವಸಂತಸಮಯೇ ಸ್ಥಿತಮ್ ॥**
> **ಗ್ರೀಷ್ಮೇಽಪಿ ತತ್ಸ್ಥಿತಂ ತೋಯಂ ರಾಜಸೂಯಾದ್ವಿಶಿಷ್ಯತೇ ॥**
> (ಮತ್ಸ್ಯ ಪು. 58–53,54)

ತಾವು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಕೆರೆಯಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೀರನ್ನುಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತಾದರೆ ಎಷ್ಟು ಪುಣ್ಯಪ್ರದವೆಂಬ ಆಶಂಸೆ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಮಳೆಗಾಲ, ಶರತ್ಕಾಲ, ಚಳಿಗಾಲ, ವಸಂತಕಾಲ ಮತ್ತು ಬೇಸಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಮಕ್ರಮವಾಗಿ ನೀರಿನ ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆಯಿಂದ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮ, ವಾಜಪೇಯ, ಅತಿರಾತ್ರ, ಅಶ್ವಮೇಧ ಮತ್ತು ರಾಜಸೂಯಗಳಂಥ ಉತ್ತರೋತ್ತರಮಹಿಷ್ಠಯಾಗಗಳ ಫಲವು ದಕ್ಕುವುದೆಂಬ ಆಶ್ವಾಸನೆಯನ್ನು ನೀಡುವ ಈ ಪುರಾಣಭಾಗವು ನಮ್ಮ ಆಧುನಿಕ ಜಗತ್ತಿನ ಜಲಸಂರಕ್ಷಣದ ಕಾಳಜಿಗೆ ಕನ್ನಡಿ ಹಿಡಿದಿದೆ.

ಇದೇ ಪುರಾಣವು ಮರಗಳ ತೋಪನ್ನೂ ನೆಟ್ಟು ಅವುಗಳಿಗೆ ಹೆಸರಿಟ್ಟು, ಕರ್ಣವೇಧಾದಿ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಮಾಡಿ ಉಡಿಗೆ-ತೊಡಿಗೆ, ಕಾಡಿಗೆ-

ಕುಂಕುಮಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಹೊಂದಿಸಿ ಆರಾಧಿಸುವ ಬಗೆಗೆ ಭಾವಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ವೃಕ್ಷಾರೋಪಣದ ಫಲಗಳನ್ನು ಹೀಗೆ ಹಾಡಿದೆ:

> **ಯಶ್ಚೈಕಮಪಿ ರಾಜೇಂದ್ರ ! ವೃಕ್ಷಂ ಸಂಸ್ಥಾಪಯೇನ್ನರಃ ।**
> **ಸೋಽಪಿ ಸ್ವರ್ಗೇ ವಸೇದ್ರಾಜನ್ ! ಯಾವದಿಂದ್ರಾಯುತತ್ರಯಮ್ ॥**
> **ಭೂತಾನ್ ಭವ್ಯಾಂಶ್ಚ ಮನುಜಾಂಸ್ತಾರಯೇದ್ದ್ರುಮಸಂಸ್ಥಿತಾನ್ ।**
> **ಪರಮಾಂ ಸಿದ್ಧಿಮಾಪ್ನೋತಿ ಪುನರಾವೃತ್ತಿದುರ್ಲಭಾಮ್ ॥ (59–18,19)**

ಒಂದಾದರೂ ಮರವನ್ನು ನೆಟ್ಟು ಬೆಳೆಸಿದವರು ಅನಂತಕಾಲವೂ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನನುಭವಿಸುವುದಲ್ಲದೆ ತಮ್ಮ ಹಿಂದಿನ ಮುಂದಿನ ಪೀಳಿಗೆಯನ್ನೂ ಮುಕ್ತಿಗೇರಿಸುವರೆಂಬ ಈ ಮಾತುಗಳ ಮಹತ್ತ್ವ ಮನನೀಯ.

ಪದ್ಮಪುರಾಣವು ನದಿಗಳ ಹಾಗೂ ತಾವು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಕೆರೆ–ಕುಂಟೆಗಳ ತೀರಗಳಲ್ಲಿ (ಮಣ್ಣಿನ ಸವಕಳಿಯಾಗದಂತೆ) ಬೆಳೆಸಿದ ಮರಗಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ತುಂಬ ಒಳಿತೆಂಬುದನ್ನು ಕಾವ್ಯಮಯವಾಗಿ ಒಕ್ಕಣಿಸಿದೆ.

> **ಪತಂತಿ ಯಾನಿ ಪತ್ರಾಣಿ ಜಲೇ ಪರ್ವಣಿ ಪರ್ವಣಿ ।**
> **ತಾನಿ ಪಿಂಡಸಮಾನೀಹ ಪಿತೃಣಾಮಕ್ಷಯಂ ಯಯುಃ ॥**
> (ಸೃಷ್ಟಿಖಂಡ, 55–6)

ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ಎಲೆಗಳು (ಆಯಾ ಕೆರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ, ಮರಗಳನ್ನು ನೆಟ್ಟವರ) ಪಿತೃಗಳ ಪಾಲಿಗೆ ಅಕ್ಷಯಪಿಂಡಪ್ರದಾನವಾಗಿ ಪರ್ವದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುತ್ತವೆ.

ಮರಗಳಲ್ಲಿಯೇ ದೇವಾಸುರಸಂಗ್ರಾಮತ್ರಸ್ತರಾದ ದೇವತೆಗಳು ಬಂದು ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಅವಿತ ಕಾರಣ ಅವುಗಳು ತುಂಬ ಪೂಜನೀಯವೆಂದು ಇದೇ ಪುರಾಣವು ಮತ್ತೊಂದೆಡೆ ಹೇಳಿದೆ:

> **ಪುರಾ ಕೋಲಾಹಲೇ ಯುದ್ಧೇ ದಾನವೈರ್ನಿರ್ಜಿತಾಸ್ಸುರಾಃ ।**
> **ವೃಕ್ಷೇಷು ವಿವಿಶುಸ್ತತ್ರ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಃ ಪ್ರಾಣಪರೀಪ್ಸಯಾ ॥**
> (ಉತ್ತರಖಂಡ, 151–2)

ಸ್ಕಾಂದಪುರಾಣವು ದೇವತಾಮೂರ್ತಿಗಳಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಮರಗಳನ್ನೇ ಪೂಜಿಸಲು ತಿಳಿಸಿದೆ; ಹರಿಯು ಅರಳಿಗೂ ಹರನು ಆಲಕ್ಕೂ ಪ್ರತೀಕವೆಂದಿದೆ :

> **ಮೂರ್ತ್ಯಭಾವೇ ಪೂಜನೀಯೋಽಶ್ವತ್ಥೋ ವಾಥ ವಟೋಽಥವಾ ।**
> **ಅಶ್ವತ್ಥರೂಪೀ ವಿಷ್ಣುಃ ಸ್ಯಾತ್ ವಟರೂಪೀ ಶಿವೋ ಯತಃ ॥**
> (ವೈಷ್ಣವಖಂಡ, 4–3–38)

ಇದೇ ಪುರಾಣವು ಪಿತೃ ಋಣ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅಶ್ವತ್ಥಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿದೆ. ಮರ–ಗಿಡಗಳನ್ನು ದೇವರಂತೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಮಕ್ಕಳಂತೆಯೂ ಕಾಣುವ ಬಲ್ಮೆ ಇಲ್ಲಿದೆ.

> **ಪಿತೃಣಾಂ ಗುಪ್ತಯೇ ತೇನ ಸ್ಥಾಪ್ಯೋಽಶ್ವತ್ಥಃ ಸಮಾಧಿನಾ ।**
> **ಪುತ್ರವತ್ಪರಿಪಾಲ್ಯಶ್ಚ ನಿರ್ವಿಶೇಷಂ ನರಾಧಿಪ ॥**
> (ನಾಗರಖಂಡ, 245–43)

ಕೂರ್ಮ ಮತ್ತು ಮತ್ಸ್ಯ ಪುರಾಣಗಳು ಪ್ರಾಣಿ–ಪಕ್ಷಿವಧೆಗೂ ತರು–ಲತಾಚ್ಛೇದಕ್ಕೂ ಬಗೆಬಗೆಯ ದಂಡ–ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹ. ಇಂಥವನ್ನು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣಬಹುದು. ಮೂಲವು ತುಂಬ ದೀರ್ಘವಾದ ಕಾರಣ ಕೇವಲ ಅವುಗಳ ಆಕರಸೂಚಿಯನ್ನಷ್ಟೇ ನಾವಿಲ್ಲಿ ನೀಡಬಹುದು. (ಕೂರ್ಮ ಪು.2–32, 40–59 ಹಾಗೂ ಮತ್ಸ್ಯ ಪು. 227–88–93).

ಇದೇ ರೀತಿಯ ಭಾವಗಳನ್ನು ಮತ್ತಿತರ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣಬಹುದು.

> **ಅಸಿಪತ್ರವನಂ ಯಾತಿ ವೃಕ್ಷಚ್ಛೇದೀ ವೃಥೈವ ಯಃ ।**
> (ಶಿವಪುರಾಣ 5–16–18)
> **ಅಂಬರಿಯೇ ಗೋಸ್ವರ್ಣಹೃತಾದ್ರುಮಚ್ಛಿತ್ ವಜ್ರಶಸ್ತ್ರಕೇ ।**
> (ಅಗ್ನಿ ಪು.80–16)

ಭವಿಷ್ಯಪುರಾಣವನ್ನು ಪರಿಸರಪ್ರಜ್ಞೆಯ ವಿಶ್ವಕೋಶವೆಂದೇ ಹೇಳಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿ ಧರ್ಮರಾಜನಿಗೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ತರುಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಅನೇಕಾನೇಕ ಮನನೀಯ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನರುಹುತ್ತಾನೆ. ಅಲ್ಲಿಯ ಕೆಲವೊಂದು ಮಾತುಗಳಿಂತಿವೆ:

ಯಸ್ತು ವೃಕ್ಷಂ ಪ್ರಕುರುತೇ ಛಾಯಾಪುಷ್ಪಫಲೋಪಗಮ್ ।
ಪಥಿ ದೇವಾಲಯೇ ಚಾಪಿ ಪಾಪಾತ್ತಾರಯತೇ ಪಿತೄನ್ ॥
(ಮಧ್ಯಮಪರ್ವ, 10–35)

ಪುತ್ರಾಸ್ಸಂವತ್ಸರಸ್ಯಾಂತೇ ಶ್ರಾದ್ಧಂ ಕುರ್ವಂತಿ ವಾ ನ ವಾ ।
ಪ್ರತ್ಯಹಾ ಪಾದಪಾಃ ಪುಷ್ಟಿಂ ಶ್ರೇಯೋಽರ್ಥಂ ಜನಯಂತಿಹಿ ॥
(ಉತ್ತರಪರ್ವ, 128–6)

ನ ತತ್ಕರೋತ್ಯಗ್ನಿಹೋತ್ರಂ ಸುಖಂ ಯದ್ಯೋಷಿತಃ ಸುತಃ ।
ಉತ್ಕರೋತಿ ಘನಚ್ಛಾಯಃ ಪಾದಪಃ ಪಥಿ ರೋಪಿತಃ ॥
(ಅದೇ, 128–7)

ವೃಕ್ಷಾಯುರ್ವೇದವಿಧಿನಾ ವ್ಯಾಧಿತಾಂಸ್ತು ಯಥಾಕ್ರಮಮ್ ।
ನೀರುಜೋಮಾನವಃ ಕೃತ್ವಾ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಮವಾಪ್ನುಯಾತ್ ॥
(ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ, 3–297)

ನ ಖಾನಿತಾಃಪುಷ್ಕರಿಣ್ಯೋ ರೋಪಿತಾ ನ ಮಹೀರುಹಾಃ ।
ಮಾತುರ್ಯೌವನಚೋರೇಣ ತೇನ ಜಾತೇನ ಕಿಂ ಕೃತಮ್? ॥
(ಭವಿಷ್ಯ ಪು., ಉತ್ತರಪರ್ವ 128–14)

ಅಹೋ ಏಷಾಂ ವರಂ ಜನ್ಮ ಸರ್ವಪ್ರಾಣ್ಯುಪಜೀವನಮ್ ।
ಸುಜನಸ್ಯೈವ ಯೇಷಾಂ ವೈ ವಿಮುಖಾ ಯಾಂತಿ ನಾರ್ಥಿನಃ ॥
(ಭಾಗವತ ಪು. 10–33)

ಯಾರು ದೇಗುಲದಲ್ಲಾಗಲಿ, ಹಾದಿಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ, ನೆಳಲು–ಮಲರು–ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನೀಯುವ ಮರಗಳನ್ನು ನೆಟ್ಟು ಬೆಳೆಸುವರೋ ಅವರ ಪಿತೃಗಳೆಲ್ಲ ಪಾಪಮುಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಮಕ್ಕಳು ಪ್ರತಿವರ್ಷವೂ ಶ್ರಾದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡದಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ನಾವೆ ನೆಟ್ಟ ಮರಗಳು ನಮಗೆ ಇಹಪರಾಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿರುತ್ತವೆ.

ನಾವು ಬೆಳೆಸಿದ ಮಕ್ಕಳು ಬೆಳೆದು ಬುದ್ಧಿವಂತರಾಗಿ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡದಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ನಾವೇ ನೆಟ್ಟು ಬೆಳೆಸಿದ ತಣ್ಣೆಳಲಿನ ಸಾಲುಮರಗಳು ಇದಕ್ಕಿಂತ ಮಿಗಿಲಾಗಿ ಯಾಗಫಲವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿರುತ್ತವೆ.

ವೃಕ್ಷಾಯುರ್ವೇದವಿಧಿಯಂತೆ ಮರ–ಗಿಡಗಳ ರೋಗಗಳನ್ನು ನೀಗಿಸಿ ಅವುಗಳ ಪಾಲನೆ–ಪೋಷಣೆ ಮಾಡುವಾತನು ಸ್ವರ್ಗವನ್ನೇ ಸೇರುವನು.

ಯಾವನು ಕೆರೆ–ಬಾವಿಗಳನ್ನು ಅಗೆಸನೋ, ಮರ–ಗಿಡಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸನೋ ಅಂಥ ಮಾತೃಯೌವನಚೋರನ ಹುಟ್ಟಿಂದ ಏನು ತಾನೆ ಒಳಿತಾಯಿತು?

ಆಹಾ ಈ ಮರ–ಗಿಡಗಳ ಸರ್ವಲೋಕೋಪಕಾರಕವಾದ ಬಾಳೇ ಬಾಳು. ಇವುಗಳಿಂದ ಎಂದೂ ಸಜ್ಜನರು–ಯಾಚಕರು ನಿರಾಶೆಗೊಳ್ಳರು.

ಇಂಥ ಮತ್ತೆಷ್ಟೋ ಸೂಕ್ತಿಗಳಿಂದ, ಸ್ಫೂರ್ತಿದಾಯಕ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ, ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕ ಮಹಾಕಥನಗಳಿಂದ, ಪ್ರಜ್ಞೋನ್ಮೇಷಕ ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಸ್ತಾವಗಳಿಂದ ನಮ್ಮ ಪರಂಪರೆಯ ಮಹಾಪುರಾಣ–ಉಪಪುರಾಣ–ಉಪೋಪಪುರಾಣ ಸಮೂಹವು ಇಡಿಕಿರಿದಿದೆ. ಇವುಗಳ ಕಡೆಗೆ ನಮ್ಮ ಸಮಾಜದ ಗಮನವು ಹಾಯಲೆಂದೂ ಜಗತ್ಕಲ್ಯಾಣವು ಸಾಗಲೆಂದೂ ಆಶಿಸಿ ವಿರಮಿಸಬಹುದು.

❑

ಆಧುನಿಕ ದಿನಗಳಿಗೆ ಪದ್ಮಪುರಾಣದ ಪ್ರಸಂಗೋಚಿತತೆ

—ವಿದ್ವಾನ್ ಜಿ. ಎಸ್. ನಟೇಶ್

ಪುರಾಣಗಳು ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತವೆ. ಸನಾತನ ಧರ್ಮದ ಆಚಾರವಿಚಾರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಅಂದಿನ ಜನಜೀವನದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತುತಪಡಿಸುತ್ತವೆ. ನಾಡಿನ ಹಿರಿಯರು ಬಾಳಿ ಬದುಕಿದ ರೀತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ನ್ಯಾಯ, ನೀತಿಗಳ ಆದರ್ಶ ಇಂದಿಗೂ ಎಷ್ಟು ಅನುಸಂಧಾನಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಮನದಟ್ಟು ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಈ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಆಧುನಿಕ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಪದ್ಮಪುರಾಣದ ಪ್ರಸಂಗೋಚಿತತೆ ನಿರೂಪಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ನಡೆದಿದೆ.

ಪುರಾಣಗಳು ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತವೆ. ಸನಾತನ ಧರ್ಮದ ಆಚಾರವಿಚಾರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಅಂದಿನ ಜನಜೀವನದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತುತಪಡಿಸುತ್ತವೆ. ನಾಡಿನ ಹಿರಿಯರು ಬಾಳಿ ಬದುಕಿದ ರೀತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ನ್ಯಾಯ, ನೀತಿಗಳ ಆದರ್ಶ ಇಂದಿಗೂ ಎಷ್ಟು ಅನುಸಂಧಾನಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಮನದಟ್ಟು ಮಾಡುತ್ತವೆ. [ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಮುಖದಿಂದ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ಪುರಾಣಗಳು ಹೊರಬಂದವಂತೆ. ನಂತರ ವೇದಗಳು ಹೊರಬಂದವು.]

ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಈ ಪುರಾಣಗಳು ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ, ಮೋಕ್ಷ ಈ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳ ಸಾಧನೋಪಾಯಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತವೆ. ಮೊದಲು ಈ ಗ್ರಂಥಗಳು ಅತಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿದ್ದು, ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ ಎಟುಕುವ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ದ್ವಾಪರಯುಗದಲ್ಲಿ ವೇದವ್ಯಾಸಮುನಿಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತ ಅವತರಿಸಿ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಭಾಗ ಮಾಡಿದನು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಪುರಾಣವೂ ಒಂದು.

ಪದ್ಮಪುರಾಣವು ಗಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಐವತ್ತೈದು ಸಾವಿರ ಗ್ರಂಥ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಬೃಹತ್ ಪುರಾಣ. ಇದು ಶ್ರೇಷ್ಠ ಪುರಾಣವೂ ಹೌದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಐದು ಖಂಡಗಳಿವೆ.

ಪ್ರಥಮಂ ಸೃಷ್ಟಿಖಂಡಂಚ ದ್ವಿತೀಯಂ ಭೂಮಿ ಖಂಡಕಂ
ಪಾತಾಲಂ ಚ ತೃತೀಯಂ ಸ್ಯಾತ್ ಚತುರ್ಥಂ ಪುಷ್ಕರಂ ತಥಾ ।
ಉತ್ತರಂ ಪಂಚಮಂ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಖಂಡಾನ್ಯನುಕ್ರಮೇಣವೈ ॥

ಸೃಷ್ಟಿಖಂಡ, ಭೂಮಿಖಂಡ, ಪಾತಾಳಖಂಡ, ಪುಷ್ಕರಖಂಡ ಹಾಗೂ ಉತ್ತರಖಂಡ ಇವು ಪದ್ಮಪುರಾಣದ ಐದು ಖಂಡಗಳು. ಪೌಷ್ಕರ ಪರ್ವ, ತೀರ್ಥಪರ್ವ, ತೃತೀಯ ಪರ್ವ, ರಾಜವಂಶಪರ್ವ ಹಾಗೂ ಮೋಕ್ಷಪರ್ವ ಇವು ಐದು ಸೃಷ್ಟಿಖಂಡದ ಐದು ಪರ್ವಗಳು.

ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಈ ಪದ್ಮಪುರಾಣವು ವೈಷ್ಣವಪುರಾಣವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಹೆಚ್ಚಿನ ಭಾಗವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪರಮೋತ್ಕರ್ಷವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಮಹತ್ತ್ವದ ಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಇತರ ದೇವತಾನಿಂದೆ, ತಿರಸ್ಕಾರದ ಧ್ವನಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಒಬ್ಬನೇ ಪರಮಾತ್ಮ ಬ್ರಹ್ಮ, ಹರ ಹಾಗೂ ಹರಿಯ ರೂಪದಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿ, ಲಯ ಹಾಗೂ ಸ್ಥಿತಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆಂದು ವಿವರಿಸಿ, ಏಕದೇವತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಬಗೆಗಿನ ಗೊಂದಲವನ್ನು ನಿವಾರಿಸುತ್ತದೆ. ರುದ್ರದೇವರ ಹಾಗೂ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರ ಮಹಾಮಹಿಮೆಗಳೂ ಇಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಹರಿಹರರಿಗೆ ಎಲ್ಲೆಡೆ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವಿರುವುದನ್ನು ಮನಗಂಡು ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿವಾಹದ ಕಥೆಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ ಸಾವಿತ್ರಿ ಎಂಬ ಬ್ರಹ್ಮನ ಹೊಸಪತ್ನಿಯ ಮುಖಾಂತರ ಬ್ರಹ್ಮನ ಪೂಜೆಯನ್ನೂ ಪುನಃ ಜಾರಿಗೆ ತರುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಇಲ್ಲಿ ಸಾಗಿದೆ. ಪದ್ಮಪುರಾಣದ ಮುಖ್ಯ ಗುರಿ – ವೈದಿಕಧರ್ಮ, ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತಿ, ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಪೂರ್ವಕಾಲದ ಜನಜೀವನದ ನೈಜ ಇತಿಹಾಸ, ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗ ಪ್ರದರ್ಶನ ಮುಂತಾದವುಗಳು.

ಎಲ್ಲಾ ಜಾತಿಯ ಧರ್ಮದ ಜನರೂ, ವೇದಗಳನ್ನು ಓದಲು ಬಾರದವರೂ ಸದ್ಗತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಲಿ ಎಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಈ ಪುರಾಣಸಂಹಿತೆಯನ್ನು ಬಾದರಾಯಣರೂಪೀ ಭಗವಂತನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಅಲ್ಲದೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇತರನಾದ ಸೂತಜಾತಿಯ ರೋಮಹರ್ಷಣನಿಗೆ ಇದನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿ ಎಲ್ಲೆಡೆ ಅದನ್ನು ಪ್ರಚುರಪಡಿಸಲು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದ. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಅನೇಕರು ಪೌರಾಣಿಕ ಮಹಾಪಂಡಿತರಾಗಿ ಪೌರಾಣಿಕ ವಾಙ್ಮಯವನ್ನು ಬಿತ್ತರಿಸಿ ವೇದಾದಿಗಳು ಸರ್ವರಿಗೂ ಸಂಗತವಾದವುಗಳೆಂದು ಪ್ರಚುರಪಡಿಸಿದರು.

ಉಗ್ರಶ್ರವನ ಉಪಾಖ್ಯಾನದಿಂದ ಪದ್ಮಪುರಾಣದ ಸೃಷ್ಟಿಖಂಡ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಲೋಮಹರ್ಷ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಶಿಷ್ಯ ಹಾಗೂ ಪರಮಜ್ಞಾನಿ. ಅವನು ತನ್ನ ಮಗನಾದ ಉಗ್ರಶ್ರವನಿದ್ದಲ್ಲಿಗೆ ತೆರಳಿ, "ಋಷಿಗಳ ಪುಣ್ಯಾಶ್ರಮಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಧರ್ಮದ ಮರ್ಮವನ್ನು

ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಕುತೂಹಲವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಅವರಿಗೆ ಧರ್ಮರಹಸ್ಯಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳು, ಅಲ್ಲದೆ ನಾನು ಕಲಿಸಿದ ಪುರಾಣಗಳ ರಹಸ್ಯವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿಕೊಡು" ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

ಹೀಗೆ ಪದ್ಮಪುರಾಣವನ್ನು ಮೊದಲು ಭಗವಂತನು ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಿಗೆ, ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಪುಲಸ್ತ್ಯ ಮುನಿಗೆ, ಪುಲಸ್ತ್ಯ ಮುನಿಯು ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಗಂಗಾದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸಿದರು.

"ಇತಿಹಾಸ ಪುರಾಣಾಭ್ಯಾಂ ವೇದಂ ಸಮುಪಬೃಂಹಯೇತ್" ಎಂಬ ಮಾತಿನಂತೆ ವೇದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಇತಿಹಾಸ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕವೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇದರಿಂದಲೇ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಸದ್ಗತಿ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ.

ಸೃಷ್ಟಿಖಂಡದಲ್ಲಿ ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರ ಪ್ರಶ್ನೆಗನುಸಾರವಾಗಿ ಪುಲಸ್ತ್ಯ ಮುನಿಗಳು ಸೃಷ್ಟಿಯ ಕ್ರಮವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವ ಪರಾತ್ಪರ ವಸ್ತುವೇ ಪರಮಾತ್ಮ. ಅವನು ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪಿ ಹಾಗೂ ಚಿನ್ಮಯಿ. ನಮ್ಮಂತೆ ರೂಪಗುಣಾದಿಗಳು ಅವನಿಗಿಲ್ಲ. ಅವನು ಎಲ್ಲ ಜೀವಿಗಳ ಒಳಗೆ ಪುರುಷರೂಪದಿಂದಲೂ, ಹೊರಗೆ ಕಾಲರೂಪದಿಂದಲೂ ನಿಂತುಕೊಂಡು ಸುಖದುಃಖಾದಿಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾನೆ. ಸ್ಥಾವರ ಜಂಗಮಾತ್ಮಕವಾದ ಈ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ-ಸ್ಥಿತಿ-ಲಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವ ವಿಷ್ಣುವೊಬ್ಬನೇ. ಆ ಒಬ್ಬನೇ ವಿಷ್ಣು ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರರೂಪಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಭೇದಭಾವವಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಾ ಧರ್ಮಗಳೂ ಒಪ್ಪುವ ಆ ಒಂದು ಶಕ್ತಿಯೇ ಭಗವಂತ. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ನೀರಿಗೆ ನಾನಾ ಹೆಸರುಗಳು ಇರುವಂತೆ ಅವನಿಗೆ ನಾನಾ ಹೆಸರುಗಳು ಇದ್ದರೂ, ನೀರು ಒಂದೇ ಆದಂತೆ ಅವನೊಬ್ಬನೇ. ದೇವರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಗೊಂದಲ ಸಲ್ಲದು ಎಂದು ಸಾರಿ ಸಾಮರಸ್ಯದ ಭಾವವನ್ನು ಈ ಪುರಾಣ ಇಂದಿನ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ತುಂಬಿ ಸಮಗ್ರತೆಗೆ ವೇದಿಕೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ.

ಬೃಹತ್ತಾದ ಅರಳೀಮರದ ಸಣ್ಣ ಬೀಜದಲ್ಲಿ ಅದರ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತರೂಪ ಹೇಗೆ ಅಡಗಿರುತ್ತದೆಯೋ, ಹಾಗೆ ಈ ಸಮಗ್ರ ಪ್ರಪಂಚ ಪ್ರಳಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೀಜರೂಪವಾದ ಆಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುತ್ತದೆ. ಸೃಷ್ಟಿ, ಸಂರಕ್ಷಣ ಹಾಗೂ ಸಂಹಾರ ರೂಪವಾದ ಜಗತ್ತಿನ ಚಕ್ರಧಾರಿ ಆ ಪರಮಾತ್ಮನೊಬ್ಬನೇ.

'ಸಮುದ್ರ ಮಂಥನ'ದ ಪ್ರಕರಣವೂ ಸೃಷ್ಟಿಖಂಡದಲ್ಲಿಯೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತ್ರಿಮುನಿಯ ಮಗನಾದ ದೂರ್ವಾಸರು ಭೂಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರ ಕೈಗೊಂಡಾಗ ಒಬ್ಬ ವಿದ್ಯಾಧರ ವನಿತೆಯ ದರ್ಶನವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವಳ ಕೈಯಲ್ಲಿ ದೇವಲೋಕದ ನಂದನವನದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ಮಂದಾರ ಪುಷ್ಪಗಳ ಮಾಲಿಕೆಯಿತ್ತು. ಅದರ ಸುಗಂಧದಿಂದ ಆಕರ್ಷಿತರಾದ ಅವರು, ಅವಳಲ್ಲಿ ಆಹಾರವನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ಕೇಳಿಕೊಂಡರು. ಅವಳು ಅದನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಮುನ್ನಡೆದಳು. ಆಗ ದೂರ್ವಾಸರು ಆಕ್ಷಣದಲ್ಲಾದ ತಮ್ಮ ಚಿತ್ತಚಾಂಚಲ್ಯದಿಂದಾಗಿ ಮರುಗಿದರು. ಮತ್ತೆ ತಮ್ಮನ್ನು ಸುಧಾರಿಸಿಕೊಂಡರು. ಹಾಗೆಯೇ ಮುನ್ನಡೆಯುತ್ತಿರುವಾಗ ದೇವೇಂದ್ರ ಎದುರಾದ. ಆ ಹಾರವನ್ನು ದೇವೇಂದ್ರನಿಗಿತ್ತರು. ದೇವೇಂದ್ರ ತನ್ನ ಐರಾವತದ ಮೇಲೆ ಆ ಹಾರವನ್ನಿರಿಸಿದ. ಅದು ಮದದಿಂದ ಅದನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಎಸೆಯಿತು. ಇದನ್ನು ದೂರ್ವಾಸರು ತಮಗಾದ ಅಪಚಾರವೆಂದು ಬಗೆದು ದೇವೇಂದ್ರನ ಐಶ್ವರ್ಯ ಮಣ್ಣುಪಾಲಾಗುವಂತೆ ಶಪಿಸಿದರು. ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ರಾಕ್ಷಸರಿಗೂ ನಡೆದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಸೋತುಹೋದರು. ಇದನ್ನರಿತ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿದ್ದಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆದೊಯ್ದರು. ವಿಷ್ಣುವು ದೇವತೆಗಳು ರಾಕ್ಷಸರಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರತ್ವವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವಂತೆಯೂ, ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಮಥಿಸುವಂತೆಯೂ ಹೇಳಿ ಅದರಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವ ಅಮೃತವನ್ನು ಕುಡಿದು ಅಮರತ್ವವನ್ನು ಪಡೆಯುವಂತೆಯೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರುಹಿ ಆ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ತಾನು ಸಹಾಯ ಮಾಡುವುದಾಗಿಯೂ ಹೇಳಿದ. ಅದರಂತೆ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಕಡೆದಾಗ ಕಾಮಧೇನು, ವಾರುಣೀದೇವಿ, ಪಾರಿಜಾತ, ಅಪ್ಸರೆಯರು, ಚಂದ್ರ, ಕಾಲಕೂಟ, ಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಅಮೃತ ಇವುಗಳ

ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಯಿತು. ರಾಕ್ಷಸರು ಧನ್ವಂತರಿ ಕೈಯಿಂದ ಅಮೃತಕಲಶವನ್ನು ಕಿತ್ತುಕೊಂಡಾಗ, ವಿಷ್ಣುವು ಒಂದು ಸುಂದರ ಹೆಣ್ಣಿನ ರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿ ತಾನು ಅಮೃತವನ್ನು ಹಂಚುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹಂಚಿ ಅವರನ್ನು ಅಮರರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ.

ಈ ಪ್ರಕರಣ ಅನೇಕ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಅಧಿಕಾರ ಎಂದೂ ಶಾಶ್ವತವಲ್ಲ. ಅಧಿಕಾರ ಬಂದಾಗ ಅಹಂಕಾರ ಬರದಂತೆ ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದೇ ಜಾಣತನ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅದು ಎಂಥವರಿಗೂ ಪಾಠ ಕಲಿಸುತ್ತದೆ. ಭಗವಂತ ಸದಾ ಸಜ್ಜನರ ಪರವಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಕಾಲಕೂಟದಂತಹ ಕಷ್ಟಕಾರ್ಪಣ್ಯಗಳನ್ನು ನುಂಗಲು ಶಿವನಿದ್ದಾನೆ. ಸುವಸ್ತುಗಳು ಸದಾ ಸಜ್ಜನರ ವಶವಾಗಿದ್ದರೆ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಕ್ಷೇಮ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳು ಆಧುನಿಕ ಕೊಳ್ಳುಬಾಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸೂಕ್ತ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನವನ್ನು ನೀಡುತ್ತವೆ. ಮುಂದೆ ದಕ್ಷನ ಯಜ್ಞ, ಸತೀದೇವಿ ಯೋಗಾಗ್ನಿಯಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ದಹಿಸಿಕೊಂಡದ್ದು, ಶಂಕರನ ಕೋಪ, ವೀರಭದ್ರನ ಸೃಷ್ಟಿ, ದಕ್ಷಯಜ್ಞದ ನಾಶ, ದಕ್ಷನಿಂದ ಶಂಕರನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ, ಅವನಿಗೆ ಶಂಕರನ ಅನುಗ್ರಹ, ಸತೀದೇವಿ ಹಿಮಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು, ಶಂಕರ ಅವಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದು ಮುಂತಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಸೃಷ್ಟಿಖಂಡದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತವೆ. ನಂತರ ದಕ್ಷ ಪ್ರಜಾಪತಿ ದೇವದಾನವ ಜೀವಿಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದ. ದಿತಿದೇವಿಯ ವ್ರತಾಚರಣೆ, ಕಶ್ಯಪಮುನಿಯು ವರ ನೀಡಿದ್ದು, ಪರಿಣಾಮ ದಿತಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ ಮಗನನ್ನು ಪಡೆಯುವಂತೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ದೈತ್ಯರನ್ನು ಪಡೆದುದು. ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕಶ್ಯಪಮುನಿ, ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯಾದ ದಿತಿಗೆ ಗರ್ಭವತಿಯಾದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸಬೇಕೆಂಬುದಾಗಿ ಉಪದೇಶ ನೀಡುತ್ತಾನೆ. ಆ ಉಪದೇಶ ಇಂದಿಗೂ ಬಹಳ ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿದೆ. ವೈಜ್ಞಾನಿಕವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಸ್ತುತವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಇದು ನಾರಿಯರ ಧರ್ಮವಾಗಿಯೂ ರೂಪಿತವಾಗಿದೆ. ಅವರು ನೀಡಿದ ಉಪದೇಶದ ಸಾರ ಇಂತಿದೆ:

"ಮುಸ್ಸಂಜೆಯ ಹೊತ್ತು ಊಟ ಮಾಡಬಾರದು, ಗಿಡದ ಕೆಳಗಡೆ ನಿಲ್ಲಬಾರದು. ಒನಿಕೆ, ಒರಳು, ಹಾರೆ ಮುಂತಾದ ಮನೆಕೆಲಸದ ಸಾಮಾನುಗಳ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಬಾರದು. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗು ಹಾಕಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಬಾರದು. ಯಾರೂ ಇಲ್ಲದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಬಾರದು. ಹಾವಿನ ಹುತ್ತದ ಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲಬಾರದು. ಚಿಂತೆ ಮಾಡಬಾರದು. ಸಂತಸ ಸಮಾಧಾನವಿರಬೇಕು. ಉಗುರಿನಿಂದ ನೆಲ ಕೊರೆಯಬಾರದು. ಬೂದಿಯಿಂದ ಬರೆಯಬಾರದು. ಸೋಮಾರಿಯಾಗಬಾರದು. ಅತಿ ಶ್ರಮದ ಕೆಲಸ ಕೂಡದು. ಇದ್ದಿಲು, ಮೂಳೆ, ಬೂದಿ, ಒಡೆದ ಮಡಕೆಯ ಚೂರುಗಳ ಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲಬಾರದು. ಯಾರೊಡನೆಯೂ ಬಡಿದಾಡಬಾರದು. ಮೈಮುರಿಯಬಾರದು. ಕೂದಲು ಕೆದರಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಬಾರದು. ಮೈಲಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಹೊತ್ತು ಇರಬಾರದು. ನಿಸರ್ಗಕ್ರಿಯೆಯ ನಂತರ ಅಗತ್ಯವಾಗಿ ಕೈಕಾಲುಗಳನ್ನು ತೊಳೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ತಲೆ ಇಟ್ಟು ಮಲಗಬಾರದು. ಯಾವಾಗಲೂ ಬೆತ್ತಲೆ ಇರಬಾರದು. ಅಮಂಗಳ ಮಾತು, ಅತಿಹಾಸ್ಯ ಮಾಡಬಾರದು. ಗುರುಪೂಜೆ ದೇವೀಪೂಜೆಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿದಿನ ಮಾಡಬೇಕು. ಗಿಡಮೂಲಿಕೆ ಬೆರೆಸಿದ ನೀರಿನಿಂದ ಪ್ರತಿದಿನ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಬೇಕು. ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತು, ನಗುಮುಖ ಸದಾ ಇರಬೇಕು. ಗಂಡನಿಗೆ ಹಿತವನ್ನುಂಟುಮಾಡಬೇಕು. ಎಂಥ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಪತಿಯನ್ನು ಹೀಗಳೆಯಬಾರದು. ಪತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು 'ನೀನು ನನ್ನನ್ನು ಭೋಗಿಸಿ ಮುದುಕಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದೆ. ನಿನ್ನ ಕಾರಣದಿಂದ ನಾನು ಸೊರಗಿದೆ, ಮೈ ಸುಕ್ಕಾಗಿದೆ' ಇತ್ಯಾದಿ ಅಧಿಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಬಾರದು. ಇದು ಗರ್ಭಿಣಿ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳ ಧರ್ಮವೂ ಹೌದು. ಎಲ್ಲ ನಾರಿಯರ ಧರ್ಮವೂ ಹೌದು. ಈ ಉಪದೇಶ ಇಂದಿನ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಅಕ್ಷರಶಃ ಅನ್ವಯವಾಗುವಂಥದ್ದು. ಕೆಲವು ಮೇಲ್ನೋಟಕ್ಕೇ ಅರ್ಥವಾಗುವಂಥವಾದರೂ ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಸಂಶೋಧನಾಗಮ್ಯಗಳು ಆಗಿವೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ಪುರಾಣಗಳು ಕೇವಲ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲ, ನವೀನವೂ ಹೌದು ಎಂಬ ಅಂಶ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಅವು ಇಂದಿಗೂ ಅನುಸರಣೀಯವಾಗಿವೆ.

ಬ್ರಹ್ಮನ ಊರ್ಧ್ವವದನವು ಶಿವನಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದ ಪ್ರಸಂಗವೂ ಈ ಸೃಷ್ಟಿಖಂಡದಲ್ಲಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನ ಐದನೇ ಮುಖವು ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿತ್ತು. ಅದರಿಂದ ಅವನ ಅಹಂಕಾರ ಹೆಚ್ಚಾಯಿತು. ಇದರಿಂದಾಗಿ ದೇವತೆಗಳು ನಿಸ್ತೇಜರಾದರು. ದೇವತೆಗಳು ಶಿವನಿಗೆ ದೂರಿತ್ತರು. ಶಿವನು ಎಡಗೈ ಹೆಬ್ಬೆರಳ ತುದಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಪಂಚಮಶಿರವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದ. ಅದು ಅವನ ಕೈಗೇ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿತು. ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾದೋಷದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡುವಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ. ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷ್ಣುವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸುವಂತೆ ಹೇಳಿದ. ಪುಷ್ಕರಾರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಿವನಿಗೆ ಹೇಳಿದ. "ಅವಿಮುಕ್ತ ಎಂಬ ಪುರಾತನ ಕ್ಷೇತ್ರವಿದೆ. ಅದು ನಿನ್ನ ಕೈಯನ್ನು ಕಪಾಲದಿಂದ ವಿಮೋಚನಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ವರುಣಾ ಮತ್ತು ಅಸಿ ಎಂಬ ಎರಡು ನದಿಗಳ ಸಂಗಮವದು. ಗಂಗೆಯೂ ಅಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿ ಆ ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ಪಾವನಗೊಳಿಸಿದ್ದಾಳೆ. ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದ ತಕ್ಷಣ ಕಪಾಲವು ಕಳಚುವುದು. ಉತ್ತರವಾಹಿನಿಯಾದ ಗಂಗೆಯ ಜೊತೆ ಪೂರ್ವವಾಹಿನಿಯಾದ ಸರಸ್ವತೀ ನದಿಯೂ ಅಲ್ಲಿ ಪಾವಿತ್ರ್ಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆ ಪ್ರದೇಶವೇ 'ವಾರಣಾಸಿ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪುಷ್ಕರಕ್ಷೇತ್ರವಾಗಿದ್ದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಮೋಕ್ಷಪ್ರದವಾಗಿದೆ". ಬ್ರಹ್ಮನ ಈ ಮಾತು ವಾರಣಾಸಿಯ ಮಹತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ.

ಹೀಗೆ ಈ ಸೃಷ್ಟಿಖಂಡದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವ್ರತವಿಧಾನಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಜಲಾಶಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುವುದು ಪುಣ್ಯಪ್ರದವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರಿಯತೆ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂದಿಗೂ ಇದು ಅನುಸರಣಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆ. ಗಂಗೆಯ ಮಹಾತ್ಮೆ ಸೂರ್ಯೋಪಾಸನೆ ಇವೆಲ್ಲ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ನಾವು ರಕ್ಷಿಸಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ಅಗತ್ಯವನ್ನು ಒತ್ತಿ ಹೇಳುತ್ತವೆ.

ಭೂಮಿಖಂಡದಲ್ಲಿ ಪಿತೃಭಕ್ತಿಯ ಮಹಿಮೆ, ಶಿವಶರ್ಮನಿಗಾದ ಸದ್ಗತಿ, ಪೃಥುರಾಜನ ಚರಿತೆ, ರೋಮಹರ್ಷಣ ವೃತ್ತಾಂತ, ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ವಿಚಾರ, ಹುಂಡ ವಧ, ಚ್ಯವನಕುಂಡಲ ಸಂವಾದ, ವಿಹುಂಡ ವಧ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ವಿವರಣೆಯಿದೆ.

ಒಂದು ಸಾವಿರ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದ 'ಪಿಪ್ಪಲ' ಎಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವಶೀಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ವಿದ್ಯಾಧರನಾದ. ಒಮ್ಮೆ ಅವನು ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಲು ಹೋದಾಗ ಸಾರಸಪಕ್ಷಿಯೊಂದು ಸುಕರ್ಮನ ವಿಚಾರವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿ ಅವನು ತನ್ನ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳ ಶುಶ್ರೂಷೆಯಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವಶೀಕರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿತು. 'ನೀನು ಯಾರು' ಎಂದು ಕೇಳಿದಾಗ ಸುಕರ್ಮನೇ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾನೆಂದಿತು. ಅವನಲ್ಲಿಗೆ ತೆರಳಿದಾಗ ಅವನು ತನ್ನ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳ ಆರೈಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ. ಇವನನ್ನು ಆದರದಿಂದ ಸತ್ಕರಿಸಿದ ಸಾರಸಪಕ್ಷಿ ಕಳುಹಿಸಿತೇನು ಎಂದು ಅವನೇ ಕೇಳಿದ. ಅದು ಯಾರೆಂದು ಕೇಳಿದಾಗ 'ಪರಮೇಶ್ವರ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪ'ನೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ. ಜಗತ್ತು ಸುಕರ್ಮನ ವಶದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ತೋರಿಸಲು ಹೇಳಿದಾಗ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿದ. ಅವರು ಬಂದು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರು. ಸುಕರ್ಮ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದ. 'ಪ್ರಾಚೀನ' ಅಂದರೆ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಜಗನ್ನಾಥನ ಒಂದು ರೂಪ. ಅದನ್ನು ಯೋಗಿಗಳೂ ಕಾಣಲಾರರು. ಅರ್ವಾಚೀನವನ್ನು ವ್ಯಾಸ, ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಮುಂತಾದ ಮುನಿಗಳು ಮಾತ್ರ ಕಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ರೂಪವಿದೆ. ಯೋಗಿಗಳು ಕಾಣುವ ಶುದ್ಧವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮವೇ ಪ್ರಾಚೀನ. ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದಾರಂಭಿಸಿ ಎಲ್ಲ ಲೋಕವೂ ಅರ್ವಾಚೀನ". ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ ಸುಕರ್ಮ ಈ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ತಾನು ತಂದೆ-ತಾಯಿಯರ ಸೇವೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೇ ತಿಳಿದೆ ಅಂದ. ಎಲ್ಲ ಸಿದ್ಧಿಯೂ ತಂದೆತಾಯಿಯರ ಸೇವೆಯನ್ನು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿ ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ. "ನಾಸ್ತಿ ಮಾತೃಸಮಂ ತೀರ್ಥಂ ಪುತ್ರಾಣಾಂಚ ಪಿತುಃ ಸಮಂ। ತಾರಣಾಯ ಹಿತಾಯ್ಶೈವ ಇಹೈವಚ ಪರತ್ರಚ"॥ ಪುರು ಮುಂತಾದವರ ನಿದರ್ಶನವನ್ನಿತ್ತು ಮಾತಾಪಿತೃಗಳ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ.

ಸ್ವಾರ್ಥವೇ ಜಗತ್ತನ್ನು ಆವರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಆಧುನಿಕ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ, ಮಾನವೀಯತೆ ಮರೆಯಾಗುತ್ತಿರುವ ಇಂದಿನ ವಿದ್ಯಮಾನಗಳಲ್ಲಿ

ವೃದ್ಧಾಶ್ರಮಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ದಿನೇ ದಿನೇ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವುದು ಸಮಾಜದ ನೈತಿಕ ಅಧಃಪತನದ ಸೂಚನೆಯಾಗಿದೆ. ಇಂಥ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಗೆ ಪದ್ಮಪುರಾಣದ ಈ ಪ್ರಕರಣ ಕಡಿವಾಣ ಹಾಕಲು ಅನುವು ಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಗುರುವಿನ ಮಹತ್ವವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಮುಂದೆ ಗೃಹಸ್ಥಧರ್ಮದ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ತಂದೆತಾಯಿಗಳ ಸೇವೆ ಗೃಹಸ್ಥಧರ್ಮದ ಪ್ರಮುಖವಾದ ಅಂಶ. ಗೃಹಸ್ಥನಾದವನು ದಾನಧರ್ಮಗಳನ್ನು, ಯಾಗಗಳನ್ನು ಸದಾ ಮಾಡಬೇಕು. ದೈವಭಕ್ತಿ ಅವನಿಗಿರಬೇಕು. ಕ್ಷಮೆ, ದಯಾದಿ ಗುಣಗಳು ಅವನಲ್ಲಿರಬೇಕು. ಮದುವೆಯಾದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಅವನು ಗೃಹಸ್ಥನೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಕ್ಷಮೆ, ದಯೆ, ವಿಜ್ಞಾನ, ಸತ್ಯ, ದಮ, ಶಮ, ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ನಿಷ್ಠೆ, ಜ್ಞಾನ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಗೃಹಸ್ಥನ ಲಕ್ಷಣಗಳು. ಧರ್ಮಸಾಧನೆ ಅವನ ಪರಮಗುರಿ. ಆ ಮೂಲಕ ಅವನು ಭಗವಂತನನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕು. ಧರ್ಮಸಾಧನವಾದ ಶರೀರವನ್ನು ಯತ್ನದಿಂದ ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅವನ ಅರ್ಥಕಾಮಗಳು ಧರ್ಮವಿರುದ್ಧವಾಗಿರಬಾರದು. ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಹಿತವನ್ನು ಬಯಸಬೇಕು. ಪರದ್ರೋಹ ಮಾಡಬಾರದು. ವೇದಗಳ ಹಾಗೂ ದೇವತೆಗಳ ನಿಂದೆ ಮಾಡಬಾರದು. ಸುಳ್ಳು ಹೇಳಬಾರದು. ಅಹಿತ ಹಾಗೂ ಅಪ್ರಿಯ ವಚನಗಳ್ನಾಡಬಾರದು. ಕಳ್ಳತನ ಸಲ್ಲದು. ಸದಾ ಬೇಡುತ್ತಿರಬಾರದು. ಗುರು ದ್ರೋಹವನ್ನು ಎಂದೂ ಮಾಡಬಾರದು. ಜನಾಪವಾದಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗಬಾರದು. ನಾಸ್ತಿಕತೆ ಮಹಾಪಾಪ. ಬಹುಜನರ ವಿರೋಧದಿಂದ ಕಲಹ ಮಾಡಬಾರದು. ತನಗೆ ಅಹಿತವೆನಿಸಿದ್ದನ್ನು ಇತರರಿಗೆ ಮಾಡಬಾರದು. ಆತ್ಮಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನೂ ಪರನಿಂದೆಯನ್ನೂ ಮಾಡಬಾರದು. ಮದ್ಯದ ದರ್ಶನ, ಸ್ಪರ್ಶನ, ದಾನ ಹಾಗೂ ಪಾನ ಎಲ್ಲವೂ ನಿಷಿದ್ಧ. ಸತ್ಪಾತ್ರರಿಗೆ ದಾನ ಮಾಡುವುದೂ ಅವನ ಕರ್ತವ್ಯಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಎಲ್ಲಾ ದಾನಗಳಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾದಾನ ಪರಮಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು.

ಶೇಷ ವಾತ್ಸ್ಯಾಯನ ಸಂವಾದದಿಂದ ಪಾತಾಳಖಂಡ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ರೀರಾಮನ ನಂದಿಗ್ರಾಮ ದರ್ಶನ, ಶ್ರೀರಾಮನ ಪುರಪ್ರವೇಶ, ಶ್ರೀರಾಮ ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕ, ರಾವಣನ ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಅಗಸ್ತ್ಯರ ಉಪದೇಶ, ಸೀತಾ ಪರಿತ್ಯಾಗ, ಲವ-ಕುಶರ ಜನನ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಮಹಿಮೆ, ವೈಷ್ಣವ ಧರ್ಮ ವರ್ಣನೆ, ವಿಷ್ಣು ಪೂಜಾ ವಿಧಾನ, ಶಿವರಾಘವರ ಸಂವಾದ, ಭಸ್ಮಧಾರಣೆಯ ಮಹತ್ವ, ಶಿವಪೂಜೆಯ ಮಹಿಮೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿವೆ. ಈ ಶೇಷರಾಮಾಯಣವೇ ಕವಿ ಮುದ್ದಣ್ಣನ ಶ್ರೀರಾಮಾಶ್ವಮೇಧಕ್ಕೆ ವಸ್ತು ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ ಗಮನಾರ್ಹ.

ರಾವಣನ ಸಂಹಾರದಿಂದ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಮಂಗಳವಾದರೂ, ಮುನಿಗಳ ಪೀಡೆ ದೂರವಾದರೂ, ತಾನು ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆಯ ದೋಷಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದೆನೆಂದು ಶ್ರೀರಾಮ ಪರಿತಪಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಗಸ್ತ್ಯರು ಅವನಿಗೆ ಉಪದೇಶ ನೀಡಿ ಸಾಂತ್ವನಗೈಯುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿ ಆ ಎಲ್ಲಾ ಪಾಪಗಳನ್ನು ತೊಳೆದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಸಲಹೆ ನೀಡುತ್ತಾರೆ. ಅದರಂತೆ ಶ್ರೀರಾಮ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಯಾಗದ ಸುಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಋಷಿಗಳೆಲ್ಲ ಒಂದೆಡೆ ಸೇರಿದ್ದರಿಂದ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಗಳ ಬಗ್ಗೆ ವಿಚಾರಗಳು ನಡೆದವು. ದಾನಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಗೃಹಸ್ಥನಾದವನು ಎಂದೂ ನೀಚ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. ಪರಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಎಂದೂ ಬಯಸಬಾರದು. ಸತ್ಪಾತ್ರನಿಗೆ ಅನ್ನ ನೀರು ಹಣ್ಣು ಗಡ್ಡೆಗಳನ್ನು ನೀಡಿದರೆ ಗೋದಾನದ ಫಲ ಸಿಗುತ್ತದೆ. ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಕಾಯಿಸಬಾರದು. ಅಶುಚಿಯಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಬಾರದು. ಪ್ರಾಣಿಹಿಂಸೆ ಕೂಡದು. ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಊಟ ಮಾಡಬಾರದು. ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಬಟ್ಟೆ, ಪಾದರಕ್ಷೆಗಳನ್ನು ಬಳಸಬಾರದು. ಮಲಗಿ ಊಟ ಮಾಡಬಾರದು. ಕಾಲು ಒದ್ದೆ ಇರುವಾಗ ಮಲಗಬಾರದು. ಊಟ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಬಾಯಿ-ಕೈ-ಕಾಲು ತೊಳೆಯದೆ ಎಲ್ಲಿಗೂ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಬಾರದು. ತಲೆ ಮುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳಬಾರದು. ಮನುಷ್ಯರ ಸ್ತುತಿ, ಆತ್ಮನಿಂದೆ, ಪರರ ರಹಸ್ಯಗಳನ್ನು ಬಯಲು ಮಾಡುವುದು ಇವನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಗೃಹಸ್ಥಧರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸಿ ಮುಂದೆ ಪತ್ನಿಯೊಂದಿಗೆ ಅಥವಾ ಅವಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು

ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಕೊನೆಗೆ ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಶ್ರೀರಾಮನು ಧರ್ಮಾಚರಣೆಯ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಮುನಿಗಳಿಂದ ಕೇಳಿ ತಿಳಿದನು. ಇದು ಧರ್ಮಾಚರಣೆಯ ರಹಸ್ಯವೂ ಹೌದು, ಆರೋಗ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವೂ ಹೌದು. ಇವೆಲ್ಲ ಇಂದಿಗೂ ಆಚರಣೆಯೋಗ್ಯವೇ ಆಗಿವೆ. ಇಂಥ ಆಚರಣೆಗಳು ಆತ್ಮೋದ್ಧಾರಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತವೆ ಹಾಗೂ ಸಮಾಜದ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯವನ್ನೂ ವರ್ಧಿಸಬಲ್ಲವು.

ಶ್ರೀರಾಮ ಅಯೋಧ್ಯೆಯನ್ನು ಆಳುತ್ತಿರಬೇಕಾದರೆ ರಾಜನಾದವನು ಆಳ್ವಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಗೆ ನಡೆಸಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಜೆಗಳ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವೇ ಶ್ರೀರಾಮನ ಪ್ರಥಮ ಆದ್ಯತೆಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಎಲ್ಲ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಮಕ್ಕಳಂತೆ ಪಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಮೊಲೆಯುಣಿಸುವ ತಾಯಿಯೂ ಮಗುವಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಳಂತೆ – "ಮಗೂ, ಈಗಲೇ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿದುಬಿಡು. ಶ್ರೀರಾಮನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಮುಂದೆ ಜನನ–ಮರಣಗಳಿಲ್ಲದುದರಿಂದ ಇಂಥ ಅವಕಾಶ ಮುಂದೆಂದೂ ಬರದು". ಪ್ರಣಯಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ನೆನೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ. ಲೋಕದ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಗೂಢಚರರನ್ನು ನೇಮಿಸಿದ್ದ. ಅದರಿಂದಾಗಿ ಪ್ರಜೆಗಳ ನಿಜವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ರಾಜನಿಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಗೂಢಚರರಿಲ್ಲದ ರಾಜ್ಯ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ನ್ಯಾಯ ಒದಗಿಸಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ರಾಜ ತಾನೂ ಗುಪ್ತ ವೇಷದಿಂದ ಸಂಚರಿಸಬೇಕಾಗುವುದು. ಇದೀಗ ಬೇಲಿಯೇ ಹೊಲವನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತಿರುವ ಕಾಲ ಒದಗಿ ಬಂದಿದೆ. ರಾಮರಾಜ್ಯದ ಆದರ್ಶ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸುಖವೀಯುವಂಥದ್ದು. ಒಬ್ಬ ಅಗಸನ ಮಾತಿಗೆ ನೊಂದ ಶ್ರೀರಾಮ ಸೀತೆಯನ್ನೇ ಕಾಡಿಗೆ ಅಟ್ಟಿದ. ಅಂದಮೇಲೆ ಶ್ರೀರಾಮನ ಪ್ರಥಮ ಆದ್ಯತೆ ಪ್ರಜಾಸುಖ. ನಿಸ್ವಾರ್ಥದ ಆಡಳಿತ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ ನೆಮ್ಮದಿ ಸುಖವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಬಲವಾದ ಇಚ್ಛಾಶಕ್ತಿ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆಗಳು ಆಡಳಿತಗಾರರಿಗಿರಬೇಕು.

ಶ್ರೀರಾಮ ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾಗಿ ಶಂಭುಮುನಿಯನ್ನು ಕುರಿತು, ಯಾವ ಯಾವ ಯುಗದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವ ಧರ್ಮಾಚರಣೆಗೆ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವಿದೆ ಎಂದು ಕೇಳಿದಾಗ ಆ ಶಂಭುಮುನಿಯು ಈ ಕೆಳಕಂಡಂತೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

> **ಧ್ಯಾನಮೇವ ಕೃತೇಶ್ರೇಷ್ಠಂ ತ್ರೇತಾಯಾಂ ಯಜ್ಞ ಏವಚ ।**
> **ದ್ವಾಪರೇ ಚಾರ್ಚನಂ ಚೈವ ದಾನಂ ಚ ಹರಿಕೀರ್ತನಂ ॥**

ಕೃತಯುಗದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದರೆ, ತ್ರೇತಾಯುಗದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು. ದ್ವಾಪರದಲ್ಲಿ ಪೂಜೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದರೆ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ದಾನ ಮಾಡುವುದು ಹಾಗೂ ಭಗವಂತನ ನಾಮಕೀರ್ತನೆ ಶ್ರೇಷ್ಠ.

ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನ ನಡೆಯುವುದು ಬಹಳ ಕಷ್ಟ. ಈ ಯುಗದ ಜನರ ಮನಸ್ಸು ಅಷ್ಟೊಂದು ಪಕ್ವವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಷಯಸುಖದ ಕಡೆಗೇ ಹೆಚ್ಚು ಗಮನವಿರುವುದರಿಂದ ಭಗವಂತನ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡುವುದು ವಿರಳ. ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲಾವಕಾಶವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ವೇದಾಭ್ಯಾಸ, ಪುರಾಣ ಶ್ರವಣ, ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆ, ಜಪ ಮುಂತಾದವನ್ನು ಮಾಡಲು ಜನ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ದಾನಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅದು ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದುದು. ಭಜನೆಯ ಮೂಲಕವೂ ಭಗವಂತನನ್ನು ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯ. ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಪುರಾಣಾದಿಗಳ ಶ್ರವಣ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪಾಪ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ.

ಉತ್ತರಖಂಡದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಶ್ರೀಶೈಲ, ಹರಿದ್ವಾರ, ಗಂಗೆಯ ಮಹತ್ವ, ಪ್ರಯಾಗ, ದಾನಗಳ ಪ್ರಶಂಸೆ, ಏಕಾದಶೀ ಮಹತ್ವ, ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಸ್ನಾನ, ಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಲಾಗುವ ಧರ್ಮಾಚರಣೆ, ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ ವ್ರತ, ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಹಾತ್ಮ್ಯ, ವಿಷ್ಣುವಿನ ವ್ರತ, ದೀಪಾವಳಿ ಮಹತ್ವ, ಸಾಲಿಗ್ರಾಮ ಪೂಜೆಯ ಮಹತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ನಾವು ಆಚರಿಸುವ ಧರ್ಮಾಚರಣೆಗಳಿಗೆ ಸಮರ್ಪಕ ಆಧಾರಗಳನ್ನು ಈ ಪದ್ಮಪುರಾಣ ಒದಗಿಸುತ್ತದೆ.

ವೇದಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಪುರಾಣಗಳಿಗೇ ಹೆಚ್ಚು ಮಹತ್ವವಿದೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಪಂಚಮ ವೇದವೆಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ಅನೇಕ ಕಥೆಗಳು ಕೇವಲ ಕಥೆಗಳಾಗಿರದೆ ಬದುಕಿಗೆ ಮೌಲ್ಯವನ್ನು ತುಂಬುವ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಹತ್ತಾರು ಕಡೆ ಹರಿದು ಹಂಚಿ ಹೋಗುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತಹಬಂದಿಗೆ ತರುವಲ್ಲಿ ಈ ಪುರಾಣಗಳು ಯಶ ಕಾಣುತ್ತವೆ. ಭಗವಂತನ ಬಗ್ಗೆ ಶ್ರದ್ಧೆ ಮೂಡುತ್ತದೆ. ಭಗವಂತನ ಮಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಧರ್ಮಭೀರುವಾಗಿ ಬದುಕನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಾನೆ. ಇದರ ಪರಿಣಾಮ ಮನುಷ್ಯ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಕಂಟಕನಾಗಿ ಬಾಳದೇ ಹಿತಕಾರಿಯಾಗಿ ಬದುಕುತ್ತಾನೆ. ವೇದಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲಾಗದ ಯಾವುದೇ ವ್ಯಕ್ತಿ ಪುರಾಣಗಳ ಶ್ರವಣದಿಂದ ಅಷ್ಟೇ ಪುನೀತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯಬಲ್ಲ ಇಂಥ ಗ್ರಂಥಗಳು ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಸಮಾಜಮುಖಿಯಾಗಿ ಮಾಡುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಬದುಕಿನ ಪರಮಗುರಿಯಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವತ್ತ ದಿಕ್ಸೂಚಿಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಓದದೇ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕೆಟ್ಟವರುಂಟೇ ಹೊರತು ಓದಿ ಕೆಟ್ಟವರಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ನಮ್ಮ ಹಿರಿಯ ಋಷಿಗಳ ತಪಸ್ಸು ಇದರಲ್ಲಿದೆ. ಅವರ ದೂರದರ್ಶಿತ್ವ, ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರಿಯತೆ, ವಿಶ್ವಾತ್ಮತಾಭಾವ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನಾವಿಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಉತ್ತರಖಂಡದ ಭಗೀರಥನ ವೃತ್ತಾಂತ ಪುರುಷ ಪ್ರಯತ್ನ ಹೇಗೆ ಸಾಗಬೇಕು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ಭಗೀರಥ ಗಂಗೆಯನ್ನು ತನ್ನ ಸ್ವಾರ್ಥಕ್ಕಾಗಿ ಭೂಮಿಗೆ ತರದೇ ಸಕಲ ಜೀವಾತ್ಮರಿಗೆ ಲೇಸನ್ನೇ ಬಯಸಿ, ಸಕಲೋದ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಆ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿ ಇಂದಿಗೂ ಪ್ರಶಂಸೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇತರರಿಗಾಗಿ ಬದುಕನ್ನು ಸವೆಸುವಾತನೇ ನಿಜವಾದ ಮನುಷ್ಯ. ಈ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಅನೇಕ ದುಷ್ಟಶಕ್ತಿಗಳು ತಮ್ಮ ದುಷ್ಟತನದಿಂದಲೇ ನಾಶವಾದರು. ದುಷ್ಟರ ನಾಶ ಹಾಗೂ ಶಿಷ್ಟರ ಉದ್ಧಾರಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಭಗವಂತ ಅವತರಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಭರವಸೆಯನ್ನು ದೃಢವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಸಂಗಗಳು ಮೂಡಿಸುತ್ತವೆ.

ಕರ್ಮಾಧೀನಂ ಜಗತ್ಸರ್ವಂ ವಿಷ್ಣುನಾನಿರ್ಮಿತಂ ಪುರಾ ।
ತತ್ಕರ್ಮ ಕೇಶವಾಧೀನಂ ರಾಮನಾಮ್ನಾವಿನಶ್ಯತಿ ॥

ಈ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತು ಕರ್ಮಾಧೀನ. ಆ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಧೀನವಾದವು. ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಹರಿಯೇ ಇದೆಲ್ಲದರ ಕರ್ತೃ. ಹರಿಯನಾಮಸ್ಮರಣೆಯಿಂದಲೇ ನಾವು ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲ ಕಳಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. "ಕಾಮ್ ಕರತೇ ರಹೋ ನಾಮ್ ಜಪತೇ ರಹೋ" ಇದು ಪುರಾಣಗಳು ನಮಗೆ ನೀಡುವ ಉಪದೇಶ.

"ಆನೋ ಭದ್ರಾ : ಕ್ರತವೋಯಂತು ವಿಶ್ವತಃ". ವಿಶ್ವದ ಎಲ್ಲೆಡೆಯಿಂದಲೂ ಒಳಿತನ್ನು ನಮ್ಮೆಡೆಗೆ ಸ್ವಾಗತಿಸೋಣ.

॥ ಇತಿ ಶಂ ॥

❑

ವಾಯುಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮ

—ವಿದ್ವಾನ್ ಗುಂಡ್ಮಿ ಗಣಪಯ್ಯ ಹೊಳ್ಳ,

ಋಕ್, ಯಜುಃ, ಸಾಮ, ಅಥರ್ವ- ಈ ಚತುರ್ವೇದಗಳು ತ್ರಿಕಾಲಾಬಾಧಿತ ಮುಕ್ತಿಸಾಧನಗಳು. ಅಖಂಡ ವೇದರಾಶಿಯನ್ನು ವಿಭಜಿಸಿ, ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳ ರೂಪಕೊಟ್ಟವರು ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಗಳು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಅವರು ವೇದವ್ಯಾಸರೆನಿಸಿದರು. ಜೊತೆಗೆ ವೇದಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾದ ತತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಆಖ್ಯಾನಗಳ ಮೂಲಕ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲು ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಸರು ರಚಿಸಿದರು. ಈ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ವಾಯುಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿತವಾದ ಸೃಷ್ಟಿ ಕ್ರಮವನ್ನು ವಿವೇಚಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಜಯತಿ ಪರಾಶರಸೂನುಃ ಸತ್ಯವತೀಹೃದಯನಂದನೋ ವ್ಯಾಸಃ ।
ಯಸ್ಯಾಸ್ಯಕಮಲಗಲಿತಂ ವಾಙ್ಮಯಮಮೃತಂ ಜಗತ್ ಪಿಬತಿ ॥

ಋಕ್, ಯಜುಃ, ಸಾಮ, ಅಥರ್ವ – ಈ ಚತುರ್ವೇದಗಳು ತ್ರಿಕಾಲಾಬಾಧಿತ ಮುಕ್ತಿಸಾಧನಗಳು. ಅಖಂಡ ವೇದರಾಶಿಯನ್ನು ವಿಭಜಿಸಿ, ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳ ರೂಪಕೊಟ್ಟವರು ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಗಳು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಅವರು ವೇದವ್ಯಾಸರೆನಿಸಿದರು. ಜೊತೆಗೆ ವೇದಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾದ ತತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಆಖ್ಯಾನಗಳ ಮೂಲಕ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲು ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಸರು ರಚಿಸಿದರು.

ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಾನಾಂ ವಕ್ತಾ ಸತ್ಯವತೀಸುತಃ । –

ಎನ್ನುತ್ತದೆ ರೇವಾಖಂಡ.

ಪುರಾ ನೀಯತೇ ಇತಿ ಪುರಾಣಂ, ಪುರಾಭವಂ ಪುರಾಣಂ – ಎಂಬ ನಿರ್ವಚನದಂತೆ ಭಗವಂತನ ಪುರಾತನ ವೃತ್ತಾಂತವೇ ಪುರಾಣ. ಪುರಾ ಅಪಿ ನವಂ– ಎಂಬುದು ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ವ್ಯಾಖ್ಯೆ.

ಪದ್ಮ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿಯ ವ್ಯಾಖ್ಯೆ ಹೀಗಿದೆ:

ಪುರಾ ಪರಂಪರಾಂ ವಕ್ತಿ ಪುರಾಣಂ ತೇನ ವೈ ಸ್ಮೃತಂ ।

ಅಥರ್ವವೇದದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮಂತ್ರ ಇದು :–

ತಮಿತಿಹಾಸಶ್ಚ ಪುರಾಣಂ ಚ ಗಾಥಾಶ್ಚ ನಾರಾಶಂಸೀಶ್ಚಾನುವ್ಯಚಲತ್ ।
– ಅ.ವೇ. 15.2.1.4

'ಅಸ್ಯ ಮಹತೋ ಭೂತಸ್ಯ ನಿಶ್ವಸಿತಮೇತದ್ ಯದ್ ಋಗ್ವೇದೋ
ಯಜುರ್ವೇದೋ ಸಾಮವೇದೋಽಥರ್ವಾಂಗಿರಸಃ ।

ಇತಿಹಾಸಃ ಪುರಾಣಂ ವಿದ್ಯೋಪನಿಷದಃ ಶ್ಲೋಕಃ ಸೂತ್ರಾಣ್ಯನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾನೀತಿ' – ಎಂಬುದು ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ವಚನ (14.6.100).

ಪುರಾಣಗಳು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ:–

1. ಪುರಾಣ 2, ಅತಿಪುರಾಣ 3. ಮಹಾಪುರಾಣ 4. ಉಪ ಪುರಾಣ

ಪುರಾಣದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೀಗೆ ವಿವರಿಸಿದೆ:–

ಸರ್ಗಶ್ಚ ಪ್ರತಿಸರ್ಗಶ್ಚ ವಂಶೋ ಮನ್ವಂತರಾಣಿ ಚ ।
ವಂಶಾನುಚರಿತಂ ಚೇತಿ ಪುರಾಣಂ ಪಂಚಲಕ್ಷಣಂ ॥

– ಇವು ವಿಷ್ಣು, ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಾದಿ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪುರಾಣದ ಐದು ಲಕ್ಷಣಗಳು.

1. ಸೃಷ್ಟಿ ತತ್ವ 2. ಪುನಃ ಸೃಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಲಯ 3. ದೇವ, ಪಿತೃಗಳ ವಂಶಾವಳಿ
4. ಮನ್ವಂತರಗಳ ವಿವೃತಿ. ಯಾವ ಮನು ಎಷ್ಟು ಕಾಲದವರೆಗೆ ಆಧಿಪತ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಎಂಬುದರ ವಿವರ ಹಾಗೂ 5. ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರರ ವಂಶಜರಾದ ರಾಜರ ವಂಶಗಳ ವರ್ಣನೆ – ಇವೈದೂ ಲಕ್ಷಣಗಳಿದ್ದರೆ ಅದು ಪುರಾಣ.

ಆಖ್ಯಾನೈಶ್ಚಾಪ್ಯುಪಾಖ್ಯಾನೈರ್ಗಾಥಾಭಿಃ ಕಲ್ಪಶುದ್ಧಿಭಿಃ ।
ಪುರಾಣಸಂಹಿತಾಂ ಚಕ್ರೇ ಪುರಾಣಾರ್ಥವಿಶಾರದಃ ॥

ಎಂದೂ ಪುರಾಣದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಕಥೆ, ಉಪಕಥೆ, ಶಿವಗೀತೆ, ಕಪಿಲಗೀತೆ ಮುಂತಾದ ಗಾಥಾಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಕಲ್ಪ, ವಾರಾಹಕಲ್ಪ ಮುಂತಾದ ಕಲ್ಪಗಳಿಂದ ಪುರಾಣಗಳ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದವನು ಪುರಾಣಸಂಹಿತೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದನು.

ಬೃಹದ್ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ ಮುಂತಾದ ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ವಾಯುಪುರಾಣವೂ ಸೇರಿದೆ.

2. ಅತಿಪುರಾಣದಲ್ಲೂ ಕಾರ್ತವಾದಿ ಹದಿನೆಂಟು ಭೇದಗಳಿವೆ.

3. ಮಹಾಪುರಾಣ ಹನ್ನೊಂದು ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ:–

> ಸೃಷ್ಟಿಶ್ಚಾಪಿ ವಿಸೃಷ್ಟಿಶ್ಚ ಸ್ಥಿತಿಸ್ತೇಷಾಂ ಚ ಪಾಲನಂ ।
> ಕರ್ಮಣಾಂ ವಾಸನಾ ವಾರ್ತಾ ಮನೂನಾಂ ಚ ಕ್ರಮೇಣ ಚ ॥
>
> ವರ್ಣನಂ ಪ್ರಲಯಾನಾಂ ಚ ಮೋಕ್ಷಸ್ಯ ಚ ನಿರೂಪಣಂ ।
> ಉತ್ಕೀರ್ತನಂ ಹರೇರೇವ ದೇವಾನಾಂ ಚ ಪೃಥಕ್ ಪೃಥಕ್ ॥
> ದಶಾಧಿಕಂ ಲಕ್ಷಣಂ ಚ ಮಹತಾಂ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಂ ।

ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಸೃಷ್ಟಿ, ವಿಸೃಷ್ಟಿ, ಸ್ಥಿತಿ, ರಕ್ಷಣೆ, ಕರ್ಮವಾಸನಾ, ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮನುಗಳ ವರ್ಣನೆ, ಪ್ರಲಯಗಳ ವರ್ಣನೆ, ಮೋಕ್ಷದ ನಿರೂಪಣೆ, ಹರಿಸಂಕೀರ್ತನೆ, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೇವತೆಗಳ ಸಂಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ಮಹಾಪುರಾಣ ಒಳಗೊಂಡಿರುತ್ತದೆ.
ಮಹಾಪುರಾಣಗಳೂ ಹದಿನೆಂಟು. ಅವುಗಳ ಗಣನೆ ಹೀಗಿದೆ:-

> ಮದ್ವಯಂ ಭದ್ವಯಂ ಚೈವ ಬ್ರತ್ರಯಂ ವಚತುಷ್ಟಯಂ ।
> ಅನಾಪಲಿಂಗಕೂಸ್ಕಾನಿ ಪುರಾಣಾನಿ ಪ್ರಚಕ್ಷತೇ ॥

ಮತ್ಸ್ಯ, ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ (ಮ 2) ಭವಿಷ್ಯತ್, ಭಾಗವತ (ಭ 2) ಬ್ರಹ್ಮ, ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತ, ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ (ಬ್ರ 3) ವಿಷ್ಣು, ವಾಮನ, ವಾಯು, ವರಾಹ (ವ 4) ಅಗ್ನಿ (ಅ) ನಾರದ (ನಾ) ಪದ್ಮ (ಪ), ಲಿಂಗ (ಲಿಂ), ಗರುಡ (ಗ), ಕೂರ್ಮ (ಕೂ), ಸ್ಕಂದ (ಸ್ಕ) – ಈ ಅಷ್ಟಾದಶ ಮಹಾಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಾಯುಪುರಾಣ ಸೇರಿದೆ.

ಶಿವ ಪುರಾಣಕ್ಕೇನೆ ವಾಯುಪುರಾಣ – ಎಂದು ಹೆಸರು ಎಂಬುದು ಹಲವರ ಅಭಿಮತ. ವಾಯುಪ್ರೋಕ್ತವಾದ ಕಾರಣ ಆ ಹೆಸರು. ಆದರೆ ಮುದ್ಗಲಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಶಿವ ಮತ್ತು ವಾಯುಪುರಾಣಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಎಂಬಂತೆ ನಿರೂಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದನ್ನೇ ಆಧಾರವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ವಾಯುಪುರಾಣದ ಬಗ್ಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದೆ.

ವಾಯುವು ಈ ಪುರಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಕಾರಣ ಇದು ವಾಯುಪುರಾಣ:-

ಪುರಾಣಂ ಸಂಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಯದುಕ್ತಂ ಮಾತರಿಶ್ವನಾ । (ವಾ.ಪು. 1.47) (ಮಾತರಿಶ್ವ = ವಾಯು) – ಎಂಬುದು ಅಲ್ಲಿಯದೇ ವಾಕ್ಯ. ಪ್ರಥಮ ಅಧ್ಯಾಯದ ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವಾಯುವಿನಿಂದ ಹೇಳಲಾದ ಪುರಾಣವಿದು ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ವಾಕ್ಯ ಹೀಗಿದೆ:-

> ತದಾ ವೈ ನೈಮಿಷೇಯಾಣಾಂ ಸತ್ರೇ ದ್ವಾದಶವಾರ್ಷಿಕೇ
> (ವಾ.ಪು. 1.191)
> ಕಥ್ಯತೇ ಯತ್ರ ವಿಪ್ರಾಣಾಂ ವಾಯುನಾ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನಾ ।
> ಧನ್ಯಂ ಪ್ರಶಸ್ಯಮಾಯುಷ್ಯಂ ಸರ್ವಪಾಪಪ್ರಣಾಶನಂ ॥
> ಕೀರ್ತನಂ ಶ್ರವಣಂ ಚಾಸ್ಯ ಧಾರಣಂ ಚ ವಿಶೇಷತಃ ।
> ಅನೇನ ಹಿ ಕ್ರಮೇಣೇದಂ ಪುರಾಣಂ ಸಂಪ್ರಚಕ್ಷ್ಯತೇ ।
> (ವಾಯುಪು. 1.196.7)

ನೈಮಿಷಾರಣ್ಯವಾಸಿಗಳು ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಸಿದ ಸತ್ರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿಯಾದ ವಾಯುವು ವಿಪ್ರರಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಪುರಾಣವಿದು. ಇದರ ಕೀರ್ತನ, ಶ್ರವಣ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಧಾರಣವು ಧನ್ಯವೂ, ಪ್ರಶಸ್ತವೂ, ಆಯುಷ್ಕಾರಕವೂ, ಸರ್ವಪಾಪನಾಶಕವೂ ಆಗಿದೆ. ಈ ಪುರಾಣ 112 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿಂದಲೂ, 10991 ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದೆ.

ಶಿವಬ್ರಹ್ಮವಾಯುಮಹೇಂದ್ರರನ್ನೂ, ವಶಿಷ್ಠ, ಜಾತೂಕರ್ಣ ಹಾಗೂ ವ್ಯಾಸರನ್ನೂ ವಂದಿಸಿ, ಆರಂಭಗೊಳ್ಳುವ ಮೊದಲ ಅಧ್ಯಾಯ ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆ. 2. ದ್ವಾದಶವಾರ್ಷಿಕ ಸತ್ರ. 3. ಪ್ರಜಾಪತಿಸೃಷ್ಟಿಕಥನ 4.
5. 6. ಸೃಷ್ಟಿ ಪ್ರಕರಣ 7. ಪ್ರತಿಸಂಧಿಕೀರ್ತನ
8. ಚತುರಾಶ್ರಮ ವಿಭಾಗ 9. ದೇವಾದಿ ಸೃಷ್ಟಿ; ಇದಲ್ಲದೆ 103ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ.

ಪ್ರಸ್ತುತ ವಾಯುಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮದ ಬಗ್ಗೆ ಅವಲೋಕಿಸೋಣ. ಸೃಷ್ಟಿ ಎಂಬುದು ಪುರಾಣದ ಪಂಚಲಕ್ಷಣದಲ್ಲಾಗಲೀ, ಮಹಾಪುರಾಣದ ಹನ್ನೊಂದು ಲಕ್ಷಣದಲ್ಲಾಗಲೀ ಮೊದಲನೆಯದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೂ ಸೃಷ್ಟಿಯ ವಿವರಣೆಗಾಗಿ ಹಲವಾರು ಅಧ್ಯಾಯಗಳು

ಮೀಸಲಾಗಿರುತ್ತವೆ. ವಾಯು ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ 3ರಿಂದ 6ರ ವರೆಗಿನ ನಾಲ್ಕು ಅಧ್ಯಾಯಗಳೂ, ದೇವಾದಿಸೃಷ್ಟಿಯ 9ನೇ ಅಧ್ಯಾಯವೂ ಸೃಷ್ಟಿಯ ವಿವರಣೆಯನ್ನೊಳಗೊಂಡಿವೆ. ಜೊತೆಗೆ ಬೇರೆ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲೂ ಸೃಷ್ಟಿ ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಹಾಪ್ರಳಯವಾದಾಗ ಜಗತ್ತು ಏಕಾರ್ಣವವಾಯಿತು. ಎಲ್ಲೆಡೆ ಸಮುದ್ರವೇ ತುಂಬಿತು. ಅಲ್ಲಿ ನಾರಾಯಣನು ಯೋಗನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿರುತ್ತಾನೆ. ಇದು ಸತ್ವಗುಣವುಳ್ಳ ಸಮಾಧಿಸ್ಥಿತಿ. ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲಾನಂತರ ರಜೋಗುಣದ ಪ್ರಾಬಲ್ಯದಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಸಂಕಲ್ಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಮೊದಲು ಬ್ರಹ್ಮನ ಜನನ. ಆತನ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳ ಉದ್ಭವ. ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಸಂಕಲ್ಪದಿಂದ ಸತ್ರ(ಮಹಾಯಜ್ಞ)ವನ್ನು ಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮುಚಿತ ಸ್ಥಳ ತೋರಿಸಲು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ.

ಬ್ರಹ್ಮನು ತನ್ನ ಚಕ್ರವನ್ನೆಸೆದು ಅದು ಬೀಳುವ ಸ್ಥಳ ಪವಿತ್ರವಾಗಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಚಕ್ರವು ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ಹೃದಯದಂತಿರುವ ಭಾರತವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿತು. ಅದು ಬಿದ್ದ ರಭಸಕ್ಕೆ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ದೊಡ್ಡ ಬಂಡೆ ಚೂರಾಗಿ ನದೀ ಉದ್ಭವಿಸಿತು. ಅದೇ ಚಕ್ರತೀರ್ಥ. ಚಕ್ರದ ಸುತ್ತಪಟ್ಟಿ (ನೇಮಿ) ಬಿದ್ದ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ನೈಮಿಷಾರಣ್ಯವಾಯಿತು. ಅಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಸತ್ರ ನೆರವೇರಿತು.

ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ:-

ಪ್ರಣಮ್ಯ ವಕ್ಷ್ಯೇ ಕಲಿಪಾಪನಾಶಿನೀಂ ಪ್ರಜಾಪತೇಃ
ಸೃಷ್ಟಿಮಿಮಾಮನುತ್ತಮಾಂ ।
ಸುರೇಶದೇವರ್ಷಿಗಣೈರಲಂಕೃತಾಂ
ಶುಭಾಮತುಲ್ಯಾಮಮದಾಮೃಷಿಪ್ರಿಯಾಂ ॥ 3.6

ಇಂದ್ರ, ದೇವತೆಗಳು ಮತ್ತು ಋಷಿಗಣದಿಂದ ಭೂಷಿತವಾದ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೇಳುವುದಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ನಿವೇದಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತಿ ಮತ್ತು ಪುರುಷರ ಯೋಗದಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಆರಂಭಗೊಂಡಿತು. ಪ್ರಧಾನವೆಂಬುದು ಪ್ರಕೃತಿಯ ಮತ್ತೊಂದು ಹೆಸರು. ಮೊದಲಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ. ಸ್ವಯಂಭುವನಾದ ಲೋಕದ ಪಿತಾಮಹನು ಉತ್ಪಾದಕನಾಗಿ ರಜೋಗುಣದ ಆಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಕಾರ್ಯ ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮಹೇಶ್ವರನ ಸಂಕಲ್ಪಮಾತ್ರದಿಂದ ದೇವ, ಅಸುರಾದಿಗಳು, ವೃಕ್ಷ, ಸಮುದ್ರಗಳು, ಗಂಧರ್ವ, ಯಕ್ಷ, ಉರಗ ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯರು, ಮನು, ಪ್ರಜಾಪತಿ, ಋಷಿ, ಪಿತೃ, ದ್ವಿಜರು, ಪಿಶಾಚ, ಯಕ್ಷ, ಉರಗ ಮತ್ತು ರಾಕ್ಷಸರು, ತಾರೆ, ಗ್ರಹ, ಸೂರ್ಯ, ನಕ್ಷತ್ರ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರರು, ಮಾಸ, ಋತು, ಸಂವತ್ಸರ, ರಾತ್ರಿ ಮತ್ತು ಹಗಲುಗಳು, ದಿಕ್ಕು, ಕಾಲ, ಯೋಗ ಮುಂತಾದವು ಯುಗ ಮತ್ತು ಅಯನಗಳು ವನ, ಔಷಧಿ ಮತ್ತು ಲತೆಗಳು, ಜಲಚರಗಳು, ಅಪ್ಸರರು ಮತ್ತು ಪಶುಗಳು, ವಿದ್ಯುತ್, ನದೀ, ಮೇಘ ಮತ್ತು ಪಕ್ಷಿಗಳು, ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ವಸ್ತು, ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಸ್ಥಾವರವಾದ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಯಾವ್ಯಾವ ವಸ್ತುವಿದೆಯೋ ಅವೆಲ್ಲವುಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮದವರೆಗೆ ಈ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಉಂಟಾಗಿದೆ.

ಯಸ್ಯಾಂ ಚ ಬದ್ಧಾ ಪ್ರಥಮಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಪ್ರಾಧಾನಿಕೀ ಚೇಶ್ವರಕಾರಿಣೀ ಚ ।
ಶುಕ್ರಂ ತಪ: ಸತ್ವಮಭಿಪ್ರಕಾಶಂ ತದ್ವ್ಯಷ್ಟಿನಿತ್ಯಂ ಪುರುಷಂ ದ್ವಿತೀಯಂ ।

ತಮಪ್ರಮೇಯಂ ಪುರುಷೇಣ ಯುಕ್ತಂ ಸ್ವಯಂಭುವಾ
    ಲೋಕಪಿತಾಮಹೇನ
ಉತ್ಪಾದಕತ್ವಾದ್ ರಜಸೋಽತಿರೇಕಾತ್ ಕಾಲಸ್ಯ
    ಯೋಗಾನ್ನಿಯಮಾವಧೇಶ್ಚ
ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಯುಕ್ತಾನ್ನಿಯತಾನ್ ವಿಕಾರಾನ್ ಲೋಕಸ್ಯ
    ಸಂತಾನವಿವೃದ್ಧಿಹೇತೂನ್
ಪ್ರಕೃತ್ಯವಸ್ಥಾ ಸುಷುವೇ ತಥಾಽಷ್ಟೌ ಸಂಕಲ್ಪಮಾತ್ರೇಣ ಮಹೇಶ್ವರಸ್ಯ ॥

ದೇವಾಸುರಾದಿದ್ರುಮಸಾಗರಾಣಾಂ ಗಂಧರ್ವಯಕ್ಷೋರಗಮಾನುಷಾಣಾಂ ।
ಮನುಪ್ರಜೇಶರ್ಷಿಪಿತೃದ್ವಿಜಾನಾಂ ಪಿಶಾಚಯಕ್ಷೋರಗರಾಕ್ಷಸಾನಾಂ ॥

ತಾರಾಗ್ರಹಾರ್ಕರ್ಕ್ಷನಿಶಾಕರಾಣಾಂ ಮಾಸರ್ತುಸಂವತ್ಸರರಾತ್ರ್ಯಹಾಣಾಂ ।
ದಿಕ್ಕಾಲಯೋಗಾದಿಯುಗಾಯನಾನಾಂ ವನೌಷಧೀನಾಮಪಿ ವೀರುಧಾಂ ಚ
ಜಲೌಕಸಾಮಪ್ಸರಸಾಂ ಪಶೂನಾಂ ವಿದ್ಯುತ್ಸರಿನ್ಮೇಘವಿಹಂಗಮಾನಾಂ ।
ಯತ್ ಸೂಕ್ಷ್ಮಗಂ ಯದ್ಭುವಿ ಯದ್ವಿಯತ್ಸ್ಥಂ ಯತ್ ಸ್ಥಾವರಂ ಯತ್ರ
ಯದಸ್ತಿಕಿಂಚಿತ್ ॥

ಸರ್ವಸ್ಯ ತಸ್ಯಾಸ್ತಿ ಗತಿರ್ವಿಭಕ್ತಿರಾಬ್ರಹ್ಮಣೀ ಯಾವದಿಯಂ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ।
3.11ತ:15

ನಾಲ್ಕನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲೂ ವೇದಸದೃಶವಾದ ವಾಯುಪುರಾಣವನ್ನು ಹೇಳುವೆನೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ, ಪ್ರಬೋಧ, ಉತ್ಪತ್ತಿ (ಸೃಷ್ಟಿ), ಸ್ಥಿತಿ ಮತ್ತು ಲಯಗಳು, ಅದರಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ಪಾದವೆಂಬ ಕಥಾವಸ್ತುಪರಿಗ್ರಹದೊಂದಿಗೆ, ಉಪೋದ್ಘಾತ, ಅನುಷಂಗ ಮತ್ತು ಉಪಸಂಹಾರಗಳೆಂಬ ಪಾದಗಳನ್ನು ಪ್ರಸ್ತುತಪಡಿಸಿದೆ:-

ಪುರಾಣಂ ಸಂಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಮಾರುತಂ ವೇದ ಸಂಮಿತಂ ।
ಪ್ರಬೋಧಃ ಪ್ರಲಯಶ್ಚೈವ ಸ್ಥಿತಿರುತ್ಪತ್ತಿರೇವ ಚ ॥
ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ಪ್ರಥಮಃ ಪಾದಃ ಕಥಾವಸ್ತುಪರಿಗ್ರಹಃ ।
ಉಪೋದ್ಘಾತೋನುಷಂಗಶ್ಚ ಉಪಸಂಹಾರ ಏವ ಚ ॥ - 4.12.13

ಅದೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಪ್ರಚೋದನೆಗೊಂಡ ಮಹತ್ ತತ್ವವು ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸುತ್ತದೆ - ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಮನಸ್ಸು, ಮಹತ್, ಮತಿ, ಬ್ರಹ್ಮಾ, ಭೂಮಿ, ಬುದ್ಧಿ, ಈಶ್ವರ, ಪ್ರಜ್ಞಾ, ಚಿತಿ, ಸ್ಮೃತಿ ಮತ್ತು ಸಂವಿತ್‌ಗಳನ್ನು ವಿಪುರವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ:-

ಮಹಾಂಸ್ತು ಸೃಷ್ಟಿಂ ಕುರುತೇ ನೋದ್ಯಮಾನಃ ಸಿಸೃಕ್ಷಯಾ ।
ಮನೋ ಮಹಾನ್ ಮತಿರ್ಬ್ರಹ್ಮಾ ಭೂರ್ಬುದ್ಧಿಃ ಖ್ಯಾತಿರೀಶ್ವರಃ ।
ಪ್ರಜ್ಞಾ ಚಿತಿಃ ಸ್ಮೃತಿಃ ಸಂವಿತ್ ವಿಪುರಂ ಚೋಚ್ಯತೇ ಬುಧೈಃ ।

ಸೂಕ್ಷ್ಮತೆಯಿಂದ ಬೆಳೆಯುವ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಚೇಷ್ಟಾಫಲವನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಸಾಧನವು ಮನಸ್ಸು. ಮನುತೇ ಇತಿ ಮನಃ. ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಧನ ಮನಸ್ಸು:

ಮನುತೇ ಸರ್ವಭೂತಾನಾಂ ಯಸ್ಮಾಚ್ಚೇಷ್ಟಾಫಲಂ ವಿಭುಃ ।
ಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವೇನ ವಿವೃದ್ಧಾನಾಂ ತೇನ ತನ್ಮನ ಉಚ್ಯತೇ॥

ಎಲ್ಲಾ ಸೃಷ್ಟಿ ತತ್ವಗಳಿಗೆ ಆದಿಯಾಗಿದ್ದು, ಪರಿಮಾಣದಲ್ಲೂ ಮಹತ್ತಾದ ಕಾರಣ ಮಹತ್ ತತ್ವಕ್ಕೆ ಮಹಾನ್ ಎಂಬ ಹೆಸರು:-

ತತ್ವಾನಾಮಗ್ರಜೋ ಯಸ್ಮಾನ್ಮಹಾಂಶ್ಚ ಪರಿಮಾಣತಃ ॥ - 4.27ತ.29

ಐದನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೀಗೆ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ:-

ತಮಃಸತ್ವಗುಣಾವೇತೌ ಸಮತ್ವೇನ ವ್ಯವಸ್ಥಿತೌ ।
ಅತ್ರೋದ್ರಿಕ್ತೌ ಪ್ರಸೂತೌ ಚ ತೌ ತಥಾ ಚ ಪರಸ್ಪರಮ್ ॥
ಗುಣಸಾಮ್ಯೇ ಲಯೋ ಜ್ಞೇಯೋ ವೈಷಮ್ಯೇ ಸೃಷ್ಟಿರುಚ್ಯತೇ ।
ಫಲೇಷು ವಾ ಯಥಾ ತೈಲಂ ಘೃತಂ ಪಯಸಿ ವಾ ಸ್ಥಿತಮ್ ।
ತಥಾ ತಮಸಿ ಸತ್ವೇ ಚ ರಜೋವ್ಯಕ್ತಾಶ್ರಿತಂ ಸ್ಥಿತಮ್ ।
ಉಪಾಸ್ಯ ರಜನೀಂ ಕೃತ್ಸ್ನಾಂ ಪರಾಂ ಮಾಹೇಶ್ವರೀಂ ತಥಾ ॥
5.8,9,10

ಸತ್ವ, ರಜಃ, ತಮಃ - ಎಂಬ ಮೂರು ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ತಮಸ್ಸು ಮತ್ತು ಸತ್ವಗುಣಗಳೆರಡು ಸಮಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದವು. ಅವು ಪರಸ್ಪರ ಉದ್ರೇಕಗೊಂಡು ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗುತ್ತವೆ. ಗುಣಗಳು ಸಮವಾಗಿದ್ದರೆ ಲಯ, ವಿಷಮವಾದಾಗ ಸೃಷ್ಟಿ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಹಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ತೈಲವಿರುವಂತೆ, ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪವಿರುವಂತೆ ತಮಸ್ಸು ಮತ್ತು ಸತ್ವ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ರಜಸ್ಸು ಅವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ಆಶ್ರಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ತತ್ವದಿಂದಾರಂಭಿಸಿ ದೇವಸೃಷ್ಟಿಯವರೆಗೆ ಆರು ವಿಧ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಥಮೋ ಮಹತಃ ಸರ್ಗೋ ವಿಜ್ಞೇಯೋ ಮಹತಸ್ತು ಸಃ ।
ತನ್ಮಾತ್ರಾಣಾಂ ದ್ವಿತೀಯಸ್ತು ಭುತಸರ್ಗಃಸ ಉಚ್ಯತೇ ।

ವೈಕಾರಿಕಸ್ತೃತೀಯಸ್ತು ಸರ್ವ ಐಂದ್ರಿಯಕಃ ಸ್ಮೃತಃ ॥
ಇತ್ಯೇಷ ಪ್ರಾಕೃತಃ ಸರ್ಗಃ ಸಂಭೂತೋ ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕಃ ।

ಮುಖ್ಯಸರ್ಗಶ್ಚತುರ್ಥಸ್ತು ಮುಖ್ಯಾ ವೈ ಸ್ಥಾವರಾಃ ಸ್ಮೃತಾಃ ॥
ತಿರ್ಯಕ್ಸ್ರೋತಾಶ್ಚಯಃ ಸರ್ಗಸ್ತಿರ್ಯಗ್ಯೋನಿಃ ಸ ಪಂಚಮಃ ।
ತಥೋರ್ಧ್ವಸ್ರೋತಸಾಂ ಷಷ್ಠೋ ದೇವಸರ್ಗಸ್ತು ಸ ಸ್ಮೃತಃ ॥
– 6.60 ತಃ 63
ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಂ ಪ್ರವರ್ತಂತೇಷಟ್ ಸರ್ಗಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತು ತೇ । 66

ಮೊದಲಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವದ ಸೃಷ್ಟಿ, ಮಹತ್ತಿನಿಂದ ಪಂಚತನ್ಮಾತ್ರಗಳ (ರೂಪ, ರಸ, ಗಂಧ, ಸ್ಪರ್ಶ, ಶಬ್ದ) ಸೃಷ್ಟಿ, ತನ್ಮಾತ್ರಗಳಿಂದ ಪಂಚಭೂತಗಳ (ಪೃಥ್ವೀ, ಜಲ, ತೇಜಸ್ಸು, ವಾಯು, ಆಕಾಶ) ಸೃಷ್ಟಿ. ಇದನ್ನು ಭೂತಸರ್ಗ ಎನ್ನಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ದ್ವಿತೀಯ ಸೃಷ್ಟಿ. ಮೂರನೆಯದು ವೈಕಾರಿಕ ಸೃಷ್ಟಿ. ಎಲ್ಲ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸೃಷ್ಟಿ ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಹತ್ತು ವಿಧ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಚ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು. ಅವು ನೇತ್ರ, ಕರ್ಣ, ಜಿಹ್ವಾ, ತ್ವಕ್, ನಾಸಿಕಗಳು. ಪಂಚ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು. ಅವು ವಾಕ್, ಪಾಣಿ, ಪಾದ, ಪಾಯು (ಗುದ), ಉಪಸ್ಥ (ಮೂತ್ರಾಂಗ)ಗಳು. ಈ ಮೂರು ಸೃಷ್ಟಿಗಳು ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಸರ್ಗ ಎನಿಸಿವೆ. ಇವು ಬುದ್ಧಿಯಿಂದಾದ ಸೃಷ್ಟಿ.

Artists performing during the drama - Sambhavami Uge Uge

ಭಾಗವತ ಮಹಾಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ರುಕ್ಮಿಣೀ ಸ್ವಯಂವರದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ

—ವಿದುಷಿ ಗಂಗಮ್ಮ ಕೇಶವಮೂರ್ತಿ
ಮತ್ತು
ವಿದುಷಿ ಶಾಂತಾ ಗೋಪಾಲ್

ಭಾರತೀಯ ಕಲೆ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಎಲ್ಲ ಆಯಾಮಗಳನ್ನೂ ಭಾಗವತ ಮಹಾಪುರಾಣ ಪ್ರಭಾವಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಿದೆ. ಮಿಕ್ಕಪುರಾಣಗಳ ತುಲನೆಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಧಿಕ ಜನಪ್ರೀತಿ ಸಂದಿರುವುದು ಈ ಪುರಾಣಕ್ಕೇ ಎಂಬುದು ನಿರ್ವಿವಾದವಾದ ಸತ್ಯ ಹಾಗಾಗಿಯೇ ಇದು ನಮ್ಮ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತದ ಜೊತೆ “ಪ್ರವಚನತ್ರಯ” ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಸರಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿರುವ ಪುರಾಣ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಭಾಗವತ ಪುರಾಣಕ್ಕೆ ಮೂರ್ಧನ್ಯವಾದ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಜ್ಞಾನವೃಕ್ಷದಿಂದ ತೊಟ್ಟು ಕಳಚಿಬಿದ್ದ ಪರಿಪಕ್ವಫಲ, ಶುಕಕಚ್ಚಿದ (ಶುಕಮುನಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ) ರುಚಿಯಾದ ಮಾಗಿದ ಹಣ್ಣು, ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕರಿದು ಭಕ್ತಿಯೆಂಬ ಶರ್ಕರ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಅದ್ದಿ ತೆಗೆದ ಸವಿ ತಿನಿಸು, ನಿಗಮ ಕಲ್ಪತರುವಿನಿಂದ ಭೂಮಿಗೆ ಜಾರಿಬಿದ್ದ ಅಮೃತಫಲ ಎಂಬೆಲ್ಲ ಹೆಗ್ಗಳಿಕೆಗಳು ಈ ಮಹಾಪುರಾಣಕ್ಕೆ ಉಂಟು. ಭಾಗವತ ಪುರಾಣದ ಮೇಲೆ ನಮ್ಮ ಭಾರತೀಯರ ಪ್ರೀತ್ಯಾದರಗಳು ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಹರಿದುಬಂದಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ಇಂದಿಗೂ ಭಾಗವತಸಪ್ತಾಹಗಳೂ, ಭಾಗವತವನ್ನಾಧರಿಸಿದ ನೃತ್ಯ-ನಾಟಕಾದಿ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಸಾಹಿತ್ಯ, ಸಂಗೀತ, ನೃತ್ಯ, ನಾಟಕ, ಯಕ್ಷಗಾನ, ಬಯಲಾಟ, ಶಿಲ್ಪ-ಹೀಗೆ ಭಾರತೀಯ ಕಲೆ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಎಲ್ಲ ಆಯಾಮಗಳನ್ನೂ ಭಾಗವತ ಮಹಾಪುರಾಣ ಪ್ರಭಾವಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಿದೆ. ಮಿಕ್ಕಪುರಾಣಗಳ ತುಲನೆಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಧಿಕ ಜನಪ್ರೀತಿ ಸಂದಿರುವುದು ಈ ಪುರಾಣಕ್ಕೇ ಎಂಬುದು ನಿರ್ವಿವಾದವಾದ ಸತ್ಯ ಹಾಗಾಗಿಯೇ ಇದು ನಮ್ಮ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತದ ಜೊತೆ "ಪ್ರವಚನತ್ರಯ" ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದೆ.

ಭಾಗವತಪುರಾಣದ ಜನಪ್ರಿಯತೆ ಎಷ್ಟೆಂದರೆ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮತಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಎಲ್ಲ ಆಚಾರ್ಯರುಗಳು ಇದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದ ಶ್ರೀಧರರ ಶ್ರೀಧರೀಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ "ಭಾವಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ", ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ "ತಾತ್ಪರ್ಯ ನಿರ್ಣಯ", ರಾಮಾನುಜ ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವೀರರಾಘವಾಚಾರ್ಯರ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಪರವಾದ ಭಾಗವತಚಂದ್ರಿಕಾ, ಉಡುಪಿಯ ಅಷ್ಟಮಠಗಳ ಯತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರಾಗಿದ್ದ ವಿಜಯಧ್ವಜರ ವಿಜಯಧ್ವಜೀಯ ಎನ್ನುವ "ಪದರತ್ನಾವಲಿ" ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ಯಾದವಾಚಾರ್ಯರ "ಯಾದುಪತ್ಯ", ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಪದ್ಮಪಾದರಿಂದ ಪ್ರವರ್ತಿತವಾಯಿತು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗುವ ಭಾಗವತ ಸಂಪ್ರದಾಯದ "ಸಿದ್ಧಾರ್ಥ ದೀಪಿಕೆ" ಎನ್ನುವ ಶುಕದೇವ ವ್ಯಾಖ್ಯೆ ವಲ್ಲಭಾಚಾರ್ಯ ರಚಿತ ಶುದ್ಧಾದ್ವೈತಮತದ "ಸುಬೋಧಿನಿ". ಗೌಡೀಯ ವೈಷ್ಣವ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಜೀವಗೋಸ್ವಾಮಿಯ "ಕ್ರಮಸಂದರ್ಭ" ರಾಧಾರಮಣರ "ದೀಪಿನಿ" ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ-ಹೀಗೆ ಅಸಂಖ್ಯವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಪರಂಪರೆಯೇ ಚೆಲ್ಲಿವರೆದಿದೆ.

ಭಾಗವತಮಹಾಪುರಾಣವು ತುಂಬಾ ಪ್ರೌಢ ಗಂಭೀರವಾದ ವೇದಾಂತ ಪರವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ, ಪೆಡಸಾದ ಭಾಷಾ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿಯೇ "ವಿದ್ಯಾವತಾಂಭಾಗವತೇ ಪರೀಕ್ಷಾ" ಎಂಬ ಮಾತು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದೆ. "ನಿಗಮ ಕಲ್ಪತರೋರ್ಗಲಿತ ಫಲಂ" ಆಗಿರುವ ಈ ಪುರಾಣವು ವೇದ-ವೇದಾಂತದ ಗಹನವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಹೆಜ್ಜೆ- ಹೆಜ್ಜೆಗೂ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುತ್ತದೆಯಾದರೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಇದು ಭಕ್ತಿರಸ ಪ್ರಧಾನವಾದ್ದು. ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗದಿಂದ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಗ್ರಂಥ. ಭಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಜ್ಞಾನ-ವೈರಾಗ್ಯಗಳು ಪುಷ್ಟಿಗೊಂಡು ದೃಢವಾಗಿ ಹೇಗೆ ನಿಲ್ಲಬಲ್ಲುದು ಎಂಬುದನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವ ಗ್ರಂಥ.

ಕೇವಲ ಭಕ್ತಿ, ವೇದಾಂತಪರವಾದ ಗಹನ ತತ್ವಚಿಂತನೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ, ಈ ಮಹಾಪುರಾಣವು ತನ್ನೊಳಗೆ ಭಾರತದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಅನೇಕ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸತ್ಯಗಳನ್ನೂ ಅಡಗಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ ಎಂಬುದು ಇತ್ತೀಚಿನ ಸಂಶೋಧನೆಗಳಿಂದ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ, ಕೃಷ್ಣಕೇವಲ ವ್ಯಾಸಕಲ್ಪಿತ ಪಾತ್ರವಲ್ಲ, ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಪೂ. 3000 ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ, 125 ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಬಾಳಿ ಬದುಕಿದ, ಹಲವು ಸಾವಿರ ವರ್ಷಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ಮಾತ್ರ ಸಂಘಟಿಸುವ ಗ್ರಹ ನಕ್ಷತ್ರ ಯೋಗಗಳಿದ್ದ ಅತಿ ವಿಲಕ್ಷಣ ಜಾತಕವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಐತಿಹಾಸಿಕ ವ್ಯಕ್ತಿ ಎಂಬುದು

ಜ್ಯೋತಿರ್ಶಾಸ್ತ್ರಾಧಾರಿತ ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ, ಖಗೋಳಶಾಸ್ತ್ರಾಧಾರಿತ ಅಧ್ಯಯನಗಳಿಂದ ದೃಢಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂಬುದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಇನ್ನು ಜರಾಸಂಧನ ಉಪಟಳವನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಮುದ್ರ ಮಧ್ಯದೊಳಗೆ ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಂಡ ದ್ವಾರಕೆ ಇತ್ತು ಎಂಬುದನ್ನು ಸಮುದ್ರೀಯ ಉತ್ಖನನಗಳಿಂದ ದೊರೆತ ಆಧಾರಗಳು ನಿರೂಪಿಸಿವೆ.

ಅಲ್ಲದೆ ಈ ಪುರಾಣವು ಮಾನವಶಾಸ್ತ್ರವೇ ಮುಂತಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ ಎಂಬುದು ಬಲ್ಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಹಲವು ಹತ್ತು ದೃಷ್ಟಿಗಳಿಂದ ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವ ಭಾಗವತದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ನಮ್ಮ ಹಿರಿಯರು ಅರಿತಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಅದನ್ನು ಪಾರಾಯಣದ ಗ್ರಂಥವನ್ನಾಗಿಸಿ ಮುಂದಿನ ತಲೆಮಾರಿಗೆ ಹಸ್ತಾಂತರ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಭಾಗಗಳೂ ಸೇರಿ ಸುಮಾರು 18000 (14000 ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೂ ಉಂಟು) ಶ್ಲೋಕಗಳಿರುವ ಈ ಮಹಾಪುರಾಣದ ಗದ್ಯಾನುವಾದ, ಪದ್ಯಾನುವಾದಗಳು ಎಲ್ಲ ದೇಶ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲೂ ಕಾಣಸಿಗುತ್ತವೆ. ದೇಶ ಭಾಷೆಗಳ ಅನುವಾದಗಳು ಭಾಗವತವು ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚು ಜನರನ್ನು ತಲುಪುವಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಸಹಾಯವನ್ನು ಮಾಡಿವೆ. ಅದರಲ್ಲೂ ದಶಮಸ್ಕಂದದ ರುಚಿಕರವಾದ, ಶ್ರವಣಾನಂದಕರವಾದ ಕೃಷ್ಣನ ಕಥೆಯಿರುವ ಕಾವ್ಯ ರೂಪಗಳು ಎಲ್ಲಾ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲೂ ಕಾಣಸಿಗುತ್ತವೆ.

ಅಷ್ಟೇಕೆ ಇದರ ಪ್ರಭಾವ ಬೇರೆಯ ಮತ ಧರ್ಮಗಳ ಮೇಲೂ ಆಗಿದೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಕೇರಳದ ಕ್ರೈಸ್ತ ಪಾದ್ರಿಯೊಬ್ಬರಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿರುವ "ಕ್ರೈಸ್ತ ಭಾಗವತಂ" ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ.

ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಭಾಗವತದ ಪದಶಃ ಅನುವಾದ, ಗದ್ಯಾನುವಾದ, ಕಾವ್ಯಗಳು, ಭಾಗವತದ ಹಲವು ಪ್ರಸಂಗ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕೃಷ್ಣಕಥೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪ್ರಸಂಗಗಳನ್ನಾಧರಿಸಿದ ಹರಿದಾಸರ ಅಸಂಖ್ಯ ಹಾಡುಗಳೂ ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಸ್ವರ್ಗೀಯ ಆಸ್ಥಾನ ವಿದ್ವಾನ್ಮೋಟಗಾನಹಳ್ಳಿ ರಾಮಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಟೀಕೆಯೊಂದಿಗೆ ಮಾಡಿರುವ ಅನುವಾದ ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯ ಮೊದಲ ಭಾಗವತದ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಅನುವಾದವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಶ್ರೀ ವಿದ್ಯಾಗಣಪತಿ ಟ್ರಸ್ಟ್‌ನವರು 8 ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿದ್ದಾರೆ ಕೂಡ. ತ.ಸು. ಶಾಮರಾಯರು ಮಾಡಿರುವ ಗದ್ಯಾನುವಾದ "ವಚನ ಭಾರತ" ತುಂಬಾ ಸರಳವಾದ, ಸುಂದರವಾದ, ಎಲ್ಲ ವಯಸ್ಸಿನವರ ಓದಿಗೂ ಒದಗಬಲ್ಲ ಅನುವಾದವಾಗಿದೆ. ಭಾರತದರ್ಶನದವರ ಮೂಲ ಮತ್ತು ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ. ಗೋರಖಪುರದ ಗೀತಾಪ್ರೆಸ್‌ನವರ ಮೂಲದೊಂದಿಗಿನ ಅನುವಾದ, ಇವು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಕಾಣಸಿಗುವ ಕೆಲವು ಭಾಗವತದ ಅನುವಾದಗಳು. ಇನ್ನು ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಚಾಟುವಿಟ್ಠಲನ ಭಾಗವತದ ಕನ್ನಡ ಪದ್ಯಾನುವಾದ, ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣವನ್ನು ಆಕರವಾಗಿ ಹೊಂದಿದ್ದರೂ ಭಾಗವತದ ಪ್ರಭಾವವೂ ಇರುವ ರುದ್ರಭಟ್ಟನ "ಜಗನ್ನಾಥ ವಿಜಯ". ನಿತ್ಯಾತ್ಮ ಶುಕಯೋಗಿಗಳ ಭಾಮಿನಿಷಟ್ಪದಿಯಲ್ಲಿರುವ "ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾಗವತ", ಮೈ.ಶೇ. ಅನಂತಪದ್ಮನಾಭರಾಯರ ವಾರ್ಧಕ ಷಟ್ಪದಿಯಲ್ಲಿರುವ "ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಚರಿತೆ" (ದಶಮಸ್ಕಂದದ ಕಾವ್ಯರೂಪ) ಇವು ಕೆಲವು ಹೆಸರಿಸತಕ್ಕ ಕಾವ್ಯಗಳು.

ಹರಿದಾಸರ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಸಂಗೀತಗಾರರೂ, ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರೂ ಹಾಡಿ ಆನಂದಿಸುತ್ತಾರಾದರೆ, ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ಗಮಕಿಗಳು ಗಮಕದ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಡಿ ಜನರಿಗೆ ರಂಜನೆ ಉಂಟು ಮಾಡುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಭಾಗವತ ಸಂದೇಶದ ಪ್ರಸಾರವನ್ನೂ ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅಂತರರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಭಾಗವತ ನಮ್ಮ ಪಾಲಿಗೆ "ರುಕ್ಮಣೀ ಸ್ವಯಂವರ"ದ ಸುಂದರ ಕಥಾಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಗಮಕದ ಮೂಲಕ ಪ್ರಸ್ತುತ ಪಡಿಸುವ ಅವಕಾಶ ಒದಗಿ ಬಂದಿದೆ. ಮೈ.ಶೇ. ಅನಂತಪದ್ಮನಾಭರಾಯರ "ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಚರಿತಾಮೃತಂ"ನ ಆಯ್ದ ವಾರ್ಧಕ ಷಟ್ಪದಿಗಳ ವಾಚನದ ಮೂಲಕ ರುಕ್ಮಿಣೀ ಸ್ವಯಂವರವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತುತ ಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ.

ರುಕ್ಮಿಣಿ ಸ್ವಯಂವರ

ಕೃಷ್ಣನ ಜೀವನದ ಕಥೆ ಭಾಗವತ ಮಹಾಪುರಾಣದ ಒಂದು ಅಂಶವಾಗಿದೆ. ಆದರೂ ಭಾಗವತ ಎಂದರೆ ಕೃಷ್ಣಲೀಲೆಯನ್ನೇ ಆದ್ಯಂತವಾಗಿ ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ದಶಮಸ್ಕಂದವೇ ಎನ್ನುವಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗೆ ಕೃಷ್ಣಭಾಗವತವನ್ನು ಆವರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಕೃಷ್ಣನ ಜೀವನದ ಪ್ರಮುಖ ಘಟನೆಗಳಲ್ಲಿ ರುಕ್ಮಿಣಿ ಸ್ವಯಂವರವೂ ಒಂದು. ರುಕ್ಮಿಣಿಯೊಂದಿಗೆ ಆದ ವಿವಾಹ ಕೃಷ್ಣನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಮೊದಲ ವಿವಾಹ. ರುಕ್ಮಿಣಿ ಬಯಸಿ ಬಯಸಿ ಪಡೆದ ಪತಿ ಕೃಷ್ಣ. ಆ ಹೊತ್ತಿಗಾಗಲೇ ಆನರ್ತ ದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದ ಕೃಷ್ಣನ ಜಾಣ್ಮೆ, ವೀರ, ರೂಪ-ಗುಣ, ನಡತೆ, ಚುರುಕುತನ, ಚಾತುರ್ಯ ಎಲ್ಲವೂ ರಾಷ್ಟ್ರದೆಲ್ಲೆಡೆ ಜನಜನಿತವಾಗಿದ್ದವು ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಇದು ಕರ್ಣಾಕರ್ಣಿಯಾಗಿ ವಿದರ್ಭದೇಶದ ಭೀಷ್ಮಕನ ಮಗಳಾದ ರುಕ್ಮಿಣಿಯ ಕಿವಿಗೂ ಬಿದ್ದು ಅವಳು ತನ್ನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಅವನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದಳು. ಮದುವೆಯಾದರೆ ಅವನನ್ನೇ ಎಂಬ ನಿರ್ಧಾರ ತಳೆದಿದ್ದಳು. ಆ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಕೃಷ್ಣ ಎಷ್ಟೇ ಜನಪ್ರಿಯ ನಾಯಕನಾಗಿದ್ದರೂ, ತನ್ನ ನಿರ್ದುಷ್ಟವಾದ ನಿರ್ಧಾರ-ನಡೆಗಳಿಂದ ಕೆಲವರಿಗೆ ಆಗದವನೂ ಆಗಿದ್ದನು. ಅಲ್ಲದೆ ಕಂಸವಧೆಯ ಬಳಿಕ ಉಂಟಾದ ಯಾದವರ ಅಭ್ಯುದಯವನ್ನು, ಸಹಿಸದ ಇತರ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ರಾಜರುಗಳನೇಕರು ಇದ್ದರು. ಇದು ಆ ಕಾಲಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿದ್ದ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ರಕ್ತಗುಣವೇ ಆಗಿತ್ತು. ಹಾಗೆ ವಿರೋಧಿಗಳಾಗಿದ್ದವರೆಂದರೆ, ಮಾಗಧ ಜರಾಸಂಧ, ಚೇದಿಯ ಶಿಶುಪಾಲ ಮುಂತಾದವರು. ಜರಾಸಂಧನಿಗಂತೂ ಅಳಿಯನಾದ ಕಂಸನನ್ನು ಕೊಂದು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಾದ ಅಸ್ತಿ-ಪ್ರಾಪ್ತಿಯರ ವೈಧವ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣನಾದವ ಕೃಷ್ಣ ಎಂಬುದೇ "ಅಯಾದವೀಂ ಮಹೀಂ ಕರ್ತುಂ ಚಕ್ರೇ ಪರಮಮುದ್ಯಮಮ್" ಎನ್ನುವ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡುವಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಸಿಟ್ಟು ಇತ್ತು. ರುಕ್ಮಿಣಿಯ ಅಣ್ಣ ರುಕ್ಮಿಗೂ ಕೃಷ್ಣನ ಜೊತೆ ವಿರೋಧ ಇತ್ತು ಎಂಬುದು ಕೃಷ್ಣ ರುಕ್ಮಿಣಿಯ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಹೊತ್ತು ತಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಹೇಳುವ "ವೇದಾಹಂರುಕ್ಮಿಣಾದ್ವೇಷಾನ್ಮ ಮೋದ್ವಾ ಹೋನಿವಾರಿತಃ" ಎಂಬ ಮಾತುಗಳಿಂದ ವೇದ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಜೊತೆಗೆ ರುಕ್ಮಿಗೆ ಶಿಶುಪಾಲ ಜರಾಸಂಧರ ಗೆಳೆತನವೂ ಕೃಷ್ಣ ದ್ವೇಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೂ ಆಗಿದ್ದಿರಬಹುದು. ತನ್ನ ಸುಂದರಿಯಾದ ತಂಗಿಯನ್ನು ಶಿಶುಪಾಲನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಮದುವೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದು ಅವನ ಬಯಕೆ-ನಿರ್ಧಾರ ಎರಡೂ ಆಗಿತ್ತು. ವೃದ್ಧ ಭೀಷ್ಮಕನದು ನಿರ್ಣಾಯಕವಾದ ಪಾತ್ರವಾಗಿರದೇ ಗಂಡು ಮಕ್ಕಳ ಮಾತಿನಂತೆ ನಡೆಯಬೇಕಾದ ಅನಿವಾರ್ಯತೆ ಇದ್ದಿರಬಹುದು. ಹೀಗಾಗಿ ರುಕ್ಮಿಣಿಯೇ ತನ್ನ ಮನಮೆಚ್ಚಿದ ವರನನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಧೈರ್ಯವಾಗಿ ಮುನ್ನಡಿ ಇಡುತ್ತಾಳೆ. ನಿಜವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ "ಸ್ವಯಂವರ"ಕ್ಕೆ ಮುಂದಾಗುತ್ತಾಳೆ. ತನ್ನರಮನೆಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೊಬ್ಬನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಪತ್ರ ಬರೆದು ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಇದು ಜಗತ್ತಿನ ಮೊದಲ ಪ್ರೇಮಪತ್ರವಾಗಿರಬೇಕು. ತಾನು ಬರೆದ ಪತ್ರದಲ್ಲಿ ಅವಳು ಪ್ರಾಂಜಲವಾಗಿ ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಮನಸೋತಿರುವುದನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ, ತನ್ನನ್ನು ಶಿಶುಪಾಲನಿಗೆ ಕೊಡಲು ಬಿಡದೆ ವೀರಶುಲ್ಕವಾಗಿ ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ, ರಾಕ್ಷಸ ವಿವಾಹಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಲಹೆಯನ್ನೂ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಅಳುಕಿಲ್ಲದೆ ಕೊಡುವ, ಅಪಹರಣದ ಸಮಸ್ತ ಯೋಜನೆಯನ್ನು ರೂಪಿಸಿದ ರುಕ್ಮಿಣಿಯ ಧೈರ್ಯ, ಮುಂದಾಲೋಚನೆ, ತಂತ್ರಗಾರಿಕೆ ಮೆಚ್ಚಬೇಕಾದ್ದೇ. ಹೆಣ್ಣೊಬ್ಬಳಿಗೆ ಈ ಮಟ್ಟದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ, ಧೈರ್ಯ-ಸ್ಥೈರ್ಯಗಳು ಇದ್ದವೆಂದರೆ, ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಹೆಣ್ಣುಗಳು ಎಷ್ಟು ಮುಕ್ತವಾಗಿ ತಮ್ಮ ಬೇಕು-ಬೇಡಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂಬುದರ ಕುರಿತು ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಹೊಳಹು ಸಿಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾಗಿ ನಂತರ ನಡೆಯುವ ಕೃಷ್ಣನ ಕಾಳಿಂದಿಯೊಂದಿಗಿನ ವಿವಾಹದ ಸಂದರ್ಭವನ್ನೂ ಉದಾಹರಿಸಬಹುದು. ಸೂರ್ಯಪುತ್ರಿ ಕಾಲಿಂದಿಯು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ಪರಮಾಶ್ರಯವಾದ ಭಗವಾನ್ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಯಾರನ್ನೂ ವರಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಯಮುನಾ ನದಿಯಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿರುತ್ತಾಳೆ. ಅವಳು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಲು ತಂದೆಯಾದ ಸೂರ್ಯನೇ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭವನವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಅನುವುಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ. ಅಂದರೆ ಹೆಣ್ಣಿನ ಬಯಕೆ-ಭಾವನೆಗಳನ್ನು

ಗೌರವಿಸುತ್ತಾ ಬಂದ ಪರಂಪರೆ ಭಾರತೀಯರದು ಎಂಬುದರ ಹೊಳಹನ್ನೂ ನಾವಿಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.

ಹೀಗೆ ರುಕ್ಮಿಣಿಯನ್ನು ವೀರ ಶುಲ್ಕವನ್ನಾಗಿ ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ದ್ವಾರಕೆಗೆ ಬಂದು ಅದ್ದೂರಿಯಿಂದ ಅವಳೊಂದಿಗೆ ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ ಕೃಷ್ಣ. ರುಕ್ಮಿಣಿಯನ್ನು ವಿವಾಹವಾದ ನಂತರ ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಮದುವೆಗಳಾದವು ಎಂಬುದರ ವಿವರಗಳು ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ, ಹರಿವಂಶ, ಮಹಾಭಾರತ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ದೊರಕುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಈ ಮದುವೆಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಾಗಲೀ, ಮದುವೆಯಾದ ಕನ್ಯೆಯರ ಹೆಸರುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಾಗಲೀ, ವ್ಯತ್ಯಯಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಎಲ್ಲದರಲ್ಲೂ ರುಕ್ಮಿಣಿಯೇ ಪ್ರಥಮ ಪತ್ನಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿವೆ. ಭಾಗವತ ಮಹಾಪುರಾಣವನ್ನು ಅಧಿಕರಿಸಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ರುಕ್ಮಿಣಿಯ ವಿವಾಹದ ತರುವಾಯ ಬೇರೆ-ಬೇರೆ ಏಳುಕನ್ಯೆಯರೊಂದಿಗೆ ಮತ್ತು ನರಕಾಸುರನ ಸೆರೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ರಾಜಕುಮಾರಿಯರೊಂದಿಗೆ ಬೇರೆ-ಬೇರೆ ಕಾರಣಗಳಿಗಾಗಿ ಮದುವೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ರುಕ್ಮಿಣಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗುವ ಸಂದರ್ಭದ ಸವಾಲಾಗಲೀ, ರೋಚಕತೆಯಾಗಲೀ, ರಾಜನೈತಿಕ ತಂತ್ರಗಾರಿಕೆಯಾಗಲೀ ಮಿಕ್ಕ ವಿವಾಹಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಜಾಂಬವತಿಯು ಕೃಷ್ಣನಲ್ಲಿ ಭಗವಂತ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಗುರುತಿಸಿಕೊಂಡ ಜಾಂಬವತನಿಂದ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ಕೃಷ್ಣನ ಮಡದಿಯಾದವಳು.

ಇನ್ನು ಕೃಷ್ಣನ ಮೇಲೆ ಸ್ಯಮಂತಕಮಣಿಯ ಚೌರ್ಯದ ಮಿಥ್ಯಾಪವಾದವನ್ನು ಹೊರೆಸಿದ ಸತ್ರಾಜಿತನ ಮಗಳಾದ ಸತ್ಯಭಾಮೆ, ತನ್ನ ತಂದೆಯಿಂದ ತಪ್ಪು ಕಾಣಿಕೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ದಕ್ಕಿದವಳು. ಸತ್ಯಭಾಮೆಯಾದರೋ ಶೀಲ-ಸ್ವಭಾವ ಸೌಂದರ್ಯ, ಔದಾರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಸಂಪನ್ನಳಾಗಿದ್ದಳು. ಅವಳು ತಮಗೆ ಸಿಗಲಿ ಎಂದು ("ಬಹುಭಿರ್ಯಾಚಿತಾಂಶೀಲರೂಪೌದಾರ್ಯಗುಣಾನ್ವಿತಂ") ಬಹು ಮಂದಿ ಆಶಿಸುತ್ತಿದ್ದರು ಎನ್ನುತ್ತದೆ ಭಾಗವತ. ಅಂತಹ ಸತ್ಯಭಾಮೆಗೆ ಕೃಷ್ಣನಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸಿತ್ತೋ ಇಲ್ಲವೋ ಇದರ ಬಗೆಗೆ ಭಾಗವತ ಏನನ್ನೂ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿಲ್ಲ.

ಇನ್ನು ಮಿತ್ರವಿಂದೆಯೊಂದಿಗಿನ ವಿವಾಹ

ಅದು ಸಹ ಒಂದು ರೀತಿಯ ರಾಜತಾಂತ್ರಿಕ ಹುನ್ನಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಿವಾಹ ಎನ್ನಬಹುದು. ಮಿತ್ರವಿಂದೆ ಸ್ವಯಂವರದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನನ್ನೇ ತನ್ನ ಪತಿಯಾಗಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಬಯಸಿದ್ದಳು. ಮಿತ್ರವಿಂದೆ ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಕೃಷ್ಣನ ಸೋದರತ್ತೆ ರಾಜಾಧಿದೇವಿಯ ಮಗಳೇ. ಅವಂತಿ ದೇಶದ ರಾಜಾರಾಗಿದ್ದ ವಿಂದ-ಅನುವಿಂದರ ತಂಗಿ. ವಿಂದ-ಅನುವಿಂದರು ಹಸ್ತಿನಾವತಿಯ ದುರ್ಯೋಧನನ ಸಾಮಂತರಾಗಿದ್ದವರು. ಹಾಗಾಗಿ ಅವರು ತಂಗಿಯನ್ನು ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಕೊಡಲು ಒಪ್ಪುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಕೃಷ್ಣ ರಾಜರಿಂದ ತುಂಬಿದ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ರಾಜಾ ರೋಷವಾಗಿ ಮಿತ್ರವಿಂದೆಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ವಿವಾಹವಾಗುತ್ತಾನೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ದುರ್ಯೋಧನನ ಸಾಮಂತರಿಗೆ ಬುದ್ಧಿಕಲಿಸಬೇಕೆಂಬುದು ಒಂದು ಆಯಾಮವಾದರೆ, ಅವಂತಿಯ ಜನತೆಯ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ದುರ್ಯೋಧನನ ಬಗೆಗೆ ಇದ್ದಿರಬಹುದಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಒಡಕು ಉಂಟುಮಾಡುವ ತಂತ್ರವೂ ಇದ್ದಿರಬಹುದು.

ಇನ್ನು ನಗ್ನಜಿತರಾಜನ ಮಗಳಾದ ನಾಗ್ನಜಿತಿ ಅಥವಾ ಸತ್ಯಾ ಸಹವೀರ್ಯ ಶುಲ್ಕವಾಗಿ ದೊರೆತ ವಧು, ಅಲ್ಲದೆ ನಾಗ್ನಜಿತಿ ರಾಜ ತುಂಬಾ ಧಾರ್ಮಿಕ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯವನು. ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕಂಡೊಡನೆಯೇ ತನ್ನ ಮಗಳನ್ನು ಅವಳಿಗೆ ಕೊಡುವ ನಿರ್ಧಾರ ಮಾಡಿಬಿಡುತ್ತಾನೆ.

ಆದರೆ ತನ್ನಲ್ಲಿದ್ದ ಏಳು ಬಲಿಷ್ಠ ಗೂಳಿಗಳನ್ನು ಯಾವ ರಾಜಕುಮಾರ ಮಣಿಸುತ್ತಾನೋ ಅವನಿಗೆ ತನ್ನ ಮಗಳನ್ನು ವೀರ್ಯ ಶುಲ್ಕವಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕು ಎಂಬುದು ಅವರ ವಂಶದಲ್ಲಿ ನಡೆದುಕೊಂಡು ಬಂದ

ಪದ್ಧತಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಯಾರೂ ಆ ಶರತ್ತನ್ನು ಪೂರ್ತಿ ಮಾಡಲಾಗದೆ ಹೋಗಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬ ಸುದ್ದಿ ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ತಿಳಿಯಿತು. ಅವನು ಅದನ್ನೊಂದು ಸವಾಲನ್ನಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅಪಾರವಾದ ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಬಂದು ಗೂಳಿಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದು ನಾಗ್ನಜಿತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಕೃಷ್ಣನಂತಹ ಲೋಕೋತ್ತರ ಚೆಲುವ ಮತ್ತು ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದವನೇ ತನಗೆ ದೊರೆತದ್ದು ನಾಗ್ನಜಿತಿಗೂ ಸಂತೋಷವನ್ನೇ ತರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ನಗ್ನಜಿತರಾಜನೊಂದಿಗೆ ವಿವಾಹದ ಮೂಲಕ ಸೌಹಾರ್ದದ ಸಂಬಂಧ ಬೆಳೆಸಿ ಯಾದವ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಬಲಗೊಳಿಸುವ ಸನ್ನಾಹವೂ ಇದ್ದಿರಬಹುದು. ನಂತರ ಕೃಷ್ಣನ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಸೋದರತ್ತೆ ಶ್ರುತಕೀರ್ತಿಯ ಮಗಳು ಭದ್ರಾಳನ್ನು ಅವಳ ಸೋದರರೇ ಇಷ್ಟಪಟ್ಟು ಕೃಷ್ಣನೊಂದಿಗೆ ವಿವಾಹಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ತವರಿನ ಬಳ್ಳಿಯನ್ನು ಹಿಂದಿರುಗಿಸುವ ಲೋಕ ರೂಢಿ ಇಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಮತ್ತೊಬ್ಬಳು ಮದ್ರದೇಶದ ರಾಜಕುಮಾರಿ

ಸುಲಕ್ಷಣೆಯಾದ ಲಕ್ಷಣಾ ಎಂಬುವಳನ್ನು ಸಹ ಸ್ವಯಂವರದಲ್ಲಿ ಅಪಹರಿಸಿ ತಂದು ವಿವಾಹವಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯರಲ್ಲಿ ಸ್ವಯಂವರ ಇಲ್ಲವೇ ಕನ್ಯಾಪಹರಣ ಅಥವಾ ಸ್ವಯಂವರದಲ್ಲಿ ಕನ್ಯಾಪಹರಣ ಮತ್ತು ವಿವಾಹ ಒಂದು ವೀರ ಪ್ರಥೆಯಾಗಿತ್ತು ಎಂಬುದು ನಮಗೆ ಮಹಾಭಾರತದ ಕಾಶೀರಾಜನ ಮಕ್ಕಳಾದ ಅಂಬೆ, ಅಂಬಿಕೆ ಅಂಬಾಲಿಕೆಯರ ಸ್ವಯಂವರದ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಕಾಣಸಿಗುತ್ತದೆ. ಸುಭದ್ರಾಪಹರಣ ಕೂಡ ಇಂಥಹುದೇ ಮತ್ತೊಂದು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ.

ಮುಂದೆ ನರಕಾಸುರನು ಬಲವಂತವಾಗಿ ರಾಜರುಗಳಿಂದ ಅಪಹರಿಸಿ ಸೆರೆಯಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿದ್ದ ಹದಿನಾರು ಸಹಸ್ರ ರಾಜಕನ್ಯೆಯರನ್ನು ವಿವಾಹವಾದದ್ದು ಅವರನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಿ ಬದುಕು ಕೊಡುವ ಉದಾತ್ತ ಮನೋಭಾವದಿಂದ. ಭಾಗವತವು ನರಕಾಸುರನನ್ನು ಕೊಂದು ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನು ಅವನ ಅಂತಃಪುರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದಾಗ, ಸೆರೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ರಾಜಕುಮಾರಿಯರೆಲ್ಲರೂ, ಅವನ ದರ್ಶನ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ, ತಮ್ಮ ಹೃದಯಗಳನ್ನು ಅವನಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಪತಿಯಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಧನ್ಯತೆಯ ಭಾವವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಜೀವಾತ್ಮ-ಪರಮಾತ್ಮದ ಮಿಲನದ ಧನ್ಯತೆಯ ರೂಪಕಾತ್ಮಕ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಆ ಹದಿನಾರೂ ಸಹಸ್ರ ಕನ್ಯೆಯರನ್ನು ಕೃಷ್ಣ ಒಂದೇ ಶುಭಮೂಹರ್ತದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ-ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ವಿಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪಾಣಿಗ್ರಹಣ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕೃಷ್ಣಪತ್ನಿಯರ ಸ್ಥಾನಮಾನ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಈ ವಿವಾಹದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ವಿವರಣೆ ಬೇರೆಯೇ ಇರಬಹುದು, ಆದರೆ ದುರುಳನೊಬ್ಬನ ದೌರ್ಜನ್ಯಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿದ್ದ ಹೆಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಮತ್ತೆ ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ ಸುಭದ್ರತೆಯ ನೆಲೆ ಒದಗಿಸಿದ್ದು, ಮತ್ತೆ ಶುಚಿತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗೃಹಸ್ಥ ಜೀವನ ನಡೆಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದು ಕೃಷ್ಣನ ಉದಾತ್ತ-ಗಂಭೀರ ಚಿಂತನೆಗೆ ಹಿಡಿದ ಕನ್ನಡಿಯಂತೆ ಈ ವಿವಾಹ ತೋರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ಹೀಗೆ ಭಾಗವತಮಹಾಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಣೀತವಾಗಿರುವ ಕೃಷ್ಣನ ವಿವಾಹಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ನೋಡಿದಾಗ ರುಕ್ಮಿಣಿಯ ಸ್ವಯಂವರ ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ. ರುಕ್ಮಿಣಿಯಂತೆಯೇ ಕೃಷ್ಣನೂ ಅವಳನ್ನು ಬಯಸಿದ್ದನು, ಅವಳ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿ ನಿದ್ರೆಯಿಲ್ಲದ ರಾತ್ರಿಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುತ್ತಿದ್ದನು ಎಂಬುದು ಅವನು ರುಕ್ಮಿಣಿಯ ಪತ್ರ ತಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೊಂದಿಗೆ ಹೇಳುವ "ತಥಾಹಮಪಿತಚ್ಚಿತ್ತೋನಿದ್ರಾಂಚನಲಭೇನಿಶಿ" ಎಂಬ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಪರಸ್ಪರರು ಬಯಸಿ ಆದ ವಿವಾಹ ಇದು. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿನಿಂತ ಸಂಬಂಧ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಇಂದಿಗೂ ನಮ್ಮ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ರುಕ್ಮಿಣಿ ಕಲ್ಯಾಣದ ಉತ್ಸವ ನಡೆಸುವ ಪದ್ಧತಿ ನಡೆದು ಬಂದಿದೆ. ಈ ವಿವಾಹದ ನೆನಪು ಜನಮಾನಸದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಆಳವಾಗಿ ಬೇರು ಬಿಟ್ಟಿದೆ ಎಂದರೆ ಇಂದಿಗೂ ಗುಜರಾತು ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ದ್ವಾರಕೆಯ ದ್ವಾರಕಾಧೀಶನ ಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ಸಂಧ್ಯಾ ಆರತಿಯ ನಂತರ

ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಬರುವ "ರುಕ್ಮಿಣಿಪತ್ರ" ವನ್ನು ವಾಚಿಸುವ ಧಾರ್ಮಿಕ ಪರಿಪಾಟ ನಡೆದುಕೊಂಡು ಬಂದಿದೆ.

ದೇಶ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಆಯಾ ಭಾಷೆಗೆ ಒಗ್ಗಿಬಂದ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯ ಬರೆಯುವಾಗ, ಮೂಲದ ಸಾಮಗ್ರಿಗೆ ನಿಷ್ಠರಾಗಿರುತ್ತಲೇ, ಆಯಾ ಪ್ರಾಂತೀಯ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಿವೇಶ, ಆಚರಣೆ, ರೂಢಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಅಲ್ಪ-ಸ್ವಲ್ಪ ಮಾರ್ಪಾಟುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಕವಿಗಳಿಗೆ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದು ಕವಿಯ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯನ್ನೂ ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಅವಲಂಬಿಸಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಕನ್ನಡ ಕಾವ್ಯ "ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಚರಿತಾಮೃತಂ"ನಲ್ಲಿ ಸಹ ಕಾವ್ಯ ಕರ್ತೃವಿನ ಕೃಷ್ಣಭಕ್ತಿಯ ಅಂಶವೇ ಮೇಲುಗೈಯಾಗಿರುವುದು ಗೋಚರಿಸುತ್ತದೆ. ರುಕ್ಮಿಣಿ ಸ್ವಯಂವರದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, "ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಚರಿತಾಮೃತಂ ಕಾವ್ಯವು", ವಿದರ್ಭದ ನರೇಶ ಭೀಷ್ಮಕನನ್ನು ಅಪ್ಪಟ ಧಾರ್ಮಿಕ, ಭಾಗವತ ಶಿರೋಮಣಿಯಂತೆ, ರಾಜರ್ಷಿಯಂತೆ, ವಿರಕ್ತನಂತೆ, ತನ್ನರಮನೆಯಲ್ಲಿ ದಿನ ನಿತ್ಯವೂ ಹರಿದಾಸರ ಸೇವೆ ನಡೆಸಿ, ಹರಿಕಥಾಮೃತಪಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ರುಕ್ಮಿಣಿಗೆ ದ್ವಾರಕಾಧೀಶನಿಗೆ ಪತ್ರ ಬರೆಯುವ ಸಲಹೆ ಕೊಡುವವಳು ಒಬ್ಬಳು ಸಖಿ. ವಿಪ್ರನನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿ ಪತ್ರ ಕಳುಹಿಸುವವಳೂ ಸಖಿಯೇ. ಪತ್ರ ಬರೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಮುನ್ನವೂ, ನಂತರವೂ ರುಕ್ಮಿಣಿಯ ಮನಸ್ಸಿನ ಕಾತರತೆ, ತೊಳಲಾಟಗಳನ್ನು ಮೂಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಂತೆಯೇ ಭೀಷ್ಮಕ-ರುಕ್ಮಿಣಿಯ ಸಂವಾದವೂ ಸಹ ನಾಟಕೀಯ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಕೃಷ್ಣನ ನಿಂದಾಸ್ತುತಿ ರೂಪದ ವರ್ಣನೆಯೂ ಇದೆ. ವಿವಾಹದ ವರ್ಣನೆಯೆಲ್ಲಾ ಮೂಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿವೆ. ಈ ಅಂಶಗಳೆಲ್ಲವೂ ಭಾಗವತ ಮಹಾಪುರಾಣ, ಅದರಲ್ಲೂ ಕೃಷ್ಣಮಯವಾದ ದಶಮಸ್ಕಂದಪರವರ್ತಿ ಕವಿಗಳನ್ನು ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಭಾವಿಸಿ ವಿಸ್ತಾರ ಪಡೆದಿದೆ, ಪಡೆಯಬಲ್ಲದು ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ನಿಗೂಢ, ವಿಸ್ಮಯಾವಹ, ರಮಣೀಯ, ಕೃಷ್ಣ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಮುಕ್ತರಾಗಲು ಯಾರಿಗೆ ತಾನೇ ಸಾಧ್ಯ? ಪೂಜ್ಯ ಡಿ.ವಿ.ಜಿ. ಯವರು ಹೇಳುವಂತೆ

ಗತಿ ಸರ್ವರ್ಗಂ ಕೃಷ್ಣಂ ।
ಯತಿಗಂಕಾಮಿಗಮ ಸಂಸೃತಂಗಂ ವ್ರತಿಗಂ ।
ಪತಿತಂಗಂ ಕೃತಮತಿಗಂ ।
ಹಿತಪಥಮಂ ತತ್ತದುಚಿತನಯದಿಂ ತೋರ್ಪನ್ ॥

(ಲೇಖಕರು ತ.ಸು. ಶಾಮರಾಯರ ವಚನ ಭಾಗವತ, ಗೀತಾಪ್ರೆಸ್‌ನವರ ಭಾಗವತ ಅನುವಾದ (ಮೂಲಸಹಿತ), ಮದ್ರಾಸಿನ ರಾಮಕೃಷ್ಣ ಮಠದ ಭಾಗವತ ಮೂಲ ಮತ್ತು ಇಂಗ್ಲೀಷ್ ಅನುವಾದ, ಶ್ರೀ ಆರ್. ವ್ಯಾಸರಾಯರ "ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಚರಿತ್ರೆ" (ಬಂಕಿಂ ಚಂದ್ರರ ಬಂಗಾಳಿ ಭಾಷೆಯ ಕೃಷ್ಣಚರಿತ್ರೆಯ ಕನ್ನಡ ರೂಪ) ಮತ್ತು ಗೋಖಲೆ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಸಂಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಶತಾವಧಾನಿ ರಾ. ಗಣೇಶರ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ ಪ್ರವಚನದ ಸಿ.ಡಿ.ಗಳಿಗೆ ಋಣಿಯಾಗಿದ್ದಾರೆ).

❑

ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಪುರಾಣಾಂತರ್ಗತ ಲಲಿತಾ

—ವಿದುಷಿ ಲಲಿತಾ ನಾರಾಯಣಸ್ವಾಮಿ

ಸಿಂದೂರದಂತೆ ಕೆಂಪು ವರ್ಣವುಳ್ಳವಳೂ,
ಮೂರು ಕಣ್ಣುಳ್ಳವಳೂ,
ಮಾಣಿಕ್ಯಮುಕುಟದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ
ಚಂದ್ರನನ್ನು ಚೂಡಾಮಣಿಯಾಗಿ
ಹೊಂದಿರುವವಳೂ, ಹಸನ್ಮುಖಿಯೂ,
ಪೀನಪಯೋಧರಿಯೂ, ತನ್ನ ಎರಡು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ
ರಕ್ತವರ್ಣದ ಕಮಲವನ್ನು ಮತ್ತು
ಮದ್ಯಪೂರ್ಣವಾದ ರತ್ನಪಾತ್ರೆಯನ್ನು
ಹಿಡಿದಿರುವವಳೂ, ಸೌಮ್ಯರೂಪಳೂ,
ರತ್ನಘಟದ ಮೇಲೆ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ ರಕ್ತವರ್ಣದ
ಚರಣಗಳುಳ್ಳವಳೂ ಆದ ಪರಮಾಂಬಿಕೆಯನ್ನು
ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಪುರಾಣ
ಲಲಿತೆಯನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತದೆ.

ಸಿಂದೂರಾರುಣ ವಿಗ್ರಹಾಂ ತ್ರಿನಯನಾಂ
ಮಾಣಿಕ್ಯ ಮೌಲಿಸ್ಫುರ –
ತ್ತಾರಾನಾಯಕಶೇಖರಾಂ ಸ್ಮಿತಮುಖೀ
ಮಾಪೀನವಕ್ಷೋರುಹಾಮ್ ।
ಪಾಣಿಭ್ಯಾಮಲಿಪೂರ್ಣರತ್ನಚಪಕಂ
ರಕ್ತೋತ್ಪಲಂ ಬಿಭ್ರತೀಂ
ಸೌಮ್ಯಾಂ ರತ್ನಘಟಸ್ಥ ರಕ್ತಚರಣಾಂ
ಧ್ಯಾಯೇತ್ ಪರಾಮಂಬಿಕಾಮ್ ॥

ಸಿಂದೂರದಂತೆ ಕೆಂಪು ವರ್ಣವುಳ್ಳವಳೂ, ಮೂರು ಕಣ್ಣುಳ್ಳವಳೂ, ಮಾಣಿಕ್ಯಮುಕುಟದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಚೂಡಾಮಣಿಯಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವವಳೂ, ಹಸನ್ಮುಖಿಯೂ, ಪೀನಪಯೋಧರಿಯೂ, ತನ್ನ ಎರಡು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ರಕ್ತವರ್ಣದ ಕಮಲವನ್ನು ಮತ್ತು ಮದ್ಯಪೂರ್ಣವಾದ ರತ್ನಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವಳೂ, ಸೌಮ್ಯರೂಪಳೂ, ರತ್ನಘಟದ ಮೇಲೆ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ ರಕ್ತವರ್ಣದ ಚರಣಗಳುಳ್ಳವಳೂ ಆದ ಪರಮಾಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು.

ಶ್ರೀಲಲಿತಾಮಾತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಲಲಿತಾ ಸಹಸ್ರನಾಮದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾದ ಶ್ರೀಲಲಿತೋಪಾಖ್ಯಾನದ ಉತ್ತರಭಾಗದಲ್ಲಿರತಕ್ಕಂತಹ ಲಲಿತೆಯ ಅಂತರಾರ್ಥವನ್ನು ಈ ಮೂಲಕ ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ಲಲಿತೋಪಾಖ್ಯಾನವು ಮೂರು ಭಾಗಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದೆ. ಪೀಠಿಕಾರೂಪವಾದ ಪೂರ್ವಭಾಗ, ಸಹಸ್ರನಾಮ ಹಾಗೂ ಫಲಶೃತಿ. ಲಲಿತೋಪಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಕಥಿಸಿದ ಹಯಗ್ರೀವ ಮುನಿಯೇ ಲಲಿತಾಸಹಸ್ರನಾಮವನ್ನು ಅಗಸ್ತ್ಯನಿಗೆ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಲಲಿತೋಪಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುವ ಲಲಿತಾದೇವಿಯ ಅವತಾರ, ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ, ಭಂಡಾಸುರ ವಧೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಮುಖ್ಯವಾದುವು.

ಲಲಿತೆ ಎಂದರೆ "ಲಲಾಟ ಲಿಖಿತವನ್ನು ತಾರತಮ್ಯವಿಲ್ಲದಂತೆ ಬರೆದವಳು". ಅವಳೇ ಲಲಾಟಲಿಖಿತಳು, ಶೋಭಿಸುವವಳು ಅಥವಾ ಲಾಲಿತ್ಯವುಳ್ಳವಳು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಲಲಿತೆಯು ಅಂಬಿಕೆಯೂ ಆಗಿರುವಳು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅವಳು ಲಲಿತಾಂಬಿಕೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶೋಭೆ, ವಿಲಾಸ, ಮಾಧುರ್ಯ, ಗಾಂಭೀರ್ಯ, ಸ್ಥೈರ್ಯ, ತೇಜಸ್ಸು, ಲಾಲಿತ್ಯ; ಮತ್ತು ಔದಾರ್ಯ ಎಂಬ ಎಂಟು ಅರ್ಥಗಳೂ ಲಲಿತೆ ಪದಕ್ಕೆ ಇವೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಶೋಭಿಸುವುದರಿಂದ ಲಲಿತಾ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾಳೆ. "ಲೋಕಾನತೀತ್ಯಾ ಲಲಿತೇ ಲಲಿತಾ ತೇನಸೋಚ್ಯತೇ" ಎಂದು ಪದ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲೂ ಹೇಳಿದೆ. 'ಲೋಕಾನ್' ಎಂದರೆ ಆವರಣ ದೇವತೆಗಳು. 'ಅತೀತ್ಯ' ಎಂದರೆ ಆ ದೇವತಾಸ್ಥಾನಗಳ ಮೇಲಿರುವ ಬಿಂದುವಿನಲ್ಲಿ, 'ಲಲತೇ' ಎಂದರೆ ಅತಿತರವಾಗಿ ಶೋಭಿಸುವವಳು. ಶಬ್ದಾರ್ಣವದಲ್ಲಿ ಸಹಾ ಲಲಿತಾ ಎಂದರೆ ಸುಂದರವು "ಲಲಿತೇ ಸುಂದರಮ್" ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಲಲಿತಾದೇವಿಯು ಪ್ರಯಾಣಪೀಠದ ಅಧಿಷ್ಠಾತೃದೇವತೆ.

ಒಮ್ಮೆ ಶಿವನು ಮನ್ಮಥನನ್ನು ತನ್ನ ಮೂರನೆಯ ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ದಹಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಚಿತ್ರಕರ್ಮನೆಂಬ ಗಣೇಶ್ವರನು ಮನ್ಮಥನ ಬೂದಿಯನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ ಅದರಿಂದ ಒಂದು ಪುರುಷಾಕೃತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ತನ್ನ ಎದುರು ಇದ್ದ ಆ ವಿಚಿತ್ರ ತನುವನ್ನು ಶಿವನು ನೋಡಿದ ಕೂಡಲೇ ಅದಕ್ಕೆ ಜೀವವುಂಟಾಯಿತು. ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಮನ್ಮಥನಂತೆ ಇದ್ದ ಅತಿ ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ ಆ ಪುರುಷನನ್ನು ಚಿತ್ರಕರ್ಮನು ಆಲಂಗಿಸಿ – ಎಲೈ ಬಾಲಕನೇ, ಮಹಾದೇವನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸು, ಅವನು ಸರ್ವಾರ್ಥಸಾಧಕನು ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಆ ವಿಚಿತ್ರ ತನುವುಳ್ಳ ಪುರುಷನು ಚಿತ್ರಕರ್ಮನಿಂದ ಶತರುದ್ರೀಮಂತ್ರವನ್ನು ಕಲಿತು ಅದನ್ನೇ ಜಪಿಸುತ್ತಾ ರುದ್ರನನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದನು. ಇದರಿಂದ ಪ್ರೀತನಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಇವನಿಗೆ ಅರವತ್ತುಸಾವಿರ ವರುಷಗಳವರೆಗೂ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಪದವಿಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದನು. ಪರಶಿವನ ನಡತೆಯನ್ನು ಕಂಡ ಬ್ರಹ್ಮನು "ಭಂಡ್ ಭಂಡ್" ಎಂದನು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಆ ಪುರುಷನು ಭಂಡನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದನು.

ರುದ್ರನ ಕೋಪಾನಲದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಭಂಡನು ರೌದ್ರಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಮಯನಿಂದ ಕಟ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ಲೊ 115

'ಈ' ಅಕ್ಷರವು ಆನಂದವನ್ನೂ ಅಂದರೆ "ಈಶಾವಾಸ್ಯಮಿದಂಸರ್ವಂ" ಎನ್ನುವ ಹಾಗೆ ಸರ್ವವೂ ಶಿವ-ಶಿವೆಯರಮಯವಾಗಿ ಮಂಗಳಮಯ ಎನ್ನುವುದನ್ನೂ, '0' ಅನುಸ್ವಾರವು ಪ್ರಪಂಚದ ಪ್ರಕೃತಿಬೀಜಭೂತವನ್ನೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಪಂಚದ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವಾದ ಶ್ರೀಂ ಬೀಜಾಕ್ಷರದಲ್ಲಿನ ಅನುಸ್ವಾರವು ಸೊನ್ನೆಯ ಬೀಜದಿಂದ ಮೊಳಕೆ ಹೊಡೆಯುವಂತೆ ಹೊರಹೊಮ್ಮುವುದೇ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಪ್ರಾರಂಭ. ಸೃಷ್ಟಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಪಂಚ ಬೀಜಶಕ್ತಿಯಾದ ಅನುಸ್ವಾರವು ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಗರ್ಭರೂಪವಾಗುವುದು. ಶ್ರೀ ಅಕ್ಷರದಲ್ಲಿನ 'ರ' ಅಕ್ಷರದ ತತ್ವವಾದ ಚಿಚ್ಛಕ್ತಿಯು ಪರಬ್ರಹ್ಮ ತತ್ವದಿಂದ ಈಶ್ವರೀಶಕ್ತಿಯಾಗಿ ಉದಯಿಸಿ ಗರ್ಭರೂಪವಾಗಿರುವ ಅನುಸ್ವಾರವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಗರ್ಭಿಣಿ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಳು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರೀಶಕ್ತಿಯೇ ಪ್ರಪಂಚರೂಪವಾದ ಗರ್ಭವನ್ನು ಧರಿಸುವುದರಿಂದ ಲಲಿತೆಯು ಶ್ರೀಮಾತಾ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಳು. "ಮಾತಿವರ್ತತೇ ಅತ್ರಗರ್ಭೋಮಾತಾ ಋ ಸೀ ಮಾವನೆ ವರ್ತನೇ ಚ" ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವೂ ಮಾತಾ ಪದಕ್ಕೆ ಇದೆ. ಸಹಸ್ರನಾಮದ ಪ್ರಥಮನಾಮವು ಶ್ರೀಮಾತಾ ಎಂದಿದೆ. ಅಂತ್ಯದ ನಾಮವು ಲಲಿತಾಂಬಿಕಾ ಎಂದಿದೆ. ಎರಡನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿದರೆ "ಶ್ರೀಮಾತಾಲಲಿತಾಂಬಿಕಾ" ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಅವಳೇ ಲಲಿತೆಯೂ ಅವಳೇ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನಂತರ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆ ಲಾವಣ್ಯವತಿಯಾದ ದೇವಿಯು ಕಾಮೇಶ್ವರನ ರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದ ಶಿವನನ್ನು ವರಿಸಿ ಮಹಾರಾಜ್ಞಿಯಾದಳು, ಕಾಮಾಕ್ಷಿ ಕಾಮೇಶ್ವರೀ ಎಂಬ ಬಿರುದುಗಳನ್ನೂ ಪಡೆದಳು.

ಮಹಾರಾಜ್ಞಿ ಎಂದರೆ "ಪ್ರಜಾನಾಂ ರಂಜಯತೀತಿ ರಾಜ್ಞಿ ರಾಜಿತ ಇತಿ ರಾಜ್ಞೆ" ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವವಳು ಮತ್ತು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವಿಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ನಂತರ ಕಾಪಾಡತಕ್ಕವಳೆಂಬುದನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದೇ ಮಹಾರಾಜ್ಞಿ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ "ಯೇನ ಜಾತಾನಿ ಜೀವಂತಿ" - ಯಾರಿಂದ ಜೀವಿಗಳು ಹುಟ್ಟಿ ಜೀವಿಸುತ್ತವೆಯೋ ಅವಳೇ ಮಹಾರಾಜ್ಞಿ - ಇದು ಶೃತಿ ವಾಕ್ಯ. ತೈತ್ತಿರೀಯ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಇದರ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.

ಅವಳು "ಶ್ರೀಮತ್ಸಿಂಹಾಸನೇಶ್ವರಿ", ಸಿಂಹದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ನಿಯಾಮಕಳಾಗಿರುವವಳು ಎಂಬುದು ಸಾಧಾರಣ ಅರ್ಥವಾದರೆ, "ಸಿಂಚತಿ ತೇಜಃ ಪಶುಷು ಇತಿ ಸಿಂಹಃ" ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯು ಶಿವಸಹಸ್ರನಾಮದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿದೆ. ಅಂದರೆ "ಪಶುಷು" ಅಜ್ಞಾನಾವೃತರಾಗಿರುವ ಜೀವರುಗಳಿಗೆ "ಸಿಂಚತಿ ತೇಜಃ" ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸತಕ್ಕಂತಹ ಪ್ರಭೆಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕವಳು. ಅಲ್ಲದೆ ಇಂತಹ ಪ್ರಭೆಯನ್ನೇ ಆಸನವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅದರಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿ ಜಗನ್ನಿಯಾಮಕಳಾಗಿರುವಳೆಂದು ತತ್ವಾರ್ಥವಾಗಿರುವುದು ಅಥವಾ ಜಡ ಮತ್ತು ಅಂಧಕಾರಸ್ವರೂಪವಾದ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಎರಚತಕ್ಕವನು ಸೂರ್ಯನು - "ಏಷೋಂತರಾದಿತ್ಯೋಹಿರಣ್ಮಯಃ ಪುರುಷಃ" ಎಂಬ ಶೃತಿಯ ಆಧಾರದಂತೆ ಸೂರ್ಯನ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮವೂ ಈಶ್ವರನೂ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಈಶ್ವರಸ್ವರೂಪಿಣಿಯಾದ ಶ್ರೀದೇವಿಯು ಜಗನ್ನಿಯಾಮಕಳಾಗಿ ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವಳೆಂಬ ತತ್ವಾರ್ಥವಿದೆ.

ಸಿಂಹ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ "ಸಿಂಹ (ಹಿಸಿ) ಹಿಂಸಾಯಾಂ" ಹಿಂಸೆ ಮಾಡುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಆಗುವುದರಿಂದ ಶುದ್ಧ ಸತ್ವಗುಣದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವ ಶ್ರೀದೇವಿಯು ರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳನ್ನು ಅವುಗಳ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಗೆ ಬಿಡದೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕದಲ್ಲಿಟ್ಟು ರಜಸ್ತಮೋರೂಪವಾದ ಜಡ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನೇ ಆಸನವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಜಗನ್ನಿಯಾಮಕಳಾಗಿರುವಳೆಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಇದೆ. ಸಿಂಹಾಸನಕ್ಕೆ ಈ ಅರ್ಥವಾದರೆ ಈಶ್ವರೀ ಎಂದರೆ ಸಮರ್ಥಳಾದವಳು, ಜಗತ್ತನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವಳು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಂತಹ ಮಹಾತಾಯಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಪತಿಯ ಮೃತ್ಯುವಿನಿಂದ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನೊಂದಿದ್ದ ರತಿಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂದು ರತಿ ಬೇಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರಿಂದ ಕರುಣಾಮಯಿಯಾದ ದೇವಿಯು ರತಿಯ ದುಃಖವನ್ನು ಸಹಿಸಲಾರದೆ ತನ್ನ ಕೃಪಾ ಕಟಾಕ್ಷದಿಂದ ಮನ್ಮಥನನ್ನು ಪುನಃ ಬದುಕಿಸಿದಳು. ನಂತರದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಕರ್ಮ ಹಾಗೂ ಮಯನು ಮೇರುಪರ್ವತದ ಮಧ್ಯದ ಶಿಖರದಲ್ಲಿ ದೇವಿಗಾಗಿ ಶ್ರೀಪುರವೆಂಬ ಪಟ್ಟಣ ನಿರ್ಮಿಸಿ ಸುಮೇರುಮಧ್ಯಶೃಂಗಸ್ಥಾ ಶ್ರೀಮನ್ನಗರನಾಯಕಿ "ಸುಮೇರು ಪರ್ವತದ ಮಧ್ಯಶೃಂಗದಲ್ಲಿ ಇರುವವಳು" ಇವಳು ಶ್ರೀಮನ್ನಗರದನಾಯಿಕಾ. ಮೊದಲನೆಯದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಮೇರುಪರ್ವತದ ಮಧ್ಯಶಿಖರ. ಎರಡನೆಯದು ಸುಧಾಸಾಗರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ರತ್ನದ್ವೀಪದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಸಮಸ್ತ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಕ್ಕೆ ಹೊರಗೂ ಮೇಲೂ ಇರುವುದು. ಅಥವಾ ಶ್ರೀಮನ್ನಗರವೆಂದರೆ ಶ್ರೀಚಕ್ರಗೌಡಪಾದೀಯ ಸೂತ್ರದ ಭಾಷ್ಯಕಾರನು ಶ್ರೀಪುರವನ್ನು ಶ್ರೀಚಕ್ರವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಇದೇ ಆಕಾಶಾಂತರ್ಗತವಾದ ಕಳಾಸ್ಥಾನ. ಇಂತಹ ಕಳಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವಳು ಸಹಸ್ರಾರು ಕಮಲದ ಮೂಲಾಧಾರ ಚಕ್ರದಲ್ಲಿರುವವಳು. ಶ್ರೀಪುರದಲ್ಲಿ ಚಿಂತಾಮಣಿಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವಳು. ಅಂದರೆ ಚಿಂತಿಸಿದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳ ನಿರ್ಮಾಣಸ್ಥಾನವು ಚಿಂತಾಮಣಿಗೃಹಾ ಎಂದು ಗೌಡಪಾದೀಯ ಭಾಷ್ಯವು ಹೇಳಿದೆ. ಅಂದರೆ ಸಕಲೇಷ್ಟದಾಯಕವಾದುದು ಮೂಲಾಧಾರ ಚಕ್ರದ ಸಹಸ್ರಾರ ಕಮಲ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ಣಿಕಾ ಪ್ರದೇಶವೇ ಚಿಂತಾಮಣಿ ಗೃಹ. ಇದರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಿಂದುಪೀಠವೆಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪೀಠವಿದೆ. ಆ ಮಹಾಪೀಠದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀದೇವಿಯ ಪಂಚರತ್ನವು ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿರುವುದು. ಅವಳು ಇರುವ ಪೀಠವು ಎಂದರೆ "ಪಂಚ ಬ್ರಹ್ಮಾಸನಸ್ಥಿತಾ". ಐದು ಬ್ರಹ್ಮಕೀ ಆಸನವಾಗಿರುವ ಮಂಚದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತಳಾಗಿರುವವಳು. ಅಂತಹ ದೇವಿಯ ಉತ್ತಮ ಮಂದಿರವು ಚಿಂತಾಮಣಿಯಾಗಿದೆ. ಸದಾಶಿವನೇ ಮಹಾಮಂಚವಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಂತಹ ರಮ್ಯವಾದ ಹಾಸಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಸದಾಶಿವನೇ ಚಾಪೆ ಅಂದರೆ ಹಲಗೆ, ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಷ್ಣು, ರುದ್ರ, ಈಶ್ವರರೆಂಬ ಮಂಚದ ನಾಲ್ಕು ಕಾಲುಗಳಿಂದಲೂ ಸದಾಶಿವಪರಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಮಂಚದ ಹಲಗೆಯುಳ್ಳ ಆಸನದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವವಳು. ಆದಿಶಕ್ತಿಯು ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ವರೂಪಿಣಿಯಾದುದರಿಂದ ಸದಾಶಿವನೆಂದರೆ, ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯೆಂದರೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಅಭೇದದಿಂದ ಅನುಸರಿಸುತ್ತದೆಯೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವಾದ ಹಲಗೆಯಲ್ಲೂ ಸಗುಣದಲ್ಲಿ ವಿಭಾಗವಾದ ಈಶ್ವರ, ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಷ್ಣು, ರುದ್ರ ಇವರುಗಳಿಗೆ ಆದಿಯಾಗಿ ತಾನು ಇರುತ್ತೇನೆಂಬ ಸೂಚನೆಗೆ ಈ ಚತುರ್ಮೂರ್ತಿಗಳ ಸ್ವರೂಪವಾದ ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಮಂಚದಲ್ಲೂ ಶ್ರೀ ಲಲಿತೆಯು ನೆಲೆಸಿರುವುದೇ "ಪಂಚಬ್ರಹ್ಮಾಸನಸ್ಥಿತಾ" ಎಂಬುದಾಗಿದೆ. ಈ ತತ್ವವು ನಮ್ಮ ದೇಹದಲ್ಲೂ ಇದೆ. ಮೂಲಾಧಾರ ಚಕ್ರವು ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ, ಅನಾಹತ ಚಕ್ರವು ವಿಷ್ಣುವಿಗೂ, ಆಜ್ಞಾ ಚಕ್ರವು ರುದ್ರನಿಗೂ ಸ್ಥಾನಗಳಾಗಿವೆ. ಆಜ್ಞಾಚಕ್ರದ ಮೇಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶವೆನಿಸುವ ಕಳೆಯೇ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸ್ಥಾನವಾಗಿದೆ. ಈ ಸಗುಣಗಳಿಗೆ ಆದಿಯಾಗಿರುವ ಶ್ರೀದೇವಿಯು ಸದಾಶಿವತತ್ವದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವ ಸ್ಥಾನವೇ ಸಹಸ್ರಾರವಾಗಿದೆ (ಎಲ್ಲ ಚಕ್ರಗಳಲ್ಲಿ ದೇವಿ ಹೇಗೆ ನೆಲೆಸುತ್ತಾಳೆ, ಶಿವ-ಶಿವೆಯರ ಮಹಿಮೆ ಏನು ಎಂಬುದನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ). ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವುದೇ ಪಂಚಬ್ರಹ್ಮಾಸನಗಳು. ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಷ್ಣು, ರುದ್ರ, ಈಶ್ವರ, ಸದಾಶಿವರು-ಈ ಐವರೂ ಈಶಾನ, ತತ್ಪುರುಷ, ಅಘೋರ, ವಾಮದೇವ, ಸದ್ಯೋಜಾತರು-ಈ ಐವರೂ ವಾಸುದೇವ, ಸಂಕರ್ಷಣ, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ, ಅನಿರುದ್ಧ, ನಾರಾಯಣರು-ಈ ಐವರೂ ಪಂಚಬ್ರಹ್ಮರು. ಈ ಪಂಚಬ್ರಹ್ಮಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದಂತಹ ಸ್ವರೂಪಿಣಿಯು ಈಕೆ.

ಲಲಿತೆಯನ್ನು ಶ್ವೇತಾಶ್ವತರ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಈ ಪರತತ್ವದ ಬಗ್ಗೆ ಕುರಿತು ಹೀಗೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. "ತ್ವಂ ಸ್ತ್ರೀ ತ್ವಂ ಪುಮಾನಸಿ, ತ್ವಂ ಕುಮಾರ, ವಾ ಕುಮಾರೀ, ತ್ವಾಂ ಜೀರ್ಣೋದಂಡೇನ ವಂಚಸಿ, ತ್ವಾಂ ಜಾತೋ ಭವಸಿ ವಿಶ್ವತೋ ಮುಖಃ" - ಅಂದರೆ ಸ್ತ್ರೀ, ನೀನು ಪುರುಷ, ನೀನು ಕುಮಾರ, ನೀನು ಕುಮಾರಿ, ನೀನು ಕೋಲನ್ನು ಹಿಡಿದು ತತ್ತರಿಸುತ್ತಿರುವ ಮುದುಕ, ನೀನು ಸರ್ವತೋಮುಖ, ಅಂದರೆ ಇಡೀ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವೇ ಲಲಿತೆ, ಪರತತ್ವ

ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ "ನೀಲಃ ಪತಂಗೋ ಹರಿತೋ ಲೋಹಿತಾಕ್ಷಸ್ತಡಿದರ್ಭಋತವಃ ಸಮುದ್ರಃ". ನೀನು ನೀಲವಾದ ಪತಂಗ, ಕೆಂಪಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಹಸಿರು ಬಣ್ಣದ ಗಿಳಿ. ಗುಡುಗುತ್ತಿರುವ ಮೋಡ, ಋತುಗಳೂ ನೀನೇ, ಸಮುದ್ರವೂ ನೀನೇ ಎಂದು ರಮ್ಯವಾಗಿ ಪರತತ್ವದ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಲಲಿತೆಯು ಹೇಗಿರುವಳೆಂದರೆ "ನಿಜಾರುಣ ಪ್ರಭಾಪೂರಾ ಮಜ್ಜದ್ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಮಂಡಲಾ" – ಅವಳು ಉದಯಿಸುತ್ತಿರುವ ಬಾಲಸೂರ್ಯನಂತೆ ನಸುಗೆಂಪುಳ್ಳವಳು. ವಸ್ತ್ರಾಭರಣಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅರುಣಾರುಣವಾಗಿದೆ. "ಮನೋರೂಪೇಕ್ಷು ಕೋದಂಡಾ" ಮನೋರೂಪವಾದ ಕಬ್ಬಿನ ಬಿಲ್ಲು ಕೋದಂಡವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವಳು, "ಕ್ರೋಧಾಕಾರಾಂಕುಶೋಜ್ವಲಾ" – ಕ್ರೋಧರೂಪವಾದ ಅಂಕುಶ ಹಿಡಿದಿರುವವಳು. ಅವಳ ಮನಸ್ಸು ಕಬ್ಬಿನ ಬಿಲ್ಲು, ರಾಗವೇ ಪಾಶ, ದ್ವೇಷವೇ ಅಂಕುಶ, ಪಂಚತನ್ಮಾತ್ರೆಗಳೇ ಪುಷ್ಪಬಾಣಗಳು ಅವಳ ಅಸ್ತ್ರಗಳು.

"ಚಂಪಕಾಶೋಕ ಪುನ್ನಾಗಸೌಗಂಧಿಕಲಸತ್ಕಚಾ" – ಚಂಪಕ, ಅಶೋಕ, ಪುನ್ನಾಗ, ಸೌಗಂಧಿಕಾ ಮುಂತಾದ ಪುಷ್ಪಗಳಿಂದ ಅವಳ ಕೇಶಪಾಶ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿದೆ.

"ಅಷ್ಟಮೀ ಚಂದ್ರವಿಭ್ರಾಜ" – ಅಷ್ಟಮೀಚಂದ್ರನಂತೆ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿರುವ ಅವಳ ಮುಖಚಂದ್ರಕ್ಕೆ ಕಸ್ತೂರಿ ತಿಲಕವು ಕಳಂಕಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ.

"ವಕ್ತ್ರ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಪರಿವಾಹ ಚಲನ್ಮೀನಾಭಲೋಚನಾ" – ತನ್ನ ಮುಖಶ್ರೀ ಎಂಬ ಜಲಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ಅವಳ ಕಣ್ಣುಗಳು ಮೀನುಗಳಂತೆ ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವುವು.

"ತಾರಾಕಾಂತಿ ತಿರಸ್ಕಾರಿ ನಾಸಾಭರಣ ಭಾಸುರಾ" – ನಕ್ಷತ್ರಕಾಂತಿಯನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ ಮೂಗಿನ ಆಭರಣದಿಂದ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿರುವವಳು. ಮೂಗಿನ ಆಭರಣವು ಮುತ್ತು ಮಾಣಿಕ್ಯ (ರವಿ, ಚಂದ್ರ)ಗಳಿಂದ ಮಾಡಿರುವುದು.

"ತಾಟಂಕಯುಗಲೀಭೂತ ತಪನೋಡುಪ ಮಂಡಲಾ" – ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಮಂಡಲಗಳನ್ನೇ ಕಿವಿಯ ಎರಡು ಆಭರಣಗಳನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳವಳು, ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರೇ ಅವಳ ಎರಡು ಕುಚಗಳು, ಕಣ್ಣುಗಳು ಹಾಗೂ ಕರ್ಣಾಭರಣಗಳು ಎಂದು ಶೃತಿ ಹೇಳುತ್ತದೆ.

"ನಿಜ ಸಲ್ಲಾಪ ಮಾಧುರ್ಯ ವಿನಿರ್ಭರ್ತ್ಸಿತಕಚ್ಛಪೀ" – ದೇವಿಯ ಸಲ್ಲಾಪ ಮಾಧುರ್ಯವು ಸರಸ್ವತಿಯ ಕಚ್ಛಪೀ ವೀಣೆಯನ್ನು ಮೀರಿಸಿದೆ. ವಿಶ್ವಾವಸುವಿನ ವೀಣೆಗೆ ಬೃಹತೀ ಎಂದೂ, ತುಂಬುರುವಿನ ವೀಣೆಗೆ ಕಲಾವತೀ ಎಂದೂ, ನಾರದನ ವೀಣೆಗೆ ಮಹತೀ ಎಂದೂ ಸರಸ್ವತಿಯ ವೀಣೆಗೆ ಕಚ್ಛಪೀ ಎಂದೂ ಹೆಸರುಗಳುಂಟು. ಸರಸ್ವತಿಯ ಕಚ್ಛಪೀ ವೀಣೆಯಲ್ಲಿ ಶುಕಸಾರಿಕಾದಿ ಪಕ್ಷಿಗಳ ಮಾತಿನಂತೆ ವರ್ಣಗಳ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತತೆ ಇದೆ. ಸರಸ್ವತಿಯು ಪಶುಪತಿಯ ಲೀಲಾಗೀತೆಗಳನ್ನು ವೀಣೆಯಲ್ಲಿ ನುಡಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಎಲ್ಲರೂ ತಲೆಯನ್ನು ಅಂತಃಸಂತೋಷದಿಂದ ಅಲ್ಲಾಡಿಸುತ್ತಾ ಹೊಗಳಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರೆ, ಮಾತಿನ ಮಾಧುರ್ಯದಿಂದ ಅವಳ ವೀಣೆ ತಂತೀ ಕಲರವವೂ ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಆಗ ವಾಣಿಯು ತನ್ನ ವೀಣೆಯನ್ನು ಗವುಸಿನಿಂದ ಮುಚ್ಚುತ್ತಾಳೆ. "ವಿಪಂಚ್ಯಾಗಾಯಂತೀ ವಿವಿಧ ಮಸದೀನಂ ಪಶುಪತೇಸ್ತಯಾರಬ್ಧೇ ವಕ್ತುಂ ಚಲಿತ ಶಿರಸಾ ಸಾಧುಪಚನೇ ತದೀಯೇರ್ಮಾದುರ್ಯೈರಪಲಷ್ಟಿತ ತಂತ್ರೀಕಲರವಾಂ ನಿಜಾಂ ವೀಣಾಂ ವಾಣೀ ನಿಚುಲಯತಿ ಚೋಲೇನ ನಿಭೃತಮ್" ಎಂದು ಸೌಂದರ್ಯ ಲಹರಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಶಂಕರ ಭಗವತ್ಪಾದರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಅವಳು ಶಾಸ್ತ್ರದ ಸಾರಳು. ಛಂದಸ್ಸಿನ ಸಾರಭೂತಳು. ಚೈತನ್ಯಕುಸುಮಪ್ರಿಯಳು. ತತ್ವಮಯಿಯು. ತತ್ವಾರ್ಥಸ್ವರೂಪಿಣಿ. ಜನ್ಮಮೃತ್ಯುಜರಾರೋಗಗಳಿಂದ ತಪ್ತರಾದವರಿಗೆ ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಕೊಡುವವಳು, ಮನೋರಥಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವಳು. "ಭಂಡಾಸುರ ಪದೋದ್ಯುಕ್ತಾ ಶಕ್ತಿಸೇನಾ ಸಮನ್ವಿತಾ" – ಭಂಡಾಸುರನನ್ನು ವಧಿಸಲು ಉದ್ಯುಕ್ತವಾದ ಶಕ್ತಿಸೇನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವವಳು ಅವಳು ಬಂದಿದ್ದೇ "ದೇವಕಾರ್ಯ ಸಮುದ್ಯತಾ" ದೇವತಾಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ.

ಚಿತ್ರಕರ್ಮನೆಂಬ ಗಣೇಶನು ಮನ್ಮಥನ ಬೂದಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಚಿತ್ರಾಕಾರದ ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನನ್ನು ಮಾಡಿದ. ಇದನ್ನು ನೋಡಿ ಬ್ರಹ್ಮನು "ಭಂಡ್ ಭಂಡ್" ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಭಂಡನೆಂದರೆ ಲಜ್ಜೆಗೇಡಿತನ. ಅವನು ಅಸುರನೂ ಆದನು. ಮಹಾಬಲನಾದ ಭಂಡನು ರುದ್ರಕೋಪಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ರೌದ್ರನಾಗಿ ದಾನವನಾದನು. ಅವನನ್ನು ಆಕೆ ಸಂಹರಿಸಲಿಲ್ಲ. ಅವನಲ್ಲಿದ್ದ ಲಜ್ಜೆಗೇಡಿತನವನ್ನು ಅಸುರತ್ವವನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದಳು.

ಇಂತಹ ಜಗನ್ಮಾತೆಯು ಶಿವಶಕ್ತಿಯ ಸ್ವರೂಪ ಹೇಳುವಾಗ 36 ತತ್ವಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಐದು ಮುಖ್ಯವಾದುವು. ಅವುಗಳೆಂದರೆ ಶಿವ, ಶಕ್ತಿ, ನಾದ, ಬಿಂದು, ಶುದ್ಧವಿದ್ಯೆ. ಶಿವನು ಪ್ರಕಾಶಸ್ವರೂಪನು. ಎಂದರೆ ಶುದ್ಧಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನು. ಶಕ್ತಿಯು ವಿಮರ್ಶಸ್ವರೂಪಳು. ನಾದಬಿಂದುಗಳು ಸೃಷ್ಟಿಯ ಉನ್ಮುಖಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. ಅವಳು ಶಿವಶಕ್ತ್ಯೈಕರೂಪಿಣೀ, ಶಿವಮೂರ್ತಿಃಸ್ವಪ್ರಕಾಶಾ ವಿಮರ್ಶರೂಪಿಣೀ, ನಾದರೂಪಿಣೀ, ಬಿಂದುಮಂಡಲವಾಸಿನೀ, ಇಚ್ಛಾಶಕ್ತಿ, ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿ, ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿಸ್ವರೂಪಿಣಿ ಎಂಬ ನಾಮಗಳು ಶಿವಶಕ್ತಿಗಳ ಏಕತ್ವವನ್ನು, ಪ್ರಕಾಶ ವಿಮರ್ಶಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನೂ ಇತರ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಪರಿಣಾಮಗಳನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಅವಳು ಮಾತೃಕಾವರ್ಣರೂಪಿಣೀ. ಪರಾ, ಪಶ್ಯಂತೀ, ಮಧ್ಯಮಾ, ವೈಖರೀರೂಪಾ ಸಂಯೋಜಿತದಿಂದಿರುವಳು. ಶ್ರೀಮಧ್ಭಾಗವಕೂಟ್ಯೈಕಸ್ವರೂಪ ಮುಖ ಪಂಕಜಾ, ಕಠಾಂಧಃಪಟಿಪರ್ಯಂತ ಮಧ್ಯಕೂಟಸ್ವರೂಪಿಣೀ ಶಕ್ತಿಕೂಟ್ಯೈಕತಾಪನ್ನ ಕಟ್ಯಧೋಭಾಗಧಾರಿಣೀ ಎಂಬವುಗಳೂ ಸಹ ಶ್ರೀ ಶೋಡಶಾಕ್ಷರೀ ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದೆ.

ಭೂತ ಭೌತಿಕ ಮಾತೃಕೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶಕ್ತಿಯು ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿದ್ದು ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ನಡೆಸುವಂತೆ ಮನುಷ್ಯ ಶರೀರದಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದೆ. ಮಾನವರಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿರುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುವುದೇ ಇದರ ಮುಖ್ಯ ಸಾಧನೆಯಾಗಿದೆ.

ಅವಳು ಸಮಯಾಚಾರದಲ್ಲಿ ತತ್ಪರಳಾಗಿರುವಳು. ರುದ್ರಯಾಮಲದಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಉಪದಿಷ್ಟವಾದ ಆಚಾರಗಳಿಗೆ ಸಮಯಾಚಾರವೆಂದು ಹೆಸರು.

ಗುರುಕಟಾಕ್ಷದಿಂದ ದೀಕ್ಷಾಬದ್ಧನು ಷಡ್ವಿಧವಾದ ಐಕ್ಯತೆ ಅಥವಾ ಚತುರ್ವಿಧವಾದ ಐಕ್ಯದ ಅನುಸಂಧಾನದಾರ್ಢ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ನಂತರ ಮಹಾವೇಧ ಎಂಬ ಸಂಸ್ಕಾರ ಪಡೆದ ಮೇಲೆ ಮಹಾನವಮಿಯ ದಿನ ದೇವಿಯು ಮೂಲಾಧಾರಚಕ್ರದಿಂದ ಎದ್ದು ಸ್ವಾಧಿಷ್ಠಾನ ಹಾಗೂ ಮಣಿಪುರ ಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಳಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಈ ಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ದೇವಿಗೆ ಮಣೆ ಹಾಕಿ ಪಾದ್ಯದಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ಆಭೂಷಣದವರೆಗೆ ಉಪಚಾರ ಮಾಡಿ ಅರ್ಪಿಸಬೇಕು.ಶೋಡಶೋಪಚಾರ ಪೂಜೆ ಹೇಳಬೇಕು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಅವಳನ್ನು ಅನಾಹತ (ಹೃದಯ) ಚಕ್ರಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ತಾಂಬೂಲದವರೆಗೆ ಸೇವಿಸಬೇಕು. ಅನಂತರ ವಿಶುದ್ಧಿ ಚಕ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಚಂದ್ರಕಲಾರೂಪವಾದ ಮಣಿಗಳಿಂದ ದೇವಿಯನ್ನು ಸಂತುಷ್ಟಿಗೊಳಿಸಬೇಕು. ಆನಂತರ ಆಜ್ಞಾಚಕ್ರ ಅಲ್ಲಿ ನೀರಾಜನದಿಂದ ಅವಳನ್ನು ಪೂಜಿಸಬೇಕು. ಕೊನೆಗೆ ಸಹಸ್ರದಳ ಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ ಸಹಸ್ರಾರು ಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಸರಘಾ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವಳನ್ನು ಸದಾಶಿವನೊಂದಿಗೆ ಸಂಯೋಜಿಸಬೇಕು. ಆನಂತರ ತೆರೆಯಿಂದ ಮುಚ್ಚಿ ಭಗವತಿಯು ಹಿಂತಿರುಗಿ ಮೂಲಾಧಾರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವವರೆಗೂ ಸಾಧಕನು ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಮಂದಿರದಲ್ಲಿರಬೇಕು. ಈ ಅನುಸಂಧಾನಕ್ರಮವನ್ನು ಗುರುವಿನಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇದೇ ಸಮಯಾಚಾರ. ಅಲ್ಲದೆ ಧರ್ಮಮಾರ್ಗವು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿ. ಇದನ್ನು ಶ್ರೀ ಶಂಕರಭಗವತ್ಪಾದರು ಸೌಂದರ್ಯ ಲಹರಿಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

"ಮೂಲಾಧಾರೇಕನಿಲಯಾ" - ಮೂಲಾಧಾರದಲ್ಲಿ ಸರ್ಪದಂತೆ ಸುತ್ತಿಕೊಂಡು ಸುಪ್ತವಾಗಿರುವ ಕುಂಡಲಿನೀ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಮೇಲೆ ಮೇಲಿರುವ ಚಕ್ರಗಳ ಮೂಲಕ ಸಹಸ್ರಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಪರಶಿವನೊಂದಿಗೆ ಐಕ್ಯ ಹೊಂದುವುದೇ ಈ ಕುಂಡಲಿನೀ ಯೋಗದ ಚರಮೋದ್ದೇಶ. ಈ ಚಕ್ರಗಳು ನಮ್ಮ ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ

ಸ್ನಾಯುಖಂಡಗಳನ್ನು ಎಲುಬಿಗೆ ಬಿಗಿಯುವ ತಂತುಗಳ ಜಾಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬಾರದು. ಈ ಚಕ್ರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಭೌತಕೇಂದ್ರಗಳು. ಇವುಗಳಿಗೆ ಪದ್ಮಗಳೆಂದೂ ಹೆಸರಿದೆ. ಎಂಟು ಚಕ್ರಗಳು ವಿಶೇಷವಾಗಿದ್ದರೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಆರನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅವುಗಳೆಂದರೆ ಮೂಲಾಧಾರ, ಸ್ವಾದಿಷ್ಠಾನ, ಮಣಿಪೂರ, ಅನಾಹತ, ವಿಶುದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಆಜ್ಞಾಚಕ್ರ. ಈ ಆರು ಚಕ್ರಗಳು ಪುನಃ ಮೂರು ಭಾಗಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಬೆನ್ನುಮೂಳೆಯ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಮೂಲಾಧಾರಕ್ಕೂ, ಜನನೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ವಾಧಿಷ್ಠಾನಕ್ಕೂ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಖಂಡವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದರ ಮೇಲಿರುವುದು ಬ್ರಹ್ಮಗ್ರಂಥಿ. ಅಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮಗ್ರಂಥಿಯನ್ನು ಬೇಧಿಸುವವಳು.

ನಾಭಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಮಣಿಪೂರಕ್ಕೂ, ಹೃದಯದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಅನಾಹತಕ್ಕೂ ನಡುವೆ ಇರುವ ಪ್ರದೇಶವು ಸೂರ್ಯಖಂಡವೆನಿಸುವುದು. ಇದರ ಮೇಲಿರುವುದು ವಿಷ್ಣುಗ್ರಂಥಿ. ಅಂತಹ ವಿಷ್ಣುಗ್ರಂಥಿಯನ್ನು ಬೇಧಿಸುವವಳು. ಕಂಠದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ವಿಶುದ್ಧ ಚಕ್ರಕ್ಕೂ, ಭ್ರೂಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಆಜ್ಞಾಚಕ್ರಕ್ಕೂ ನಡುವೆ ಇರುವ ಪ್ರದೇಶವು ಚಂದ್ರಖಂಡವೆನಿಸುವುದು. ಇದರ ಮೇಲಿರುವುದು ರುದ್ರಗ್ರಂಥಿ. ಈ ರುದ್ರಗ್ರಂಥಿಯನ್ನು ಬೇಧಿಸುವವಳು. ಈ ಷಟ್‌ಚಕ್ರದ ಮೇಲಿರುವ ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸಹಸ್ರಾರವಿದೆ. ಇದೇ ಶಿವಶಕ್ತಿಯರ ಸ್ಥಾನ. "ಮೂಲಾಧಾರೇಕ ನಿಲಯಾ" ಅಂದರೆ ಮೂಲಾಧಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ನೆಲೆಸಿರುವವಳು, ಅಂದರೆ ಶ್ರೀಕುಂಡಲಿನೀ ಶಕ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರೀದೇವಿ ಲಲಿತೆಯು. ಅದು ಅವಳ ಮುಖ್ಯತಾಣವೆಂದಾಯಿತು. ಮೂಲಾಧಾರವೆಂದರೆ ಚತುರ್ದಳ ಪದ್ಮ. ಅದರ ಕರ್ಣಿಕೆಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕುಲಕುಂಡವೆಂಬ ಬಿಂದುವಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಕುಂಡಲಿನಿಯು ಮುಖವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಯಾವಾಗಲೂ ಸುಪ್ತಳಾಗಿರುತ್ತಾಳೆ. ಸುಷುಮ್ನೆಗೆ ಮೂಲವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಕುಂಡಲಿನಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಮೂಲಾಧಾರವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು.

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವ ಮೂರು ಖಂಡಗಳೂ ಪಂಚದಶಾಕ್ಷರೀ ಮಂತ್ರದ ಮೂರು ಕೂಟಗಳಿಗೂ ಪರಸ್ಪರ ಸಾಮ್ಯವಿದೆ. ಇವುಗಳನ್ನೇ
ಮೂಲಾಧಾರೇಕನಿಲಯಾ ಬ್ರಹ್ಮಗ್ರಂಥಿ ವಿಬೇಧಿನೀ,
ಮಣಿಪೂರಾಂತರುದಿತಾ ವಿಷ್ಣುಗ್ರಂಥಿ ವಿಬೇಧಿನೀ,
ಆಜ್ಞಾಚಕ್ರಾಂತರಾಲಸ್ಥಾ ರುದ್ರಗ್ರಂಥ ವಿಬೇಧಿನೀ,
ಸಹಸ್ರಾರಾಂಬುಜಾರೂಢಾ ಇವೇ ಮೊದಲಾದುವು.

ಅವಳು ಭಕ್ತಿಪ್ರಿಯಾ, ಭಕ್ತಿಗಮ್ಯಾ, ಭಕ್ತಿವಶ್ಯಾ, ಭಯಾಪಹಾ, ಶಾಂಭವೀ, ಶರ್ವಾಣೀ, ಶರ್ಮದಾಯಿನೀ, ಶಾಂಕರೀ, ಶ್ರೀಕರೀಸಾಧ್ವೀ, ಶರಚ್ಚಂದ್ರ ನಿಭಾನನಾ, ಶಾತೋದರೀ, ಶಾಂತಿಮತೀ, ನಿರಾಧಾರಾ, ನಿರಂಜನಾ, ನಿರ್ಲೇಪಾ, ಅಂದರೆ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳದೇ ಇರುವವಳು. "ನಮೇ ಕರ್ಮಾಣಿ ಲಿಂಪಂತಿ" ಎನ್ನುವ ಹಾಗೆ ನಿರ್ಲೇಪಳು, ನಿರ್ಮಲಾ, ನಿತ್ಯಶುದ್ಧಳು, ನಿತ್ಯಾ, ನಿರಾಕಾರಾ, ಸಾಕಾರಾ, ನಿರಾಕುಲಾ, ನಿರ್ಗುಣಾ, ನಿಷ್ಕಲಾ, ನಿಷ್ಕಾಮಾ, ನೀರಾಗಾ, ನಿತ್ಯಮುಕ್ತಾ, ನಿರ್ವಿಕಾರಾ, ನಿಷ್ಪ್ರಪಂಚಾ, ನಿತ್ಯಶುದ್ಧಾ, ನಿತ್ಯಬುದ್ಧಾ, ನಿರಂತರಾ, ನಿಷ್ಕಳಂಕಾ, ನಿಶ್ಚಿಂತಾ, ನಿರಹಂಕಾರಾ, ನಿಷ್ಪಾಪಾ, ನಿರ್ಭಾವಾ, ಭವನಾಶಿನೀ, ನಿರ್ನಾಶಾ, ದುರ್ಗಾ (ದುರಿತಾನಿ ದೂರಂ ಕರೋತಿಸಾ ದುರ್ಗಾ) ದುಃಖಹಂತ್ರೀ, ಸುಖಪ್ರದಾ, ಸರ್ವಜ್ಞಾ, ಸರ್ವಮಂಗಳಾ, ಸರ್ವೇಶ್ವರೀ, ಮನೋನ್ಮನೀ, ಸರ್ವಯಂತ್ರಾತ್ಮಿಕಾ, ಸರ್ವತಂತ್ರಾತ್ಮಿಕೆ, ಮಾಹೇಶ್ವರೀ, ಮಹಾದೇವೀ, ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ, ಮೃಡಪ್ರಿಯಾ, ಮಹಾಪೂರಾ, ಮಹಾಮಯಾ, ಮಹಾಸಿದ್ಧೀ, ಪಾರ್ವತೀ, ಪದ್ಮನಯನಾ, ಚಾರುರೂಪಾ, ಚಾರುಹಾಸಾ ಅಂದರೆ ಸುಂದರವಾದ ಲಾವಣ್ಯ ಮುಗುಳ್ನಗೆಯುಳ್ಳವಳು.

ಯಂತ್ರಾತ್ಮಿಕಾ ಅಂದರೆ ಯಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಚಕ್ರಕ್ಕಿಂತ ಉತ್ತಮವಾದುದು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಶ್ರೀಚಕ್ರಕ್ಕೂ ಮಹೇಶ್ವರಿಗೂ ಭೇದವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಪುರಾಣ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಶ್ರೀಚಕ್ರವು ಶಿವಶಕ್ತಿಯರ ಸಂಜ್ಞೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಇಡೀ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ-ಪಿಂಡಾಂಡಗಳ ಮತ್ತು ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಸಂಜ್ಞೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾರು ಪ್ರತಿದಿನ ಒಂಬತ್ತು ಸಲ

ವರ್ಣಮಾಲೆಯನ್ನು ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೋ ಅವರಿಗೆ ದೇವಿ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಒಲಿಯುತ್ತಾಳೆ.

ಈ ಶ್ರೀಚಕ್ರವು ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ರೇಖಾಕೃತಿ. ಇದು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಿಂದುವಿರುವ ವೃತ್ತದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಈ ವೃತ್ತದಲ್ಲಿ ಕೆಳಗಡೆ ತುದಿಯುಳ್ಳ ಐದು ಕೋನಗಳೂ, ಮೇಲುಗಡೆ ತುದಿಯುಳ್ಳ ನಾಲ್ಕು ತ್ರಿಕೋನಗಳೂ ಇವೆ. ಶಕ್ತಿಸೂಚಕವಾದ ಐದು ತ್ರಿಕೋನಗಳು ಶಿವಯುವತಿಯರೆಂದೂ, ಶಿವಸೂಚಕವಾದ ನಾಲ್ಕು ತ್ರಿಕೋನಗಳು ಶ್ರೀಕಂಠರೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಈ ನವತ್ರಿಕೋನವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ವೃತ್ತವು ಪುನಃ ಪದ್ಮಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಸಮಾನ ಕೇಂದ್ರವುಳ್ಳ ಎರಡು ವೃತ್ತಗಳಿಂದ ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ವೃತ್ತವು ಅಷ್ಟದಳಪದ್ಮವೂ, ಎರಡನೆಯ ವೃತ್ತವು ಷೋಡಶದಳ ಪದ್ಮವೂ ಆಗಿದೆ. ಈ ಷೋಡಶದಳ ಪದ್ಮವು ಪುನಃ ನಾಲ್ಕು ಆವರಣ ರೇಖೆಗಳಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಕೊನೆಗೆ ಈ ಆಕೃತಿಯು ಮೂರು ರೇಖೆಗಳುಳ್ಳ ಚಚ್ಚೌಕದಿಂದ ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಶ್ರೀಚಕ್ರಕ್ಕೆ ಚಕ್ರಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಒಂಬತ್ತು ಭಾಗಗಳಿವೆ. ಲಯ ಕ್ರಮದ ಪ್ರಕಾರ ಎಂದರೆ ಹೊರಗಿನಿಂದ ಒಳಕ್ಕೆ ಹೋದರೆ: (1) ಮೂರು ರೇಖೆಗಳುಳ್ಳ ಸಮ ಚತುಷ್ಕೋನ (2) ಮೂರು ವೃತ್ತಗಳು (3) ಹದಿನಾರು ದಳಗಳ ಪದ್ಮ (4) ಏಳು ದಳಗಳ ಪದ್ಮ (5) 14 ತ್ರಿಕೋನಗಳಿರುವ ಚಕ್ರ (ಚತುರ್ದಶಾರ) (6) ಹತ್ತು ತ್ರಿಕೋನಗಳಿರುವ ಎರಡು ಚಕ್ರಗಳು (ದಶಾರ ಯುಗ್ಮ) (7) ಎಂಟು ತ್ರಿಕೋನಗಳಿರುವ ಚಕ್ರ (ಅಷ್ಟಕೋನ) (8) ತ್ರಿಕೋನ (9) ಬಿಂದು.

ಈ ಒಂಬತ್ತು ಚಕ್ರಗಳಿಗೆ ಆವರಣ ದೇವತೆಗಳು ಅಧಿಷ್ಠಾತೃಗಳಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಬಿಂದುವಿನಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದು ನಿತ್ಯದೇವತೆಗಳು ದೇವಿಯನ್ನು ಆವರಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಸರ್ವಾನಂದಮಯವೆನಿಸಿದ ಮಧ್ಯಬಿಂದುವು ಲಲಿತಾಂಬಿಕೆಯಾದ ಕಾಮೇಶ್ವರ-ಕಾಮೇಶ್ವರಿಯ ಸಂಜ್ಞೆಯಾಗಿದೆ. ಈ ರೀತಿ ಶ್ರೀಚಕ್ರವು ತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರದ ಸಮಸ್ತ ತತ್ವಗಳ ಪ್ರತೀಕವಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀಚಕ್ರರಾಜನಿಲಯಾ, ಚಕ್ರರಾಜನಿಕೇತನಾ, ತ್ರಿಕೋನಗಾ, ತ್ರಿಕೋನಾಂತರ ದೀಪಿಕಾ ಎಂಬ ನಾಮಗಳಿಂದ ಸಹಸ್ರನಾಮಗಳು ಶ್ರೀಚಕ್ರಸ್ಥಳಾದ ಭಗವತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಭಕ್ತಿಪ್ರಿಯಾ, ಭಕ್ತಿಗಮ್ಯಾ, ಭಕ್ತಿವಶ್ಯಾ ಮುಂತಾದುವು ಭಕ್ತಿ ಪ್ರಸನ್ನತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

ಲಲಿತೆಯು ಅಂತರ್ಮುಖ ಸಮಾರಾಧ್ಯಾ ಬಹಿರ್ಮುಖ ಸಾದುರ್ಲಭಾ. ಅವಳು ಅಂತರ್ಮುಖಿಗಳಿಂದ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವವಳು. ಯಾರ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಗಳು ಸ್ವಾತ್ಮ ಪ್ರವಣತೆ ಹೊಂದಿವೆಯೋ ಅವರಿಗೆ ದೇವಿಯ ಉಪಾಸನೆ ಸುಲಭ. ಅಂತರ್ಮುಖವೆಂದರೆ ಆತ್ಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಸಾಯುಜ್ಯ ಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವವಳು. ಸಮಾರಾಧ್ಯವೆಂದು ಇರುವುದರಿಂದ "ಸಮಾಧಿಸ್ಸಮತಾವಸ್ಥಾಜೀವಾತ್ಮ ಪರಮಾತ್ಮನೋ" ಎಂಬ ನ್ರುತ್ಯಾಧಾರದಂತೆ ಜೀವನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನಾಗಲು ಅಂತರ್ಮುಖದ ಆರಾಧನಾ ರೂಪವಾಗಿರುವುದು.

ಬಹಿರ್ಮುಖ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವಣತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವರಿಗೆ ದೇವಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವ ಅಸಾಧ್ಯ ಚಂಚಲಚಿತ್ತರಿಗೆ ಸುಲಭಸಾಧ್ಯವಾದ "ತರಲಕರಣಾ ನಾಮ ಸುಲಭಾ" ಎಂದು ಸೌಂದರ್ಯ ಲಹರಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಬಹಿರ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಅರ್ಚನೆ ಮುಂತಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪಿಣಿಯಾದ ಶ್ರೀದೇವಿಯು ದುರ್ಲಭವಾದವಳು. ಒಳಗಡೆಯ ಜ್ಞಾನಚಕ್ಷು ತೆರೆಯದೆ ಸಗುಣಮೂರ್ತಿಯಾದ ಶ್ರೀದೇವಿಯ ದರ್ಶನವು ಕೂಡಾ ಬಹಿರ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ದುರ್ಲಭವಾದುದು. ಭಗವತಿಯ ನಾಮಗಳ ತತ್ವ ಸಮರ್ಥನೆಗೆ ಶ್ರೀಶಂಕರಭಗವತ್ಪಾದರು ಸರ್ವ ವೇದಾಂತ

ಸಿದ್ಧಾಂತ ಸಾರ ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ :

“ದೇವರ್ಷಿ ಪಿತೃಮರ್ತ್ಯರ್ಣ ಬಂಧ ಮುಕ್ತಾಸುಕೋಟಿಶಃ
ಭವ ಬಂಧಮುಕ್ತಾಸ್ತು ಯಃಕಶ್ಚಿದ್ಬ್ರಹ್ಮವಿತ್ತಮಃ
ಅಂತರ್ಬಂಧೇನಬದ್ಧಸ್ಯ ಕಿಂ ಬಹಿರ್ಬಂಧಮೋಚನೈಃ
ತದಂತರ್ಬಂಧಮುಕ್ತ್ಯರ್ಥಂ ಕ್ರಿಯಾಂತಾಂಕೃತಿಭಿಃ ಕೃತಿಃ”

ಅಂದರೆ ಕರ್ಮಕಾಂಡದಂತೆ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ದೇವ, ಋಷಿ, ಪಿತೃ ಮುಂತಾದ ಯಜ್ಞಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನದ ಋಣಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿದವರು ಕೋಟ್ಯಾಂತರ ಜನಗಳು ಸಿಕ್ಕುವರು. ಅಜ್ಞಾನ ಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿದ ಜ್ಞಾನಿಯು ಎಲ್ಲೋ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಿರುತ್ತಾರೆ. ಒಳಗಡೆ ಅಜ್ಞಾನದ ಬಂಧನವಿರುವಾಗ ಹೊರಗಡೆ ಆರಾಧನಾ ಯಜ್ಞ ಮುಂತಾದ ಕರ್ಮಬಂಧನಗಳ ಋಣವಿಮುಕ್ತತೆಯಿಂದ ಅಜ್ಞಾನ ನಿವರ್ತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಂತರ್ಬಂಧನದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗುವ ವೇದಾಂತ ಶ್ರವಣ, ಮನನ, ಧ್ಯಾನಾಭ್ಯಾಸಸ್ವರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಮಾಡುತ್ತಿರಬೇಕು. ಅಂತರ್ಮುಖದ ದಾರಿಯೇ ಮಂಡಲ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ “ಅಂತರ್ಲಕ್ಷ್ಯಂ ಜಲಜ್ಯೋತಿಸ್ವರೂಪಂ ಭವತಿ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಅಮೃತಸ್ವರೂಪವಾಗಿಯೂ, ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶಸ್ವರೂಪವಾಗಿಯೂ ಜನನ ಮರಣ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು ಎಂದರ್ಥ.

“ಅಭ್ಯಾಸಾತಿಶಯಜ್ಞಾತಾ” – ಅಭ್ಯಾಸದ ಅತಿಶಯದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವವಳು. ನಿದ್ರೆ ಬರುವವರೆಗೆ, ಸಾಯುವವರಿಗೆ ವೇದಾಂತ ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಕಾಲವನ್ನು ಕಳೆಯಬೇಕು.

ಆಸುಪ್ತೇ ರಾಮೃತೇಃ ಕಾಲಂ ನಯೇದ್ವೇದಾಂತ ಚಿಂತಯಾ” ಎಂದು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮೈಕ್ಯಾನುಸಂಧಾನದ ಅಭ್ಯಾಸಾತಿಶಯದಿಂದ ದೇವಿಯು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವವಳು. “ಆವೃತ್ತಿರಸಕೃದುಪದೇಶಾತ್” ಎಂದು ವೇದಾಂತ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಜ್ಞಾನವೇ ಅಂಗಗಳಾಗಿ ಉಳ್ಳವಳೂ, ವಿದ್ಯೆಯೇ ಆತ್ಮವಾಗಿರುವವಳೂ, ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಆಸ್ಪದವಾಗಿರುವವಳೂ ಆದ ದೇವಿಯು ಧ್ಯಾನದಿಂದ ನೋಡಲ್ಪಡುವವಳು, ದೀರ್ಘಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಆತ್ಮೈಕ್ಯದ ಮೂಲಕ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವವಳು.

“ಧ್ಯಾನೇಕದೃಶ್ಯಾಜ್ಞಾನಾಂಗೀ ವಿದ್ಯಾತ್ಮಾ ಹೃದಯಾಸ್ಪದಾ ।
ಆತ್ಮೈಕ್ಯಾದ್ವ್ಯಕ್ತಿ ಮಾಯಾತಿ ಚಿರಾನುಷ್ಠಾನ ಗೌರವಾತ್”

ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಪುರಾಣವೇ ಹೇಳಿದೆ.

“ಷಡಧ್ವಾತೀತರೂಪಿಣೀ” ಶ್ರೀಕುಂಡಲಿನೀಶಕ್ತಿಯ ಆರು ವಿಧ ತತ್ವ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ದಾಟಿರುವವಳು ಅಂದರೆ ಧ್ಯಾನಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುತ್ತಾ ಶ್ರೀಕುಂಡಲಿನೀ ಶಕ್ತಿಯು ಮೂಲಾಧಾರಾದಿ ಷಟ್ಚಕ್ರಗಳ ತತ್ವಗಳನ್ನು ದಾಟಿಕೊಂಡು, ಏಳನೆಯದಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ಥಾನವಾದ ಸಹಸ್ರಾರ ಕಮಲವನ್ನು ಸೇರಿ ತನ್ನ ಪದವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪಿಣಿ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಇದೇ ಮಾನವನಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಮೋಕ್ಷದ ಸ್ಥಿತಿಯು. ಇದೇ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಪುರಾಣದಂತೆ ಷಡದ್ವಾತೀತರೂಪಿಣೀ ತತ್ವವಾಗಿದೆ. “ಆವ್ಯಾಜಕರುಣಾಮೂರ್ತಿ” – ದೇವಿಯ ಕಾರುಣ್ಯವುನಿರ್ಹೇತುಕವೂ ಅಸೌಸಾಧಿಕವೂ ಆಗಿದೆ. ಜಯತಿಕರುಣಾಕಾಚಿದರುಣಾ” ಎಂದು ಅಭಿಯುಕ್ತರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. “ಅಜ್ಞಾನ ಧ್ವಾಂತದೀಪಿಕಾ” ಅಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಕತ್ತಲೆಗೆ ದೀಪವಾಗಿರುವವಳು. ಅವರಿಗೆ ಅನುಕಂಪೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಬೇಕು. ನಾನು ಅವರ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಜ್ಞಾನದೀಪದಿಂದ ಅಜ್ಞಾನಜನ್ಯವಾದ ತಮಸ್ಸನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ.

“ತೇಷಾಮೇವಾನುಕಂಪಾರ್ಥ ಮಹಾಜ್ಞಾನಜಂತಮಃ ।
ನಾಶಯಾಮ್ಯಾತ್ಮಭಾವಸ್ಥೋ ಜ್ಞಾನದೀಪೇನ ಭಾಸ್ವತಾ”

– ಎಂದು ಭಗವಂತನು ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವನು.

ಲಲಿತೆಯು ಅನವರತವೂ ಪೂಜಿಸುವ ಮತ್ತು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡತಕ್ಕವರಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನಿಡುವವಳು, ಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ವಾತ್ಸಲ್ಯವುಳ್ಳವಳು, ಪ್ರೇಮರೂಪಳು, ಸ್ನೇಹ ಅಥವಾ ಭಕ್ತಿಗೆ ಸೋತವಳು, ಪ್ರಿಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವಳು, ಭಾವಜ್ಞಳು ಅಂದರೆ ಇರುವಿಕೆ, ಸ್ವಭಾವ ಅಭಿಪ್ರಾಯ, ಆಕಾರ, ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ, ಜ್ಞಾನಿ, ಗರ್ಭಕೋಶ, ಸಂಪತ್ತು, ಮಾರುತ, ವಿನೋದ, ರಾಜ್ಯಧರ್ಮ, ಧ್ಯಾನ, ಈಶ್ವರಭಕ್ತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದ ಸೃಷ್ಟಿ, ಸ್ಥಿತಿ, ಲಯಗಳ ವಿಚಾರ ಅರಿತವಳು, ಬಂಧನ ಕಷ್ಟ, ರೋಗಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವವಳು.

ಪಂಚಯಜ್ಞಪ್ರಿಯಳು, ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಪಂಚಯಜ್ಞಗಳೆಂದರೆ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ, ದರ್ನಪೂರ್ಣಮಾಸ, ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ, ಪಶು ಮತ್ತು ಸೋಮ ಸ್ಮೃತಿಗಳ ಪ್ರಕಾರ ದೇವಯಜ್ಞ, ಬ್ರಹ್ಮಯಜ್ಞ, ಭೂತಯಜ್ಞ, ಪಿತೃಯಜ್ಞ, ಮನುಷ್ಯ ಯಜ್ಞ, ಪಾಂಚರಾತ್ರಾಗಮಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಅಭಿಗಮನ (ಗುರುವನ್ನು ಸೇರುವುದು) ಉಪಾದಾನ (ಉಪದೇಶ ಹೊಂದುವುದು) ಯಜ್ಞ, ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ ಮತ್ತು ಯೋಗ, ಕೌಲಾಗಮಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಕೇವಲ, ಶ್ಯಾಮಲ, ಮಿಶ್ರ, ಚಕ್ರಯುತ್, ವೀರಸಂಗ್ರಹ, ಇಂತಹ ಪಂಚಯಜ್ಞಗಳ ಪ್ರಿಯಳು.

ಲಲಿತೆಯು ಸದ್ಯಾಃ ಪ್ರಸಾದಿನೀ, ವಿಶ್ವಸಾಕ್ಷಿಣಿಯಾಗಿರುವವಳು ಕಲಾನಿಧಿಃ, ಕಾವ್ಯಕಲಾ, ರಸಜ್ಞಾ ರಸಶೇವಧಿಯಾಗಿರುವವಳು. ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಪುರಾಣಾಂತರ್ಗತವಾದ ಲಲಿತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾ ಹೋದಾಗ ವೇದಾಂತ ಭಾವನೆಗಳು ತುಂಬಿ ತುಳುಕುತ್ತವೆ. ದೇವಿಯ ಅಂತರ್ಯಾಮಿತ್ವವನ್ನೂ, ಅತೀತತ್ವವನ್ನೂ, ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾನಂದರೂಪವನ್ನೂ, ಸಚ್ಚಿದಾನಂದರೂಪವನ್ನೂ, ನಿತ್ಯಶುದ್ಧತೆಯನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಅವಳು : ಮನುವಿದ್ಯಾ ಚಂದ್ರವಿದ್ಯಾ ಚಂದ್ರಮಂಡಲಮಧ್ಯಗಾ ಅರುಣಾರುಣ ಕೌಸುಂಭ ವಸ್ತ್ರ ಭಾಸ್ವತ್ಕಟೀಕಟೀ ಭಾನುಮಂಡಲಮಧ್ಯಸ್ಥಾ ಭೈರವೀ ಭಗಮಾಲಿನೀಯಾಗಿರತಕ್ಕಂತಹ ಶ್ರೀಮಾತೆಯವಳು.

ಶ್ರೀಮಾತೆಯಿಂದ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಲಲಿತಾಂಬಿಕೆಯವರೆಗೂ ಅವಳ ರಹಸ್ಯಗಳನ್ನು ಸುಲಿದ ಬಾಳೆಯ ಹಣ್ಣಿನಂತೆ ತೆರೆದಿಡುವುದೇ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಪುರಾಣ. ಇಲ್ಲಿ ಶೃತಿ, ಸ್ಮೃತಿ, ಪುರಾಣ, ವೇದ, ಉಪನಿಷತ್ತು, ವೇದಾಂಗಗಳು, ಅದರಲ್ಲೂ ಜ್ಯೋತಿಷವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೂಲಂಕಷವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಯಾರು ಲಲಿತೆಯನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೋ, ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೋ ಅಂತಹವರಿಗೆ ಸರ್ವ ರೋಗಗಳನ್ನೂ ನಿರ್ಮೂಲನೆ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ. ಅಪಮೃತ್ಯು ತಪ್ಪಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಕಾಲಮೃತ್ಯು ನಿವಾರಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಸರ್ವಜ್ವರ ವೇದನೆ ನಾಶ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ. ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದವರಿಗೆ ಸಂತಾನ ಭಾಗ್ಯ ಕರುಣಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಚತುರ್ವಿಧ ಫಲ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳು ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ಗಂಗಾದಿ ಸರ್ವ ತೀರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಕೋಟಿ ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದ ಫಲ. ಕೋಟಿ ಸಲ ಸುವರ್ಣ ದಾನ ಮಾಡಿದ ಫಲ. ಕೋಟಿಜನರಿಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಅನ್ನದಾನ ಮಾಡಿದ ಫಲ, ಪಾಪನಾಶ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ವಿಷನಾಶ, ಸತ್ಪಾತ್ರಸಖ್ಯ ಲಲಿತಾಸಾಯುಜ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ, ಧನಾರ್ಥಿಗೆ ಧನಾಗಮ, ಯಶಸ್ಸು, ಮೋಕ್ಷ ಅಭೀಷ್ಟದಾಯಿನಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಇದಿಷ್ಟನ್ನೂ ಹಯಗ್ರೀವನು ಅಗಸ್ತ್ಯನಿಗೆ ಹೇಳಿರುವನು.

ಸರ್ವಮಂಗಳ ಮಾಂಗಲ್ಯೇ ಶಿವೇ ಸರ್ವಾರ್ಥಸಾಧಕೇ ।
ಶರಣ್ಯೇ ತ್ರಯಂಬಕೇ ಗೌರೀ ನಾರಾಯಣೀ ನಮೋಸ್ತುತೇ ॥

॥ ಓಂ ತತ್ ಸತ್ ॥

❑

“ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ತೀರ್ಥಗಳ ಕಲ್ಪನೆ ಮತ್ತು ಮಹತ್ವ”

—ವಿದ್ವಾನ್ ಎಸ್. ರಾಮಪ್ರಸಾದ್

ಹಿಮಾಲಯದಿಂದ ಕನ್ಯಾಕುಮಾರೀ ಪರ್ಯಂತ ವ್ಯಾಪೃತವಾದ ನಮ್ಮ ಭಾರತ ಕರ್ಮ ಭೂಮಿ, ಧರ್ಮ ಭೂಮಿ, ಪುಣ್ಯ ಭೂಮಿ, ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಪರಮಕಾರುಣಿಕರಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿಕೊಂಡ ವೇದರಾಶಿಯೇ ಇದಕ್ಕೆ ಮೂಲ ಕಾರಣ. ವೇದವೆಂದರೆ “ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿ ಅನಿಷ್ಟ ನಿವೃತ್ತಿಯ ಅಲೌಕಿಕ ಉಪಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಗ್ರಂಥ”.

ಈ ವೇದರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದ ಜ್ಞಾನವೇ ಅಡಗಿದೆ. ಕಾಲ ಕ್ರಮೇಣ ಕೆಲ ವೇದ ಶಾಖೆಗಳು ಅದೃಶ್ಯವಾಗಿವೆ. ವೇದದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ಸಾರಾಂಶವನ್ನು ವೇದವ್ಯಾಸರು ಪುರಾಣಗಳ ಮೂಲಕ ಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೂ ಅರಿವಾಗುವಂತೆ ತಿಳಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ತೀರ್ಥಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ನೀಡಲಾಗಿದೆ.

ಹಿಮಾಲಯದಿಂದ ಕನ್ಯಾಕುಮಾರೀ ಪರ್ಯಂತ ವ್ಯಾಪೃತವಾದ ನಮ್ಮ ಭಾರತ ಕರ್ಮ ಭೂಮಿ, ಧರ್ಮ ಭೂಮಿ, ಪುಣ್ಯ ಭೂಮಿ, ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಪರಮಕಾರುಣಿಕರಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿಕೊಂಡ ವೇದರಾಶಿಯೇ ಇದಕ್ಕೆ ಮೂಲ ಕಾರಣ. ವೇದವೆಂದರೆ "ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿ ಅನಿಷ್ಟ ನಿವೃತ್ತಿಯ ಅಲೌಕಿಕ ಉಪಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಗ್ರಂಥ". ಈ ವೇದರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದ ಜ್ಞಾನವೇ ಅಡಗಿದೆ. ಕಾಲ ಕ್ರಮೇಣ ಕೆಲ ವೇದ ಶಾಖೆಗಳು ಅದೃಶ್ಯವಾಗಿವೆ. ವೇದದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ಸಾರಾಂಶವನ್ನು ವೇದವ್ಯಾಸರು ಪುರಾಣಗಳ ಮೂಲಕ ಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೂ ಅರಿವಾಗುವಂತೆ ತಿಳಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.

ಪುರಾಣವೆಂದರೆ 'ಪುರಾಭವಮ್' ಅಥವಾ 'ಪುರಾನೀಯತೆ' ಯಾವ ಗ್ರಂಥವು ನಮ್ಮನ್ನು ವೇದದಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಞಾನದ ಕಡೆಗೆ ಒಯ್ಯುವ ಗ್ರಂಥ. ಸರ್ಗ, ಪ್ರತಿಸರ್ಗ, ವಂಶ, ಮನ್ವಂತರ, ವಂಶಾನುಚರಿತವೆಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಪಂಚಲಕ್ಷಣಾನ್ವಿತ ಶಾಸ್ತ್ರ. ಸರ್ಗ, ವಿಸರ್ಗ, ವೃತ್ತಿ, ರಕ್ಷಾ, ಅಂತರಮ್, ವಂಶ, ವಂಶಾನುಚರಿತ, ಸಂಸ್ಥಾ, ಹೇತು, ಅಪಾಶ್ರಯಗಳೆಂಬ ದಶಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗ್ರಂಥವೇ ಪುರಾಣ.

> **ವಿಸ್ತಾರಾಯಚ ವೇದಾನಾಂ ಸ್ವಯಂ ನಾರಾಯಣಃಪ್ರಭುಃ**
> **ವ್ಯಾಸ ರೂಪೇಣ ಕೃತವಾನ್ ಪುರಾಣಾನಿ ಮಹೀತಲೇ ॥**

"ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನೇ ವ್ಯಾಸರೂಪನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿ ವೇದಗಳ ವಿಸ್ತಾರಕ್ಕಾಗಿ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದನೆಂಬುದು ಪ್ರತೀತಿ. ಆದ್ದರಿಂದ ವೇದಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಗಾಧತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕಾದರೆ ಪುರಾಣಗಳು ಅನಿವಾರ್ಯ. "ಇತಿಹಾಸ ಪುರಾಣಾಭ್ಯಾಂ ವೇದಂ ಸಮುಪ ಬೃಂಹಯೇತ್" । ಬಿಭೇತ್ಯಲ್ಪ ಶೃತಾದ್ ವೇದೋ ಮಾಮಯಂ ಪ್ರಹರಿಷ್ಯತಿ ॥" ಪುರಾಣಗಳು ವೇದ ಮೂಲ ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ಹೇಳಬಹುದು.

"ಋಚಃ ಸಾಮಾನಿಛಂದಾಂಸಿ ಪುರಾಣಂ ಯಜುಷಾಸಹ ಉಚ್ಚಿಷ್ಟಾಜ್ಜಜ್ಞಿರೇ ಸರ್ವೇದಿ ವಿಶ್ರಿತಾ!" । ಅಥರ್ವಸಂಹಿತಾ ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಪುರಾಣಶಬ್ದದ ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾದ ಚತುರ್ದಶ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಪುರಾಣವೂ ಒಂದು.

> **"ಪುರಾಣ ನ್ಯಾಯಮೀಮಾಂಸಾ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಾಂಗ ಮಿಶ್ರಿತಾಃ ।**
> **ವೇದಾಃ ಸ್ಥಾನಾನಿ ವಿದ್ಯಾನಾಂ ಧರ್ಮಸ್ಯಚ ಚತುರ್ದಶ ॥**

18 ಪುರಾಣಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

> **"ಮದ್ವಯಂ ಭದ್ವಯಂ ಚೈವ ಬ್ರತ್ರಯಂ ವಚತುಷ್ಟಯಮ್ ।**
> **ಅ-ನಾ-ಪ-ಲಿಂ-ಗ-ಕೂ-ಸ್ಕಾನಿ ಪುರಾಣಾನಿ ಪ್ರಚಕ್ಷಿರೆ ॥"**

ನಾರದೀಯ ಮುಂತಾದ ಪುರಾಣಗಳಿಂದ ಹದಿನೆಂಟು ಮಹಾಪುರಾಣಗಳೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಅವು – ಮತ್ಸ್ಯ, ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ, ಭವಿಷ್ಯ, ಭಾಗವತ, ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ, ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತ, ಬ್ರಹ್ಮ, ವರಾಹ, ವಾಮನ, ವಾಯು, ವಿಷ್ಣು, ಅಗ್ನಿ, ನಾರದ, ಪದ್ಮ, ಲಿಂಗ, ಕೂರ್ಮ, ಸ್ಕಾಂದ, ಗರುಡ.

ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ–

> **"ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಾನಾಂ ನಾಮದೇಯಾನಿಯಃಪಠೇತ್ ।**
> **ತ್ರಿಸಂಧ್ಯಂ ಜಪತೇ ನಿತ್ಯಂ ಸೋಽಶ್ವಮೇಧ ಫಲ ಮಶ್ನುತೇ ॥**

ಅಷ್ಟಾದಶ ಮಹಾಪುರಾಣಗಳ ನಾಮಸ್ಮರಣ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗ ಫಲ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ.

ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ತೀರ್ಥದ ಉಲ್ಲೇಖ ಅತಿ ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಂದ ಉಕ್ತವಾದ ಈ ತೀರ್ಥಗಳಿಂದ ಐಹಿಕ ಆಮುಷ್ಮಿಕ ಫಲ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯುಂಟಾಗುವುದು. ತೀರ್ಥಗಳ ಕಲ್ಪನೆ ಅವುಗಳ ಮಹತ್ವವು ಎಲ್ಲಾ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪದ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ.

ತೀರ್ಥಮ್:- ತೀರ್ಥವೆಂದರೆ 'ತೃ' ತರಣ ಪ್ಲವನಯೋ ಎಂಬ ಧಾತುವಿಗೆ 'ಪಾತೃತುದಿವಚೀತಿ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ 'ಥಕ್' ಪ್ರತ್ಯಯದ

ಯೋಜನೆಯಿಂದ ತೀರ್ಥಶಬ್ದವಾಗಿ, ಪಾಪಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವುದು ಎಂಬರ್ಥ. 'ತರತಿಪಾಪಾದಿಕಂಯಸ್ಮಾ ದಿತಿ ತೀರ್ಥಮ್" ಈ ತೀರ್ಥವು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ.

1) ಹಸ್ತ ಸ್ಥಿತಿ ತೀರ್ಥ 2) ಜಂಗಮ ತೀರ್ಥ 3) ಮಾನಸ ತೀರ್ಥ 4) ಸ್ಥಾವರ ತೀರ್ಥ

ತೀರ್ಥ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅನೇಕಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಳಸಲಾಗುತ್ತದೆ...

ತೀರ್ಥಂಶಾಸ್ತ್ರಾಧ್ವರಕ್ಷೇತ್ರೋಪಾಯ ನಾರೀರಜಃಸುಚ ।
ಅವತಾರರ್ಷಿಜುಷ್ಟಾಂಬು ಪಾತ್ರೋಪಾಧ್ಯಾಯಮಂತ್ರಿಷು ।

ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗಿದೆ. ಉದಾ: ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ವಾಸುದೇವೇನ **ತೀರ್ಥೇನ** ಇಲ್ಲಿ ತೀರ್ಥ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉಪಾಯವೆಂಬರ್ಥ.

ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ವಾಲ್ಮೀಕಿಗಳು ತಮಸಾ ನದಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಹೇಳುವಾಗ ತೀರ್ಥ ಶಬ್ದವನ್ನು ಋಷಿಜುಷ್ಟ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ

ಅಕರ್ದಮಮಿದಂ ತೀರ್ಥಂ ಭರದ್ವಾಜ ನಿಶಾಮಯ ।
ರಮಣೀಯಂ ಪ್ರಸನ್ನಾಂಬು ಸನ್ಮನುಷ್ಯ ಮನೋಯಥಾ ॥

ಗುರು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಬಳಸಲಾಗಿದೆ.

"ಶಿಕ್ಷಿತೋಹ್ಯಸಿ ಸಾರಥ್ಯೇ **ತೀರ್ಥತಃ** ಪುರುಷರ್ಷಭ" ಇಲ್ಲಿ ತೀರ್ಥತಃ ಎಂದರೆ ಗುರುಗಳಿಂದ. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮೇದಿನೀಕೋಶದಲ್ಲಿ ತೀರ್ಥ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹತ್ತು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ತೀರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು **ಹಸ್ತಸ್ಥಿತ ತೀರ್ಥಗಳು.**

ಅಂಗುಳ್ಯಗ್ರೇ ದೈವಂ ತೀರ್ಥಂ ಸ್ವಾಂಗುಲ್ಯೋರ್ಮಧ್ಯೇಕಾಯಂ ।
ಮಧ್ಯೇಽಂಗುಲ್ಯೋಃ ಪೈತ್ರಂ ಮೂಲೇಂಗುಷ್ಠಸ್ಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಮ್ ॥

ಬೆರಳುಗಳ ಕೂನೆಗಳಲ್ಲಿ **ದೇವಸಂಬಂಧವಾದ** ತೀರ್ಥವಿರುವುದು 'ಕಿರುಬೆರಳು ಪವಿತ್ರದ ಬೆರಳಿಗೂ ಮಧ್ಯೆ **ಋಷಿತೀರ್ಥ**ವಿರುವುದು. ಹೆಬ್ಬೆರಳಿಗೂ ಅದರ ತರ್ಜನೀ ಬೆರಳಿಗೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ **ಪಿತೃತೀರ್ಥ**ವಿರುವುದು. ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನ ಮೂಲದಲ್ಲಿ **ಬ್ರಹ್ಮತೀರ್ಥ**ವಿರುವುದು. ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಇದರ ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನು ನೋಡಬಹುದು.

ನಮ್ಮ ಕೈಯಲ್ಲೇ ದೇವತೀರ್ಥ, ಋಷಿತೀರ್ಥ, ಬ್ರಹ್ಮತೀರ್ಥ, ಪಿತೃತೀರ್ಥಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ತೀರ್ಥಗಳಿವೆ. ಈ ರೀತಿಯಾದ ಋಷಿಗಳ ಕಲ್ಪನೆ ಅತಿ ವಿಶಿಷ್ಟ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭಾರತೀಯ ಸಂಪ್ರದಾಯದಲ್ಲಿ ಬೆಳಗ್ಗೆ ಏಳುವಾಗ "ಪ್ರಭಾತೇ ಕರದರ್ಶನಮ್" ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿ ಕೈಗಳ ದರ್ಶನ ಮಾಡಿದರೆ ಈ ನಾಲ್ಕು ತೀರ್ಥಗಳ ದರ್ಶನವಾದಂತೆ.

2) ಜಂಗಮ ತೀರ್ಥಮ್ –

"ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಜಂಗಮಂ ತೀರ್ಥಂ ನಿರ್ಮಲಂ ಸಾರ್ವಕಾಯಿಕಂ
ಯೇಷಾಂ ವಾಕ್ಯೋಽದಕೇನ್ಯನ್ವವ ಶುದ್ಧ್ಯಂತಿ ಮಲಿನೋಜನಾಃ ॥

ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೇ ಜಂಗಮ ತೀರ್ಥ. ಷಡಂಗ ಸಹಿತ ವೇದಾದ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಮಾತೆಂಬ ನೀರಿನಿಂದ ಅಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಕೂಳೆಯು ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಜಂಗಮತೀರ್ಥವೆಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ.

3) ಮಾನಸ ತೀರ್ಥಮ್ – ಮೂರನೆಯದು ಮಾನಸ ತೀರ್ಥ. ದೇವೀ ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಮಾನಸ ತೀರ್ಥಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

'ಶೃಣು ತೀರ್ಥಾನಿಗದತೋ ಮಾನಸಾನಿ ಮಮಾನಘೇ ।
ಯೇಷು ಸಮ್ಯಕ್‌ನರಃ ಸ್ನಾತ್ವಾ, ಪ್ರಯಾತಿ ಪರಮಾಂ ಗತಿಮ್ ॥

"**ಸತ್ಯಂ** ತೀರ್ಥಂ **ಕ್ಷಮಾ**ತೀರ್ಥಂ ತೀರ್ಥ **ಮಿಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹಃ**
ಸರ್ವಭೂತದಯಾತೀರ್ಥಂ **ಸರ್ವಪ್ರಾರ್ಜವ** ಮೇವಚ ॥
ದಾನಂ ತೀರ್ಥಂ **ದಮ**ಸ್ತೀರ್ಥಂ **ಸಂತೋಷ** ಸ್ತೀರ್ಥ ಮುಚ್ಯತೇ ।
ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಂ ಪರಂ ತೀರ್ಥಂ ತೀರ್ಥಂಚ **ಪ್ರಿಯವಾದಿತಾ** ॥
ಜ್ಞಾನಂತೀರ್ಥಂ **ಧೃತಿ** ಸ್ತೀರ್ಥಂ **ಪುಣ್ಯಂ** ತೀರ್ಥ ಮುದಾಹೃತಮ್ ॥
ತೀರ್ಥನಾಮಪಿ ತತ್ತೀರ್ಥಂ **ವಿಶುದ್ಧಿರ್ಮನಸಃಪರಾ** ॥
ಏತತ್ತೇ ಕಥಿತಂ ದೇವಿ ಮಾನಸಂ ತೀರ್ಥ ಲಕ್ಷಣಮ್ ।" ಈ

ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಮಾನಸ ತೀರ್ಥಗಳ ಕಲ್ಪನೆಯೂ ವಿಶಿಷ್ಟವೇ. ಈ ಕಲ್ಪನೆಯು ಮನುಷ್ಯನ ಸರ್ವಾಂಗೀಣ ವಿಕಾಸವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಐಹಿಕಾಮುಷ್ಮಿಕ ಪ್ರಯೋಜನಗಳನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಮಾನವನು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧನಾಗಿರಬೇಕಾದರೆ ಮನಸ್ಸು ಶುದ್ಧವಾಗಿರಬೇಕು.

"ಮನ ಏವ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಕಾರಣಂ ಬಂಧ ಮೋಕ್ಷಯೋ"ಃ

ಎಲ್ಲದಕ್ಕೂ ಮನಸ್ಸೇ ಕಾರಣ. ಶುದ್ದ ಮನಸ್ಸಿನ ಈ ತೀರ್ಥಕಲ್ಪನೆಯೇ ಮಾನಸತೀರ್ಥ.

4) ಸ್ಥಾವರ ತೀರ್ಥಗಳು – ಸ್ಥಾವರ ತೀರ್ಥಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಅನಂತ, ವಾಯುಪುರಾಣದ

> **"ತಿಸ್ರಃಕೋಟ್ಯೋಽತಿರ್ಥಕೋಟೀಚ ತೀರ್ಥಾನಾಂ ವಾಯುರಬ್ರವೀತ್ ।**
> **ದಿವಿಭುವ್ಯಂತರಿಕ್ಷೇ ಚತಾನಿತೇ ಸಂತಿ ಜಾಹ್ನವಿ ॥"**

ಪದ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಭೂಮಂಡಲದ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾ ಕಾರವಾಗಿ ತೀರ್ಥಗಳ ವರ್ಣನೆ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿದೆ. ಪದ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಸ್ಥಾವರ ತೀರ್ಥಗಳು ಭೂಮಂಡಲದ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾಕಾರವಾಗಿ ತೀರ್ಥಗಳ ಉಲ್ಲೇಖ.

1) ಪುಷ್ಕರ ತೀರ್ಥವು ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ಥಾನ. ಅದು ತೀರ್ಥರಾಜವೆಂಬುದಾಗಿ ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಇದರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವಸಿಷ್ಠರು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

> **ಯಥಾಸುರಾಣಂ ಸರ್ವೇಷಾಮಾದಿಸ್ತು ಮಧುಸೂದನಃ ।**
> **ತಥೈವ ಪುಷ್ಕರೋ ರಾಜಂಸ್ತೀರ್ಥಾನಾಮಾದಿರುಚ್ಯತೇ ॥**

ಪುಷ್ಕರದ ದರ್ಶನ ದುಷ್ಕರವೂ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

> **ದುಷ್ಕರಂ ಪುಷ್ಕರೇ ಸ್ನಾನಂ ದುಷ್ಕರಂ ಪುಷ್ಕರೇ ತಪಃ ।**
> **ದುಷ್ಕರ ಪುಷ್ಕರೇ ದಾನಂ ವಸ್ತುಂ ಚೈವ ಸುದುಷ್ಕರಮ್ ॥**

ಅದರಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗದ ಫಲ ಹಾಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಸಿದ್ದಿಸುವುದು. 2) **ಜಂಬೂಮಾರ್ಗ** : ಅದರ ಫಲ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದದ್ದು ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣು ಲೋಕದ ಪ್ರಾಪ್ತಿ 3) **ತಂಡುಲಿಕಾಶ್ರಮ** : ಇದರಿಂದ ದುರ್ಗತಿ ವಿನಾಶ ಹಾಗೂ ಬ್ರಹ್ಮ ಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 4) **ಅಗಸ್ತ್ಯಸರ** : ಅಲ್ಲಿ ಮೂರು ರಾತ್ರಿಗಳು ಉಪವಾಸ ಮಾಡಿದರೆ ವಾಜಪೇಯಯಾಗದ ಫಲ ಹಾಗೂ ಶಾಕಾಹಾರದಿಂದ ಕೌಮಾರ ಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 5) **ಧರ್ಮಾರಣ್ಯಮ್** : ಅದು ಕಣ್ವರ ಆಶ್ರಮ. ಅದರ ಪ್ರವೇಶ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಪಾಪಕ್ಷಯವಾಗುವುದು ಅಲ್ಲಿ ದೇವರನ್ನು, ಪಿತೃಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸುವುದರಿಂದ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗದ ಫಲ ಹಾಗೂ ಸುರ ಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು. 6) **ಯಯಾತಿ ಪತನಮ್** : ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗದ ಫಲ ಲಭಿಸುವುದು 7) **ಕೋಟಿತೀರ್ಥ** : ಈ ತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಹಾಕಾಲನು ನೆಲೆಸಿರುವನು. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗದ ಫಲ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. 8) **ಭದ್ರವಟ** : ಅಲ್ಲಿ ಉಮಾಪತಿಯು ವಾಸಿಸುವುದರಿಂದ ಅದರ ದರ್ಶನದಿಂದ ಸಾವಿರ ಹಸುಗಳ ದಾನದ ಫಲ ಲಭಿಸುವುದು. 9) **ನರ್ಮದಾನದೀ** : ಈ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಪಿತೃತರ್ಪಣದಿಂದ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮದ ಫಲ ಲಭಿಸುವುದು. 10) **ದಕ್ಷಿಣಸಿಂಧು** : ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯದಿಂದ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಫಲ ಹಾಗು ಸ್ವರ್ಗ ಲೋಕದ ಪ್ರಾಪ್ತಿ 11) **ಚರ್ಮಣ್ವತೀನದಿ** : ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಿಯ ನಿಗ್ರಹದಿಂದ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮದ ಫಲ. 12) **ಹಿಮವತ್ಸುತಾರ್ಬುದ** : ಇದರಂದ ಗೋಸಹಸ್ರದಾನದ ಫಲ 13) **ಪಿಂಗತೀರ್ಥ** : ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಿಯ ನಿಗ್ರಹದಿಂದ ನೂರು ಕರು ಸಹಿತ ಕಪಿಲ ಧೇನುಗಳ ಫಲ. 14) **ಪ್ರಭಾಸತೀರ್ಥ** : ಅಲ್ಲಿ ಹುತಾಶನನು ನೆಲೆಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮ ಮತ್ತು ಅತಿರಾತ್ರಯಾಗಗಳ ಫಲ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. 15) **ಸರಸ್ವತೀ ಸಾಗರಸಂಗಮ** : ಇಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಗೋಸಹಸ್ರದಾನದ ಫಲ ಹಾಗೂ ಮೂರು ರಾತ್ರಿಗಳ ಉಪವಾಸ ಮತ್ತು ಪಿತೃದೇವತರ್ಪಣಗಳಿಂದ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗದ ಫಲ. 16) **ವರದಾನಮ್** : ಇದು ದೂರ್ವಾಸ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ವರಪ್ರದಾನ ಮಾಡಿದ ಸ್ಥಳ. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಗೋಸಹಸ್ರ ಫಲ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 17) **ದ್ವಾರವತಿಯ ಪಿಂಡಾರಕ ತೀರ್ಥ** : ಇಲ್ಲಿ ಇಂದಿಗೂ ಪದ್ಮಗಳ ಗುರುತುಗಳುಳ್ಳ ಗುರುತುಗಳು ಶೂಲಗುರುತುಳ್ಳ ಪದ್ಮಗಳೂ ಕಾಣುತ್ತವೆ.ಇಲ್ಲಿ ಮಹಾದೇವನು ನೆಲೆಸಿರುವನು ಬಹುಸುವರ್ಣಯಜ್ಞದ

ಫಲ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. 18) **ಸಮುದ್ರಸಿಂಧು ಸಂಗಮ** : ಇಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಹಾಗೂ ಪಿತೃತರ್ಪಣ ದೇವತರ್ಪಣಗಳಿಂದ ವರುಣಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು. 19) **ತಿಮೀತೀರ್ಥಮ್** : ಇಲ್ಲಿ ಮಹಾದೇವನು ವಾಸಿಸುವನು ಈ ತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಶ್ವಮೇಧದ ಫಲ, ಮಹಾದೇವನ ದರ್ಶನ ಅರ್ಚನೆಗಳಿಂದ ಸಕಲ ಪಾಪನಾಶ. 20) **ವಸುಧಾರಾ** : ಇದರ ದರ್ಶನದಿಂದ ಅಶ್ವಮೇದ ಯಾಗದ ಫಲ, ಸ್ನಾನ ತರ್ಪಣಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣು ಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿ, 21) **ಸಿಂಧೂತ್ತಮ** : ಇಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಬಹುಸುವರ್ಣಯಜ್ಞ ಫಲ: 22) **ಯದುತುಂಗ** : ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 23) **ಕುಮಾರಿಕಾ ಶಕ್ರತೀರ್ಥಮ್** : ಇಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪರಿಶುದ್ದನಾಗುತ್ತಾನೆ. 24) **ಪಂಚನದ** : ಇಲ್ಲಿ ಪಂಚ ಯಜ್ಞಫಲವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. 25) **ಭೀಮಾಸ್ಥಾನಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದರೆ ಮಾನವನು ದೇವೀಪುತ್ರನಾಗುತ್ತಾನೆ ಹಾಗೂ ಗೋಸಹಸ್ರದಾನಫಲವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. 26) **ಗಿರಿಕುಂಜಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ನೆಲೆಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ನಮಸ್ಕಾರದಿಂದ ಗೋಸಹಸ್ರದಾನ ಫಲ. 27) **ವಿಮಲತೀರ್ಥಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ವಾಜಪೇಯ ಯಾಗದ ಫಲ. 28) **ವಿತಸ್ತಾನದಿ** : ಅಲ್ಲಿ ತರ್ಪಣ ಬಿಡುವುದರಿಂದ ವಾಜಪೇಯ ಯಾಗದ ಫಲ ಹಾಗೂ ಸ್ವರ್ಗ ಪ್ರಾಪ್ತಿ.

29) **ಕಾಶ್ಮೀರದಲ್ಲಿರುವ ವಿತಸ್ತಾ ಎಂಬ ತಕ್ಷಕನಾಗ ಸದನ** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ವಾಜಪೇಯ ಫಲ ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣುಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿ 30) **ಶಮಪರಾ** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಹಾಗೂ ನೈವೇದ್ಯ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸಾವಿರಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು 31) **ರುದ್ರಾಸ್ಪದಮ್** : ಅಲ್ಲಿರುವ ಮಹಾದೇವನ ದರ್ಶನದಿಂದ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗ ಫಲ. 32) **ಮಣಿಮಾನ್ ಪರ್ವತ** : ಅಲ್ಲಿ ಮೂರು ರಾತ್ರಿಗಳ ಉಪವಾಸದಿಂದ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮಯಾಗದ ಫಲ. 33) **ದೇವಿಕಾನದಿ** : ಅಲ್ಲಿ ಮಹಾದೇವನ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಅಲ್ಲಿನ ಸ್ನಾನ ಮಹಾದೇವದರ್ಶನಗಳಿಂದ ಹಾಗೂ ಮಹಾದೇವನಿಗೆ ಚರುವನ್ನು ನೈವೇದ್ಯ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಕಾಮ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಹಾಗೂ ದೇವಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. ಇಲ್ಲಿರುವ ರುದ್ರತೀರ್ಥದ ಸ್ನಾನದಿಂದ ಸಿದ್ದಿ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. ಹೀಗೆಯೇ ಇಲ್ಲಿರುವ ಯಜನ ಯಾಜನ ಬ್ರಹ್ಮವಾಲುಕ ಪುಷ್ಪನ್ಯಾಸ ಮುಂತಾದ ತೀರ್ಥಗಳೂ ಇವೆ. ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಮರಣಭಯವಿನಾಶ 34)**ದೀರ್ಘ ಸತ್ರಮ್** : ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದೇ ದೀರ್ಘಸತ್ರ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯುಂಟಾಗುವುದು. 35) **ವಿನಶನಮ್** : ಮೇರು ಪರ್ವತದ ಹಿಂಬದಿಯಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ಸರಸ್ವತೀ ನದಿ. ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ವಾಜಪೇಯ ಫಲ. 36)**ಶಶಪಾನ ತೀರ್ಥಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಶಿವನ ಕಾಂತಿ ಮತ್ತು ಗೋಸಹಸ್ರದಾನ ಫಲ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 37) **ಕುಮಾರಕೋಟಿ** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪಿತೃ, ದೇವತರ್ಪಣಗಳಿಂದ ಗವಾಮಯ ಯಾಗ ಫಲ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 38) **ರುದ್ರಕೋಟಿ** : ಅಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆ ಒಂದು ಕೋಟಿ ಋಷಿಗಳು ಸೇರಿದ್ದರು. ಅವರೆಲ್ಲರೂ ನಾಮುಂದು ತಾಮುಂದೆಂದು ರುದ್ರನನ್ನು ನೋಡಬಯಸುವವರಿಗೆ ರುದ್ರದೇವನು ಅವರ ಸಂತೊಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಕೋಟಿ ಮೂರ್ತಿಗಳಾಗಿ ದರ್ಶನಕೊಟ್ಟ ಕ್ಷೇತ್ರ. ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಶ್ವಮೇಧ ಫಲ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಹಾಗೂ ಕುಲೋದ್ಧಾರವಾಗುವುದು. 39) **ಸರಸ್ವತೀ ಸಂಗಮ** : ಅಲ್ಲಿ ಜನಾರ್ದನನು ನೆಲೆಸಿರುತ್ತಾನೆ ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದರೆ ಬಹುಸುವರ್ಣಯಾಗ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. 40) **ಸಯಾವಸಾನಮ್** : ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದೇ ಗೋಸಹಸ್ರದಾನ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. 41) **ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರಮ್** : ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಪಾಪಕ್ಷಯ. 42) **ವಿಷ್ಣುಸ್ಥಾನಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ದರ್ಶನಗಳಿಂದ ಅಶ್ವಮೇಧ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣು ಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿ. 43) **ಪೃಥಿವೀತೀರ್ಥಮ್** : ಅಲ್ಲಿನ ಸ್ನಾನದಿಂದ ಗೋಸಹಸ್ರದಾನ ಫಲ. 44) **ಶಾಲೂಕಿನೀ ತೀರ್ಥಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಗೋಸಹಸ್ರದಾನ ಫಲ 46) **ಅವರ್ಣಕದ್ವಾರಫಾಲ** : ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ರಾತ್ರಿ ವಾಸ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಗೋಸಹಸ್ರದಾನ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. 47) **ಪಂಚಗಮ್** : ಅಲ್ಲಿನ ಕೋಟಿತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಶ್ವಮೇಧ ಫಲ 48) **ಅಶ್ವಿನೀ ತೀರ್ಥಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ರೂಪ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು. 49) **ಅಶ್ವಿನೀ ತೀರ್ಥಮ್** : ಇಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ದೇವರು ವರಾಹ ರೂಪದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವರು ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದರೆ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮ ಫಲ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 50) **ಜಯಂತ್ಯಮ್** : ಅಲ್ಲಿರುವ ಸೋಮತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ರಾಜಸೂಯ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. 51) **ಏಕಹಂಸ ತೀರ್ಥಮ್** : ಅಲ್ಲಿ

ಗೋಸಹಸ್ರದಾನ ಫಲ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 52) **ಕೃತಶೌಚಮ್**: ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದೇ ಪುಂಡರೀಕಯಜ್ಞ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. 53) **ಮಂಜಾವಟಿ ತೀರ್ಥಮ್** : ಅದು ಮಹಾದೇವನ ಸ್ಥಾನ. ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ರಾತ್ರಿಯ ವಾಸದಿಂದ ಗಾಣಪತ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. ಅಲ್ಲಿಯೇ ವಿಶಾಲಾಕ್ಷಿಯ ದರ್ಶನದಿಂದ ಸರ್ವಕಾಮ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 54) **ಜಾಮದಗ್ನ್ಯಾಹೃತ ಪುಷ್ಕರತೀರ್ಥ** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ, ಪೂಜೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗಫಲ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 55) **ರಾಮಹ್ರದ** : ಪರಶುರಾಮನು ಕ್ಷತ್ರಿಯರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಅವರ ರಕ್ತದಿಂದ ಐದು ಸರೋವರಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ತರ್ಪಣಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪಿತೃಗಣದಿಂದ ವರ ಪ್ರಾಪ್ತಿ.

ಬಹುಸುವರ್ಣಯಜ್ಞಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ.

56) **ವಂಶಮೂಲಕಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸ್ವಕುಲದ ಉದ್ಧಾರ 57) **ಕಾಯಶೋಧನಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದರೆ ದೇಹಶುದ್ಧಿಯಾಗುವುದು. 58) **ಲೋಕೋದ್ಧಾರ** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸ್ವಲೋಕೋದ್ಧಾರವಾಗುವುದು. 59) **ಶ್ರೀತೀರ್ಥಮ್** : ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದಲೇ ಉತ್ತಮವಾದ ಸಂಪತ್ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 60) **ಕಪಿಲಾತೀರ್ಥಮ್** : ಅಲ್ಲಿಯ ಸ್ನಾನದಿಂದ ಮತ್ತು ದೇವ ಪಿತೃಗಳ ಪೂಜೆಯಿಂದ ಒಂದು ಸಾವಿರ ಕಪಿಲಾದೇನುಗಳ ದಾನದ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. 61) **ಸೂರ್ಯತೀರ್ಥಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ, ಉಪವಾಸ, ಪಿತೃತರ್ಪಣಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಫಲ ಹಾಗು ದೇವಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 62) **ಗವಾಂಭವನ** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನದಿಂದ ಗೋಸಹಸ್ರದಾನ ಫಲ.

63) **ಶಂಖಿನೀತೀರ್ಥಮ್**: ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನದಿಂದ ಅನಂತ ಫಲ 64) **ಬ್ರಹ್ಮಾವರ್ತ** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಾಚರಣೆಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 65) **ಸುತೀರ್ಥಕಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ಪಿತೃದೇವತೆಗಳ ಸಾನಿಧ್ಯವಿದೆ. ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಹಾಗೂ ಪಿತೃದೇವರನ್ನು ಪೂಜಿಸುವುದರಿಂದ ಪಿತೃಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಹಾಗೂ ಅಶ್ವಮೇಧ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ.

66) **ಅಂಬುಮತೀ** : ಅಲ್ಲಿರುವ ಕಾಶೀಶ್ವರ ತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸರ್ವರೋಗ ನಾಶ, ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕದ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. ಅಲ್ಲೇ ಇರುವ ಮಾತೃತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸಂತಾನ ವೃದ್ಧಿ ಹಾಗೂ ಶ್ರೀಪ್ರಾಪ್ತಿಯುಂಟಾಗುವುದು. 67) **ಶೀತವನಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ಕೇಶಗಳನ್ನು ಬಿಡುವುದರಿಂದ ಪವಿತ್ರತೆ. 68) **ಶ್ವಾನಲೋಭಾಪಹ** : ಅಲ್ಲಿನ ಸ್ನಾನದಿಂದ ಪರಮಗತಿಪ್ರಾಪ್ತಿ. 69) **ದಶಾಶ್ವಮೇಧಿಕಮ್** : ಅಲ್ಲಿನ ಸ್ನಾನದಿಂದ ಶಾಶ್ವತಗತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 70) **ಮಾನುಷತೀರ್ಥಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ಬೇಡರಿಂದ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕೃಷ್ಣಮೃಗಗಳು ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಮಾನುಷತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದವು ಅಂತಹ ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥದಲ್ಲಿನ ಸ್ನಾನದಿಂದ ಸರ್ವಪಾಪಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತಿ ಹಾಗೂ ಸ್ವರ್ಗವಾಸ. 71) **ಆಪಗಾನದೀ** : ಅಲ್ಲಿ ದೇವ ಪಿತೃಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಭೋಜನದಿಂದ ಕೋಟಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಅನ್ನದಾನ ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು. 72) **ಪ್ಲಕ್ಷೋಡುಂಬರ** : ಅಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ನೆಲೆಸಿರುವನು ಅಲ್ಲಿರುವ ಸಪ್ತರ್ಷಿಕುಂಡದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನವನ್ನಾಚರಿಸಿದರೆ ಸರ್ವಪಾಪಗಳನಾಶ, ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಉಂಟಾಗುವುದು. 73) **ಕಪಿಲಕೇದಾರಮ್** : ಇಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಸರ್ವಪಾಪಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗಿ ಅಂತರ್ಧಾನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು. 74) **ಸರಕಮ್** : ಅಲ್ಲಿರುವ ವೃಕ್ಷಧ್ವಜನ ಪ್ರಣಾಮದಿಂದ ಸರ್ವಕಾಮಗಳು ಹಾಗೂ ಶಿವಲೋಕದ ಪ್ರಾಪ್ತಿ.

75) **ಇಲ್ಲಾಸ್ಪದಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ದೇವ ಹಾಗೂ ಪಿತೃಗಳ ಆರಾಧನೆಯಿಂದ ದುರ್ಗತಿ ವಿನಾಶ ಹಾಗೂ ವಾಜಪೇಯ ಯಾಗದ ಫಲ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು. 76) **ಕಿಂದಾನಮ್** : ಅಲ್ಲಿನ ಸ್ನಾನದಿಂದ ಅಪ್ರಮೇಯದಾನದ ಫಲ. 77) **ಕಿಂಜಪ್ಯಮ್** : ಅಲ್ಲಿನ ಸ್ನಾನದಿಂದ ಅಪ್ರಮೇಯ(ವಿಷ್ಣು) ನ ಜಪ ಫಲ. 78) **ಅನಾಜನ್ಮತೀರ್ಥ** : ಮತ್ತು ಅದು ನಾರದರ ಸ್ಥಾನ ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದರೆ ಅನುತ್ತಮ ಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿ. 79) **ವೈತರಣೀ ನದೀ** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಹಾಗೂ ಶಿವ ಪೂಜೆಗಳಿಂದ ಸರ್ವಪಾಪಗಳಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದುವನು. 80) **ಫಲಕೀ ತೀರ್ಥಮ್** : ಇಲ್ಲಿನ ಫಲಕೀ ವನದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಾರೆ. 81) **ಮಿಶ್ರಕಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ನಾರದರು ಎಲ್ಲಾ ತೀರ್ಥಗಳ ಮಿಶ್ರಣ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅಲ್ಲಿನ ಸ್ನಾನದಿಂದ ಸಕಲ ತೀರ್ಥಗಳ ಸ್ನಾನದ ಫಲ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು. 82) **ಮಧುವಟೀ** : ಅದು ದೇವೀಸ್ಥಾನ. ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನವನ್ನಾಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಹಾಗೂ ದೇವಪಿತೃಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ಗೋಸಹಸ್ರದಾನ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. 83) **ಕೌಶಿಕೀದೃಷದ್ವತೀ ಸಂಗಮ** : ಅಲ್ಲಿನ ಸ್ನಾನದಿಂದ ಪಾಪ ಮುಕ್ತಿ. 84) **ಕಿಂದತ್ತರೂಪ** : ಅಲ್ಲಿ ತಿಲದಾನದಿಂದ

ಋಣತ್ರಯದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗಿ ಪರಮಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವನು. 85) **ವೇದೀತೀರ್ಥಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದರೆ ಗೋಸಹಸ್ರದಾನ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. 86) **ಅಹಃಸುದಿನಂ** : ಇವು ಎರಡು ತೀರ್ಥಗಳು. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನವನ್ನಾಚರಿಸಿದರೆ ಸೂರ್ಯಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 87) **ದೃಶಧೂಮ** : ಅಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ಪದದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಹಾಗೂ ವಾಮನ ಪೂಜೆಯಿಂದ ಸರ್ವಪಾಪಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗಿ ಸೂರ್ಯಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. 88) **ಸವಸ್ವತೀ ತೀರ್ಥ–ಶ್ರೀಕುಂಜಮ್** : ಅಲ್ಲಿನ ಸ್ನಾನದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗವಾಸ. 89) **ನೈಮಿಷಕುಂಜಮ್**: ಅಲ್ಲಿನ ಸ್ನಾನದಿಂದ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. 90) **ಕನ್ಯಾತೀರ್ಥಮ್** : ಅಲ್ಲಿನ ಸ್ನಾನದಿಂದ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮ ಫಲ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 91) **ಬ್ರಹ್ಮಸ್ಥಾನಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದರೆ ಶೂದ್ರನೂ ಕೂಡ ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವವನ್ನು ಹಾಗೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಪರಮಗತಿ ಲಭಿಸುವುದು. 92) **ಸೋಮತೀರ್ಥಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದರೆ ಸೋಮಯಾಗ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು. 93) **ಸಪ್ತಸಾರಸ್ವತ ತೀರ್ಥಮ್** : ಇಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಜಪಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು. 94) **ಔಶನಸಕಮ್** : ಅಲ್ಲಿರುವ ಕಾರ್ತಿಕೇಯನ ಸಾನ್ನಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಮೂರುದಿನಗಳ ವಾಸ. 95) **ಕಪಾಲಮೋಚನಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದರೆ ಸರ್ವಪಾಪನಾಶ. 96) **ಅಗ್ನಿ ತೀರ್ಥಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದರೆ ವಹ್ನಿಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಹಾಗೂ ಕುಲೋದ್ಧಾರ. 97) **ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ತೀರ್ಥಮ್** : ಇಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು. 98) **ಬ್ರಹ್ಮಯೋನಿ** : ಇಲ್ಲಿನ ಸ್ನಾನದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಾಸ. 99) **ಪೃಥೂದಕಮ್** : ಅದು ಕಾರ್ತಿಕೇಯನ ಸ್ಥಾನ. ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನವನ್ನಾಚರಿಸಿದರೆ ಅಶ್ವಮೇಧಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ ಹಾಗೂ ಪಾಪಿಗಳಿಗೂ ಸ್ವರ್ಗಪ್ರಾಪ್ತಿ. 100) **ಮಧುಸ್ರವಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದರೆ ಗೋಸಹಸ್ರದಾನ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ.

101) **ಸರಸ್ವತ್ಯರುಣಾ ಸಂಗಮ** : ಅಲ್ಲಿ ಮೂರು ರಾತ್ರಿಗಳ ಉಪವಾಸ ಸ್ನಾನಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾಪಾಪನಾಶ. 102) **ಅವಕೀರ್ಣಮ್** : ಅದು ದರ್ಭಿಮುನಿಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿದೆ. ದರ್ಭಿ ಮುನಿಯು ನಾಲ್ಕು ಸಮುದ್ರಗಳನ್ನು ತಂದಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಪವಿತ್ರ ತೀರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದರೆ ದುರ್ಗತಿ ವಿನಾಶ. 103 & 104) **ಶತ ಸಹಸ್ರಕಮ್, ಸಾಹಸ್ರಕಮ್** : ಈ ಎರಡೂ ತೀರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಸ್ರದಾನ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ.

105) **ರೇಣುಕಾ ತೀರ್ಥಮ್** : ಇಲ್ಲಿನ ಸ್ನಾನ ಹಾಗೂ ಪಿತೃ,ದೇವ ಪೂಜೆಗಳಿಂದ ಸರ್ವಪಾಪನಾಶ ಹಾಗೂ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. 106) **ವಿಮೋಚನಮ್** : ಅಲ್ಲಿನ ಸ್ನಾನದಿಂದ ಸರ್ವಪ್ರತಿಗ್ರಹಕೃತ ಪಾಪನಾಶ. 107) **ಪಂಚವಟೀ ತೀರ್ಥಮ್** : ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಮಹಾಪುಣ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಹಾಗು ಸ್ವರ್ಗಗಮನ. 108) **ತೈಜಸಮ್** : ಈ ಕ್ಷೇತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮ ಮುಂತಾದ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಕಾರ್ತಿಕೇಯನು ಸೇನಾಪತಿಯಾಗಿ ಅಭಿಷಿಕ್ತಗೊಂಡನು. 109) **ಕುರುತೀರ್ಥಮ್** : ಅಲ್ಲಿನ ಸ್ನಾನದಿಂದ ರುದ್ರಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 110) **ಸ್ವರ್ಗದ್ವಾರಮ್** : ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮ ಫಲವನ್ನು ಪಡೆದು ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಹೊಂದುವನು. 111) **ಅನರಕಮ್** : ಅಲ್ಲಿನ ಸ್ನಾನದಿಂದ ದುರ್ಗತಿ ನಾಶ. 112) **ಅಸ್ಥಿಪುರಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ಪಿತೃದೇವ ತರ್ಪಣಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮ ಫಲ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 113) **ಗಂಗಾಹ್ರದಕೂಪ** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 114) **ಸ್ಥಾಣುವಟ ತೀರ್ಥಮ್** : ಸ್ನಾನ ಹಾಗೂ ಒಂದು ರಾತ್ರಿಯ ವಾಸದಿಂದ ರುದ್ರಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು. 115) **ಬದರೀ ಪಾಚನಮ್** : ಅದು ವಶಿಷ್ಟಾಶ್ರಮ. ಅಲ್ಲಿ ಮೂರು ರಾತ್ರಿಗಳ ಉಪವಾಸದಿಂದ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗದ ಫಲವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಹರಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು. 116) **ಇಂದ್ರ ಮಾರ್ಗಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ಹಗಲು ರಾತ್ರಿಯ ಉಪವಾಸದಿಂದ ಇಂದ್ರಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು. 117) **ಆದಿತ್ಯಾಶ್ರಮ** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದರೆ ಸೂರ್ಯಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 118) **ಸೋಮತೀರ್ಥಮ್** : ಅಲ್ಲಿನ ಸ್ನಾನದಿಂದ ಸೋಮಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು. 119) **ಕನ್ಯಾಶ್ರಮ** : ಅಲ್ಲಿ ಮೂರು ರಾತ್ರಿಗಳ ವಾಸ ಸುಖ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಹಾಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 120) **ದಧೀಚತೀರ್ಥಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ವಾಜಪೇಯ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. 121) **ಸನ್ನಿಹಿತಾತೀರ್ಥಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಸಕಲತೀರ್ಥಗಳು ಬಂದು ಸೇರುತ್ತವೆ. ಸೂರ್ಯಗ್ರಹಣದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದರೆ ಶತಾಶ್ವಮೇಧಯಾಗ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ ಸ್ನಾನ ದಾನಗಳಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. ಅಲ್ಲಿ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯ ಸೂರ್ಯಗ್ರಹಣದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಶ್ರಾದ್ಧಗಳಿಂದ ಸಾವಿರ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗಗಳ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. ಸ್ನಾನ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಸರ್ವಪಾಪನಾಶ ಹಾಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿ. 122) **ಗಂಗಾಹ್ರದ** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದರೆ

ರಾಜಸೂಯ, ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗಗಳ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. 123) **ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರಮ್** : ಅದು ತರತುಕಾರಂತುಕರ ಹಾಗೂ ರಾಮಹ್ರದ ಮಚಕ್ರುಕಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ಯಮಂತ ಪಂಚಕ. ಇದು ಬ್ರಹ್ಮನ ಉತ್ತರವೇದಿ.

124) **ಧರ್ಮತೀರ್ಥಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನದಿಂದ ಸಪ್ತಕುಲಗಳ ಉದ್ಧಾರ.

125) **ಕಾರಾಪಚನಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನದಿಂದ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮ ಫಲ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣು ಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 126) **ಸೌಗಣಿಕವನಮ್** : ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿದೇವತೆಗಳು ಪ್ರತಿನಿತ್ಯ ಬರುತ್ತಾರೆ ಇದರ ಪ್ರವೇಶ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಸರ್ವಪಾಪನಾಶ. 127) **ಪ್ಲಕ್ಷಸರಸ್ವತೀ** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಪಿತೃ,ದೇವ ಪೂಜೆಗಳಿಂದ ಅಶ್ವಮೇಧಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ.

128) **ಈಶಾನಾಧ್ಯಷಿತಮ್** : ಇಲ್ಲಿ ಶಾಕಾಂಬರೀ ದೇವಿಯ ಕ್ಷೇತ್ರ. ಮೂರು ರಾತ್ರಿಗಳ ಉಪವಾಸ ಶಾಕಾಹಾರಗಳಿಂದ ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳಿಗೆ ಸಾಕಾಗುವ ಶಾಕಾಹಾರ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. 129) **ಸವರ್ಣಾಖ್ಯಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ಶಿವನು ನೆಲೆಸಿರುವನು ಅವನ ಪೂಜೆಯಿಂದ ಅಶ್ವಮೇಧದ ಫಲ ಹಾಗೂ ಗಾಣಪತ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯುಂಟಾಗುವುದು. 130) **ಧೂಮಾವತೀ** : ಅಲ್ಲಿ ಮೂರು ರಾತ್ರಿಗಳ ಉಪವಾಸದಿಂದ ಮನಸ್ಕಾಮ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 131) **ಧೂಮಾವತಿಯ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ರಥಾವರ್ತ** : ಅಲ್ಲಿ ಹತ್ತುವುದರಿಂದ ಮಹಾದೇವನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಪರಮಗತಿಪ್ರಾಪ್ತಿ. 132) **ಧಾರಾ** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನದಿಂದ ದು:ಖನಾಶ. 133) **ಗಂಗಾದ್ವಾರಮ್** : ಅಲ್ಲಿರುವ ಕೋಟಿ ತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪುಂಡರೀಕಯಾಗ ಫಲ ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಕುಲೋದ್ಧಾರ ಹಾಗೂ ಒಂದು ರಾತ್ರಿಯ ವಾಸದಿಂದ ಗೋಸಹಸ್ರದಾನ ಫಲ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 134) **ಸಪ್ತಗಂಗಮ್** : 135) **ತ್ರಿಗಂಗಮ್** : 136) **ಸಪ್ತಾವರ್ತ** : ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪಿತೃದೇವತರ್ಪಣಗಳಿಂದ ಪುಣ್ಯಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 137) **ಗಂಗಾಯಮುನಾ ಸಂಗಮ** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನದಿಂದ ದಶಾಶ್ವಮೇಧ ಯಾಗ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ ಹಾಗೂ ಕುಲೋದ್ಧಾರ. 138) **ಕನಖಿಲ** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ, ಮೂರು ರಾತ್ರಿಗಳ ಉಪವಾಸದಿಂದ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗ, ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು. 139) **ಕಪಿಲಾವಟ** : ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ರಾತ್ರಿಯ ಉಪವಾಸದಿಂದ ಗೋಸಹಸ್ರದಾನ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. 140) **ಕಪಿಲನಾಗರಾಜ:** ಅಲ್ಲಿಯ ಸ್ನಾನದಿಂದ ಸಾವಿರ ಕಂದುಬಣ್ಣದ ಗೋಗಳದಾನದ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು. 141) **ಲಲಿತಿಕಾ:** ಅದು ಶಾಂತನುತೀರ್ಥ. ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದರೆ ದುರ್ಗತಿನಾಶ. 142) **ಸುಗಂಧಾ** : ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಸಕಲ ಪಾಪಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯುಂಟಾಗುವುದು. 143) **ರುದ್ರಾವರ್ತ** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 144) **ಗಂಗಾ ಸರಸ್ವತೀ ಸಂಗಮ** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗದ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ ಹಾಗೂ ಸ್ವರ್ಗ ಗಮನ. 145) **ಭದ್ರಕರ್ಣಹ್ರದ:** ಸ್ನಾನ, ಶಂಕರ ಪೂಜೆಗಳಿಂದ ದುರ್ಗತಿನಾಶ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣುಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 146) **ಕುಜಾಮ್ರಕಮ್:** ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಪ್ರಾಪ್ತಿ. 147) **ಅರುಂಧತೀವಟ** : ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ರಾತ್ರಿಯ ವಾಸದಿಂದ ಗೋಸಹಸ್ರದಾನ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ ಹಾಗೂ ಕುಲೋದ್ಧಾರ. 148) **ಸಾಮುದ್ರಕಮ್:** ಅಲ್ಲಿ ಮೂರು ರಾತ್ರಿಗಳ ಉಪವಾಸದಿಂದ ಗೋಸಹಸ್ರದಾನದ ಫಲ ಹಾಗು ಕುಲೋದ್ಧಾರ. 149) **ಬ್ರಹ್ಮಾವರ್ತ:** ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮ ಫಲ ಹಾಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿ. 150) **ಯಮುನಾ ಪಭಾವ** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗಫಲ ಹಾಗೂ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 151) **ದರ್ವೀ ಸಂಕ್ರಮಣಮ್:** ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗದ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ ಹಾಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಗಮನ. 152) **ಸಿಂಧುಪ್ರಭವ:** ಅಲ್ಲಿ ಐದು ರಾತ್ರಿಗಳ ವಾಸದಿಂದ ಬಹು ಸುವರ್ಣಯಜ್ಞ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. 153) **ಅರ್ಘವೇದಿ** : ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗದ ಫಲ ಹಾಗೂ ಸ್ವರ್ಗಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 154) **ವಾಶಿಷ್ಠ ನದೀ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಋಷಿಕುಲ್ಯಾ** : ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಸಕಲರಿಗೂ ದ್ವಿಜತ್ವ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. ಋಷಿಕುಲ್ಯಾದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮತ್ತು ಒಂದು ತಿಂಗಳ ಕಾಲ ಶಾಕಾಹಾರಗಳಿಂದ ಋಷಿಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 155) **ಭೃಂಗತುಂಗಮ್** : ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. 156) **ವೀರಪ್ರಮೋಕ್ಷ** : ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಪಾಪಪ್ರಣಾಶ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. 157) **ಸಂಧ್ಯಾ ಅದು ವಿದ್ಯಾ** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದರೆ ವಿದ್ಯಾ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು. 158) **ಮಹಾಶ್ರಮ** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲ ನಿರಾಹಾರದಿಂದ ಶುಭಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 159) **ಮಹಾಲಯ** : ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ತಿಂಗಳ ಅವಧಿ ಉಪವಾಸದಿಂದ ತಾನೂ ಸೇರಿ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಪುರುಷರ ಉದ್ಧಾರ. ಅಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವ ಮಹೇಶ್ವರ ದರ್ಶನದಿಂದ ಸರ್ವಪಾಪ

ಮರಣ ಭಯಗಳ ವಿನಾಶ. 160) **ವೇತನೀಕಾ** : ಅಲ್ಲಿ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗದ ಫಲ ಔಶನಸಗತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 161) **ಸುಂದರಿಕಾ** : ಅಲ್ಲಿ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ರೂಪ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 162) **ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿಕಾ** : ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿ.

163) **ನೈಮಿಷಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ವಾಸಿಸುವನು ಅದರ ಪ್ರವೇಶದಿಂದ ಸರ್ವ ಪಾಪಗಳ ನಾಶ. ಸ್ನಾನದಿಂದ ಸಪ್ತಕುಲಗಳ ಉದ್ಧಾರ. ಉಪವಾಸದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಪ್ರಾಪ್ತಿ. 164) **ಗಂಗೋದ್ಭೇದ** : ಅಲ್ಲಿ ಮೂರು ರಾತ್ರಿಗಳ ಉಪವಾಸದಿಂದ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗದ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ ವಿಷ್ಣುಲೋಕದ ವಾಸ 165) **ಸರಸ್ವತೀ** : ಅಲ್ಲಿ ಪಿತೃದೇವತರ್ಪಣಗಳಿಂದ ಸಾರಸ್ವತದ ಲೋಕವಾಸ. 166) **ಬಾಹುದಾ ನದೀ** : ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ರಾತ್ರಿಯ ವಾಸದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 167) **ಗೋಪ್ರಚಾರತೀರ್ಥಮ್** : ಅದು ಸರಯೂ ನದೀತೀರ. ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಪಾಪನಾಶ ಹಾಗೂ ದೇವಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 168) **ಗೋಮತಿಯಲ್ಲಿರುವ ರಾಮತೀರ್ಥಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. ನಿಜಕುಲದ ಪಾವನ.

169) **ಸಾಹಸ್ರವಮ್** : ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ರಾಜಸೂಯ ಅಶ್ವಮೇಧ ಯಾಗಗಳ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. 170) **ರಾಜಗೃಹಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಕುಬೇರನಂತೆ ಸಂತೋಷದ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 171) **ಮಣಿನಾಗ** : ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಗೋಸಹಸ್ರದಾನ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ ಹಾಗೆಯೇ ಅದರ ಹತ್ತಿರ ನಿತ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನಾಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಸರ್ಪಗಳ ವಿಷದ ಭಯನಾಶ; ಒಂದು ರಾತ್ರಿಯ ವಾಸದಿಂದ ಸಕಲ ಪಾಪಗಳ ನಾಶ.

172) **ಗೋತಮವನಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ಅಹಲ್ಯಾ ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪರಮಗತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 173) **ಶ್ರೀದೇವಿ** : ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 174) **ಉದಪಾನಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. 175) **ಜನಕರಾಜಕೂಪ** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನದಿಂದ ವಿಷ್ಣುಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 176) **ವಿನಶನಮ್**: ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ವಾಜಪೇಯಯಾಗದ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. 177) **ವಿಶಲ್ಯಾ** : ಅದು ಸಕಲ ತೀರ್ಥ ಜಲದ ಉದ್ಭವ. ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ವಾಜಪೇಯ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. 178) **ತಪೋವನಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವುದರಿಂದ ಗುಹ್ಯಕಲೋಕದವಾಸ. 179) **ಕಂಪನಾನದಿ** : ಅದು ಸಿದ್ಧರವಾಸಸ್ಥಾನ. ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಪುಂಡರೀಕಯಾಗ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. 180) **ಮಾಹೇಶ್ವರೀ** : ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಸ್ವಕುಲದ ಉದ್ಧಾರ. 181) **ದಿವೌಕ ಪುಷ್ಕರಣೀ** : ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ದುರ್ಗತಿ ವಿನಾಶ. ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗದ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. 182) **ರಾಮಪದಮ್** : ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಅಶ್ವಮೇಧ ಫಲ. 183) **ಮಾಹೇಶ್ವರಪದಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಶ್ವಮೇಧ ಫಲ. ಅಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವ ತೀರ್ಥಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪುಂಡರೀಕಯಾಗ ಫಲ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 184) **ನಾರಾಯಣಸ್ಥಾನಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ಶಾಲಗ್ರಾಮವೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಹರಿಯು ನೆಲೆಸಿದ್ದಾನೆ. ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಅಶ್ವಮೇಧ ಫಲ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣುಲೋಕದ ಗಮನ. 185) **ಜಾತಿಸ್ಮರ** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನದಿಂದ ಜಾತಿಸ್ಮರತ್ವ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 186) **ವಟೀಶ್ವರಪುರಮ್** : ಅಲ್ಲಿರುವ ಕೇಶವನ ದರ್ಶನ ಪೂಜೆಗಳಿಂದ ಹಾಗೂ ಉಪವಾಸದಿಂದ ಬಯಸಿದ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು. 187) **ವಾಮನತೀರ್ಥಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ದುರ್ಗತಿ ವಿನಾಶ ಹಾಗು ವಿಷ್ಣುಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 188) **ಚಂಪಕಾರಣ್ಯಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ರಾತ್ರಿಯ ವಾಸದಿಂದ ಗೋಸಹಸ್ರದಾನ ಫಲಮ್. 189) **ಗೋಷ್ಠಾನಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ರಾತ್ರಿಯ ಉಪವಾಸದಿಂದ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. ಅಲ್ಲಿ ಪಾರ್ವತೀ ಸಹಿತ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರನು ಇದ್ದಾನೆ. ಅವನ ದರ್ಶನದಿಂದ ಮಿತ್ರಾವರುಣ ಲೋಕವಾಸ. 190) **ಕನ್ಯಾಸಂವೇದ್ಯಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ಆಹಾರ ಜಯದಿಂದ ಮನುಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. ಅಲ್ಲಿ ಅನ್ನದಾನವು ಅಕ್ಷಯವಾಗುತ್ತದೆ. 191) **ನಿಶ್ಚೀರಾನದಿ** : ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗದ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. 192) **ದೇವಕೂಟಮ್** : ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗದ ಫಲ ಹಾಗೂ ಕುಲೋದ್ಧಾರ. 193) **ಕೌಶಿಕಮುನಿಹ್ರದ** : ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ತಿಂಗಳಿನ ವಾಸದಿಂದ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. 194) **ಸರ್ವತೀರ್ಥವರಹ್ರದ** : ಅಲ್ಲಿಯ ವಾಸದಿಂದ ದುರ್ಗತಿ ವಿನಾಶ. 195) **ವೀರಾಶ್ರಮ** : ಅಲ್ಲಿ ಕುಮಾರನು ನೆಲೆಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. 196) **ಅಗ್ನಿಧಾರಾ** : ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ

ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ ಹಾಗೂ ಕುಲೋದ್ಧಾರ. **197) ಪಿತಾಮಹಸರ** : ಅಲ್ಲಿ ಪರ್ವತರಾಜನಿಂದ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶಿವ ವಿಷ್ಣು ದೇವತೆಗಳು ಇದ್ದಾರೆ. ಅಲ್ಲಿನ ಸ್ನಾನದಿಂದ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ತೀರ್ಥವಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೇ ಕೃತಾರ್ಥನಾಗುವನು. ಅಲ್ಲಿ ಮೂರು ಹೊತ್ತು ಉಪವಾಸ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾನಾಶ. **198) ಗೌರೀಶಿಖರಂ** : ಅಲ್ಲಿ ಹತ್ತುವುದರಿಂದ ಪುನೀತನಾಗುವನು. ಅಲ್ಲಿರುವ ಕುಂಡದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಪಿತೃದೇವತಾರ್ಚನೆಗಳಿಂದ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ ಹಾಗೂ ಸ್ವರ್ಗಗಮನ. **199) ತಾಂತ್ರಾರುಣ** : ಅಲ್ಲಿ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ ಹಾಗೂ ಶುಕ್ರಲೋಕ ಗಮನ. **200) ನಂದಿನೀ** : ಅಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ ಬಾವಿ. ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ನರಮೇಧ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. **201) ಕೌಶಿಕ್ಯಾರುಣ ಸಂಗಮ** : ಅಲ್ಲಿ ಮೂರು ರಾತ್ರಿಗಳ ಉಪವಾಸದಿಂದ ಸರ್ವಪಾಪ ಮುಕ್ತಿ. **202) ಊರ್ವಶೀ ತೀರ್ಥಮ್** :

203) ಸೋಮಾಶ್ರಮ 204) ಕುಂಭಕರ್ಣಾಶ್ರಮ : ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಆಶ್ವಮೇಧ ಯಾಗಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ ಹಾಗೂ ಸ್ವರ್ಗಗಮನ. **205) ಕೋಕಾಸುಖಮ್** : ಅಲ್ಲಿನ ಸ್ನಾನದಿಂದ ಜಾತಿಸ್ಮರತ್ವ. **206) ನಂದಾ** : ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಧನ್ಯನಾಗಿ ಸರ್ವ ಪಾಪಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ ಹಾಗೂ ಸ್ವರ್ಗಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಆಗುವುದು.

207) ಋಷಭದ್ವೀಪ : ಅಲ್ಲಿರುವ ಸರಸ್ವತಿ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದರೆ ವಿಮಾನದಲ್ಲಿ ವಿರಾಜಿಸುವನು. **208) ಔದ್ಧಾಲಕತೀರ್ಥಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸರ್ವ ಪಾಪಗಳ ನಾಶ. **209) ಬ್ರಹ್ಮತೀರ್ಥಮ್** : ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ವಾಜಪೇಯ ಯಾಗ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು.

210) ಚಂಪಾ : ಅಲ್ಲಿ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಸಹಸ್ರ ಗೋದಾನ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ.

211) ನರೇತಿಕಾ : ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ವಾಜಪೇಯ ಯಾಗ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ ಹಾಗೂ ವಿಮಾನಪ್ರಾಪ್ತಿ.

212) ಸಂವಿದ್ಯಾತೀರ್ಥಮ್ : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ವಿದ್ಯಾಪ್ರಾಪ್ತಿ. **213) ತಾಹಿತ್ಯಮ್, ತತ್ರಗಮನಾತ್** – ಬಹು ಸುವರ್ಣಯಾಗದ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. **214) ಕರತೋಯಾ** – ಅಲ್ಲಿ ಮೂರು ರಾತ್ರಿಗಳ ಉಪವಾಸದಿಂದ ಹನ್ನೊಂದು ಎತ್ತುಗಳ ದಾನದ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ.

215) ಕೋಸಲಾಯಾ ಕಾಲತೀರ್ಥಮ್ – ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಗೋಸಹಸ್ರದಾನ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ ಹಾಗೂ ಸ್ವರ್ಗಗಮನ.

216) ಗಂಗಾಸಾಗರಸಂಗಮಃ – ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಶತಾಶ್ವಮೇಧ ಯಾಗ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. **217) ಗಂಗಾಯಾಃ ಪರದ್ವೀಪ** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಹಾಗೂ ಮೂರು ರಾತ್ರಿಗಳ ಉಪವಾಸ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸಕಲ ಕಾಮಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. **218)** ವಿರಜಮ್ – ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಚಂದ್ರನ ಕಾಂತಿ.

219) ಪ್ರಭವ :ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಪಾಪ ನಾಶ ಹಾಗೂ ಗೋಸಹಸ್ರ ದಾನ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. **220) ಶೋಣವ್ಯೋತೀ ರಥೀ ಸಂಗಮ** : ಅಲ್ಲಿ ಪಿತೃ ದೇವ ತರ್ಪಣಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ.

221) ಶೋಣ ಪ್ರಭವ: 222) ನರ್ಮದಾ ಪ್ರಭವ: 223) ವಂಶಗುಲ್ಮ : ಇಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಶ್ವಮೇಧ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. **224) ಋಷಭ** : ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಗೋಸಹಸ್ರ ದಾನ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. **225) ಪುಷ್ಪವತೀ** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಹಾಗೂ ಮೂರು ರಾತ್ರಿಗಳ ಉಪವಾಸದಿಂದ ಗೋ ಸಹಸ್ರ ಧನ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ **226) ಬದರಿಕಮ್** : ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ದೀರ್ಘಾಯು. **227) ಮಹೇಂದ್ರ ಪರ್ವತ** : ಅಲ್ಲಿರುವ ರಾಮತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಶ್ವಮೇಧ ಯಾಗಫಲ. **228) ಮತಂಗಕೇದಾರಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. **229) ಪಂಡ್ಯ ದೇಶೇ ಋಷಭ ಪರ್ವತ** : ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ವಾಜಪೇಯ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ ಹಾಗೂ ಸ್ವರ್ಗಗಮನ. **230) ಕಾವೇರೀ** : ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಗೋಸಹಸ್ರ ದಾನ ಫಲ. **231) ಸಮುದ್ರತೀರೇ ಕನ್ಯಾತೀರ್ಥಮ್** : ಅಲ್ಲಿನ ಸ್ನಾನದಿಂದ ಸರ್ವಪಾಪ ನಾಶ. **232) ಸಮುದ್ರಮಧ್ಯೇ ಗೋಕರ್ಣ ತೀರ್ಥಮ್** : ಅಲ್ಲಿ ಶಿವನು ನೆಲೆಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ಪೂಜೆಯಿಂದ ಹಾಗೂ ಮೂರು ರಾತ್ರಿಗಳ ಉಪವಾಸದಿಂದ ಹತ್ತು ಅಶ್ವಮೇಧ ಯಾಗಫಲ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಹಾಗೂ ಗಾಣಪತ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿ. **233) ಸಂವರ್ತವಾಪೀ** – ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ರೂಪಸೌಭಾಗ್ಯಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. **234) ವೇಣ್ವಾ** : ಅಲ್ಲಿ ಪಿತೃದೇವ ತರ್ಪಣಗಳಿಂದ ಮಯೂರ ಹಂಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಿಮಾನಪ್ರಾಪ್ತಿ.

235) ಗೋದಾವರೀ – ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಗವಾಮಯ

ಯಜ್ಞಫಲ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಹಾಗೂ ವಾಯುಲೋಕ ಗಮನ. 236) **ವೇಣ್ವಾ ಸಂಗಮ** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಪಾಪ ನಾಶ. 237) **ವರದಾ ಸಂಗಮ** : ಅಲ್ಲಿನ ಸ್ನಾನದಿಂದ ಅಶ್ವಮೇಧ ಯಾಗ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. 238) **ಬ್ರಹ್ಮಸ್ಥೂಣಾ** – ಅಲ್ಲಿ ಮೂರು ರಾತ್ರಿಗಳ ಉಪವಾಸದಿಂದ ಗೋಸಹಸ್ರ ದಾನ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ ಹಾಗೂ ಸ್ವರ್ಗ ಗಮನ.

239) **ಕುಶಪ್ಲವನಮ್** – ಅಲ್ಲಿನ ಸ್ನಾನ ಹಾಗೂ ಮೂರು ರಾತ್ರಿಗಳ ಉಪವಾಸದಿಂದ ಚಂದ್ರಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 240) **ದೇವಹ್ರದ:** 241) ಕೃಷ್ಣಾವೇಣ್ವಾ ಸಮುದ್ಭವವನಮ್ 242) **ಜ್ಯೋತಿರ್ಯಾತ್ರಹ್ರದ:** 243) **ಕನ್ಯಾಶ್ರಮ** : ಈ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. 244) **ಪಯೋಷ್ಣಿ ನದಿ** : ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ–ತರ್ಪಣಗಳಿಂದ ಗೋಸಹಸ್ರ ದಾನ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. 245) **ದಂಡಕಾರಣ್ಯಮ್** – ಅಲ್ಲಿರುವ ಜಲಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ಗೋಸಹಸ್ರ ದಾನ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. 246) **ಶರಭಂಗಾಶ್ರಮ**

247) **ಕುಶಾಶ್ರಮ** : ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ದುರ್ಗತಿನಾಶ ಹಾಗೂ ಕುಲಶುದ್ಧತೆ. 248) **ಸೂರ್ಯಾರಕಮ್** – ಅದು ರಾಮತೀರ್ಥ. ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಬಹು ಸುವರ್ಣಯಜ್ಞ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. 249) **ಸಪ್ತಗೋಕವರಮ್** – ಅಲ್ಲಿಯ ಸ್ನಾನದಿಂದ ಮಹಾಪುಣ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಹಾಗೂ ದೇವಲೋಕ ಗಮನ. 250) **ದೇವಪಥಮ್** – ಅಲ್ಲಿ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ದೇವಸತ್ರ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. 251) **ತುಂಗಕಾರಣ್ಯಮ್** – ಅದರ ಪ್ರವೇಶದಿಂದ ಕೂಡಲೇ ಸರ್ವಪಾಪಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗುವನು. ಒಂದು ತಿಂಗಳಿನ ವಾಸದಿಂದ ಸ್ವಕುಲದ ಪಾವಿತ್ರ, ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 252) **ಮೇಧಾವಿಕಮ್** – ಅಲ್ಲಿ ಪಿತೃ ದೇವ ತರ್ಪಣಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮ ಫಲ, ಸ್ಮೃತಿ, ಮೇಧಾಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 253) **ಕಾಲಂಜರ ಪರ್ವತ** – ಅಲ್ಲಿರುವ ದೇವಪ್ರದದಲ್ಲಿನ ಸ್ನಾನದಿಂದ ಸೂರ್ಯಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 254) **ಚಿತ್ರಕೂಟ ಪರ್ವತ** – ಅಲ್ಲಿರುವ ಮಂದಾಕಿನಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ, ಪಿತೃ, ದೇವ ತರ್ಪಣಗಳಿಂದ ಅಶ್ವಮೇಧ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ ಹಾಗೂ ಪರಮಗತಿ ಲಾಭ.

255) **ಭರ್ತೃ ಸ್ಥಾನಮ್** : ಅಲ್ಲಿರುವ ಕ್ಷೇತ್ರ ಕಾರ್ತಿಕೇಯನ ಸ್ಥಾನ. ಅಲ್ಲಿನ ಸ್ನಾನದಿಂದ ಸರ್ವಕಾಮ ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಕೋಟಿತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಗೋಸಹಸ್ರ ದಾನ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. 256) **ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸ್ಥಾನಮ್**–ಅಲ್ಲಿ ಮಹಾದೇವನು ನೆಲೆಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ದರ್ಶನದಿಂದ ಚಂದ್ರನಂತೆ ಕಾಂತಿ. ಅಲ್ಲಿರುವ ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಸಮುದ್ರಗಳಿವೆ. ಅದರ ಸ್ನಾನ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆಗಳಿಂದ ಪರಮಗತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. 257) **ಶೃಂಗವೇರಪುರಮ್** – ರಾಮನು ಗಂಗೆಯನ್ನು ದಾಟಿದ ಸ್ಥಾನ. ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಪಾಪಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗಿ ವಿಷ್ಣುಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು. 258) **ಸುಂಜಾವಟ** : ಅದು ಮಹಾದೇವನ ಕ್ಷೇತ್ರ. ಅವನ ಪೂಜೆ–ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆಗಳಿಂದ ಗಾಣಪತ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. ಆ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಜಾಹ್ನವಿಯಲ್ಲಿನ ಸ್ನಾನದಿಂದ ಸರ್ವಪಾಪ ನಾಶ.

259) **ಪ್ರಯಾಗ** – ಅಲ್ಲಿ ಮೂರು ಅಗ್ನಿಕುಂಡಗಳಿವೆ. ಯಮುನಾ ಜೊತೆಗೆ ಗಂಗೆಯ ಸಂಗಮ. ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ದೇವತೆಗಳು, ಸಿದ್ಧರು, ಪಿತೃಗಳು ಸನತ್ಕುಮಾರ ಪ್ರಮುಖರಾದ ಋಷಿಗಳು. ನಾಗ, ಸುವರ್ಣ ಸಿದ್ಧಕ್ರತು ಗಂಧರ್ವ ಮುಂತಾದವರು ನೆಲಸಿರುವರು ಹಾಗೂ ವೇದಗಳು, ಯಜ್ಞಗಳು, ಮೂರ್ತಿಗಳು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವರು. ಅದು ಎಲ್ಲಾ ತೀರ್ಥಗಳಿಗೂ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದದ್ದು. ಅದರ ನಾಮ ಸಂಕೀರ್ತನ ಶ್ರವಣ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ವೇದವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪುಣ್ಯವಿದೆಯೋ ಅದರ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ರಾಜಸೂಯ, ಅಶ್ವಮೇಧ ಯಾಗಗಳ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. 260) **ಭೋಗವತೀ** ಎಂಬ ವಾಸುಕೀ ತೀರ್ಥವಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಶ್ವಮೇಧ ಯಾಗ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. ಇದಲ್ಲದೇ, ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪ್ರಸಾದಿಸುವ ಸಪ್ತ ಮೋಕ್ಷಪುರಿಗಳು.

ಅಯೋಧ್ಯಾ ಮಥುರಾ ಮಾಯಾ ಕಾಶೀ ಕಾಂಚೀ ಅವಂತಿಕಾ ।
ಪುರೀ ದ್ವಾರವತೀ ಚೈವ ಸಪ್ತೈತಾ ಮೋಕ್ಷದಾಯಕಾ: ॥

ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮಕಾರುಣಿಕರಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಭಾರತ ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಸಕಲ ಪವಿತ್ರ ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರಗಳನ್ನು ಕ್ರೋಡೀಕರಿಸಿ ಅವುಗಳ ಪಾವಿತ್ರ್ಯ, ಮಹತ್ವ ಫಲಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಮೂಲಕ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ರಾಷ್ಟ್ರಪ್ರೇಮವನ್ನು ಜಾಗೃತಗೊಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಐಹಿಕಾಮುಷ್ಮಿಕಗಳ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

❑

ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಅದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತ

—ವಿದ್ವಾನ್ ಅನಂತ ಶರ್ಮಾ ಭುವನಗಿರಿ

ಹೆಸರೇ ಹೇಳುವಂತೆ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅನೇಕ ಅವತಾರಗಳ ಕಥೆಯಿದೆ. ಇದು ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನೇ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದರೂ ಅದು ಅದ್ವೈತದರ್ಶನವು ಬಣ್ಣಿಸಿದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಗುರಿಯಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದೆ ಎಂದು ಈ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಮನದಟ್ಟು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಭಾರತೀಯ ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರಮಹಾವೃಕ್ಷದ ಬೇರುಗಳು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಇವೆ ಎಂಬುದು ನಿರ್ವಿವಾದದ ವಿಷಯ. ಆದರೆ ಈ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಏಕಾಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುವುದು ಅಷ್ಟು ಸುಲಭವಲ್ಲ. ನಾನಾ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ನಾನಾ ವಿಷಯಗಳು ನಾನಾ ವಿಧವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಇವುಗಳ ಐದಂಪರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಲು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಬಾದರಾಯಣ ಮುನಿಗಳು ಶಾರೀರಕಮೀಮಾಂಸಾಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರದ ಅಡಿಗಲ್ಲಾದ ಈ ಸೂತ್ರಗ್ರಂಥವೂ ಸಹ ಮುಂದೆ ಮತಭೇದಗಳಿಗೆ ಪಕ್ಕಾಯಿತು. ಕೆಲವರು ಇದರಲ್ಲಿ ಅದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಕಂಡರೆ, ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ದ್ವೈತವನ್ನು, ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತವನ್ನು, ಇನ್ನೂ ಕೆಲವರು ಶಕ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ, ಶುದ್ಧಾದ್ವೈತ ಮುಂತಾಗಿ ಹಲವು ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನು ಇದರಲ್ಲಿ ಕಂಡುಕೊಂಡರು. ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿಗೆ ಶ್ರುತಿಯ ಆಧಾರವನ್ನು, ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಸಾಕಷ್ಟು ನೀಡಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಇತರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ದೂಷಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸತ್ಯಾನ್ವೇಷಿಗಳಾದ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಗೊಂದಲ ಸಹಜ. ಇದರ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕಾಗಿ ಅಣ್ಣಯ್ಯದೀಕ್ಷಿತರೆಂಬ ವಿದ್ವಾಂಸರು 'ವ್ಯಾಸತಾತ್ಪರ್ಯ ನಿರ್ಣಯ'ವೆಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಅದರಲ್ಲಿ ಇತರ ದರ್ಶನಕಾರರನ್ನೇ ಸಾಕ್ಷಿಗಳನ್ನಾಗಿರಿಸಿ ಬಾದರಾಯಣರಿಗೆ ಅದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತವೇ ಅಭಿಪ್ರೇತವೆಂದು ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟರು. ಆದರೆ ಆ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೂ ಮೂಲವಾದ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಆಸ್ಪದವುಳ್ಳ ವಾಕ್ಯಗಳಿರುವಾಗ ಸೂತ್ರಗ್ರಂಥದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಬಾದರಾಯಣರು ಸರ್ವಮಾನ್ಯರು ಹೇಗೆ ಆದಾರು? ಆದುದರಿಂದ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವೇನೆಂಬುದು ಮೊದಲು ನಿರ್ಧಾರವಾಗಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಚೀನರು ಅನುಸರಿಸಿದ ಒಂದು ಮಾರ್ಗವೆಂದರೆ ಪುರಾಣಗಳ ಪರ್ಯಾಲೋಚನೆ. 'ಇತಿಹಾಸ ಪುರಾಣಾಭ್ಯಾಂ ವೇದಂ ಸಮುಪಬೃಂಹಯೇ' ಎಂಬುದೊಂದು ಪ್ರಾಚೀನೋಕ್ತಿ. ವೇದವನ್ನು ವಿಭಜಿಸಿದ ವೇದವ್ಯಾಸರೇ ಪುರಾಣಗಳ ಕರ್ತೃಗಳಾದುದರಿಂದ ವೇದದ ಪರಮತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನೇ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿರಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ವಿಶ್ವಾಸ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶವಿಲ್ಲದವರಿಗೆ ಶುತ್ಯರ್ಥವು ಸುಲಭವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಲು ವ್ಯಾಸರು ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಪುರಾಣಗಳ ಮೂಲಕ ನಾವು ಸುಲಭವಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಬಹುದು. ಶ್ರುತ್ಯಾರ್ಥದ ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಣ ಹಾಗೂ ಪುಷ್ಟೀಕರಣ ಎರಡೂ ಪುರಾಣಗಳ ಪರಿಶೀಲನೆಯಿಂದ ಸಾಧ್ಯ. ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣವನ್ನು ನೋಡಬಹುದು.

ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣವು ಪ್ರಾಚೀನ ಮತ್ತು ಆಧುನಿಕ ವಿದ್ವಾಂಸರ ವಿಶೇಷ ಗೌರವಾದರಗಳಿಗೆ ಪಾತ್ರವಾದ ಪುರಾಣ. ಹೆಸರೇ ಹೇಳುವಂತೆ ಇದರಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅನೇಕ ಅವತಾರಗಳ ಕಥೆಯಿದೆ. ಇದು ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನೇ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದರೂ ಅದು ಅದ್ವೈತದರ್ಶನವು ಬಣ್ಣಿಸಿದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಗುರಿಯಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದೆ ಎಂಬುದು ಪುರಾಣವನ್ನು ಆಮೂಲಾಗ್ರವಾಗಿ ಓದಿದವರಿಗೆ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದ್ವೈತದರ್ಶನವು ವಿವರಿಸುವಂತೆ ಈ ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ಇರುವುದೊಂದೇ ಸತ್ಯ. ಅದು ನಾಮ, ರೂಪ, ಗುಣ, ಅಂಶ ಮುಂತಾದ ಯಾವುದೇ ವಿಕಾರಗಳಿಲ್ಲದ್ದು. ಭಕ್ತರು ಮಾತ್ರ ಅದಕ್ಕೆ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಅಭಿರುಚಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ನಾಮರೂಪಗಳನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರಾನುಸಾರವಾಗಿ ಕಲ್ಪಿಸಿ ಆರಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ. "ಉಪಾಸಕಾನಾಂ ಕಾರ್ಯಾರ್ಥಂ ಬ್ರಹ್ಮಣೋರೂಪಕಲ್ಪನಾ" – ಉಪಾಸನೆಗಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೆ ರೂಪವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಉಪನಿಷತ್ತೇ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಅದ್ವೈತ ಎಂದರೆ ಎರಡಿಲ್ಲದ್ದು ಎಂದರ್ಥ. ಒಂದೇ ಒಂದು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಭಗವಂತನನ್ನು ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಕರೆದದ್ದೇ ಅದ್ವೈತವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದಂತೆ. ವಿಷ್ಣು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪಕ, ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿ ಎಂದರ್ಥ. ಎಲ್ಲೆಡೆಯೂ ಇರುವವನು ಎಂದು ವಿವರಣೆ. ಎಲ್ಲೆಡೆಯೂ ಭಗವಂತನೇ ಇರುವುದಾದರೆ ಉಳಿದ ಜೀವಜಡಗಳಿಗೆ ಸ್ಥಳವೆಲ್ಲಿ? ಭೌತಶಾಸ್ತ್ರದ ನಿಯಮದಂತೆ ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳಿರುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸರ್ವವ್ಯಾಪ್ತತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ವಿಶ್ವದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನೂ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದಾದರೆ ಭಗವಂತನು ಭೌತಿಕ ನಿಯಮವನ್ನು ಅಂದರೆ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಸತ್ಯತ್ವವನ್ನು

ಮೀರಿದವನು ಎಂಬುದನ್ನೂ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ವಿಶ್ವದ ಸತ್ಯತ್ವವು ಪರಮಾತ್ಮನ ಸತ್ಯತ್ವಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನೇ ಅದ್ವೈತವೇದಾಂತದಲ್ಲಿ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಸತ್ಯ, ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಸತ್ಯ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಪರಮಾತ್ಮನು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಸತ್ಯವಾದರೆ ವಿಶ್ವವು ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಸತ್ಯ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಈ ವಿಶ್ವವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವೆಂದಾಗಲಿ, ಅಭಿನ್ನವೆಂದಾಗಲಿ ಹೇಳುವಂತಿಲ್ಲ. ಭಿನ್ನವೆಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ವ್ಯಾಪಕತ್ವಕ್ಕೆ ಕುಂದು. ಅಭಿನ್ನವೆಂದರೆ ಪ್ರಪಂಚದ ದೋಷಗಳನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಂಟಿಸಿದಂತೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಶ್ವ ಅನಿರ್ವಚನೀಯ. ಅದ್ವೈತದರ್ಶನದ ಇಂಥ ಪ್ರಮೇಯಗಳನ್ನು ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ವಾಚ್ಯವಾಗಿ, ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಸೂಚ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಶ್ಲೋಕಗಳು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಸರಳವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿವೆ.

ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಅದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತದ ಸ್ಥೂಲ ಪರಿಚಯವನ್ನಿಷ್ಟು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಅಪೇಕ್ಷಿತ. 'ಅದ್ವೈತ' ಎಂದರೆ ಎರಡಿಲ್ಲದ್ದು ಎಂಬುದು ಸರಳವಾದ ಅರ್ಥ. ಸಚ್ಚಿದಾನಂದರೂಪವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೇನೂ ಇಲ್ಲ. ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಮೂಲಕ ನಾವು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲ ಸ್ವಪ್ನ. ಪ್ರಪಂಚವು ನಮ್ಮಿಂದ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಯೇ ಸೃಷ್ಟಿಗೊಂಡು ನಮ್ಮಲ್ಲಿಯೇ ಲಯವಾಗುವಂತೆ, ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ತೋರಿ ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದು, ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಲಯಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಪ್ರಪಂಚದ ಸೃಷ್ಟಿ–ಸ್ಥಿತಿ–ಲಯಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮವು ಇರವು–ಅರಿವು–ಆನಂದ (ಸತ್–ಚಿತ–ಆನಂದ) ಸ್ವರೂಪದ್ದು. ಇದು ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿ. ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದಂತೆ ವಿಷ್ಣು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕ ಎಂದೇ ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಕ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಒಳಗೂ ಹೊರಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದವನು ಎಂದಿಷ್ಟೇ ಅರ್ಥವಲ್ಲ, ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವವನು ಎಂದರ್ಥ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ, ಕೆರೆಯಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿರುವ ತಂಬಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಒಳಗೂ ಹೊರಗೂ ನೀರಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ತಂಬಿಗೆಯ ಮೈಯಾದ ತಾಮ್ರದ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ನೀರಿರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಷ್ಣು ಈ ರೀತಿ ವ್ಯಾಪಕನಲ್ಲ. ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಅವನಿಲ್ಲದ ಸ್ಥಳವೊಂದುಂಟು ಎಂದಾಗಿ ಅವನು ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕನೆನೆಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ಅವನ ವ್ಯಾಪಕತೆಯೆಂದರೆ ಮಡಕೆಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ ಮಣ್ಣಿನಂತೆ, ಆಭರಣವನ್ನೆಲ್ಲ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ ಚಿನ್ನದಂತೆ. ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ತೋರಿದ ಹಾವಿನಲ್ಲಿರುವ ಹಗ್ಗದಂತೆ. ಹೀಗೆ ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯಾದ ಅವನ ಹೊರತಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ಜೀವವಿಲ್ಲ. ಅಂತಃಕರಣವೆಂಬ ಹುಸಿ ಆವರಣದಿಂದಾಗಿ ಅವನೇ ಜೀವನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ತೋರುತ್ತಾನೆ ಅಷ್ಟೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅವನೇ ಯಜಮಾನ, ಅವನೇ ಅಗ್ನಿ, ಅವನೇ ಹವಿಸ್ಸು. ಅವನು ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನೇ ವಿನಾ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನಲ್ಲ. ಇಂಥ ಬ್ರಹ್ಮವೊಂದೇ ಇರುವುದಾದರೆ ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ತೋರುವ ನಾನಾ ವಸ್ತುಭೇದಗಳಿಗೇನು ಕಾರಣ ಎಂದರೆ ಅಜ್ಞಾನ ಎಂಬುದೊಂದೇ ಉತ್ತರ. ಭೇದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಅಜ್ಞಾನ ನಾಶವಾದ ಮೇಲೆ ಆತ್ಮನಿಗೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಯಾವುದೇ ಭೇದ ಉಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಬಯಲಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಮನೆಯೊಂದು ಬಿದ್ದಾಗ, ಮನೆಯ ಆವರಣದ ಗೋಡೆಗಳು ಕುಸಿದಾಗ ಮನೆಗೂ ಬಯಲಿಗೂ ಭೇದವುಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಮನೆಯೇ ಬಯಲಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ಅಜ್ಞಾನಗ್ರಂಥಿ ಕಳಚಿದಾಗ, ಜೀವಾತ್ಮನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗುತ್ತಾನೆ. 'ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ' ಎಂದು ಶ್ರುತಿ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಅದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತದ ಈ ಪ್ರಮೇಯಗಳನ್ನೇ ನಾವು ಈ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.

ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣವು ಪರಾಶರರಿಂದ ಮೈತ್ರೇಯರಿಗಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಪುರಾಣದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಮೈತ್ರೇಯರು ಪರಾಶರರನ್ನು ಕುರಿತು ವಿಶ್ವದ ಸೃಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಬೆಳವಣಿಗೆಯನ್ನು ಕುರಿತಾಗಿ ಕೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಪರಾಶರರು ಈ ಮಾತನ್ನಾಡುತ್ತಾರೆ.

ವಿಷ್ಣೋಃ ಸಕಾರಾದುದ್ಭೂತಂ ಜಗತ್ ತತ್ರೈವ ಚ ಸ್ಥಿತಮ್ ।
ಸ್ಥಿತಿಸಂಯಮಕರ್ತಾಸಾ ಜಗತೋಽಸ್ಯ ಜಗಚ್ಚ ಸಃ॥ 1–3–31

ಈ ಜಗತ್ತು ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ನೆಲೆಸಿದೆ. ಇದರ ಸ್ಥಿತಿ ಹಾಗೂ ಲಯಗಳಿಗೆ ಅವನೇ ಕರ್ತನು. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಅವನೇ ಜಗತ್ತೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ–ಸ್ಥಿತಿ–ಲಯಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವೇ ಕಾರಣನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದೇನೂ ವಿಶೇಷವಲ್ಲ. ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಎಲ್ಲ ದ್ವೈತಿಗಳೂ ಇದೇ ಮಾತನ್ನಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿರುವ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಕುಂಬಾರನು ಮಡಕೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದಂತೆ ಈಶ್ವರನು ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನೆಂದು ಈಶ್ವರವಾದಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ "ವಿಷ್ಣೋಃ ಉದ್ಭೂತಂ" – ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಪ್ರಪಂಚ ಹೊರಬಿದ್ದಿತು ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿದೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತು ಇದೆ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಅದ್ವೈತವನ್ನೊಪ್ಪದವರು ಈಶ್ವರನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಪ್ರಪಂಚ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿಯೇ ನೆಲೆಸಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಭಗವಂತನು ಚತುರ್ದಶ ಲೋಕಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಉದರದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪೊರೆಯುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರಾದರೂ, ಈ ಮಾತುಗಳು ಕೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಿಯವೇ ವಿನಾ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ನಿಲ್ಲುವುದಿಲ್ಲ. ಅದೇ ರೀತಿ ಈ ಪ್ರಪಂಚವು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಲಯ ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಮಾತೂ ಇತರ ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ಸರಿಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಸ್ತುವೂ ನಾಶವಾಗುವಾಗ, ಲಯ ಹೊಂದುವಾಗ ತನ್ನ ಉಪಾದಾನಕಾರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಲಯ ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಮಡಕೆ ನಾಶವಾಯಿತೆಂದರೆ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಚೂರುಗಳಾಗುತ್ತದೆ ಅಥವಾ ಮಣ್ಣಿನ ಕಣಗಳಾಗುತ್ತದೆ. ಆಭರಣ ಲಯವಾಯಿತೆಂದರೆ ಚಿನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮವು ಪ್ರಪಂಚದ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಪಂಚದ ಲಯವು ಬ್ರಹ್ಮರೂಪವೇ ಆಗುವುದು ನ್ಯಾಯ. ಹೇಗೆ ಮಡಕೆಯು ಮಣ್ಣಿನಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟಿ, ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದು, ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿಯೇ ಲಯವಾಗುತ್ತದೋ ಹಾಗೆಯೇ ಈ ವಿಶ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮದಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟಿ, ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದು, ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಲಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಮಡಕೆ ಎನ್ನುವುದು ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಆಕಾರ ಮಾತ್ರ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಮಡಕೆ ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು. ಅದೇ ರೀತಿ ಪ್ರಪಂಚ ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಮೂಡಿದ ಒಂದು ಆಕಾರ ಮಾತ್ರ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಮಡಕೆ ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು. ಅದೇ ರೀತಿ ಪ್ರಪಂಚ ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಮೂಡಿದ ಒಂದು ಆಕಾರ ಮಾತ್ರ. ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಹೇಳದೆ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತೂ ಅವನೇ" ಎಂದಿದೆ. ಮಡಕೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದಾಗಲೂ ಅದು ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಮಣ್ಣೇ ಆಗಿರುವಂತೆ ಪ್ರಪಂಚವು ಈಗಲೂ ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಎಂಬುದು ಈ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಷ್ಣು ಅರ್ಥಾತ್ ಬ್ರಹ್ಮವು ಏಕರೂಪವಾದದ್ದು. ಪ್ರಪಂಚವು ಅನೇಕಾತ್ಮಕವಾದದ್ದು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರಪಂಚವಾಗುವುದು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಸಮಾಧಾನ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿದೆ.

ಏಕಾನೇಕಸ್ವರೂಪಾಯ ಸ್ಥೂಲಸೂಕ್ಷ್ಮಾತ್ಮನೇ ನಮಃ ।
ಅವ್ಯಕ್ತವ್ಯಕ್ತರೂಪಾಯ ವಿಷ್ಣವೇ ಮುಕ್ತಿಹೇತವೇ" ॥ 1–3–3

ಬೀಜದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಅತ್ಯಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ ವೃಕ್ಷವು ಆಮೇಲೆ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ರೆಂಬೆಕೊಂಬೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ತೋರುವ ಈ ವಿಶ್ವವು ಮೊದಲು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿತ್ತು. ಅನೇಕವಾಗಿರುವ ಈ ಪ್ರಪಂಚ ಏಕವಾಗಿತ್ತು. ಇದು ಕೇವಲ ಪ್ರಪಂಚದ ಸ್ವಭಾವ ಎಂದು ಭಾವಿಸಕೂಡದು. ಮೊದಲು ಏಕನೂ, ಸೂಕ್ಷ್ಮನೂ ಅವ್ಯಕ್ತನೂ ಆಗಿದ್ದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಅನಂತರ ಅನೇಕನೂ ಸ್ಥೂಲನೂ ವ್ಯಕ್ತನೂ ಆದನು. ಈ ವಿಶ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿನ ಅಂತರಾರ್ಥ.

ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪಮತ್ಯಂತನಿರ್ಮಲಂ ಪರಮಾರ್ಥತಃ ।
ತಮೇವಾರ್ಥಸ್ವರೂಪೇಣ ಭ್ರಾಂತಿದರ್ಶನತಃ ಸ್ಥಿತಮ್ ॥ 1–3–6

ವಿಷ್ಣುವು ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನು ಹಾಗೂ ಅತ್ಯಂತ ಶುದ್ಧನು. ಆದರೆ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಅವನೇ ಪರಮಾರ್ಥಸ್ವರೂಪನಾಗಿ ತೋರುತ್ತಾನೆ.

ಅದ್ವೈತದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಶುದ್ಧಚೇತನವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅವನು ಜಡವಾದ ಪ್ರಪಂಚಾಕಾರವಾಗಿ ತೋರಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಹೇಗೆ? 'ಮಣ್ಣು ಗಡಿಗೆಯಾದಂತೆ' ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸುವಂತಿಲ್ಲ. ಆಗ ಅವನು ಮಣ್ಣಿನಂತೆ ವಿಕಾರಿ ಹಾಗೂ ಅನಿತ್ಯ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದು ನಮ್ಮ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಎಂಬುದೇ ಸರಿಯಾದ ಉತ್ತರ. ನಸುಗತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ

ದೂರದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ಹಗ್ಗವೊಂದು ನಮಗೆ ಹಾವಾಗಿ ಕಂಡಿತು. ಆದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಹಗ್ಗವೇನೂ ಹಾವಾಗಿ ಬದಲಾವಣೆಗೊಂಡಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾವಿನ ವಿಷವೂ ಹಗ್ಗಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದೇ ರೀತಿ ಚಿತ್ಸ್ವರೂಪನಾದ ವಿಷ್ಣುವು ನಮ್ಮ ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದಾಗಿ ಜಡಪ್ರಪಂಚವಾಗಿ ತೋರುತ್ತಾನೆ. ಅವನಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ವಿಕಾರವುಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಹಿಂದೆ 'ಮಣ್ಣು ಮಡಕೆಯಾದಂತೆ' ಎಂಬ ಉದಾಹರಣೆ ಬ್ರಹ್ಮವು ಹೇಗೆ ಪ್ರಪಂಚಾಕಾರವಾಗಿ ತೋರಿಕೊಂಡಿತು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಹಂತದ ವಿವರಣೆ ಅಷ್ಟೆ. ಹಗ್ಗದಲ್ಲಿ ಹಾವು ಕಂಡಂತೆ ಎಂಬುದೇ ಸರಿ. ಪ್ರಪಂಚಾಕಾರವಾಗಿ ತೋರಿದರೂ ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ವಿಕಾರ ತಲೆ ಹಾಕದು. ಹಾಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವು ಅನೇಕಾಕಾರವಾಗಿ ತೋರಲು ನಮ್ಮ ಅಜ್ಞಾನವೇ ಕಾರಣ ಎಂದು ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ ಒತ್ತಿ ಹೇಳುತ್ತದೆ.

ಜೀವ, ಈಶ್ವರ, ಜಗತ್ತುಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನೊಪ್ಪಿ ಈ ಪ್ರಪಂಚದ ಕರ್ತೃವು ಈಶ್ವರನೆನ್ನುವವರು ಅಷ್ಟಕ್ಕೇ ನಿಲ್ಲದೆ ಈಶ್ವರರು ಮೂವರು ಎಂದು ಅವರಲ್ಲಿಯೂ ಭೇದವನ್ನೆಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಪ್ರಪಂಚದ ಸೃಷ್ಟಿ-ಸ್ಥಿತಿ-ಲಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವರು ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿಷ್ಣು-ಶಿವರೆಂಬ ಮೂವರು ಈಶ್ವರರು ಎಂದು ಒಪ್ಪಿ ಅವರಲ್ಲಿಯೂ ತರತಮಭಾವವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಬಗ್ಗೆ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತದೆ.

ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಿತ್ಯಂತಕರಣೀಂ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷ್ಣುಶಿವಾತ್ಮಿಕಾಮ್ ।
ಸ ಸಂಜ್ಞಾಂ ಯಾತಿ ಭಗವಾನ್ ಏಕ ಏವ ಜನಾರ್ದನಃ ॥ 1-2-66

ಆ ಒಬ್ಬನೇ ಆದ ಭಗವಾನ್ ಜನಾರ್ದನನು ಈ ವಿಶ್ವದ ಸೃಷ್ಟಿ-ಸ್ಥಿತಿ-ಲಯ ಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿಷ್ಣು-ಶಿವ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.

ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳು ಒಂದೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮದ ಮೂರು ಹೆಸರುಗಳು ಮಾತ್ರ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವರಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಭೇದವಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಹರಿಹರರಲ್ಲಿ ಭೇದವೆಣಿಸುವವರು ಹಾಗೂ ಅವರೀರ್ವರಲ್ಲಿ ತರತಮಭಾವವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವವರು ಅವಿವೇಕಿಗಳೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟ.

ನಿರ್ಗುಣಸ್ಯಾಪ್ರಮೇಯಸ್ಯ ಶುದ್ಧಸ್ಯಾಪ್ಯಮಲಾತ್ಮನಃ ।
ಕಥಂ ಸರ್ಗಾದಿಕರ್ತೃತ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽಭ್ಯುಪಗಮ್ಯತೇ ॥ 1-3-1

ಬ್ರಹ್ಮವು ನಿರ್ಗುಣ ಮತ್ತು ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲಾಗದ್ದು. ಶುದ್ಧ ಹಾಗೂ ನಿರ್ಮಲವಾದದ್ದು. ಇಂಥ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ-ಸ್ಥಿತಿ-ಲಯಾದಿಗಳ ಕರ್ತೃವೆಂದು ಹೇಗೆ ಒಪ್ಪಲಾದೀತು?

ಇದು ಪರಾಶರರನ್ನು ಕುರಿತು ಮೈತ್ರೇಯರು ಮಾಡಿದ ಪ್ರಶ್ನೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವು ನಿರ್ಗುಣ ಹಾಗೂ ಅಪ್ರಮೇಯ ಎಂದು ಸಿದ್ದವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡೇ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಅದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಹೀಗೆಯೇ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪರಾಶರರು ಪರಬ್ರಹ್ಮದ ಶಕ್ತಿಯು ಅಚಿಂತ್ಯವಾದುದೆಂತಲೂ ಅದರಿಂದ ಲೀಲಾಜಾಲವಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿ ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಗಳು ಆಗಬಹುದೆಂದೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿಷ್ಣುವು ನಿರ್ಗುಣನೂ ಅಪ್ರಮೇಯನೂ ಆಗಿರಲಿ. ಆದರೆ ಅವನೊಬ್ಬನೇ ಸತ್ಯ. ಅವನಿಂದ ಹೊರತಾದದ್ದೆಲ್ಲ ಮಿಥ್ಯ ಎಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳು “ಬ್ರಹ್ಮ ಸತ್ಯಂ ಜಗನ್ಮಿಥ್ಯಾ” ಎಂದು ಘೋಷಿಸುತ್ತಾರಲ್ಲ? ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ ಏನು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಈ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕ ಉತ್ತರವನ್ನೊದಗಿಸೀತು.

ಪರಮಾರ್ಥಸ್ತ್ವಮೇವೈಕೋ ನಾನ್ಯೋಽಸ್ತಿ ಜಗತಃಪತೇ ।
ತವೈಷ ಮಹಿಮಾ ಯೇನ ವ್ಯಾಪ್ತಮೇತಚ್ಚರಾಚರಮ್ ॥ 1-4-38

ಹೇ ಲೋಕದೊಡೆಯ! ನೀನೊಬ್ಬನೇ ಸತ್ಯವಾದ ವಸ್ತುವು. ನಿನ್ನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇನ್ನೇನೂ ಇಲ್ಲ. ನಿನ್ನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದಲೇ ಈ ಚರಾಚರ ಪ್ರಪಂಚ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ನೀನೊಬ್ಬನೇ ಪರಮಾರ್ಥ ಸತ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಉಳಿದುದೆಲ್ಲ ಅಸತ್ಯ, ಮಿಥ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಈ ಪ್ರಪಂಚ ನಿನ್ನಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಮಾತು ಬಂದಿದೆ. ಈ ವ್ಯಾಪ್ತಿ,

ವ್ಯಾಪಕ ಮುಂತಾದ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹಿಂದೆ ನೋಡಲಾಗಿದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನ ಮಹತ್ವ ಲೋಕವನ್ನೆಲ್ಲ ವ್ಯಾಪಿಸಿದೆಯೆಂದರೆ ಲೋಕವಿರುವೆಡೆಯೆಲ್ಲ ಅವನಿದ್ದಾನೆ ಎಂದೇ ಅರ್ಥ. ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳಿವೆಯೆಂದರೆ ಅವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ಮಿಥ್ಯಾ ಎಂದು ಒಪ್ಪಕೊಳ್ಳಲೇಬೇಕು. ಹಗ್ಗವಿರುವಲ್ಲಿ ಹಾವು ಕಾಣುತ್ತಿದೆಯೆಂದರೆ ಆಮೇಲೆ – ದೀಪ ತಂದಾಗ – ಬಾಧಿತವಾಗುವ ಹಾವನ್ನು ಮಿಥ್ಯಾ ಎನ್ನಲೇಬೇಕು. 'ನೇಹ ನಾನಾಸ್ತಿ ಕಿಂಚನ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಪಂಚವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮವೊಂದೇ ಸತ್ಯ ಎಂಬುದು ದೃಢವಾಗುತ್ತದೆಯೆಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲೂ ಅದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ನಾವು ಕಾಣಬಹುದು. ಈ ಮೇಲಿನ ಶ್ಲೋಕ ಸನಕಾದಿಗಳು ಮಾಡಿದ ವಿಷ್ಣುಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ಆರಿಸಿದ್ದು. ಇದರ ಮುಂದಿನ ಮೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳೂ ಅದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನೇ ಪುಷ್ಟೀಕರಿಸುತ್ತವೆ.

ಯದೇತದ್ ದೃಶ್ಯತೇ ಮೂರ್ತಮೇತಜ್ಞಾದ್‌ನಾತ್ಮನಸ್ತವ ।
ಭ್ರಾಂತಿಜ್ಞಾನೇನ ಪಶ್ಯಂತಿ ಜಗದ್ರೂಪಮಯೋಗಿನಃ ॥ 1–4–39

ಮೂರ್ತಸ್ವರೂಪದಿಂದ ತೋರುವ ಈ ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನಾದ ನಿನ್ನದೇ ರೂಪ. ಯೋಗಿಗಳಲ್ಲದವರು ಮಾತ್ರ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಇದನ್ನು ಜಗತ್ತಿನ ರೂಪದಿಂದ ಕಾಣುತ್ತಾರೆ.

ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಾವು ಮೂರು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನೋಡಬಹುದು. ಮೊದಲನೆಯದು, ಪರಮಾತ್ಮನು ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನು ಎನ್ನುವುದು. ಪರಮಾತ್ಮ ಎಂದರೆ ನಿರಾಕಾರ ಜ್ಞಾನವೇ ವಿನಾ ಬೇರೆಯಲ್ಲ. ಎರಡನೆಯದೆಂದರೆ, ತೋರುವ ಈ ದೃಶ್ಯ ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವೂ ಪರಮಾತ್ಮನೇ. ಶ್ರುತಿಯೂ ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತದೆ. "ದ್ವೇ ವಾವ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ರೂಪೇ ಮೂರ್ತಂ ಚೈವಾಮೂರ್ತಂಚ" (ಬೃ.3–3–1). ಮೂರ್ತ–ಅಮೂರ್ತಗಳೆರಡೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮದ ರೂಪಗಳು. ಆದರೆ ಒಂದೇ ವಸ್ತುವು ಮೂರ್ತ ಹಾಗೂ ಅಮೂರ್ತ ಈ ಎರಡೂ ಆಗುವುದು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಾತ್ರ ಸತ್ಯವಾಗಿರಬಹುದು. ಮತ್ತೊಂದು ಮಿಥ್ಯೆಯಾಗಿರಲೇಬೇಕು; ಅಥವಾ ಎರಡೂ ಮಿಥ್ಯೆಯಾಗಿರಬಹುದು. ಈ ಸಂಶಯಕ್ಕೆ ಶ್ಲೋಕದ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಪರಿಹಾರವಿದೆ. ಅವೆರಡರಲ್ಲಿ ಜಗದ್ರೂಪ ಅಥವಾ ಮೂರ್ತರೂಪ ಸತ್ಯವಲ್ಲ. ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದಾಗಿ ತೋರುವಂಥಾದ್ದು. ಅಯೋಗಿಗಳಾದವರು, ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯರು ಮಾತ್ರ ಮೂರ್ತರೂಪವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾರೆ. ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಅಜ್ಞಾನವೇ ಕಾರಣವೆಂಬ ಅದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಮರುನುಡಿಯುತ್ತದೆ ಈ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕ.

ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪಮಖಿಲಂ ಜಗದೇತದಬುದ್ಧಯಃ ।
ಅರ್ಥಸ್ವರೂಪಂ ಪಶ್ಯಂತೋ ಭ್ರಾಮ್ಯಂತೇ ಮೋಹಸಂಪ್ಲವೇ ॥1–4–40

ಸಂಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವಾಗಿರುವ ಈ ಜಗತ್ತನ್ನು ಬುದ್ಧಿಹೀನ ಜನರು ಅರ್ಥಸ್ವರೂಪದಿಂದ ನೋಡುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವರು ಮೋಹಮಯವಾದ ಈ ಸಂಸಾರಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ.

ತೋರುವ ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲ ಶುದ್ಧಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಸ್ತವಾದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನವಲ್ಲದೆ ಬೇರೇನೂ ಅಲ್ಲ. ಅಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಅದು ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ಆಕಾರದ ವಸ್ತುಗಳಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ. ಚಲನಚಿತ್ರಮಂದಿರದಲ್ಲಿರುವುದು ಬಿಳಿಯ ಪರದೆ ಮಾತ್ರ. ಆದರೆ ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿ ನಾನಾ ವರ್ಣದ ಚಿತ್ರಗಳು ಹರಿದಾಡುತ್ತವೆ. ಅಲ್ಲಿ ಬೆಳಕು ಬಂದರೆ ಬೇರಾವ ಚಿತ್ರಗಳೂ ತೋರದೆ ಬಿಳೀ ಪರದೆಯೊಂದೇ ತೋರುತ್ತದೆ. ಆಭರಣಗಳ ಮಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ ನಾನಾ ಆಭರಣಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳಲು ಹೋದವರಿಗೆ ಅಲ್ಲಿ ನಾನಾ ಆಕಾರದ, ನಾನಾ ತೂಕದ ಆಭರಣಗಳು ಮನ ಸೆಳೆಯುತ್ತವೆ. ಆಕಾರಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಮೌಲ್ಯ. ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗನೊಬ್ಬ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳಹೋದರೆ ಅವನು ಅದಾವುದನ್ನೂ ನೋಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆಕಾರಕ್ಕೆ, ಕುಸುರಿ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಅವನ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಲೆಯಿಲ್ಲ. ಅವನು ನೋಡುವುದು ಚಿನ್ನವನ್ನು ಮಾತ್ರ. ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಆನೆಯಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾನಿಯು ಆನೆಯನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾನೆ. ಜ್ಞಾನಿಯು ಮರವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾನೆ. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.

ಯೇ ತು ಜ್ಞಾನವಿದಃ ಶುದ್ಧಚೇತಸಸ್ತೇಖಿಲಂ ಜಗತ್ ।
ಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕಂ ಪ್ರಪಶ್ಯಂತಿತ್ವದ್ರೂಪಂ ಪರಮೇಶ್ವರ ॥ 1–4–41

ಹೇ ಪರಮೇಶ್ವರ! ಪರಿಶುದ್ಧ ಅಂತಃಕರಣವುಳ್ಳವರೂ, ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದವರೂ ಆದ ಯೋಗಿಗಳು ಸಂಪೂರ್ಣ ಜಗತ್ತನ್ನು ನಿನ್ನ ಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕಸ್ವರೂಪವನ್ನಾಗಿಯೇ ನೋಡುತ್ತಾರೆ.

ಈ ಮೇಲಿನ ನಾಲ್ಕೂ ಶ್ಲೋಕಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಷ್ಟೆ. ಪರಮಾತ್ಮ ಎಂದರೆ ವಿಶುದ್ಧ ಜ್ಞಾನ. ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನವಾಗಿ ತೋರುವ ವಿಶ್ವವೆಲ್ಲ ಆತನಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಸ್ತವಾದದ್ದು, ಸತ್ಯವಲ್ಲ. ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ದೂರಮಾಡಿಕೊಂಡಾಗ ಜ್ಞಾನವೊಂದೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ, ವಿಶ್ವವಲ್ಲ.

ಈ ಪುರಾಣದ ಪ್ರಥಮಾಂಶದ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಮಾಡಿದ ವಿಷ್ಣುಸ್ತುತಿಯಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಪರಬ್ರಹ್ಮದಂತೆಯೇ ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆಯಲ್ಲದೆ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬನಾದ ವಿಷ್ಣುವಾಗಿ ಅಲ್ಲ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಇತರ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು–ಬ್ರಹ್ಮ–ಶಿವರನ್ನು ಸತ್ವ–ರಜಸ್ಸು–ತಮಸ್ಸು ಗುಣಗಳ ಪ್ರತೀಕವೆಂದು ವರ್ಣಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ, "ಸತ್ತ್ವಾದಯೋ ನಸಂತಿತೇ ಯತ್ರ ಚ ಪ್ರಾಕೃತಾ ಗುಣಾಃ" 1–9–44.
ಸತ್ವರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳು ಪ್ರಕೃತಿಯವು. ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಈ ಯಾವ ಗುಣಗಳೂ ಇಲ್ಲ. ಅವನು ನಿರ್ಗುಣನು. ಅವನು ಅತ್ಯಂತ ಪರಿಶುದ್ಧನಾದರೂ ಉಪಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅವನನ್ನು ಪರಮೇಶ, ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಕಲಾ–ಕಾಷ್ಠ–ಮುಂತಾದ ಯಾವುದೇ ಕಾಲದ ಉಪಾಧಿಗಳಿಂದ ಅವನನ್ನು ಅಳೆಯಲಾಗದು. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ಆತನು ಪ್ರಪಂಚಾತೀತನು. ಕಾಲವೂ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು. "ಅವನು ಕಾರಣವೂ ಹೌದು, ಕಾರ್ಯವೂ ಹೌದು. ಅವನು ಕಾರಣಕ್ಕೂ ಕಾರಣನು, ಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಕಾರ್ಯನು". ಈ ಮಾತನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಪರಮಾತ್ಮನು ಕಾರಣಕಾರ್ಯವಿಭಾಗಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದವನಲ್ಲ. ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು ಕಾರ್ಯಕ್ಕಿಂತ ನಿಯತವಾಗಿ ಮೊದಲು ಇರುವುದನ್ನು ಕಾರಣವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಈ ಮೊದಲು, ಆಮೇಲೆ ಎನ್ನುವುದೆಲ್ಲ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಅನಂತರ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವೂ ಸೃಷ್ಟಿಗೇ ಸೇರಿದ್ದು, ಪರಮಾರ್ಥವಲ್ಲ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ಪರಮಾತ್ಮನು ಕಾರ್ಯವೂ ಹೌದು, ಕಾರಣವೂ ಹೌದು ಎಂದದ್ದು. ಅಜ್ಞಾನಿಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅವನು ಕಾರಣನೂ ಕಾರ್ಯವೂ ಆಗಿ ತೋರುತ್ತಾನೆ. ಹತ್ತಿಯಾಗಿ ಕಾರಣನೆನಿಸಿಕೊಂಡು ನೂಲಾಗಿ ಕಾರ್ಯವಾಗುತ್ತಾನೆ. ಈ ಕಾರ್ಯಕಾರಣ ಭಾವವೆಲ್ಲ ಅವನಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿತವಾದವು ಎನ್ನುವುದಿಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ತಾತ್ಪರ್ಯ.

'ಹಗ್ಗದಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದಾಗಿ ಹಾವು ಅಧ್ಯಸ್ತವಾಗಿ ತೋರುವಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವವು ಅಧ್ಯಸ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಕೆಲವು ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿದ್ದಾಯಿತು. ಕಲ್ಪಿತ ವಸ್ತುಗಳು ಎಲ್ಲಿ ತೋರುತ್ತವೋ ಅದನ್ನು ಅಧಿಷ್ಠಾನವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಕೃತ ಉದಾಹರಣೆಯಲ್ಲಿ ಹಗ್ಗ ಅಧಿಷ್ಠಾನ. ಹಾವು ಅಧ್ಯಸ್ತ. ಅಧಿಷ್ಠಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅಧ್ಯಸ್ತವಾದದಕ್ಕೆ ಅಸ್ತಿತ್ವವಿಲ್ಲ. ಅದೇ ರೀತಿ ಅಜ್ಞಾನಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಸ್ತದ ಹೊರಗೂ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಧ್ಯಸ್ತವಾದುದು ತೋರುತ್ತಿರುವಾಗ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹೊರತಾಗಿ ಅಧಿಷ್ಠಾನವನ್ನು ಊಹಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಧ್ರುವನು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವಾಗ ಈ ಮಾತನ್ನಾಡುತ್ತಾನೆ.

ಯಥಾ ಹಿ ಕದಲೀ ನಾನ್ಯಾ ತ್ವಕ್ಪತ್ರಾದಪಿ ದೃಶ್ಯತೇ ।
ಏವಂ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ನಾನ್ಯಸ್ತ್ವಂ ತ್ವತ್‌ಸ್ಥಾಯೀಶ್ವರ ದೃಶ್ಯತೇ ॥ 1–13–67

ಪ್ರಭು! ಬಾಳೆಯ ಮರವು ತೊಗಟೆ ಹಾಗೂ ಎಲೆಗಳಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾಗಿ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದೇ ರೀತಿ ನೀನು ವಿಶ್ವಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಶ್ವವೂ ನಿನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಧ್ರುವನ ಈ ಮಾತು ವಿಚಾರಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಅವಯವವಸ್ತುಗಳು ಅವಯವವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಾಳೆಯ ಗಿಡ ಎಂದರೇನು? ತೊಗಟೆ ಮತ್ತು ಎಲೆಗಳು. ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಬಾಳೆಯ ಮರವೆಂಬುದೊಂದುಂಟೆ? ಅದೇ ರೀತಿ ಪರಮಾತ್ಮನು

ವಿಶ್ವಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿ ತೋರಿಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಈ ಮಾತು ಸರಿಯೆ? ಶ್ರುತಿ ಹೇಳುತ್ತದೆ, "ಪಾದೋಸ್ಯ ವಿಶ್ವಾ ಭೂತಾನಿ" ಎಂದು. ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಪಂಚ ಅವನ ಕಾಲು ಭಾಗ ಮಾತ್ರ. ಮುಕ್ಕಾಲು ಭಾಗ ಹೊರಗಿದೆಯಂತೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಈ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನೀನಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಹೇಗೆ? ಇದನ್ನು ನಾವು ಹೀಗೆ ಅರ್ಥೈಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಪರಮಾತ್ಮನು ನಿರ್ಗುಣನೂ ನಿರಾಕಾರನೂ ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿಯೇ ಅವನನ್ನು ನೋಡಬೇಕು. ಹಿಂದೆ ನಾವು ನೋಡಿದಂತೆ ಅವನಿಗೆ ಮೂರ್ತ ಅಮೂರ್ತವೆಂಬ ಎರಡು ರೂಪಗಳು. ಪ್ರಪಂಚ ಅವನ ಮೂರ್ತರೂಪ. ಈ ರೂಪವನ್ನೇ ನಾವು ಆರಾಧಿಸಬೇಕು. ಅಜ್ಞಾನಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ನಾವು ಇದರ ಆಚೆಗಿನ ಅವನನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಲಾರೆವು. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಈ ಪ್ರಪಂಚವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದಿಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ

ಶುದ್ಧಃ ಸಂಲಕ್ಷ್ಯತೇ ಭ್ರಾಂತ್ಯಾ ಗುಣವಾನಿವ ಯೋಗುಣಃ|
ತಮಾತ್ಮರೂಪಿಣಂ ದೇವಂ ನತಾಃ ಸ್ಮ ಪುರುಷೋತ್ತಮಮ್||
1–14–37

ಇದು ಪ್ರಚೇತಸನು ಮಾಡಿದ ವಿಷ್ಣುಸ್ತುತಿ. "ಪರಮಾತ್ಮನು ಶುದ್ಧನೂ ನಿರ್ಗುಣನೂ ಆಗಿದ್ದರೂ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದಾಗಿ ಸಂಸಾರಿಗಳಿಗೆ ಸಗುಣನಾಗಿ ತೋರುತ್ತಾನೆ. ಅಂಥ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪನಾದ ಪುರುಷೋತ್ತಮನನ್ನು ನಮಿಸುತ್ತೇನೆ". ಇಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವು ಸ್ವತಃ ನಿರ್ಗುಣನು, ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದಾಗಿ ಜನರಿಗೆ ಸಗುಣನಾಗಿ ತೋರುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೂ ಅವನಲ್ಲಿಲ್ಲ.. ಆದುದರಿಂದ ಅವನು ಸೃಷ್ಟಿ–ಸ್ಥಿತಿ–ಲಯಗಳಿಗೂ ಕಾರಣನಲ್ಲ. ಜನರ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದಾಗಿ ಸಗುಣನಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಿತಿಲಯಗಳ ಕರ್ತೃವಾಗಿ ತೋರುತ್ತಾನೆ ಅಷ್ಟೆ. ಇಂಥ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನೆಂದಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಅವನೇ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಆತ್ಮನು. ಆದ್ದರಿಂದ ನಾವೆಲ್ಲ ಅವನಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನರಲ್ಲ. ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ "ತತ್ ತ್ವಮಸಿ" ಎಂಬ ಮಾತಿನ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಇದನ್ನು ಇನ್ನೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಪ್ರಹ್ಲಾದನ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಕೇಳಬಹುದು. ಪ್ರಹ್ಲಾದನು ಪುರೋಹಿತರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವ ಮಾತಿದು –

ವಿಸ್ತಾರಃ ಸರ್ವಭೂತಸ್ಯ ವಿಷ್ಣೋಃ ಸರ್ವಮಿದಂ ಜಗತ್ ।
ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮಾತ್ಮವತ್ತಸ್ಮಾದಭೇದೇನ ವಿಚಕ್ಷಣೈಃ ॥ 1–17–84

ಈ ಸಂಪೂರ್ಣ ಜಗತ್ತು ಸರ್ವಭೂತಸ್ವರೂಪನಾದ ಭಗವಾನ್ ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಿಸ್ತೃತ ರೂಪವೇ ಆಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿವೇಕಿಗಳಾದವರು ಈ ಜಗತ್ತನ್ನು ತಮ್ಮ ಆತ್ಮದಂತೆ ಅಭೇದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ನೋಡಬೇಕು.

ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಅದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲಾಗಿದೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಈ ಹಿಂದಿನ ಉದಾಹರಣೆಗಳೇ ಸಾಕಾದರೂ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಬೇಕಾದಲ್ಲಿ ಪ್ರಹ್ಲಾದನು ಮಾಡಿದ ವಿಷ್ಣುಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ನೋಡಬಹುದು.

1–19–66ರಿಂದ 1–19–86ರವರೆಗೆ ಆತನು ಮಾಡಿದ ಸ್ತುತಿಯು ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಬ್ರಹ್ಮದ ವರ್ಣನೆಯೇ ಆಗಿದೆ. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ 1–30–1, 1–30–2 ಈ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ "ಹೀಗೆ ಪ್ರಹ್ಲಾದನು ವಿಷ್ಣುವು ತನ್ನಿಂದ ಅಭಿನ್ನನೆಂದು ಭಾವಿಸುತ್ತ ತನ್ಮಯನಾಗಿ ತಾನೇ ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ತಿಳಿದನು. ಅವನು ತನ್ನನ್ನು ತಾನು ಮರೆತುಬಿಟ್ಟನು. ಅವನಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹೊರತಾಗಿ ಮತ್ತೇನೂ ತೋರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ನಾನೇ ಅವ್ಯಯನೂ ಅನಂತನೂ ಆದ ಪರಮಾತ್ಮನೆಂದು ಅವನು ಭಾವಿಸಿದನು". ಆತ್ಮತತ್ತ್ವದ ಬಗ್ಗೆ ಯಾರಿಗಾದರೂ ಸಂದೇಹವಿದ್ದರೆ ಈ ಎರಡು ಪದ್ಯಗಳು ಅದನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಿವಾರಿಸುತ್ತವೆ. ಪ್ರಹ್ಲಾದನು ಶ್ರೇಷ್ಠ ಭಕ್ತನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆತ್ಮತತ್ತ್ವಾನುಸಂಧಾನವೇ ಭಕ್ತಿ ಎಂಬ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಮಾತಿಗೆ ಪ್ರಹ್ಲಾದನ ಈ ಧ್ಯಾನವೇ ಉದಾಹರಣೆ. ಅನಂತರ ಅವನ ಮುಂದೆ ಆವಿರ್ಭವಿಸಿದ ವಿಷ್ಣುವು ಆತನ ಈ ಭಾವನೆಯನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆಯಲಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಹ್ಲಾದನ "ಅಹಂ ವಿಷ್ಣುಃ" ಎಂಬ ನಿಶ್ಚಯ "ಸತ್ಯಸ್ಯ ಸತ್ಯ" ಎಂದಾಯಿತು.

ಈ ಪುರಾಣದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಕೇಶಿಧ್ವಜನು ಖಾಂಡಿಕ್ಯನಿಗೆ ನೀಡಿದ ಉಪದೇಶವಿದೆ. ಅದನ್ನೋದಿದರೆ ಈ ಪುರಾಣದ ಒಲವೆತ್ತ ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಕ್ಷೀಣೇಷು ಸಮಸ್ತೇಷು ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನಕರ್ಮಸು ।
ವಿಶ್ವಮೇತತ್ಪರಂಚಾನ್ಯತ್ ಭೇದ ಭಿನ್ನದೃಶಾಂ ನೃಣಾಮ್ ॥ 6–7–53

ಎಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ವಿಶೇಷ (ನಾನಾ ವಿಷಯದ) ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಕರ್ಮವು ಕ್ಷೀಣಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಭಿನ್ನದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ ಪುರುಷರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮ ಮತ್ತು ಪ್ರಪಂಚಗಳು ಭಿನ್ನಭಿನ್ನವಾಗಿ ತೋರುತ್ತವೆ.

ಪ್ರತ್ಯಸ್ತಮಿತಭೇಧಂ ಯತ್ಸತ್ತಾಮಾತ್ರಮಗೋಚರಮ್ ।
ವಚಸಾಮಾತ್ಮಸಂವೇದ್ಯಂ ತದ್‌ಜ್ಞಾನಂ ಬ್ರಹ್ಮಸಂಜ್ಞಿತಮ್ ॥6–7–53

ಯಾವುದರಲ್ಲಿ ಭೇದಗಳೆಲ್ಲ ಅಡಗಿವೆಯೋ, ಯಾವುದು ಕೇವಲ 'ಇದೆ' ಎಂದು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಯಾವುದು ಮಾತುಗಳಿಗೆ ನಿಲುಕದ್ದೋ, ಅನುಭವ ಮಾತ್ರ ಗೋಚರವೋ, ಆ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ಹೆಸರು.

ವಿಭೇದಜನಕೇಽಜ್ಞಾನೇ ನಾಶಮಾತ್ಯಂತಿಕಂ ಗತೇ ।
ಆತ್ಮನೋ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಭೇದಮಾಸಂತಂ ಕಃ ಕರಿಷ್ಯತಿ ॥ 6–7–96

ಭೇದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಅಜ್ಞಾನವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಹೊಂದಿದ ಮೇಲೆ ಬ್ರಹ್ಮ ಮತ್ತು ಆತ್ಮದಲ್ಲಿ ಎಂದೂ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಭೇದವನ್ನು ಯಾವನು ಉಂಟುಮಾಡಬಲ್ಲ?

ಕೊನೆಯ ಮೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳು ಬ್ರಹ್ಮದ ಅದ್ವಿತೀಯತೆಯನ್ನೂ ದ್ವೈತದೃಷ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣವನ್ನೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಘೋಷಿಸುತ್ತವೆ. ಯಾರಿಗೆ ಇನ್ನೂ ಕರ್ಮ ಸವೆದಿಲ್ಲವೋ ಅವರೇ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ದ್ವೈತವನ್ನು ಕಾಣುತ್ತಾರೆ. ಅಜ್ಞಾನವೊಂದೇ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರ ಭೇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ. ಅಜ್ಞಾನ ನಾಶವಾದ ಮೇಲೆ ಅಂಥ ಭೇದ ಹೇಗೆ ಉಳಿದೀತು? ಏಕೆಂದರೆ ಮೊದಲೂ ಆ ಭೇದವಿರಲಿಲ್ಲ. ಅಜ್ಞಾನದಿಂದಾಗಿ ಇರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತಿತ್ತು ಅಷ್ಟೆ. ಕೊನೆಯ ಶ್ಲೋಕ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮಭೇದವನ್ನು ಕುರಿತಾಗಿ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದ ಶಿಲಾಶಾಸನವೇ ಆಗಿದೆ. ಕರ್ಮ ಹಾಗೂ ಭಕ್ತಿ ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ದ್ವೈತದೃಷ್ಟಿ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಅದು ಅಪೇಕ್ಷಿತವೂ ಆಗಿದೆ. ಅದನ್ನು ಯಾರೂ ಅಲ್ಲಗಳೆಯುವಂತಿಲ್ಲ. ಅಂತಃಕರಣಶುದ್ಧಿಗೆ ಆ ಮಾರ್ಗಗಳೂ ಅವಶ್ಯಕ. ಪರಮಾರ್ಥ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದಾಗ ಉಪನಿಷದೇಕವೇದ್ಯವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವೊಂದೇ ಸತ್ಯ. ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದ ಇಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಹಾಗೂ ಉದಾಹರಿಸದಿರುವ ನೂರಾರು ಶ್ಲೋಕಗಳು ಇದನ್ನೇ ಒತ್ತಿ ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಪುರಾಣಗಳ ಬಹುಭಾಗವೆಲ್ಲ ಸಗುಣಬ್ರಹ್ಮದ ವರ್ಣನೆಗೇ ಮೀಸಲಾಗಿವೆಯೆಂಬುದೇನೋ ನಿಜ. ಆದರೆ ಅವೆಲ್ಲ ಶಾಖಾಚಂದ್ರನ್ಯಾಯದಂತೆ ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮವನ್ನೇ ಸೂಚಿಸಿ ಸುಮ್ಮನಾಗಿಬಿಡುತ್ತವೆ. ಪುರಾಣದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಕೇಶಿಧ್ವಜನ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಕೇಳಿದ ಖಾಂಡಿಕ್ಯನ ಉಕ್ತಿಯನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ ವಿಷಯವನ್ನು ಮುಗಿಸೋಣ.

ಅಹಂ ಮಮೇತ್ಯವಿದ್ಯೇಯಂ ವ್ಯವಹಾರಸ್ತಥಾ ತಯೋಃ ।
ಪರಮಾರ್ಥಸ್ತ್ವಸಂಲಾಪೋ ಗೋಚರೇ ವಚಸಾಂ ನ ಯಃ ॥ 6–7–100

ನಾನು ನನ್ನದು ಎಂಬ ಬುದ್ಧಿ ಹಾಗೂ ಆ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಮಾಡುವ ವ್ಯವಹಾರ ಎಲ್ಲವೂ ಅವಿದ್ಯೆಯೇ ಆಗಿದೆ. ಪರಮಾರ್ಥ ವಸ್ತುವನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾತನಾಡಲಾಗದು. ಏಕೆಂದರೆ ಅದು ಮಾತಿಗೆ ನಿಲುಕದ್ದು. ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುವಂತೆ ಬಾಷ್ಕಲನು ಕೇಳಿದಾಗ ಬಾಧ್ವನು ಮೌನದಿಂದಲೇ ಉತ್ತರಿಸದನೆಂದು ಕೇಳುತ್ತೇವೆ. ಪರಮಾರ್ಥ ವಸ್ತುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮೌನವೇ ಮಾತನಾಡುತ್ತದೆ.

❑

ಮತ್ಸ್ಯ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ಅಂಶಗಳು

—ಡಾ. ವಿ.ಆರ್. ಕುಮುದವಲ್ಲಿ

ಮತ್ಸ್ಯಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ರಾಜಧರ್ಮವನ್ನು ಅತಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ರಾಜನಾದವನು ಧರ್ಮರಕ್ಷಣೆ, ವಿಪತ್ತುಗಳ ಪರಿಹಾರ, ಇಹಪರ ಸುಖಗಳಿಗೆ ಸಹಾಯಕನಾದವನಾಗಿ ಇರಬೇಕು. ನಮ್ಮ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ರಾಜನನ್ನು ಮನುಷ್ಯರೂಪದಿಂದ ಬಂದ ಧರ್ಮದೇವತೆಯೆಂದೇ ಭಾವಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳ ಸಮರ್ಥನೆಯನ್ನು ಮತ್ಸ್ಯಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ನಾವು ಕಾಣಬಹುದು.

ಭಾರತೀಯ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪುರಾಣಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾದ ಮಹತ್ವವಿದೆ. ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಮತ್ತು ನಾಗರೀಕತೆಯನ್ನು ಸಾಧಾರಣ ಜನತೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರ ಮಾಡಿದ ಶ್ರೇಯಸ್ಸು ಪುರಾಣಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದು. ಈಗಲೂ ಸಹ ಹಿಂದೂಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಈ ಪುರಾಣಗಳು ಮೂಲಾಧಾರವಾಗಿವೆ. 'ಪುರಾಣ' ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥ ["ಪುರಾಣಂ ಆಖ್ಯಾನಂ"] ಪುರಾತನವಾದದ್ದು ಎಂದು. ಈ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗ್ರಂಥಗಳು ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಚೀನ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಭಾರತೀಯ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪುರಾಣಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಇತಿಹಾಸದ ಹೆಸರೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಭೂತಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಘಟನೆಗಳ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದೇ ಇತಿಹಾಸ. ಆದರೆ ಪುರಾಣಗಳ ವಿಷಯ ಇತಿಹಾಸಕ್ಕಿಂತ ಅಧಿಕ ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿಯೂ ಇದೆ. ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾಣಗಳೆರಡೂ ಒಂದೇ ರೀತಿಯ ವಸ್ತುವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿವೆ. ಇತಿಹಾಸ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ನಾಯಕನ ಕಥೆಯಿದ್ದು ಧರ್ಮ, ತತ್ತ್ವ, ಶಾಸ್ತ್ರ ಮೊದಲಾದ ವಿಚಾರಗಳು ನಾಯಕ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಕಥೆಗೆ ಪೂರಕವಾಗಿ, ಸಂದರ್ಭೋಚಿತವಾಗಿ ಪರಿಚಯಿಸಲಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಕಥಾವಸ್ತು ಧರ್ಮ, ತತ್ತ್ವ, ಶಾಸ್ತ್ರ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳ ವಿಚಾರವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದು ಅನೇಕ ನಾಯಕರ ಕಥೆಗಳು ಅವುಗಳಿಗೆ ಪೂರಕವಾಗಿ ವಿವಿಧ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಚಯಿಸಲಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಇತಿಹಾಸ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಪ್ರಮುಖವಾದ ಅಂಶವೋ ಅದೇ ಪುರಾಣ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕವಾಗಿ ಮತ್ತು ಯಾವುದು ಇತಿಹಾಸ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕವೋ ಅವೇ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಅಂಶಗಳಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಇತಿಹಾಸ-ಪುರಾಣಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾನ ಅಂಶಗಳು ಇದ್ದರೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕೃತಿಗೂ ತನ್ನದೇ ಆದ ವಿಶೇಷತೆ(ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಿದೆ)ಇದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕೃತಿಯೂ ತನ್ನದೇ ಆದ ವಿಶಿಷ್ಟ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಮಂಡಿಸುತ್ತದೆ. ಇತಿಹಾಸ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ನಾಯಕರ ಚರಿತೆಯು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿದ್ದು, ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇತಿಹಾಸ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಕಥೆಯೊಡನೆ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಬೆರೆತಿದ್ದರೆ, ಪುರಾಣಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ವಸ್ತುವಾದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಮಂಡನೆಯು ಕಥೆಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುತ್ತದೆ.

ಪುರಾಣದ ಲಕ್ಷಣ : सर्गश्च प्रनिसर्गश्च वंशोमन्वन्तराणि च ।
वंशानुचरितं चैव पुराणं पञ्चलक्षणम ॥

1) ಸರ್ಗ ಅಥವಾ ಸೃಷ್ಟಿ 2) ಪ್ರತಿಸರ್ಗ ಅಥವಾ ಸೃಷ್ಟಿಯ ವಿಸ್ತಾರ, ಲಯ ಮತ್ತು ಪುನ: ಸೃಷ್ಟಿ 3) ಸೃಷ್ಟಿಯ ಆದಿಯ ವಂಶಾವಳಿ 4) ಮನ್ವಂತರ- ಅಂದರೆ ಯಾವ ಯಾವ ಮನುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾರು ಯಾರು ಇದ್ದರು ಮತ್ತು ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಮುಖ್ಯ ಘಟನೆಗಳು 5) ವಂಶಾನು ಚರಿತ: ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರವಂಶದ ರಾಜರುಗಳ ವರ್ಣನೆ- ಇವೇ ಪುರಾಣದ ಐದು ವಿಷಯಗಳು.

ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಪುರಾಣಗಳ ಲಕ್ಷಣವೂ ಇದೆ. ಆದರೆ ಗಮನವಿಟ್ಟು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದರೆ, ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲದೇ, ಇದಕ್ಕಿಂತ ಅಧಿಕವಾದ ವಿಷಯಗಳಿರುವುದು ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೆ. ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವಿಶ್ವಕೋಶವೆನ್ನಬಹುದು.ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗದ ವಿಷಯವಿಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನಯೋಗ, ಕರ್ಮಯೋಗ, ಭಕ್ತಿಯೋಗ, ವ್ರತ, ದಾನ, ದಂಡನೀತಿ, ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ, ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ, ವೈದ್ಯ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ಭೌಗೋಳಿಕ, ರಾಜಕೀಯ ಅಂಶಗಳು, ತತ್ವಶಾಸ್ತ್ರ, ಇತಿಹಾಸ ಮೊದಲಾದ ಇಹಪರ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾದ ಎಷ್ಟೋ ಸಂಗತಿಗಳು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾಗಿವೆ.

ಪುರಾಣಗಳೇ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ ಮತ್ತು ಆದರ್ಶವಾದ ಇತಿಹಾಸವೆಂಬುದನ್ನು ನಾವು ಗಮನದಲ್ಲಿಡಬೇಕು. ಯಾವುದೇ ಸಮಾಜದ ಇತಿಹಾಸವು ಪೂರ್ಣರೂಪದಲ್ಲಿರಬೇಕಾದರೆ ಆ ಸಮಾಜದ ಸೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವರ್ತಮಾನಕಾಲದವರೆಗೆ ಅದು ಕ್ರಮಬದ್ಧರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದರೆ, ಆಗಲೇ ಸಂಪೂರ್ಣ ಇತಿಹಾಸವೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಯಾವ ದೇಶದ ಇತಿಹಾಸವೇ ಆಗಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಆರಂಭದಿಂದ ಬರೆಯದೇ ಇರುವ

ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಅಪೂರ್ಣವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇತಿಹಾಸದ ಈ ಸಂಪೂರ್ಣ ಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ನಾವು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು. ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಚೀನ ಇತಿಹಾಸವು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತೃತ ರೂಪದಲ್ಲಿದೆ.

ಅನೇಕ ದೃಷ್ಟಿಗಳಿಂದ ಪುರಾಣಗಳ ಮಹತ್ವವು ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ. ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ ಧರ್ಮದ ಸರಳ ಹಾಗೂ ಸುಭೋಧವಾದ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಪುರಾಣಗಳು ಸಾಮಾಜಿಕ ಮಹತ್ತ್ವದ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಹಿಂದಿಲ್ಲ. ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಆ ಸಮಯದ ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದ ಸ್ವರೂಪದ ಪರಿಚಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ 18 ಮಹಾಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮತ್ಸ್ಯಪುರಾಣ. ಮತ್ಸ್ಯರೂಪವನ್ನೆತ್ತಿದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ವೈವಸ್ವತ ಮನುವಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಪುರಾಣಕ್ಕೆ ಮತ್ಸ್ಯಪುರಾಣವೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ 291 ಅಧ್ಯಾಯಗಳೂ 14 ಸಾವಿರ ಶ್ಲೋಕಗಳೂ ಇವೆ.

ಮೇಲೆ ತಿಳಿಸಿದಂತೆ ಪುರಾಣಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅನುಗತವಾಗಿ ಇರುವ ಮತ್ಸ್ಯಪುರಾಣವು ಲಕ್ಷಣಾನುಸಾರವಾದ 5 ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿರುವ ಈ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ನಾವು ಆಗಿನ ಕಾಲದ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅರಿಯಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ – ಮನುಷ್ಯ ಜೀವನದ ವಿವಿಧ ಹಂತಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಲಿಸಬೇಕಾದ / ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದ ಕರ್ತವ್ಯಗಳು, ನಿಯಮ ಆಚಾರಗಳು, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವ್ರತದಾನಾದಿಗಳು, ರಾಜಧರ್ಮ, ಅಪರಾಧ ಮತ್ತು ಶಿಕ್ಷೆ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ವಿಚಾರಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನಾವು ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಚೀನ ಸಮಾಜದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ಇಲ್ಲಿ ನಾನು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವ ಸಾಮಾಜಿಕ ಅಂಶಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಮುಂದೆ ಪ್ರಸ್ತುತಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ಪ್ರಾರಂಭದ 22 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಳಯ, ಸೃಷ್ಟಿ, ಮನ್ವಂತರ, ಸೂರ್ಯವಂಶ, ಪಿತೃವಂಶ, ಶ್ರಾದ್ಧವಿಧಿ, ಶ್ರಾದ್ಧಮಹಾತ್ಮ್ಯ, ಈ ವಿಷಯಗಳ ಮಂಡನೆ ಇದೆ. 23,24 ನೇ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರವಂಶದ ವರ್ಣನೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. 25ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಿಂದ 42ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದವರೆಗೆ ಚಂದ್ರವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಯಯಾತಿ ಮಹಾರಾಜನ ಚರಿತವು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಯಯಾತಿ ಚರಿತದಲ್ಲಿ ನಾವು ಆಗಿನ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕೆಲವು ವಿಷಯಗಳನ್ನು /ಅಂಶಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

22ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರಾದ್ಧಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವಾಗ ಕಂಡುಬರುವ ಒಂದು ಶ್ಲೋಕವು ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಚೀನ ಸಮಾಜದ ಹಾಗೂ ನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅಡಿಪಾಯವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಶ್ರಾದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಬಹುಶ್ರೇಷ್ಠವೆನಿಸಿದ ನೂರಾರು ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರಗಳನ್ನು, ನದಿ-ನದಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುತ್ತಾ ಅಲ್ಲಿ ನಡೆಸುವ ಪಿತೃಕಾರ್ಯ, ಶ್ರಾದ್ಧ, ದಾನಾದಿಗಳು ಬಹಳ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದು ಹೇಳುವಾಗ ಈ ಶ್ಲೋಕವು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

> सत्यं तीर्थं दया तीर्थं तीर्थमिन्द्रियानिग्रहः ।
> वर्णाश्रमाणां गेहोऽपि तीर्थं नु समुदाहृतम् ॥ (XXII-80)

ಸತ್ಯವೊಂದು ತೀರ್ಥ, ದಯೆಯೊಂದು ತೀರ್ಥ, ಜಿತೇಂದ್ರಿಯತ್ವವೂ ಒಂದು ತೀರ್ಥ, ವರ್ಣಾಶ್ರಮಧರ್ಮವನ್ನು ತಪ್ಪದೆ ನಡೆಸುವವರ ಮನೆಯೂ ಸಹ ಒಂದು ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥವೇ ಸರಿ.

ಇಲ್ಲಿ ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳಷ್ಟೇ ಪವಿತ್ರವಾದುದು ಸತ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಸದ್ಗುಣಗಳ ಆಚರಣೆ. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮವನ್ನು ಪಾಲಿಸುವುದೇ ಅವರ ಕರ್ತವ್ಯ. ಇಂತಹ ಪವಿತ್ರವಾದ ಆದರ್ಶ ಸಮಾಜವನ್ನು ಹೊಂದುವುದೇ ಪರಮಗುರಿಯಾಗಿರಬೇಕು ಎಂಬುದನ್ನು ನಾವು ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

34ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಯಯಾತಿ ಮಹಾರಾಜನು ತನ್ನ ಮುಪ್ಪನ್ನು ಪುತ್ರನಾದ ಪುರುವಿನ ಯೌವನದೊಡನೆ ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ.ಆಗ ಮಹಾರಾಜ ಯಯಾತಿಯು ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡಿದ ರೀತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಶ್ಲೋಕಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

यथाकामं यथोत्साहं यथाकालं यथासुखम् ।
घर्माविरुद्धान् राजेन्द्रो यथार्हति स एव हि ॥
देवानतर्पयधज्ञैः श्राद्धैरपि पितामहान् ।
दिनानुग्रहौरिष्टैः कामैश्च द्विजसत्तमान् ॥

अतिथीनन्नणनैश्च विशश्च प्रतिपालनोः ।
आनृशंस्थेन शूद्रांश्च दस्थून्निग्रहणेन च ॥
धर्मेण च प्रजाः सर्वाः यथावदनुरञ्चयन् ।
ययातिः पालयामास साक्षदिन्द्र इवापरः ॥ [XXXIV-3,4,5,6]

"ಆ ರಾಜೇಂದ್ರನು (ಯಯಾತಿ ಮಹಾರಾಜ) ತನ್ನ ಅಭಿಲಾಷೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ, ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಆಯಾಕಾಲವನ್ನನುಸರಿಸಿ, ಸುಖಕ್ಕೆ ಲೋಪವು ಬಾರದಂತೆ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅವಿರುದ್ಧವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಭೋಗಿಸಿದನು. ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಗಳಿಂದಲೂ, ಪಿತೃಗಳನ್ನು ಶ್ರಾದ್ಧಗಳಿಂದಲೂ, ದೀನರನ್ನು ಪ್ರಸಾದದಿಂದಲೂ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಅವರ ಇಷ್ಟವಾದ ಕೋರಿಕೆಗಳಿಂದಲೂ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿದನು. ಅಭ್ಯಾಗತರಿಗೆ ಅನ್ನಪಾನಾದಿಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿದ್ದನು. ವರ್ತಕರಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಸುಂಕ, ಕಂದಾಯ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ರಕ್ಷಣೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಶೂದ್ರರಲ್ಲಿ ದಯೆ ತೋರುತ್ತಿದ್ದನು. ಕಳ್ಳರನ್ನು ದಂಡಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಪ್ರಜೆಗಳೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಧರ್ಮದಿಂದ ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಾ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಇಂದ್ರನೇ ಬಂದಿರುವನೇನೋ ಎಂಬಂತೆ ಯಯಾತಿ ಮಹಾರಾಜನು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದನು."

ಇಲ್ಲಿ ನಾವು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿರುವ ಆಯಾಯ ವೃತ್ತಿಪರರಿಗೆ ರಾಜನು ಅವರಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವ ಕೋರಿಕೆಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಉತ್ತಮ ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು ಎಂಬುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ತೆರಿಗೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ರಕ್ಷಣೆ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಹಾಗೆಯೇ ಚೋರರು ಮೊದಲಾದ ಅಪರಾಧಿಗಳನ್ನು ದಂಡಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಹೀಗೆ ಪ್ರಜೆಗಳ ಪಾಲನೆ, ಶಿಕ್ಷೆ ಎರಡೂ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಔಚಿತ್ಯಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪಾಲಿಸುವ ರಾಜನನ್ನು ದೇವರೆಂದೇ ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ, ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ **"राजा प्रत्यक्ष देवता"** ಎಂದು ರಾಜನಿಗೆ ದೇವಸಮಾನವಾದ ಗೌರವಭಕ್ತಿಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಯಯಾತಿ ಮಹಾರಾಜನನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ದೇವೇಂದ್ರನಿಗೇ ಹೋಲಿಸಿ ಗೌರವಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಯಯಾತಿಯು ಇಂದ್ರಿಯ ಸುಖಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದರೂ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿಬಾರದಂತೆ ಶ್ಲಾಘ್ಯವಾದುದನ್ನೇ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದನು ಎಂಬುದೂ ಇಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಅಂಶ.

स राजा सिंहविक्रान्तो युवा विषयगोचरः ।
अविरोधेन धर्मस्य चचार सुखमुत्तमम् ॥ [XXXIV-7]

ಅಂದರೆ ಧರ್ಮಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದು ಸಮಾಜದ ಹಿತಕ್ಕೂ ಒಳಿತು.

ಮುಂದೆ ಯಯಾತಿಗೆ ಪುತ್ರನಿಂದ ಯೌವನವನ್ನು ಪಡೆದು ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಸುಖಿಸಿದ ನಂತರ ಅವನಿಗೆ ಜ್ಞಾನೋದಯವಾಗುತ್ತದೆ. ತುಪ್ಪ ಸುರಿದಷ್ಟೂ ಬೆಂಕಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವಂತೆ, ಸುಖ ಅನುಭವಿಸಿದಷ್ಟೂ ಅದರ ಆಸೆ ಮತ್ತಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚುತ್ತಲೇ ಇರುವುದು. ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಆಹಾರ ಚಿನ್ನ ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತುಗಳು ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಸಾಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲವೂ ದೊರೆತರೂ ಆತನ ಆಸೆ ತೀರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಅರಿತು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಶಾಂತಿಯನ್ನು ತಂದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂದು ಹೀಗೆ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಶಾಂತಿ

ನೆಲೆಸಬೇಕಾದರೆ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರ ಸುಖಾದಿಗಳ ಆಸೆಗೆ ಮಿತಿ ಇರಬೇಕು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ರಾಜಾದಿಗಳೂ ಹೊರತಲ್ಲ.

न जातु कामः कामानामुपभोगेन शाम्यति ।
हविषा कृष्णवर्त्मेव भूय एवाभिवर्धते ॥
यत्पृथिव्यां व्रीहियवं हिरण्यं पशवः स्त्रियः ।
नालमेकस्य तत्सर्वमिति मत्वा शमं व्रजेत् ॥
[XXXIV-10-11]

ಆನಂತರ ಯಯಾತಿ ಮಹಾರಾಜನು ಪುರುವಿನಿಂದ ಪಡೆದ ಯೌವನವನ್ನು ಹಿಂದಿರುಗಿಸಿ ತನ್ನ ಮುಪ್ಪನ್ನು ಹಿಂಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಜೇಷ್ಠ ಪುತ್ರನಾದ ದೇವಯಾನಿಯ ಪುತ್ರ ಯದುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕನಿಷ್ಠಪುತ್ರನಾದ ಶರ್ಮಿಷ್ಠೆಯ ಪುತ್ರ ಪುರುವಿಗೆ ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕವನ್ನು ಮಾಡಲು ನಿರ್ಧರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಪ್ರಜಾ ಪ್ರಮುಖರು ಅದನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿ ಅದು ಪರಂಪರಾಗತವಾದ ಧರ್ಮವಲ್ಲ ಎಂದರು. ಅಲ್ಲಿ ಯಯಾತಿಯು ನಿಜವಾದ ಪುತ್ರನೆಂದರೆ ಯಾರು ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

कथं ज्येष्ठमतिक्रम्य कनीयान् राज्यमर्हति ।
एतत् सम्बोधयामस्त्वां स्वधर्ममनुपालय ॥
ब्राह्मणप्रमुरव वर्णा : सर्वे श्रृणवन्तु मे वचः ।
ज्येष्ठं प्रति यतो राज्यं न देयं मे कथञ्चन ॥
मम ज्येष्ठेन यदुना नियोगो नानुपालितः ।
प्रतिकूलः पितुर्यश्च न स पुत्रः सतां मत : ॥
मातापित्रोर्वचनकृद्धितः पथ्यश्च यः सुतः ।
स पुत्रः पुत्रवधश्च वर्तते पितृमातृषु ॥ [XXXIV-18-21]

ಇಲ್ಲಿ ಪುತ್ರನಾದವನಿಗೆ ತನ್ನ ಜನ್ಮದಾತರನ್ನು ಕುರಿತು ಇರಬೇಕಾದ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ನಡತೆ ಶಾಂತಿಯುತ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಕಾರಣ. ಇದು ಎಂದೆಂದಿಗೂ ನಮಗೆ ಆದರ್ಶಪ್ರಾಯವಾದುದು.

ನಂತರ ಯಯಾತಿಯು ಪುರಪ್ರಮುಖರ ಅಪ್ಪಣೆ ಪಡೆದೇ ಪುರುವಿನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಾನೆ.

पुत्रो यत्स्वानुवर्तेत स राजा पृथिवीपतिः ।
भवन्तः प्रतिजानन्तु पूरु राज्येऽभिषिच्यताम् ॥
यः पुत्रो गुणसम्पन्नो मात्रापित्रोर्हितः सदा ।
सर्वं सोऽर्हति कल्याणं कनीयानपि स प्रभुः ॥ [XXXIV-25-26]

ಇಲ್ಲಿ ರಾಜನಾದವನೂ ಕೂಡ ಒಂದು ವೇಳೆ ತನ್ನ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಅನುಮಾನ ಬಂದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ ಅವರ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಪಡೆದೇ ಮುಂದಿನ ಕ್ರಮ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಹೀಗೆ ರಾಜನ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಪಾರದರ್ಶಕತೆ ಇದ್ದು ಸರ್ವಾಧಿಕಾರವಿರಲಿಲ್ಲ. ವಂಶಪಾರಂಪರ್ಯವಾಗಿ ಬರುವ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಧರ್ಮಪ್ರಕಾರವಾಗಿದ್ದರೂ ಅರ್ಹರಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅವರಿಗೆ ನೀಡದೆ ಅರ್ಹತೆಯುಳ್ಳವರಿಗೇ ನೀಡುವುದು ಸರಿ ಎಂದು ಭಾವಿಸಲಾಗಿತ್ತು.

"ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ಸಕಲ ವರ್ಣದವರೇ, ಜ್ಯೇಷ್ಠನಾದ ಯದುವಿಗೆ ನಾನೇಕೆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುವೆನು, ಕೇಳಿರಿ. ಹಿರಿಯನಾದ ಯದುವು ನನ್ನ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಮನ್ನಿಸಲಿಲ್ಲ, ತಂದೆಗೆ ಪ್ರತಿಕೂಲನಾದವನು ಮಗನಲ್ಲವೆಂಬುದು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ತಾಯಿ-ತಂದೆಯರ ಮಾತನ್ನು ನಡೆಸಿ, ಹಿತವನ್ನು ಕೋರಿ ಅವರ ಮನಸ್ಸೊಪ್ಪುವಂತೆ ನಡೆಯುವ ಮಗನೇ ಮಗನು. ಈ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ನಡೆಯತಕ್ಕವನು ಯಾರಾದರೂ ಸರಿ, ದೇಹಸಂಬಂಧದಿಂದ ಮಗನಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ನಿಜವಾಗಿ ಮಗನೇ ಎನಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಪುತ್ರನಿಗೆ ರಾಜ್ಯ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿದ ನಂತರ ಯಯಾತಿಯು ವನದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸಲು ಹೊರಡುತ್ತಾನೆ. 35ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಯಯಾತಿಯ ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮದ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ.

सजितात्मा जितक्रोधस्तर्पयन् पितृदेवताः ।
अग्नींश्च विधिवज्चुह्वन्वानप्रस्थविधानतः ॥
अतिथीन्पूजयन्नित्यं वन्येन हविषा विभुः ।
शिलोञछवृत्तिमास्थाय शेषान्नकृतभोजनः ॥ [XXXV-13;14]

"ಅವನು ಮನಸ್ಸನ್ನು ಗೆದ್ದು, ಕೋಪವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ, ಪಿತೃಗಳನ್ನೂ, ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ, ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಉಕ್ತವಾದ ವಿಧಿಯಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನಿ, ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ, ಮತ್ತು ಆಹವನೀಯ ಎಂಬ ಅಗ್ನಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ದೊರಕಬಹುದಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ಹೋಮ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಧಾನ್ಯಗಳ ತೆನೆಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿ ತಂದು ಅವುಗಳಿಂದ ಅತಿಥಿಗಳನ್ನು ಸತ್ಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಅವರ ಭೋಜನಾನಂತರ ಶೇಷಾನ್ನವನ್ನು ತಾನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದನು."

ಇಲ್ಲಿ ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಜೀವನವನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಲೋಕಕಲ್ಯಾಣದ ಉದ್ದೇಶವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಹೋಮಾದಿಗಳ ಆಚರಣೆ, ಅತಿಥಿ ಸತ್ಕಾರ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾಜಸೇವೆಯ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ನಾವು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಸುಮ್ಮನೆ ತನ್ನ ರಕ್ಷಣೆ ಪೋಷಣೆಗಳಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ತನ್ನ ಸುತ್ತಲ ಪರಿಸರ ಜೀವಿಗಳ ಒಳಿತನ್ನು ಬಯಸುವುದು, ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ಪಂದಿಸುವುದು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನಿಗಿರಬೇಕಾದ ಸಾಮಾಜಿಕ ಜವಾಬ್ದಾರಿ. ಅದರಲ್ಲೂ ವಿಶೇಷ ಶಕ್ತಿ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರಲ್ಲಿ ಇರಲೇಬೇಕಾದ ಸಾಮಾಜಿಕ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ.

36ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಯಯಾತಿ ಇಂದ್ರರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ನಾವು ಒಬ್ಬ ಪ್ರಜೆ/ರಾಜ/ಮನುಷ್ಯನಿಗಿರಬೇಕಾದ ಗುಣ ನಡತೆಗಳೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

अक्रोधनः क्रोधनेभ्यो विशिष्ट–
स्तथा तितिक्षुरातितिक्षोर्विशिष्ट्ः ।
अमानुषेभ्यो मानुषश्च प्रधानो
विद्वांस्तथोवाविदुषः प्रधानः ॥

अक्रोश्यामानो नाक्रोशेन्मन्युमेव तितिक्षति ।
अक्रोष्टारं निर्दहति सुकृतं चास्य विन्दति ॥

नारुन्तुदः स्यान्न नृशंसवादी
न हीनतः परमभ्थददीत ।
ययास्य वाचा पर उद्विजेत
न तां वदेद्रुशतिं पापलौल्यां ॥

अरुन्तुदं पुरुषं तीव्रवाचं
वाक्कण्टकैर्वितुदन्तं मनुष्यान् ।
विन्द्यादलक्ष्मीकतमं जनानां
मुरवे निबद्धं निक्रृतिं वहन्तम् ॥

सद्धिः पुरस्तादाभिपूजितः स्यात्
सद्धिस्तथा पृष्टतो रक्षितः स्यात् ।
सदा सतामतिवादांस्तितिक्षेत्
सतां वृत्तं पालयान्साधुवृत्तः ॥

वाक्सायका वदनान्निष्पतान्ति
यैराहतः शोचति वा त्र्यहानि ।
परस्य नो मर्मसु ने पतन्ति
तान्पाण्डितो नावसृजेत्परेषु ॥

नास्तीदृशं संवननं त्रिषु लोकेषु किञ्चन ।
यथा मैत्री च लोकेषु दानं च मधुरा च वाक् ॥
तस्मात्सां न्वं सदा वाच्यं न वाच्यं परुषं क्वचित् ।
पूज्यान् सम्पूजयेद्दद्यान्नाभिशापं कदाचन ॥ [XXXVI-6;13]

"ತಾಳ್ಮೆಗೆ ಸರಿಯೆನಿಸಿದ ಭೂಷಣವಿಲ್ಲ; ಕೋಪವನ್ನು ತಡೆಯಬೇಕು, ಅದು ಪುಣ್ಯವನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುವುದು, ಸತ್ಪುರುಷರು ಒಂದು ವೇಳೆ ಮೀರಿ ಮಾತನಾಡಿದರೂ ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಸತ್ಯಸ್ವಭಾವದವನಾಗಿರಬೇಕು. ಇತರರ ಮನಸ್ಸು ನೋಯುವಂತಹ ಮಾತನ್ನು ಎಂದಿಗೂ ಆಡಬಾರದು, ಯಾವಾಗಲೂ ಪ್ರಿಯ ವಚನಗಳನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು, ಸ್ನೇಹ, ದಾನ, ಮಧುರವಾದ ಮಾತು ಇವುಗಳಿಂದ ಜನರನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು."

ಯಯಾತಿಯ ಈ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾಜದ ಬಗ್ಗೆ ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಚೀನರಿಗಿರುವ ಗೌರವ, ಕಾಳಜಿಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ತನ್ನ ಸ್ವಾರ್ಥ

ನೋವುಗಳಿಗಿಂತ ಇತರರ ಒಳಿತನ್ನು ಬಯಸುವ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ನಾವು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಸಮಾಜದಲ್ಲಿರುವ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ನೋವು ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ನೀಡಬಾರದು. ಒಂದು ವೇಳೆ ದು:ಖ, ಕೋಪ, ದ್ವೇಷಾದಿಗಳಿಂದ ಇತರರ ಮನನೋಯಿಸಿದರೆ ಅದರಿಂದ ನಾವು ಗಳಿಸಿದ ಪುಣ್ಯವೂ ಹಾಳಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯೂ ಇಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಇವು ಅಂದು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದ ನಿಯಮಗಳೇ ಎನ್ನಬಹುದು. ಒಂದು ವೇಳೆ ಪಾಲಿಸದಿದ್ದರೆ ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳ ಕಾರಣದಿಂದಲಾದರೂ ಅನುಸರಿಸಲಿ ಎಂಬ ಭಾವವನ್ನೂ ಕಾಣಬಹುದು.

ಮುಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯದ ಇಂದ್ರ ಯಯಾತಿಯರ ಸಂಭಾಷಣೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯೂ ಇತರರಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ಗುಣ, ಮಹಿಮೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೂ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಗೌರವದಿಂದ ಕಾಣಬೇಕೆಂಬ ಸಂದೇಶವಿದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನೂ ಆತನು ಯಾವುದೇ ಉತ್ತಮ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರಲಿ ಇತರರಲ್ಲಿ ಗೌರವದಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿರಬೇಕು.

यदावमंस्था: सदृश: श्रेयसश्च
पापीयसश्चाविदितप्रभाव: ।
न ते अवमान्या: सदृश: श्रेयसे च । [XXXVII-5]

ಯಯಾತಿಯಂತಹ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಪುರುಷನೂ ಕೂಡ ಇತರರನ್ನು ಅಲ್ಪರನ್ನಾಗಿ ಕಂಡಾಗ ಸ್ವರ್ಗವಾಸ ಕೊನೆಗೊಂಡು ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದ ನಿದರ್ಶನವನ್ನು ನಾವು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ವ್ಯಕ್ತಿ ಯಾರೇ ಆಗಿರಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನೋ ಕನಿಷ್ಠನೋ ಅಗೌರವದಿಂದ ನಡೆದುಕೊಂಡರೆ ಅವನಿಗೆ ಕೂಡಲೇ ಶಿಕ್ಷೆ ಎನ್ನುವುದು ಕಟ್ಟಿಟ್ಟ ಬುತ್ತಿ ಮತ್ತು ಇಂತಹ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಗೌರವದಿಂದ ಒಪ್ಪಿ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದುದು ಅಂದಿನ ಸಮಾಜದ ಆದರ್ಶವನ್ನು ನಮಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಿಸುತ್ತದೆ.

ಮುಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಯಯಾತಿಯು ಇಂದ್ರನ ಆದೇಶದಂತೆ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಿಂದ ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಬರುವ ಮಾರ್ಗ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಮೊಮ್ಮಗನಾದ ಅಷ್ಟಕನನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾನೆ. ಅಷ್ಟಕನೊಡನೆ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾ ತಾನು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಿಂದ ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಬೀಳುತ್ತಿರುವ ಕಾರಣವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗೆಯೇ ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಾಗಿ ನಡೆಯುವುದೇ ಪಾಪ; ಕಾಲಾನುಗುಣವಾಗಿ ಒದಗುವ ಆಯಾ ಕಷ್ಟಸುಖಗಳಿಂದ ಧೀರನಾದವನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಿಕಾರ ಹೊಂದಬಾರದು. ದೃಢಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಇರಬೇಕು. ಸುಖದು:ಖಗಳು ಸ್ಥಿರವಲ್ಲ, ಆದ್ದರಿಂದ ಕಷ್ಟಗಳು ಉಂಟಾದಾಗಲೂ ತಾನು ಕೊರಗದೆ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ದು:ಖವನ್ನು ತೊರೆದಿದ್ದೇನೆ ಎನ್ನುತ್ತಾನೆ.

अहं ययातिर्नहुषस्य पुत्र:
पूरो: पिता सर्वभूतावमानात् ।
प्रभ्रंशिशोऽहं सुरसिद्धलोकां
त्परिच्युत: प्रपताम्यल्पपुण्य: ॥

प्रतिकूलं कर्मणां पापमाहु ।
स्तद्वर्तिनां प्रवणं पापलोकम् ।
सन्तोऽसतो नानुवर्तन्त ते वै
यदात्मनैषां प्रतिकूलवादी ॥

अभूद्धनं मे विपुलं महद्वै
विचेष्टमानोऽधिगंता तदास्मि ।
एवं प्रधार्यात्मतिते निविष्टो:
यो वर्तते स विजानाति धीर: ॥

नानाभावा बहवो जीवलोके
दैवाधीना नष्टचेष्टधिकारा: ।
तत्तत्प्राप्य न विहन्येत धीरो
दिष्टं बलीय इति मन्वात्मबुद्धया ॥

सुखं हि जन्तुर्यदिवापि दुःखं
दैवाधीनं विन्दति नात्मशक्त्या ।
तस्माद्दिष्टं बलवन्मन्यमानो
न संज्वरेन्नापि हृष्येत्कदाचित् ॥

दुःखे न तप्येत सुखे न हृष्ये
त्समेन वर्तेत सदैव धीरः ।
दिष्टं बलीय इति मन्यमानो
न संज्वरैन्नापि हृष्येत्कदाचित् ॥
भये न मुह्यम्यष्टकाहं कदाचि
त्सन्तापो मे मानसो नास्ति काश्चित् ।
धाता यथा मां विदधाति लोके
ध्रुबं तथाहं भवितेति मत्वा ॥

संस्वेदजा ह्यण्डजा ह्युद्भिदश्च
सरीसृपाः कृमयोऽप्यप्सु मत्स्याः ।
तथाश्मानस्तृणकाष्टं च सर्वम्
दिष्टक्षये स्वां प्रकृतिं भजन्ते ॥

अनित्यतां सुखदुःखस्य बुद्ध्वा
कस्मात्सन्तापमष्टकाहं भजेयम् ।
किं कुर्यां वै किञ्च कृत्वा न तप्ये
तस्मात्सन्तापं वर्जयाभ्यप्रमत्तः ॥ [XXXVIII-1, 4 to 11]

"ದೇಹವು ನಶ್ವರವಾದುದು; ಸುಖಭೋಗಗಳು ಶಾಶ್ವತವಲ್ಲ ಕಷ್ಟಸುಖಗಳು ಆಯಾಕಾಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ತಾವಾಗಿಯೇ ಬರುತ್ತವೆ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಹಿಗ್ಗುವುದೂ, ದು:ಖದಿಂದ ಕುಗ್ಗುವುದೂ ತಪ್ಪು." ಇಲ್ಲಿ ದುಃಖಾದಿಗಳ ಕಡೆಗೆ ನಮ್ಮ ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದ ದೃಷ್ಟಿಕೋನ ಹೇಗಿತ್ತು? ಯಾವ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಬೇಕು ಎಂಬುದರ ಅರಿವಾಗುತ್ತದೆ.

39ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ – ಮನುಷ್ಯನು ಏನು ಮಾಡಿದರೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವನು? ವಿದ್ಯೆಯಿಂದಲೋ? ತಪಸ್ಸಿನಿಂದಲೋ? ಯಾವುದರಿಂದ ಒಳ್ಳೆಯ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಸೇರುವನು? ಎಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

तपश्च दानं च शमो दमश्च
ह्रीरार्जवं सर्वभूतानुकम्पा ।
स्वर्गस्य लोकस्य वदन्ति सन्तो
द्वाराणि सप्तैव महान्ति पुंसाम् ॥

सर्वाणि चैतानि यथोदितानि
तपः प्रधानान्यभिमर्षकेण ।
नश्यान्ति मानेन तमोऽभिभूताः
पुंसः सदैवेति वदन्ति सन्तः ॥

अधीयानः पण्डितंमन्यमानो
यो विद्यया हन्ति यशः परस्य ।
तस्यान्तवन्तः पुरुषस्य लोका
न चास्य तद्ब्रह्मफलं ददाति ॥

चत्वारि कर्माणि भयङ्कराणि
भयं प्रयच्छन्त्ययथाकृतानि ।
पानाग्निहोत्रमुत मानमौनं
मानेनाधीतमुत मानयज्ञः ॥

न मन्यमानो मुदमाददीत
न सन्तापं प्राप्नुयाच्चावमानात् ।
सन्तः सतः पूजयन्तीह लोके
नासाधवः साधुबुद्धिं लभन्ते ॥

इति दद्यादिति यजेदित्यधीयीत मे श्रृतं ।
इत्येतान्यभयान्याहुस्तान्यवर्ज्याज्योनि निन्यशः ॥

येनाऽऽश्रयं वेदयन्ते पुराणं
मनीषिणो मानसे मानयुक्तम् ।
तान्निश्रेयस्तेन संयोगमेत्य
परां शान्तिं प्राप्नयः प्रेत्य चेह ॥

"ಸುಕೃತವು ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ಪುಣ್ಯಲೋಕಗಳಿಂದ ಜೀವನು ಭೂಲೋಕಕ್ಕಿಳಿಯುವನು ತನ್ನ ಪುಣ್ಯಪಾಪಾನುಸಾರವಾಗಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಇಲ್ಲವೇ ನೀಚವಾದ ಜನ್ಮವನ್ನು ತಾಳುವನು. ತಪಸ್ಸು, ದಾನ, ಅಂತರಿಂದ್ರಿಯ ನಿಗ್ರಹ, ಬಹಿರಿಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹ, ಅಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಲಜ್ಜೆ, ನಿಷ್ಕಪಟತೆ ಮತ್ತು ಸರ್ವಜಂತುಗಳಲ್ಲಿ ದಯೆ ಇವು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸಾಧನಗಳು. ದಾನ, ಯಾಗ, ಮತ್ತು ಅಧ್ಯಯನಗಳಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಕ್ರಮವಿದೆ. ಅದರಂತೆ ನಡೆದರೆ ಇಹಪರಗಳಲ್ಲಿ ಸುಖವುಂಟು."

ಇಲ್ಲಿ ಆಗಿನ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿನ ನಿಯಮ ಪಾಲನೆಯ ಮಹತ್ವವನ್ನರಿಯಬಹುದು.

40ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ, ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯ, ವಾನಪ್ರಸ್ಥ ಮತ್ತು ಸಂನ್ಯಾಸಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಆಶ್ರಮಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮುನಿಯಾದವನು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿರಲಿ ಅಥವಾ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರಲಿ ಸುಖಗಳಿಗೆ ಆಸೆ ಪಡದೆ ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾಗಿರಬೇಕು. ಶೀತೋಷ್ಣಾದಿ ದ್ವಂದ್ವಗಳನ್ನು ಸಮಭಾವದಿಂದ ಕಾಣುವ ಆ ಮಹಾತ್ಮನಿಗೆ ಎಲ್ಲ ಲೋಕಗಳೂ ವಶವಾಗುವವು. ಅವನನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಗೌರವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮೋಕ್ಷ ಸುಖವು ಆತನಿಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು.

आहूताध्यायी गुरुकर्मसु चोद्यतः
पूर्वोत्थायी चरमं चाथ शायी ।
मृदुर्दान्तो धृतिमानप्रमत्तः
स्वाध्यायशीलः सिद्यति ब्रह्मचारी ॥

धर्मगतं प्राप्य धनं यजेत
दद्यात्सदैवातिथीन् भोजयेच्च ।
अनाददानश्च परैरदत्तं
सैषा गृहस्थोपनिषत्पुराणी ॥

स्ववीर्यजीवी वृजिनान्निवृत्तो
दाता परेभ्यो न परोपतापी ।
तादृङ्मुनिः सिद्धिमुपैति मुख्यां
वसन्नरण्ये नियताहारचेष्टः ॥

अशिल्पजीवी विगृहश्च नित्यं
जितेन्द्रियः सर्वतो विप्रमुक्तः ।
अनोकशायी लघु लिप्समान
श्चरन्देशानेकाम्बरः स भिक्षुः ॥ [40 - 2 to 5]

ಸಮಾಜದಲ್ಲಿನ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಆಶ್ರಮವಾಸಿಯೂ ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ನಾವು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. 1)ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳಿಗಿರಬೇಕಾದ ಮೃದುಸ್ವಭಾವ, ಜಿತೇಂದ್ರಿಯತೆ, ಜಾಗರೂಕತೆ, ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸು, ಗುರುಗಳಲ್ಲಿ ಭಯಭಕ್ತಿ ಇವು ಅವನ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ಸಾಫಲ್ಯವನ್ನು ನೀಡುತ್ತವೆ. 2) ಧರ್ಮಮಾರ್ಗದಿಂದ ಧನ ಸಂಪಾದನೆ ಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ತನ್ನ ಜೀವನ ನಿರ್ವಹಣೆಗಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ, ಸತ್ಪಾತ್ರರಲ್ಲಿ ದಾನಕ್ಕೂ ವಿನಿಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಇತರರ ವಸ್ತುವನ್ನು ಅವರು ಕೊಡದಿರುವಾಗ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಾರದು. ಇದು ಗೃಹಸ್ಥ ಧರ್ಮ. 3)ತನ್ನ ಬಲದಿಂದ ಜೀವಿಸುವ ಪಾಪದೂರನಾದ ದಾನಮಾಡುವ; ಮತ್ತೊಬ್ಬರನ್ನು ನೋಯಿಸದ; ಆಹಾರದಲ್ಲೂ, ನಿತ್ಯಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಿಯಮದಿಂದ

ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವುದು ವಾನಪ್ರಸ್ಥನ ಧರ್ಮ. 4) ಸಂನ್ಯಾಸಿಯಾದವನು ಯಾವ ಕುಶಲ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನೂ ತನ್ನ ಜೀವಿತಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಾರದು. ಅವನಿಗೆ ಸ್ವಂತ ಮನೆಯಿಲ್ಲ, ಯಾವಾಗಲೂ ಆತನು ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾಗಿರಬೇಕು. ಯಾವ ಬಗೆಯ ಮೋಹಪಾಶಕ್ಕೂ ಸಿಕ್ಕಬಾರದು. ಮುನಿಯಾದವನು ಶರೀರಸುಖಕ್ಕಾಗಿ ಯಾವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನೂ ಮಾಡಬಾರದು. ಹೀಗೆ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿನ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಆಶ್ರಮವಾಸಿಗಿರಬೇಕಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಅಂದಿನ ಸಮಾಜದ ಅರಿವಿಗೆ ಕೈಗನ್ನಡಿಯಾಗಿವೆ.

ಮುಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟಕನು ಯಯಾತಿಗೆ, ನಿನ್ನಂತಹ ರಾಜಶ್ರೇಷ್ಠನು ಭೂಲೋಕದ ನರಕವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು ಬೇಡ. ನನ್ನ ಸುಕೃತದಿಂದ ಒದಗುವ ಪುಣ್ಯ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಯಯಾತಿಯು ಅದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪದೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

नास्मद्विधो ब्राह्मणो ब्रह्मविच्च
प्रतिग्रहे वर्तते राजमुख्यः ।
यथा प्रदेयं सततं द्विजेभ्य
स्तदा ददे पूर्वमहं नरेन्द्र ॥

नाब्राह्लणः कृपणो जानु जीवेत्
यद्यपि स्यात् ब्राह्लणी वीरपत्नी ।
सोऽहं यदेवाकृतपूर्वं चरेयं
विवित्समानः किमु तत्र साधुः ॥ [XLI-11-12]

ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಸಂಪನ್ನನೂ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಯೂ ಆದ ನನ್ನಂತಹವನು ದಾನವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಾರದು. ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದವನು ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಂದ ದಾನ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ದೀನನಾಗಿ ಬಾಳಬಾರದು ಎಂದು ಅಷ್ಟಕನ ಮಾತನ್ನು ನಯವಾಗಿಯೇ ತಿರಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಧರ್ಮವೇನೆಂಬುದನ್ನು ಸೂಚ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

ನಂತರ ಪ್ರತರ್ದನನೆಂಬ ರಾಜನು ತನಗೆ ದೂರಕಬಹುದಾದ ಶುಭಲೋಕಗಳನ್ನು ಯಯಾತಿಗೆ ಕೊಡುವೆನೆಂದಾಗಲೂ ಯಯಾತಿಯು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಯಯಾತಿಯು ರಾಜಧರ್ಮವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆನ್ನುತ್ತಾನೆ.

न तुल्यतेजाः सुकृतं हि कामये
योगक्षेमं पार्थिवात्पार्थिवः सन् ।
दैवदेशादापदं प्राप्य विद्वां
श्चरेन्नृशंसं हि न जातु राजा ।
धर्मं मार्गं चिन्तयानो यशस्यं
कुर्यात्तपो धर्ममवेक्षमाणः
न मद्विधो धर्मबुद्धिर्हि राजा
ह्येवं कुर्यात्कृपणं मां यथात्थ ॥

ರಾಜನಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ಸಮಾನ ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ರಾಜನಿಂದ ಪುಣ್ಯವನ್ನು ಬಯಸಲಾರೆ. ಹಾಗೆ ನನ್ನ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವನ್ನು ಅವನು ನೋಡುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ರಾಜನು ಕಷ್ಟವೊದಗಿದಾಗ ಹೀನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. ಧರ್ಮವನ್ನು ಅರಿತು ಯಶಸ್ಸನ್ನು ತರುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ರಾಜನಾದವನು ದೀನ ಕೃತ್ಯಕ್ಕೆ ಕೈಹಾಕಬಾರದು.

ಹೀಗೆ ಅಷ್ಟಕ, ಪ್ರತರ್ದನರು ತಮ್ಮ ಸುಕೃತಗಳನ್ನು ಧಾರೆಯೆರೆದುಕೊಡುವೆವೆಂದಾಗ ಯಯಾತಿಯು ತೇಜೋವಂತನಾದ ರಾಜನು ಇತರರ ಪುಣ್ಯಗಳನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಂದಿನ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ರಾಜನಾದವನು ಎಷ್ಟು ಬದ್ಧತೆಯಿಂದ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನು ಎಂಬುದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಮುಂದೆ 42ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಸುಮಂತ, ಶಿಬಿ ಮಹಾರಾಜರುಗಳೂ ತಮಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಶುಭಲೋಕಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದೂ;

ದಾನವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ದೋಷಕರವಾದರೆ ಹುಲ್ಲುಕಡ್ಡಿಯನ್ನಾದರು ನೀಡಿ ಬೆಲೆಗೆ ಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆಗ ಯಯಾತಿಯು ತಾನು ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿ ಹುಡುಗಾಟಕ್ಕಾದರೂ ಅಸತ್ಯವಾದ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಮಾಡಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಹಾಗೆ ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲವೆಂದೂ ನಯವಾಗಿಯೇ ತಿರಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಅವರಿಬ್ಬರು ಯಯಾತಿಯು ಸ್ವೀಕರಿಸದಿದ್ದರೆ ತಾವೂ ಆ ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅವನಿಗಾಗಿ ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ ಅವುಗಳನ್ನು ಅವರು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆಯದೆ ಯಯಾತಿಯು ಹೋಗುವ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತೇವೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಯಯಾತಿಯು ಇತರರು ಕೊಟ್ಟ ಶುಭಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ.

"न मिथ्याहं विक्रयं वै स्मरामि
मया कृतं शिशुभावेऽपि राजन् ।" [XLII-4]

"तथाद्य लोके न रमेऽन्यदत्ते
तस्माच्छिबे नाभिनन्दामि वाचम् ॥" [XLII-9]

ಇಲ್ಲಿ ನಾವು ಆಗಿನ ಕಾಲದ ಹಾಗೂ ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಆದರ್ಶಪ್ರಾಯವಾದ ರಾಜಧರ್ಮವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ರಾಜಧರ್ಮವೆಂಬುದು ಕೇವಲ ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಿರದೆ ಸ್ವತಃ ರಾಜರುಗಳು ಅದನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಆದರ್ಶವ್ಯಕ್ತಿಗಳಾಗಿದ್ದರು ಎಂದೂ ಅರಿಯಬಹುದು. ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಶಿಬಿ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

दानं शौचं सत्यमथोह्यहिंसा
ह्री: श्रीस्तितिक्षा समताऽऽनृशंस्यम् ।
राजन्त्येतान्यथ सर्वाणि राज्ञि
शिबौ स्थितान्यप्रतिमेषु बुद्ध्या ॥ [XLII-20]

ದಾನ, ಪರಿಶುದ್ಧತೆ, ಸತ್ಯ, ಅಹಿಂಸೆ, ಲಜ್ಜೆ, ಸಂಪತ್ತು, ತಾಳ್ಮೆ, ಸಮಾನಬುದ್ಧಿ, ಭೂತದಯೆ, ಮೊದಲಾದ ಸದ್ಗುಣಗಳು ಶಿಬಿರಾಜನಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿವೆ. ಇಂತಹ ಗುಣಗಳೇ ಶಿಬಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯನ್ನು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತ ಮುಂದಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವುದು ಎಂಬ ಮಾತು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಯಾವ ರೀತಿಯ ನಡತೆಗೆ, ಗುಣಗಳಿಗೆ ಆದ್ಯತೆ ಇತ್ತು ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

ಆನಂತರ ಅಷ್ಟಕನ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾ ತಾನು ಮಾಡಿದ ದಾನಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಯಯಾತಿ ಮಹಾರಾಜನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ನಮ್ಮವರಾದುದರಿಂದ ನಿಮಗೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಎನ್ನುತ್ತಾನೆ. ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನ್ನು ಯಾರ ಮಂದೆಯೂ ಹೇಳಬಾರದು ಎಂಬುದು ಸಂಪ್ರದಾಯ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ರಹಸ್ಯವಿಷಯವೆಂದೂ, ಹೇಳತಕ್ಕುದಲ್ಲವೆಂಬುದೂ ಯಯಾತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

गुह्यं मन्त्रं मामकेभ्यो ब्रवीमि
मातामहो भवतां सुप्रकाशः ॥

ಹೀಗೆ ಹೇಳುವಾಗ ಅವರಿಗೆ ಒಂದು ಸತ್ಯವನ್ನು ಹೀಗೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ.

साध्वष्टक प्रब्रवीमीह सत्यं
प्रतर्दनं वसुमन्तं शिबिं च ।
सर्वे देवा मुनयश्च लोकाः
सत्येन पूज्या इति मे मनोगतम् ॥ [XLII-26]

"ಸತ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದರೆ ಎಲ್ಲ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಮುನಿಗಳನ್ನೂ, ಜನರನ್ನೂ ಪೂಜಿಸಿದಂತಾಗುವುದು" ಎಂದು. ಇಲ್ಲಿ ನಾವು ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಮಾಜವು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಗೌರವವನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ವಿಚಾರ...........ಭೂಲೋಕದ ನರಕಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುತ್ತಿದ್ದ

ಯಯಾತಿಯನ್ನು ಆತನ ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳಾದ ಅಷ್ಟಕಾದಿಗಳು ತಮ್ಮ ಸುಕೃತಗಳಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಕ್ಕೆ ಮತ್ತೆ ತೆರಳುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳಿಗೂ ತಮ್ಮ ಹಿರಿಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಇದ್ದ ಕೃತಜ್ಞತೆಯು ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಇದು ಸ್ವಸ್ಥ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕ.

ಇಂತಹ ಉತ್ತಮವಾದ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಮನಃಪರಿಪಾಕ, ಇಂದ್ರಿಯ ಜಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಬಹಳವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದು ಅಷ್ಟು ಸುಲಭವಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ನಿರಂತರವಾದ ಸಾಧನಾಮಾರ್ಗ ಬಹಳ ಮುಖ್ಯ. ಅದರ ಅಭ್ಯಾಸವು ಅನುದಿನವೂ ನಡೆಯಬೇಕಾದ್ದು. ಇಂತಹ ನಿರಂತರ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲಕರವಾದುದು ಕರ್ಮಯೋಗ. ಇದರ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಯನ್ನು ನಾವು ಮತ್ಸ್ಯ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಮತ್ಸ್ಯಪುರಾಣದ 51ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಿಂದ 102ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದವರೆಗಿನ ವಿಷಯಗಳು ಈ ಕರ್ಮಯೋಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದೆ ಆಗಿವೆ. ಚತುರ್ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತಿಮವೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವೂ ಆದ ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧನೆಯೇ ಭಾರತೀಯ ಧರ್ಮದ / ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪರಮ ಗುರಿ. ಇದರ ಸಾಫಲ್ಯಕ್ಕೋಸ್ಕರವೇ ಮೊದಲ ಮೂರು ವರ್ಗಗಳಾದ ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮಗಳ ಆಚರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆನ್ನುವುದು ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಚೀನ ಋಷಿಮುನಿಗಳ ಅಭಿಮತ. ಇಂತಹ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನೆಗೆ ಕರ್ಮಯೋಗವು ಸಾಧನೆಯ ರಂಗ. ಅದರ ವಿಸ್ತೃತವಾದ ರೀತಿಗಳನ್ನು ಮತ್ಸ್ಯ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಚರ್ಚಿಸಲಾಗಿದೆ / ನೀಡಲಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗುರಿ ಹಾಗೂ ಆ ಗುರಿ ಸಾಧನೆಯ ಮಾರ್ಗವೂ ಉನ್ನತವಾಗಿರುವುದು ಸಮಾಜದ ಒಳಿತಿಗೆ ಕಾರಣ. ಹೀಗೆ ಸಮಾಜದ ಒಳಿತಿಗೆ ಸಾಧನವಾದ ಕರ್ಮಯೋಗದ ಅಂಶಗಳನ್ನು ನಾವು ಮತ್ಸ್ಯಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.

ಮತ್ಸ್ಯ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಅತ್ಯವಶ್ಯವಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪ, ಪ್ರಭೇದ, ವಂಶ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಮೊದಲು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿಧವಿಧವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗವಾಗುವ ಅಗ್ನಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಉದಾ: ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನಿ, ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ, ಆಹವನೀಯ, ಜಠರಾಗ್ನಿ, ಬಡಬಾಗ್ನಿ, ಮೊದಲಾದವು. ನಂತರ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೇಳಿದನೆನ್ನಲಾದ ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸಾವಿರ ಜ್ಞಾನಯೋಗಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಒಂದು ಕರ್ಮಯೋಗವು ಪ್ರಶಸ್ತವಾದುದು ಎನ್ನುತ್ತದೆ ಮತ್ಸ್ಯಪುರಾಣ.

कर्मयोगं च वक्ष्यामि यथा विष्णु विभाषितं ।
ज्ञानयोगसहस्राद्धि कर्मयोगः प्रशस्यते ॥ [LI - 5]

ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದಲೇ ಜ್ಞಾನಯೋಗವು ಜನಿಸುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಅದು ಸದ್ಗತಿಪ್ರದವಾದುದು. ಕರ್ಮಯೋಗದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವು ಮೂಡುವುದು. ಕರ್ಮವಿಲ್ಲದೆ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲ.

कर्मयोगोद्भावं ज्ञानं तस्मात्तत्परमं पदम् ।
कर्मज्ञानोद्भवं ब्रह्म न च ज्ञानमकर्मणः ॥ [LI - 6]

ನಂತರದ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಯೋಗವೆಂದರೇನು? ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. [9, 10, 11ನೆಯ ಶ್ಲೋಕಗಳು] ದಯೆ, ಕ್ಷಾಂತಿ (ಕ್ಷಮೆ), ಅನಸೂಯೆ, ಮಂಗಲಾಚಾರ ಮೊದಲಾದ ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಆತ್ಮಗುಣಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ನಡೆಯುವುದೇ ಕರ್ಮಯೋಗ. ಇದನ್ನು ಸಮಾಜದ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನೂ ಬೆಳೆಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಯಾವ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ ವ್ಯರ್ಥ. ಕರ್ಮಯೋಗವಿಲ್ಲದೆ ಜ್ಞಾನಯೋಗವು ಯಾರಿಗೂ ಫಲಿಸದು "कर्मयोगं विना ज्ञानं कस्यचिन्नेह दृश्यते" । (12ನೆಯ ಶ್ಲೋಕ) ಈ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದವನು ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ.

ಈ ಕರ್ಮಯೋಗವು ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮಗಳ ಆಚರಣೆ, ವ್ರತ, ಪರೋಪಕಾರ, ಉಪವಾಸ, ದಾನ, ತಪಶ್ಚರ್ಯೆ, ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆ ಮೊದಲಾಗಿ ನಾನಾರೂಪವೆಂದು ಮತ್ಸ್ಯಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಗೃಹಸ್ಥಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಗೃಹಸ್ಥನು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಒದಗುವ ಜೀವಹತ್ಯಾದೋಷದ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಕ್ಕಾಗಿ ಪಂಚಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕು ಎನ್ನುತ್ತದೆ ಮತ್ಸ್ಯಪುರಾಣ.

पञ्चैते विहिता यज्ञाः पञ्चसूनापनुत्तये ।
काण्डिनी पेषणी चुल्ली जलकुम्भी प्रमार्जनी ॥
पञ्चसूना गृहस्थस्य तेन स्वर्गं न गच्छति ।
तत्पापनाशनायामी पच्च यज्ञाः प्रकीर्तिताः ॥ [LII-15;16]

ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ ನಡೆಯುವ ಜೀವಹತ್ಯಾದೋಷಕ್ಕೂ ಇಲ್ಲಿ ಕಾಳಜಿ ತೋರಿಸುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ, ಆಗಿನ ಸಮಯದಲ್ಲಿನ ಸಮಾಜವು ಎಷ್ಟು ಉನ್ನತವಾದ ವಿಚಾರಗಳಿಂದ, ಚಿಂತನೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿತ್ತು ಎಂಬುದನ್ನು ಊಹಿಸಬಹುದು.

ವ್ರತದಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವಾಗ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಉಪಕಾರಕವಾದ ಕೆಲವು ವಿಧಿಗಳನ್ನೂ ನೋಡಬಹುದು. ಉದಾ: ತಟಾಕ ವಿಧಿ, ವೃಕ್ಷೋತ್ಸವ ವಿಧಿ, ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ವಿಧಾನ. ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಜಲಾಶಯಗಳನ್ನೂ, ವನಗಳನ್ನೂ ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದು ಸಕಲ ಯಜ್ಞಗಳ ಫಲವನ್ನು ನೀಡುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಕನಿಷ್ಠಪಕ್ಷ ಒಂದು ಮರವನ್ನಾದರೂ ಮನುಷ್ಯನು ತನ್ನ ಜೀವಮಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಬೇಕು ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಅವನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳೆಲ್ಲವೂ ಈಡೇರುವವಲ್ಲದೆ ಅವನಿಗೆ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸದ್ಗತಿಯು ಲಭಿಸುವುದು ಎಂದೂ ಇದೆ.

अनेन विधिना यस्तु कुर्यात् वृक्षोत्सवं बुधः ।
सर्वान् कामानवाप्तोति फलं चानन्त्यमश्नुते ॥
यश्चैकमपि राजेन्द्र वृक्षं संस्थापाचेन्नरः ।
सोऽपि स्वर्गे वसेद्राजन् यावदिन्द्रायुतत्रयम् ॥

ಯಾರಿಗೆ ಹೋಮಹವನಾದಿಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೋ ಅಂತಹವರು ಲೋಕೋಪಕಾರಕವಾದ ಇಂತಹ ಕರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಮನಾದ ಪುಣ್ಯವನ್ನೇ, ಫಲವನ್ನೇ ಪಡೆಯಬಹುದು ಎನ್ನಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕರ್ಮವು ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಕನಿಷ್ಠ ಎಂಬ ಭಾವನೆಗಳಿಲ್ಲದೆ ಇರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಸಮಾಜದಲ್ಲಿನ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರ ವೃತ್ತಿಗಳೂ, ಕೆಲಸಗಳೂ, ನ್ಯಾಯಧರ್ಮಯುತವಾಗಿದ್ದರೆ ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದವು; ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಮೇಲು-ಕೀಳೆಂಬ ಭಾವನೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿರಲಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಶ್ರದ್ಧಾಭಕ್ತಿಗಳಿಂದ ನಿಯಮಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ನಡೆಸುವುದೇ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿತ್ತು. ಇವುಗಳಿಂದ ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಚೀನರಿಗೆ ಇದ್ದ ಪರಿಸರ ಕಾಳಜಿ, ಸಮಾಜಸೇವೆಯನ್ನು ಕುರಿತ ಶ್ರದ್ಧಾಭಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಊಹಿಸಬಹುದು.

ಮತ್ಸ್ಯಪುರಾಣದಲ್ಲಿ 50 ವಿವಿಧ ರೀತಿಯ ವ್ರತಾದಿಗಳ ಆಚರಣೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ವಸ್ತುಗಳು ನಿಸರ್ಗದತ್ತವಾದುವೇ. ಎಲ್ಲಿಯೂ ಪರಿಸರ ಮಾಲಿನ್ಯಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವೇ ಇಲ್ಲ. ಇಷ್ಟೊಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯ ವ್ರತಾದಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಕಷ್ಟ ದುಃಖಾದಿಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಶಾಂತಿಯುತವಾದ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಪ್ರೇರೇಪಿಸಲು ಇವು ಅನುಕೂಲಕರವಾದವು ಎನ್ನಬಹುದು. ಇಂತಹ ಕರ್ಮಗಳು ವ್ಯಕ್ತಿಗತ ಶಾಂತಿಯನ್ನಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿಯೂ ಶಾಂತಿಯನ್ನು ಕಾಪಾಡಲು ಸಹಾಯಕವಾಗಿದ್ದವು.

ಅನಂಗದಾನವೆಂಬ ವ್ರತದಲ್ಲಿ ವೇಶ್ಯಾಸ್ತ್ರೀಯರು ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದ ಸದ್ಧರ್ಮವನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸಿದ ವೇಶ್ಯಾಧರ್ಮದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಸದ್ಗತಿ ದೊರೆಯುವುದೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿನ ಎಲ್ಲ ವರ್ಗದವರಿಗೂ ಅವರವರ ವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ವ್ರತಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರಿಗೂ ಅವರು ಅನುಸರಿಸುವ ವೃತ್ತಿಯು ಗೌರವಯುತವಾದುದು ಎಂಬ ಭಾವನೆಯ ಜೊತೆಗೇ, ಉಚ್ಚನೀಚಗಳ ಭಾವನೆ ತೊಲಗಿ ಸಮಭಾವದಿಂದ ನೋಡುವ; ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರಿಗೂ ಈ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಅವರವರ ಪಾತ್ರ-ಕರ್ತವ್ಯಗಳಿವೆ; ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರ ಅವಶ್ಯಕತೆಯೂ ಈ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಇದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಮತ್ಸ್ಯಪುರಾಣವು

ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದೆ ಎನ್ನಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಕರ್ಮಯೋಗದಲ್ಲಿ ಸಾಧನೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಮಾಜದ ಎಲ್ಲ ವರ್ಗದ ಜನರಿಗೂ ಅವಕಾಶವಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ವೈವಿಧ್ಯತೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕರ್ಮಯೋಗವು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿನ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ, ಒಂದಲ್ಲ ಮತ್ತೊಂದು ರೀತಿಯ ವಿಧಿ, ದಾನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನನ್ನು ತಾನು ತೊಡಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದೆಂಬುದನ್ನು ಇದು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಗೂ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಅವರದೇ ಆದ ಪಾತ್ರವಿದೆ ಹಾಗೂ ಮಾನ್ಯತೆ ಇದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಮತ್ಸ್ಯಪುರಾಣವು ಪ್ರಸ್ತುತಪಡಿಸುತ್ತದೆ / ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

141 ರಿಂದ 145ರ ವರೆಗಿನ ಐದು ಅಧ್ಯಾಯಗಳು ಮನ್ವಂತರವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತವೆ. ನಾಲ್ಕು ಯುಗಗಳ ಪರಿಮಾಣ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣ, ಧರ್ಮದ ಉನ್ನತಿ ಮತ್ತು ಅವನತಿ, ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಜನರ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಸುಖದುಃಖಗಳು ಇವೆಲ್ಲವೂ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

> **आरभ्भयज्ञः क्षत्रस्य हविर्यज्ञा विशः स्मृताः ।**
> **परिचारयज्ञा शूद्राश्च जपयज्ञाश्च ब्राह्मणाः ॥**
> [142-51]

ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾರ್ಯಪ್ರವೃತ್ತಿಯೇ ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗೆ ಯಜ್ಞ, ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಎಂದರೆ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಂತಹ ಸುಖಸಾಧನ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವುದು ವೈಶ್ಯರಿಗೆ ಯಜ್ಞ, ಸಮಾಜಸೇವೆಯೇ ಶೂದ್ರರ ಯಜ್ಞ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗಾದರೋ ಜಪವೇ ಯಜ್ಞ.

ಇಲ್ಲಿ ಸಮಾಜದ ಪ್ರತಿ ವರ್ಗದವರ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಮೊತ್ತಮೊದಲನೆಯ ಧರ್ಮವೆಂದರೆ ಸತ್ಯ, ಜಪ, ತಪಸ್ಸು ಮತ್ತು ದಾನ.

> **सत्यं जपस्तपो दानं**
> **पूर्वधर्मोऽयमुच्यते: ॥ (142 - 59)**

145ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮವು ಶ್ರೌತ, ಸ್ಮಾರ್ತ, ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿದೆ. ವೇದೋಕ್ತವಾದುದು ಶ್ರೌತ. ಸ್ಮೃತಿ ಉಕ್ತವಾದುದು ಸ್ಮಾರ್ತ. ಇವುಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳೂ ಮನುಗಳೂ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದರು. ಇವರಿಗೆ ಶಿಷ್ಟರೆಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದೆ. ಇವರಿಂದ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂದ ಧರ್ಮವನ್ನೂ ಸಹ ಶಿಷ್ಟಾಚಾರ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ದಾನ, ಸತ್ಯ, ತಪಸ್ಸು, ಲೋಕಾನುಸರಣ, ವಿದ್ಯೆ, ಯೋಗ, ಉಪಾಸನ, ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹ ಎಂಬ ಎಂಟು ಲಕ್ಷಣಗಳಿವೆ. ಈ ಎಂಟರ ಲಕ್ಷಣವನ್ನೂ ನಾವು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು. ಇಂತಹ ಶಿಷ್ಟಾಚಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬೆಳೆದು ಬಂದ ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮವು ಸರ್ವ ಸಮ್ಮತವಾದುದು ಎಂದೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ಸ್ಯಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ಅಂಶಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ರಾಜಧರ್ಮದ ವಿಚಾರವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. 215ನೆ ಅಧ್ಯಾಯದಿಂದ 243ನೆ ಅಧ್ಯಾಯದವರೆಗಿನ ಪ್ರಧಾನ ವಿಷಯ ರಾಜಧರ್ಮ, ಇಲ್ಲಿ ರಾಜಧರ್ಮವನ್ನು ಅತಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಜೆಗಳ ಕರ್ತವ್ಯ, ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಲಕ್ಷಣ, ನಗರ ನಿರ್ಮಾಣ ಮುಂತಾದ ಹಲವು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅದು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದ ಭಾರತೀಯರ ಸಾಮಾಜಿಕ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ರಾಜನಿಗೆ ಅತಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ರಾಜನಾದವನು ಧರ್ಮರಕ್ಷಣೆ, ವಿಪತ್ತುಗಳ ಪರಿಹಾರ, ಇಹಪರ ಸುಖಗಳಿಗೆ ಸಹಾಯಕನಾದವನಾಗಿ ಇರಬೇಕು. ನಮ್ಮ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ರಾಜನನ್ನು ಮನುಷ್ಯರೂಪದಿಂದ ಬಂದ ಧರ್ಮದೇವತೆಯೆಂದೇ ಭಾವಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳ ಸಮರ್ಥನೆಯನ್ನು ಮತ್ಸ್ಯಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ನಾವು ಕಾಣಬಹುದು.

❑

ಶ್ರೀ ಗಣೇಶ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ "ಸ್ವಾನಂದ ಭವನ"

—ವಿದ್ವಾನ್ ಬಂದಗದ್ದೆ ನಾಗರಾಜ

ಮನುಷ್ಯನು ಸಾಕು ಸಾಕೆಂದು ದುಃಖ ದುಮ್ಮಾನಗಳಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆಯೇ ಹೊರತು ಸುಖ ಸಾಧಕಗಳಿಗೆ ಹೇಳುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಖಿನ್ನತೆಯೆನ್ನುವುದು ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸದಾ ಅವನನ್ನು ಕಾಡುತ್ತಿರುತ್ತದೆ.

ಈ ಖಿನ್ನತೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಸುಖದುಃಖಗಳನ್ನು ಮೀರಿ ಹೇಗೆ ಆನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬಹುದೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಭಗವಾನ್ ವೇದವ್ಯಾಸರು ಮಾರ್ಗವೊಂದನ್ನು ಶ್ರೀ ಗಣೇಶ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುಗಣಪತಿ ಸರಸ್ವತೀಭ್ಯೋಂ ನಮಃ ॥
ಶುಭಮಸ್ತು

ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಜೀವಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಆನಂದವೇ ಪರಮ ಲಕ್ಷ್ಯವಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಮನುಷ್ಯನಿಗೂ ಕೂಡ. ಜೀವಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಆನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತವೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಮನುಷ್ಯನೂ ಹೊರತಲ್ಲ. ಆದರೆ ಮನುಷ್ಯನು ಪರಿಪೂರ್ಣನಾದ ಜೀವಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವನಿಗೂ ಹಾಗೂ ಇತರ ಜೀವಿಗಳಿಗೂ ಆನಂದದ ಅನುಭವಿಸುವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ. ಆಹಾರ ನಿದ್ರಾಭಯ ಮೈಥುನದಲ್ಲಿಯೇ ಮನುಷ್ಯೇತರ ಜೀವಿಗಳು ಆನಂದವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡರೆ ಮನುಷ್ಯನು ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿಯೇ ತೃಪ್ತಿಪಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಅನುಭವ ವೇದ್ಯವಾದ ಸಂಗತಿ. ಕೊರತೆಗಳು ಅವನನ್ನು ಸದಾ ಕೊರೆಯುತ್ತಿರುತ್ತವೆ. ಬೇಕು ಬೇಕೆಂದು ಸದಾ ಹಂಬಲಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಕೊನೆಯೆಂಬುದೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಾಕು ಸಾಕೆಂದು ದುಃಖ ದುಮ್ಮಾನಗಳಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆಯೇ ಹೊರತು ಸುಖ ಸಾಧಕಗಳಿಗೆ ಹೇಳುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೇ ಅವುಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸದಾ ಯತ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸಿಕ್ಕರೆ ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಾನೆ. ಸಿಕ್ಕದಿದ್ದರೆ ದುಃಖಿಸುತ್ತಾನೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಆಯದಲ್ಲಿಯೂ ದುಃಖ ವ್ಯಯದಲ್ಲಿಯೂ ದುಃಖ ಜೀವನವೇ ದುಃಖಮಯವೆಂದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಸರ್ವಂ ದುಃಖಂ, ದುಃಖಂ, ದುಃಖಂ ಎಂದು ಕೂಡ ಘೋಷಿಸುತ್ತಾನೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಖಿನ್ನತೆಯೆನ್ನುವುದು ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸದಾ ಅವನನ್ನು ಕಾಡುತ್ತಿರುತ್ತದೆ.

ಈ ಖಿನ್ನತೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಸುಖದುಃಖಗಳನ್ನು ಮೀರಿ ಹೇಗೆ ಆನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬಹುದೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಭಗವಾನ್ ವೇದವ್ಯಾಸರು ಮಾರ್ಗವೊಂದನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹಲವಾರು ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಅವರೇ ಸೂಚಿಸಿದ್ದರೂ ಇದೂ ಒಂದು ಮಾರ್ಗವೆಂಬುದಾಗಿ ಶ್ರೀ ಗಣೇಶ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದೇ "ಸ್ವಾನಂದಭವನ"ವೆನ್ನುವ ಪರಿಕಲ್ಪನೆ.

ಗಣೇಶ ಎನ್ನುವುದೇ ಒಂದು ರೋಚಕ ಶಬ್ದ. ಗಣಗಳಿಗೆ ಈಶನೆಂದು ಅರ್ಥ. ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಹಾಗೂ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಹೋಗುವ ಮತ್ತು ಲಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವ ಹಾಗೂ ಲಯದ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಹೋಗುವ ಭಾವಗಣಗಳಿಗೆ ಈಶನೆಂಬುದಾಗಿ ಸಂಮಥಿತಾರ್ಥ. ಹಾಗಾಗಿ ಇವನು ವಿಘ್ನೇಶನೂ ಹೌದು, ನಿರ್ವಿಘ್ನಪತಿಯೂ ಹೌದು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಇವನನ್ನು ವೇದದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಗಣೇಶನನ್ನು ತಿಳಿಯುವ, ತಿಳಿದು ಜೀರ್ಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಮಾರ್ಗವೇ ಆ ಆನಂದದ ಮಾರ್ಗ.

ಗಣೇಶನು ನಿರ್ಗುಣ ನಿರಾಕಾರ ನಿಷ್ಕಲ ಎಂಬಿತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೂ ಹೌದು. ಹಾಗೆಯೇ ಸಗುಣ ಸಾಕಾರ ಸಕಲ ಎಂಬಿತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವರ್ಣಿತನೂ ಹೌದು. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಗಣೇಶನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ತತ್ವಕರ್ತಾರ, ಭರ್ತಾರ, ಹರ್ತಾರ, ಒಂದೇ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪರಬ್ರಹ್ಮ. ಇವನನ್ನು ತಿಳಿದು ಅವನಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗುವ ತಂತ್ರವೇ ಶ್ರಿ ಗಣೇಶ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕೋಸುಗ ನಾನಾ ಆಖ್ಯಾನಗಳ ಕಥೆಗಳ ಮುಖಾಂತರ ಆ ತಂತ್ರಗಳ ಗುಟ್ಟನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಯಾವ ಯಾವ ಜೀವಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬದುಕಿರುವವೋ ಅವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಭಕ್ತಿ ಉಳ್ಳವುಗಳೇ ಸರಿ. ಆ ಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನತೆ ಇಲ್ಲ ಆದರೆ ಭಕ್ತಿಯ ಶಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನತೆಯು ತೋರುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ವೈವಿಧ್ಯತೆ ಇದೆ. ಆಸ್ತಿಕನೂ ಭಕ್ತನೇ, ನಾಸ್ತಿಕನೂ ಭಕ್ತನೇ, ಇದು ಗಣೇಶ ಪುರಾಣದ ಬಹು ಮುಖ್ಯವಾದ ಅಂಶ, ಅಂತೆಯೇ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಜೀವಿಯ ದೇಹವೇ ಸ್ವಾನಂದ ಭವನ. ಅದನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುವುದೇ ಜೀವನದ ಮುಖ್ಯ ಗುರಿ. ಆ ಗುರಿಯನ್ನು ತಲುಪಿದರೆ ಸ್ವಾನಂದ ಲೋಕದ ದರ್ಶನ. ತಲುಪದಿದ್ದವರಿಗೆ ಕಾಮಕ್ರೋಧಗಳಿಗೆ ವಶವಾದ ಪ್ರಪಂಚದ ದರ್ಶನ ಮಾತ್ರ. ಹಾಗೆ ತಲುಪಲು ಸಾಧನೆ ಅವಶ್ಯಕ. ಆ ಸಾಧನಾ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಶ್ರೀ ಗಣೇಶ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮಂತ್ರ ಸಾಧನೆ, ತಂತ್ರ ಸಾಧನೆ,

ಯೋಗ ಸಾಧನೆ, ಇತ್ಯಾದಿ ಸಾಧನೆಗಳನ್ನು ಕಥೆಗಳ ಮುಖಾಂತರ ವಿವರಿಸುವ ಈ ಗಣೇಶ ಪುರಾಣವು ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿ, ಸ್ಥಿತಿ, ಲಯಗಳ ಕಾರಣ ಮತ್ತು ಉದ್ದೇಶಗಳನ್ನು, ಪೂರ್ಣ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾ ಎಲ್ಲವೂ ಗಣೇಶನ ಲೀಲೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ವಿಘ್ನದಿಂದಲೇ ಸೃಷ್ಟಿ, ಸ್ಥಿತಿ, ಲಯಗಳು ನಡೆಯುತ್ತವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಆಖ್ಯಾನಗಳಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟ ಪಡಿಸುತ್ತಾ ಸ್ವಾನಂದ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿಘ್ನ ನಿರ್ವಿಘ್ನಗಳೆನ್ನುವ ದ್ವಂದ್ವದ ರಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೈ ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿಯಂತೆ ತೋರಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ಯಾವ ದ್ವಂದ್ವಗಳಿಲ್ಲದ ಸಂಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿರುವ ವಿಘ್ನವೇ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಹೇತು ಎಂಬುದನ್ನು ಸಾರುತ್ತಾ ಅಲ್ಲುಂಟಾದ ಕಂಪನ, ಅದರಿಂದ ಶಬ್ದ, ಅದರಿಂದ ಸ್ಪರ್ಶ, ಅದರಿಂದ ರೂಪ, ಅದರಿಂದ ರಸ, ಅದರಿಂದ ಗಂಧಗಳು ಸೃಷ್ಟಿಯಾಯಿತಲ್ಲದೇ ಅದೇ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಮೂಲತತ್ವಗಳೆಂದೂ, ಹೇಳಿ ಬಳಿಕ ಅದೇ ಕಂಪನದಿಂದುಟಾದ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅಹಂಕಾರ, ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯ, ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯ, ಬುದ್ಧಿಮನಸ್ಸು, ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಉಂಟಾದವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಹಾಗಾದರೆ ಮೊದಲುಂಟಾದ ಕಂಪನದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಶಬ್ದ ಸ್ವರೂಪವೇನು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಓಂಕಾರವೆಂದು ಉತ್ತರವನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಗಣೇಶನು ಸಗುಣದಿಂದ ಓಂಕಾರ ಸ್ವರೂಪಿಯೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಈ ಸೃಷ್ಟಿ, ಸ್ಥಿತಿ, ಲಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಓಂಕಾರದಿಂದಲೇ ನಡೆಯುತ್ತವೆ ಎಂಬುದೇ ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ಈಗಿನ ವಿಜ್ಞಾನದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಈ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ನಾವು ಅಂಗೀಕರಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ನಮಗೆ ತಿಳಿದಿರುವ ವಿದ್ಯುತ್‌ನ ಉಪಯೋಗವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡರೆ ಆ ಸೃಷ್ಟಿ, ಸ್ಥಿತಿ, ಲಯಗಳ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯ ಅರಿವು ನಮಗಾಗುತ್ತದೆ. ವಿದ್ಯುತ್ತಿನ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ತಾಂತ್ರಿಕತೆಯನ್ನು ಬಳಸಿ ತಡೆ ತಡೆದು ಹರಿಯಬಿಟ್ಟಾಗಲೇ ಬಲ್ಬು, ಫ್ಯಾನು, ಫ್ರಿಜ್. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಇಂದು ನಾವು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿರುವ ವಿದ್ಯುತ್ತಿನ ಉಪಕರಣದ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ಥಿತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೂ ಲಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಒಂದು ಅದ್ಭುತವಾದ ಕರಂಟೇ ವಿಶ್ವವೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮೂಲ. ಅದೇ ಗಣೇಶ ತತ್ವ. ಅದು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಜೀವಿಯಲ್ಲೂ ಹಾಗೂ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲೂ ಇದೆ ಅದನ್ನು ಅರಿತುಕೊಂಡರೆ ಹಾಗೂ ಆ ತತ್ವವನ್ನು ಸಾಧನೆಯ ಮುಖಾಂತರ ನಮ್ಮೊಳಗೆ ನಾವು ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡು ಜೀರ್ಣಿಸಿಕೊಂಡರೆ ಸ್ವಾನಂದ ಭವನದ ದರ್ಶನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಈ ಸಾಧನೆಯ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಮೊತ್ತ ಮೊದಲು ತೋರುವ ಜಗತ್ತು, ಅಂದರೆ ಸುಖ ದುಃಖ, ಒಳಿತು ಕೆಡಕು, ಹಗಲು ಇರುಳು ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ದ್ವಂದ್ವಗಳು. ಈ ದ್ವಂದ್ವಗಳೇ ನಮ್ಮನ್ನು ಸದಾ ಕಾಡುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆ ಕಾಡುವುದೇ ದ್ವಂದ್ವಗಳ ಧರ್ಮ. ಆದರೆ ಈ ದ್ವಂದ್ವಗಳಿಗೆ ಸ್ಪಂದಿಸಿ ನಾವು ಅವುಗಳಿಗೆ ಸಿಲುಕಿಕೊಳ್ಳಬಾರದು. ಸಿಲುಕದೇ ದ್ವಂದ್ವಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತ ಜೀವನ ಯಾತ್ರೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಅದಕ್ಕೋಸುಗ ದಿನನಿತ್ಯ ನಮ್ಮತನವನ್ನುಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲೋಸುಗ ಕೆಲವೊಂದು ಅನುಷ್ಠಾನಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಾನುಷ್ಠಾನ ಬಹು ಮುಖ್ಯವಾದುದು ಅದರಲ್ಲೂ ಏಕಾಕ್ಷರೀ ಅನುಷ್ಠಾನ. ಇದನ್ನು ಯೋಗ್ಯ ಗುರುವಿನಿಂದ ಉಪದೇಶವಾಗಿ ಪಡೆದುಕೊಂಡು ಕ್ರಮ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಎಂದೂ ತಪ್ಪದೇ ಆಚರಿಸಿದರೆ ಎಂದೆಂದೂ ಸಮತೋಲನ ತಪ್ಪದೇ ದ್ವಂದ್ವಗಳನ್ನು ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಬಹುದು. ಯೋಗವಿದ್ದರೆ ಸ್ವಾನಂದ ಭವನದ ದರ್ಶನವನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು. ಆದರೆ ಇದು ಒಂದು ಜನ್ಮದ ಸಾಧನೆಯಿಂದ ಆಗುವ ಸಿದ್ಧಿಯಲ್ಲ. ಸಹಸ್ರಾರು ಜನ್ಮಗಳ ಸಾಧನೆಯ ಫಲ. ಅಂತಹ ಸಾಧಕನ ಸ್ಥಿತಿಯೂ ಕೂಡ ಗಣೇಶ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಅಲ್ಲಿ ಬರುವ ಕಾಶೀರಾಜನ ವೃತ್ತಾಂತ. ಸದ್ಧರ್ಮ ಪರಿಪಾಲಕನಾದ ಕಾಶೀರಾಜನು ಚಾಚೂ ತಪ್ಪದೇ ತಾನೂ ಸದ್ಧರ್ಮ ನಿಷ್ಠನಾಗಿ ಕಾಶೀದೇಶವನ್ನು ಆಳಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿರಲು ಶ್ರೀ ಗಣೇಶ ಭಕ್ತಾಗ್ರೇಸರನಾದ ಮುದ್ಗಲ ಮಹರ್ಷಿಯ ಆಗಮನ ಅವನ ಅರಮನೆಗೆ ಆಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಅವನನ್ನು ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ವಿಧಿಯಂತೆ ಸತ್ಕರಿಸಿ ಕೊನೆಗೆ

"ಮುನಿಪ ಪೇಳ್‌ಲೋಕಗಳಲಾ ವಿನಾಯಕ ಲೋಕ
ವೆನುವುದೆಂತಿಹುದು ಮತ್ತೆಲ್ಲಿಹುದು ಹೇಗದನು
ತನು ಸಹಿತ ಸೇರುವುದು ವಿಹಿತ ಮಾರ್ಗವದಾವುದೆಂದೆನುತ ವಿಸ್ತರದಲಿ"

ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಮುದ್ಗಲ ಮಹರ್ಷಿಯು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾ ಆಗ ಹೇಳಿದ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಸ್ವಾನಂದ ಭವನ ನಿಜ ಲೋಕವೆಂದೂ, ಎರಡು ಹೆಸರು ಇರುವುದೆಂದೂ ಮುಂದೆ ದೇವಾಂತಕ ನರಾಂತಕರೆಂಬ ದೈತ್ಯರು ಲೋಕಕಂಟಕರಾಗಿ ಜನಿಸಿದಾಗ ಅವರ ವಧೆಗಾಗಿ ಧರೆಯೊಳಗೆ ಅವು ಅವತರಿಸಿ ಬರುವನೆಂದೂ, ಎಲ್ಲಡೆಯಲ್ಲೂ ಅವನ ಹೆಸರು ಹರಡುವುದೆಂದೂ ತಿಳಿಸಿ ಆಗ ನೀನೂ ಕೂಡ ನಿನ್ನ ವೀರಸುತನಿಗೆ ಮದುವೆ ಮಾಡಲೆಂದು ನಿನ್ನ ಗುರುಪುತ್ರನಾಗಿರುವ ಆ ಗಣಪನನ್ನು ನಿನ್ನ ಮನೆಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬರುವೆಯೆಂದು ಹೇಳಿ ಮತ್ತೆ ಆ ಗಣೇಶನ ಆಗಮನವಾದಾಗ ನಿನ್ನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಹು ವಿಧದ ಲೀಲೆಗಳು ನಡೆಯುವವೆಂದೂ, ಶುಕ್ಲನೆನ್ನುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ದಾರಿದ್ರ್ಯವನ್ನು ಅವನ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ಕಳೆವನೆಂದೂ ಬಳಿಕ ನಿನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ನೀನೆ ನಾನಾ ವಿಧವಾಗಿ ಅವನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಆ ಮಹರ್ಷಿಯು ಹೊರಟು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ.

ಬಳಿಕ ಮುನಿಪನ ಮಾತಿನಂತೆ ನಡೆದು ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೇ ಗಣೇಶನು ತನ್ನ ನಿಜಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋದ ಮೇಲೆ ಇತ್ತ ಕಾಶೀರಾಜನು ಗಣೇಶನನ್ನು ತನ್ನೊಳಗೆ ನೆನೆಸುತ್ತಾ ಬೇನೆಯರಿಯದ ಬೇನೆಯೊಳಗೆ ತನಗೆ ಅರಿವಿಲ್ಲದೇ ಮುಳುಗಿಹೋಗುತ್ತಾನೆ.

ರಾಜನ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಕಂಡು ಮಂತ್ರಿಗಳಿಗೆ ಚಿಂತೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಹಿಂದೆ ಗಣಪನ ಉಪದೇಶವಿತ್ತ ಮುದ್ಗಲ ಮುನಿಯು ಈಗ ಪೂರ್ಣೋಪದೇಶಕ್ಕೆ ಕಾಲವು ಬಂತೆಂದು ತನ್ನ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಕಾಶೀರಾಜನ ಅರಮನೆಗೆ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಕಾಶೀರಾಜನು ಮುನಿಯ ಬರುವಿಕೆಯಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಸಂತುಷ್ಟಿಯನ್ನು ತಾಳಿ ಸಾಷ್ಟಾಂಗವಾಗಿ ನಮಿಸಿದಾಗ ನಿನ್ನ ಬಯಕೆಯೇನೆಂದು ಮುದ್ಗಲನು ಕೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ರೋಮಾಂಚಿತನಾದ ರಾಜನು. "ನಾನು ಈ ಜಡದೇಹದಿಂದಲೇ ಸ್ವಾನಂದ ಭವನವನ್ನು ಸೇರಲು ಇಚ್ಛಿಸಿರುವೆನು. ನನಗದನು ತೋರು" ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

"ಎಲೈ ರಾಜನೇ ಹಲವು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ನಿನ್ನ ಕರ್ಮದ ಫಲವಾಗಿ ಭೋಗ ಭಾಗ್ಯಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದ ಮೇಲೆ, ಬ್ರಹ್ಮಕಲ್ಪಗಳ ತೆರೆಯು ಹರಿದು ಹೋದ ಮೇಲೆ, ನೀನು ಸ್ವಾನಂದ ಭವನವನ್ನು ಸೇರುವೆ" ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ರಾಜನು "ಗಣಪ ಲೋಕದ ಪರಿಚಯವನ್ನು ನನಗೆ ಮಾಡಿಕೊಡು" ಎಂದು ಮುನಿಪನಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಬೇಡಿಕೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟಾಗ ಅವನು ಕಪಿಲ ಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ತನಗೆ ಉಪದಿಷ್ಟವಾದ ಗಣಪ ಲೋಕದ ಪರಿಚಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಸುಗುಣರೂಪಿ ಗಣಪನ ಲೋಕದ ವಿವರಣೆಯಿದೆ. ಕೇವಲ ಭಾವದೊಳಗೆ ಅನುಭವಿಸಬಹುದಾದಂತಹ ಲೋಕವದು. ಹಾಗೆಯೇ ಷಟ್‌ಚಕ್ರಾದಿತಂತ್ರಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡು ಸ್ವಾನಂದಭವನವನ್ನು ಕಾಣುವುದು ಹೇಗೆಂದು ಕೂಡ ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಷ್ಣು, ಮಹೇಶ್ವರ, ದೇವಾಸುರ ವರ್ಗ, ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರ, ಅಗ್ನಿ, ಸ್ವರ್ಗ, ನರಕ, ಸಮುದ್ರ, ಪರ್ವತ, ಕಾನನ, ನದಿಗಳು, ಮೋಡಗಳು, ಮಿಂಚುಗಳು ಹೀಗೆ ವೈಕಾರಿಕ ಸೃಷ್ಟಿಗಳನ್ನು, ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ವಿಚಾರಿಸಿ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನು ಮೀರಿ, ನೈಜತೆಯನ್ನೇರಿ ಬಳಿಕ ಸ್ವಾನಂದದ ದರ್ಶನವನ್ನು ಹಾಗೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿ ಹೋಗುವ ತಂತ್ರವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ,

"ಅಲ್ಲೆ ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಿ ವಿಶ್ವವಿದ್ ವಿಶ್ವಜಿ
ದ್ದೆಲ್ಲವಂ ನೋಡುತ್ತಲಿಹನು ಕೇಳ್ ಹೇನೃಪನೆ
ಇಲ್ಲೆಲ್ಲವಂ ತಿಳಿಯೆ ಮತ್ತೆ ನೋಡಲು ಕೂಡ ಗಣಪನಾ ಕೃಪೆ
ಬೇಕಲಾ"
ಅಲ್ಲಿ ಹೋದವರೆಲ್ಲರಾನಂದಹೃದಯದೊಳಗೆ

ಚೆಲ್ಲಕೊಂಬರುತಮ್ಮ ತನವನ್ನು ಸುಕೃತದಿಂ
ದಲ್ಲಲ್ಲವೆಂಬುದೇ ಸ್ವಾನಂದವೆಂಬುದಂ ದೃಢಪಡಿಸಿ ತೋರುತಿಹುದು"

ಎಂದು ಮುದ್ಗಲಮುನಿ ಹೇಳಿ ತನ್ನ ತಾಣಕ್ಕೆ ತೆರಳುತ್ತಾನೆ. ಬಳಿಕ ಬಹಳ ಕಾಲದವರೆಗೆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಳಿ ಸಕಲ ಭೋಗ ಭಾಗ್ಯಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ ಆಮೇಲೆ ಸ್ವಾನಂದ ಭವನದ ಕಡೆ ಹೊರಡಲು ಸಿದ್ಧನಾಗುತ್ತಾನೆ ಆಗ ತಾನೇ ಬಂದ ವಿಮಾನವನ್ನೇರಿ ಸ್ವಾನಂದ ಭವನವನ್ನು ಸೇರುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಆ ವಿಮಾನವು ತೆರಳುವ ಮಾರ್ಗ ಅತ್ಯಂತ ರೋಚಕವಾದುದು. ಅದು ಭೂಲೋಕದಿಂದ ಆರಂಭವಾಗಿ ಭೂತ, ಪ್ರೇತ, ಪೈಶಾಚ, ಲೋಕಗಳನ್ನು ದಾಟಿ ರಾಕ್ಷಸರ ಲೋಕವನ್ನು ನೋಡಿ ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಆತನು ಮಾಡಿದ ಪಾಪ ಪುಣ್ಯಗಳ ಭಾವಗಳ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಹಾಗೂ ಮನುಜ ಸಂಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಸಹಜವಾದ ಭಾವಗಳ ಲೋಕಗಳನ್ನು ದರ್ಶನಮಾಡಿ ಅವನಲ್ಲಿರುವ ಆಸೆ, ಆಕಾಂಕ್ಷೆಗಳಿಗೆ ರೂಪುಗೊಟ್ಟ ಭಾವಗಳ ಲೋಕಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು ಮತ್ತು ನೋಡಿದ ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕಗಳ ಲೋಪಗಳನ್ನು ತೊಡೆದು ಹಾಕಿ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಗಣೇಶನ ಲೋಕವಾದ ಸ್ವಾನಂದ ಲೋಕವನ್ನು ಸೇರುತ್ತಾನೆ. ಗಣೇಶಪುರಾಣವು ಅಲ್ಲಿ ಅವನ ಅನುಭವವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಗಣೇಶನಿಗೆ ನಮಿಸುತ್ತಾ ರಾಜನು,

"ಕೇಳು ಸತ್ಸಂಗದಿಂದೊಳಿತನುಗ್ರಹವೆಂಬ
ಹೇಳಿಕೆಯು ಸತ್ಕರ್ಮ ನಿಷ್ಠೆತದನುಸ್ಮೃತಿಯ
ಬಾಳಿಕೆಯು ತಾ ಚಿತ್ತಶುದ್ಧಿಯೇ ಸತ್ಕೃಪೆಯ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯೇ ಮುಕ್ತಿಯು"
ಕೇಳು ನೀ ಸಾಕಾರವಾಂತರೆಲ್ಲವು ಹೀಗೆ.
ಸಾಲಿಡುವುದಲೆ ಲೋಕದಲ್ಲೆಲ್ಲರಿಗೆ ಮುಕ್ತಿ
ಮೇಲೆನಿಸಿಬಹುದು ದುರ್ಲಭವಾಗದುದು ವೆನುತ ನೃಪನು
ಸಂಸ್ತುತಿಗೈದನು"

ಭಾವಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲವನ್ನು ಗಣೇಶವೆಂಬ ತತ್ವದಲ್ಲಿ ಸಾಧಕನು ಸಮನ್ವಯಗೊಳಿಸಿಕೊಂಡು ಅವುಗಳನ್ನು ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಕರಗಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ದೇಹವೇ ವಿಮಾನವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ಅವನು ಸ್ವಾನಂದ ಲೋಕವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ.

ಇದು ಸವಿಕಲ್ಪ ಸಮಾಧಿಯು ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪ ಸಮಾಧಿಯನ್ನು ತಲುಪುವ ಎಲ್ಲಾ ಹಂತಗಳ ವಿವರಣೆಯಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಲೋಕವೆನ್ನುವ ಶಬ್ದವನ್ನು ದರ್ಶಿಸುವುದು ಹಾಗೂ ಅದನ್ನು ಗುರುತಿಸುವುದು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಬದುಕಿನ ಹಂತಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಭಾವಪುಂಜಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ತನ್ನೊಳಗೆ ವಿಮರ್ಶಿಸಿಕೊಂಡು ಅವುಗಳನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕರಗಿಸಿಕೊಂಡು (ಅಂದರೆ ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿ) ಏಕರಸನಾದರೆ ಅದುವೇ ಸ್ವಾನಂದಲೋಕ, ಅಂದರೆ ತಾನು ತನ್ನೊಳಗೆ ಆನಂದಪಡುವ ಲೋಕ, ಅಂತವನ ದೇಹವೇ ಸ್ವಾನಂದಭವನ. ಎಲ್ಲಾ ಜೀವಿಗಳ ದೇಹವು ಸ್ವಾನಂದ ಭವನವೇ ಆಗಿದ್ದರೂ. ಅವು ಅದನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡು ಗುರುತಿಸಿಕೊಳ್ಳದ ಕಾರಣದಿಂದ ದೇಹವನ್ನು ಹುಟ್ಟು ಮತ್ತು ಸಾವಿನ ದೇಹವೆಂಬುದಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತವೆ ಹಾಗಾಗಿ ದ್ವಂದ್ವಗಳಿಗೆ ಸಿಕ್ಕು ಒದ್ದಾಡುತ್ತವೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಮನುಷ್ಯ ಜೀವಿಯೂ ಹೊರತಲ್ಲ.

ಶ್ರೀ ಗಣೇಶ ಪುರಾಣದ ಮೂಲ ಉದ್ದೇಶವೇ ದ್ವಂದ್ವದ ನಿರಸನ. ಆನಂದ ದರ್ಶನ ಹಾಗಾಗಿ ರಾಜನೊಬ್ಬನ ಕುಷ್ಠ ರೋಗದ ಬಳಲುವಿಕೆಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಶ್ರೀ ಗಣೇಶ ಪುರಾಣವು ಅವನ ಕುಷ್ಠರೋಗದ ನಿವಾರಣೆ ಮತ್ತು ಸ್ವಾನಂದ ಲೋಕವನ್ನು ಅವನು ಸೇರುವ ಕಥೆ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಾಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ಕಥೆಗಳ ಸಾರಾರ್ಥವನ್ನು, ಹೇಗೆ ನಾವು ಗುರುತಿಸಿಕೊಂಡು ಅದನ್ನು ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಶ್ರೀ ಗಣೇಶ ಪುರಾಣದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ವರೇಣ್ಯನೆಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ಶ್ರೀ ಗಣೇಶನೇ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಒಟ್ಟು ಹನ್ನೊಂದು ಅಧ್ಯಾಯಗಳ ಗಣೇಶಗೀತೆಯೊಂದು ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಬಂದಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ 1) ಸಾಂಖ್ಯ ಯೋಗಸಾರಾರ್ಥಯೋಗ 2) ಕರ್ಮಯೋಗ 3) ಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಪಣ ಯೋಗ

4) ಕರ್ಮಸಂನ್ಯಾಸಯೋಗ 5) ಯೋಗಾವೃತ್ತಿ ಪ್ರಶಂಸಾ 6) ಯೋಗಾವೃತ್ತಿ ಬುದ್ಧಿಯೋಗ 7) ಉಪಾಸನಾಯೋಗ 8) ವಿಶ್ವರೂಪವೀಕ್ಷಣಾಯೋಗ 9) ಕ್ಷೇತ್ರ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞ ವಿವೇಕ ಯೋಗ 10) ಉಪದೇಶಯೋಗ 11) ಗುಣತ್ರಯ ಕೃತಿಯೋಗ. ಇವುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಶ್ರೀ ಗಣೇಶಪುರಾಣದ ಕಥಾವಳಿಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಅರ್ಥೈಸಬೇಕು ಮತ್ತು ತತ್ವಗಳನ್ನು ನಮ್ಮ ನಿತ್ಯ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಮಿತ್ರ ಸಂಹಿತೆಯಾದ ಪುರಾಣಗಳು ಮಿತ್ರನಂತೆ ಒಂದೊಂದು ಕಥೆಗಳನ್ನು ಬಿತ್ತರಿಸುತ್ತಾ ಆ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ನಾಯಕನ ಅಥವಾ ನಾಯಕಿಯರ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುತ್ತಾ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಆ ನಾಯಕರು ಮತ್ತು ನಾಯಕಿಯರು ಹೊಂದಿದ ಪರಮೋಚ್ಚ ಪದಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆ ಪರಮೋಚ್ಚಪದಗಳನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕಾದರೆ ಅವರು ಅನುಸರಿಸುವ ಆಚಾರ ವಿಚಾರ ಶ್ರದ್ದೆ, ನಿಷ್ಠೆ, ಭಕ್ತಿಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ, ಕಥೆಯ ಓದುಗರನ್ನು ಸನ್ಮಾರ್ಗದ ಕಡೆಗೆ ಪ್ರಚೋದಿಸುತ್ತದೆ ತನ್ಮೂಲಕ ಉತ್ತಮ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಹೀಗೆ ಶ್ರೀ ಗಣೇಶ ಪುರಾಣವು ಕೇವಲ ಸಾಧಕರಿಗೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೂ ನಿತ್ಯಜೀವನದಲ್ಲಿ " ಯಾವುದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಬೇಕು ಮತ್ತು ಯಾವುದನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಬೇಕು" ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಹುಟ್ಟು, ಸಾವು, ಮತ್ತು ಬದುಕು ಇವುಗಳ ಮೂಲವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಮೀರಿ ನಿಲ್ಲುವುದು ಹೇಗೆ? ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಸಾಧಕನೊಬ್ಬನು ಹೇಳಿದಂತೆ" ನಿದ್ದಿಯೊಳಗೆ ಸದಾ ಎಚ್ಚರವಿರಬೇಕು. ತಂಬಾಕಿಲ್ಲದ ಬತ್ತಿಯೊಳಸೇರಿರಬೇಕು". ಎಂದು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ಸುಖದುಃಖಗಳಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅವುಗಳನ್ನು ಗಣಿಸಿದೆ ನಿತ್ಯಾನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬೇಕೆಂಬುದೇ ಶ್ರೀ ಗಣೇಶ ಪುರಾಣದ ಆಶಯ. ತಾನು ತನ್ನೊಳಗೆ ನಿತ್ಯಾನಂದವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡು ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ಗುರುತಿಸಿಕೊಂಡು ತನ್ನೊಳಗೆ ಸುಖಿಸಬೇಕು. ನಮಗಿಂತ ಭಿನ್ನ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಅಥವಾ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಆನಂದವೆಂದೆಂದಿಗೂ ಸಿಗದು. ಆನಂದವೆಂಬುದು ನಮ್ಮಲ್ಲೇ ಇದೆ. ಅದನ್ನು ಪಡೆಯುವುದೇ ನಮ್ಮ ಗುರಿ. ನಮ್ಮ ದೇಹವೇ ಸ್ವಾನಂದ ಭವನ. ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಅಡೆತಡೆಗಳು ಕಾಡುವವಲ್ಲ ಅವು ಪರಮೋಚ್ಚ ಪದವಿಯನ್ನು ನೀಡಲೋಸುಗ ಬರುತ್ತವೆ. ಆಗುವುದೆಲ್ಲಾ ಒಳ್ಳೆಯದಕ್ಕೆ ಆಗುತ್ತಿರುವುದೆಲ್ಲ ಒಳ್ಳೆಯದಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಆದದ್ದೆಲ್ಲಾ ಒಳ್ಳೆಯದಕ್ಕೆ ಎಂಬ ಭಾವನೆಯನ್ನು ಶ್ರೀ ಗಣೇಶ ಪುರಾಣವು ಗಟ್ಟಿಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಇತಿ ಶಮ್
ಶ್ರೀ ಶ್ರೀಧರಾರ್ಪಣಮಸ್ತು

ಗರುಡ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿರುವ ನೈತಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳು

—ಡಾ। ಜಿ.ಎನ್. ಭಟ್ಟ

ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೇ ಗರುಡ ಪುರಾಣಕ್ಕೆ ವಿಶಿಷ್ಟ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಇದು ಪುರಾಣಗಳ ಕಾಲಗತಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ವಾಚೀನ (8ನೇ ಶತಮಾನ–12ನೇ ಶತಮಾನ ಪ್ರೇತಕಾಂಡ)ವಾಗಿದ್ದರೂ (ಭವಿಷ್ಯ, ಭಾಗವತಗಳಂತೆ), ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪ್ರಾಚೀನ ಪುರಾಣಗಳಾದ, ಅಗ್ನಿ–ವಿಷ್ಣು–ಬ್ರಹ್ಮ,ಸ್ಕಂದ ನಾರದ ಪುರಾಣಗಳಂತೇ ಜನರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಳಿದುಕೊಂಡಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಇದರಲ್ಲಿರುವ ಉತ್ತರಖಂಡವಾದ ಪ್ರೇತಕಲ್ಪ. ಮಾರ್ಕಾಂಡೇಯ ಪುರಾಣವು ಸಪ್ತಶತಿಯ ದೇವಿ ಪಾರಾಯಣೆಯಿಂದ ಪ್ರಚುರವಿರುವಂತೇ ಗರುಡ ಪುರಾಣವು 'ಪ್ರೇತ ಕಲ್ಪ'ದಿಂದ ಪ್ರಭಾವಿಯಾಗಿ ಜನಮಾನಸದಲ್ಲಿ ಅಪರಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಆಧಾರಭೂತವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಗರುಡ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾದ ಕೆಲವು ನೈತಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಇಲ್ಲಿ ನಡೆದಿದೆ.

ಪ್ರಾರ್ಥನಾ

ಅಜಮಜರ ಮನಂತಂ ಜ್ಞಾನರೂಪಂ ಮಹಾಂತಂ
ಶಿವಮಮಲಮಾನಾದಿಂಭೂತದೇಹಾದಿಹೀನಮ್ ।
ಸಕಲಕರಣ ಹೀನಂ ಸರ್ವಭೂತಸ್ಥಿತಂ ತಂ
ಹರಿಮಮಲಮಮಾಯಂ ಸರ್ವಗಂ ವಂದ ಏಕಮ್ ॥

(ಹರಿಯ ಸ್ತುತಿಯೇ ಆದರೂ ಅಜ=ಬ್ರಹ್ಮ ಹಾಗೂ ಶಿವ=ರುದ್ರ ಸ್ವರೂಪನೂ ಆದ ಹರಿಯ ವರ್ಣನೆ ಇಂಗಿತವಾಗಿದೆ)

ನಮಸ್ಯಾಮಿ ಹರಿಂ ರುದ್ರಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಾಂಚ ಗಣಾಧಿಪಮ್ ।
ದೇವೀಂ ಸರಸ್ವತೀಂ ಚೈವ ಮನೋ ವಾಕ್ಕರ್ಮಭಿಃ ಸದಾ ।

ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೇ ಗರುಡ ಪುರಾಣಕ್ಕೆ ವಿಶಿಷ್ಟ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಇದು ಪುರಾಣಗಳ ಕಾಲಗತಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ವಾಚೀನ (8ನೇ ಶತಮಾನ–12ನೇ ಶತಮಾನ ಪ್ರೇತಕಾಂಡ)ವಾಗಿದ್ದರೂ (ಭವಿಷ್ಯ, ಭಾಗವತಗಳಂತೆ), ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪ್ರಾಚೀನ ಪುರಾಣಗಳಾದ, ಅಗ್ನಿ–ವಿಷ್ಣು–ಬ್ರಹ್ಮ,ಸ್ಕಂದ ನಾರದ ಪುರಾಣಗಳಂತೇ ಜನರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಳಿದುಕೊಂಡಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಇದರಲ್ಲಿರುವ ಉತ್ತರಖಂಡವಾದ ಪ್ರೇತಕಲ್ಪ. ಮಾರ್ಕಾಂಡೇಯ ಪುರಾಣವು ಸಪ್ತಶತಿಯ ದೇವಿ ಪಾರಾಯಣೆಯಿಂದ ಪ್ರಚುರವಿರುವಂತೇ ಗರುಡ ಪುರಾಣವು 'ಪ್ರೇತ ಕಲ್ಪ'ದಿಂದ ಪ್ರಭಾವಿಯಾಗಿ ಜನಮಾನಸದಲ್ಲಿ ಅಪರಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಆಧಾರಭೂತವಾಗಿದೆ.

ವಿದ್ವಾಂಸರು ಹೇಳುವಂತೆ 'ಪ್ರೇತಕಲ್ಪ'ವು ಗರುಡ ಪುರಾಣ ರಚಿತವಾಗಿ ಇನ್ನೂರು–ಮುನ್ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ನಂತರ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು, ಅದಕ್ಕೆ ಗರುಡ ಪುರಾಣವೆಂದರೆ ಅಪರ ಪ್ರೇತಕಲ್ಪ. ಸಾವು, ಪ್ರೇತ, ನರಕಗಳ ಬಗೆಗೆ ವಿವರವಿರುವುದು ಎಂಬ ಭಯಭೀತ ಕಲ್ಪನೆಯೂ ಇದರ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯತೆಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿದ್ದು ಅಶುಭವೆಂಬ ಹಣೆಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿದೆ. ಪ್ರಧಾನಭಾಗವಾದ ಪೂರ್ವಖಂಡವು ಗೌಣವಾಗಿ ಹೋಗಿದೆ.

ಇದು ವಿಷ್ಣುವು ಗರುಡನಿಗೆ ಬೋಧಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಗಾರುಡೀ, ತಾರ್ಕ್ಷ, ವೈನತೇಯ ಪುರಾಣವೆನಿಸಿದರೂ, ಈ ಪುರಾಣದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲೇ ಹೇಳುವಂತೆ ಈಶ್ವರನ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ವಿಷ್ಣು ಬೋಧಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ.

ಧ್ಯೇಯ, ಪೂಜ್ಯ ಯಾರೆಂದು ರುದ್ರನು ಕೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣು ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವರುಗಳೊಂದಿಗೆ ರುದ್ರನಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ. ಗರುಡನು ಮುಂದೆ ತಾಯಿ ವಿನತೆಯನ್ನು ನಾಗ ದಾಸ್ಯದಿಂದ ವಿಮೋಚಿಸಲು ಅಮೃತ ತರುವ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು, ಹಾಗೂ ಇದೀಗ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಕುರಿತು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದು 'ಪುರಾಣ ಸಂಹಿತಾ ಕರ್ತನಾಗಬೇಕೆಂದು' ಬೇಡಿದ್ದರಿಂದ ಅವನ ವಾಹನವಾದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು 'ಗರುಡ ಪುರಾಣ'ವೆಂದು ಹೆಸರು ಬರಲಿ ಎಂದು ಗರುಡನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗೆ ಓಗೊಟ್ಟು ವರ ನೀಡುತ್ತಾನೆ.

(ಗಾರುಡಂ ತವನಾಮ್ನಾ ತಲ್ಲೋಕೇ ಕ್ಯಾತಿಂಗಮಿಷ್ಯತಿ । ತಥಾ ಖ್ಯಾತಿಂ ಪುರಾಣೇಷು ಗಾರುಡಂ ಗರುಡೇಷ್ಯತಿ । ಗರುಡಸ್ತುಖ್ಯಾ ಸ್ವಯಂವಕ್ತಾಯತ್ ತದ್ ಗಾರುಡ ಸಂಜ್ಞಕಮ್ ಇತ್ಯಾದಿ).

ಪ್ರಸ್ತುತ ಗರುಡ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ 8800 ಶ್ಲೋಕಗಳಿವೆ. (ಆದರೆ ನಾರದ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಈ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು 19,000ವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ). ಪ್ರಥಮ ಖಂಡದಲ್ಲಿ 229 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿದ್ದು ಪ್ರೇತಕಲ್ಪವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಉತ್ತರಖಂಡದಲ್ಲಿ 35 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿವೆ.

ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ಈ ಪುರಾಣದ ಪ್ರಾಚೀನ ಶ್ಲೋಕಗಳ ಆಧಾರದಲ್ಲಿ 3–4ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿದ್ದು 11ನೇ ಶತಮಾನದವರೆಗೂ ಇದರಲ್ಲಿ ಆಯಾ ಕಾಲ–ಪ್ರದೇಶಗಳ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಶ್ಲೋಕಗಳು ಜಯ–ಭಾರತ–ಮಹಾಭಾರತ ವಾದಂತೇ ಸೇರುತ್ತಾ ಹೋಗಿವೆ. ಆದರೆ ಇದರಿಂದ ಮೌಲ್ಯ ವರ್ಧನೆಯಾಗಿದೆಯೇ ಹೊರತು ಕ್ಷೀಣಿಸಿಲ್ಲ. ವರ್ತಮಾನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಶಿ ಪಂಡಿತರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಗರುಡಪುರಾಣ

'ಸಾರೋದ್ಧಾರ'ವೆಂಬ ಗ್ರಂಥವೇ ಮೃತ, ಅಶೌಚದಲ್ಲಿ, ಪುರಾಣ ಪ್ರವಚನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿದೆ.

ಹೀಗೆ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಗರುಡನಿಗೆ ಬೋಧಿಸಿದ ಪುರಾಣವಾದ ಇದು ವೈಷ್ಣವೀಯವಾದ ವ್ರತ, ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ, ಮಹಾತ್ಮೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಮುಂದೆ, ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಬೋಧಿಸಿದ ಸೂರ್ಯ, ಗಣಪತಿ, ಅಂಬಿಕಾ, ಶಿವ, ವಿಷ್ಣು ಪಂಚಾಯತನ ದೇವತೆಗಳ ಪೂಜಾ ವಿಧಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಶಿವಾರ್ಚನೆಯ ವಿಧಾನವೂ ಇಲ್ಲಿದೆ. ದೇವತಾ ಸಾಮರಸ್ಯಕ್ಕೆ ಹಾಗೂ ಏಕತೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ನೈತಿಕ ಮೌಲ್ಯವನ್ನು ಇವು ವರ್ಧಿಸಿದೆ. ಅಗ್ನಿ ಪುರಾಣದಂತೆ ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತ ಮೀಮಾಂಸೆ, ಜ್ಯೋತಿಷ, ಶಕುನ ಶಾಸ್ತ್ರ, ಸಾಮುದ್ರಿಕ ಹೇಳುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ ವೈದ್ಯ, ಛಂದಃ ಶಾಸ್ತ್ರ, ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರ, ರತ್ನಪರೀಕ್ಷೆ, ಶಾಲಗ್ರಾಮ ಪರೀಕ್ಷೆ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತದೆ. ವೈಶ್ವದೇವ, ಸಂಧ್ಯಾ ಕರ್ಮ, ಪರ್ವಣಾದಿ ಶ್ರಾದ್ಧ ಕರ್ಮಗಳ ಆಚರಣೆ, ವಿಧಿ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಗಳು ಪೂರ್ವಖಂಡದಲ್ಲಿ ಬಂದಿವೆ. ತಾಂತ್ರಿಕ ರೀತಿಯ ಪೂಜಾವಿಧಾನವೂ ಇದೆ. ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿರುವಂತೆಯೇ ವಿಷ್ಣು ಸಹಸ್ರನಾಮವಿದ್ದು ವಿಭಿನ್ನವಾಗಿದೆ. (15ನೇ ಅಧ್ಯಾಯ) ಆಯುರ್ವೇದ ವಿಧಾನ (146–167) ದ್ರವ್ಯಗುಣ (173–193) ಔಷಧಿ ನಾಮಗಳು (202) ಸ್ನಾನವಿಧಿ (206) ಇವು ಈ ಪುರಾಣದ ಮೌಲ್ಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿವೆ. ಇವೆಲ್ಲ ಸುಶ್ರುತ ಸಂಹಿತದ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯೆನ್ನಿಸಬಹುದಾದರೂ, ಆಯುರ್ವೇದ ತಜ್ಞರ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ಕಂಡು ಬಂದಂತೇ ಇದರಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟ ಮಹತ್ವಗಳು ಅಡಕವಾಗಿ ಸಂಶೋಧನೆಗೆ ಅರ್ಹವಾಗಿವೆ. ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಪದ್ಧತಿಯೂ (168–172) ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ಉತ್ತರ ಖಂಡವಾದ ಪ್ರೇತಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಯಮಗೀತಾ, ಯಮಮಾರ್ಗ, ಗಮನ, ಪ್ರೇತಸ್ವರೂಪ, ಮೃತ್ಯು ಅದರ ಕಾರಣ, ಅಶೌಚ, ಸಪಿಂಡೀಕರಣ, ಪ್ರೇತತ್ವ ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ವಿಮೋಚನ ಮುಕ್ತಿ, ಪ್ರೇತೋಪ್ವಾದನ ಫಲ, ತೀರ್ಥಮಹಾತ್ಮ್ಯ, ಕರ್ಮ ವಿಚಾರ, ಜನ್ಮಾಂತರ ಕರ್ಮಫಲ, ವೈತರಣೀ ನದಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ವಿವರಣೆಗಳು ಚಿಂತನಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಗರುಡ ಪುರಾಣದ ನೈತಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಇದರ ಜೊತೆಗೆ ನೀತಿಸಾರ (108–115) ಪ್ರಾಧಾನ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತದೆ. ಸುಮಾರು 8 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ 350ಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಶ್ಲೋಕಗಳು ನೈತಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ಲೋಕಗಳಿವೆ. ಪ್ರೇತ ಕಲ್ಪದಲ್ಲೂ ನೂರಾರು ಶ್ಲೋಕಗಳು ಮಾನವ ಧರ್ಮ–ಕರ್ಮಗಳ ಕುರಿತು ಆಚಾರ–ವಿಚಾರ, ಜನ ಜೀವನಕ್ಕೆ ದಾರಿದೀಪವಾಗುವ ನೈತಿಕತೆಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತವೆ.

ಇವುಗಳನ್ನು ಭೌತಿಕ–ಜೈವಿಕ, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸ್ಮರಣವೆಂದು ವಿಂಗಡಿಸಬಹುದು. ಅದರಂತೇ ಧಾರ್ಮಿಕ, ಮಾನವೀಯ, ಸಾಮಾಜಿಕ ನೈತಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ಲೋಕಗಳಾಗಿಯೂ ವಿಂಗಡಿಸಬಹುದು.

ಉದಾಹರಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಸಾರಾಂಶದೊಡನೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸ ಬಯಸುವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ನೆನಪಿಡಬೇಕಾದ ಸುಭಾಷಿತಗಳಂತೆ ಸ್ಮರಿಸಲು ಸಂಗ್ರಹಿಸಬಹುದು.

ಕೆಲವೇ ಕೆಲವು ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಆಯ್ದು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ :

ಗರುಡ ಪುರಾಣಾಂತರ್ಗತ ಸುಭಾಷಿತಗಳು :

ಸ್ವಂತ ಸಾಧನೆಗೆ ಬಿಡುಗಡೆಗೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಬಿಡಬೇಕು. ಇದು ಸ್ವಾರ್ಥ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲ್ಲ; ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಬೇಕು ಎನ್ನಲಾಗಿದೆ.

ತ್ಯಜೇದೇಕಂ ಕುಲಸ್ಯಾರ್ಥೇ ಗ್ರಾಮಸ್ಯಾರ್ಥೇ ಕುಲಂ ತ್ಯಜೇತ್ ।
ಗ್ರಾಮಂ ಜನಪದಸ್ಯಾರ್ಥೇ ಆತ್ಮಾರ್ಥೇ ಪೃಥಿವೀಂತ್ಯಜೇತ್ ॥ (109.2)

(ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಈ ಶ್ಲೋಕವಿದೆ).

ಅದೇ ರೀತಿ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಮುಖ್ಯ, ಅಮುಖ್ಯವೆಂಬುದೂ ಇದೆ. ಆಪತ್ತಿಗಾಗಿ ಧನ ಕಾಪಿಡಬೇಕು. ಹಣ ರಕ್ಷಣೆಗಿಂತ ಪತ್ನಿ ರಕ್ಷಣೆ ಮುಖ್ಯ, ಆದರೆ ಸ್ವರಕ್ಷಣೆ ಅನಿವಾರ್ಯವಾದಾಗ ಹಣ, ಹೆಂಡತಿಯಿಂದಲೂ ತನ್ನನ್ನು ತಾನು ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (ಇಲ್ಲಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುತ್ತಿರುವಾಗ ತನ್ನನ್ನು

ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಮರಿಮಂಗವನ್ನು ಬಿಡುವ ತಾಯಿ ಮಂಗದ ಕಥೆ ನೆನಪಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ). ಕಾಲದ ಮಹತ್ವ ಹೇಳುವ 6 ಶ್ಲೋಕಗಳು ಇವೆ. (ಕಾಲಃ ಪಚತಿ ಭೂತಾನಿ । ಕಾಲಃ ಸೂಕ್ಷ್ಮಗತಿರ್ನಿತ್ಯಂ ಇತ್ಯಾದಿ) ಹಾಗೂ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಶ್ಲೋಕವೊಂದು ಹೀಗಿದೆ:

ಬ್ರಹ್ಮಾಯೇನ ಕುಲಾಲವನ್ನಿಯಮಿತೋ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಭಾಂಡೊದರೇ
ವಿಷ್ಣುರ್ಯೇನ ದಶಾವತಾರಗಹನೇ ಕ್ಷಿಪ್ತೋ ಮಹಾಸಂಕಟೇ ।
ರುದ್ರೋಯೇನ ಕಪಾಲಪಾಣಿರಮರೋ ಭಿಕ್ಷಾಟನಂಕಾರಿತಃ
ಸೂರ್ಯೋ ಭ್ರಾಮ್ಯತಿ ನಿತ್ಯಮೇವ ಗಗನೇ ತಸ್ಮೈ ನಮಃ ಕರ್ಮಣೇ ॥
(113.15)

(ಇಂತಹ ಶ್ಲೋಕಗಳು ರಮಣೀಯವಾಗಿ ಗೇಯವಾಗಿ ಕರ್ಮದ ಮೌಲ್ಯ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಮಿಹಿರ ಇಂತಹ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೇಳಿದನೆಂಬ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿದ್ದರೂ ಸೂತ, ಶೌನಕಾದಿ ಮುನಿಗಳಿಂದ ಉಕ್ತವಾದುದೆಂದರೂ ನೈತಿಕತೆಗೆ ಕೊರತೆಯುಂಟಾಗದೇ ವರ್ಧಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅದರಂತೆ ಹುಟ್ಟಿದರೆ ಅದು ಬೀಜ–ಬದುಕಿದ್ದರೆ ಅವನು ಮಗ, ಆದರೆ ಇವರಲ್ಲಿ ಗುಣಧರ್ಮವಿಹೀನರಾಗಿದ್ದರೆ ಇವರೆಲ್ಲರಿದ್ದರೂ ಜೀವನ ವ್ಯರ್ಥ ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕವಿದೆ ಹಾಗೂ

(ಸ ಜೀವತಿ ಗುಣಾಯಸ್ಯ ಧರ್ಮೋ ಯಸ್ಯ ಸಜೀವತಿ ।
ಗುಣಧರ್ಮ ವಿಹೀನೋ ಯೋ ನಿಷ್ಫಲಂತಸ್ಯ ಜೀವನಮ್ ॥)

ಇಲ್ಲಿ ಹತ್ತಾರು ಶ್ಲೋಕಗಳು ಆದರ್ಶ, ಗುಣವಂತ, ಹೆಂಡತಿಯ ಲಕ್ಷಣ ಹೇಳಲು ಮೀಸಲಾಗಿದೆ.

ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಕಲಹ ಪ್ರಿಯೆ, ಕಶ್ಮಲೆ ವಿರೂಪಾಕ್ಷಿ ತಿರು–ತಿರುಗಿ ಮಾರ್ ನಡಿಯುವವಳನ್ನು ಜರೆಯೆಂದು ಜರಿದಿದ್ದಾರೆ, ಜರಾ ಅಂದರೆ ವೃದ್ಧೆ ಹಾಗೂ ಜ್ವರ.

ದುಷ್ಟ ಭಾರ್ಯ ಶಠಮಿತ್ರ, ತಿರುಗಿ ಉತ್ತರ ಕೊಡುವ ಭೃತ್ಯ ಮತ್ತು ಸರ್ಪವಿರುವ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸ ಇವು ನಿಸ್ಸಂಶಯವಾಗಿ ಮೃತ್ಯುವೇ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ.

ವಸ್ತುವಿನ ಮೌಲ್ಯವು ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ವಿಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೆ ಹೇಗೆ ಅಪಮೌಲ್ಯವಾಗುತ್ತದೆಂಬುವುದನ್ನು ಈ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅರ್ಥೇನ ಕಿಂ ಕೃಪಣ ಹಸ್ತಗತೇನ ಪುಂಸಾ ।
ಜ್ಞಾನೇನ ಕಿಂ ಬಹು ಶಠಾಕುಲ ಸಂಕುಲೇನ ।
ರೂಪೇಣ ಕಿಂ ಗುಣ ಪರಾಕ್ರಮ ವರ್ಜಿತೇನ ।
ಮಿತ್ರೇಣ ಕಿಂ ವ್ಯಸನಕಾಲ ಪರಾಂಮುಖೇನ ॥ (109.06)

ಧನವು ಜಿಪುಣನ ಕೈ ಸೇರಿದರೇನು ಪ್ರಯೋಜನ?

ಶಠ ಮನುಷ್ಯರ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವಿದ್ದರೇನು ಉಪಯೋಗ?

ಗುಣ ಪರಾಕ್ರಮಗಳಿಲ್ಲದ ರೂಪದಿಂದೇನು? ಸಂಕಟ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮುಖತಿರುಗಿಸುವ ಮಿತ್ರನಿಂದೇನು?

ಧನ, ಜ್ಞಾನ, ಗುಣ, ಮಿತ್ರರೆಲ್ಲ ಸಂದರ್ಭ ಸದಾಶ್ರಯಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತವೆ. ಜಿಪುಣರ ಧನ ದೇವ, ವಿಪ್ರ, ಬಂಧುಗಳಿಗೆ ಸೇರದೇ–ಅಗ್ನಿ, ತಸ್ಕರ, ರಾಜರಿಗೆ ಲಭಿಸುತ್ತದೆಯೆಂದೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ (109.28).

ಹಾಗೇ ಮಿತ್ರ ಭಾರ್ಯ ಶೂರ, ರಹಸ್ಯದಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧಿ ಮುಂತಾದವನ್ನು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಬೇಕೆನ್ನುವ ಶ್ಲೋಕವೂ ಇದೆ.

ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸುಭಾಷಿತವೂ ಇಲ್ಲಿದೆ :

ವಿದ್ಯಾಘಾತೋ ಹ್ಯನಭ್ಯಾಸಃ ಸ್ತ್ರೀಣಾಂಘಾತಃ ಕುಚೇಲತಾ ।
ವ್ಯಾಧೀನಾಂ
ಭೋಜನಾಜ್ಜೀರ್ಣಂ ಶತ್ರೋರ್ಘಾತಃ ಪ್ರಪಂಚತಾ ॥
(ಘಾತ ಅಂದರೆ ಪೆಟ್ಟು ಹೊಡೆತ) (109.29).

ಈ ಉಕ್ತಿ ಇಂದಿಗೂ ಎಷ್ಟು ಮೌಲಿಕವೆಂದು ಗ್ರಹಿಸಬಹುದು:

ನಸ್ವಪ್ನೇನ ಜಯೇತ್ ನಿದ್ರಾಂ, ನ ಕಾಮೇನ ಸ್ತ್ರೀಯಂ ಜಯೇತ್ ।
ನ ಚೇಂಧನೈರ್ಜಯೇತ್ ವಹ್ನಿಂ, ನಮದ್ಯೇನ ತೃಷಾಂ ಜಯೇತ್ ॥

ಸ್ವಪ್ನ ನಿದ್ರೆಗೆ, ಸ್ತ್ರೀ ಕಾಮಕ್ಕೆ, ಇಂಧನ ಬೆಂಕಿಗೆ ಹಾಗೂ ಬಾಯಾರಿಕೆಗೆ ಮದ್ಯ ಪೂರಕ ಹೊರತು, ಬಾಧಕಗಳಲ್ಲ – ಹಾಗಾಗಿ ಇವು ಜಯಿಸುವ ಬದಲು ಅಪಜಯಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾಗಿದೆ.

ಸ್ತ್ರೀ ಮತ್ತು ನದಿ ಹೋಲಿಕೆಯಿಂದ ಎರಡೂ ಪೂಜಾರ್ಹವಾದರೂ ನಿಯಮಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅಪಾಯ ಹಾಗೂ ಅವನತಿ ತರುತ್ತದೆಯೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಶ್ಲೋಕಗಳಿವೆ. ಉದಾ : ಇಲ್ಲಿ ನೀತಿಯುಕ್ತ ವಕ್ರೋಕ್ತಿಯಿದೆ:

ನದ್ಯಶ್ಚ ನಾರ್ಯಶ್ಚ ಸಮಃ ಪ್ರಭಾವಾಃ ಸ್ವತಂತ್ರಭಾವೇ ಗಮನಾದಿಕಂಚ ।
ತೋಯೈಶ್ಚ ದೋಷ್ವೇಶ್ಚ ನಿಪಾತಯಂತಿ ನದ್ಯೋಹಿಕೂಲಾನಿ ನಾರ್ಯಃ ॥

ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಗೃಹಸ್ಥನಾಗಿರುವುದು ಬಾಧಕವಲ್ಲವೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಇದೊಂದು ಉದಾಹರಣೆ:

ಸ್ವ ಕರ್ಮ ಧರ್ಮಾರ್ಜಿತ ಜೀವಿತಾನಾಂ, ಶಾಸ್ತ್ರೇಷು ದಾರೇಷು
ಸದಾರತಾನಾಮ್ ।
ಜಿತೇಂದ್ರಿಯಾಣಾಂ ಅತಿಥಿಪ್ರಿಯಾಣಾಂ ಗೃಹೇಽಪಿ ಮೋಕ್ಷಃ
ಪುರುಷೋತ್ತಮಾನಾಮ್ ॥

ಸ್ವಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ, ಜಿತೇಂದ್ರಿಯತ್ವ, ಶಾಸ್ತ್ರ ಹಾಗೂ ಗೃಹಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಸದಾ ಸಂತುಷ್ಟಿ ಹಾಗೂ ಅತಿಥಿ ಪ್ರಿಯತೆಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದಲ್ಲಿ ಮನೆಯೇ ಪುರುಷ ಶ್ರೇಷ್ಠನಿಗೆ ಬಿಡುಗಡೆಗೆ ರಹದಾರಿ.

ರಾಜನಿಗೆ, ಸಂಪತ್ ಸಂಗ್ರಹದಿಂದ ತೃಪ್ತಿಯಿಲ್ಲ, ಸಾಗರಕ್ಕೆ ನೀರು ಎಷ್ಟು ಸೇರಿದರೂ ತೃಪ್ತಿಯಿಲ್ಲ, ಪಂಡಿತನಿಗೆ ಮಾತನಾಡಿದಷ್ಟೂ ತೃಪ್ತಿಯಿಲ್ಲ. (109.42.43) (ಭಾಷಣಕಾರರಿಗೆ ಕಾಲಮಿತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಆಗಾಗ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆ ನೋಡಿದಷ್ಟೂ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯಿಲ್ಲ,ಅಲ್ಲವೇ? ವಯೋಮಾನಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಗಳಿಕೆ ಉಳಿಕೆ ಬೇಕು. ಅದೇ ಮಹತ್ವ ಕುರಿತು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ :

ಯೇ ಬಾಲಭಾವೆ ನಷ್ಟಂತಿ ವಿದ್ಯಾಂ, ಕಾಮಾತುರಾಯೌವ್ವನ ನಷ್ಟ ಚಿತ್ತಾಃ ।)
ತೇ ವೃದ್ಧ ಕಾಲೇ ಪರಿಭೂಯಮಾನಾಃ ಸಂದಹ್ಯಮಾನಾಃ ಶಿಶಿರೇ
ಯಥಾರ್ಚಿಮ್ ॥ (109.50)

ಎಳೆಯ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯೆ ಕಲಿಯದೇ, ಕಾಮಾತುರರಾಗಿ ಯೌವನ ಹಾಗೂ ವಿತ್ತವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು ಮುಪ್ಪಡರಿದಾಗ ಸೋತು ಸುಣ್ಣವಾಗಿ ಚಳಿಗಾಲದಲ್ಲಿ ಜಲವು ಸೊರಗಿದಂತೇ ತಾಪದಿಂದ ತಪಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಮಹಾಭಾರತದ ಶ್ಲೋಕವೇ ಇಲ್ಲಿ ಪುನರುಕ್ತಿಯಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ದಾರಿ ಯಾವುದು ಸಜ್ಜನನಿಗೆ? ಗೊಂದಲದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೇಗೆ? ಉತ್ತರವನ್ನು ನೋಡಿ:

ತರ್ಕೋಽ ಪ್ರತಿಷ್ಠಶ್ರುತಯೋ ವಿಭಿನ್ನಾಃ ನಾಸಾವೃಷಿರ್ಯಸ್ಯ ಮತಮ್
ವಿಭಿನ್ನಮ್
ಧರ್ಮಸ್ಯ ತತ್ವಂ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾಯಾಂ ಮಹಾಜನೋ ಯಸ್ಯಗತಃ ಸ
ಪಂಥಾ॥ (109.51)

(ಋಷಿ, ಮುನಿ ಹಾಗೂ ಭಿನ್ನಂಗೆ ಪ್ರಮಾಣಂ ಎಂದು ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಪರ್ಯಾಯ ಶಬ್ದವಿದೆ).

ಅದೇ ರೀತಿ ಪಂಚತಂತ್ರದಲ್ಲಿಯ ಶ್ಲೋಕವೂ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನಾಂತರ, ಪಕ್ಷಾಂತರಿಗಳಿಗೆ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯ ಶ್ಲೋಕವಾಗಿದೆ.

ಯೋಧ್ರುವಾಣಿ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಹ್ಯಧ್ರುವಾಣಿ ನಿಷೇವತೇ ।
ಧ್ರುವಾಣಿ ತಸ್ಯ ನಶ್ಯಂತಿ ಅಧ್ರುವಂ ನಷ್ಟಮೇವಚ ॥ (110.1)

ಹೊಸತೊಂದಕ್ಕೆ ಹಾತೊರೆದು ಇದ್ದದ್ದನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟರೆ ಎರಡೂ ಇಲ್ಲದೇ ಅತಂತ್ರನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಹೊಸ ಸೀರೆ ಬರುವ ಮೊದಲೇ ಹಳೇ ಸೀರೆಯೆಂದು ಬಿಡಬಾರದು.

ಇಂತಹ ಶ್ಲೋಕಗಳ ಮೌಲ್ಯವನ್ನು ಸಾಂದರ್ಭಿಕವಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು.

ಹವಿರ್ದುಷ್ಟಕುಲಾದ್ ಗ್ರಾಹ್ಯಂ ಬಾಲಾದಪಿಸುಭಾಷಿತಮ್ ।
ಅಮೆಧ್ಯಾತ್ ಕಾಂಚನಂ ಗ್ರಾಹ್ಯಂ ಸ್ತ್ರೀರತ್ನಂದುಷ್ಕಲಾದಪಿ ॥ 110.7

ಆಹಾರವನ್ನು ದೂಷಿತಕುಲದಿಂದಲೂ ಮಗುವಿನಿಂದ ಸುಭಾಷಿತ ಮಲದಿಂದಲಾದರೂ ಕಾಂಚನವನ್ನೂ, ಕುಲಹೀನೆಯಾದರೂ ನಾರಿಯನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸಬಹುದು. ಅದೇ ರೀತಿ 'ವಿಷಾದಪಿ ಅಮೃತಂ, ನೀಚಾದಪಿ ಉತ್ತಮಾಂವಿದ್ಯಾಂ'.

(ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದಲ್ಲಿ ಆಯ್ಕೆಗಾಗಿ ನಿಂತವರಲ್ಲೇ ಉತ್ತಮನಿಗೆ ಮತ ಹಾಕಿದಂತೆ).

ಸಂಯೋಜನೆ ಹೀಗಿರಲಿ –

ಕುಲೇ ನಿಯೋಜಯೇತ್ ಭಕ್ತಂ ಪುತ್ರಂ ವಿದ್ಯಾಸು ಯೋಜಯೇತ್ ।
ವ್ಯಸನೇ ಯೋಜಯೇತ್ ಶತ್ರುಂ ಇಷ್ಟಂ ಧರ್ಮೇ ನಿಯೋಜಯೇತ್ ॥
(110.10)

ಸದಾ ಕ್ರಿಯಾಶೀಲನಾಗಿರಬೇಕೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಶ್ಲೋಕಗಳು:

ಉದ್ಯೋಗಃ ಸಾಹಸಂ ಧೈರ್ಯಂ ಬುದ್ಧಿಃ ಶಕ್ತಿಃ ಪರಾಕ್ರಮಃ ।
ಷಡ್ ವಿಧೇ ಯಸ್ಯ ಉತ್ಸಾಹಸ್ತಸ್ಯದೇವೋ ಪಿಶಂಕತೇ ॥

(ಎರಡನೆಯ ಸಾಲು ಸುಭಾಷಿತ ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಹೀಗಿದೆ: ಷಡೇತೇ ಯತ್ರ ವರ್ತಂತೇ ದೈವಂ ತತ್ರ ಸಹಾಯಕೃತ್) (111.33)

ಉದ್ಯೋಗ (ಕ್ರೀಯಾಶೀಲತೆ) ಸಾಹಸ (ಅಪಾಯ ಎದುರಿಸೋದು) ಧೈರ್ಯ, ಬುದ್ಧಿ, ಹೈಟೆಕ್ ಬಲ ಹಾಗೂ ಪೌರುಷ. ಈ ಆರು ಇರುವವರ ಬಗ್ಗೆ ದೈವವೂ ಹೆದರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಸಹಾಯ ನೀಡಲೇಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ 'ಮಾತೃವತ್ ಪರದಾರೇಷು' ಎಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶ್ಲೋಕವೂ ಇಲ್ಲಿದೆ (111.12).

ಭೃತ್ಯ, ಬೃತಕ, ಕೋಷಾಧ್ಯಕ್ಷ, ಸೇನಾಧ್ಯಕ್ಷ, ಪ್ರತೀಹಾರೀ, ಲೇಖಕ, ದೂತ, ಧರ್ಮಾಧ್ಯಕ್ಷ, ಸೂಪಕಾರ, ವೈದ್ಯ, ರಾಜ, ಪುರೋಹಿತ ಇವರಲ್ಲರ ನೇಮಕದ ಕುರಿತೂ ಲಕ್ಷಣ ಅಂದರೆ ಅರ್ಹತೆ ಹೇಳುವ ಶ್ಲೋಕಗಳಿವೆ (112) ಹಾಗೂ ಲೇಖಕ, ಪಾಠಕ, ಗಣಕ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿ ಬೋಧಕರು ಆಲಸಿಗಳಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನು ಕೆಲಸದಿಂದ ವಜಾಗೊಳಿಸಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದೆ. ವಿದ್ಯಾವಂತ ದುರ್ಜನನಾದರೆ ಮರಣಶೋಭಿತ ಸರ್ಪದಂತೇ ದೂರವಿಡಬೇಕೆಂಬ "ದುರ್ಜನಃ ಪರಿಹರ್ತವ್ಯಃ" ಶ್ಲೋಕವೂ ಗಾರಾಡೀ ನೀತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ 350ಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಶ್ಲೋಕಗಳು 108ರಿಂದ 115ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದವರೆಗೆ 8 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ನೈತಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ಲೋಕಗಳಿವೆ. ಧರ್ಮಾಚಾರ, ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ವ್ರತ, ಪೂಜೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುವಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇಕ ನೈತಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶ್ಲೋಕಗಳೂ ಇವೆ. ಒಟ್ಟಿಗೆ ನೀತಿ ಮೌಲ್ಯ ಶ್ಲೋಕಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಸಾವಿರ ದಾಟುತ್ತದೆ.

ಪ್ರೇತಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯ ಕುರಿತು ನೈತಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳುಳ್ಳ ಅನೇಕ ಶ್ಲೋಕಗಳು ಇದ್ದು ಭಯಕ್ಕಿಂತ ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಚಿಂತನೆ ಹಾಗೂ ಅಪರ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಜನರು ಗೊಂದಲಕ್ಕೊಳಗಾಗದಂತೇ ಆಧುನಿಕ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವ ಶ್ಲೋಕಗಳಿವೆ. ಕೆಲವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಉದಾಹರಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ನೀಡಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರೇತಕಲ್ಪ ಪ್ರಾರಂಭವೇ ಮಹಾಭಾರತ ಮಂಗಲ ಶ್ಲೋಕದ 'ನಾರಾಯಣಂ ನಮಸ್ಕೃತ್ಯ'ದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭ, ಹಾಗೂ ದೇಶಪ್ರೀತಿಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶ್ಲೋಕ ಹೀಗಿದೆ:

ಗಾಯಂತಿ ದೇವಾಃ ಕಿಲಗೀತಕಾನಿ ಧನ್ಯಾಸ್ತು ಯೇ ಭರತ ಭೂಮಿ ಭಾಗೇ ।
ಸ್ವರ್ಗಾಪವರ್ಗಸ್ಯ ಫಲಾರ್ಜನಾಯ ಭವಂತಿಭೂಯಃ ಪುರುಷಾಃ
ಸುರತ್ವಾತ್ ॥ (2.1.6)

ಅನಂತರ ಪಾಪ, ಹೀನಕೃತ್ಯ ಮಾಡಿದವರು ಮರುಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಏನಾಗುತ್ತಾರೆಂಬುದರ ವಿವರಣೆಯಿದೆ. ಉದಾ: ಪರಸ್ತ್ರೀ, ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವ, ಅಪಹರಿಸಿದವರು ನಿರ್ಜನ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸರಾಗುತ್ತಾರೆ, ಇತ್ಯಾದಿ ಹೇಳಿಕೆಗಳಿವೆ.

ವೈರಾಗ್ಯ ಭಾವಕ್ಕೆ ನೇರವಾಗಿ ಗೀತೆಯ 'ನೈನಂಛಿಂದಂತಿ ಶಸ್ತ್ರಾಣಿ' ಶ್ಲೋಕವೇ ಉಧೃತವಾಗಿದೆ.

ಇಲ್ಲೆಲ್ಲ ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯನ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಉವಾಚ' ಎಂದೇ ಇದೆ. ಔರ್ಧ್ವ ದೈಹಿಕ ಅಂದರೆ ಅಪರಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃ ಯಾರು? ಎಂದು ಗರುಡ ಕೇಳಿದಾಗ, 'ಅಪುತ್ರಸ್ಯ ಗತಿರ್ನಾಸ್ತಿ' ಎಂಬ ಉಕ್ತಿ ಇದೆ (3.10). ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಅದಕ್ಕೆ ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಿ ಅಪುತ್ರಕನಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗವೂ ಲಭಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾನೆ.

(ಅಪುತ್ರಸ್ಯ ಗತಿರ್ನಾಸ್ತಿ ಸ್ವರ್ಗಂ ನೈವಚ ।
ಯೇನ ಕೇನಾಪ್ಯುಪಾಯೇನ ಪುತ್ರಸ್ಯ ಜನನಂಚರೇತ್ ॥)

ಆದರೆ ಮರಣಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ದಾನ (ಶ್ರಾದ್ಧ) ಸಂಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವೆಂಬ ಶ್ಲೋಕೋಕ್ತಿ ಪ್ರೇತಕಲ್ಪದಲ್ಲಿದೆ.

ಸಪುತ್ರೋ ವಾ ಹ್ಯಪುತ್ರೋವಾ ನರೋ ನಾರೀ ಪತಿಸ್ತಥಾ ।
ಜೀವನ್ನೇವ ಸ್ವಯಂ ಕುರ್ಯಾತ್ ಮ್ರುತ್ಯೋಹ್ಯಕ್ಷಯಮಾಪ್ನುಯಾತ್ ॥
(2.3.11)

ಅಂದರೆ ಮರಣವಾದ ಕೂಡಲೇ ನೀಡುವ ತಿಲ, ಭಕ್ಷ್ಯ, ಭೋಜ್ಯ, ಗೋ, ಭೂ, ಹರಿಣ್ಯಾದಿ ದಾನಗಳನ್ನು ಅಕ್ಷಯ್ಯಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಸ್ವತಃ ವ್ಯಕ್ತಿಯೇ ನೀಡಬಹುದು. ಆಗ ಪುತ್ರನಿರಬೇಕೆಂಬುದು, ಅದಿಲ್ಲವಾದರೆ ನರಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವೇ ಇಲ್ಲವಲ್ಲವೇ? ಹಾಗೂ ಇಂದಿನ ಪುತ್ರರು ಅಪರಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಶ್ರದ್ಧಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆಂಬ ವಿಶ್ವಾಸ ಪಾಲಕರಲ್ಲಿ ಕ್ಷೀಣಿಸಿದೆ. (ವ್ಯಂಜನಾನಿ ವಿಚಿತ್ರಾಣಿ ಭಕ್ಷ್ಯ ಭೋಜ್ಯಾನಿ ಯಾನಿಚ । ಸ್ವಯಂ ಹಸ್ತೇನ ದತ್ತಾನಿ ದೇಹಾಂತೇ ಚಾಕ್ಷಯಂ ಫಲಮ್॥ (3.13)

ಅಂದರೆ ಬದುಕಿದ್ದಾಗ ಮಾಡಿದ ಸತ್ಕರ್ಮವಿದ್ದರೆ ನರಕವಿಲ್ಲ, ಅದಿಲ್ಲದೆ ಮರಣಾನಂತರವೂ ಔರ್ಧ್ವದೈಹಿಕ ಕರ್ಮ ಮಾಡದ ಪುತ್ರನಿದ್ದರೇನು? ಅಪರ ಸಂಸ್ಕಾರ ಮೃತ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ವಾಯುಃ ಭೂತಃಕ್ಷುಧಾವಿಷ್ಟಃಭ್ರಮತೇಚ ದಿವಾನಿಶಮ್ ಅಂದರೆ ಗಾಳಿರೂಪದಲ್ಲಿ ಹಸಿವು ನೀರಡಿಕೆಯಿಂದ ಹಗಲು ರಾತ್ರಿ ಪ್ರೇತರೂಪದಲ್ಲಿ ಅಲೆಯುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗೂ ಬೆಂಕಿಬಿದ್ದಾಗ ಬಾವಿ ತೋಡುವ ಬದಲು ಸ್ವಸ್ಥ ಶರೀರವಿದ್ದಾಗಲೇ ದಾನಮಾಡಿ ಎನ್ನುತ್ತದೆ ಈ ಶ್ಲೋಕ.

ಯಾವತ್ ಸ್ವಸ್ಥಮಿದಂ ಶರೀರಮರುಜಂ ಯಾವಜ್ಜರಾದೂರತೋ ।
ಯಾವಚ್ಚೇಂದ್ರೀಯ ಶಕ್ತಿರಪ್ರತಿಹತಾ ಯಾವತ್ ಕ್ಷಯೋನಾಯುಷಃ ।
ಆತ್ಮಶ್ರೇಯಸಿ ತಾವದೇವವಿದುಷಾ ಕಾರ್ಯಂ ಪ್ರಯತ್ನೋ ಮಹಾನ್
ಸಂದೀಪ್ತೇ ಭವನೇ ಹಿ ಕೂಪ ಖನನಂ ಪ್ರತ್ಯುದ್ಯಮಹಿಕೀದೃಶಃ ॥ (3.18)

ಅದರಲ್ಲೂ ದಾನವನ್ನು ಸತ್ಪಾತ್ರರಿಗೆ ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಪುಣ್ಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೀಡಲು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗೂ ಮರಣದ ನಂತರ ನೀಡುವ ದಾನಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮರಣಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ಸ್ವಹಸ್ತದಿಂದಲೇ ನೀಡುವುದು ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದು ಎಚ್ಚರಿಸಲಾಗಿದೆ (2.4.305).

ಆತ್ಮ ಶ್ರಾದ್ಧ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದೆಂದೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ (4.27)

ಪುತ್ರ ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೀಗೆ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ:

ಪುನ್ನಾಮ್ನೋ ನರಕಾತ್ ಯಸ್ಮಾತ್ ಪಿತರಂ ತ್ರಾಯತೇ ತು ಯಃ ।
ತಸ್ಮಾತ್ ಪುತ್ರ ಇತಿ ಪ್ರೋಕ್ತಃ ಸ್ವಯಮೇಕಸ್ತ್ವಹಂಬ್ರುವೇ ॥ (2 11 38)

ಪುತ್ರನಾದವನು ಪಿತೃ ಶವ ದಾಹ ಕರ್ಮ ಮಾಡುವುದು ಕರ್ತವ್ಯ. ಪಾತ್ರಿಕನೂ ದಾಹ ಮಾಡಬಹುದು. ದಹನಕ್ಕಿಂತ ಸಪಿಂಡೀಕರಣ

ಬಹುಮುಖ್ಯ, 12ನೇ ದಿವಸ, 3 ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, 6 ತಿಂಗಳ ಅಥವಾ ವರ್ಷಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಪಿಂಡೀಕರಣವನ್ನು (ಪಿತೃಪಂಕ್ತಿಗೆ ಸೇರಿಸುವುದು) ಮಾಡಬೇಕು.

ಪುತ್ರನಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪತ್ನಿ, ಪತ್ನಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸಹೋದರ, ಭ್ರಾತಾ ಅಥವಾ ಅವನ ಪುತ್ರ ಅಥವಾ ಮೃತ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಶಿಷ್ಯನೂ, ಪುರೋಹಿತನೂ ಸಪಿಂಡೀಕರಣ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹರು (2.16 21–2). ಹಾಗೂ ಸಹೋದರರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಪುತ್ರನಿದ್ದರೂ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅವನು ಪುತ್ರನೇ. ಹಾಗಾಗಿ ಅವರು ಅಪುತ್ರಕರಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಮನುವಿನ ಮಾತನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ (ಸ್ತ್ರೀಯೂ ಪುರೋಹಿತ ಅಥವಾ ಕುಟುಂಬ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯ ಮೂಲಕ ಮಾಡಿಸಬಹುದು).

ಭ್ರಾತೃಣಾಮೇಕಜಾತಾನಾಂ ಏಕಶ್ಚೇತ್ ಪುತ್ರವಾನ್ ಭವೇತ್ ।
ಸರ್ವೇ ವೈ ತೇನ ಪುತ್ರೇಣ ಪುತ್ರಿಣೋ ಮನುರಬ್ರವೀತ್ ॥
(2.16.28)

ಪ್ರೇತಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಬಹು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಜೀವನವನ್ನು ನೈತಿಕ ತಳಹದಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಸದೇ ದುರ್ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆದು ಭೋಗಿಸಿದರೆ ಅವನು ಕರ್ಮಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಪ್ರೇತತ್ವ ನಿವಾರಣೆಯಾಗದೇ (ಯವ, ಔರ್ಧ್ವ ದೈಹಿಕ ಕ್ರಿಯೆ ಮಾಡಿದರೂ ಉಪರಕಾದಂತೆ ಯಾತನೆ ಪಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದಿದೆ) ಯಮಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಾನಾ ರೀತಿಯ ನರಕಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆಯೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರೇತ, ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸ, ಯಮ, ಯಮದೂತರು, ಯಮ ಲೋಕ, ನರಕಗಳ ವರ್ಣನೆ ಭಯ ಹುಟ್ಟಿಸುವಂತಿದ್ದು, ನೈತಿಕ ಅಧಃ ಪತನವಾಗದಂತೆ ಸಾಮಾನ್ಯರನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತದೆ. ಚಿಂತಕರನ್ನು ಚಿಂತನೆಗೀಡುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳವರನ್ನು ಕ್ರಿಯಾಶೀಲಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ಮೃತ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ 11, 12 ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ದಾನ ಮಾಡಬೇಕು? ಅವುಗಳನ್ನು ಯಾತಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ವಿವರಣೆಯೂ ಇದೆ. ಈ ಎಚ್ಚರಿಕೆ ವಿಶೇಷತಃ ಧಾರ್ಮಿಕರಿಗೆ ಬೋಧನೆಯಾಗಿದೆ.

ಅಕರ್ತವ್ಯಂ ನ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಪ್ರಾಣೈಃ ಕಂಠಗತೈರಪಿ ।
ಕರ್ತವ್ಯಮೇವ ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ ವೇದವಿದೋವಿದುಃ ॥ (2.31.7)

ಹೀಗೆ ಕರ್ತವ್ಯದ ನಿಷ್ಠುರತೆ ದುಷ್ಕರ್ಮ ನಿಂದೆಯಿದೆ ಮತ್ತು ವೈರಾಗ್ಯ ಚಿಂತನೆಗೆ ಈ ಉಕ್ತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ :

ಅಸ್ಥಿರಾಣಿ ಶರೀರಾಣಿ ವಿಭವೋ ನೈವ ಶಾಶ್ವತಃ ।
ನಿತ್ಯಂ ಸನ್ನಿಹಿತೋ ಮೃತ್ಯುಃ ಕರ್ತವ್ಯೋ ಧರ್ಮ ಸಂಚಯಃ ॥
(2.35.24)

ಧರ್ಮೋ ಜಯತಿ ನಾಧರ್ಮಃ ಸತ್ಯಂ ಜಯತಿ ನಾನೃತಮ್ ।
ಕ್ಷಮಾ ಜಯತಿ ನಕ್ರೋಧೋ ವಿಷ್ಣುರ್ಜಯತಿ ನಾಸುರಃ ॥ (2.34.3)

ಈ ಸುಭಾಷಿತವು ಮಹಾಭಾರತದ ‘ಧರ್ಮೋ ರಕ್ಷತಿ ರಕ್ಷಿತಃ’ ಹಾಗೂ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ‘ಸತ್ಯಮೇವ ಜಯತೇ ನಾನೃತಮ್’ ಎಂಬ ನಮ್ಮ ರಾಷ್ಟ್ರಲಾಂಛನವನ್ನು ನೆನಪಿಸುತ್ತದೆ (ಮುಂಡಕೋಪನಿಷತ್).

ಹೀಗೆ ಉಳಿದೆಲ್ಲ ಪುರಾಣಗಳಿಗಿಂತ ಗಾರುಡಿಯು ಭಿನ್ನವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದು, ಪ್ರೇತಕಲ್ಪವು ಇಂದಿಗೂ ಶ್ರದ್ಧೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗಿದ್ದು, ದೇಶಾದ್ಯಂತ ಅಪರ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿ ಪರಿಗೃಹೀತವಾಗಿದೆ. ಇದು ನೈತಿಕ ಮೌಲ್ಯವನ್ನು ವರ್ಧಿಸಲು, ರಕ್ಷಿಸಲು ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿದೆ.

॥ ಶುಭಮ್ ॥

ವರಾಹ ಪುರಾಣ ಕಾವ್ಯ ವಾಚನ

—ವಿದ್ವಾನ್ ಎಂ.ಎ. ಜಯರಾಮ್ ರಾವ್

ಶ್ರೀ ವೇದವ್ಯಾಸರು ರಚಿಸಿದರೆನ್ನಲಾದ ಹದಿನೆಂಟು ಮಹಾಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ವರಾಹ ಪುರಾಣವು ಅನೇಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವೈವಿಧ್ಯಪೂರ್ಣವಾಗಿದ್ದು ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಮಹಾಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಸಾರುವುದೇ ಈ ಪುರಾಣದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯತೆ. ಈ ಮಹಾಪುರಾಣವು ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಸಾವಿರ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆಯೆಂದು ಮತ್ಸ್ಯ ಮತ್ತು ನಾರದ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇವಿಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಮನುಷ್ಯರ ಆಚಾರ-ವಿಚಾರ-ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಗಳ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿವರಣೆ ನೀಡಲಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೀ ವೇದವ್ಯಾಸರು ರಚಿಸಿದರೆನ್ನಲಾದ ಹದಿನೆಂಟು ಮಹಾಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ವರಾಹ ಪುರಾಣವು ಅನೇಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವೈವಿಧ್ಯಪೂರ್ಣವಾಗಿದ್ದು ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಮಹಾಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಸಾರುವುದೇ ಈ ಪುರಾಣದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯತೆ. ಈ ಮಹಾಪುರಾಣವು ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಸಾವಿರ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆಯೆಂದು ಮತ್ಸ್ಯ ಮತ್ತು ನಾರದ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇವಿಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಮನುಷ್ಯರ ಆಚಾರ-ವಿಚಾರ-ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಗಳ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿವರಣೆ ನೀಡಲಾಗಿದೆ.

ಕಶ್ಯಪ-ದಿತಿಯರ ಪುತ್ರರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನ ಕಬಂಧ ಬಾಹುವಿನಿಂದ ಸಿಕ್ಕಿ ತೊಳಲಿ ಬಳಲಿದ ಭೂದೇವಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿ ಉದ್ಧರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಭಗವಂತ ವರಾಹರೂಪಿಯಾಗಿ ಅವತರಿಸಿ ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಪಾತಾಳದಲ್ಲಿದ್ದ ಭೂದೇವಿಯನ್ನು ಮೇಲೆತ್ತಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸುತ್ತಾನೆ ಅನಂತರ ಭೂದೇವಿಗೂ, ವರಾಹದೇವರಿಗೂ ನಡೆವ ಸಂವಾದವೇ ಈ ವರಾಹಪುರಾಣದ ತಿರುಳು.

ಮಹಾಭಾರತದ ಖಿಲ ಪರ್ವವೆನಿಸಿರುವ ಹರಿವಂಶದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ :

ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಾನಾಂ ಶ್ರವಣಾತ್ ಯತ್ಫಲಂ ಭವೇತ್ ।
ತತ್ಫಲಂ ಸಮವಾಪ್ನೋತಿ ವೈಷ್ಣವೋ ನಾತ್ರ ಸಂಶಯ : ॥

ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖವಿದ್ದು ಪುರಾಣಗಳು ಎಂಬ ಬಹುವಚನ ಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದು ಇವು ಹದಿನೆಂಟಿವೆ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಇಂತಹ ಹದಿನೆಂಟು ಮಹಾಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತ ಬಾರದವರೂ ಓದಿ ಮನನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಿ ಎಂಬ ಸದುದ್ದೇಶದಿಂದ ಮಹಾಮಹೋಪಾಧ್ಯಾಯರೆನಿಸಿದ ಪಂ॥ ಪಂಢರೀನಾಥಾಚಾರ್ಯ ಗಲಿಗಲಿಯವರು ಸರಳವಾದ ಕನ್ನಡ ಭಾಷಾ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿರುವುದೇ ಅಲ್ಲದೆ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ರೂಪದಲ್ಲಿ, ಕನ್ನಡ ಜನತೆಗೆ ನೀಡಿ ಮಹದುಪಕಾರ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಈ ವರಾಹ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಹತ್ತು ಅವತಾರಗಳ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದ ಗೌರಮುಖ ಎಂಬ ಮುನಿ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನ ಹೊಂದಿದ ಭಾಗವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಗೌರಮುಖ ಎಂಬ ಋಷಿ ಆರಣ್ಯಕ ಎಂಬ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ತಪಶ್ಚರಣ-ಜಪ-ತಪ ಯೋಗಾದಿಗಳ ಮೂಲಕ ಕರ್ಮನಿರತನಾಗಿರುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ದುರ್ಜಯ ಎಂಬ ರಾಜ ತನ್ನ ಐದು ಅಕ್ಷೋಹಿಣಿ ಸೈನ್ಯದೊಂದಿಗೆ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಾಗ ಋಷಿಯ ಭಗವದನುಗ್ರಹದಿಂದ ಅವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಭವ್ಯವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅತಿಥಿ ಸತ್ಕಾರ ಮಾಡಿ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ ಭಗವಂತ ನೀಡಿದ ಮಣಿರತ್ನವೊಂದರಿಂದ ಇದೆಲ್ಲ ನಡೆಯಿತೆಂದು ತಿಳಿದ ದುರ್ಜಯ ಆ ಮಣಿಯನ್ನು ತನ್ನದಾಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಆಸೆಪಡುತ್ತಾನೆ. ಮುನಿಯು ಕೊಡಲೊಪ್ಪದಿದ್ದಾಗ ಸೈನ್ಯವನ್ನೇ ಕಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆ ಮಣಿಯಿಂದ ಉದ್ಭವಿಸಿದ ಸೈನ್ಯ ಸಮೂಹದಿಂದ ರಾಜನ ಇಡೀ ಸೈನ್ಯವೇ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಸುದರ್ಶನ ಚಕ್ರದಿಂದ ದುರ್ಜಯನೂ ಮರಣ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಗೌರಮುಖ ಮುನಿಯು ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆತ ಹಿಂದಿರುಗಿ ಬಂದಾಗ ಇಲ್ಲಿನ ಮಾರಣಹೋಮವನ್ನು ಕಂಡು ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಶ್ರೀಹರಿ ಗೌರಮುಖನ ಮುಂದೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗಿ ಅವನನ್ನು ಸಂತೈಸಿ ಕೇವಲ ನಿಮಿಷ ಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಸುದರ್ಶನ ಚಕ್ರ ಇವರನ್ನ ಸಂಹರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಈ ಅರಣ್ಯ ನೈಮಿಷಾರಣ್ಯ ಎಂದು ಹೆಸರು ಪಡೆದು ಮುಂದೆ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯ ನೀಡುವುದು ಯಜ್ಞ ಪುರುಷನಾಗಿ ನಾನು ಸದಾಕಾಲ ಇಲ್ಲಿ ಭಕ್ತರಿಂದ ಪೂಜೆಗೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ವರಾಹದೇವರು ಧರಣೀದೇವಿಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮುಂದೆ ಗೌರಮುಖನಿಗೆ ಮಹಾಋಷಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರ ದರ್ಶನವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವರ ಮೂಲಕ ಗೌರಮುಖ ನಾನಾ ರೀತಿಯ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಗಳ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಶ್ರಾದ್ಧ ಕರ್ಮ ವಿಚಾರ ಕೂಡ ಒಂದು. ಅದನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ವಿವರವಾಗಿ ತಿಳಿದ ಗೌರಮುಖ

ಕರ್ತವ್ಯನಿರತನಾಗಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅನುಷ್ಠಾನಗೊಳಿಸಿದನು. ಶ್ರಾದ್ಧ ವಿಧಿಯನ್ನು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೇಳಿದ್ದರ ಫಲದಿಂದ ಗೌರಮುಖನಿಗೆ ತನ್ನ ಹಿಂದಿನ ನೂರು ಜನ್ಮಗಳ ನೆನಪು ಮರುಕಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಈ ಗೌರಮುಖ ಮುನಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಭೃಗು ಮಹರ್ಷಿಯೇ ಆಗಿದ್ದವನು. ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಋಷಿ ಕೂಡ ಅದೇ ಭೃಗು ವಂಶೊದ್ಭವ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯನಿಂದಲೆ ತನ್ನ ಪೂರ್ವಸ್ಮೃತಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ಗೌರಮುಖ ಮುಂದೆ ಪ್ರಭಾಸ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಹನ್ನೆರೆಡು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಪಿತೃ ಶ್ರಾದ್ಧ ಕರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಭಕ್ತಿ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಾಡಿ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡಲು ಆರಂಭಿಸಿದನು. ಆತ ಅತ್ಯಂತ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಭಗವಂತನ ದಶಾವತಾರಗಳ ಸ್ತೋತ್ರಗಳೆ ಇಂದಿನ ವಾಚನದ ಕಥಾಭಾಗ :

ಇದಲ್ಲದೆ ಸೂತ ಮಹಾಮುನಿಗಳು ನೈಮಿಷಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಭೃಗುವಂಶೋತ್ಪನ್ನರೆನಿಸಿದ ಶೌನಕನೇ ಮೊದಲಾದ ಋಷಿಗಳಿಗೆ ಈ ವರಾಹ ಪುರಾಣದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯತೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಅದರ ಶ್ರವಣ ಫಲಶೃತಿಯನ್ನು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಶೌನಕಾದಿ ಸಜ್ಜನರೇ ಶ್ರೀ ವರಾಹದೇವರು ಮತ್ತು ಭೂದೇವಿಯ ಸಂವಾದ ರೂಪವಾದ ಈ ವರಾಹಪುರಾಣವನ್ನು ಸಾರ ಸಂಗ್ರಹರೂಪವಾಗಿ ನಿಮಗೆ ಯಥಾಮತಿಯಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಇದನ್ನು ನಿತ್ಯವೂ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೇಳುವವರೂ ಹೇಳುವವರೂ ಸರ್ವಪಾಪಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತರಾಗಿ ದಿವ್ಯಗತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವರು. ಪ್ರಭಾಸ, ನೈಮಿಷಾರಣ್ಯ, ಗಂಗಾದ್ವಾರ, ಪುಷ್ಕರ, ಪ್ರಯಾಗ, ಬ್ರಹ್ಮತೀರ್ಥ ಮುಂತಾದ ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆಯಿಂದ ಗಳಿಸಬಹುದಾದ ಪುಣ್ಯಫಲದ ಕೋಟಿಪಟ್ಟು ಹೆಚ್ಚಿನ ಪುಣ್ಯವನ್ನು ಈ ವರಾಹಪುರಾಣದ ಶ್ರವಣ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಅಥವಾ ಪಠಣ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಪಡೆಯಬಹುದು. ದಿವ್ಯವಾದ ಗೋದಾನ, ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳಿಂದ ಬರುವ ಫಲವೂ ಈ ವರಾಹಪುರಾಣದ ಒಂದು ಅಧ್ಯಾಯದ ಶ್ರವಣದಿಂದಲೇ ಬರುವುದರಲ್ಲಿ ಎಳ್ಳಷ್ಟೂ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ. ಸ್ವತಃ ವರಾಹದೇವರೇ ಈ ಮಾತನ್ನು ಧರಣೀದೇವಿಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ ಅದೇನೆಂದರೆ :

ವರಾಹ : ನನ್ನ ಮಹಾಮಹಿಮೆಯ ವರ್ಣನಾನುರೂಪವಾದ ಈ ವರಾಹ ಪುರಾಣವನ್ನು ಹೇಳುವವನು ಅಥವಾ ಹೇಳಿಸುವವನು ಸಕಲ ಸೌಭಾಗ್ಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಈ ಪುರಾಣವನ್ನು ಹೇಳುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಕೂಡ ವಸ್ತ್ರದಾನ, ಭೂದಾನ, ಗೋದಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಪೂಜಿಸಬೇಕು. ಆದರಿಂದ ಈ ಪುರಾಣ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಿ ತನ್ನ ಪಾದ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯವನ್ನು ಕರುಣಿಸುವವನು. ಮನಸ್ಸು ಸರಿಯಾಗಿದ್ದಾಗ, ಶರೀರವು ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯವಿದ್ದಾಗಲೇ, ದೇಹ ಘಟಕವಾದ ಧಾತುಗಳು ಸಮನಾಗಿ ಇರುವಾಗಲೇ ವಿಶ್ವರೂಪಿಯಾದ ನನ್ನನ್ನು ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನು ಸ್ಮರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ ಅಂಥ ಮನುಷ್ಯನು ಮರಣ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನನ್ನನ್ನು ಸ್ಮರಿಸದಿದ್ದರೂ ನಾನು ಮಾತ್ರ ಅವನನ್ನು ನೆನೆಯುತ್ತೇನೆ. ಅವನಿಗೆ ದಿವ್ಯಗತಿಯನ್ನು ಕರುಣಿಸುತ್ತೇನೆ"

ಸ್ಥಿತೇ ಮನಸಿ ಸುಸ್ವಸ್ಥೆ ಶರೀರೇ ಸತಿಯೋನರ :
ಧಾತುಸಾಮ್ಯೇ ಸ್ಥಿತೇ ಸ್ಮರ್ತಾ ವಿಶ್ವರೂಪಂ ಚ ಮಾಮಜಂ
ತತಸ್ಥಂ ಮ್ರಿಯ ಮಾಣಂ ತು ಕಾಷ್ಠ ಪಾಷಾಣ ಸನ್ನಿಭಂ
ಅಹಂ ಸ್ಮರಾಮಿ ಮದ್ಭಕ್ತಂ ನಯಾಮಿ ಪರಮಾಂಗತಿಂ ॥

॥ ಹರಿ ಓಂ ತತ್ಸತ್ ॥

ಅಗ್ನಿಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ‘ಓಂ’ಕಾರ

—ಡಾ. ಎಂ. ಶಿವಶಂಕರ

ನಿಖಿಲಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವನ್ನು ಒಳಗಿನಿಂದಲೂ, ಹೊರಗಿನಿಂದಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ತಾನೇತಾನಾಗಿ ಬೆಳಗಿ ಮೊಳಗುತ್ತಿರುವುದು ಪ್ರಣವನಾದ ಜ್ಯೋತಿ. ಇದೇ ಸಕಲ ವೇದಗಳಿಗೂ, ಸಕಲ ರಹಸ್ಯಗಳಿಗೂ ಮೂಲವಾದದ್ದು. ಇದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಲು ಹೊರಟ ಗ್ರಂಥಗಳೇ ಶಾಸ್ತ್ರ; ಸ್ಮೃತಿ, ಉಪನಿಷತ್, ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾಣಗಳು. ಇದರ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯೇ ಕಲೆಯೆನಿಸುವುದು. ಪ್ರಣವದ ನೆಲೆಯಿಂದ ಹೊರಟು ಬೆಲೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಏಕೈಕ ಲಕ್ಷ್ಯವೆಂದರೆ ಈ ಪ್ರಣವವೇ. ಪ್ರಣವ ಅಥವಾ ಓಂಕಾರ ಹೇಗೆ ಅಗ್ನಿ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವ ಗಳಿಸಿದೆ ಎಂದು ಈ ಲೇಖನ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ.

ನಿಖಿಲಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವನ್ನು ಒಳಗಿನಿಂದಲೂ, ಹೊರಗಿನಿಂದಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ತಾನೇತಾನಾಗಿ ಬೆಳಗಿ ಮೊಳಗುತ್ತಿರುವುದು ಪ್ರಣವನಾದ ಜ್ಯೋತಿ. ಇದೇ ಸಕಲ ವೇದಗಳಿಗೂ, ಸಕಲ ರಹಸ್ಯಗಳಿಗೂ ಮೂಲವಾದದ್ದು. ಇದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಲು ಹೊರಟ ಗ್ರಂಥಗಳೇ ಶಾಸ್ತ್ರ; ಸ್ಮೃತಿ, ಉಪನಿಷತ್, ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾಣಗಳು. ಇದರ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯೇ ಕಲೆಯೆನಿಸುವುದು. ಪ್ರಣವದ ನೆಲೆಯಿಂದ ಹೊರಟು ಬೆಲೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಏಕೈಕ ಲಕ್ಷ್ಯವೆಂದರೆ ಈ ಪ್ರಣವವೇ.

ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಪ್ರಣವಮಯವೇ ಆಗಿದ್ದರೂ, ಪ್ರಣವವು ಮಾತ್ರ ಬರಿಕಣ್ಣಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವ ವಿಷಯವಲ್ಲ, ಅದು ಭಾರತೀಯ ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಧ್ಯಾನದಿಂದ ತಿಳಿದು ಬಂದ ವಿಷಯ. ಅದರ ನಾದ ಮತ್ತು ಜ್ಯೋತಿ ರೂಪಗಳನ್ನು ಅವರು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ಜೀವನವನ್ನು ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿಸಿಕೊಂಡರು. ಅದರಿಂದ ಅವರು ಆತ್ಮಪ್ರಬೋಧವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದರು. ಆನಂದವನ್ನೂ, ಅಮೃತತ್ವವನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸಿದರು. ಪ್ರಣವವನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಇತರರೂ ಉತ್ತಮವಾಗಲೆಂದು ಬಯಸಿ, ತಾವು ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಕೇಳಿದ ಪ್ರಣವ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಲೋಕಕ್ಕೇ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದರು. ಅದನ್ನು ಅರಿಯಲು ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಒಳ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಈ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಜನ್ಮತಾಳಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಇಲ್ಲಿ ಈ ವಿದ್ಯೆಯು ಪ್ರಚಲಿತವಾಯಿತು. ಇತರ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಅದರ ಗಂಧವೂ ಸಹ ಇರದಿರಲು ಅಲ್ಲಿನವರಿಗೆ ಆ ಮಾರ್ಗವು ಸಿಗದಿದ್ದುದೇ ಕಾರಣ.

ಪ್ರತಿಯೊಂದು ದೇಶಕ್ಕೆ ಒಂದು ರಾಷ್ಟ್ರಧ್ವಜವಿರುವುದು. ಅದನ್ನು ಆಧರಿಸಿ, ಗೌರವಿಸುವುದು ಅಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಜೆಗಳ ಆದ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯ. ಆ ಧ್ವಜವು ಆ ರಾಷ್ಟ್ರದ ಸಮಗ್ರ ಇತಿಹಾಸದ, ಸಕಲ ಶಕ್ತಿಯ ಪ್ರತೀಕ. ಅಂತೆಯೇ ವೇದಾನುಯಾಯಿಗೆ ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಪ್ರಣವವೆಂಬುದು ಹಾಗೆ. ಆ ಶಬ್ದವು ಕಿವಿಗೆ ಶ್ರುತವಾದ ಕೂಡಲೇ ಅವನಿಗೆ ತನ್ನ ಸಮಗ್ರ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಮೂರ್ತಿವತ್ತಾಗಿ ಎದುರಿಗೆ ನಿಂತಂತಾಗುವುದು, ಭಕ್ತಿಭಾವವು ಹೊರಹೊಮ್ಮುವುದು.

ಪ್ರಣವ :- 'प्रणव' ಎಂದರೆ, 'प्रकर्षेणनूयतेत्सरान् परमात्मनि', 'प्रणमयते इत्येतस्मात् प्रणवः' (ಶ್ಲೋಕ) (ಸ.ತಾ. ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆ ಎಂದರೇನು? ಪು.31)

ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ ಪ್ರಣವ.

ओं ओं ओं इति त्रिरुक्त्वा चतुर्थः शान्त आत्मा । प्लुतप्रणवभोगेन समस्तमोमिति प्रयुक्तः आत्मर्जोतिः सकृधुच्चरितमात्रेण ऊर्ध्वमुन्नामयति ओंकारः ॥ (ಆರ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ – Feb. 1981)

ಓಂ ಓಂ ಓಂ ಎಂದು ಮೂರು ಬಾರಿ ಹೇಳಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪ್ರಣವವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಶಾಂತನಾದ ಆತ್ಮನನ್ನು ಮುಟ್ಟುತ್ತಾನೆಉಪಾಸಕನು. ಪ್ಲುತಪ್ರಣವವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲವೂ 'ಓಂ'ಕಾರ, ಆತ್ಮಜ್ಯೋತಿ ಎಂದು ಅನುಭವಾತ್ಮಕವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ. ಒಂದು ಬಾರಿ ಹೇಳಿದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಣ ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದರಿಂದ ಅದು 'ಓಂ'ಕಾರವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

'प्राणानृ सर्वान् परमात्मनिसलीयत इति प्रलयः ।
प्राणान् सर्वान् परमात्मनिप्रणामचतीत्येतस्मात् प्रणवः ।

ಪ್ರಾಣಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಲಯ ಹೊಂದುವಂತೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅದು 'ಪ್ರಲಯ'ವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಣಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರಣಾಮ ಮಾಡಿಸುವುದರಿಂದ ಪ್ರಣವವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ಈ ಪ್ರಣವದ ವಿಶೇಷವೇನೆಂದರೆ, ಅದು ಜೀವನದ ಅತ್ಯಂತ ಉನ್ನತವಾದ ಲಕ್ಷ್ಯವನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತದೆ; ಜೊತೆಗೆ ಆ ಲಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಮುಟ್ಟಲು ಬೇಕಾದ ಮಾರ್ಗೋಪಾಯವನ್ನೂ ಅದು ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ಪ್ರತೀಕಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರಣವಕ್ಕೆ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಹೆಸರುಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ ಮಾಡಿ ನೋಡಿದಾಗ ಈ ಅಂಶವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ओंकारः प्रणवस्तारो हंसो नारायणो ध्रुवः ।
वेदात्मा सर्ववेदादिः आदित्यः सर्वपावनः ॥
मोक्षगो मुक्तिमार्गश्च सर्वसन्धारणक्षमः ।
एवमादीनि नामानि शास्त्रे उक्तानि पण्डितैः ॥

'ಓಂ'ಕಾರ, ಪ್ರಣವ, ತಾರ = ಬಹಳ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿರುವುದು, ಹಂಸ, ನಾರಾಯಣ, ವೇದಾತ್ಮಾ, ಸರ್ವ ವೇದಾದಿ, ಆದಿತ್ಯ, ಸರ್ವ ಪಾವನ, ಮೋಕ್ಷಗ = ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ಯುವುದು, ಮುಕ್ತಿಮಾರ್ಗ, ಸರ್ವಸಂಧಾರಣಕ್ಷಮ = ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಧರಿಸಲು ಸಮರ್ಥವಾಗಿರುವುದು – ಹೀಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಚಕ್ಷಣರು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆದಿರುತ್ತಾರೆ. (ಆರ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಸೆಪ್ಟೆಂಬರ್ 1980).

'ಓಂ' ಎಂಬೀ ಅಕ್ಷರವು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ನಿಕಟವಾಗಿರುವ ಹೆಸರು. ಏಕೆಂದರೆ, ಅದನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದರೆ, ತನ್ನ ಪ್ರಿಯತಮವಾದ ನಾಮವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಉಚ್ಚರಿಸಿದರೆ ಜನ್ಮವು ಹೇಗೆ ಪ್ರಸನ್ನವಾಗುವುದೋ ಹಾಗೆಯೇ ಅರ್ಚನೆಯೇ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಅರ್ಚನೆಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಪ್ರತಿಮೆಯೆಂದರೆ ವಿಷ್ಣು ಮುಂತಾದ ವಿಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ಎಂಬಂತೆ, ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರತೀಕವೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನ ಪ್ರತೀಕವಾದ 'ಓಂ'ಕಾರವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದಿದೆ.

'ओंकारेण ब्रह्मणा परमात्मनः प्रतीकभूतेन सर्वा वाक् शब्दजातं सन्तृण्ण'। (शंकार भाष्य) (ಸಂಧ್ಯಾ ಎಂದರೇನು? ಫೆಬ್ರವರಿ 1979).

ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರತೀಕವಾಗಿರುವ 'ಓಂ'ಕಾರವೆಂಬ ಬ್ರಹ್ಮದಿಂದ ವಾಕ್ಕೆಲ್ಲವೂ, ಶಬ್ದಜಾತವೆಲ್ಲವೂ ಕೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಬೇಕಾದರೆ ಆಕಾಶದ ತನ್ಮಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಚಲನ ಆರಂಭವಾಗಬೇಕು. ಶಬ್ದವೇ ಆ ಚಲನವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಸೃಷ್ಟಿಯ ಆದಿಶಬ್ದವೇ 'ಓಂ'ಕಾರ.

'ಓಂ'ಕಾರದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾದದ್ದು ಹೇಗೆ? ಅದರ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವೇನು? ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯೋಣ.

ಒಮ್ಮೆ ಪ್ರಜಾಪತಿಯೂ ಆದ ಬ್ರಹ್ಮನು ತಾನೇ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ಎಲ್ಲ ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಅದರ ಸಾರವನ್ನೂ ಕಂಡುಹಿಡಿಯಲು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದನು. ಲೋಕಗಳು ಎಂದರೆ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲ ವಸ್ತುಗಳೂ ಆಗಿರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ವಾಗ್ರೂಪವಾದ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಿದನು. ಏಕೆಂದರೆ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲ ನಾಮಗಳಿಗೆ ಅಧೀನವಾಗಿವೆ. ಆಗ ಎಲ್ಲ ವಾಕ್ಕುಗಳ ಸಾರವಾಗಿ ವೇದಗಳು ಅವನಿಗೆ ದೊರಕಿದವು. ವೇದಗಳೆಂಬವು ನಿಜವಾಗಿ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಮಾಡಿದ ಸೃಷ್ಟಿಗಳಲ್ಲ. ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಮುಂಚೆಯೇ ಅವು ಪರಮಾತ್ಮಸ್ವರೂಪವಾಗಿ ಅವನಲ್ಲೇ ಇದ್ದುಕೊಂಡಿದ್ದವು. ಭಗವಂತನೇ ಪ್ರಜಾಪತಿಗೂ ವೇದಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ, ವೇದಗಳನ್ನು ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ತಾನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿದ್ದಂತೆ ಹೇಗೆ ಇದ್ದವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಅವುಗಳನ್ನು ವಾಕ್ಕಿನ ಸಾರವೆಂದು ಗ್ರಹಿಸಿದನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ. ಹೀಗೆ ವೇದಗಳು ಲೋಕಗಳ ಸಾರವೆಂದು ತಿಳಿದಾಗ ಪುನಃ ವೇದಗಳ ಸಾರವೇನಿರಬಹುದು? ಎಂದು ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಿದನು. ಆಗ ಅವನಿಗೆ भूः, भूवः सुवः ಎಂಬ ವ್ಯಾಹೃತಿಗಳು ಸಾರಭೂತವಾಗಿ ದೊರಕಿದವು.

प्रजापतिलौकानभ्यतपत् तेभ्यो अभितप्तेभ्यः
त्रयी विद्या सम्प्रस्रवत् ताम् अभ्यतपत् तस्या :
अभितप्राथाः एतान्यक्षराणि सम्प्रास्रवन्त भूर्भुवः" वरिति

ऊँभूः ऊँभुवः ऊँसुवः ऊँमहः ऊँजनः ऊँतपः ऊँसत्यं – ಇವು ಸಪ್ತವ್ಯಾಹೃತಿಗಳು. ॥ भूः भुवः सुवः ॥ – ಈ ಮೂರನ್ನೂ ಮಹಾವ್ಯಾಹೃತಿಗಳೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

'तिस्रो महाव्याहृतयोऽव्यया :'
(ಅಗ್ನಿಪುರಾಣ, ಅ–215, ಶ್ಲೋಕ–3)

> “भूर्भुवः सुवरिति एतातिस्रो व्याहृतयः ॥
> (ತೈತ್ತಿರೀಯ ಉಪನಿಷತ್, ವಲ್ಲಿ–1 ಅ.ವಾ.–5)

ಮೇಲಿನ ಭೂರಾದಿ ಏಳು ವ್ಯಾಹೃತಿಗಳೂ ಏಳು ಲೋಕಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಏಳು ವ್ಯಾಹೃತಿಗಳಿಗೆ ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ, ಜಮದಗ್ನಿ, ಭಾರಧ್ವಾಜ, ಗೌತಮ, ಅತ್ರಿ, ವಸಿಷ್ಠ, ಕಶ್ಯಪ ಋಷಿಗಳು ಪ್ರತೀಕ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ.

> विश्वामित्रो जमदग्निर्भारद्वाजोऽथ गौतमः ।
> ऋषिरत्रिर्वसिष्ठह्च काश्यपश्च यथाक्रामम् ॥
> (ಅಗ್ನಿಪುರಾಣ, ಅ–215, ಶ್ಲೋಕ–37)

‘ವ್ಯಾಹೃತಿ’, ವಿ + ಆಙ್ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕವಾದ ಹೃ-ಹರಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಶಬ್ದ. ಹಾಗೆಂದರೆ, ಹೇಳು, ನುಡಿ, ಮಾತನಾಡು ಎಂದರ್ಥ. ಎಂದರೆ, ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸಾರ ರೂಪವಾಗಿ ಹಿಂಡಿ ತೆಗೆದ ರಸ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. “ಓಂ ಭೂರ್ಭುವಃಸುವಃ” ಎಂಬ ವ್ಯಾಹೃತಿಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಯೇ ಋಷಿಗಳು ಗಾಯತ್ರೀ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಜಪಿಸಿದರು. ಅದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಭಾವಿಸುತ್ತಾ ತ್ರಿಲೋಕಗಳಷ್ಟು ಬೆಳೆದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವರಾಗಿ, ಅವರು ತಮ್ಮ ಹವನ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ನಡೆಸಿದರು. ಅದು ಅವರ ಆತ್ಮವಿಕಾಸದ ಕುರುಹಾಗಿದ್ದಿತು. ಋಗ್ವೇದದ ಸಾರವಾಗಿ ಭೂ: ಎಂಬುದೂ, ಯಜುರ್ವೇದದ ಸಾರವಾಗಿ भुवः ಎಂಬುದೂ, ಸಾಮಾಥರ್ವಣ ವೇದಗಳ ಸಾರವಾಗಿ ಸುವಃ– ಎಂಬುದೂ ದೊರೆತಿವೆ. ಹೀಗೆ ಇಡಿಯ ವೇದಗಳೆಲ್ಲವೂ ಈ ಮೂರು ವ್ಯಾಹೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾಗಿವೆ – ಎಂದು ಪ್ರಜಾಪತಿಗೆ ಗೊತ್ತಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ, ವೈದಿಕ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಣೆ, ಎಂದರೆ ಯಾವುದೇ ಮಂತ್ರದ ಪ್ರಾರಂಭ, ದೇವತೆಯ ಆವಾಹನೆ, ಸ್ಥಾಪನೆ, ಆಹುತಿಪ್ರದಾನ ಎಂದರೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಗಣಪತಿ ಪುರಸ್ಸರ ಆದಿತ್ಯಾದಿ ನವಗ್ರಹಾದಿ ಇತರೇ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಹುತಿಪ್ರದಾನ, ದೇವತಾಜ್ಞಾನ – ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಏನಾದರೂ ನ್ಯೂನಾತಿರೇಕಗಳಿದ್ದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಲೋಸುಗ ‘भूस्वाहा, भुवःस्वाहा, सुवःस्वाहा, भूर्भुवस्सुवस्स्वाहा’ ಎಂಬ ವ್ಯಾಹೃತಿಯ ಹೋಮಗಳನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಾರೆ. ಹೇಗೆ ಒಂದು ಪಾತ್ರೆಯು ತೂತು ಬಿದ್ದಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ಸೀಸದಿಂದ ಬೆಸೆಯುವರೋ ಹಾಗೆಯೇ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒದಗಬಹುದಾದ ರಂಧ್ರ (ತಪ್ಪು)ಗಳಿಗೆ ಬೆಸುಗೆಯಾಗಿ ಈ ವ್ಯಾಹೃತಿ ಜಪ ಹೋಮಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ, ಕರ್ಮವು ಸಾಂಗವಾಗಿ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗುವುದೆಂದೇ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಹೇಳಿಕೆಯಿದೆ (ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಪ್ರಕಾಶ, ನವೆಂಬರ್ 1982). ಅನಂತರ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಮತ್ತೆ ಭೂ:, भुवः सुवः – ಎಂಬ ಈ ವ್ಯಾಹೃತಿಗಳ ಸಾರವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದನು. ಆಗ ‘ಓಂ’ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರವು ಇವುಗಳ ಅಂದರೆ ಭೂ:, भुवः सुवः – ಎಂಬ ವ್ಯಾಹೃತಿಗಳು ಸಾರವಾಗಿ ಲಭ್ಯವಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಇಡಿಯ ವಾಕ್ ಪ್ರಪಂಚದ ಸಾರವೇ ‘ಓಂ’ಕಾರವು ಎಂದು ಅವನಿಗೆ ಗೊತ್ತಾಯಿತು. ‘ಓಂ’ ಎಂಬುದೇ ಎಲ್ಲಾ ವಾಕ್ಕುಗಳ ಸಾರವೆಂಬುದು ಹೇಗೆ? ಎಂಬುದನ್ನು ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉದಾಹರಣೆಯಿಂದ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಒಂದು ಅರಳಿ ಎಲೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಿರಿ. ಅದರ ‘ಮಧ್ಯ’ದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಪ್ಪನಾದ ನಾರು ಬುಡದಿಂದ ತುದಿಯವರೆಗೂ ಹಾದುಹೋಗಿರುತ್ತದೆ. ಬುಡದಲ್ಲಿ ದಪ್ಪನಾಗಿದ್ದು ಮುಂದೆ ಅವಯವಗಳು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗೂ ಚೆದುರಿದಂತೆಲ್ಲ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ. ಆ ನಾರಿನ ಅವಯವಗಳೇ ಇಡಿಯ ಎಲೆಯನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತವೆ. ನಾರನ್ನು ತೆಗೆದರೆ ಎಲೆಗೆ ಹೇಗೆ ಅಸ್ತಿತ್ವವೇ ಇರದೋ ಹಾಗೆಯೇ ಈ ‘ಓಂ’ಕಾರವು ಜಗತ್ತಿನ ಎಲ್ಲಾ ವಾಕ್ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು.

> तान्यभ्यतपत् तेभ्योऽभितप्तेभ्यः ओंकारः
> संप्रास्रबत् तद्यथा शंकुना सर्वाणि पर्णानि
> संतृण्णनि एवमोङ्कारेण सर्वावाक् सन्तृण्णा
> ओंकार एवेदगं सर्वं ओंकार एवेदं सर्वम् ॥
> (ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಉಪನಿಷತ್, 2ನೇ ಅಧ್ಯಾಯ, 23ನೇ ಮಂತ್ರ)

स्वरो नाम अच् सचात्रप्रणवरूपः सामान्य शब्दस्य विशेषे पर्यवसानात्; यो वेदादौ स्वरः प्रोक्तो वेदान्ते च प्रतिष्ठितः ।’ ಸ್ವರ ಎಂದರೆ ಅಕಾರಾದಿ ಸ್ವರಗಳು. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವರ ಎಂಬುದು ಪ್ರಣವವನ್ನೇ ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ‘ಸ್ವರ’ ಎಂದರೆ ಓಂಕಾರವು. ಸಾಮಾನ್ಯ ಶಬ್ದವು ವಿಶೇಷಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವಸಾನ ಹೊಂದುವುದು ಎಂಬ ನಿಯಮವಿರುವುದು. ಓಂಕಾರವು ಅಕಾರ, ಉಕಾರ, ಮಕಾರಗಳಿಂದ ಒಂದುಗೂಡಿರುವ ಕಾರಣ ಸ್ವರವ್ಯಂಜನ ಸಮುದಾಯವಾಗಿರುವುದು; ಕೇವಲ ಸ್ವರವಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಒಂದೊಂದು ಸ್ವರಕ್ಕೆ ಒಂದೊಂದು ಮಾತ್ರೆಯಂತೆ ‘ಅ’ಕಾರ ‘ಉ’ಕಾರಗಳಿಗೆ ಎರಡು ಮಾತ್ರೆಗಳು, ವ್ಯಂಜನವಾದ ‘ಮ’ಕಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಧ ಮಾತ್ರೆ ಹೀಗೆ ಸೇರಿ ಸ್ವರಾಂಶವೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದರಿಂದ ‘ಓಂ’ಕಾರವು ಸ್ವರವೆಂದೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು. ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಸ್ವರದ (ಪ್ರಣವ)ದ ಅವಯವ ಸ್ವರೂಪನಾದ್ದರಿಂದ, ಸ್ವರಮಯವೆನ್ನಲ್ಪಡುವನು.

यद्यापि प्रणवो मकारेण सहैव स्वख्यञ्जनमुदायश्च
न स्वरः तथापि स्वरस्य द्वेमात्रे व्यञ्जनस्य
अर्धमात्रेति स्वरांशस्य भूयस्त्वात्स्वरत्वेनव्यपदेशः ।
स्वरस्यावयवः स्वरमयः ॥
(ನೀಲಕಂಠದೀಕ್ಷಿತ ರಚಿತ ಶಿವತತ್ತ್ವ ರಹಸ್ಯ, ಪ್ರಥಮಾವೃತ್ತಿ – 1959).

ಪ್ರಣವದಲ್ಲಿ ಅಕಾರ, ಉಕಾರ, ಮಕರಾರ್ಧ ಮಾತ್ರೆ, ಮಕಾರೋತ್ತರಾರ್ಧ ಮಾತ್ರೆ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ಅವಯವಗಳಿವೆ. ಮಕಾರದ ಅನಂತರದಲ್ಲಿರುವ ಅರ್ಧ ಮಾತ್ರೆಗೆ ‘ನಾದ’ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಈ ನಾದವೇ ಸ, ರಿ, ಗ, ಮ, ಪ, ದ, ನಿ ಎಂಬ ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳನ್ನೂ ವಿಸ್ತಾರಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ, ಅಘೋರ, ತತ್ಪುರುಷ, ಈಶಾನ, ನಿರಂಗಗಳೆಂಬ ಸಪ್ತಮುಖಗಳಿಂದ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಷಡ್ಜ, ರಿಷಭ, ಗಾಂಧಾರ, ಮಧ್ಯಮ, ಪಂಚಮ, ದೈವತ, ನಿಷಾದಗಳೆಂಬ ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳು ಹುಟ್ಟಿ, ಆ ಗಾನಪ್ರಣವದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ; ಅಂದರೆ, ಆ ಗಾನವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋದರೆ ಪ್ರಣವ ಮೂಲವಾದ ಪರಂಜ್ಯೋತಿಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತದೆ.

ಓಂಕಾರವೂ, ನಾದವೂ, ಸಗುಣ ನಿರ್ಗುಣ ಸ್ವರೂಪಗಳು, ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಸಹ ‘ಓಂ’ಕಾರದ ಯಥಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನವೂ ಅದರ ಶುಭಫಲಜ್ಞಾನವೂ ಆಗದೇ ಇದ್ದದ್ದರಿಂದ ‘ओं’ ಮತ್ತು ‘अथ’ ಎಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನ ಕಂಠವನ್ನು ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಹೊರಟವು.

“ओंकाश्चाथ शब्दश्च द्वाविमौब्रह्मणः पुरा ।
कण्ठंभित्वा विनिर्यातौ तस्मान्माङ्गलिकावुभौ ॥

ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳು ಮಂಗಳಕರಗಳಾಗಿರುವುವು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

‘ವ್ಯಾಹೃತಿ’ಗಳ ವಿವರಣೆಯೇ ಗಾಯತ್ರಿಯು ಮತ್ತು ಆಕೆಯ ಮತ್ತೊಂದು ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಲಲಿತಾಂಬೆಯ ಕೈಗಳ ಮತ್ತು ಬೆರಳುಗಳ ಉಗುರುಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಮುಂತಾದ ದಶಾವತಾರಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಯ್ತೆಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ. (ಲಲಿತಾಸಹಸ್ರನಾಮ – 80ನೇ ನಾಮ). ಗಾಯತ್ರಿಮಾತೆಯನ್ನು ಸಂಸ್ಮರಿಸುವುದರಿಂದ ದಶಾವತಾರಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಂತೆಯೇ ಸರಿ.

ಋಗ್ವೇದದ ಮೂರನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ, ಯಜುರ್ವೇದದ 36ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲೂ ಗಾಯತ್ರಿಯ ಉಲ್ಲೇಖನಗಳಿವೆ.

ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ:

गायत्री वा इदं सर्वं भूतं थदिदं किञ्चवावै गायत्री ।
वाग्वा इदं सर्वं भूतं गायत्री त्रायते च ॥

ಇದೆಲ್ಲವೂ ಸಮಸ್ತ ಭೂತವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಗಾಯತ್ರಿಯೇ ಆಗಿದೆ ಮತ್ತು ಆ ಭೂತವನ್ನು ಆಕೆಯೇ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾಳೆ.

ಗಾಯತ್ರೀಸಹಿತವಾದ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆಯನ್ನು ಎಲ್ಲ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೂ ವಿಧಿಸುತ್ತವೆ. 'सन्ध्याविहीतः 'सर्वकर्मस्वनर्हः' ಎಂದರೆ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆಯನ್ನು ಮಾಡದವನು ಯಾವ ಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ವೇದವು "आहरहः सन्ध्यामुपासीत" ಎಂದು ಘೋಷಿಸಿದೆ. ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ಸಂಧ್ಯೆಯನ್ನು ಉಪಾಸಿಸಬೇಕು.

ಒಂದು ಸಲ ರಾಕ್ಷಸರು ಉಗ್ರ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸಿ, ಪ್ರಜಾಪತಿಯಿಂದ ಸೂರ್ಯನೊಂದಿಗೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿ, ಅವಕಾಶವೆಂಬ ವರವನ್ನು ಪಡೆದರು. ನಂತರ ಆ ಅಸುರರು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಅಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಲು, ಸೂರ್ಯನು ಹೆದರಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಬಳಿ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಮೊರೆಹೋದನು. ಅವನು ಎಂದರೆ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನ ಭೀತಿಗೆ ಕಂಡ ಪರಿಹಾರ, ಋತವೂ, ಬ್ರಹ್ಮವೂ, ಓಂಕಾರವೂ ಗಾಯತ್ರಿಯೂ – ಇವೇ ಅವನಿಗೆ ಗೋಚರವಾದ ಪ್ರತೀಕಗಳು. ಆದ್ದರಿಂದ ದ್ವಿಜರು ಅಹೋರಾತ್ರಿಯ ಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಧ್ಯೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಛಾಂದೋಗ್ಯಶ್ರುತಿ).

ಸೂರ್ಯನು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲಿರುವ ನೀರನ್ನು ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಎಂಟು ತಿಂಗಳ ಕಾಲ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ತನ್ನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅದನ್ನು ಉಳಿದ ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳ ಕಾಲ ಭೂಮಿಗೆ ಮಳೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಒದಗಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇದನ್ನು 'ರೌದ್ರ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಅವನು ಮಾಡದೆ ಇದ್ದರೆ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮಳೆಯೇ ಇಲ್ಲದೆ ಪ್ರಾಣಿವರ್ಗವೆಲ್ಲ ಸಂಪೂರ್ಣ ನಾಶವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಏಕೆಂದರೆ ನೀರಿಗೆ ತಾನಾಗಿಯೇ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರುವ ಶಕ್ತಿ ಇಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯನ ಶಕ್ತಿಯೇ ಸಹಾಯ.

ತೊಟ್ಟಿಲಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದ ಮಗು ತಾಯಿಯ ಕಂಕುಳನ್ನು ತಾಯಿಯು ಕೈ ನೀಡಿ ಕೃಪೆ ಮಾಡಿದರೆ, ಎದ್ದು ಸೇರಲು ಸಾಧ್ಯ, ತಾನಾಗಿಯೇ ಇಲ್ಲ. ಹಾಗೆಯೇ ಜೀವನಿಗೂ ತಾನಾಗಿಯೇ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಒಡಗೂಡಿಸುವ ಆ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೇ ಮಂತ್ರ, ಮಂತ್ರಶಕ್ತಿ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅಂತಹ ಋಷಿಯ ಅಂತಃಸ್ಫುರಣೆಗೆ ಗೋಚರನಾದ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಆರಂಭದಲ್ಲೇ ತಿಳಿಸಿದಂತೆ ಗಾಯತ್ರಿಮಂತ್ರವು ಹೀಗಿದೆ:

ऊँ भूर्भुवस्सुवः तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गोदेवस्य धीमहि धियो यो नः प्रचोदयात् । ಅಂದರೆ, ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ, ಸ್ಥಿತಿ, ಲಯಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನಾದ ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕನೂ, ಸರ್ವಪ್ರಕಾಶನೂ ಆದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಧ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ. ಆ ತೇಜಸ್ಸು ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಗಳನ್ನು ಪ್ರೇರೇಪಿಸಲಿ, ಎಂದು. ಅಗ್ನಿಪುರಾಣವೂ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾದ 'ಓಂ'ಕಾರಪೂರ್ವಕವಾದ ಸಂಧ್ಯೆ ಮತ್ತು ಗಾಯತ್ರಿಯ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನೇ ವಿಧಿಸಿದೆ.

"कुर्यात् मैत्रो ब्राह्मण उच्चते, ಸಂಧ್ಯೆಗೆ ಮುಖ್ಯಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆ ಸೂರ್ಯ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಮಿತ್ರೋಪಾಸನೆ ಅತಿ ಮುಖ್ಯ.

ಅಗ್ನಿಪುರಾಣವು, ओंकारं यो विजानाति सयोगी सहरिः पुमान् ।
ओंकारमश्य स्येन्तस्मान्मन्त्रसारं तु सर्वदम् ॥ [सन्ध्याविधिः]
(ಅ–215, ಶ್ಲೋಕ–1)

'ಓಂ'ಕಾರವನ್ನು ತಿಳಿದವನೆ ಹರಿಯು ಅಥವಾ ಯೋಗಿಯು. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಂತ್ರಸಾರವಾದ 'ಓಂ'ಕಾರವನ್ನು ಅಭ್ಯಸಿಸಬೇಕು.

ओंकार पूर्विकातिस्रो महाब्याहृतयोऽव्यमाः ।
त्रिपदा चैव गायत्री विज्ञेयंब्रह्मणो मुरवम् ॥
[सन्ध्याविधि :, (ಅ–215, ಶ್ಲೋಕ–3)

भूः ಇವೇ ಮುಂತಾದ ವ್ಯಾಹೃತಿಗಳು ಓಂಕಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮತ್ತು ಗಾಯತ್ರಿಯ ಮಂತ್ರವು ಬ್ರಹ್ಮನ ಮುಖವೆಂದೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು, ಏಕೆಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಪಡೆಯುವ ದ್ವಾರವದು. त्रिपदा ಎಂದರೆ ಋಗ್ವೇದ, ಯಜುರ್ವೇದ, ಸಾಮವೇದ.

विश्वामित्रो ऋषिश्च्छन्दो गायत्रं सविता तथा देवतोपनये जप्ये
विनियुगे हुते तथा ॥ (ಅ.ಪು.ಸಂ.ವಿ, ಶ್ಲೋಕ–15)

ಗಾಯತ್ರಿ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದವರು ಅಥವಾ ಮೊದಲು ಹಾಡಿದವರು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಋಷಿಗಳು. ಇದಕ್ಕೆ ಗಾಯತ್ರಿಯೇ ಛಂದಸ್ಸು. ದೇವತೆಗಳನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಲು ಜಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಭಿಘಾರ (ತುಪ್ಪ)ವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವಾಗ ವಿನಿಯೋಗವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು.

अग्निर्वायूरवि........ आस्यमनुक्रमात्
(ಅ.ಪು. सं.वि. ಅ–215, ಶ್ಲೋಕ 38–39)

ಅಗ್ನಿ, ವಾಯು ಮುಂತಾದ ದೇವತೆಗಳು ಗಾಯತ್ರಿ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪುನರುಚ್ಚಿಸುವವನ ಪಾಪಗಳನ್ನು ದೂರ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

पतिः श्यामश्वकपिलो..... पापहराहुतैषा सर्वकामदा
(ಅ.ಪು. सं.वि. ಅ–215, ಶ್ಲೋಕ 22–24)

ಹಳದಿ, ನೀಲಿ, ಧೂಮ್ರ (ಕಪಿಲ), ಮರಕತವರ್ಣ, ಅಗ್ನಿಸದೃಶ, ಬಂಗಾರ ಇವೇ ಮುಂತಾದ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ಆ ಗಾಯತ್ರಿಯನ್ನು ಜಪಿಸಬೇಕು.

योऽधीतेऽहन्यहन्येवातांस्त्रीणिवर्णान्यतन्द्रितः ।
सब्रह्मपरमश्चेति वायुभूतः स्वमूर्तिमान् ॥
(ಅ.ಪು. ಅ–215, ಶ್ಲೋಕ 4)

ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ಪ್ರಣವವನ್ನು ಒಂದು ವರ್ಷ ಕಾಲ ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ಉಚ್ಚರಿಸುವವನು, ತನ್ನ ನಶ್ವರ ದೇಹವನ್ನು ಕೊಡವಿಹಾಕಿ ವಾಯುವಿರುವ ಆಕಾಶಮೂರ್ತಿಯೇ ಆಗಿಬಿಡುವನು. ಅದು ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಆವಿರ್ಭಾವವೇ.

एकाक्षरं परब्रह्म प्राणायामः परं तपः ।
सवित्र्यास्तु परं नास्ति मौनात्सत्यं विशिष्यते ॥

ಏಕಾಕ್ಷರವಾದ 'ಓಂ'ಕಾರವೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮವು. ಪ್ರಾಣಾಯಾಮವು ಶ್ರೇಷ್ಠತಮವಾದ ತಪಸ್ಸು. ಗಾಯತ್ರಿಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠತರವಾದ ಮಂತ್ರ ಮತ್ತೊಂದಿಲ್ಲ. **प्रणवस्य.....आपओं** ಇದು ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ ಮಂತ್ರ. ಪ್ರಾಣಾಯಾಮವೆಂದರೆ, **प्रश्वासयोर्गतिविच्छेदः** ಎಂದರೆ, ಶ್ವಾಸವನ್ನು ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಕ್ರಿಯೆಗೆ ಪೂರಕವೆಂದೂ, ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಕುಂಭಕ'ವೆಂದೂ, ಹೊರಗೆ ಬಿಡುವುದಕ್ಕೆ ರೇಚಕವೆಂದೂ ಹೆಸರು. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ಕನಿಷ್ಠ, ಅನಾಮಿಕ, ಅಂಗುಷ್ಠ ಬೆರಳುಗಳಿಂದ, ಗೃಹಸ್ಥರು ಐದೂ ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ನಾಸಾಗ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿಯಬೇಕು. ಪ್ರಾಣಾಯಾಮವು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ವೈಜ್ಞಾನಿಕವೂ ಹೌದು. ಮನಸ್ಸು, ಪ್ರಾಣ, ವೀರ್ಯ ಎಂಬುದೆಲ್ಲ ಒಂದೇ ವಸ್ತು. ಪ್ರಾಣವನ್ನು ವಶಮಾಡಿಕೊಂಡರೆ ಮನಸ್ಸು ತಾನೇ ವಶಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. ವೀರ್ಯವೂ ಸ್ಥಿರವಾಗುವುದು.
ಪ್ರಾಣಾಯಾಮದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಅಂಶಗಳಿವೆ. ಪ್ರಣವ, ವ್ಯಾಹೃತಿ, ಗಾಯತ್ರೀ, ಗಾಯತ್ರೀ ಶಿರಸ್ಸು ಎಂದು. (1) ಓಂ ಎಂಬ ಪ್ರಣವ (2) ಸಪ್ತ ವ್ಯಾಹೃತಿಗಳೆಂಬ ರ್ಷ್ಟ ರ್ಜ್ಞೈ, ಥ್ಜ್ಞೈ ಡೆಫ್ಯ, ಜೆಟ್ಟೈ, ೨ೆಟ್ಟೈ ಥುಡ್ತೊ ಎಂಬಿವು. (3) ತತ್ಸವಿತುರ್ವರೇಣ್ಯಂ ಭರ್ಗೋದೇವಸ್ಯಧೀಮಹಿ ಧಿಯೋಯೋನಃ ಪ್ರಚೋದಯಾತ್ – ಎಂಬ ಗಾಯತ್ರೀ ಮತ್ತು (4) ಗಾಯತ್ರಿ ಶಿರಸ್ಸೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಓಮಾಪೋಜ್ಯೋತಿರಸೋಽಮೃತಂ ಬ್ರಹ್ಮ, ಭೂರ್ಭುವಸ್ಸುವರೋಮ್ ಎಂಬುದು. ಪ್ರಾಣಾಯಾಮದಿಂದ ದೇಹ ಶುದ್ಧವಾಗಿ, ಮನೋವಾಕ್ಕಾಯಗಳಿಂದ ರಾತ್ರಿ ಮಾಡಿದ ಪಾಪವು ಬೆಳಗಿನ ಪ್ರಾಣಾಯಾಮದಿಂದಲೂ, ಹಗಲು ಮಾಡಿದ ಪಾಪವು ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಮತ್ತು ಸಾಯಂಕಾಲದ ಪ್ರಾಣಾಯಾಮಗಳಿಂದಲೂ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದೆಂಬುದೇ ಮುಖ್ಯವಾದ್ದು.

न गायत्र्याः परं जाप्यं न व्याहतिसमं हुतम्
(ಅ.ಪು. ಅ–215, ಶ್ಲೋಕ 8)

गायत्र्याः पादमप्यार्धमृगर्धमृचमेव वा ॥
ब्रह्म हत्या सुरापानं सुवर्णस्तेयमेव च ।
गुरुदारागमचैव जाप्येनैव पुनाति सा ॥
(ಅ.ಪು. ಅ–215, ಶ್ಲೋಕ 8–9)

ಗಾಯತ್ರಿ ಮಂತ್ರಕ್ಕಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ್ದು ಮತ್ತೊಂದಿಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ ಕೇವಲ ಜಪದಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆ, ಸುರಾಪಾನ, ಸುವರ್ಣದ ಕಳವು, ಗುರುಪತ್ನಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವಿಕೆಯೆಂಬ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಶುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಾಳೆ, ಆ ಗಾಯತ್ರಿಯು.

> ओंकारं पूर्वमुच्चार्य भूर्भुवस्स्वस्तयैव च ।
> गायत्री प्रणवश्चान्ते जपे चैवमुदाहृतम् ॥
> (ಅ.ಪು. ಅ–215, ಶ್ಲೋಕ 14)

'ಓಂ'ಕಾರವನ್ನು ಮೊದಲು ಉಚ್ಚರಿಸಿ ಭೂಃ ಮುಂತಾದ ವ್ಯಾಹೃತಿಗಳನ್ನು, ನಂತರ ಗಾಯತ್ರಿಯ ಜಪದ ನಂತರ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಣವವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಬೇಕು; ಏಕೆಂದರೆ,

> सर्वमन्त्रप्रयोगेषु प्रणवः प्रथमः स्मृतः ।
> तेनसम्परिपूर्णं यत्तत्पूर्णं कर्म नेतरत् ॥
> (ಅ.ಪು. ಅ–215, ಶ್ಲೋಕ 2)

ಎಲ್ಲ ಮಂತ್ರಗಳು ಪ್ರಣವದಿಂದಲೇ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ, ಅದರಲ್ಲೇ ಕೊನೆಯಾಗುವುದು, ಎಲ್ಲ ಕರ್ಮಗಳೂ ಸಕಾರಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಪೂರ್ಣವಾಗುವುದು, ಉಳಿದ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವು ಅಲ್ಲ, ಅಂದರೆ ಭರಧ್ವಾಜಾಸ್ಮೃತಿರತ್ನಾಕರದಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರೀ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅನ್ಯ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಜಪಿಸಿದರೆ ಉಪಾಸಕರು ಪಾಪವನ್ನು ಹೊಂದುವರು. ಆ ಮಂತ್ರಗಳು ಗಾರ್ದಭ ಸ್ವರಗಳೇ ಆಗುವುವು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

> वेदाम्बिकां परित्यज्यगायत्रीं येद्विजाधमाः ।
> पठन्ति वेदान्स्ते पापा भबेयुः गर्दभा स्वरा : ॥
> ಆದ್ದರಿಂದ, ಗಾಯತ್ರಿಯನ್ನು,
> अभीष्टदा कोटिजप्ता देवत्वं राजतामियत्
> (ಅ.ಪು, ಅ–215, ಶ್ಲೋಕ–14)

ಕೋಟಿ ಸಲ ಜಪಿಸುವವನು ಈ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ರಾಜತ್ವವನ್ನು, ಮುಂದಿನ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ದೇವತ್ವವನ್ನು ಪಡೆಯುವನು.

ಉಲ್ಲೇಖಿನ ಗ್ರಂಥಗಳು

1) ಆರ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ – ಸೆಪ್ಟೆಂಬರ್ 1980, ಡಿಸೆಂಬರ್ 1980, ಫೆಬ್ರವರಿ 1981

2) ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆ ಎಂದರೇನು? (ಉಪನಯನ ಸಂಘ, ಲಕ್ಕಸಂದ್ರ, ಬೆಂಗಳೂರು, ಫೆಬ್ರವರಿ–1979)

3) ಯೋಗಕ್ಷೇಮ – ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ತ್ರೈಮಾಸಿಕ ಪತ್ರಿಕೆ, ಡಿಸೆಂಬರ್–1996

4) ಯಜುರ್ವೇದ ಸಂಧ್ಯಾಮಂತ್ರ (ವೇದಧರ್ಮ ಪರಿಪಾಲನಾ ಸಭಾ, ಪ್ರಥಮ ಮುದ್ರಣ–ವಿಶ್ವಾವಸು)

5) ಈಶೋಪನಿಷತ್ತು (ರಾಮಕೃಷ್ಣ ಮಠ, ಬೆಂಗಳೂರು)

6) ಕಠೋಪನಿಷತ್ತು, (ರಾಮಕೃಷ್ಣ ಮಠ, ಬೆಂಗಳೂರು)

7) ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತು, (ರಾಮಕೃಷ್ಣ ಮಠ, ಬೆಂಗಳೂರು)

8) ತೈತ್ತಿರೀಯ ಉಪನಿಷತ್ತು, (ರಾಮಕೃಷ್ಣ ಮಠ, ಬೆಂಗಳೂರು)

9) ಶಿವತತ್ತ್ವ ರಹಸ್ಯ (ನೀಲಕಂಠ ದೀಕ್ಷಿತ್ ರಚಿತ, ಪ್ರಥಮ ಆವೃತ್ತಿ–1959)

10) ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಪ್ರಕಾಶ (ಅಕ್ಟೋಬರ್ 1982, ನವೆಂಬರ್ 1982)

11) ಗೀತಾ ಭಾವಧಾರೆ (ರಾಮಕೃಷ್ಣ ಮಠ – ಪ್ರಥಮ ಮುದ್ರಣ–1968)

12) ಪ್ರಶ್ನೋಪನಿಷತ್ತು (ರಾಮಕೃಷ್ಣ ಮಠ)

13) ಶ್ವೇತಾಶ್ವತರೋಪನಿಷತ್ತು (ರಾಮಕೃಷ್ಣ ಮಠ)

14) ಸರ್ವಮೂಲ ಗ್ರಂಥಗಳು (ಶ್ರೀಮತ್ತೈತರೋಪನಿಷಧ್ಭಾಷ್ಯ – ಆನಂದತೀರ್ಥ ವಿರಚಿತ, ರಾಮಕೃಷ್ಣ ಮಠ)

15) ಅಗ್ನಿ ಪುರಾಣಮ್(ರಾಮಕೃಷ್ಣ ಮಠ)

16) ಶ್ರೀಮಹಾನ್ಯಾಸಾದಿಮಂತ್ರಾಃ (ರಾಮಕೃಷ್ಣ ಮಠ–1980, 1985)

❑

ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಗೀತೆಗಳು

—ವಿದ್ವಾನ್ ಎಂ. ಶಂಕರಭಟ್ಟ

ಗೀತಾ ಎಂಬ ಪದವು ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ವ್ಯಾಸರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಗೀತೆಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಅಮೂಲ್ಯ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತವೆ.

ಭಾಗವತ ಮಹಾಪುರಾಣವು ಕ್ಲಿಷ್ಟಕರ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೆ, ಗಂಭೀರ ವಿಷಯಗಳಿಗೆ, ಅರ್ಥಗರ್ಭಿತ ಶ್ಲೋಕಗಳೊಂದಿಗೆ ಪರಿಹಾರ ಒದಗಿಸುತ್ತದೆ. ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಕೆಲವು ಗೀತೆಗಳ ಸಾರ ಈ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ನೀಡಲಾಗಿದೆ.

ಭಾರತದ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಸಾಹಿತ್ಯಪರಂಪರೆ ಎಂಬುದು ಅದ್ಭುತ, ತ್ರಿಪಥಗಾಮಿನಿಯ ಪಯಣ. ಹರಿವಿನುದ್ದಕ್ಕೂ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಜ್ಞಾನತೃಷೆಯನ್ನು ಹಿಂಗಿಸುತ್ತಲೇ ಗಮನ, ವೇದಗಳಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ಕಾವ್ಯ ಸಾಹಿತ್ಯಕೃತಿಗಳವರೆಗೂ ಕಣ್ಣಾಡಿಸುವಾಗಲೂ ನಡುವೆ ಏನೋ ಬಿಟ್ಟೆನೆ? ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಇನ್ನೊಮ್ಮೆ ಕಣ್ಣೋಟ ಹೊರಳಿಸಿದಾಗ ಹೊಸ ಹೊಸ ಹೊಳಹುಗಳು. ಅಂತೆಯೇ ಈ ಲೇಖನದ ವಿಷಯವೂ ಜೀವನದುದ್ದಕ್ಕೂ ನಮ್ಮ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಅವಲೋಕಿಸಿದರೂ ನಮಗೆ ಒಂದಿಲ್ಲೊಂದು ಬೆಳಕಿನ ಕಿರಣ ಮುನ್ನಡೆಗೆ ಸಹಕರಿಸುತ್ತದೆ. 'ಗೀತೆ' ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನೇ ಗಮನಿಸೋಣ. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ 'ಗೈ ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ತ' (ಹಾಡಲ್ಪಟ್ಟ) ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿ 'ಗೀತಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಆತ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಶ್ಲೋಕರೂಪವಾದ ಗ್ರಂಥ. ಕೆಲವು ಕೃತಿಗಳು ಗೀತಾ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಕೊನೆಗೊಂಡರೆ ಕೆಲವು 'ಗೀತಂ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಭೂಮಿಗೀತಮ್, ಐಲಗೀತಮ್, ಭ್ರಮರಗೀತಮ್ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಗೀತಾ ಎಂಬ ಪದವು ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ವ್ಯಾಸರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಗೀತೆಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಅಮೂಲ್ಯ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಅವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ವೈವಿಧ್ಯಮಯವಾಗಿ ಆತ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತವೆ. ಕೆಲವು ಶೃತಿಪ್ರಧಾನವಾಗಿ, ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಯುಕ್ತಿ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಅನುಭವಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ವೇದಾಂತದ ಶಿಖರಕ್ಕೆ ನಮ್ಮನ್ನು ಎಳೆಯುತ್ತವೆ.

'ವಿದ್ಯಾವತಾಮ್ ಭಾಗವತೇ ಪರೀಕ್ಷಾ' ಎಂಬಂತೆ, ಭಾಗವತ ಮಹಾಪುರಾಣವು ಕ್ಲಿಷ್ಟಕರ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೆ, ಗಂಭೀರ ವಿಷಯಗಳಿಗೆ, ಅರ್ಥಗರ್ಭಿತ ಶ್ಲೋಕಗಳೊಂದಿಗೆ ಪರಿಹಾರ ಒದಗಿಸುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ಮೊದಲ ಸೂತ್ರ 'ಜನ್ಮಾದ್ಯಸ್ಯಯತಃ'.... ಎಂದು ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಅನೇಕ ಗೀತೆಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾದುದೇ ಉದ್ಧವ ಗೀತೆ.

1. **ಉದ್ಧವಗೀತೆ :** ಭಾಗವತ ಮಹಾಪುರಾಣದಲ್ಲಿ 11ನೇ ಸ್ಕಂಧದ 7ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಿಂದ 9ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದವರೆಗಿನ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಗಿದೆ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಮತ್ತು ಉದ್ಧವರ ಸಂವಾದದೊಂದಿಗೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಪ್ರಾಣಮಿತ್ರನೂ, ತನ್ನಿಂದ ದೂರವಿರಲೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ಉದ್ಧವನಿಗೆ ನೀಡಿದ ಉಪದೇಶವಾಗಿ ಉದ್ಧವಗೀತೆಯೆಂದೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

2. **ಅವಧೂತಗೀತಾ :** ಭಾಗವತ ಮಹಾಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಅತ್ರಿ ಮತ್ತು ಅನುಸೂಯೆಯರಿಗೆ ಜನಿಸಿದ ಮಗ ದತ್ತಾತ್ರೇಯ. ಅವಧೂತನು ಒಬ್ಬ ಪರಿವ್ರಾಜಕ ಯತಿ. ಮನಸ್ಸು ಅವ್ಯಕ್ತ ಸತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೇಂದ್ರೀಕೃತವಾಗಿ ಎಲ್ಲ ದ್ವಂದ್ವಗಳನ್ನೂ ಮೀರಿ ನಿಂತವನು. ದತ್ತಾತ್ರೇಯನೇ ಅವಧೂತನಾಗಿ ಯದುರಾಜನಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಉಪದೇಶವನ್ನೇ 11ನೇ ಸ್ಕಂಧದ 7ರಿಂದ 9ನೇ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಉಪದೇಶ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅವಧೂತ ಉಪಾಖ್ಯಾನವು ಅನುಭವಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಲೌಕಿಕಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧ್ಯುಪಾಶ್ರಿತರಾದ ಗುರುಗಳು ಭೂಮ್ಯಾದಿ ಪಂಚಭೂತಗಳು, ಪಾರಿವಾಳ, ಹೆಬ್ಬಾವು, ಸಮುದ್ರ, ಪತಂಗ, ದುಂಬಿ, ಆನೆ, ಜೇನುಸಂಗ್ರಹಿಸುವವ, ಜಿಂಕೆ, ಮೀನು, ಪಿಂಗಳಾ ಎಂಬ ವೇಶ್ಯೆ, ಕುರರ ಎಂಬ ಹಕ್ಕಿ, ಮಗು, ಕುಮಾರೀ, ಬಾಣವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವ, ಸರ್ಪ, ಜೇಡರಹುಳು – ಈ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ನನ್ನ ಗುರುಗಳು ಎಂದು ಸಕಾರಣವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವುದೇ ಅವಧೂತಗೀತೆಯ ಪ್ರಧಾನ ವಿಷಯ.

8 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ 289 ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಕೃತಿಯಾಗಿದೆ.

3. **ವೇಣುಗೀತೆ** – 21ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ 20 ಶ್ಲೋಕಗಳು. ವೃಂದಾವನದಲ್ಲಿ ಗೋಪಿಕೆಯರು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ವೇಣುಗಾನಕ್ಕೆ ಮನಸೋತು ತಮ್ಮನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿಕೊಂಡುದೇ ಇಲ್ಲಿನ ವಸ್ತು.

4. **ಗೋಪಿಕಾಗೀತಮ್** – ಗೋಪಿಕಾಸ್ತ್ರೀಯರು ಅನನ್ಯಶರಣರಾಗಿ ಅನನ್ಯಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಭಗವಂತನ ವಿರಹಗೀತೆಯನ್ನು ಹಾಡುವುದೇ ಇಲ್ಲಿನ ಕಥಾವಸ್ತು. 31ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ 19 ಶ್ಲೋಕಗಳು.

5. **ಯುಗ್ಮಗೀತಮ್** – ಗೋಪಿಕಾಸ್ತ್ರೀಯರು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ಕೃಷ್ಣನನ್ನೇ ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುವುದು ಇಲ್ಲಿನ ವಸ್ತು. 35ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ 26 ಶ್ಲೋಕಗಳು.

6. **ಭ್ರಮರಗೀತೆ** – ಇದು 47ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ 39 ಶ್ಲೋಕಗಳು. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಭಾಗವತದ ದಶಮಸ್ಕಂದದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಗೀತೆಗಳು.

7. ಭಾಗವತದ 11ನೇ ಸ್ಕಂಧದ 23ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ 62 ಶ್ಲೋಕಗಳು **ಭಿಕ್ಷುಗೀತೆಯೆಂದೂ,**

8. 26ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ 35 ಶ್ಲೋಕಗಳು **ಐಲಗೀತೆಯೆಂದೂ** ಹೆಸರಾಗಿವೆ.

9. **ಶ್ರೀದೇವಿಗೀತಾ** – ಇದು ದೇವೀಭಾಗವತದ ಏಳನೇ ಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿ 32ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಿಂದ 40ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದವರೆಗಿನ ಒಂಬತ್ತು ಅಧ್ಯಾಯಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದೆ; 433 ಶ್ಲೋಕಗಳಿವೆ. ಪರಬ್ರಹ್ಮರೂಪಿಣಿ ಪಾರ್ವತಿಯು ತನ್ನ ತಂದೆಯಾದ ಹಿಮವಂತನಿಗೆ ಮಾಡುವ ಜ್ಞಾನಬೋಧೆಯೇ ಈ ದೇವೀಗೀತೆ. ಮೊದಲ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ದೇವಿಯ ವ್ಯಷ್ಟಿ ಸಮಷ್ಟಿ ರೂಪಗಳ ವರ್ಣನೆ, ದೇವಿಯ ವಿರಾಟ್‌ರೂಪದ ದರ್ಶನಗಳೊಂದಿಗೆ ದೇವಕೃತ ತತ್ವವರ್ಣನೆ, ಜ್ಞಾನದ ಮೋಕ್ಷಹೇತುತ್ವವರ್ಣನೆ, ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಿಸಾಧನವರ್ಣನೆ, ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೋಪದೇಶ, ಭಕ್ತಿ ಮಹಿಮೆ, ಶ್ರೀದೇವಿಯ ಮಹೋತ್ಸವಸ್ಥಾನವರ್ಣನೆ, ಪೂಜಾವರ್ಣನೆ, ಇವುಗಳಲ್ಲದೆ ಬಾಹ್ಯಪೂಜಾ ವಿಧಿಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಭಗವತಿಯ ಸ್ವತಃ ಸಿದ್ಧಶಕ್ತಿಯೆ 'ಮಾಯೆ'; ವೇದಾಂತದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಘಟಕಾಶಾದಿಗಳಂತೆ, ಸೂರ್ಯನು ವಸ್ತುಗಳ ಉಚ್ಚನೀಚ ಭಾವವನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸುವಂತೆ ನಾನು ಉಪಾಧಿಭೇದದಿಂದಾಗಿ ಬೇರೆಯೇ ಆಗಿರುವೆನು. 'ತತ್ ತ್ವಮಸಿ', 'ತ್ವಮೇವಾಹಂ' – 'ಅವಿದ್ಯಾ ಜೀವಭೇದಸ್ಯ ಹೇತು:' "ಗುಣಾನಂ ವಾಸನಾಭೇದ:" ಜೀವೇಶ್ವರ ವಿಭಾಗತ್ವ ಕಲ್ಪಿತಾ ಮಾಯಯೈವ ತು' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳೊಂದಿಗೆ ಅದ್ವೈತತತ್ವವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಅದ್ವೈತಾನುಭವಕ್ಕಾಗಿ' ತತ್ವಮಸಿ ಮೊದಲಾದ ಉಪನಿಷದ್ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಧ್ಯಾನಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಬೋಧಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಸತ್ವಯುಕ್ತ ಶುದ್ಧಮನಸ್ಸಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಧ್ಯಾನಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಗಳು ಸಾಧ್ಯ, ವರ್ಣಾಶ್ರಮಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಸತ್ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದ ಮನಸ್ಸು ಶುದ್ಧವಾಗುವುದು, ಸ್ವಾರ್ಥ ಲೋಭ, ಪ್ರತ್ಯಾಶೆಗಳಿಲ್ಲದೆ ಸಮರ್ಪಣಭಾವವಿರಬೇಕು' ಎಂಬ ಉಪದೇಶಗಳೊಂದಿಗೆ ಅಷ್ಟಾಂಗಯೋಗಜ್ಞಾನ, ಕರ್ಮ–ಭಕ್ತಿಯೋಗಗಳು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

10. **ಶ್ರೀ ಗುರುಗೀತಾ** – ಸ್ಕಂದ ಪುರಾಣದ ಉತ್ತರಖಂಡದಲ್ಲಿ 374 ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಉಮಾಮಹೇಶ್ವರಸಂವಾದ ರೂಪದಲ್ಲಿದೆ. ಶಿವನು ಪಾರ್ವತಿಗೆ ಗುರುಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವ ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ವಿಷಯವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಸದ್ಗುರುವಿನ ಪ್ರಸನ್ನತೆಯ ಆತ್ಮಲಾಭಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಸಾಧನ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ

"ನ ಸುಖಂ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರೇಷು ನ ಸುಖಂ ಮಂತ್ರಯಂತ್ರಕೇ:" ।
ಗುರೋ: ಪ್ರಸಾದಾದನ್ಯತ್ರ ಸುಖಂ ನಾಸ್ತಿ ಮಹೀತಲೇ" ॥
ಯಸ್ಯದೇವೇ ಪರಾಭಕ್ತಿ: ಯಥಾ ದೇವೇ ತಥಾಗುರೌ ।
ತಸ್ಯೈತೇ ಕಥಿತಾಹ್ಯರ್ಥಾ: ಪ್ರಕಾಶಂತೇ ಮಹಾತ್ಮನ: ॥

ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಗುರುವಿನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಸಂಸಾರಸಾಗರದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡುವ ಉದ್ಧರಣಮಂತ್ರವಾಗಿಯೂ ಮಹಾಭಯವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಗುರುಮಂತ್ರವು ಶಿವಾನಂದಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ಸಾಧನ; ಸದಾ ದುಂಬಿಯಂತೆಯೇ ಅನುಕರಣ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಚಿಟ್ಟೆಯು

ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ದುಂಬಿಯೇ ಆಗಿಬಿಡುವಂತೆ ಜೀವನು ಪರಮಾತ್ಮ ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಜ್ಞಾನಸೋಪಾನವನ್ನೇರಿ ಕೊನೆಗೆ ಪರಮಾತ್ಮಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದುವನು. ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನಿಗೆ ಆತ್ಮನ ನಿತ್ಯತ್ವವು ಗೋಚರವಾಗುವುದು. ಆಶಾಪಾಶ ವಿಮುಕ್ತನಾಗಿ ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾಗಿ ಸದಾ ಗುರುಸೇವೆ ಧ್ಯಾನಗಳಿಂದ ಗುರುವಿನ ಅನುಗ್ರಹ ಪಡೆದ ಮಾನವನು "ಪ್ರಪಂಚವು ಮಿಥ್ಯೆ, ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪವೆನಿಸುವ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ನಾನು" ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ.

11. **ಯಮಗೀತೆ** – ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದ ತೃತೀಯಾಂಕದ 7ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಮೈತ್ರೇಯರ "ಗುರುಗಳೆ, ಸಕಲಜೀವಿಗಳು ಮರ್ತ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಯಸ್ಸು ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ಯಮನ ವಶಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿ ಕರ್ಮಫಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಯಮನು ಕೊಡುವ ಯಾತನೆಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಲೇಬೇಕಲ್ಲವೆ? ಯಮಬಾಧೆಗೆ ಒಳಗಾಗದಂತಿರಲು ಯಾವ ಕರ್ಮಗಳನ್ನಾಚರಿಸಬೇಕು? ಅದನ್ನು ತಿಳಿಸಿ" ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಪರಾಶರರು ಇದೇ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ನಕುಲನು ಭೀಷ್ಮಪಿತಾಮಹರನ್ನು ಕುರಿತು ಕೇಳಿದ್ದನು. ಅವರು ಕಳಿಂಗ ದೇಶದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಜನ್ಮಾಂತರ ಸ್ಮರಣೆಯುಳ್ಳ ಮುನಿಯು ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಎಲ್ಲವೂ ನಡೆಯುವುದನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದನು. ಭೀಷ್ಮರು ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಮತ್ತೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಲಾಗಿ ಅವನು ಯಮನಿಗೂ ಅವನ ದೂತನಿಗೂ ನಡೆದ ಸಂವಾದದ ಕುರಿತು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ "ಯಮನೂ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಅಧೀನನು. ಅವನೂ ಅವನ ದೂತರೂ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಭಕ್ತರನ್ನು ಮುಟ್ಟುವಂತಿಲ್ಲ. ಅವರು ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವ ಅಗ್ನಿಯಂತೆ ತೇಜಸ್ವಿಗಳು" ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಅದಕ್ಕೆ ದೂತನು "ಶ್ರೀಹರಿಯ ಭಕ್ತರ ಸ್ವರೂಪವೇನು ಅದನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡು" ಎಂದು ಕೇಳಿದನು. ಅದಕ್ಕೆ ಯಮನು 15 ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಹರಿಭಕ್ತರ ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ. 7ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ 20ರಿಂದ 34ನೇ ಶ್ಲೋಕವು ಯಮಗೀತವೆಂದು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

12. **ಶಿವಗೀತಾ** – ಪದ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ 16 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ 784 ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಗುರುಪರಂಪರೆ, ಶ್ರೀರಾಮನಿಗೆ ಶಿವದೀಕ್ಷೆ, ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ ಸ್ಥಿತಿ, ಲಯಗಳ ಅನುಭವ, ಶಿವನ ವಿಶ್ವರೂಪದರ್ಶನ, ಶಿವನನ್ನು ಪರತತ್ವವೆಂಬ ನಿರೂಪಣೆ, ಪರತತ್ವ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವೇ ಮೋಕ್ಷ, ಅದು ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಪಂಚಕೋಶಗಳು ಅವುಗಳ ಪರಸ್ಪರಾವಲಂಬನೆ, ಭಕ್ತಿಯ ಲಕ್ಷಣ, ಭಕ್ತಿಗೆ ಅಧಿಕಾರಿಯ ಲಕ್ಷಣ – ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲದೆ

13. ಗಣೇಶ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ **ಗಣೇಶಗೀತೆ**ಯೆಂಬ ಗೀತೆಯೂ ಇವೆ. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಗೀತೆಗಳಲ್ಲದೇ ಮೂಲ ತಿಳಿಯದ **ರುದ್ರಗೀತಾ, ಜೀವನಮುಕ್ತಿಗೀತಾ, ಸೂತಗೀತ, ಕಪಿಲಗೀತಾ, ಋಭುಗೀತಾ, ಶ್ರುತಿಗೀತಾ, ಪಿಂಗಲಗೀತಾ, ಸೂರ್ಯಗೀತಾ, ದೇವಗೀತಮ್** ಇತ್ಯಾದಿ ಹೆಸರುಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಗೋಚರಿಸಿವೆ. ಪುರಾಣಗಣಿಗಳನ್ನು ಅಗೆದಷ್ಟೂ ಇನ್ನೂ ಇಂತಹ ಅನೇಕ ಅಮೂಲ್ಯ ವಿಷಯಗಳ ಲಾಭವಾಗುವುದು ನಿಶ್ಚಯ. ಅವುಗಳನ್ನರಿತ ವಿದ್ವಜ್ಜನರು ತಿಳಿಸಿದಲ್ಲಿ ನಾವು, ಆಕಾಂಕ್ಷಿಗಳು ಕೃತಜ್ಞರು.

❑

ಮಹಾಪುರಾಣ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಪುರಾಣ ಸಾಹಿತ್ಯ

—ಪ್ರೊ॥ ಜಿ. ಅಶ್ವತ್ಥನಾರಾಯಣ

ಭಾರತೀಯ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ವೇದಪುರಾಣಶಾಸ್ತ್ರ (ಸ್ಮೃತಿ) ಇತಿಹಾಸಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯಿಂದ ಅನುವಾದವಾಗಿರುವ ಗ್ರಂಥಗಳು ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾಗಿವೆ. ಬಹುಶಃ ತೆಲುಗು, ಹಿಂದಿ, ಇಂಗ್ಲಿಷ್‌ಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದಷ್ಟು ಪುರಾಣ ಸಾಹಿತ್ಯ ಇತರ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಇರಲಾರದು ಎಂದು ನನ್ನೆಣಿಕೆ.

ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ 3 ಬಗೆ ಪುರಾಣಸಾಹಿತ್ಯವಿದೆ. 1) ಜೈನ ಪುರಾಣಸಾಹಿತ್ಯ 2) ವೈದಿಕ ಪುರಾಣಸಾಹಿತ್ಯ 3) ವೀರಶೈವ ಪುರಾಣಸಾಹಿತ್ಯ. ಈ ಪೈಕಿ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಪುರಾಣ ರಚನೆಗಳಾಗಿರುವುದನ್ನು ಜೈನ, ವೀರಶೈವ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ವೈದಿಕ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಅನುವಾದಗಳನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಅವುಗಳ ಸಂಗ್ರಹ ಇಲ್ಲಿ ನೀಡಲಾಗಿದೆ.

(24 ಜೂನ್ 2015ರಂದು ಭಾರತೀಯ ವಿದ್ಯಾ ಭವನ ಮತ್ತು ಇಸ್ಕಾನ್ ಏರ್ಪಡಿಸಿದ "ಮಹಾಪುರಾಣಗಳ ಸಂದೇಶ" ಸೆಮಿನಾರಿನಲ್ಲಿ ಓದಿದ ಭಾಷಣ)

ಭಾರತೀಯ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ವೇದಪುರಾಣಶಾಸ್ತ್ರ (ಸ್ಮೃತಿ) ಇತಿಹಾಸಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯಿಂದ ಅನುವಾದವಾಗಿರುವ ಗ್ರಂಥಗಳು ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾಗಿವೆ. ಬಹುಶಃ ತೆಲುಗು, ಹಿಂದಿ, ಇಂಗ್ಲಿಷ್‌ಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದಷ್ಟು ಪುರಾಣ ಸಾಹಿತ್ಯ ಇತರ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಇರಲಾರದು ಎಂದು ನನ್ನೆಣಿಕೆ.

ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ 3 ಬಗೆ ಪುರಾಣಸಾಹಿತ್ಯವಿದೆ. 1) ಜೈನ ಪುರಾಣಸಾಹಿತ್ಯ 2) ವೈದಿಕ ಪುರಾಣಸಾಹಿತ್ಯ 3) ವೀರಶೈವ ಪುರಾಣಸಾಹಿತ್ಯ. ಈ ಪೈಕಿ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಪುರಾಣ ರಚನೆಗಳಾಗಿರುವುದನ್ನು ಜೈನ, ವೀರಶೈವ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ವೈದಿಕ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಅನುವಾದಗಳನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.

ಆಧುನಿಕ ಕಾಲದ ಅಗತ್ಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಮೂಲಕೃತಿ ಅನುವಾದ, ಸಂಗ್ರಹ ಅನುವಾದ ಅಥವಾ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಅನುವಾದ – ವಿದ್ಯಾನುವಾದ ವಿಮರ್ಶಾ ಗ್ರಂಥಗಳು, ಭಾಗಶಃ ಅನುವಾದಗಳನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಅನುವಾದಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಗ್ರ ಮೂಲಾನುವಾದಗಳು, ಸಂಗ್ರಹಾನುವಾದಗಳು ಎಂದು ವರ್ಗ ಮಾಡಬಹುದು. ಪ್ರಕೃತ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಜೈನ, ವೀರಶೈವ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಅವು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಲೇಖನದ ವಿಷಯವೆಂದು ತಿಳಿದು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿಲ್ಲ; ಕೇವಲ ವೈದಿಕ ಪುರಾಣಗಳನ್ನಷ್ಟೇ ಪರಿಶೀಲಿಸಿದೆ.

ಪುರಾಣ ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯ–1

ಅನೇಕ ಕನ್ನಡ ಕೃತಿಗಳು ಸಾಹಿತ್ಯ ಕೃತಿಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಪುರಾಣಾಧಾರಿತ ಕೃತಿಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಪಂಪನ ಆದಿಪುರಾಣ ವಸ್ತುಮೂಲದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕಾವ್ಯಸಾಹಿತ್ಯ ಕೃತಿಯಾದರೂ, ಅದರ ಮೂಲ ಜಿನಸೇನಾಚಾರ್ಯ–ಗುಣಭದ್ರಾಚಾರ್ಯರ ಮಹಾಪುರಾಣವೇ ಆಗಿದೆ. ಜೈನ ಚಂಪೂ ಕಾವ್ಯಗಳಿಗೆ (ಪೊನ್ನ, ರನ್ನ, ಜನ್ನ ಮೊದಲಾದ ನಾನಾ ಕವಿಗಳ ಕಾವ್ಯಗಳಿಗೆ) ಆಕರ ಮಹಾಪುರಾಣ. ಈ ರೀತಿಯ ಮೂಲಪುರಾಣಕೃತಿಯನ್ನು ಸ್ಥೂಲಪಠ್ಯವೆಂದೂ, ಪುರಾಣಾಧಾರಿತ ಕಾವ್ಯ, ವಿಮರ್ಶೆ ಇತ್ಯಾದಿಯನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಪಠ್ಯವನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮಪಠ್ಯವೆಂದು ಮಲ್ಲೇಪುರಂ ವೆಂಕಟೇಶ್ ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. (ಪುಟ 1, ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಪುರಾಣ).

ಸಾಹಿತ್ಯಕೃತಿಗಳು ಪುರಾಣದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಕಂಡರೂ "ಮೇಲುನೋಟಕ್ಕೆ ಪುರಾಣದ ನೆಲೆಗಳ ಆಶಯ ಇಲ್ಲವೆಂಬಂತೆ ಕಂಡರೂ ಅದರ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಕೃತಿಕಾರ ದೂರ ಹೋಗಲಾರ. ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕವಾಗಿ ಪುರಾಣದಿಂದ ಜಿಗಿತ ಪಡೆಯುವುದೂ ಅದರೊಳಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಆಶಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತ ಹೋಗುವುದೂ ಅನಿವಾರ್ಯ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಅದು ಕಾಲವಶವೂ ಹೌದು; ಕೃತಿವಶವೂ ಹೌದು; ಪುರಾಣ ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯಗಳ ಅಂತರ್‌ಸಂಬಂಧದ ಈ ಬಗೆಯ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ವಿವರಣೆ, ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಗಳು ವಿವಿಧ ಹಂತಗಳಲ್ಲಿ ಕೃತಿಯಿಂದ ಕೃತಿಗೆ, ಕಾಲದಿಂದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗುತ್ತ ಹೋಗುತ್ತವೆ". ಇದರ ಫಲವಾಗಿ ಒಬ್ಬ ತಾಯಿಗೆ ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಹತ್ತಾರು ಮಕ್ಕಳಿರುವಂತೆ, "ಒಂದು ರಾಮಾಯಣದಿಂದ ಸಾವಿರಾರು ರಾಮಾಯಣಗಳು, ಒಂದು ಭಾರತದಿಂದ ಸಾವಿರಾರು ಕೃತಿಗಳು, ಒಂದು ಭಾಗವತ ಪುರಾಣದಿಂದ ನೂರಾರು ಕೃತಿಗಳು" ಹೊರಬಂದಿವೆ.

ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಕೇವಲ ಮೂಲ ಪುರಾಣ ಕೃತಿಗಳನ್ನು – ಸ್ಥೂಲ ಪಠ್ಯವನ್ನಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಅವುಗಳ ಆಧಾರಿತ ಸಾಹಿತ್ಯ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಪಠ್ಯಗಳ ಅವಲೋಕನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಪುರಾಣ ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯ–2

ಇಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಅಂಶವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಮೂಲಪುರಾಣಸ್ಥೂಲಪಠ್ಯದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಸಾಹಿತ್ಯಕೃತಿ ಅಥವಾ ಅನುವಾದವನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ನೂರಾರು ಪರಿಚಯ ಗ್ರಂಥ, ವಿಮರ್ಶಾ

ಗ್ರಂಥ, ಕಾವ್ಯರೂಪದ ಗ್ರಂಥ, ನಾಟಕರೂಪ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳು ನವೀನರೂಪದ ಪುರಾಣಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಆಧುನಿಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಬಗೆಯ ಗ್ರಂಥಗಳೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ, ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದ ಆಧರಿಸಿ ಹೊರಬಂದ ನಾನಾ ಕೃತಿಗಳು, ಮಹಾಭಾರತದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದ ಗದುಗಿನ ಭಾರತವನ್ನು ಆಧರಿಸಿದ ನೂರಾರು ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಸ್ಕಂದಪುರಾಣ ಮೊದಲಾದ ಪುರಾಣಗಳ ಕನ್ನಡಾನುವಾದ ಆಧರಿಸಿ, ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರ ಮಹಿಮೆ ಗ್ರಂಥಗಳು, ಸ್ತೋತ್ರ ಗ್ರಂಥಗಳು, ಕಥಾ–ಕಾದಂಬರಿ ಗ್ರಂಥಗಳು ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಬಂದಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಭಾಗವತವನ್ನು ಆಧರಿಸಿದ ನೂರಾರು ಕಾದಂಬರಿಗಳು, ನಾಟಕಗಳು, ಸಂಗ್ರಹಾನುವಾದಗಳು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿವೆ. ಈ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಪಠ್ಯಗಳನ್ನು ಆಧರಿಸಿದ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ನವೀನಸೂಕ್ಷ್ಮ ಪಠ್ಯಗಳು ಎಂದು ಕರೆಯಬಹುದು. ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಈ ಬಗೆಯ ನವೀನ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಪಠ್ಯಗಳು ಸಾಕಷ್ಟಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಯೋಗವಾಶಿಷ್ಠ ರಾಮಾಯಣ ಮೂಲ ಸ್ಥೂಲಪಠ್ಯ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಅನುವಾದವಾಗಿದೆ. ದೇವುಡು ಅವರಿಂದ ಅದರ ಸಂಗ್ರಹರೂಪ, ಅದರಲ್ಲಿ ಬರುವ ಚೂಡಾಲೋಪಾಖ್ಯಾನ ಕುರಿತ ನಾಟಕ (ಹೊಸಕೆರೆ ಚಿದಂಬರಯ್ಯ) ಕಾದಂಬರಿರೂಪ (ಜನಾರ್ದನಗುರ್ಕಾರ್) ಇತ್ಯಾದಿ ಹತ್ತಾರು ಯೋಗವಾಶಿಷ್ಠ ಆಧರಿಸಿದ ಕೃತಿಗಳು ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಬಂದಿವೆ. ಈ ರೀತಿ ಬಂದ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವತ ಪುರಾಣ ಮತ್ತು ದೇವೀಪುರಾಣ, ಶಿವಪುರಾಣ ಕೃತಿಗಳು ನವೀನಸೂಕ್ಷ್ಮ ಪಠ್ಯ (ಮೂಲ ಕೃತಿಯನ್ನು ಅನುವಾದವಾದ ಕನ್ನಡ ಕೃತಿಯನ್ನು ಆಧರಿಸಿದ ಸಾಹಿತ್ಯ ಕೃತಿಗಳು) ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವಾಗಿವೆ. ಆದರೆ ಮೂಲ ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ 1500 ಕೃತಿಗಳು ಬಂದಿವೆ ಇನ್ನಾವ ಕೃತಿಯನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ಈ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಸಾಹಿತ್ಯಕೃತಿಗಳು ಬಂದಿಲ್ಲ.

ವಿಮರ್ಶಾ ಗ್ರಂಥಗಳು

ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿ ದಿವ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ

ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಬಂದಿರುವ ಡಾ.ವೇದವ್ಯಾಸ ಅನುವಾದಿತ ವಿಮರ್ಶಾ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸರಾಯರ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಚರಿತ್ರೆ ಬಿಟ್ಟರೆ ಈ ಗ್ರಂಥವೇ ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ಈ ಸಂಶೋಧನಾ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸರ ಜೀವನವನ್ನು ಅವರು ರಚಿಸಿದ ಕೃತಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ವಿಮರ್ಶಾತ್ಮಕ ಅಧ್ಯಾಯವಿದೆ. ಅಧ್ಯಾಯ 22ರಿಂದ 26ರವರೆಗೆ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ 18 ಪುರಾಣಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಚರ್ಚೆಯಿದೆ. ಪುರಾಣಗಳೆಷ್ಟು? ಎಂಬುದರ ಬಗ್ಗೆ 18 ಮಹಾಪುರಾಣಗಳನ್ನು 18 ಉಪಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಇವರು ಇವುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಲಘುಪುರಾಣಗಳು, ಅತಿಪುರಾಣಗಳು, ಖಿಲಪುರಾಣಗಳು, ಇತರ ಪುರಾಣಗಳು ಸೇರಿ 108 ಪುರಾಣಗಳಿವೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. 18 ಪುರಾಣಗಳ ವಸ್ತುವನ್ನು ಕುರಿತು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವುಗಳ ಮುಖ್ಯಾಂಶಗಳು ಹೀಗಿವೆ.

1. **ಪದ್ಮಪುರಾಣ :** 55,000 ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಚರಿತ್ರೆ, ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಹಿಮೆ, ಬ್ರಹ್ಮನ ಸೃಷ್ಟಿ, ವಿಷ್ಣುಸಹಸ್ರನಾಮದ ಮಹಿಮೆ, ರಾಮಾಯಣದ ಚರಿತ್ರೆ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು 6 ಖಂಡಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

2. **ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಣ :** 10,000 ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣಚರಿತ್ರೆ, ಸಾಂಖ್ಯಯೋಗ ವಿವರಣೆಗಳು, ಯುಗಾಂತದ ವಿಶೇಷಗಳು, ಅನೇಕ ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ವರ್ಣನೆಗಳು ಇಲ್ಲಿಯ ವಿಶೇಷಗಳು.

3. **ವಿಷ್ಣು ಪುರಾಣ :** ಪರಾಶರಕೃತ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ ವ್ಯಾಸಕೃತ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣವಿದು. ನೀಲವರಾಹಕಲ್ಪದ ವರಾಹಾವತಾರ ಕಥೆ – ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಶ್ವೇತವರಾಹ ಕಲ್ಪದ ವರಾಹಾವತಾರದ ಕಥೆಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದದ್ದು. 18 ಕಲ್ಪಗಳ ಕಥೆ. ಸೂರ್ಯವಂಶರಾಜರ ಕಥೆ, ಕಲ್ಕಿ ಅವತಾರದ ವಿಷಯ ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿದೆ.

4. **ವಾಯು ಪುರಾಣ :** ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಸಂಗತಿಗಳಿರುವ ಪುರಾಣವಿದು. 24000 ಶ್ಲೋಕಗಳ ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯಗಳು ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ. ಇದೇ ಹೆಸರಿನ ಉಪಪುರಾಣವೂ ಇದೆ. ವಾಯುಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನರಾಜರ

ಚರಿತ್ರೆಯ ವಿವರಗಳು ಅಧಿಕವಾಗಿದೆ. ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯ, ಸಂಗೀತ ಅಲಂಕಾರಶಾಸ್ತ್ರ, ಶ್ರಾದ್ಧ ವಿಷಯಗಳೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿವೆ.

5. **ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ** : ಮೋಕ್ಷ ವಿಷಯ, ಭಕ್ತಿ ಉಪಾಸನೆಯ ಭಾಗವತ ಧರ್ಮ, ಕೃಷ್ಣ ಕಥೆ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಬಂದಿದೆ.

6. **ನಾರದ ಪುರಾಣ** : 25000 ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿ ಚರಿತ್ರೆ, ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರ ಸಂಗೀತ ವಿಚಾರ, ಸಾಮವೇದ ಸಾರ, ಮಾನವ ಜನನ ರೀತಿ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳು ನಿರೂಪಿತವಾಗಿವೆ.

7. **ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಪುರಾಣ** : 8000 ಶ್ಲೋಕಗಳ ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿ ಚರಿತ್ರೆ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯ, ವೇದ, ನಿರುಕ್ತ, ವ್ಯಾಕರಣ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಏಕಾದಶಿ ಮಹಾತ್ಮೆ, ರಾಧಾಕೃಷ್ಣರ ತತ್ವ, ದತ್ತಾತ್ರೇಯ ಮಹಿಮೆ, ದೇವಿಸಪ್ತಶತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಮಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಷಯಗಳು ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿದೆ.

8. **ಅಗ್ನಿ ಪುರಾಣ** : 15,400 ಶ್ಲೋಕಗಳ ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮಂತ್ರಗಳು, ಉಪಾಸನಾ ವಿಧಾನಗಳು, ಪ್ರಾಚೀನಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ವಿಚಾರ, ಅಶ್ವಶಾಸ್ತ್ರ, ಆಯುರ್ವೇದ, ಛಂದಸ್ಸು, ವಾಸ್ತು ವಿಷಯಗಳು ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳಿಂದ ವಿಶ್ವಕೋಶ ಮಾದರಿಯ ಪುರಾಣವಾಗಿದೆ.

9. **ಭವಿಷ್ಯ ಪುರಾಣ** : 14,500 ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಮಹಿಮೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಭವಿಷ್ಯತ್ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

10. **ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತ ಪುರಾಣ** : 18000 ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಗೋಲೋಕವಾಸಿಯಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮಹಿಮೆ, ಗೋಪಿಕೆಯರ ಚರಿತ್ರೆ, ಬ್ರಹ್ಮಸೃಷ್ಟಿ, ನಾರದರ ಜನ್ಮ, ನರಕಜೀವಿಗಳ ರೋಗಗಳು, ಗಣೇಶ ಮಹಿಮೆ ಮೊದಲಾದ ಸಂಗತಿಗಳು ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿದೆ.

11. **ಲಿಂಗಪುರಾಣ** : ದ್ವಾದಶ ಜ್ಯೋತಿರ್ಲಿಂಗಗಳ ವಿಶೇಷ ವರ್ಣನೆ, ಶಿಲಾದ, ನಂದೀಶ್ವರ, ಧ್ರುವನ ಚರಿತ್ರೆಗಳು ಅಂದವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ಕಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಥನರೀತಿ ಬೇರೆ ಪುರಾಣಗಳಿಗಿಂತ ವಿಭಿನ್ನವಾಗಿ ಬಂದಿದೆ.

12. **ವರಾಹ ಪುರಾಣ** : 25000 ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ನಾನಾ ಬಗೆಯ ಕಥೆಗಳಿವೆ. ದುರ್ಗಾದೇವಿಯ ಜನನ, ಧರ್ಮದ ದಿಕ್ಕುಗಳು, ಗಣಪತಿ–ಗೌರಿ ಕಥೆಗಳು, ತಿಥಿಗಳ ಮಹಿಮೆ, ಗೋ–ಮಹಿಮೆ, ಪರಾನ್ನ ಭೋಜನದ ದೋಷಗಳು ಮುಂತಾದ ಉಪಾಖ್ಯಾನಗಳು ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ವರಾಹ ಅವತಾರವನ್ನು ಎರಡು ಬಾರಿ ಎತ್ತಿದ್ದು ಎರಡನೇ ಬಾರಿ ಶ್ವೇತವರಾಹಕಲ್ಪದ ವರಾಹನ ಕಥೆ ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿದೆ.

13. **ಸ್ಕಂದ ಪುರಾಣ** : ಗಾತ್ರದಲ್ಲಿ 36000 ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬೃಹತ್ ಪುರಾಣವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ಮಹಾತ್ಮೆ ಈ ಪುರಾಣದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಾಗಿದೆ. ವೆಂಕಟಾಚಲ ಮಹಾತ್ಮೆ, ಬದರಿಕಾಶ್ರಮ ವರ್ಣನೆ, ಜಗನ್ನಾಥ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಮಹಾತ್ಮೆ; ತಿರುಪತಿ, ಪುರಿ, ಅರುಣಾಚಲ ಮೊದಲಾದ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ವಿವರಣೆಗಳಿವೆ. ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿಯ ಕಥನ 6 ಬಗೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಚೀನಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ವಿಷಯಗಳಿಂದ ಸ್ಥಳಪುರಾಣಗಳ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಶಿವ–ವಿಷ್ಣು ಸಮನ್ವಯ ಕಥಾವಸ್ತು ಇರುವುದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಾಗಿದೆ.

14. **ವಾಮನ ಪುರಾಣ** : 10,000 ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ರಾಶಿ, ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ವಿಚಾರ ಮುಂತಾದ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯದ ವಿಚಾರಗಳು, ಪ್ರಹ್ಲಾದ, ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ, ಗಣಪತಿ ಕಥಾ ವಿಷಯಗಳು ವರ್ಣಿತವಾಗಿವೆ. ವಿಷ್ಣು ವಾಮನಾವತಾರಿಯಾಗಿ ಬಲಿಯನ್ನು ಪಾತಾಳಕ್ಕೆ ತುಳಿದ ಕಥೆ ವಿವರವಾಗಿದೆ.

15. **ಕೂರ್ಮ ಪುರಾಣ** : 15000 ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ 4 ಸಂಹಿತೆಗಳಲ್ಲಿ ಅವತಾರಗಳ ಚರಿತ್ರೆ, ಸೂರ್ಯಹೃದಯ ಸ್ತೋತ್ರ, ದುರ್ಗಾ ಮಹಾತ್ಮೆ, ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮ, ನರಕದ ವರ್ಣನೆಗಳು ಮೊದಲಾದ ಸಂಗತಿಗಳು ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿದೆ.

16. **ಮತ್ಸ್ಯ ಪುರಾಣ** : 14000 ಶ್ಲೋಕಗಳ ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಜಲಪ್ರಳಯಕಾಲದ ವೈವಸ್ವತ ಮನುವಿನ ಮಹಾತ್ಮೆ ಮುಖ್ಯಕಥೆಯಾಗಿದೆ. ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯ, ಗಣಿತ, ನಕ್ಷತ್ರ, ಗ್ರಹಣಗಳು ಸಪ್ತ ಋಷಿಗಳ ಪರಶುರಾಮನ ವಂಶಗಳ ವರ್ಣನೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಬಂದಿದೆ. ಈಶ್ವರಗೀತೆ, ವ್ಯಾಸಗೀತೆ, ಸಂಧ್ಯಾವಂದನ ವಿಧಿ ಮೊದಲಾದವು ಇಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವುದು ಸಾಧಕರಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ವಿಶ್ವಕೋಶದ ಮಾದರಿ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಇದೊಂದು.

17. **ಗರುಡ ಪುರಾಣ** : 19000 ಶ್ಲೋಕಗಳ ಈ ಪುರಾಣವನ್ನು ಯಾರಾದರೂ ಮರಣಿಸಿದಾಗ ಪಠಿಸುವ ಪುರಾಣವಾಗಿದೆ. ಸ್ವರ್ಗ-ನರಕಗಳ ವರ್ಣನೆ, ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮವರ್ಣನೆ, ಅನೇಕ ಶಾಂತಿ ಕರ್ಮಗಳು ಮೊದಲಾದ ವಿವರಗಳಿಂದ ಮರಣೋತ್ತರ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಪುರಾಣವಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಇತರ ಅನೇಕ ಉಪಯುಕ್ತ ಸಂಗತಿಗಳು ಇವೆ.

18. **ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಪುರಾಣ** : ಕಾಲಮಾನದ ವಿವರಗಳು, ಸೃಷ್ಟಿ-ಪ್ರಳಯಗಳು, ಬ್ರಹ್ಮನ ಹಗಲು-ರಾತ್ರಿಗಳು, 4 ಯುಗಗಳ ವಿವರ, ಗಣಿತ, ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆ, ಪ್ರಾಣಾಯಾಮದ ವಿವರಗಳು ಹೀಗೆ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಕಥೆ ಕಾಲದ ಕಥೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಈ ಪುರಾಣಗಳ ಪೈಕಿ 'ಭವಿಷ್ಯ ಪುರಾಣ' ತುಂಬ ಕುತೂಹಲಕಾರಿಯಾದುದು. ಭವಿಷ್ಯಕಾಲದ ಘಟನೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದು. ಈ ಬಗ್ಗೆ ವೇದವ್ಯಾಸ ಎಂಬ ಐಎಎಸ್ ಅಧಿಕಾರಿ ವಿಶೇಷ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ಪುಟ 232). ಕಾಲಜ್ಞಾನದ ಗ್ರಂಥಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತ, ತೆಲುಗು, ತಮಿಳು, ಕನ್ನಡ ಮೊದಲಾದ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಹಲವಾರಿವೆ. ಇಂಗ್ಲಿಷಿನಲ್ಲಿ ನೋಸ್ಟ್ರಾಡಾಮ್ಸ್‌ನ ಭವಿಷ್ಯತ್ ರಚನೆಗಳು, ವೀರಬ್ರಹ್ಮೇಂದ್ರಯೋಗಿಯ ಕಾಲಜ್ಞಾನ, ಶ್ರೀವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ ಕಾಲಜ್ಞಾನ (ಅಮುದ್ರಿತ), ಸರ್ವಜ್ಞನ ಕಾಲಜ್ಞಾನ (ಕನ್ನಡ) ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳಿವೆ. ಕುತೂಹಲಕಾರಿ ವಿಷಯಗಳು ಭವಿಷ್ಯಪುರಾಣದಲ್ಲಿರುವುದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ಉದಾಹರಣೆ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಭಾಷೆ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳುವ ಮಾತಿದು:

ಪೀಠಿಕೆ :

ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಪುರಾಣ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಾಕಷ್ಟಿದೆ. ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಗ್ರಂಥಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟಾದಶಪುರಾಣಗಳು ಉಪಪುರಾಣಗಳು 20ಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚಿನವು ಮೂಲ ಮತ್ತು ಅನುವಾದದೊಡನೆ ಹತ್ತಾರು ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಶ್ರೀವಿದ್ಯಾ ಗಣಪತಿ ಪ್ರಕಾಶನ ಮರುಮುದ್ರಿಸಿದೆ. ಪಂಡರೀನಾಥಾಚಾರ್ಯ ಗಲಗಲಿ ಅವರು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಿದ್ವಾಂಸರು. ಇವರು ಕನ್ನಡ-ಸಂಸ್ಕೃತ ಎರಡರಲ್ಲೂ ಉಜ್ವಲಶೈಲಿಯ ಬರಹಗಾರರು. ಇವರು 18 ಪುರಾಣಗಳ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಗದ್ಯಾನುವಾದಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸೋದರಭಾವಾಶೈಲಿ ಇವರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ 18 ಪುರಾಣಗಳ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಸುವ ಏಕಾಂಗ ಸಾಹಸ ಇವರದಾಗಿದೆ.

ಪುರಾಣಗಳ ಸಮಗ್ರಾನುವಾದ ಸಂಗ್ರಹಾನುವಾದ ಒಂದು ಕಡೆ ಆದರೆ, ವಿಮರ್ಶಾಕೃತಿಗಳು ಇನ್ನೊಂದೆಡೆ ಬಂದಿವೆ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಚರಿತೆ, ಪುರಾಣದಲ್ಲೇನಿದೆ? ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾಣ. ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪುರಾಣಪ್ರಜ್ಞೆ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಂಥಗಳು ವೈಚಾರಿಕವಾಗಿ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿವೆ. ಇನ್ನು ಕಥೆ-ಕಾದಂಬರಿ-ನಾಟಕ-ಕವಿತೆಗಳು ಅಪಾರವಾಗಿವೆ. ಈ ಬರಹದಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲ ಪುರಾಣ ಸಾಹಿತ್ಯಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸದೆ ಮಾದರಿಗಾಗಿ, - ಪುರಾಣಗಳು ಹೇಗೆ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ವೈವಿಧ್ಯಮಯವಾಗಿ ಮೂಡಿವೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ನಿದರ್ಶನಾರ್ಥವಾಗಿ ಭಾಗವತ ಮಹಾಪುರಾಣವನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಭಾಗವತ ಆಧಾರಿತ ಕೆಲವು ಮುಖ್ಯ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಈ ಪ್ರಬಂಧದಲ್ಲಿ ಪರಿಚಯಿಸಿದೆ.

ಆದಿಪುರಾಣ : (ಕೃಷ್ಣನ ಬಾಲಲೀಲೆಗಳು. ಅನುವಾದ : ಎಡತೊರೆ ಚಂದ್ರಶೇಖರಶಾಸ್ತ್ರಿ)

ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟಾದಶಪುರಾಣಗಳ ಪಟ್ಟಿ ಏಕರೂಪವಾಗಿಲ್ಲ. ಒಂದು ಪಟ್ಟಿಗೂ ಇನ್ನೊಂದು ಪಟ್ಟಿಗೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಉಪಪುರಾಣಗಳ ವಿಷಯವೂ ಅಷ್ಟೆ. ಅವುಗಳ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳಿವೆ. ಪುರಾಣಗಳ

ಪಟ್ಟಿಯ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸಹ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಆದಿಪುರಾಣವು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಪಟ್ಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಆಲ್ಬರೂನಿ (11ಶ) ಹೇಳಿದ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ವೇದವ್ಯಾಸರ ವಿಮರ್ಶಾತ್ಮಕ ಪ್ರಬಂಧದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಗ್ರಂಥಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಗಳೂ ಪ್ರಕಟವಾಗಿದ್ದು ಆ ಪೈಕಿ ಆದಿಪುರಾಣವೂ ಒಂದಾಗಿದೆ. ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ "ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ತನ್ನ ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿಸಿದ ಲೀಲೆಗಳನ್ನು ಮೊದಲಿನಿಂದ ಯಮಳಾರ್ಜುನರ ಅನುಗ್ರಹದವರೆಗೆ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ, ಭಾಗವತಾದಿ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಬಹಳ ಹೃದಯಂಗಮವಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ".

ಎಡತೊರೆ ಚಂದ್ರಶೇಖರಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಈ ಗ್ರಂಥಮಾಲಿಕೆಯಲ್ಲಿ ದೇವೀ ಮಹಾತ್ಮ್ಯ, ದೇವೀ ಭಾಗವತ, ತ್ರಿಪುರಾರಹಸ್ಯಗಳೆಂಬ ದೇವೀಶಕ್ತಿ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು, ಕಲ್ಕಿ ಪುರಾಣ, ಆದಿಪುರಾಣವೆಂಬ ವೈಷ್ಣವಪುರಾಣಗಳನ್ನು, ಸೂತಸಂಹಿತಾ, ಲಿಂಗಮಹಾಪುರಾಣವೆಂಬ ಶೈವಪುರಾಣಗಳನ್ನೂ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ವಿವರಣೆ, ಟಿಪ್ಪಣಿ, ಮುನ್ನುಡಿಗಳೊಡನೆ ಪರಿವರ್ತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಪೈಕಿ ಆದಿಪುರಾಣವೂ ಒಂದು. ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಬಾಲಲೀಲೆಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಹೃದಯಂಗಮವಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. 29 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನ ಬಾಲಲೀಲೆಗಳ ವರ್ಣನೆ ಭಾಗಶಃ ಭಾಗವತದ ಕಥೆ ಇಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ.

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಕಥೆಯ ಉಗಮ ಮತ್ತು ವಿಕಾಸ – ಪ್ರದಾನ್ ಗುರುದತ್
ಶೀಕೃಷ್ಣ ಕಥೆ ವೈದಿಕ ಮತ್ತು ಜೈನಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಮೂಡಿದೆ ಎಂಬ ವಿಮರ್ಶಾತ್ಮಕ ಅಧ್ಯಯನ ಈ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಸಂಸ್ಕೃತದ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನ ಬಾಲಲೀಲೆಗಳು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತದ ನಾಟಕ ಅಲಂಕಾರಗ್ರಂಥ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣಚಿತ್ರ ಮೂಡಿರುವ ಬಗೆ ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿದೆ. ರಾಧೆಯ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕೃಷ್ಣನ ಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಜೈನ-ವೈದಿಕ ಆಕರಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವುದು ವಿಮರ್ಶಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಹಾಗೂ ತೌಲನಿಕವಾಗಿ ಚರ್ಚಿಸಿರುವ ಮೊದಲ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿನ ಗ್ರಂಥ.

ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಪುರಾಣಮಾಲೆ – ಅನು: ಪಂಡರೀನಾಥಾಚಾರ್ಯ
ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಬಿಡಿಬಿಡಿಯಾಗಿ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದವರು ಅನೇಕರಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಅಷ್ಟಾದಶಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿದವರಲ್ಲಿ ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಗ್ರಂಥಮಾಲೆ ಮೂಲಕ ಇಪ್ಪತ್ತಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಮೂಲ ಅನುವಾದ ಸಹಿತ ವಿಸ್ತೃತ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟವರು ನಾಲ್ವಡಿಕೃಷ್ಣರಾಜರು. ಏಕೈಕ ಅದ್ಭುತ ಸಾಹಸವಿದು.

ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯ ಓದುಗರು ಕೇವಲ ಗದ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾರಸ್ಯಕರವಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತರೂಪದಲ್ಲಿ ನೀಡಲು ಯತ್ನಿಸಿದವರು ಪಂಡರೀನಾಥಾಚಾರ್ಯರು. ಇವರು ಕೇವಲ ಯಾವುದೋ ಆವೃತ್ತಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿಲ್ಲ. ಹತ್ತಾರು ಆವೃತ್ತಿ ನೋಡಿ ಪಠ್ಯ ಸಂಶೋಧನೆ ಮಾಡಿ ಸಂಗ್ರಹಾನುವಾದ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. 18 ಪುರಾಣಗಳು ಪ್ರಕಟವಾಗಲಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ವಿಷಾದದ ಸಂಗತಿ. ಇವೆರಡೂ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಅದ್ಭುತ ಸಾಹಸಗಳಾಗಿವೆ.

ನಾಟಕ ಸಾಹಿತ್ಯ

ಯಕ್ಷಗಾನ ಅಥವಾ ಬಯಲಾಟಗಳಲ್ಲಿ ಪುರಾಣ ಸಾಹಿತ್ಯ

ಯಕ್ಷಗಾನಗಳು ನಮ್ಮ ಕನ್ನಡ ನಾಡಿನ ವಿಶಿಷ್ಟ ಕಲೆ, ವಿಶ್ವಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟ ಕೊಡುಗೆ. ಯಕ್ಷಗಾನ ಸಾಹಿತ್ಯ ಅಚ್ಚ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ. ಗದ್ಯ ಪದ್ಯ ನಾಟಕ ಮೂರರ ತ್ರಿವೇಣಿ ಸಂಗಮದ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪುರಾಣಗಳು ಬಹುತೇಕ ಯಕ್ಷಗಾನಗಳ ಜೀವಾಳ. ಪುರಾಣದ ಕಥೆಗಳು ಭಾರತ-ಭಾಗವತ-ರಾಮಾಯಣ ಕಥೆಗಳು ಆಧಾರಿತ ಯಕ್ಷಗಾನಗಳು ಸಾಕಷ್ಟಿವೆ.

ದಕ್ಷಬ್ರಹ್ಮ, ಗಯಾ ಚರಿತ್ರೆ, ವಿರೋಚನ ಕಥೆ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಪಾರಿಜಾತ ಜನಪ್ರಿಯ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ಆಧುನಿಕ ನಾಟಕಗಳು ಗೀತರೂಪಕಗಳು ಭಾಗವತ ಪುರಾಣಾಧಾರಿತವಾಗಿ ಬಂದಿವೆ. ಪುತಿನ ಅವರ "ಗೋಕುಲ ನಿರ್ಗಮನ" ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಗೀತರೂಪಕವಾಗಿದೆ. ಎಸ್ಕೆ ಕರೀಂಖಾನರ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಲೀಲಾ ಜನಪ್ರಿಯ ಕೃತಿ. ಬೆಳ್ಳಾವೆ

ನರಹರಿಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳ ದಶಾವತಾರ ಮೊದಲಾದ ನಾಟಕಗಳು ರಂಗವೇದಿಕೆಮೇಲೆ ಇತಿಹಾಸ ಸೃಷ್ಟಿಸಿವೆ.

ಭಾಗವತ ಕಥೆಯಾಧಾರಿತ ಪೌರಾಣಿಕ ನಾಟಕಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಜನಪ್ರಿಯವಾದವು. ರಾಮಾಯಣ, ಭಾರತ ನಾಟಕಗಳೂ ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿದ್ದರೂ ಭಾಗವತಾಧಾರಿತ ನಾಟಕಗಳು ಒಂದು ಕೈ ಮೇಲು ಎನ್ನಬಹುದು. ಕಂಪೆನಿ ನಾಟಕಗಳು ಭಾಗವತದ ನಾಟಕಗಳ ಜನಪ್ರಿಯತೆಗೆ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣವಾಗಿವೆ. ವಿವಿಧ ಕಂಪನಿಗಳು ಆಡಿದ ಕಂಸವಧ, ದಶಾವತಾರ, ಉಷಾಪರಿಣಯ, ಪ್ರಹ್ಲಾದ ಚರಿತೆ, ಸತಿವೃಂದ, ಸುಭದ್ರಾ ಕಲ್ಯಾಣ, ವಿಷ್ಣುಲೀಲಾ, ಧ್ರುವವಿಜಯ ಮೊದಲಾದ ನಾಟಕಗಳು ರಂಗವೈಭವಸಂಗೀತ, ಸಂಭಾಷಣಾ ಸಾಹಿತ್ಯ, ನಟರ ಅದ್ಭುತ ಅಭಿನಯದಿಂದ ಭಾಗವತದ ಕಥೆ ಜನರಲ್ಲಿ ಆಳವಾಗಿ ತಳವೂರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿವೆ.

ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಪುರಾಣಗಳು

ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಸಮಗ್ರ ಪುರಾಣ ಸಾಹಿತ್ಯ ಅನುವಾದವಿರಲಿ, ಸಂಗ್ರಹವಿರಲಿ, ವಿಮರ್ಶೆಯೆ ಇರಲಿ ಅವುಗಳ ಸೂಚಿಯಾಗಲಿ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಲಿ ಆಗಿಲ್ಲ. ಪ್ರಕಟಿತ ಪುರಾಣ ಸಾಹಿತ್ಯವೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಲಭ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅಪ್ರಕಟಿತ ಸಾಹಿತ್ಯ ಹಸ್ತಪ್ರತಿ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಹಸ್ತಪ್ರತಿ ಭಂಡಾರಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿ ಭಂಡಾರಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಇದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಸಮಗ್ರ ಸಮೀಕ್ಷೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಕೆಲವು ಪ್ರಸಿದ್ಧ-ಪ್ರಮುಖ ಅನುವಾದಗಳನ್ನಷ್ಟೆ ಈ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಪೂರ್ಣಾನುವಾದಗಳು

ಮೂಲಗ್ರಂಥವನ್ನು ಪದಶಃ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅನುವಾದಿಸಿರುವ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಪೂರ್ಣಾನುವಾದಗಳೆಂದು ಕರೆಯಬಹುದು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಬಗೆ: ಪರಿಚಿತ ಆವೃತ್ತಿ; ಜನಪ್ರಿಯ ಆವೃತ್ತಿ. ಮೂಲ-ಅನ್ವಯಾರ್ಥ-ತಾತ್ಪರ್ಯ-ವಿವರಣೆ, ಟಿಪ್ಪಣಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಇರುವುದನ್ನು ಪರಿಚಿತ ಆವೃತ್ತಿ ಎನ್ನಬಹುದು. ಜನಪ್ರಿಯ ಆವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮೂಲಸಹಿತ ಅಥವಾ ಮೂಲರಹಿತ ಗದ್ಯಾನುವಾದ, ತಾತ್ಪರ್ಯ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಗ್ರಂಥಗಳು ಈ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರುತ್ತವೆ.

ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾದ ಕೆಲವು ಬಗೆಯ ಗ್ರಂಥಗಳು ಹೀಗಿವೆ:

ಅಳಸಿಂಗರಾಚಾರ್ಯರ ಭಾಗವತ ಗದ್ಯಾನುವಾದ :

ಮೂಲವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಮೂಲವನ್ನು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ ಯಾವ ಶ್ಲೋಕದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಬಿಡದೆ ಓದುತ್ತಿದ್ದರೆ ಕನ್ನಡದಲ್ಲೇ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಬರೆದ ಗದ್ಯ/ಗ್ರಂಥ ಎಂಬಂತೆ ಭಾಗವತವನ್ನು ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಅನುವಾದಿಸಿದವರು ಅಳಸಿಂಗಾರಾಚಾರ್ಯರು. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ 20ನೇ ಶತಮಾನದ ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅತಿ ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರೆಲ್ಲ ಓದಿ ಆನಂದಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಗ್ರಂಥತ್ರಯಗಳಾದ ರಾಮಾಯಣ-ಭಾರತ-ಭಾಗವತಗಳನ್ನು ನೀಡಿದವರು ಇವರು.

ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ರಾಧಾ ಪ್ರಸಂಗ

ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತಪುರಾಣ :

ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತಪುರಾಣ ಈಗ ಲಭ್ಯವಿರುವುದು ನೂತನವಾದುದು. ಪುರಾತನವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತಪುರಾಣ ಲುಪ್ತವಾಗಿಬಿಟ್ಟಿದೆ ಎಂದು ಬಂ.ಕಿಂ. ಚಂದ್ರರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಕನಿಷ್ಟವಾದುದು ಈ ಪುರಾಣ ಎಂದು ವಿಲ್ಸನ್ ಅವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದೇನೇ ಇರಲಿ. ರಾಧೆಯ ವಿಚಾರವನ್ನು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿರುವುದು ಇದೊಂದೇ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಎಂಬುದು ಈ ಪುರಾಣದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ. ಭಾಗವತ, ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ, ಹರಿವಂಶ, ಅಥವಾ ಮಹಾಭಾರತ ಇವಾವುದರಲ್ಲೂ ರಾಧೆಯ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿಲ್ಲ. ಅನಂತರದ ಕೃತಿ "ಗೀತಗೋವಿಂದ"ದಲ್ಲಿ ರಾಧೆಯ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ. ಬಂಗಾಳದಲ್ಲಿ ವೈಷ್ಣವ ಪಂಥದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ರಾಧೆಗೆ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯ ದೊರೆತಿದೆ.

ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಆಧುನಿಕ ಕವಿಗಳ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ರಾಧೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾಳೆ. ಆ ಪೈಕಿ ಎರಡು ಕೃತಿಗಳು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿವೆ. ಒಂದು, ಪುತಿನ ಅವರ "ಗೋಕುಲ ನಿರ್ಗಮನ"; ಇನ್ನೊಂದು, ಕೆ.ಸಿ. ಶಿವಪ್ಪನವರ "ರಾಧಾಮಾಧವ ಪ್ರೇಮಗೀತೆ"ಗಳ ಗುಚ್ಛ. ಮೆಲುಕು ಹಾಕುವ ಗೀತೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕವನ ಸಂಕಲನಗಳಿವು. ಸಂಗೀತ ನೃತ್ಯಕ್ಕೆ ಅಳವಡುವ ಈ ಗೀತೆಗಳು ಜನಾದರಣೀಯವಾಗಿವೆ.

ಕೆ.ಸಿ. ಶಿವಪ್ಪನವರು ತಮ್ಮ ಜೀವಸಖಿ–ಪ್ರಾಣಸಖಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಾಗ 3 ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದ 68 ಪ್ರೇಮ ಕವಿತೆಗಳ ಸಂಗ್ರಹ ರಾಧಾಮಾಧವ ಕೃತಿ. ಈ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿಪರಿಯಾಗಿ ಒಲವಿನುಸಿರು, ತಾನೇ ಜೀವನ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ರಾಧೆಯನ್ನು ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕುರಿತು ಜೀವಕಣ ಹೊನ್ನಾದ ಒಲವಿನಲೆ ಕಡಲಾದ ರೂಪಕರಿವೆಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ. ವಿದ್ಯಾಪತಿ, ಕೇಶವದಾಸ ಸೂರದಾಸ ಮೊದಲಾದವರ ಪದಾವಳಿಗಳು, ಗೀತಗೋವಿಂದ, ಮುರಳಿಯ ನಾದ, ರಾಧಾ ರೂಪಸಿ ವರ್ಣನೆ ರಸತರಂಗಗಳಾಗಿ ಹೊಮ್ಮಿವೆ. ಎಸ್ಕೆ ರಾಮಚಂದ್ರರಾಯರು ಹೇಳಿದಂತೆ "ರಾಧೆಯ ಚಿತ್ರಣ ಈ ಕವಿತೆಗಳಲ್ಲಿ ನಾದರಂಜನಿಯಂತೆ, ರೂಪಸಿಯಂತೆ ಜೀವಕಿನ್ನರಿಯಂತೆ, ತಂಪಿನೌಷಧಿಯಂತೆ, ನೆಲದ ಕಣ್ಮಣಿಯಂತೆ ಮೂಡಿದೆ. ಅಂದಗಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ರಾಧೆ ಚೆಲುವೆ, ಚತುರೆ, ಮುಗ್ಧೆ, ಮೋಹಿನಿ, ಮಾಧವನಿಗೆ ಸಂಗಾತಿ, ಶಾಂತಿ ದೀವಿಗೆ. ಈ ಕವಿತೆಗಳಲ್ಲಿ ರಾಧೆ ಸಕಲ ಚೆಲುವಿನ ಉಪಮೆ ಒಲುಮೆ ಲೋಕಸುಂದರಿ; ಆದರೆ ಮಾಧವ ಅಂಬರ, ಅವನೆ ತನು ದಿಗಂಬರ ವಿಶ್ವರೂಪಧರ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.

'ಶೈವಸುಧಾರ್ಣವ' ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಗಳಗನಾಥರು 1923ರಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದರು. ಈ ಕೃತಿ ನೇರವಾಗಿ ಒಂದು ಪುರಾಣದ ಅನುವಾದವಲ್ಲ. ಲಿಂಗಪುರಾಣ, ಶಿವಪುರಾಣ, ಸ್ಕಂದಪುರಾಣ ಮತ್ತು ಇತರ ವೀರಶೈವ ಗ್ರಂಥಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿದೆ. ಶಿವಚರಿತ್ರ ಕಥನ, ಜ್ಞಾನದೀಪ ವಿಚಾರ, ಶಿವಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಪತಿವ್ರತಾ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ತನ್ನ ಪತಿಯೇ ಅಧಿದೈವತವಾಗಿ ತೋರುವಂತೆ, ಶೈವರಿಗೆ ಶಿವನೂ, ವೈಷ್ಣವರಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವೂ ಅಧಿದೇವತೆಗಳಾಗಿ ತೋರುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ; ಆದರೆ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಜಗಳವೇಕೆ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ವಿಷ್ಣುಪರ ಭಾಗವತಾಮೃತವನ್ನು ಶಿವಪರ "ಶೈವಸುಧಾರ್ಣವ"ವನ್ನು ಗಳಗನಾಥರು ರಚಿಸಿದ್ದನ್ನು ಕುರಿತು ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಹಾವನೂರ್ ಹೇಳಿದ ಮಾತಿದು. "ಗಿರಿಜಾ ಕಲ್ಯಾಣಸಾರ" ಅವರ ಇನ್ನೊಂದು ಪುರಾಣಾಧಾರಿತ ಕೃತಿಯಾಗಿದೆ.

20ನೇ ಶತಮಾನದ ಕೃತಿಗಳು

ಹೊಸಗನ್ನಡಕಾಲದ ಹಳಗನ್ನಡ ವಿದ್ವಾಂಸರಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಿ ಶಿವಶಂಕರಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು (1864–1942) ಒಬ್ಬರು. ಇವರು ಹತ್ತಾರು ವಿವಿಧ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹಳಗನ್ನಡ ಶೈಲಿಯ ಹೊಸಗನ್ನಡ ಮಿಶ್ರಿತ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪುರಾಣಾಧಾರಿತ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಹೀಗಿವೆ:

ಶ್ರೀ ಗರಳಪುರೀ ಮಹಾತ್ಮ್ಯಂ (1894) ಸ್ಕಂದಪುರಾಣ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿರುವ ನಂಜನಗೂಡು ಕ್ಷೇತ್ರದ ಮಹಿಮೆಯ ನಿರೂಪಣಾ ಗ್ರಂಥ.
ಕಾವೇರಿ ಮಹಾತ್ಮೆ (1895) ಸ್ಕಂದಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಉಮಾಮಹೇಶ್ವರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಕಥಾವಸ್ತು ಆಧಾರಿತ ಕೃತಿ.

ಪದ್ಯಾನುವಾದ – ಗಿರಿಜಾ ಕಲ್ಯಾಣ

'ಹರಿಗುರುಸ್ಮರಣೆ' ಸು.ರಂ. ಎಕ್ಕುಂಡಿ ಅವರ ಕಿರುಕಾವ್ಯಗಳ ಸಂಕಲನ. ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತಿಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಇವರು ರಚಿಸಿರುವ ಕಿರುಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವತವನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ಬರೆದಿರುವ ಗಜೇಂದ್ರಮೋಕ್ಷ, ಕುಬ್ಜಾಂಗನಾ, ಕುಚೇಲೋಪಾಖ್ಯಾನ, ಕಾಲಿಯ ಮರ್ಧನ. ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಕಲ್ಯಾಣ, ಲಕ್ಷ್ಮೀಸ್ವಯಂವರ ಕಿರುಕೃತಿಗಳು ಸೊಗಸಾಗಿ ಲಯಬದ್ಧವಾಗಿ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಪದ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಮೂಡಿವೆ. ಎಕ್ಕುಂಡಿ ಅವರ ಅನುವಾದ ಪದೇ ಪದೇ ಓದಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಶೈಲಿಯ ಕೃತಿಗಳಾಗಿವೆ. ಗಿರಿಜಾ ಕಲ್ಯಾಣ ದೀರ್ಘ ಕಾವ್ಯ ಶಿವಪುರಾಣದ ಕಥೆಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಸುಂದರ ವರ್ಣನೆಗಳ ಈ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಶಿವನು ಗಿರಿಜೆಯ ಬಳಿ ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡಲು ಬಂದ ವರ್ಣನೆ ಹೀಗಿದೆ. "ಬಿಳಿಗೆಂಪು ಮೈಬಣ್ಣ ಮುದ್ದು ಸುರಿಯುವ ಮೋರೆ ಬಂಗಾರ ಬಟ್ಟಲದ ಮುಗುಳುನಗೆ, ಮೇಲೆಸೆವ ಚಂಡಿಕೆಯ ಹೊಳಪುಳ್ಳ ಕಣ್ಣುಗಳು ಕೆಂಪು ತುಟಿ ಹೊದೆದ ಮೇಲುಜಟಿ ಕೆಳಗಿಳಿಬಿದ್ದ ಜನಿವಾರ ಹಿಡಿದು ದಂಡಕಮಂಡಲವನು. ಕಂಕುಳಲ್ಲಿ ಹೊತ್ತಿಗೆಯನೊಂದಿರಿಸಿ, ಉಟ್ಟ ಪಂಚೆಯ ಸೆರಗು ಕಟಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ಮಂಜದುಡುದಾರದಲಿ ಸಿಗಿಸಿ ಹೆಗಲ

ಜೋಳಿಗೆ ತೂಗಿರಲು ನುಡಿದನು "ದೇವಿ ಭವತಿ ಭಿಕ್ಷಾಂದೇಹಿ" (ಪುಟ 85, ಹರಿಗುರುಸ್ಮರಣೆ). ಪುರಾಣಿ, ಪ್ರಸಂಗಗಳನ್ನು ಸ್ವತಂತ್ರ ಪದ್ಯಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಸುಶ್ರಾವ್ಯವಾಗಿ ಬರೆದ ಗದ್ಯ ಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ಸು.ರಂ. ಎಕ್ಕುಂಡಿ ಒಬ್ಬರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಪುತಿನ ನಂತರ ಈ ರೀತಿ ಬರೆದವರು ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಲ್ಲ.

ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿ ಪ್ರಣೀತ ಭವಿಷ್ಯ ಪುರಾಣದ ಮಾತಿದು (ಪುಟ 25, ಡಾ. ವೇದವ್ಯಾಸರ ವೇದವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿದಿವ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ ಗ್ರಂಥ).
ರವಿವಾರೇ 'ಸಂಡೇ' ಷಷ್ಠ ಸಿಕ್ಸ್ಟಿವದಂತಿಚ (ರವಿವಾರವನ್ನು ಸಂಡೇ ಎಂದೂ, 60ನ್ನು ಸಿಕ್ಸ್ಟಿ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ). ಉರ್ದು ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ (ಯವನರ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ) ಪಾನೀಯವನ್ನು ಪಾನಿ ಎಂದು ಭುಭುಕ್ಷಾ (ಹಸಿವು)ವನ್ನು ಭೂಕಾ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಮ್ಲೇಚ್ಛಾಚಾರಸ್ಯ ಮೂಸಾಖ್ಯೈಃ ತನ್ಮತೈಃ ಪೂರಿತಂ ಜಗತ್ (ಮ್ಲೇಚ್ಛಾಚಾರ್ಯನಾದ ಮೂಸಾಚಾರ್ಯ (ಮೋಸೆಸ್)ನಿಂದ ವಲ್ಲೀಚ್ಛಧರ್ಮ (ವೆಸ್ಟರ್ನ್ ಕಲ್ಚರ್) ಮ್ಲೇಚ್ಛಮತ (ಸೆಮೆಟಿಕ್ ರಿಲಿಜನ್) ವೃದ್ಧಿಯಾಗಿ ವೇದಮತ ಕ್ಷೀಣಿಸಿತು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಇನ್ನೊಂದು ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ವೇದವ್ಯಾಸರು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಕಟೇ ಪಶ್ಚಿಮೇ ದ್ವೀಪೇ ತತ್ಪತ್ನಿ ವಿಕಟಾವತಿ
ಅಷ್ಟ ಕೌಶಲ ಮಾರ್ಗೇಣ ರಾಜಿಮಂತ್ರ ಚಕಾರ ಹೊ

(ಎಂಟು ಮಂದಿ ಮಂತ್ರಿಗಳ ಸಲಹಾ ಸಮಿತಿಯ (ಅಡ್ವೈಸರಿ ಕಮಿಟಿ) ಸಲಹೆಯೊಂದಿಗೆ ಭಾರತ ದೇಶವನ್ನು ವಿಕ್ಟೋರಿಯಾ ರಾಣಿ ಪಾಲಿಸುವಳೆಂದು ಆಕೆಯ ಗಂಡ ವಿಕಟ (ಅಲ್ಬರ್ಟ್ ವಿಕ್ಟರ್) ಎಂದು, ಕಲ್ಕತ್ತಾ ದೇಶವನ್ನು ರಾಜಧಾನಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಆಳುತ್ತಾಳೆ) ಎಂದು "ಭವಿಷ್ಯ ಪುರಾಣ" ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಭಾಗವತದ ಕಾವ್ಯಕೃತಿಗಳು

ವೈಷ್ಣವ ಕವಿಗಳಿಗೆ ಭಾಗವತ ಪುರಾಣ ಅಕ್ಷಯ ಪಾತ್ರೆ ಇದ್ದಂತೆ. ಗದ್ಯ, ಕಥೆ, ಕಾದಂಬರಿ, ಪದ್ಯ, ನಾಟಕ, ಕವಿತೆ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲೂ ಕನ್ನಡ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಗವತ ಪುರಾಣ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಮೈದುಂಬಿ ಬಂದಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯಕೃತಿಗಳು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿವೆ.

ಕವಿ ಕನಕದಾಸರು (ಸು. 15050) ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣೀ ಎಂಬ ಸಾಂಗತ್ಯ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನ ಮತ್ತು ಆತನ ಪುತ್ರ-ಪೌತ್ರರ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಸರಸವಾಗಿ ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮನ್ಮಥ ದರ್ಶನ, ಶಂಬರಾಸುರ ವಧೆ, ಅನಿರುದ್ಧನ ಲೀಲೆ, ಬಾಣಾಸುರ ವಿಜಯ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಸಂಗಗಳನ್ನು ರಸವತ್ತಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ರಾಮಚಂದ್ರ ಗುರುಶಿಷ್ಯನೆಂಬಾತ (ಸು. 1550) ಆದಿತ್ಯ ಪುರಾಣವನ್ನು ಭಾಮಿನೀ ಷಟ್ಪದಿಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ರಂಗಾಚಾರ್ಯನೆಂಬ ಕವಿ (1580) ಸರ್ವಜನರ್ಗೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ತಿಳಿವಂತೆ ಕರ್ಣಾಟಕ ಭಾಷಾ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ "ಶ್ರೀರಂಗ ಮಹಾತ್ಮ್ಯ"ವೆಂಬ ಗದ್ಯಕೃತಿ ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಇದು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಪುರಾಣಾಂತರ್ಗತ ದಶಾಧ್ಯಾಯವನ್ನು ಆಧರಿಸಿದೆ.

ಭಾಗವತ ಕಥಾಭಾಗ ಅನುಸರಿಸಿ ಸೋಮನಾಥ ಕವಿ (1600) ಅಕ್ರೂರ ಚರಿತೆಯನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಭಾಮಿನಿ ಷಟ್ಪದಿ\ನರಹರಿ ಕವಿ (ಸು. 1650) ಪ್ರಹ್ಲಾದ ಚರಿತೆ (ವಾರ್ಧಿಕ ಷಟ್ಪದಿ) ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ನಾರದೀಯ ಪುರಾಣದ ರುಕ್ಮಾಂಗದ ರಾಜನ ಕಥೆ ಕನ್ನಡ ಕವಿಗಳಿಗೆ ಮೆಚ್ಚುಗೆಯಾದ ಪ್ರಸಂಗವಾಗಿದ್ದು ಹತ್ತಾರು ಕವಿಗಳು ಈ ಬಗ್ಗೆ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಂಧಾತ ರಾಜನಿಗೆ ವಶಿಷ್ಠರು ಬೋಧಿಸಿದ ಹರಿವಾಸರ ಮಹಾತ್ಮ್ಯ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ.

17ನೇ ಶತಮಾನದ ಕೃತಿಗಳು

ಸೋಮನಾಥ ಕವಿ (ಸು.1650) ರುಕ್ಮಾಂಗದ ಚರಿತೆ (ಸಾಂಗತ್ಯ), ಶೇಷ ಕವಿ (ಸು.1650) ರುಕ್ಮಾಂಗದ ಚರಿತೆ (ಸಾಂಗತ್ಯ), ಚಿಕ್ಕೋಪಾಧ್ಯಾಯ (1681) ರುಕ್ಮಾಂಗದ ಚರಿತೆ (ಚಂಪೂ) ಗಮನಾರ್ಹ ಕೃತಿಗಳಾಗಿವೆ.

ವೆಂಕಯಾರ್ಯ (1650) ಕೃಷ್ಣಲೀಲಾಭ್ಯುದಯವೆಂಬ ಭಾಮಿನೀ ಷಟ್ಪದಿ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ದಶಮಸ್ಕಂದದ ಕಥೆ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಮೈಸೂರು ಚಿಕ್ಕುಪಾಧ್ಯಾಯ (1672) ಸಾಕಷ್ಟು ಪುರಾಣಾಧಾರಿತ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಭವಿಷ್ಯೋತ್ತರ ಪುರಾಣದ ತೀರ್ಥಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಹಿಮವದ್ಗೋಪಾಲಸ್ವಾಮಿಬೆಟ್ಟದ ಮಹಾತ್ಮ್ಯ ಹೇಳುವ "ಕಮಲಾಚಲ ಮಹಾತ್ಮ್ಯ"ವೆಂಬ ಚಂಪೂ ಕೃತಿಯನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಪುರಾಣದ ತೀರ್ಥಕಾಂಡದಲ್ಲಿರುವ ಕಂಚಿಯ ಮಹಾತ್ಮೆ ಕುರಿತ "ಹಸ್ತಗಿರಿ ಮಹಾತ್ಮ್ಯ" (ಚಂಪೂ) ಈತನದೇ. ನಾರದೀಯ ಪುರಾಣೋಕ್ತವಾದ **ರುಕ್ಮಾಂಗದ ಚರಿತೆ**ಯನ್ನು ಚಂಪುವಿನಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿರುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಗದ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಮೇಲುಕೋಟೆ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಸಾರುವ 'ಯದುಗಿರಿ ಮಹಾತ್ಮೆ'ಯನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಪುರಾಣಾಂತರ್ಗತವಾದ ಶ್ರೀರಂಗ ಮಹಾತ್ಮ್ಯ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಗದ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ 10 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಪಶ್ಚಿಮ ರಂಗಮಹಾತ್ಮ್ಯ ಸಾಂಗತ್ಯದ ಕೃತಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಪುರಾಣದ ಆಧಾರದಲ್ಲೇ ರಚಿತವಾಗಿದೆ. ಶಂಕರನಾರದ ಸಂವಾದರೂಪವಾಗಿ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದ ಮಹಿಮೆ ಈ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ರೂಪಿತವಾಗಿದೆ.

ಚಿಕ್ಕದೇವರಾಜರ ಆಶ್ರಿತ ಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ತಿಮ್ಮಕವಿ (1677) ಸಹ ಪುರಾಣಗಳಾಧಾರಿತ ಹಲವಾರು ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಚಂಪೂರೂಪವಾಗಿ ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ವೆಂಕಟಗಿರಿ ಮಹಾತ್ಮ್ಯ, ಪಶ್ಚಿಮರಾಗ ಮಹಾತ್ಮ್ಯ, ಯಾದವಗಿರಿ ಮಹಾತ್ಮ್ಯ ಹೆಸರಿನ ಕೃತಿಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ.

18ನೇ ಶತಮಾನದ ಕೃತಿಗಳು

ಮುಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ (1794–1868) ಅವರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪುರಾಣಾಧಾರಿತ ಕೃತಿಗಳು ರಚಿತವಾದವು. ಭಾಗವತ, ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಉಷಾಪರಿಣಯವನ್ನು ಕುರಿತ ಕೃತಿ, ಭಾಗವತ ಪುರಾಣಕ್ಕೆ ಶ್ರೀಧರೀಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನುಸಾರ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಬರೆದ ಟೀಕೆಯಾದ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ವಾಣೀವಿಲಾಸ ಗ್ರಂಥ ದೇವೀಭಾಗವತ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಟೀಕೆ. ಅಗ್ನಿ ಪುರಾಣಕ್ಕೆ ನಾರದ ಪುರಾಣದೊಳಗಿನ ಕಥೆಯಾಧಾರಿತ ತಲಾಕಾವೇರಿ ಮಹಾತ್ಮ್ಯ, ಯಾದವಗಿರಿ ಮಹಾತ್ಮ್ಯ ಗ್ರಂಥ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳು ರಚಿತವಾಗಿವೆ. ಗುರುಕೃಷ್ಣ (ಸು.1830) ಸಾಂಗತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣಸ್ವಾಮಿ ದಾನಕೊಟ್ಟ ಪದಕೃತಿಯನ್ನು ಕೃಷ್ಣಬಾಲಲೀಲೆ ಎಂಬ ಚೌಪದಿ ಕೃತಿಯನ್ನು ಭಾಗವತ ಪುರಾಣದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯಾಗಿ ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಪುರಾಣದ ಲಲಿತೋಪಾಖ್ಯಾನದ "ಸಹಸ್ರಾಯು ಕಥೆ" ಕೃತಿ ರಚಿಸಿದವನು ಸೀತಾರಾಮಸೂರಿ (ಸು.1840) ಎಂಬ ಕವಿ. ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸ್ಮರಜನಿಸಿ ರತಿ ಕೈಹಿಡಿದ ಸಂಗತಿಯ ಶಂಬರಾಸುರನ ಕಾಳಗವೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನ ಕೃತಿಯನ್ನು ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಕವಿ (1840) ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ನರಸಿಂಹಪುರಾಣದ ಕಥೆಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಪ್ರಹ್ಲಾದ ಚರಿತೆಯ ಕನ್ನಡ ಟೀಕೆ ವಿದ್ವತ್ ಪ್ರತೋಷಿಣಿಯನ್ನು ರಂಗಶಾಸ್ತ್ರಿ (1849ರಲ್ಲಿ) ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅಪರಾಳ ತಮ್ಮಣ್ಣ (ಸು.1850) ರಚಿಸಿದ ಕೃಷ್ಣಪಾರಿಜಾತ ಯಕ್ಷಗಾನ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕೃತಿಯಾಗಿದೆ.

ಇನ್ನು ಮುಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜರ ಹಾಗೆ ಅನೇಕ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದವರಲ್ಲಿ ಅಳಿಯ ಲಿಂಗರಾಜರು (1823–74) ಮುಖ್ಯರು. ಇವರ ಕೃಷ್ಣಬಾಲಲೀಲೆ, ರುಕ್ಮಾಂಗದ ಚರಿತೆ, ಸ್ಯಮಂತೋಪಾಖ್ಯಾನ ಯಕ್ಷಗಾನಗಳು ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ ಆಧಾರಿತ ಕೃತಿಗಳಾಗಿವೆ. ಈತನ 'ಪ್ರಭಾವತೀ ಪರಿಣಯ' ಹರಿವಂಶದ ಕಥೆಯನ್ನು ವಾರ್ಧಿಕ ಷಟ್ಪದಿಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದ ದೊಡ್ಡ ಗ್ರಂಥವಾಗಿದೆ.

ಹೀಗೆ 17–18ನೇ ಶತಮಾನದ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಟಿವಿವೆಂಕಟಾಚಲ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಸಮೀಕ್ಷಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಸಾಹಿತ್ಯ ಸನ್ನಿಧಿ, 70–94 ಪುಟಗಳು).

18ನೇ ಶತಮಾನದ ಕಾವ್ಯಗಳು–2

ಶ್ರೀನಿವಾಸನೆಂಬ ಕವಿ ಆಗ್ನೇಯ ಪುರಾಣೋಕ್ತವಾದ "ತುಲಾಕಾವೇರಿ ಮಹಾತ್ಮ್ಯ"ವೆಂಬ ಗದ್ಯಾನುವಾದಕ್ಕೆ ಕನ್ನಡ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ರಂಗಯ್ಯನೆಂಬ ಕವಿ (1730) ಸಹ ಸ್ಕಂದಪುರಾಣದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ "ಕಾವೇರಿ ಮಹಾತ್ಮ್ಯ" ಎಂಬ ಭಾಮಿನೀ ಷಟ್ಪದಿ ಕೃತಿಯನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇನ್ನು ಕಳಲೆ ನಂಜರಾಜನು (1740) 'ಹರಿವಂಶ' ಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. 1740ರಲ್ಲಿದ್ದ ಗೋಪಾಲರಾಜನೆಂಬ ಮೈಸೂರು

ಅರಸರ ಕುಲಸ್ಥ ಹಿಮವದ್‌ಗೋಪಾಲಸ್ವಾಮಿ ಬೆಟ್ಟದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಭವಿಷ್ಯೋತ್ತರ ಪುರಾಣೋಕ್ತ ವಿಷಯವನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ತಿಪ್ಪಾರಾರ್ಯ (ಸು.1750) ಭಾಗವತ ಮೂಲದ 'ಕಾಳಿಯನಾರ್ದನ ಕುಚೇಲೋಪಾಖ್ಯಾನ'ಗಳೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಪುರಾಣದಲ್ಲಿರುವ 'ಶ್ರೀರಂಗಮಹಾತ್ಮ್ಯ'ವನ್ನು ಕುರಿತು ಗದ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಿಂಗರಾಚಾರ್ಯ (1770–76)ರಲ್ಲಿ (ಬೆಟ್ಟದ ಚಾಮರಾಜನಿಗೆ ಉಪಾಧ್ಯಾಯನಾಗಿದ್ದವನು) ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಭಾಗವತ ಪುರಾಣಾಂತರ್ಗತವಾದ 'ಸುಧಾಮ ಕಥೆ'ಯನ್ನು ಜಲಕ್ರೀಡೆ ರಾಸಕ್ರೀಡೆ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಸು.1780ರಲ್ಲಿದ್ದ ಮಾನಮಧುರೆದಾಸನು ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. 1800ರಲ್ಲಿದ್ದ ರಂಗಾಚಾರ್ಯ ಬರೆದ ಪ್ರಹ್ಲಾದ ಚರಿತೆ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರಹ್ಲಾದನ ಮೇಲೆ ರಚಿತವಾದ ಎರಡನೇ ಯಕ್ಷಗಾನ ಕೃತಿ. ಭವಿಷ್ಯೋತ್ತರ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ಏರಿಶೇಷಾಚಾರ್ಯ (ಸು.1800) ರಚಿಸಿದ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಕಲ್ಯಾಣ ಇನ್ನೊಂದು ಯಕ್ಷಗಾನ ಕೃತಿ ಆಗಿದೆ.

17ನೇ ಶತಮಾನದ ಕೃತಿಗಳು :

ಚೆನ್ನಿಗನೆಂಬ ಕವಿ (ಸು.1700) 'ನರಸಿಂಹ ಚಾರಿತ್ರ'ವೆಂಬ ಸಾಂಗತ್ಯ ಕೃತಿಯನ್ನು ಭಾಗವತ ಪುರಾಣ ಆಧರಿಸಿ ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಕೃಷ್ಣಕವಿ (1700) ಕೃಷ್ಣಕರ್ಣಾಮೃತವೆಂಬ ಭಾಮಿನೀ ಷಟ್ಪದಿ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಭಾಗವತಪುರಾಣದ ದಶಮಸ್ಕಂದದ ಕಥೆ ಆಧರಿಸಿ ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ವೆಂಕಟಾರ್ಯನೆಂಬ ಗುರುವಿನ ಶಿಷ್ಯ (1700) ಯಾದವಗಿರಿ ಮಹಾತ್ಮ್ಯ ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣಗೋಪೀವಿಲಾಸ ಎಂಬ ಸಾಂಗತ್ಯ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಭಗವಚ್ಚರಿತ್ರೆಯೆಂಬ ವಾರ್ಧಕಷಟ್ಪದಿ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ವಿಜಯವೆಂಕಟರಮಣನೆಂಬ ಕವಿ (ಸು. 1700) ಭಾಗವತವನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಶ್ರೀಶೈಲಾರ್ಯನ (1700) ಸಾಂಗತ್ಯ ಕೃತಿ ಕೃಷ್ಣಚಾರಿತ್ರ ಶತಕಗ್ರಂಥವಾಗಿದೆ.

ಮೇಲ್ಕಂಡ 17ನೇ ಶತಮಾನದ ಕೃತಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ವೆಂಕಟಾಚಲಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು 'ಕನ್ನಡ ಪುರಾಣಗಳು' ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದ್ದಾರೆ.

18ನೇ ಶತಮಾನದ ಕೃತಿಗಳು

ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ಬರೆದ ಕೃತಿಗಳು 18ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಬಂದಿವೆ. ಸ್ಕಂದಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಕಥೆಗೆ ಸದೃಶವಾಗಿ ಇರುವ ವರಾಹಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಕಥೆಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ಕಳಲೆ ವೀರರಾಜನ ಆಶ್ರಿತಕವಿ ಚೆನ್ನಯ್ಯ (1720) 'ಪದ್ಮಿನೀ ಪರಿಣಯ'ವೆಂಬ ಸಾಂಗತ್ಯ ಗ್ರಂಥ ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಕವಿ (1723) ವಾರ್ಧಿಕಷಟ್ಪದಿಯಲ್ಲಿ ರುಕ್ಮಾಂಗದ ಚರಿತೆಯನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅಳಿಯ ಲಿಂಗರಾಜ (1853) ಯಕ್ಷಗಾನ ರುಕ್ಮಾಂಗದ ಚರಿತೆ ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಸೋಮನಾಥ ಶೇಷಕವಿ ಚಿಕ್ಕೂಪಾಧ್ಯಯ 5 ಜನರು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ರುಕ್ಮಾಂಗದ ಚರಿತೆ ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಟಿ.ವಿ. ವೆಂಕಟಾಚಲಶಾಸ್ತ್ರಿ ಅವರು ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿರುವ, ವೈ.ಜಿ. ಸುಬ್ಬರಾಯರು ರಚಿಸಿದ ಚಂಪೂಕಾವ್ಯ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸ್ಕಂದಪುರಾಣವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ಬರೆದ 19–20ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದ ಕೃತಿ. ಸ್ಯಮಂತೋಪಾಖ್ಯಾನದ ಕಥೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿಘ್ನರಾಜೀಯ ಎಂಬ ಹೆಸರಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯವಾಗಿ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ಯಮಂತೋಪಾಖ್ಯಾನವು ಭಾರತ, ಭಾಗವತ, ಸ್ಕಂದಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹಲವು ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳೊಡನೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ವ್ರತಾನುಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಎಂದರೆ ವಿನಾಯಕವ್ರತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಬರುವ ಈ ಕಥೆ ಜನಪ್ರಿಯ ಪುರಾಣಕಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದ್ದು ಹಲವರು ಈ ವಸ್ತುವನ್ನು ಕುರಿತು ಕೃತಿ ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಪೈಕಿ ವಿಘ್ನರಾಜೀಯವೂ ಒಂದಾಗಿದೆ.

20ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಕೃತಿಗಳು ರಚಿತವಾಗಿವೆ. ಗಮಕಿ ಬಿ.ಎಸ್.ಎಸ್. ಕೌಶಿಕ್ ಅವರು ಷಟ್ಪದಿಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿರುವ ಶ್ರೀದೇವೀ ಮಹಾತ್ಮ್ಯ ದರ್ಶನ ಗಮಕ ಕಾವ್ಯವಾಚನಕ್ಕಾಗಿ ಬರೆದ ಗ್ರಂಥವಾಗಿದೆ. ದೇವೀಭಾಗವತ ಪುರಾಣದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ.

ಕೃಷ್ಣಸ್ತುತಿ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯದ ಕೃತಿಗಳು

ಕೃಷ್ಣಸ್ತುತಿ ವೈಷ್ಣವ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವುದು ಸಹಜ. ಆದರೆ ಅವು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ವರ್ಣನೆಗಳಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಾಗಿ ಬರುವ ಕೃತಿಗಳಾಗಿವೆ.

ಜಗನ್ನಾಥ ವಿಜಯ, ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ ಕನ್ನಡ ಚಂಪೂ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು. ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಗೀತಕೃತಿಗಳು ನೇರವಾಗಿ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕುರಿತ ಕೃತಿಗಳಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಜಯದೇವನ ಗೀತಗೋವಿಂದವನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ಬರೆದ ಗೀತಗೋಪಾಲ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕೃತಿಯಾಗಿದೆ. ಚಿಕ್ಕದೇವರಾಜರು (1672–1704) ರಚಿಸಿದ ಈ ಕೃತಿ ಕೀರ್ತನ ರೂಪದಲ್ಲಿದೆ. ಕಂದ ವೃತ್ತಗಳು ಹಳಗನ್ನಡದಲ್ಲಿದ್ದು, ಕೀರ್ತನೆಗಳು ಹೊಸಗನ್ನಡದಲ್ಲಿರುವುದು ಈ ಕೃತಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ.

ಮಹಿಳೆಯರು ರಚಿಸಿದ ಕೃತಿಗಳು

ಚಿಕ್ಕದೇವರಾಜ ಒಡೆಯರ ಆಶ್ರಿತಳಾದ ಶೃಂಗಾರಮ್ಮ (ಸು. 1685) ಸ್ಕಂದಪುರಾಣದ ವೆಂಕಟಾಚಲ ಮಹಾತ್ಮ್ಯವೆಂಬ ಭಾಗದ ಪದ್ಮಾವತಿ–ವೆಂಕಟೇಶ ಕಲ್ಯಾಣದ ಕಥೆಯನ್ನು ಪದ್ಮಿನೀ ಕಲ್ಯಾಣವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಸಾಂಗತ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರೆದಿದ್ದಾಳೆ.

ಮೈಸೂರು ದೊರೆ ದೊಡ್ಡಕೃಷ್ಣರಾಜ (1713–31) ರಾಣಿ ಚೆಲುವಾಂಬೆ (ಸು. 1725) ರಚಿಸಿರುವ ವರನಂದೀ ಕಲ್ಯಾಣ ಪುರಾಣದ ಕಥೆಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆದ ಆಧುನಿಕ ಕೃತಿಯಾಗಿದೆ.

ಗೀತಗೋವಿಂದ

ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ದಿವಂಗತ ಸಕ್ಕರಿ ಬಾಳಾಚಾರ್ಯ (ಶಾಂತ ಕವಿಗಳು) 'ವಿರಹ ತರಂಗ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಗೀತಗೋವಿಂದವನ್ನು ಪದ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

1956ರಲ್ಲಿ ಕುಲವರ್ಮ ಬಾಲಕೃಷ್ಣ ಅವರು ಸಂಸ್ಕೃತ ಮೂಲದೊಡನೆ ಕನ್ನಡ ಗದ್ಯಾನುವಾದದ ಗೀತಗೋವಿಂದವನ್ನು ಕನ್ನಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಬೇಂದ್ರೆಯವರು ಈ ಗದ್ಯಾನುವಾದವನ್ನು "ಗದ್ಯಕಾವ್ಯದಂತೆಯೇ ಹದವಾದ ರುಚಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ" ಎಂದಿದ್ದಾರೆ.

ಸಂಗ್ರಹಾನುವಾದಗಳು (ಸಮಗ್ರ)

ಶ್ರೀ ಸಾಗರ ರಾಮಾಚಾರ್ಯಕೃತ ಸುನೀತಿ ಭಾಗವತ (ಮೂಲ ಮತ್ತು ಕನ್ನಡಾನುವಾದ) ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಪುಟ್ಟ ಕೃತಿ. ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ (17ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿದ್ದ) ಸಾಗರ ರಾಮಾಚಾರ್ಯರು ಇದನ್ನು ದ್ವಾದಶಸ್ಕಂಧಗಳಲ್ಲಿ 470 ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಭಾಗವತದ ಕಥೆಗಳನ್ನೇ ಕೆಲವೇ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಾರರೂಪವಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರತಿ ಕಥೆಗೂ ಒಂದೊಂದು ನೀತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಒಂದು ಪ್ರಸಂಗ ಒಂದು ನೀತಿ ಸೇರಿ ಒಂದು ಶ್ಲೋಕ – ಈ ರೀತಿ ಗ್ರಂಥ ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತ ಗ್ರಂಥ. ದಿನನಿತ್ಯದ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ನೀತಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದಲ್ಲದೆ, ಒಂದೊಂದು ನೀತಿಗೆ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ಭಕ್ತರ ಕಥೆಗಳನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ಹೊಂದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ವಿಶೇಷ ಸಂಗತಿ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಒಂದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು.

> **ಸ್ವಯಂ ವ್ರಜೇನ್ನ ಯುದ್ಧಾರ್ಥಂ ನ ಮುಂಚೇತ್ ಸಮುಪಾಗತಾನ್**
> **ಚಾಪರಕ್ಷಾನ್ ಬಲಂ ಚೇತೋಗಜಂ ಮಲ್ಲಾನನಾಶಯತ್**
> (ಸ್ಕಂದ–10, ಶ್ಲೋಕ 57)

(ಯಾವನೇ ಆಗಲಿ ತಾನೇ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೋಗಬಾರದು; ಆದರೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದವರನ್ನು ಕೊಲ್ಲದೇ ಸುಮ್ಮನೆ ಬಿಡಬಾರದು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ತಾನು ಸ್ವತಃ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೋಗದಿದ್ದರೂ ತನ್ನ ಮೇಲೆ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಲು ಬಂದ ಧನುರ್ಧಾರಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಬಲವಾದ ಸೈನ್ಯವನ್ನು, ಕುವಲಯಾಪೀಡ ಎಂಬ ಆನೆಯನ್ನು, ಚಾಣೂರಮುಷ್ಟಿಕರೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಮಲ್ಲರನ್ನು ಕೊಂದು ಹಾಕಿದನು).

ಹೀಗೆ ಸಮಗ್ರ ಭಾಗವತದ ಪ್ರಸಂಗಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳಾಗಿ ಉದಾಹರಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ನೀತಿಯನ್ನು ಒಂದೊಂದೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುವುದನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಬರೆದರೆ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಸೊಗಸಾದ ನೀತಿಚಿಂತಾಮಣಿಯಂಥ ಕನ್ನಡ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಬಹುದು.

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಬಾಲಲೀಲೆ (ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಮೂಲಕ ಭಾಗವತ)

ಮುಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ (1796–1868) ಇದ್ದ ತಿಮ್ಮಪ್ಪದಾಸರು (1770–1860) ಕನ್ನಡದ ಅದ್ವೈತ ಹರಿದಾಸರಲ್ಲಿ

ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದವರು. ಭಾಗವತ ಧರ್ಮದವರು ಸಾಕಷ್ಟು ಅದ್ವೈತಪರ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಪೈಕಿ ಭಾಗವತ ಧರ್ಮ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಬಾಲಲೀಲೆ (ಭಾಗ 1 ಮತ್ತು 2) ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಎಂ.ವಿ. ಸೀತಾರಾಮಯ್ಯನವರು ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ವಿಮರ್ಶಾತ್ಮಕವಾದ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳಿಂದ 180 + 80 = 268 ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಬಾಲಲೀಲೆಗಳು ವರ್ಣಿತವಾಗಿವೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಕೀರ್ತನೆಗಳು ಹರಿದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಹಾಗೆ 3ರಿಂದ 11 ಅಥವಾ 15ರವರೆಗೆ ಚರಣಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿಲ್ಲ; 50ಕ್ಕೂ ಮೀರಿದ ಚರಣಗಳುಳ್ಳ ಹಾಡುಗಳಿವೆ. ಹಾಗಾಗಿ 286 ಕೀರ್ತನೆಗಳೇ ಆದರೂ 600ಕ್ಕೂ ಮಿಕ್ಕ ಪುಟಗಳಷ್ಟು ಗಾತ್ರದಲ್ಲಿದೆ. ಕೀರ್ತನಕಾವ್ಯವೆಂದು ಎಂ.ವಿ.ಸೀ. ಅವರು ಕರೆದಿದ್ದರೂ, ಕಥನಕಾವ್ಯವೆಂದು ಕರೆಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ಕನ್ನಡ ಕೀರ್ತನ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಭಾಗವತವನ್ನು ಕುರಿತ ದೀರ್ಘ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ದೊಡ್ಡ ಗ್ರಂಥವಾಗಿದೆ.

ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇದೇ ರೀತಿ ಭಾಗವತದ ಕಥೆ ಹೇಳುವ ಇನ್ನೊಂದು ಕೃತಿ ಎಂದರೆ ಪ್ರಸನ್ನವೆಂಕಟದಾಸರ 'ಭಾಗವತ ಕೀರ್ತನೆಗಳು' ಗಮನಾರ್ಹ ಕೃತಿ ಆಗಿದೆ.

ತಿಮ್ಮಪ್ಪದಾಸರ ಇನ್ನೊಂದು ಸಾಂಗತ್ಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಕಾವ್ಯ 'ಧ್ರುವ ಚರಿತ್ರೆ' ಭಾಗವತದ ಕಥೆಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಕೃತಿ. ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ಧ್ರುವ ಚರಿತ್ರೆಗಳಿವೆ. ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಹಾಡಿನ ಧಾಟಿಯಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದ ಧ್ರುವಚರಿತ್ರೆಗಳಿವೆ.

ಪ್ರಹ್ಲಾದ ಚರಿತ್ರೆ (ಷಟ್ಪದೀ ಕಾವ್ಯ)

1650ರಲ್ಲಿದ್ದ ನರಹರಿ ಕವಿ 17 ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ 1120 ಷಟ್ಪದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಹ್ಲಾದ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಸರಳವಾದ ಷಟ್ಪದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಈ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಆರ್.ಎಸ್. ರಾಮರಾವ್ ಅವರು ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಗಮಕವಾಚನಕ್ಕೆ ಹೇಳಿ ಮಾಡಿಸಿದಂತೆ ಇರುವ ಈ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಸ.ವೆಂಕಟಾಚಲಪತಿ ಅವರು ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೊಗಸಾದ ಗಾದೆಗಳನ್ನು ವಿಪುಲವಾಗಿ ಕವಿ ಬಳಸಿದ್ದಾನೆ.

ನಿತ್ಯಾತ್ಮಶುಕಯೋಗಿ (ಚಾಟುವಿಠ್ಠಲನಾಥ) ಕನ್ನಡ ಭಾಗವತ (ಷಟ್ಪದಿ ಕಾವ್ಯ)

ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಗಮಕಿಗಳ ಮೂಲಕ ನಾಡಿನಾದ್ಯಂತ ಪ್ರಚಾರವಾಗಿರುವ ಕಾವ್ಯಗಳು ಕೆಲವೇ ಕೆಲವು. ಅವುಗಳ ಪೈಕಿ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸಭಾರತ, ತೊರವೆ ರಾಮಾಯಣ, ಜೈಮಿನಿ ಭಾರತ, ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ ಕಾವ್ಯ, ಚಾಟುವಿಠ್ಠಲನಾಥ ಭಾಗವತ ಪಂಚಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಭುಲಿಂಗಲೀಲೆ ಮುಂತಾದ ವೀರಶೈವ ಕಾವ್ಯಗಳೂ, ಪಂಪ ರಾಮಾಯಣ, ಪಂಪ ಭಾರತ ಮುಂತಾದ ಜೈನ ಕಾವ್ಯಗಳು ಗಮಕಿಗಳ ಮೂಲಕ ಜನತಾಜನಾರ್ದನನನ್ನು ತಲುಪಿವೆ. ಉಳಿದ ಚಂಪೂ ಷಟ್ಪದಿ ಕಾವ್ಯಗಳು ಜನರಿಂದ ದೂರ ಉಳಿದಿವೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಹಾಪುರಾಣಗಳ ಪ್ರಭಾವ, ಭಾವಾನುವಾದಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಈ ಪೈಕಿ ಕನ್ನಡ ಭಾಗವತವು ನೇರವಾಗಿ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಷಟ್ಪದಿ ರೂಪವಾಗಿ ಬಂದಿರುವ ಏಕೈಕ ಸಮಗ್ರ ಮೊದಲ ಕಾವ್ಯವಾಗಿದೆ. 1911ರಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದ್ವಿಷ್ಣು ಭಾಗವತ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ 1926ರಲ್ಲಿ ಪುನರ್ಮುದ್ರಣವಾಗಿ ಎಂ.ವಿ. ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳಿಂದ ಪರಿಶೀಲನೆಗೆ ಒಳಗಾಯಿತು. 1928ರಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣಯ್ಯಶೆಟ್ಟಿ ಅವರಿಂದ ಪ್ರಕಟವಾದ ಸಮಗ್ರಕೃತಿ ಅನಂತರ ಪ್ರಕಟವಾಗದೆ ಪ್ರತಿಗಳು ಸಿಗದೆ ಭಾಗವತ ವಚನಕಾರರು ಕಡಿಮೆ ಆದರು. ಆದರೆ ಆಮೇಲೆ ಎರಡು ಪ್ರಯತ್ನಗಳು ನಡೆದವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕೆ. ವೆಂಕಟರಾಮಪ್ಪ ನವರು ಕೈಕೊಂಡ ಏಕಾಂಗ ಸಾಹಸ ಕನ್ನಡ ಭಾಗವತ ಪರಿಷ್ಕೃತ ಮುದ್ರಣವಾಗಿದೆ ಸುಮಾರು 1500ರಲ್ಲಿದ್ದ ಚಾಟುವಿಠ್ಠಲನಾಥ ಅಥವಾ ನಿತ್ಯಾತ್ಮ ಯೋಗಿ ಅಥವಾ ಸದಾನಂದ ಯೋಗಿ ಹೆಸರಿನ ಕವಿ ರಚಿಸಿದ ಕನ್ನಡ ಭಾಗವತ ಸುಮಾರು 11680 ಷಟ್ಪದಿಗಳಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ಯಾರೂ ಭಾಗವತ ಮಹಾಪುರಾಣವನ್ನು ಈ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಪದ್ಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅನುವಾದಿಸಿಲ್ಲ. ಇದು ಕನ್ನಡ ಭಾಗವತದ ಹಿರಿಮೆ. 1955ರಲ್ಲಿ ಕೆ. ವೆಂಕಟರಾಮಪ್ಪನವರು ಮೂಲ ಷಟ್ಪದಿ ಭಾಗವತದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಚರಿತೆ ಎಂಬ ಸಂಗ್ರಹ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದರು. ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಹಸ್ತಪ್ರತಿ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಅಂಗಡಿಮುದ್ರಣ ಸಾಕಷ್ಟು ಅಶುದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೂ ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿತ್ತು. ಪಠ್ಯಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲೂ ಅದರ ಭಾಗಗಳನ್ನು

ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಇಡಲಾಗಿತ್ತು. 12 ಸ್ಕಂಧಗಳ ಈ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ದಶಮಸ್ಕಂಧ ಕೃಷ್ಣನ ಕಥೆಯನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದು ಅತಿಜನಪ್ರಿಯ ಭಾಗವಾಗಿದೆ.

ಕೆ. ವೆಂಕಟರಾಮಪ್ಪನವರು ಸಮಗ್ರ ಕನ್ನಡ ಭಾಗವತ ಷಟ್ಪದಿ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿ ಸಿದ್ದಪಡಿಸುವ ಯೋಜನೆ ಕೈಕೊಂಡು 6 ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಓಲೆಗ್ರಂಥಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಪೀಠಿಕೆ, ಶಬ್ದಕೋಶ, ಪಾಠ ನಿರ್ಣಯಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿದರು. ಪ್ರಥಮ ಮತ್ತು ದ್ವಿತೀಯ ಸ್ಕಂಧಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಪ್ರಥಮ ಸಂಪುಟವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದರು. ಅನಂತರ ಜನರ ಬೇಡಿಕೆಗಾಗಿ 1975ರಲ್ಲಿ 1,2,3, 4ನ್ನು 5ನೇ ಸಂಪುಟ 1964ರಲ್ಲಿ ದಶಮಸ್ಕಂಧವನ್ನು ಸಿದ್ದಪಡಿಸಿದರು. ಕಾರಣಾಂತರಗಳಿಂದ ಉಳಿದ ಸಂಪುಟಗಳು ಸಿದ್ಧವಾಗಲಿಲ್ಲ.

1964ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾದ (ಕೆ. ವೆಂಕಟರಾಮಪ್ಪನವರಿಂದ ಸಂಪಾದಿತವಾದ) ನಿತ್ಯಾತ್ಮಶುಕಯೋಗಿಯ ಕನ್ನಡ ಭಾಗವತ 500 ಪುಟಗಳ ಗ್ರಂಥ ಇಂದಿಗೂ ಭಾಗವತ ಅನುವಾದ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವದ ಕೃತಿಯಾಗಿದೆ.

ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾಗವತ (2008)

ಚಾಟುವಿಠ್ಠಲನಾಥನ ಬಾಗವತವು 3ನೇ ಬಾರಿಗೆ ಪ್ರಕಟಿಸುವ ಯತ್ನವು ಹೊಳಲ್ಕೆರೆ ರಂಗರಾವ್ ಚಂದ್ರಶೇಖರ್ ಅವರಿಂದ ನಡೆಯಿತು. ತಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ತಾಳೆಗರಿ ಪ್ರತಿಯನ್ನು ಬೆಳಕಿಗೆ ತರಲು ಯತ್ನಿಸಿದರು. ಡಾ. ಟಿ.ವಿ. ವೆಂಕಟಾಚಲಶಾಸ್ತ್ರಿ ಮತ್ತು ಇತರ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಮಂಡಳಿಯ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಪರಿಷ್ಕೃತಗೊಂಡು ಶಿಕಾರಿಪುರ ಹರಿಹರೇಶ್ವರರ ಸಂಚಾಲಿಕತ್ವದಲ್ಲಿ ಕೃತಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿ 2 ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ 2008ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾಯಿತು. ಉತ್ತಮ ಮುದ್ರಣದಿಂದ ಅಧಿಕ ವೆಚ್ಚದಿಂದ ಪ್ರಕಟವಾಗಿರುವ ಈ ಗ್ರಂಥ. ಇಂಗ್ಲಿಷ್‌ನಲ್ಲಿ ಕಥಾಗದ್ಯಾನುವಾದ, ಅನುಬಂಧ ಪೀಠಿಕೆ ಚಿತ್ರಗಳಿಂದ ಈ ಗ್ರಂಥ 2 ಸಂಪುಟಗಳ ತೂಕದ ಗ್ರಂಥವಾಗಿ ಬೆಲೆ ಕಡಿಮೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸಾಮಾನ್ಯರ ಪಾಲಿಗೆ ಎಟುಕದ ಗ್ರಂಥವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಕನ್ನಡ ಭಾಗವತದ ಶುದ್ಧಪ್ರತಿ ಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ದೊರಕಿದೆ.

ನಾರಾಯಣೀಯಂ (ಮೂಲ – ಕನ್ನಡಾನುವಾದ)

ಕೇರಳದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಮಹಾಕವಿ ಮೆಪ್ಪತ್ತೂರು ನಾರಾಯಣ ಭಟತಿರಿ (1560–1587) ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿರುವ 1034 ಶ್ಲೋಕಗಳಿರುವ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಭಾಗವತವೇ ನಾರಾಯಣೀಯಂ. ಕೇರಳದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಜನಪ್ರಿಯ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಇದೊಂದು. ಬಿಂಡಿಗನವಿಲೆ ನಾರಾಯಣಸ್ವಾಮಿ ಅವರು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ–ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಭಾಷೆಗಳಿಂದ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಬೃಹತ್ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಅನುವಾದಿಸಿರುವ ಅನುವಾದಕರಲ್ಲೊಬ್ಬರು. ನಾರಾಯಣೀಯಂ ಇವರಿಂದ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಮೊದಲಬಾರಿಗೆ ಮೂಲ–ಅನ್ವಯ–ತಾತ್ಪರ್ಯ–ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಪ್ರಕಟವಾಗಿದೆ (2004). ಸುಮಾರು 700 ಪುಟಗಳ ಈ ಗ್ರಂಥ ಭಾಗವತದ 12 ಸ್ಕಂದಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಸಂಸ್ಕೃತ ಪದಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಟ್ಟಿರುವ ಗೋಪಿಗೀತ–ಮುಕುಂದಮಾಲಾ ಮೊದಲಾದವನ್ನು ಅನುವಾದಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಈ ಗ್ರಂಥ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ವಿಶಿಷ್ಟ ಕೊಡುಗೆಯಾಗಿದೆ.

ಸಂಪೂರ್ಣ ಕನ್ನಡ ಭಾಗವತ (2 ಭಾಗಗಳು)

ನಮ್ಮೊಡನೆ ಇರುವ ಭಕ್ತಕವಿ ಕೆ.ವಿ. ವರದರಾಜಯ್ಯಂಗಾರ್ ಅವರು 13,743 ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ರಗಳೆ, ತ್ರಿಪದಿ, ಷಟ್ಪದಿ, ಚೌಪದಿ ವೃತ್ತಗಳೆಂಬ 5 ಬಗೆ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ 20 ತಿಂಗಳ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದ ಕಾವ್ಯವಿದು. ಚಾಟುವಿಠ್ಠಲನಾಥನ ಭಾಗವತ ಕಾವ್ಯಕ್ಕಿಂತ ದೊಡ್ಡದು. ಕನ್ನಡದ ಸ್ವತಂತ್ರ ಭಾಗವತ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿದೊಡ್ಡ ಕಾವ್ಯವಿದು. 1500ಕ್ಕೂ ಮಿಕ್ಕ ಪುಟಗಳುಳ್ಳ ಈ ಕಾವ್ಯ ಹೊಸಗನ್ನಡದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜನರಿಗೆ ಸುಲಭಾಸ್ವದಕಾರಿಯಾಗಿದೆ. ಅವರೇ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುವಂತೆ:

> ಮೂಲದಾಶಯದಲ್ಲೂ ತತ್ವದನುಭವದಲ್ಲೂ
> ಪಾಲಿಸುತ ಭನವತರಸದ ಸರಿನೆಲೆಯ
> ಎಲ್ಲ ಚರಿತೆಗಳನ್ನು ದೇಶಕಾಲದ ವಿವರ
> ಲಲಿತ ತಿಳಿಗನ್ನಡದ ಭಾಷೆಯಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. (ಮಂಗಳಾ ಪ22)

ಮೂಲಸಹಿತ ಸಮಗ್ರಾನುವಾದ (ಭಾಗವತ)

ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವತವು ಅತ್ಯಂತ ಜನಪ್ರಿಯ ಮಹಾಪುರಾಣವಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀಧರಸ್ವಾಮಿಗಳ ಭಾವಾರ್ಥದೀಪಿಕೆ,

ವೀರರಾಘವಸೂರಿಗಳ 'ಭಾಗವತಚಂದ್ರ ಚಂದ್ರಿಕಾ' ವಿಜಯಧ್ವಜತೀರ್ಥರ ಪದರತ್ನಾವಳಿ. ಜೀವಗೋಸ್ವಾಮಿಗಳ ಕ್ರಮಸಂದರ್ಭ, ವಲ್ಲಭಾಚಾರ್ಯರ 'ಸುಬೋಧಿನೀ' ಮುಂತಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು. ಸುಬೋಧಿನೀ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಬಗ್ಗೆ ಸುಬೋಧಿನೀ ಪ್ರಕಾಶ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ಭಾವಾರ್ಥ ದೀಪಿಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಬಗ್ಗೆ ಭಾವಾರ್ಥ ದೀಪಿಕಾ ಪ್ರಕಾಶ, ಮುಂತಾದ ಮರುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು ಹೀಗೆ ಸುಮಾರು 20ಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಸಂಸ್ಕೃತ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು ಅಷ್ಟಾದಶಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವತ ಅತಿಜನಪ್ರಿಯ ಪುರಾಣವೆನ್ನಲು ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ. ಇಷ್ಟೊಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು ಬೇರಾವ ಪುರಾಣಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲವೆನ್ನಬಹುದು.

ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಭಾಗವತ ಮಹಾಪುರಾಣ ಮೂಲಸಹಿತ ಅನುವಾದ ಮೂಲರಹಿತ ಅನುವಾದ, ಕಾವ್ಯರೂಪ ಸಂಗ್ರಹಾನುವಾದ, ಕಾವ್ಯರೂಪ ಮೂಲಾನುವಾದ, ಭಾಗವತದ ಪ್ರಸಂಗಗಳ ಕಥಾನುವಾದ ಮಕ್ಕಳಿಗಾಗಿ, ನಾಟಕ-ಕಾದಂಬರಿ-ವಿಮರ್ಶಾರೂಪ ಗ್ರಂಥಗಳು ಹೀಗೆ ಹತ್ತಾರು ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು 200ಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಗ್ರಂಥಗಳು ಭಾಗವತದ ನೇರಾನುವಾದ ಸಂಗ್ರಹಾನುವಾದ ಭಾವಾನುವಾದ ವಿವರಣಾನುವಾದ ವಿದ್ಯಾನುವಾದ ಕಥಾನುವಾದ ಸೃಜನಶೀಲ ಕೃತಿಗಳು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಗ್ರಂಥಗಳು ಪ್ರಕಟವಾಗಿವೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಮುಖ್ಯ ಕನ್ನಡಾನುವಾದ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಪರಿಚಯಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ವೈದಿಕ ಪುರಾಣ ಸಾಹಿತ್ಯವು ವೈವಿಧ್ಯಮಯವಾಗಿ ಹೇಗೆ ಮೂಡಿದೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ನಿದರ್ಶನವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಭಾಗವತಪುರಾಣದ ಉದಾಹರಣೆ ಕೊಟ್ಟಿದೆ. ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ 18 ಪುರಾಣಗಳ ಉಪಪುರಾಣಗಳ ಅನುವಾದ-ವಿಮರ್ಶೆ ಆಧಾರಿತ ಕೃತಿಗಳ ಸಮೀಕ್ಷೆ ಸಂಶೋಧನಾ ಗ್ರಂಥ ರಚನೆಯ ವಸ್ತುವಾಗಿದೆ. ಕೃಷ್ಣಕಥೆಯನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮ, ಪದ್ಮ, ವಿಷ್ಣು, ವಾಯು, ಭಾಗವತ, ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತ, ಸ್ಕಂಧ, ವಾಮನ ಕೂರ್ಮಗಳೆಂಬ 9 ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಭಾಗವತ ಮಹಾಪುರಾಣ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು, ಪ್ರಧಾನವಾದುದು. 18 ವೈದಿಕ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು, 18 ಉಪಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಒಂದು ಪ್ರಬಂಧ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅದರಲ್ಲೂ ಅರ್ಧ ಗಂಟೆಯ ಕಾಲಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ವಿಚಾರಮಂಡನೆ ಮಾಡುವುದು ಅಸಾಧ್ಯದ ಕಾರ್ಯ. ಆದಕಾರಣ, ಕೃಷ್ಣಕಥೆ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದಿದ್ದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಭಾಗವತ ಆಧಾರಿತ ಕನ್ನಡ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಈ ಪ್ರಬಂಧದಲ್ಲಿ ಮಂಡಿಸಿದೆ. 18 ವೈದಿಕ ಪುರಾಣಗಳ ಮತ್ತು ಉಪಪುರಾಣಗಳ ಕುರಿತು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಅನುವಾದವಾಗಿರುವ ಕೃತಿಗಳು ನೂರಾರಿವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಗ್ರಂಥ ರಚನೆ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದೆ.

ಭಾಗವತಪುರಾಣದ ಕಥೆ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ರೀತಿನೀತಿಗಳ ತೌಲನಿಕ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದು ಅಗತ್ಯವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತ ಭಾಗವತದ ಅನುವಾದಗಳನ್ನು, ಭಾಗವತ ಆಧಾರಿತ ಕನ್ನಡದ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕೃತಿಗಳನ್ನಷ್ಟೆ ಪರಾಮರ್ಶೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಮೂಲಭಾಗವತ-ಸಮಗ್ರಾನುವಾದ (ಮೂಲಸಹಿತ) ಅನ್ವಯಾರ್ಥ ಮತ್ತು ತಾತ್ಪರ್ಯ

ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ ಮೂಲಭಾಗವತವನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದವನ್ನು ಮೂಲ ಅನ್ವಯಾರ್ಥ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಹಲವು ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಹೊರತಂದವರು ಪ್ರಖ್ಯಾತ ವಿದ್ವಾಂಸರಾದ ಮೋಟಗಾನಹಳ್ಳಿ ರಾಮಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು. ವಿದ್ವತ್ಪೂರ್ಣವಾದ ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಭಾಗವತದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಟೀಕೆಗಳಿಂದ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಅನುವಾದಿತ ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಸಮಗ್ರ ಕೃತಿಯಿದು.

ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುಪುರಾಣಂ (ಮೂಲ ಮತ್ತು ಗದ್ಯಾನುವಾದ – 1988)
ಲೇ : ಎನ್. ರಂಗನಾಥ ಶರ್ಮ
ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಹಲವರು ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣವನ್ನು ಅನುವಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆಪ್ಯೈಕಿ ಹೊಸಗನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ಮೂಲದೊಡನೆ ಅನುವಾದಿಸಿರುವವರು ರಂಗನಾಥಶರ್ಮರು.

ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಪುರಾಣದ ಉತ್ತರಭಾಗದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಚರಿತ್ರೆ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದ 5ನೇ ಅಂಶದಲ್ಲೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಎರಡಕ್ಕೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲ. ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಪುನರುಕ್ತಿ ಸಾಮಾನ್ಯ.

ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣವು ಹಲವು ಕಾರಣಗಳಿಂದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಭಾಷಾಶೈಲಿ ಲಲಿತವಾಗಿದೆ. ಧ್ರುವಚರಿತ್ರೆ, ಪ್ರಹ್ಲಾದ ಚರಿತ್ರೆಗಳು ಕಾವ್ಯಮಯವಾಗಿವೆ, ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿವೆ. ಸುಮಾರು 23,000 ಶ್ಲೋಕಗಳಿವೆ. ಆರು ಅಂಶಗಳ ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಮೊದಲಂಶದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಧ್ರುವಚರಿತ್ರೆ ಪ್ರಹ್ಲಾದ ಚರಿತ್ರೆ. ದ್ವಿತೀಯಾಂಶದಲ್ಲಿ ಭೂಗೋಳ ವರ್ಣನೆ ಜಡಭರತ ಋಭೂನಿದಾಪುರ ಆಖ್ಯಾನ. ತೃತೀಯಾಂಶದಲ್ಲಿ ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯ ಧರ್ಮ ವಿವರಗಳು, ಚತುರ್ಥಾಂಶದಲ್ಲಿ ನಾನಾ ರಾಜವಂಶಗಳ ಕಥೆ. ಪಂಚಮಾಂಶದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಚರಿತ್ರೆ, ಷಷ್ಠಾಂಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಳಯ ವಿಚಾರ, ಕಲಿಧರ್ಮ ನಿರೂಪರ್ಣ್ಯ ಇವುಗಳು ಮನಸೆಳೆಯುತ್ತವೆ. ಕಾಳಿದಾಸನ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದ ಪ್ರಭಾವ ಕಾಣಬಹುದು. ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಹತ್ತಾರು ನೀತಿಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಸುಭಾಷಿತಕಾರರು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆ. ಭಾಗವತವು ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದ ಭಾಷ್ಯದಂತಿದೆ. ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದ ವಿಸ್ತೃತರೂಪ ಭಾಗವತವಾಗಿದೆ ಎಂದರೆ ತಪ್ಪಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ನಮ್ಮ ಗಮನ ಸೆಳೆವ ಹತ್ತಾರು ವಿಷಯಗಳು ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದ ವಸ್ತುವಾಗಿದೆ. ವಿವರಣೆ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಿಲ್ಲದೆ ನೇರಾನುವಾದದಿಂದ ಓದುಗರಿಗೆ ವಾಚನೀಯ ಪುರಾಣವಾಗಿದೆ. ಕನ್ನಡದ ಪುರಾಣಾನುವಾದಗಳಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟು ಬಿಗಿಯಾದ ಭಾಷಾಶೈಲಿಯ ಗ್ರಂಥ ವಿರಳ.

ಭಾರತ ದರ್ಶನದ ಭಾಗವತಾನುವಾದ (9 ಸಂಪುಟಗಳು)

ಭಾರತದರ್ಶನ ಪ್ರಕಾಶನದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ (ಮೂಲ ಅನುವಾದ ನಡು-ನಡುವೆ ವಿವರಣೆಗಳ ಸಹಿತ) ಶ್ರೀರಂಗಪ್ರಿಯ ಮಹಾದೇಶಿಕರ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ವಿದ್ವಾನ್ ರಾಮೇಶ್ವರ ಅವಧಾನಿಗಳು ಅನುವಾದಿಸಿದ ಸಂಪಾದಕ ಮಂಡಳಿಯ ಸಹಕಾರದಿಂದ ಪ್ರಕಟವಾದ ಭಾಗವತ ಗ್ರಂಥ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಅಳಸಿಂಗರಾಚಾರ್ಯರ ಅನುವಾದ ಬಿಟ್ಟರೆ ಅತಿಜನಪ್ರಿಯ ಅನುವಾದ ಗ್ರಂಥವಾಗಿದೆ.

1991ರಿಂದ 1997ರವರೆಗೆ 6 ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ 1724 ಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಮೂಲ 3600 ಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಭಾವಾನುವಾದವನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ 9 ಸಂಪುಟಗಳ ಏಕೈಕ ಜನಪ್ರಿಯ ಬೃಹತ್ ಗ್ರಂಥವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತಿ ಸಂಪುಟಕ್ಕೆ ವಿದ್ವಾಂಸರಿಂದ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಗಳನ್ನು ಬರೆಸಲಾಗಿದೆ. ವಿವರವಾದ ವಿಷಯಸೂಚಿ ಇದೆ. ಸಮಗ್ರ ಭಾಗವತದ ಮೂಲವನ್ನು ಕನ್ನಡ ಲಿಪಿಯಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟು ವಿವರಣೆ ನೀಡುವಾಗ ಮುಖ್ಯ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದೆ. ಅನುವಾದ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದರೆ ಸೊಗಸಾದ ಸಂಗ್ರಹಾನುವಾದ ಭಾಗವತ ಆಗುತ್ತದೆ. ಗ್ರಂಥದುದ್ದಕ್ಕೂ ಇತರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಿಂದ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಅನೇಕ ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಪದಗಳನ್ನು ಸೋದಾಹರಣವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪುಟ 3262 (11ನೇ ಸ್ಕಂದ, ಶ್ಲೋಕ 29)ರಲ್ಲಿ ಅವಧೂತನನ್ನು ಕುರಿತು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ: "ನನ್ನ ಅವಧೂತಭಕ್ತನು ಬುದ್ಧಿವಂತನಾಗಿದ್ದರೂ ಬಾಲಕನಂತೆ ಆಟವಾಡಬಹುದು, ನಿಪುಣನಾಗಿದ್ದರೂ ಜಡಭರತನಂತಿರಬಹುದು, ವಿದ್ವಾಂಸನಾಗಿದ್ದರೂ ಹುಚ್ಚನಂತೆ ಮಾತನಾಡಬಹುದು, ವೇದವಿಧಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನಾದರೂ ಪಶುವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿರುವಂತೆ (ಅನಿಯಮಿತವಾದ ಆಚಾರ-ವಿಚಾರವುಳ್ಳವನಾಗಿ) ಇರಬಹುದು.

ಇಲ್ಲಿ ಅವಧೂತಭಕ್ತನು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟ ಟಿಪ್ಪಣಿ ಹೀಗಿದೆ: ಅವಧೂತನು ವಿಧಿನಿಷೇಧಗಳನ್ನು ಮೀರಿದವನು ಜಡಭರತ, ದತ್ತಾತ್ರೇಯ ಮುಂತಾದವರು ಅವಧೂತರಿಗೆ ಉದಾಹರಣೆಗಳು. ಇವರಿಗೆ ಏಕದಂಡ, ತ್ರಿದಂಡ, ಕಮಂಡಲು ಮುಂತಾದವು ಬೇಕಿಲ್ಲ; ಭಿಕ್ಷೆ-ಉಪವಾಸ-ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯಾದಿ ನಿಯಮಗಳೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಇವರು ಲಿಂಗಸಹಿತವಾದ ಆಶ್ರಮಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಮೀರಿರುವರು. ಗೋರಖಪುರದ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಆಧಾರವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ರಾಮಾಯಣ-ಭಾರತ-ಭಾಗವತ ಮತ್ತು 18 ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವ ಯೋಜನೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಂಗವಾಗಿ ಭಾಗವತ ಪ್ರಕಟವಾಗಿದೆ.

ಪೋತನ ಭಾಗವತ (8 ಸಂಪುಟಗಳು, ತೆಲುಗು-ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದಿತ ಕೃತಿ)

ಭಾಗವತ ಮಹಾಪುರಾಣ ಭಾರತೀಯ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಜನಪ್ರಿಯವಾದ ವೈಷ್ಣವ ಪುರಾಣವಾಗಿದೆ. ಭಾರತದ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವತದ ಪೂರ್ಣ ಮತ್ತು ಭಾಗಶಃ ಅನುವಾದಗಳು, ಭಾಗವತ ಆಧಾರಿತ ಕಥೆ-ನಾಟಕ-ಪದ್ಯ-ವಿಮರ್ಶೆ ಮೊದಲಾದ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕೃತಿಗಳು 2000ಕ್ಕೂ ಮಿಕ್ಕು

ಪ್ರಕಟವಾಗಿರಬಹುದು ಎಂದು ಅಂದಾಜಿಸಲಾಗಿದೆ. ತೆಲುಗಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕಾವ್ಯ 6 ಶತಮಾನಗಳ ಹಿಂದೆ ಭಕ್ತಶ್ರೇಷ್ಠ ಬಮ್ಮೆರ ಪೋತನಾಮಾತ್ಯನ ಭಕ್ತಿರಸಾಮೃತ ಭಾಗವತ ಮಹಾಕಾವ್ಯವನ್ನು ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ 8 ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ತೆಲುಗು ಮೂಲದೊಡನೆ ಗದ್ಯಾನುವಾದ ಸಹಿತ ತರಲಾಗಿದೆ. ಡಾ. ಆರ್ವಿಯಸ್ ಸುಂದರಂ ಅವರ ನೇತೃತ್ವದ ಸಂಪಾದಕ ಮಂಡಳಿ ಕನ್ನಡಾನುವಾದ ಮಾಡಿದೆ. ಬಲಪುಟದಲ್ಲಿ ಗದ್ಯಾನುವಾದ ಎಡಗಡೆ ತೆಲುಗು ಮೂಲಶ್ಲೋಕ ಈ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಭಾಗವತದ ಪ್ರಸಂಗಗಳಾದ ಪ್ರಹ್ಲಾದ ಚರಿತ್ರೆ, ಧ್ರುವೋಪಾಖ್ಯಾನ, ಗಜೇಂದ್ರಮೋಕ್ಷ, ಕುಚೇಲನಾಥ, ಅಜಾಮಿಳೋಪಾಖ್ಯಾನ, ವಾಮನಾವತಾರ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಪೋತನರ ಭಕ್ತಿನಿರೂಪಣೆ ಅಮೋಘವಾಗಿದೆ. 4400 ಪುಟಗಳಲ್ಲಿ 9000 ಪದ್ಯಗಳನ್ನು 8 ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಅನುವಾದಿಸಿರುವುದು ಸಾಹಸವೇ ಆಗಿದೆ. ಪೋತನ ಭಾಗವತವನ್ನು ಇದೇ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಸಮಾನಾಂತರವಾಗಿ ಸುನಂದಾ ಕೆ.ಆರ್.ರಂಗನಾಥಸ್ವಾಮಿ ಅವರೂ ಸಹ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ 3 ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಅನುವಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದಶಮಸ್ಕಂದದಲ್ಲಿ ಮೂಲವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಬೇರೆ ಕಡೆ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯದು ಸಾಂಘಿಕ ಪ್ರಯತ್ನವಾದರೆ ಇದು ವೈಯಕ್ತಿಕ ಪ್ರಯತ್ನವಾಗಿದೆ.

ಸಂತೆಕಲ್ಲಹಳ್ಳಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಈ ಮುಂಚೆ ಗದ್ಯಾನುವಾದ ಒಂದೇ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಿಸಬೇಕು. ಪೋತನ ಎಂಬ ಪುಟ್ಟ ಪರಿಚಯ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಎಸ್.ಎಸ್.ದಕ್ಷಿಣಾಮೂರ್ತಿಯವರು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ ಪೋತನ ಮತ್ತು ಅವನ ಭಾಗವತ ಕೃತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾಗವತಾಮೃತ ಮತ್ತು ಶೈಲಸುಧಾರ್ಣವ ಎಂಬ ಎರಡು ಪುರಾಣಾಧಾರಿತ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಗಳಗನಾಥರು ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಕಾದಂಬರೀ ಸಾರ್ವಭೌಮರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರು. ಕನ್ನಡ ಓದುಗರನ್ನು ಸಾವಿರ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದವರು ಅವರು. ಧಾರ್ಮಿಕರಾಗಿ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಣಾತರು. ಕಾದಂಬರಿ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಅಪ್ರತಿಮರು. ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಅವರ ಕೊಡುಗೆ ಅಪಾರ.

ಮರಾಠಿಯಲ್ಲಿ ಚಿಪಳೂಣಕರ ಮಂಡಳಿಯವರು ಸಂಸ್ಕೃತದಿಂದ ಭಾಷಾಂತರಿಸಿದ ಭಾಗವತವನ್ನು 'ಮುಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು' ಗಳಗನಾಥರು ಭಾಗವತಾಮೃತವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿರುವರು. 1922ರಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದ 512 ಪುಟಗಳ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ನಾಲ್ಕೇ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆದು ತಾವೇ ತಮ್ಮ ವೆಂಕಟೇಶ ಮುದ್ರಣಾಲಯದಲ್ಲಿ ಅಚ್ಚಿಸಿದರು. ಭಾಗವತಾಮೃತ ಗಳಗನಾಥರ ಮೊದಲ ಧಾರ್ಮಿಕ ಗ್ರಂಥ. ಇಲ್ಲಿನ ಗದ್ಯಶೈಲಿ ಅವರೇ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಸಂದಿಗೊಂದಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಉತ್ತಮಮೋತ್ತಮ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಹುಡುಕಿ ಅತ್ಯಂತ ಕಾರ್ಪಣ್ಯದಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಕೃತಿಯು ಸಕ್ಕರೆಯೊಳಗಿನ ಸೀಯಂತೆ (ಸವಿಯಂತೆ) ಇದೆ.

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾವತಾರ (ಪೂರ್ವಾರ್ಧ-ಉತ್ತರಾರ್ಧ, ನಾರಾಯಣಾಚಾರ್ಯ)
ನಾರಾಯಣಾಚಾರ್ಯರು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ರಾಮಾಯಣ, ಭಾರತ, ಭಾಗವತ, ವೇದ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ವಿಚಾರಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಬರೆಯುತ್ತಿರುವ ವಿಶೇಷ ಲೇಖಕರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇವರ ಕೃತಿಗಳು ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿ ಪುನರ್ಮುದ್ರಣಗಳಾಗಿವೆ. ಕೃಷ್ಣಾವತಾರ ಭಾಗವತದ ದಶಮಸ್ಕಂಧದ ಕಥೆಯು ಕಾದಂಬರಿ ರೂಪದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ. ಲೇಖಕರೇ ಹೇಳುವಂತೆ, "ಇದು ಶ್ರೀಭಾಗವತದ ಭಾಷಾಂತರವಲ್ಲ, ಇಲ್ಲಿ ನಡೆದಿರುವುದು ಶ್ರೀಭಾಗವತದ ಪುನರ್ ನಿರೂಪಣೆ. ಕನ್ನಡ ಕಾದಂಬರೀರೂಪದ ಕಥನ ಮಾತ್ರ (ಪುಟ 14). ಮೂಲದ ಚೌಕಟ್ಟು, ಕಥೆಯ ತಿರುವುಗಳು, ಅದೇ ತತ್ತ್ವ ಅದೇ ದರ್ಶನ, ಸಾಧ್ಯವಾದಲ್ಲಿ ಅದೇ ಸಂಭಾಷಣೆಗಳು, ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಹಾಗೇ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಕೊಂಡಿ ಸಿಗದೆ ಇರುವಲ್ಲಿ ಇವಕ್ಕೆಲ್ಲ ಪೂರಕವಾಗಿ ಅವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ, ಜೋಡಿಸಿ, ಮೂಲಕಥೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿ, ವ್ಯಾಸ-ಶುಕ ಹೃದಯಗಳಿಗೆ ಒಪ್ಪುವಂತೆ ಕಥೆ ಹೇಳಲು ಚಿತ್ರ ಬಿಡಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿದೆ" (ಪುಟ 15). ಒಟ್ಟು 4 ಸಂಪುಟಗಳ ಯೋಜನೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತಾಧಾರಾ ತೀರ್ಥವಾಹಿನೀ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ 1-9 ಮತ್ತು 11, 12 ಸಂಧಿಗಳ

ಕಥೆಯನ್ನು ಇದೇ ರೀತಿ ಬರೆಯಲು ಯೋಜಿಸಿದ್ದು ಅವು ಇನ್ನೂ ಪ್ರಕಟವಾಗಿಲ್ಲ.

ಕೃಷ್ಣಾವತಾರ (10 ಭಾಗಗಳು) ಲೇ: ಕೆ.ಎಂ. ಮುನ್ಷಿ, ಅನುವಾದ: ಸಿದ್ಧವನಹಳ್ಳಿ ಕೃಷ್ಣಶರ್ಮ, 1967 ಪ್ರ: ಲೋಕಶಿಕ್ಷಣ ಟ್ರಸ್ಟ್, ಬೆಂಗಳೂರು

ಕೆ.ಎಂ. ಮುನ್ಷಿ ಅವರ ಕಾದಂಬರಿರೂಪದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾವತಾರ ಜನಪ್ರಿಯ ಕೃತಿ ಆಗಿದೆ. ವೈಚಾರಿಕವಾಗಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ.

ಭಾಗವತದ ಕಥೆಗಳು (ಕಥಾ ಸಂಗ್ರಹ) – ಬಿ.ಎಸ್. ಸ್ವಾಮಿ

ಭಾಗವತ ಸೊಗಸಾದ ಕಥೆಗಳ ಗಣಿ. ತತ್ವದ ಗುಡಾಣ, ಭಕ್ತಿಯ ಕಾರಂಜಿ. ಅನೇಕರು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳನ್ನು ಗಮನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಕಥೆಗಳನ್ನಾಗಿ ಭಾಗವತದ ಪ್ರಸಂಗಗಳನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಬಿ.ಎಸ್. ಸ್ವಾಮಿಯವರದು ಈ ಬಗೆಯ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಬರುವ 43 ಕಥೆಗಳನ್ನು ಪುಟ್ಟ ಕಥೆಗಳನ್ನಾಗಿ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಹಿಡಿಸುವ ಗ್ರಂಥವಾಗಿದೆ.

ಸಂಪಿಗೆ ಭಾಗವತ (ಕಥಾ ಸಂಗ್ರಹ) – ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ ತೋಳ್ಪಾಡಿ

ಕೆಂಡಸಂಪಿಗೆ ಎಂಬ ಅಂತರ್ಜಾಲ ಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ 2008ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ 3 ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಬರೆದ ಕಥೆಗಳಿವು. ಅದನ್ನೀಗ ಪುಸ್ತಕ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಂತರ್ಜಾಲದ ಮೂಲಕ ವಿದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ, ವಯಸ್ಕರಿಗೆ ಭಾಗವತದ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಸರಸವಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ ತೋಳ್ಪಾಡಿ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ವಿದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಭಾಗವತ ಪ್ರಚಾರದ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಕೃತಿಗೆ ಮಹತ್ವವಿದೆ.

ಭಾಗವತ ವಾಹಿನಿ (ಸಂಗ್ರಹಾನುವಾದ) – ಸತ್ಯಸಾಯಿಬಾಬಾ

ಸತ್ಯಸಾಯಿಬಾಬಾ ಅವರು ಜನಪ್ರಿಯ ಪ್ರವಚನಕಾರರು. ಅವರ ಪ್ರವಚನಗಳೆಲ್ಲಾ ಸಾಕಷ್ಟು ಬರಹರೂಪದಲ್ಲಿ ತೆಲುಗಿನಲ್ಲಿ ಬಂದಿದ್ದು, ಆ ಮೂಲಕ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಬಂದಿದೆ. ಆಪೈಕಿ ಭಾಗವತ ವಾಹಿನಿ ಸಹ ಒಂದು. ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ತೆಲುಗಿನಿಂದ ಎಚ್.ಎಂ.ಶಿವರಾಂ ಅನುವಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸರಳಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಕಥೆ ಹೇಳುತ್ತಾ ಹೋಗುವುದು ಇಲ್ಲಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೀಭಾಗವತಾಮೃತ – ಕೆ.ರಾ.ವೆ. ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಿ

ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು 5 ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ 3000 ಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಭಾಗವತ ದರ್ಶನ ಸಾರವನ್ನು ನೀಡಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರಿಗಾಗಿ 500 ಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಒಂದೇ ಸಂಪುಟವನ್ನಾಗಿ ನೀಡಿರುವುದೇ ಶ್ರೀಭಾಗವತಾಮೃತ ಗ್ರಂಥ. ಹೀಗೆ ಹಲವು ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಅನಂತರ ಒಂದೇ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ಭಾಗವತವನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿರುವುದು ಇವರ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಾಗಿದೆ. ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಭಾಗವತ ತತ್ತ್ವಸಾರವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸಂಗ್ರಹ ಭಾಗವತ – ಸಿ.ಪಿ.ಕೆ

ಎ.ಎಂ. ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರಿಯರ್ ಆಯ್ದ ಮೂಲ ಶ್ಲೋಕಗಳು ಮತ್ತು ತಾತ್ಪರ್ಯದೊಡನೆ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ ಇಂಗ್ಲಿಷಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಭಾಗವತವನ್ನು ಸಿಪಿಕೆ ಅವರು ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗಿ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಅನುವಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಒಂದೇ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ಭಾಗವತವನ್ನು ಕನ್ನಡಿಗರಿಗೆ ಕೊಡುವ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಗ್ರಂಥ ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ – ಪಂಡಿತ ಯಂ. ಸುಬ್ಬಯ್ಯ

ಶಾಲಾ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಪಠ್ಯ ಮಾಡುವ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಕಥೆಯನ್ನು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಪ್ರಸಂಗಗಳನ್ನು ಆಯ್ದು ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸಂಗ್ರಹ ಭಾಗವತ – ಬನ್ನಂಜೆ ರಾಮಾಚಾರ್ಯ

ಗದ್ಯದ ರಸವತ್ತಾದ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಭಾಗವತವನ್ನು ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸಂಗ್ರಹಾನವಾದ (ಗದ್ಯ)

ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ ಕಥಾಸಾರ (ಲೇ: ಸುಬೋಧ ರಾಮರಾಯರು, ಪ್ರ: ಸುಬೋಧ ಪ್ರಕಟನಾಲಯ, ಗಿರಿನಗರ, ಬೆಂಗಳೂರು, ಇ.2014)
ಪುಟಗಳು: 860

ಸುಬೋಧ ರಾಮರಾಯರು ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ವಿಶಿಷ್ಟ ಕೊಡುಗೆ ಕೊಟ್ಟ ದಾಸ ಸಾಹಿತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರು. ಸುಬೋಧ ಕುಸುಮಾಂಜಲಿ ಗ್ರಂಥಮಾಲೆಯ

ಮೂಲಕ ಶಾಲಾ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಜೀವನಚರಿತ್ರೆಗಳನ್ನು 200ಕ್ಕೂ ಮಿಗಿಲಾಗಿ ಕರ್ನಾಟಕ, ಭಾರತ ಜಗತ್ತಿನ ಮಹನೀಯರ ಬಗ್ಗೆ ಅಗ್ಗದ ಬೆಲೆಗೆ ಪ್ರಕಟಿಸಿ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ದಾಖಲೆ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು. ಸುಬೋಧ ಮಾಸಪತ್ರಿಕೆಯ ಮೂಲಕ ಅವರು ಪ್ರಕಟಿಸಿ ಅನಂತರ ಗ್ರಂಥರೂಪದಲ್ಲಿ ತಂದ 3 ಕೃತಿಗಳು – ಶ್ರೀ ಭಾರತ ಕಥಾಸಾರ, ಶ್ರೀ ರಾಮಾಯಣ ಕಥಾಸಾರ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತಸಾರ ಅಮೂಲ್ಯ ಪ್ರಕಟಣೆಗಳಾಗಿವೆ.

ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತಸಾರವು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಗವತವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ಗದ್ಯಾನುವಾದ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಕನ್ನಡದ ನಿತ್ಯಾತ್ಮಶುಕಯೋಗಿಯ ಕನ್ನಡ ಷಟ್ಪದಿ ಕಾವ್ಯ ಭಾಗವತ, ಪೋತನ ಭಾಗವತ, ಕರ್ನಾಟಕ ವಚನಭಾಗವತ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಿ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ ಕಥಾಸಾರ ಕೃತಿಯನ್ನು 860 ಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. 1959ರಿಂದ 2014ರವರೆಗೆ 6 ಮುದ್ರಣಗಳಾಗಿರುವುದು ಇದರ ಜನಪ್ರಿಯತೆಗೆ ಸಾಕ್ಷಿ ಆಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧ್ಯಾಯದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಿಷಯಗಳ ಶೀರ್ಷಿಕೆ ಕೊಟ್ಟು, ವಿಷಯಸಾರ ಕೊಟ್ಟು ಅನಂತರ ಮೂಲಭಾಗವತ ಕಥೆಯನ್ನು ಸರಳ ಕನ್ನಡ ಗದ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.
ಉದಾ : ಅಧ್ಯಾಯ 5 (ಪ್ರಥಮ ಸ್ಕಂದ)
ಶೀರ್ಷಿಕೆಗಳು : ಪರೀಕ್ಷಿದ್ರಾಜನ ರಾಯಭಾರ – ಲೋಕಕ್ಕೆ ಕಲಿ ಪ್ರವೇಶ–ಕಲಿ ಬಂಧನ–ಪರೀಕ್ಷಿದ್ರಾಜನಿಗೆ ವಿಪ್ರಶಾಪ.
ವಿಷಯಸಾರ : ಪರೀಕ್ಷಿದ್ರಾಜನ ರಾಜ್ಯಭಾರ □ ರಾಜನು ತನ್ನ ಸಂಚಾರ ಕಾಲದಲ್ಲೊಮ್ಮೆ ಭೂದೇವಿ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಪುರುಷನನ್ನು ಸಂಧಿಸಿ ಅವರ ವ್ಯಾಕುಲವನ್ನು ಕೇಳಿದುದು.

ತ್ರಿಮಹಾಕಾವ್ಯ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ತಂದವರು

ಅನಂತರ ಸಂಸ್ಕೃತ ಮೂಲ ಮತ್ತು ಪದಶಃ ಅರ್ಥವಿರುವ ಹಾಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯದೊಡನೆ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ತಂದವರು ಕೀರ್ತನಾಚಾರ್ಯ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮಣದಾಸ ವೇಲಣಿಕರ್ ಅವರು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಹರಿಕಥಾ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಮತ್ತು ಲೇಖಕರು. ಇವರು ಭದ್ರಗಿರಿ ಅಚ್ಯುತದಾಸರ ಶಿಷ್ಯರು. ಗೋರಖಪುರದ ಗೀತಾಪ್ರೆಸ್ ಹಿಂದಿ ಮತ್ತು ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಅನುವಾದದೊಡನೆ ಪ್ರಕಟಿಸಿರುವ ಮೂಲಗ್ರಂಥವನ್ನು ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಎರಡು ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿದ್ದಾರೆ. 2013ರ ವೇಳೆಗೆ ಏಳು ಮುದ್ರಣಗಳಾಗಿರುವುದು ಇದರ ಜನಪ್ರಿಯತೆಗೆ ಸಾಕ್ಷಿ ಆಗಿದೆ. ಸರಳ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ, ಚಿತ್ರಗಳು, ಸುಂದರ ಮುದ್ರಣ, ಕಾಗದ ಕಡಿಮೆ ಬೆಲೆ. ಕಾಲಂವಾರು ಎಡದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಬಲಗಡೆ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸುಮಾರು 1800 ಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾಗಿದೆ. ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಏಕೈಕ ಜನಪ್ರಿಯ ಭಾಗವತ ಸಮಗ್ರ ಪ್ರಕಟನಾ ಗ್ರಂಥವಾಗಿದೆ. ಕೀರ್ತನಕಾರ ಲಕ್ಷ್ಮಣದಾಸ ವೇಲಣಕರ್ ಅವರು ಇದೇ ರೀತಿ ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ಅನುವಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಭಾರತದ ಅನುವಾದದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದಾರೆ.

ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ರಾಮಾಯಣ, ಭಾರತ, ಭಾಗವತ ತ್ರಿಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟ ಲೇಖಕರು ಕೆಲವರೇ. ಅಳಸಿಂಗರಾಚಾರ್ಯರು ಮೊದಲಿಗರು. ನಂತರ ಕೌಶಿಕರು, ಅನಂತರ ಮೂರನೆಯವರೇ ಲಕ್ಷ್ಮಣದಾಸರು. ಇನ್ನೂ ಹಲವರು ಈ ಮೂರನ್ನೂ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ಅನುವಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅನುವಾದಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿದವರು ಹಲವರಿದ್ದರೂ ಅವರು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಿಲ್ಲ.

ಸಂಗ್ರಹ ಭಾಗವತಗಳು (ಗದ್ಯ)

ಕೀರ್ತನಾಚಾರ್ಯ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮಣದಾಸ ವೇಲಣಕರ್ ಅವರು ಸಂತ ಭದ್ರಗಿರಿ ಅಚ್ಯುತದಾಸರ ಪರಮಶಿಷ್ಯರಲ್ಲೊಬ್ಬರು. ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕೀರ್ತನಕಾರರು, ಅನುವಾದಕರು, ಪ್ರವಚನಕಾರರೂ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ಹತ್ತಾರು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮೂಲಭಾಗವತ ಪುರಾಣವನ್ನು ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ಅನುವಾದಿಸಿದ 4–6 ಜನರಲ್ಲಿ ಇವರೊಬ್ಬರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಮೂಲಕ ಭಾಗವತವನ್ನು ಆಮೂಲಾಗ್ರವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ ಅವರು ಭಾಗವತ ಸಪ್ತಾಹ ಆಚರಿಸುವವರಿಗಾಗಿ 28 ಪ್ರವಚನಗಳನ್ನಾಧರಿಸಿ ಭಾಗವತವನ್ನು ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ ಪ್ರವಚನ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥ ರಚಿಸಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ

ಸಂಗ್ರಹದ ಕಥಾನುವಾದವನ್ನು ದಿನಕ್ಕೆ 4ರಂತೆ ಓದಿದರೆ ಒಂದು ವಾರದಲ್ಲಿ ಭಾಗವತ ಸಂಗ್ರಹ ಓದಬಹುದು. ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಮುಖ್ಯ ಮೂಲಶ್ಲೋಕಗಳೊಡನೆ ಗದ್ಯಾನುವಾದ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮೂಲದ ಮುಖ್ಯ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಬಿಡದಂತೆ, ಸರಳ ಗದ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವ ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಓದಿದರೆ ಮೂಲಗ್ರಂಥವನ್ನೇ ಓದಿದ ರಸಾನುಭವ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರವಚನ ವಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಅನುವಾದಿಸಿರುವುದು ಮುಖ್ಯ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ನೀಡಿ ಜತೆಗೆ ಹರಿದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು, ಗೀತೆ ಮತ್ತು ಇತರ ಉಲ್ಲೇಖಗಳನ್ನು, ದೃಷ್ಟಾಂತ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವಿಶೇಷ ವರ್ಣನೆಗಳಿಲ್ಲದೆ ಸಾರಾಂಶ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕಥೆ ಹೇಳುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಈ ಗ್ರಂಥ ಪ್ರವಚನಕಾರರಿಗೂ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೂ ಭಾಗವತವನ್ನು ಓದಿ ಆನಂದಿಸಲು ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಭಾಗವತ ಸಪ್ತಾಹಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲ ಗ್ರಂಥವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಓದುಗರೊಬ್ಬರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ.

ಲಕ್ಷ್ಮಣದಾಸರ ಅನುವಾದ ಎಷ್ಟು ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿದೆ ಎಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಅಳಸಿಂಗರಾಚಾರ್ಯರು ಮಾಡಿದ ಗದ್ಯಾನುವಾದವನ್ನು ಓದುಗರು ಜೀವನಪರ್ಯಂತ ಬಿಡದೆ ನೂರಾರು ಸಲ ಓದುತ್ತಿದ್ದರೂ ಬೇರೆ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನೇ ಓದುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ ಹಾಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣದಾಸರ ಭಾಗವತವನ್ನು ಓದುಗರೊಬ್ಬರು ಉಳಿದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಓದುವುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇದೊಂದನ್ನೇ ಜೀವನದುದ್ದಕ್ಕೂ ಓದುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಕಥಾಸಾರ ಗ್ರಂಥಗಳು
ಸಚಿತ್ರ ವಚನ ಭಾಗವತ (ಕಥಾಸಂಗ್ರಹ)
ಲೇ : ವೇ। ಬಿ.ಸಿ. ಶ್ರೀನಿವಾಸಯ್ಯಂಗಾರ್, ವೇ॥ಪ॥
ಅಶ್ವತ್ಥನಾರಾಯಣಶಾಸ್ತ್ರಿ
ಪ್ರ : ಟಿ.ಎನ್. ಕೃಷ್ಣಯ್ಯಶೆಟ್ಟಿ ಅಂಡ್ ಸನ್ಸ್, ಚಿಕ್ಕಪೇಟೆ, ಬೆಂಗಳೂರು
ಇ: 1954, 388 ಪುಟಗಳು

ಪುರಾಣಗಳು ಸಾವಿರಾರು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬೃಹತ್ ಗ್ರಂಥಗಳು. ಸ್ಕಂದ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ 81,100 ಶ್ಲೋಕಗಳಿರುವ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಮಹಾಭಾರತ ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರಮಾಣದ ಬೃಹತ್ ಪುರಾಣವೆನಿಸಿದರೆ, ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಪುರಾಣ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೇ ಚಿಕ್ಕ ಪುರಾಣವೆಂದರೂ 9000 ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸಾವಿರಾರು ಶ್ಲೋಕಗಳ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಜನಸಾಮಾನ್ಯರು ಓದಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ್ದನ್ನು ಕಂಡು ಅನೇಕ ಪರಿಚಿತರು ಕಥೆಯನ್ನಷ್ಟೇ ಸರಳವಾಗಿ ನೇರವಾಗಿ ಹೇಳುವ ಕೆಲವೇ ನೂರು ಪದಗಳ ಗ್ರಂಥ ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವುಗಳ ಪೈಕಿ ವಚನ ಭಾಗವತ ಕಥಾ ಸಂಗ್ರಹವೂ ಒಂದಾಗಿದೆ. ಹೈಸ್ಕೂಲ್-ಕಾಲೇಜು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಓದುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕಥಾಸಂಗ್ರಹ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ (3 ಭಾಗಗಳು) – ಭ್ರಾ. ವೇದಾಂತ ಸ್ವಾಮಿ ಪ್ರಭುಪಾದ

ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಮೂಡಿಬಂದಿರುವ ಭಾಗವತ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಬಹುಪಾಲು ಸಂಸ್ಕೃತದ ಭಾಗವನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ಬಂದಿರುವ ಕೃತಿಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಆಪೈಕಿ ಕೆಲವು ಅನುವಾದಗಳಾದರೆ ಕೆಲವು ಸ್ವತಂತ್ರ ರಚನೆಗಳಾಗಿವೆ. ಇವಲ್ಲದೆ ಭಾಗವತವನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ತಮಿಳು, ತೆಲುಗು, ಇಂಗ್ಲಿಷ್, ಮರಾಠಿ ಮೊದಲಾದ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆದ ಭಾಗವತದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ತಂದಿರುವ ಗ್ರಂಥಗಳಿವೆ. ಆಪೈಕಿ ಇಸ್ಕಾನಿನ ಕೃಷ್ಣ ಗ್ರಂಥವು ಒಂದು. ಇದು ಇಂಗ್ಲಿಷಿನಿಂದ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಬಂದ ಗ್ರಂಥ. ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಮೂಲಸಂಸ್ಕೃತ ಗ್ರಂಥ ಆಧಾರ. ವಿದೇಶೀಯರನ್ನು ಗಮನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಮೂಡಿಸುವ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಭಾಗವತದ ಕಥೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಿದೆ. ಭಾಗವತದ ಕಥೆಯನ್ನು ಗದ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾ ಹೇಳುತ್ತಾ ನಡುನಡುವೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾ ಸ್ವಾಮಿ ಪ್ರಭುಪಾದರು ತಮ್ಮ ವಿಚಾರಧಾರೆಯನ್ನು ಮಂಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಗ್ರಂಥ ಒಂದು ಕಡೆ ಭಾಗವತದ ಅನುವಾದವೂ ಹೌದು; ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗ್ರಂಥವೂ ಹೌದು. 89 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ 809 ಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಭಾಗವತದ ಕಥೆ ಇಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ. ಸುಂದರ ಚಿತ್ರಗಳು ಪುಸ್ತಕದ ಆಕರ್ಷಣೆಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ.

ಸಂಗ್ರಹ ಭಾಗವತ (ಗದ್ಯ)

ವಚನ ಭಾಗವತ – ತ.ಸು. ಶಾಮರಾಯರು

ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಭಾಗವತದ ಗದ್ಯಾನುವಾದಗಳು ಎರಡು ಬಗೆಯಾಗಿವೆ. ಮೂಲಭಾಗವತವನ್ನು ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ತದ್ವತ್ತಾಗಿ ಅನುವಾದಿಸಿರುವುದು ಒಂದು ಬಗೆಯಾದರೆ, ಅದರ ಕಥಾಸಾರವನ್ನು ರಸವತ್ತಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು ಇನ್ನೊಂದು ಬಗೆ. ಎರಡನೆಯ ರೀತಿಯ ಕೃತಿಗಳು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟಿವೆ. ಆಪೈಕಿ ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿ ಮರುಮುದ್ರಣವಾಗಿರುವ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ತ.ಸು. ಶಾಮರಾಯರ ವಚನ ಭಾಗವತವೂ ಒಂದು. ಸರಳ ಗದ್ಯದಲ್ಲಿ ಚೇತೋಹಾರಿಯಾಗಿ ಭಾಗವತದ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ವಿಸ್ತಾರವಾದ 30 ಪುಟಗಳ ಮುನ್ನುಡಿಯಲ್ಲಿ ಭಾಗವತವನ್ನು ಕುರಿತು ವಿಮರ್ಶಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಭ್ರಮರಗೀತ ಮುಂತಾದವನ್ನು ಪರಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು ಅನುವಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸಂಕ್ಷೇಪ ಭಾಗವತ – ಲೇ: ಕೊಂಡಜ್ಜಿ ವಿ. ವೆಂಕಟನರಸಿಂಹಯ್ಯ

ಲೇಖಕರು 'ಕಾಮಕೋಟಿ ಜ್ಯೋತಿ' ಎಂಬ ಧಾರ್ಮಿಕ ಮಾಸಪತ್ರಿಕೆಗೆ ಸಹಸಂಪಾದಕರಾಗಿ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಿಸಿದವರು. "ಭಾಗವತದ ಮೂಲ ಮತ್ತು ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ನಾನಾ ಸಾಹಿತ್ಯಗಳನ್ನು ಓದಿ ಜ್ಞಾನಪೂರ್ಣ ಉದ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಾಡಿ ಅಲ್ಲಿ ಕಂಡ ಪವಿತ್ರವೂ ಸುಂದರವೂ ಮಧುರವೂ ಆದ ದಿವ್ಯ ಪುಷ್ಪಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿ, ಜೋಡಿಸಿ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಿರುವ ಪುಷ್ಪಮಾಲೆ" ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಲೇಖಕರು ಕೇವಲ 12 ಸ್ಕಂಧಗಳ ಕಥಾಸಾರ ಹೇಳಲು ಹೊರಟಿಲ್ಲ. ಆಯಾ ಸ್ಕಂಧದ ಕಥಾಭಾಗವನ್ನು ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸುತ್ತಾ ಒಂದೊಂದು ಸ್ತುತಿ ಭಾಗವನ್ನೂ ಆಯಾ ಸ್ಕಂದದಿಂದ ಆರಿಸಿ ಅನುವಾದದೊಂದಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಧ್ರುವನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ, ಪ್ರಹ್ಲಾದನ ಸ್ತುತಿ, ಗಜೇಂದ್ರ ಮೋಕ್ಷಸ್ತುತಿ, ಗೋಪಿಕಾ ಸ್ತುತಿ, ಭ್ರಮರ ಗೀತಾ ಮುಂತಾದ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಭಾಗವತವನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಲೇಖಕರು ವಿನೂತನ ವಿಧಾನವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ಕಂಧದ ಕಥೆಯನ್ನು ಅತಿ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಾ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸುವುದು, ಮುಖ್ಯ ಸ್ತುತಿ ಇದ್ದರೆ ಅನುವಾದದೊಡನೆ ಕೊಡುವುದು – ಇದು ಈ ಲೇಖಕರು ಈ ಗ್ರಂಥ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಅನುಸರಿಸಿರುವ ಕ್ರಮವಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಚರಿತ್ರೆ (ವಿಮರ್ಶೆ)

ಲೇ : ಬಂಕಿಮಚಂದ್ರ ಛಟೋಪಾಧ್ಯಾಯರ ಬಂಗಾಳಿ ರಚನೆ
ಅನು : ಆರ್. ವ್ಯಾಸರಾವ್ (ಡಿವಿಜಿ ಅವರ ಮುನ್ನುಡಿ)
ಪ್ರ : ಆರ್.ವಿ. ಪ್ರಭಾಕರ ರಾವ್, 11ನೇ ರಸ್ತೆ, 4ನೇ ಬ್ಲಾಕ್, ಜಯನಗರ, ಬೆಂಗಳೂರು
ಇ : 1965 (4) ಪುಟಗಳು : 440

ಭಾರತ, ಭಾಗವತ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಐತಿಹಾಸಿಕವಾಗಿ ಮತ್ತು ವೈಚಾರಿಕವಾಗಿ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕುರಿತು ಚರ್ಚಿಸಿದ ಗ್ರಂಥ. ಚಾರಿತ್ರಿಕ, ವಾಸ್ತವಿಕ, ಪೌರಾಣಿಕ ನೆಲೆಗಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣ ಪುರಾಣಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಚಿತ್ರಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಲೇಖಕರು ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಭಾಗವತದ ಕೃಷ್ಣನ ಬಗ್ಗೆ ವಿಮರ್ಶಾತ್ಮಕ ನೋಟಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ. 22 ಪುಟಗಳ ಡಿವಿಜಿ ಅವರ ವಿದ್ವತ್ಪೂರ್ಣ ಮುನ್ನುಡಿ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಕಿರೀಟಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ. ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಪುರಾಣದ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವ ಸಂಗತಿಗಳು ಮನನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಾಚೀನ ಪೌರಾಣಿಕ ವೃತ್ತಾಂತಗಳೆಲ್ಲವೂ ಹೀಗೆ ಬಾಯಿಂದ ಬಾಯಿಗೆ ಹರಡಿ ಬಹುವೇಳೆ ಬರೀ ಹೇಳಿಕೆಗಳಾಗಿ ಪರಿಣಾಮಗೊಂಡಿದ್ದವು. ಆಮೇಲೆ ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೆಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಾಚೀನ ರಚನೆಗಳನ್ನೂ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿದ ಪುರಾಣಗಳು ಒಂದೊಂದಾಗಿ ತಯಾರಾದವು. ವೇದಗಳನ್ನು ವಿಂಗಡಿಸಿದವನು ವಿಭಾಗ ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ವ್ಯಾಸ (ವಿಂಗಡಿಸು) ನೆಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಪಡೆದನಲ್ಲದೆ ವ್ಯಾಸನೆಂಬುದು ಅವನ ಹುಟ್ಟು ಹೆಸರಲ್ಲ. ಕೃಷ್ಣದ್ವೀಪದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದರಿಂದ ಇವನನ್ನು ಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನನೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಲ್ಲಿ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ವಿಂಗಡಿಸಿದವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮತಗಳಿಗೆ ದಾರಿಯುಂಟು.

ವೇದಗಳನ್ನು ವಿಂಗಡಿಸಿದ ಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನನೇ ಪುರಾಣಗಳನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿದವನೆಂಬುದು ಒಂದು ಮತ. ಹೀಗಿಲ್ಲದಿರಬಹುದಾದರೂ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿದವನಿಗಂತೂ 'ವ್ಯಾಸ'ನೆಂಬ ಬಿರುದು ಬಂದೇ ಬರುವುದು ಸಂಭವ. ಈಗಿರುವ 18 ಪುರಾಣಗಳೂ ಒಬ್ಬನಿಂದ ಅಥವಾ

ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿದವು ಅಥವಾ ವಿಂಗಡವಾದವುಗಳೆಂದು ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಇವು ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಈ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಪುರಾವೆಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ವೇದವಿಭಕ್ತವ್ಯಾಸನೂ, ಮಹಾಭಾರತ ಪ್ರಣೀತವ್ಯಾಸನೂ, ಅಷ್ಟಾದಶಾಪುರಾಣಗಳ 1 ವ್ಯಾಸರೂ ಒಬ್ಬನೇ ಅಲ್ಲವೆಂಬುದು ಸರಿಯೆಂದು ತೋರುವುದು. – (ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಚರಿತ್ರೆ, ಪುಟ 75–76).

ಇನ್ನೊಂದು ವಾದ 18 ಪುರಾಣಗಳ ರಚನೆ ಬಗ್ಗೆ ಹೀಗಿದೆ:
"ಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನನೇ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ಪುರಾಣವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿದವನು. ವಿಷ್ಣು, ಭಾಗವತ, ಅಗ್ನಿ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ ವ್ಯಾಸನು ಒಂದೇ ಪುರಾಣವನ್ನು ರಚಿಸಿದನು, ಹದಿನೆಂಟಲ್ಲ. ಈಗ ಆ ಪುರಾಣವಿಲ್ಲ. ಅದನ್ನೊಡೆದು ಅವನ ಶಿಷ್ಯರು 3 ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಅವು ಈಗಿಲ್ಲ. ಕಾಲಕ್ರಮವಾಗಿ ಅವು ಹಲವು ಜನಗಳ ಕೈಗೆ ಬಿದ್ದು ಹದಿನೆಂಟಾದವು" (ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಚರಿತ್ರೆ, ಪುಟ 76).

ಭಾಗವತದ ಕಾದಂಬರಿಗಳು

'ಪರೀಕ್ಷಿತ' ಕಾದಂಬರಿಯು ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತವನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ರಚಿತವಾಗಿದೆ. ಸಾಗರದ ಪ್ರೊ. ರಘುಪತಿ ಜೋಯಿಸರು 1994ರಲ್ಲಿ 552 ಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಕಥೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ಪರೀಕ್ಷಿತ, ಆತನ ಪತ್ನಿ ಇರಾವತಿ ಮತ್ತು ಶುಕಮುನಿಗಳು ಮುಖ್ಯ ಪಾತ್ರಧಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಭಾಗವತವನ್ನು ಕಾದಂಬರಿ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಕಾಲದ ಓದುಗರಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿದೆ.

ಆದ್ಯ ರಾಮಾಚಾರ್ಯರು ಪದ್ಮಾವತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಕಲ್ಯಾಣ ಕಾದಂಬರಿ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. 1989ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾಗಿದೆ. ಆದ್ಯಸೇತುರಾಮಾಚಾರ್ಯರು ಪ್ರವಚನಗಳ ಮೂಲಕ ಭಾಗವತವನ್ನು ಜನತೆಗೆ ತಿಳಿಸುವುದರಲ್ಲೇ ಜೀವಿತವನ್ನು ಕಳೆದವರು. ಅವರ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಮಗ ಆದ್ಯರಾಮಾಚಾರ್ಯರು ಈ ಕಾದಂಬರಿಯನ್ನು (ಪದ್ಮಾವತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಕಲ್ಯಾಣ) ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

'ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದರ್ಶನ' ಸಮೇತನಹಳ್ಳಿ ರಾಮರಾಯರು 1987ರಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದ ಕಾದಂಬರಿ. ಹಲವಾರು ವರ್ಷಗಳ ಅಧ್ಯಯನದ ಫಲವಾಗಿ ಲೇಖಕರು ಈ ಕೃತಿ ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಮುಂಚೆ ಇವರು ರಚಿಸಿದ ರಾಸಲೀಲೆ ನಾಟಕ ಸಹಿತ ಕೃಷ್ಣಾಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು. ಭಾಗವತ ಪುರಾಣ ಆಧಾರಿತ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕಾದಂಬರಿಯ ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಹಾಭಾರತ ಆಧಾರಿತ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕಾದಂಬರಿಯ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲೂ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿಸಿರುವುದರ ಕೃಷ್ಣ ಯಾವ ಪರಿಯವನು ಎಂಬುದನ್ನು ಕುರಿತು ಲೇಖಕರು ಹೇಳಿರುವ ಮಾತುಗಳಿವು. (ಪು XIV).

"ವಿಜ್ಞಾನದ ದಿನಗಳಿವು. ಕೃಷ್ಣ ಚರಿತೆಯಲ್ಲಿನ ಕಟ್ಟುಕತೆಗಳನ್ನು ಸಂಶೋಧಕರು ತಳ್ಳಿಹಾಕಿದರು. ಈ ಕೃಷ್ಣಾಧ್ಯಯನ ಈ ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳದ್ದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಮಾನವ ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವು, ಗಟ್ಟಿಯಾದವು ಮತ್ತು ಸಹಜವಾದವು ಎಂದು ಬೇರೆಯಾಗಿ ಹೇಳುವುದು ಅನವಶ್ಯಕ ನನ್ನ ಕಲ್ಪನೆಯಲೋಕ ಇಲ್ಲಿ ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ವಿಹರಿಸಿರುವುದೇನೋ ನಿಜ. ಅದೇನಿದ್ದರೂ ಇತಿಹಾಸದ ಮಾನವ ಕೃಷ್ಣನು ನಿಂತ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ನೆಲಗಟ್ಟಿನ ಮೇಲೆ ನಿಂತುದು ಎಂಬುದನ್ನು ಅರಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ." ಈ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಎಸ್.ಎಲ್. ಭೈರಪ್ಪನವರ ಪರ್ವದಲ್ಲೂ ಕಾಣಬಹುದು.

ಮಕ್ಕಳಿಗಾಗಿ ಭಾಗವತ (ಗೀತಾಪ್ರೆಸ್ ಪ್ರಕಟನೆಗಳು)

ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಧಾರ್ಮಿಕ ಮಕ್ಕಳ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ 20ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾದ ಹಾಗೆ 21ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ ವಿಜ್ಞಾನ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಕೃತಿಗಳು ಮಕ್ಕಳಿಗಾಗಿ ಈಗ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತಿವೆ. [ಭಾಗವತವನ್ನು ಕುರಿತು ಹತ್ತಾರು ಮಕ್ಕಳ ಗ್ರಂಥಗಳು ಪ್ರಕಟವಾಗಿವೆ.] ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಅಂದರೆ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಾಲಾ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಸೂಕ್ತವಾದ ಪ್ರಕಟನೆಗಳು ಕಡಿಮೆ. [ಸುಂದರ ಮುದ್ರಣದ ಸಚಿತ್ರ ವರ್ಣ ಮತ್ತು ಪ್ರಕಟಣೆಗಳು ತೀರಾ ಕಡಿಮೆ.] ಈ ಪೈಕಿ ಗೋರಖಪುರದ ಗೀತಾ ಪ್ರೆಸ್‌ನಿಂದ ಪ್ರಕಟವಾದ ಮಕ್ಕಳ ಗ್ರಂಥಗಳು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿವೆ.

ಎಡ ಪುಟದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರ, ಬಲ ಪುಟದಲ್ಲಿ ಕಥೆ ಹೇಳುವ ಈ ಪ್ರಕಟನೆಗಳು ಎಂಥಾ ಮಕ್ಕಳನ್ನಾದರೂ ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತವೆ. ಗೋಪಾಲ, ಮುದ್ದುಕೃಷ್ಣ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ, ಮೋಹನ ಮೊದಲಾದ ಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವತದ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ.

ಮೋಹನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಗೋವರ್ಧನ ಲೀಲೆ, ರಾಸಲೀಲಾ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರ ಮೋಹಭಂಗ, ಪ್ರಸಂಗಗಳು, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಕುವಲಯಾಪೀಡನ ಉದ್ಧಾರದಿಂದ ಭಗವಂತನ ಪರಂಧಾಮ ಗಾಯನದವರೆಗೆ 9 ಪ್ರಸಂಗಗಳನ್ನುಗೋಪಾಲ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣಬಾಲ್ಯ ಪ್ರಸಂಗಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಿದೆ. ಮುದ್ದುಕೃಷ್ಣ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಚಂದಮಾಮ ಪ್ರಸಂಗ, ಕಾಕಸುರನ ಸೋಲು, ಬೆಣ್ಣೆ ಬೇಡಿದ್ದು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಸಂಗಗಳಿವೆ. ಕನ್ನಡ ಮಕ್ಕಳು ಓದಿ ಆನಂದಿಸುವಂಥ ಪುಟ್ಟ ಗ್ರಂಥಗಳಿವು.

ಕೋಶಗಳು

18 ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ಪರಿಚಯ ನೀಡುವ ಕೋಶಗಳು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಹಲವಾರಿವೆ. ಆ ಪೈಕಿ ಪುರಾಣ ಭಾರತಕೋಶ ಮತ್ತು ಪುರಾಣನಾಮ ಚೂಡಾಮಣಿ ಉಪಯುಕ್ತ, ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕೋಶಗಳಾಗಿವೆ. ಇಂದಿಗೂ ಅಂಥ ಪೌರಾಣಿಕ ಕೋಶಗಳು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬಂದಿಲ್ಲ. ಇತರ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲೂ ಇಂಥ ಹಲವಾರು ಕೋಶಗಳಿವೆ. ಪುರಾಣಾನುಸಾರ ಈ ಕೋಶಗಳನ್ನು ವರ್ಗೀಕರಿಸುವುದು ಅಗತ್ಯವಿದೆ. ಆ ರೀತಿ ಕೋಶವೊಂದು ಬರಬೇಕಾಗಿದೆ. ರಾಮಾಯಣ, ಭಾರತದ ಬಗ್ಗೆ ಈ ರೀತಿ ಕೋಶಗಳು ಬಂದಿವೆ. ಭಾಗವತದ ಬಗ್ಗೆ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಬಂದಿಲ್ಲ.

ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತಂ (ಪೂರ್ವಾರ್ಧ) ಮೂಲ ಮತ್ತು ಅನುವಾದ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳ ಸಹಿತ– ಹೆಚ್. ಅನಂತಮೂರ್ತಿಶಾಸ್ತ್ರಿ ಹೂಸಕೆರೆ ಚಿದಂಬರಯ್ಯನವರು ಕನ್ನಡದ ಅದ್ವಿತೀಯ ವಿದ್ವಾಂಸರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರು ರಾಮಾಯಣ, ಭಾರತ, ಭಾಗವತ ಮೊದಲಾದ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ವಿಶೇಷ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವರು. ಅವರ ಮಗ ಹೆಚ್. ಅನಂತಮೂರ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳೂ ತಂದೆಯಂತೆಯೇ ಸಂಸ್ಕೃತ ಕನ್ನಡ ವಿದ್ವಾಂಸರು. ಆದರೆ ತಂದೆ ಅವರ ಹಾಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಬರೆಯಲಿಲ್ಲ. ಇವರ ಭಾಗವತವನ್ನು ಪೂರ್ತಿ ಅನುವಾದಿಸಿದ್ದರು. ಆ ಪೈಕಿ ದಶಮಸ್ಕಂದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧ ಪ್ರಕಟವಾಗಿದೆ. ವಿವರಣಾತ್ಮಕ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಮೂಲದೊಡನೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಉಪಯುಕ್ತ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳಿವೆ. ಪೂರ್ಣ ಗ್ರಂಥ ಪ್ರಕಟವಾಗಿದ್ದರೆ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಕೂಡುಗೆ ಆಗುತ್ತಿತ್ತು.

ಗ್ರಂಥಋಣ

1) **ಪುರಾಣದಲ್ಲೇನಿದೆ ?** ಲೇ ರಮಾರಾಮನ್
ಪ್ರ : ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್, ಬೆಂಗಳೂರು 2011

2) **ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಚರಿತ್ರೆ :** ಲೇ ಬಂಕಿಂಚಂದ್ರ ಛಟೋಪಾಧ್ಯಾಯ
ಅನು: ಆರ್. ವ್ಯಾಸರಾವ್ ಪ್ರ : ಆರ್.ವಿ. ಪ್ರಭಾಕರರಾವ್,
ಜಯನಗರ, ಬೆಂಗಳೂರು. 1965(4)

3) **ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಪುರಾಣ–ಲೇ :** ಮಲ್ಲೇಪುರಂ ಜಿ. ವೆಂಕಟೇಶ್ ಪ್ರ:
ಪವಿತ್ರಾ ಪಬ್ಲಿಕೇಷನ್ಸ್ ಮಾಗಡಿ ರಸ್ತೆ, ಬೆಂಗಳೂರು. ಇ: 2008

4) **ಇತಿಹಾಸ ಪುರಾಣ :** – ಲೇ ಪ್ರೊ. ಕೆ.ಎಸ್. ಕಣ್ಣನ್ ಪ್ರ :
ಭಾರತೀಯ ವಿದ್ಯಾಭವನದ ಗಾಂಧೀ ಕೇಂದ್ರ, ರೇಸ್‌ಕೋರ್ಸ್
ರಸ್ತೆ, ಬೆಂಗಳೂರು.
ಇ. 2000

5) **ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ ಕಥಾಸಾರ (ಸಂಗ್ರಹ ಗದ್ಯಾನುವಾದ)**
ಲೇ: ಸುಬೋಧರಾಮರಾಯರು. ಪ್ರ : ಸುಬೋಧ
ಪ್ರಕಟನಾಲಯ, ಗಿರಿನಗರ, ಬೆಂಗಳೂರು. ಇ. 2014 (6)
ಪುಟಗಳು 680

6) **ಪುರಾಣದಲ್ಲೇನಿದೆ ? (18 ಪುರಾಣಗಳ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಪರಿಚಯ) ಲೇ :**
ರಮಾ ರಾಮನ್, ಪ್ರ : ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು, ಬೆಂಗಳೂರು.
ಇ. 2001 220 ಪುಟಗಳು

ಗ್ರಂಥ ಋಣ–2

ಮೂಲಾನುವಾದ

7) **ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ (ಪೂರ್ವಭಾಗ) ಮೂಲ ಮತ್ತು ಅನುವಾದ) ಅನು:**
ವಿದ್ವಾನ್ ಎನ್. ರಂಗನಾಥಶರ್ಮ, ಪ್ರ : ಶ್ರೀರಾಮಕೃಷ್ಣಾಶ್ರಮ,
ಬೆಂಗಳೂರು. ಇ. 1986 ಪು 615

8) **ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ (ಉತ್ತರಾರ್ಧ) ಮೂಲ ಮತ್ತು ಅನುವಾದ) ಅನು:** ವಿದ್ವಾನ್ ಎನ್. ರಂಗನಾಥಶರ್ಮ, ಪ್ರ : ರಾಮಕೃಷ್ಣಮಠ, ಬೆಂಗಳೂರು. ಇ. 1988 ಪು. 640

9) **ಸಚಿತ್ರ ವಚನ ಭಾಗವತ ಕಥಾಸಂಗ್ರಹವು (12 ಸ್ಕಂದಗಳು).** ವೇ॥ ಬಿ.ಸಿ. ಶ್ರೀನಿವಾಸಯ್ಯಂಗಾರ್, ವೇ॥ಬ್ರ॥ ಅಶ್ವತ್ಥ ನಾರಾಯಣ ಶಾಸ್ತ್ರೀ, ಪ್ರ : ಟಿ.ಎನ್. ಕೃಷ್ಣಯ್ಯಶೆಟ್ಟಿ ಆ್ಯಂಡ್ ಸನ್ಸ್, ಚಿಕ್ಕಪೇಟೆ, ಬೆಂಗಳೂರು. ಇ. 1954, 388 ಪುಟಗಳು

10) **ಸುನೀತಿಭಾಗವತ (ಮೂಲ ಮತ್ತು ಕನ್ನಡಾನುವಾದ) ಸಂಗ್ರಹಾನುವಾದ (ಸಮಗ್ರ) 470 ಶ್ಲೋಕಗಳು, ಲೇ :** ಶ್ರೀಸಾಗರ ರಾಮಾಚಾರ್ಯ, ಅನು : ಅ.ರಾ. ಪಂಚಮುಖಿ, ಪ್ರ : ಪ್ರಾಚ್ಯವಿದ್ಯಾ ಸಂಶೋಧನ ಕೇಂದ್ರ, ಧಾರವಾಡ, ಪುಟಗಳು 110 ಇಸವಿ 2000

11) **ನಿತ್ಯಾತ್ಮ ಶುಕಯೋಗಿ ಕನ್ನಡ ಭಾಗವತ (10ನೇ ಸ್ಕಂದ, ಷಟ್ಪದಿವಾಕ್ಯಾ),** ಸಂ : ಕೆ. ವೆಂಕಟರಾಮಪ್ಪ, ಇಸವಿ 1964 ಪ್ರ : ಶಾರದಾ ಮಂದಿರ, ಮೈಸೂರು; 460 ಪುಟಗಳು.

12) **ನಿತ್ಯಾತ್ಮ ಶುಕಯೋಗಿ ಕನ್ನಡ ಭಾಗವತ (ಸಂಪುಟ I ಮತ್ತು II ನೇ ಸ್ಕಂದಗಳು), ಸಂ :** ಕೆ. ವೆಂಕಟರಾಮಪ್ಪ, ಪ್ರ : ಶಾರದಾ ಮಂದಿರ, ಮೈಸೂರು, ಇಸವಿ 1960.

13) **ನಿತ್ಯಾತ್ಮ ಶುಕಯೋಗಿ ಕನ್ನಡ ಭಾಗವತ (III ಮತ್ತು IV ನೇ ಸ್ಕಂದಗಳು) ಸಂ. :** ಕೆ. ವೆಂಕಟರಾಮಪ್ಪ, 1975 ಶಾರದಾ ಮಂದಿರ, ಮೈಸೂರು.

ಸಮಗ್ರಮೂಲಾನುವಾದ

14) **ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ ಮಹಾಪುರಾಣಂ (ಸಮಗ್ರ ಮೂಲ ಮತ್ತು ಗದ್ಯಾನುವಾದ)** 2 ಭಾಗಗಳು (1–8 ಸ್ಕಂದ 1ನೇ ಭಾಗ; 9–12 ಎರಡನೇ ಭಾಗ) ಅನು :
ಕೀರ್ತನಾಚಾರ್ಯ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮಣದಾಸವೇಲಣಕರ, ಪ್ರ : ಗೀತಾಪ್ರೆಸ್ ಗೋರಖಪುರ, 2013; ಪು. 902+865=1767

15) **ಸಂಗ್ರಹಾನುವಾದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ ಪ್ರವಚನ (ಸಪ್ತಾಹದ ಭಾಗವತ), ಲೇ :** ಕೀರ್ತನಾಚಾರ್ಯ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮಣದಾಸ ವೇಲಣಕರ, ಪ್ರ : ಷಡ್ಜ ಕಲಾಕೇಂದ್ರ ಟ್ರಸ್ಟ್ (ರಿ) ಬೆಂಗಳೂರು, ಇಸವಿ 2014, ಪುಟಗಳು 685+32=717.

16) **ಜಗನ್ನಾಥ ವಿಜಯ (1185ಸು) ರುದ್ರಭಟ್ಟ (ಚಂಪೂ)**
ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದ ಕಥೆ
(ಕೃಷ್ಣ ಜನನದಿಂದ ಬಾಣಾಸುರನ ವಧೆಯವರೆಗೆ) ಪ್ರ : ಮೈವಿವಿ, ಸಂಪಾದಕರು.

17) ಗೋಪಾಲ } ಮಕ್ಕಳ ಸಾಹಿತ್ಯ
18) ಮೋಹನ } ಕಥಾರೂಪದಲ್ಲಿ
19) ಮುದ್ದುಕೃಷ್ಣ } ಪ್ರ : ಗೀತಾ ಪ್ರೆಸ್, ಗೋರಖಪುರ
20) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಇಸವಿ } 2010, ಲೇ ?

21) **ವಚನ ಭಾಗವತ (ಕಥಾಸಾರ) ಲೇ : ತ.ಸು. ಶಾಮರಾಯ,** ಪ್ರ : ತ.ವೆಂ. ಸ್ಮಾರಕ ಗ್ರಂಥಮಾಲೆ, ಮೈಸೂರು 1971.

22) **ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಚರಿತೆ (ಸಂಗ್ರಹ ಭಾರತ) ಸಂ. ಕೆ. ವೆಂಕಟರಾಮಪ್ಪ,** ಪ್ರ : ಮೈ.ವಿ.ವಿ ಮೈಸೂರು 1955

23) **ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ ಮಹಾಪುರಾಣ** (8 ಸಂಪುಟಗಳು) (ಮೂಲ, ಅನ್ವಯ, ತಾತ್ಪರ್ಯ) ಅನು : ಮೋಟಗಾನಹಳ್ಳಿ ರಾಮಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರೀ, ಪ್ರ : ಶ್ರೀವಿದ್ಯಾಗಣಪತಿ ಪ್ರಕಾಶನ, ತ್ಯಾಗರಾಜನಗರ, ಬೆಂಗಳೂರು.

24) **ಸಂಗ್ರಹ ಭಾಗವತ (ಕಥಾಸಾರ) ಲೇ :** ಬನ್ನಂಜೆಗೋವಿಂದಾಚಾರ್ಯ, ಯುಗಪುರುಷ ಪ್ರಕಟನಾಲಯ, ದ.ಕ. 1983.

25) **ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾಗವತ (ಪೀಠಿಕೆ–ಮೂಲ ಕನ್ನಡಕಾವ್ಯ ಷಟ್ಪದಿ + ಇಂಗ್ಲೀಷ್ ಅನುವಾದ ಗದ್ಯ)** ಸಂ : ಹೊಳಲ್ಕೆರೆ ರಂಗರಾವ್ ಚಂದ್ರಶೇಖರ್ (ಷಟ್ಪದಿಕಾವ್ಯ : ಚಾಟುವಿಠ್ಠಲನಾಥ) (ಭಾಗ 1 ಮತ್ತು 2, 12 ಸ್ಕಂದಗಳು) ಪ್ರ : ಚಂದ್ರ ಪಬ್ಲಿಕೇಷನ್ಸ್, 2404, ಲಿಮಕ್ ಲೇನ್, ಕೊಲಂಬಿಯ ಎಂ.ಒ. 65203 USA) 19

26) **ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ವೈದಿಕ ಪುರಾಣಗಳು (ವಿಮರ್ಶೆ) ಲೇ :** ಡಾ. ಸದಾನಂದನಾಯಕ, ಕ.ವಿ.ವಿ., ಧಾರವಾಡ 1964.

27) **ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಭಾಗವತ ಕವಿಗಳು ಲೇ :** ಎ.ಎಸ್. ವೇಣುಗೋಪಾಲರಾವ್, ಮೈವಿವಿ ಪ್ರಸಾರಾಂಗ 1983.

28) **ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಕಥೆಯ ಉಗಮ ಮತ್ತು ವಿಕಾಸ :** (ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ), ಲೇ : ಪ್ರಧಾನ್ ಗುರುದತ್, 1990; ಪ್ರ : ಮೈವಿವಿ ಪ್ರಸಾರಾಂಗ.

29) **ಭಾಗವತ ತಾತ್ಪರ್ಯ ನಿರ್ಣಯ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು (1199) (ಭಾಗವತ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ)**

30) **ಕನ್ನಡ ಭಾಗವತ ಕಾವ್ಯಗಳ ಸಮೀಕ್ಷೆ** – (ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ) ಡಾ. ಎನ್.ಬಿ. ಪರಿಮಳಾಬಾಯಿ ಪ್ರ : ಕನ್ನಡ ಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಾಧಿಕಾರ, ಬೆಂಗಳೂರು–2011.

31) **ಸಂಪೂರ್ಣ ಕನ್ನಡ ಭಾಗವತ ಭಾಗ 1 (ಸ್ಕಂದ 1 ರಿಂದ 7) ಭಾಗ 2 (8–12 ಸ್ಕಂದಗಳು) ಲೇ :** ಭಕ್ತಕವಿ ಕೆ.ವಿ. ವರದ ರಾಜಯ್ಯಂಗಾರ್
ಪ್ರ : ಲೇಖಕರು, ಜಯನಗರ, ಬೆಂಗಳೂರು, 2012; ಪುಟಗಳು: 632+900=1532.

32) **ತಿಮ್ಮಪ್ಪದಾಸಕೃತ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಬಾಲಲೀಲೆ (ಭಾಗ 1 ಮತ್ತು 2) ಸಂಪಾದಕರು :** ಎಂ.ವಿ. ಸೀತಾರಾಮಯ್ಯ ಪ್ರ : ಬಿ.ಎಂ.ಶ್ರೀ. ಸ್ಮಾರಕ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾನ, ಬೆಂಗಳೂರು (ಭಾಗ 1) 2002 ಇಸವಿ; 2006 ಭಾಗ (2)

33) **ನರಹರಿ ಕವಿ ರಚಿತ ಪ್ರಹ್ಲಾದ ಚರಿತ್ರೆ (ಷಟ್ಪದೀ ಕಾವ್ಯ) ಸಂ :** ಆರ್.ಎಸ್. ರಾಮರಾವ್, ಪ್ರ : ಕರ್ನಾಟಕ ಗಮಕ ಕಲಾ ಪರಿಷತ್ತು, ಬೆಂಗಳೂರು;
ಇ. 1986.

34) **ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಭಾಗವತ ಲೇ :** ಕೆ.ವಿ. ವೆಂಕಟನರಸಿಂಹಯ್ಯ ಪ್ರಾಕಾಶಕರು ಲೇಖಕರು ಬೆಂಗಳೂರು ಇ 1982

35) **ಕೃಷ್ಣ (3ಭಾಗಗಳು) (ಭಾವಾರ್ಥರೂಪ) ಲೇ :** ಎ.ಸಿ. ಭಕ್ತಿವೇದಾಂತಸ್ವಾಮಿ ಪ್ರಭುಪಾದ, ಪ್ರಕಾಶಕರು : ಭಕ್ತಿವೇದಾಂತ ಬುಕ್ ಟ್ರಸ್ಟ್, ಬೆಂಗಳೂರು–2004.

36) **ಆದಿಪುರಾಣಂ (ಕೃಷ್ಣ ಕಥೆ) ಸಂಸ್ಕೃತ ಮೂಲ ಮತ್ತು ಕನ್ನಡಾನುವಾದ,** ಅನು : ಆಸ್ಥಾನ ವಿದ್ವಾನ್ ಎಡತೂರೆ ಚಂದ್ರಶೇಖರಶಾಸ್ತ್ರಿ, ಪ್ರ : ಶ್ರೀವಿದ್ಯಾಗಣಪತಿ ಪ್ರಕಾಶನ, ಬೆಂಗಳೂರು–2011.

37) **ಪೋತನ ಭಾಗವತ (ತೆಲಗು ಮೂಲ ಮತ್ತು ಕನ್ನಡಾನುವಾದ)** 8 ಸಂಪುಟಗಳು ಸಂಪಾದಕ ಮಂಡಳಿ ಆರ್ವಿಯಸ್ ಸುಂದರಂ ಮತ್ತು ಇತರರು ಪ್ರ : ಶ್ರೀಯೋಗಿನಾರಾಯಣ ಅಧ್ಯಯನ ಕೇಂದ್ರ, ಬೆಂಗಳೂರು; 2014.

38) **ಸಂತೆಕಲ್ಲಹಳ್ಳಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹ ಶಾಸ್ತ್ರಿ** – ಪೋತನ ಭಾಗವತ (ಸಂಗ್ರಹಾನುವಾದ)

39) **ಶ್ರೀಮದಾಂಧ್ರ ಭಾಗವತವು (3 ಸಂಪುಟಗಳು) ಅನು :** ಸುನಂದ ರಂಗನಾಥಸ್ವಾಮಿ ಪ್ರ : ಅನುವಾದಕರು ರಾಮಸೌರಭ ಅಪಾರ್ಟ್‌ಮೆಂಟ್, ನ.ರಾ. ಕಾಲೋನಿ, ಬೆಂಗಳೂರು, 2014.

40) **ಪೋತನ (ಪರಿಚಯ ಗ್ರಂಥ) ಲೇ :** ಎನ್.ಎಸ್. ದಕ್ಷಿಣಾ ಮೂರ್ತಿ ಪ್ರ : ಡಿವಿಕೆ. ಮೂರ್ತಿ, ಮೈಸೂರು, 1971.

41) **ಆಧುನಿಕ ಕನ್ನಡ ನಾಟಕ (ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ) ಕೆ.ಮರುಳಸಿದ್ದಪ್ಪ ಪ್ರ :** ಪ್ರಿಂಟರ್ಸ್ ಪ್ರಕಾಶನ, ಬೆಂಗಳೂರು, 1983

42) **ಪುರಾಣ ಕಥೆಗಳು (ಬಯಲು ನಾಟಕ ಸಂಪುಟ) ಸಂ:** ಡಾ. ಆರ್.ಸಿ. ಹಿರೇಮಠ, 2007; ಶ್ರೀಶುಭ ಮುದ್ರಣ ಪ್ರಕಾಶನ, ಬೆಂಗಳೂರು.

43) **ವರಾಹ ಪುರಾಣ (ಸಂಗ್ರಹಾನುವಾದ)** ಪುಂಡರೀನಾಥಾಚಾರ್ಯ ಗಲಗಲಿ 1980 ? ಪ್ರ : ವೇದ ಪುರಾಣ ಸಾಹಿತ್ಯಮಾಲಾ, ಗದಗ.

44) **ಭಾಗವತಾಮೃತ (ಸಂಗ್ರಹಾನುವಾದ) ಕೆ.ರಾ.ವೆ. ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಶಾಸ್ತ್ರೀ ಪ್ರ:** ಶ್ರೀಭಾಗವತ ಪ್ರಕಾಶನ, ಬೆಂಗಳೂರು; 1988

45) **ಸಂಸ್ಕೃತದ ಮೂರು ಮೇರುಕೃತಿಗಳು ಎ.ಎಸ್. ನಂಜುಂಡಸ್ವಾಮಿ ಪ್ರ:** ಭಾರತೀಯ ವಿದ್ಯಾಭವನ, ಬೆಂಗಳೂರು; 2003

46) **ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಲೀಲಾ (ನಾಟಕ) ಎಸ್.ಕೆ. ಕರೀಂಖಾನ್; ಪ್ರ :** ಆದರ್ಶ ಸುಗಮ ಸಂಗೀತ ಅಕಾಡೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು; 1997.

47) **ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾವತಾರ (ಪೂರ್ವಾರ್ಧ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾರ್ಧ ದಶಮ ಸ್ಕಂದ) (ಕಾದಂಬರಿ ರೂಪ) ಲೇ :** ಕೆ.ಎಸ್. ನಾರಾಯಣಾಚಾರ್ಯ ಪ್ರ : ಗೀತಾ ಬುಕ್ ಹೌಸ್, ಮೈಸೂರು 2001

48) **ಭಾಗವತ ವಾಹಿನಿ (ತೆಲುಗಿನಿಂದ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ) ಲೇ :** ಭಗವಾನ್ ಶ್ರೀಸತ್ಯಸಾಯಿಬಾಬಾ; ಅನು : ಎಚ್.ಎಂ. ಶಿವರಾಂ, 1975 ಸತ್ಯಸಾಯಿ ಎಜುಕೇಷನ್ ಆ್ಯಂಡ್ ಪಬ್ಲಿಕೇಷನ್ಸ್ ಫೌಂಡೇಶನ್, ಬೆಂಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆ.

49) **ಸಂಪಿಗೆ ಭಾಗವತ (ಕಥಾ ಸಂಗ್ರಹ) ಲೇ :** ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ ತೋಳ್ಪಾಡಿ; 2011; ಕೆಂಡಸಂಪಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶನ, ಲೆಮನ್–ಟ್ರಿ ಮೀಡಿಯಾ ಪ್ರೈ.ಲಿ., ಬೆಂಗಳೂರು.

50) **ಸಮುದ್ರ ಮಥನ (ವಿಮರ್ಶೆ) ಸಚ್ಚಿದಾನಂದೇಂದ್ರ ಸರಸ್ವತೀಸ್ವಾಮಿ ಪ್ರ:** ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಪ್ರಕಾಶ ಕಾರ್ಯಾಲಯ, ಹೊಳೆನಸರಸೀಪುರ; 1956

51) **ಭಾಗವತದ ಕಥೆಗಳು (ಕಥಾ ಸಂಗ್ರಹ) ಲೇ :** ಬಿ.ಎಸ್. ಸ್ವಾಮಿ ಪ್ರ : ಧಾಮಿನಿ ಸಾಹಿತ್ಯ, ಬೆಂಗಳೂರು; ಇ. 2004.

52) **ಜಗನ್ನಾಥ ವಿಜಯ (ಮೂಲ ಗದ್ಯಾನುವಾದ ಕನ್ನಡಕಾವ್ಯ) ಅನು :** ಎಂ.ಆರ್. ವರದಾಚಾರ್ಯ ಪ್ರ : ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು; 1999.

53) **ಕೃಷ್ಣಾವತಾರ (10 ಭಾಗಗಳು) ಲೇ : ಕೆ.ಎಂ. ಮುನ್ಷಿ ಅನು :** ಸಿದ್ದವನಹಳ್ಳಿ ಕೃಷ್ಣಶರ್ಮ, 1967 ರಿಂದ ಪ್ರ : ಲೋಕಶಿಕ್ಷಣ ಟ್ರಸ್ಟ್, ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ.

54) **ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತಂ (ಪೂರ್ವಾರ್ಧ) ಅನು :** ಹೆಚ್: ಅನಂತಮೂರ್ತಿಶಾಸ್ತ್ರಿ; ಪ್ರ : ಮೋಹನಕೃಷ್ಣ ಜೆ.; ಕತ್ತರಿಗುಪ್ಪೆ, ಐಟಿಐ ಲೇಔಟ್, ಬೆಂಗಳೂರು–85, 2011.

55) **ಪುರಾಣ ಭಾರತ ಕೋಶ–ಯಜ್ಞನಾರಾಯಣ,** ಪ್ರ : ಗೀತಾ ಬುಕ್ ಹೌಸ್; 1975.

56) **ಪುರಾಣನಾಮ ಚೂಡಾಮಣಿ–ಬೆನಗಲ್ ರಾಮರಾವ್ ಮತ್ತು ಪಾನ್ಯಂ ಸುಂದರಶಾಸ್ತ್ರಿ; ಪ್ರ :** ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ; 1959

ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಪುರಾಣ ಸಾಹಿತ್ಯ

ಲೇಖನಗಳು

1) **ಕನ್ನಡ ಪುರಾಣಗಳು, ಪುರಾಣ ಕಥೆಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತ ಕನ್ನಡ ಬಾಂಧವ್ಯ** (1991) (ಸಾಹಿತ್ಯ ಸನ್ನಿಧಿ: ಟಿ.ವಿ. ವೆಂಕಟಾಚಲಶಾಸ್ತ್ರಿ, ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ 7ನೇ ಸಂಪುಟ ಪ್ರ : ಸಪ್ನಬುಕ್ ಹೌಸ್, ಬೆಂಗಳೂರು; ಇ 2008.

2) **ಗಳಗನಾಥರ ಇತರ ಕೃತಿಗಳು(ಪುಟ 295–298) ಗ್ರಂಥ : ಗಳಗನಾಥರು ಮತ್ತು ಅವರ ಕಾದಂಬರಿಗಳು; ಲೇ :** ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಕಿತ್ತೂರ; ಪ್ರ : ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ; 1978.

3) **ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ** – ರಂ.ಶ್ರೀ. ಮುಗಳಿ, ಉಷಾ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮಾಲೆ, ಮೈಸೂರು, ಪುಟ 270–271, 288.

4) **ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ :** ತ.ಸು. ಶಾಮರಾವ್, ಪು : 124–126, ತ.ವೆಂ. ಸ್ಮಾರಕ ಗ್ರಂಥಮಾಲೆ, ಮೈಸೂರು.

5) **ಕರ್ನಾಟಕದ ಪರಂಪರೆ (ಸಂಪುಟ 2, ಪುಟ 139) ಲೇ :** ಡಿ.ಎಲ್.ಎನ್. 1970; ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರದ ಪ್ರಕಟಣೆ.

6) **ಸಮಗ್ರ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ** – ಆರ್.ಎಸ್. ರಾಮರಾವ್ (ಲೇಖನ) ಸಂಪುಟ 4 ಪುಟ 436–447, 1978; ಬೆಂ.ವಿ.ವಿ. ಪ್ರಸಾರಾಂಗ.

7) **ಕನ್ನಡ ಕವಿ ಚರಿತೆ,** ಸಂಪುಟ 2, ಪುಟ 172 ಆರ್. ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್, ಪ್ರ : ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು, ಬೆಂಗಳೂರು.

❑

Padma Shri awardee Dr. Ved Kumari Ghai, from Jammu being felicitated by Sri Madhu Pandit Dasa (center), Sri H.N. Suresh, Pathi Sridhar, Sri Sri Sri Jayendra Puri Mahaswamiji and Sri K.G. Raghavan

Sri Murali Manohar Patak from Gorakhpur being felicitated by Sri K.G. Raghavan and Sri H.N. Suresh

Dr. H.S. Nagabhushana Bhatta being felicitated by Sri H.R. Ananth, Sri H.N. Suresh, Sri Vedavyasa and Sri K.B. Sudarshan

Sri H.N. Suresh felicitates Prof. K.E. Devanathan from Tirupati also seen in the pic. Dr. M. Shivashankar, Sri M.A. Jayarama Rao and Dr. S. Krishna Kumar

Dr. S. Ranganath being felicitated by Sri Madhu Pandit Dasa and Sri Sri Sri Jayendra Puri Mahaswamiji

Prof. K.T. Pandurangi,
well known scholor
giving the
valedictory address

Dignitaries with Prof. K.T. Pandurangi, well known scholor after the felicitation ceremony

A Section of the audience

With Best Compliments from:

Tirumala Tirupati Devasthanams
(TTD)

TTD Administrative Building,
K.T. Road Tirupati 517 501,
Andhra Pradesh, India.

With
best
compliments
from:

Pathi Sridhara Shantha
Charitable Trust

Bangalore - 560 011

With best compliments from:

mantri

Mantri Developers Pvt. Ltd.

#41, Vittal Mallya Road
Bengaluru - 560 001.

Tel: +91-80-41300000
Fax: +91-80-41325000
Email: Enquiry@mantri.in

With best compliments from:

विजया बैंक

VIJAYA BANK

(A GOVT. OF INDIA UNDERTAKING)

A friend you can bank upon

With best compliments from:

Jyothy Institute of Technology

Agara Hobli–Kanakapura Road, Thataguni Village,
Bengaluru, Karnataka 560062

With best compliments from:

WOODART
CREATION

Jagadish P. Kateliya

Woodart Creation

No. 26, 1st Floor, 1st "R" Block, 20th Main,
1st Cross, Rajaji Nagar – Bangalore – 560 010
Tel: +91 080 23376700 | Email: info@woodartcreation.com
www.woodartcreation.com

With best compliments from:

Department of Kannada & Culture

Government of Karnataka

இளமை
இனிமை
புதுமை!
With Best Compliments From
குமுதம்

BIG OR SMALL. It's your call.

Resize your investment every month with **UNION MONTHLY PLUS RECURRING DEPOSIT SCHEME**

SALIENT FEATURES :

- Minimum core amount to open the account is ₹100 & Maximum ₹1,00,000 per month.
- Flexibility of Stepping up upto 10 times the core deposit amount to a maximum of ₹1,00,000.
- Deposit period 06 months to 60 months.
- Interest calculated on contractual Term Deposit rate.
- No penalty for premature withdrawal or delayed installments.
- Nomination facility available.
- No TDS deducted on maturity.
- Loan facility up to 75% of deposit amount.

यूनियन बैंक
ऑफ इंडिया
अच्छे लोग, अच्छा बैंक

Union Bank
of India
Good people to bank with

Call 1800-2222-44 (Toll Free) 080-25300175 (Chargeable)
Log on to www.unionbankofindia.co.in

Your dreams are not yours alone

Minimise your interest burden!

Avail Housing Loan as an OVERDRAFT*
Maximise your Joy!
Enjoy reducing interest liability without losing tax benefits

Same rate of interest as applicable to regular Housing Loan

STATE BANK OF MYSORE
Building on a Century of Trust

Contact (Toll Free): 1800 425 3637 | www.statebankofmysore.co.in

*Conditions apply

SyndNivas
Home Loan

Dream Your Home

we will make it true.

Attractive Rate of Interest

- Low interest rate
- No pre-payment penalty
- No hidden charges
- 30 years repayment period
- Quick sanction
- No guarantor
- 50% concession on processing & documentation charges

*Conditions apply

विश्वसनीय. मैत्रीपूर्ण
Faithful. Friendly

सिंडिकेटबैंक
SyndicateBank
भारत सरकार का उपक्रम A Govt. of India Undertaking

For more details, please contact our nearest branch or visit **www.syndicatebank.in**

MISSED CALL BANKING

Get your account information
FREE OF CHARGE
through missed call from your registered mobile number

GIVE A MISS CALL TO
1800 425 1445
& get a SMS giving
BALANCE
of your account

GIVE A MISS CALL TO
1800 425 1446
& get a SMS giving
MINI STATEMENT
of your account

Call Toll free No. 1800 425 1444 or step into your nearest branch for details

Karnataka Bank Ltd.
Your Family Bank. Across India.

Regd. & Head Office: Mangalore - 575 002
E-mail: info@ktkbank.com Visit us at: www.karnatakabank.com

With best compliments from:

Infosys
Foundation

Infosys Foundation

Neralu, #1/2 (1878), 11th Main,
39th Cross, 4th T Block, Jayanagar,
Bangalore 560011, Karnataka, India
Tel.: +91-80-26534653 / 41261700
Fax: +91-80-41032140
Email: foundation@infosys.com

With best compliments from:

Malpani Charitable Trust

Bengaluru

Puranas contain historical truths. No doubt our puranas which are predominantly real history, do contain some allegories, some metaphor, some stories to demonstrate the truth too. But in all instances when these allegories, metaphor and stories appear in the puranas which are all composed in poetic form, there is ample evidence of context in the same literature to differentiate it as such, from true history narrated in the rest of the book.

Bharatiya Vidya Bhavan
#43, Race Course Road, Bengaluru 560 001
Ph: 080-22267303/ 22267421/22265746 Fax: 22287373
Email: bhavanblrhns50@gmail.com, hbcollege18@yahoo.co.in
Website: www.bhavankaranataka.com, Facebook : wwwfacebook/bhavanbengaluru

THE BANGALORE PRESS